

ปฏิบัติทาของพระรุดงค์กรรมฐาน สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ต่อไปนี้จะเริ่มเขียนปฏิบัติทาเครื่องดำเนิน คือ ข้อปฏิบัติของพระกรรมฐานที่ท่านพระอาจารย์มั่นพาดำเนิน มา เพื่อท่านผู้อ่านได้ทราบไว้บ้างพอเป็นแนวทาง โดยคิดว่าท่านพุทธศาสนิกชน พระเณรทั้งหลายที่มีความสนใจใคร่ธรรมและข้อปฏิบัติประจําวันสัย อาจมีความสนใจอยากทราบอยู่มาก จึงได้พยายามรวบรวมมาลงไว้เท่าที่สามารถ ผิดถูกประการใด หวังว่าคงได้รับอภัยจากท่านผู้อ่านตามเคย คราวนี้ก็ส่งมาลงทาง “ศรีสัปดาห์” ตามเคย โดยขอร้องให้ทางโรงพิมพ์ช่วยลงให้เป็นตอนๆ ไปดังที่เคยทำมา และได้เรียนกำชับขอให้ลงพอประมาณ เกรงจะเขียนส่งมาไม่ทัน ดังที่เคยเรียนเกี่ยวกับประวัติท่านพระอาจารย์มาแล้ว การส่งมา ขอความกรุณาทาง “ศรีสัปดาห์” ให้ช่วยลงให้สั้น เป็นอุบายช่วยบังคับตัวเองซึ่งมีนิสัยขี้เกียจไปในตัว เพื่อเรื่องทีเขียนจะได้สำเร็จไปด้วยดี ไม่มีข้อแก้ตัวว่ายุ่งนั้นยุ่งนี้แล้วหยุดไปเสีย ซึ่งอาจทำให้งานที่กำลังทำเสียไป ตามปกติหนังสือศรีสัปดาห์เคยออกทุกวันศุกร์ จึงพอมีทางว่าการเขียนจะมีความรู้สึกตัวพยายามทำให้ทันกับกำหนดวันเวลาที่หนังสือจะออก เรื่องทีเขียนก็พลอยมีหวังจะสำเร็จได้ จึงได้ส่งและขอร้องทางศรีสัปดาห์ให้ช่วยลงให้จนกว่าเรื่องจะยุติลง ซึ่งทางศรีสัปดาห์ก็ยินดีให้เป็นไปตามความประสงค์ทุกประการ

คำว่า “กรรมฐาน” เป็นศัพท์พิเศษและเป็นบทธรรมพิเศษที่วงพระรุดงค์ท่านปฏิบัติกันมา แต่องค์ของกรรมฐานแท้ นั้นมีอยู่กัทุกคน ทั้งหญิงทั้งชาย ทั้งนักบวชและฆราวาส ได้แก่ เกศา โลมา เป็นต้น บางท่านอาจยังไม่เข้าใจในคำว่า กรรมฐาน หรือพระรุดงค์กรรมฐาน ว่าเป็นอย่างไรบ้าง แต่จะเขียนเฉพาะข้อปฏิบัติแห่งรุดงค์กรรมฐานสายของท่านพระอาจารย์มั่น นอกจากนี้ผู้เขียนยังไม่ค่อยสันทัดจัดเจนนักว่าท่านปฏิบัติกันอย่างไรบ้าง เป็นเพียงเห็นๆ ผ่านๆ ไปบ้างเท่านั้น พอเข้าใจบ้างตามที่เคยได้เห็นได้ยินและปฏิบัติมา แต่ก่อนจะเขียนเรื่องนี้ จึงขออธิบายคำว่า กรรมฐานอันเป็นทางดำเนินของท่านพอเป็นแนวทางเล็กน้อย เพื่อเข้ารูปกันกับปฏิบัติทาทีจะเขียนต่อไป

คำว่า กรรมฐาน นี้เป็นคำชินปากชินใจของชาวพุทธเรามาาน เมื่อถือเอาใจความ ก็แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงาน แต่งานในที่นี้เป็นงานสำคัญ และหมายถึงงานร้อภหรือชาติร้อภกิเลสต้นหาถอนอวิชชาทั้งมวลออกจากใจ เพื่อไกลทุกข์ คือความเกิดแก่เจ็บตาย อันเป็นสะพานเกี่ยวโยงของวิญญวนที่สัตว์โลกข้ามพ้นได้โดยยากมากกว่าจะมีความหมายไปทางอื่นแบบงานของโลกที่ทำการ ส่วนผลที่พึงได้รับแม้ยังไม่ถึงจุดหมายปลายทาง ก็ทำให้ผู้บำเพ็ญมีความสุขในปัจจุบันและภพชาติต่อไป ฉะนั้น พระทีสนใจปฏิบัติธรรมเหล่านี้ จึงมักมีนามว่าพระรุดงค์กรรมฐานเสมอ อันเป็นคำชมเชยให้เกียรติท่านผู้มุ่งต่องานนี้ด้วยใจจริงจากพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

กรรมฐาน ทีเป็นธรรมจําเป็นมาแต่พุทธกาลทีพระอูบิษฌาจารย์มอบให้แต่เริ่มบรรพชาอุปสมบท มี ๕ อาการด้วยกันโดยสังเขป คือ เกศาได้แก่ผม โลมาได้แก่ขน นขาได้แก่เล็บ ทนต์ได้แก่ฟัน ตโจได้แก่หนัง โดยอนุโลม

ปฏิโลม เพื่ออุกฤษฏ์ผู้บวชแล้วได้ยึดเป็นเครื่องมือบำเพ็ญพิจารณาถอยหน้าถอยหลังซ้ำซากไปมา จนมีความชำนาญชำนาญและแยกคายในอาการหนึ่งๆ หรือทั้งห้าอาการ อันเป็นชิ้นส่วนสำคัญของร่างกายชายหญิงทั่วๆ ไป แต่คำว่ากรรมฐานอันเป็นอารมณ์ของจิตนั้นมีมาก ท่านกล่าวไว้ถึง ๔๐ อาการ ซึ่งมีในตำราโดยสมบูรณ์อยู่แล้ว ท่านผู้ประสงค์อยากทราบกรรมฐานใดก็ค้นหาได้โดยสะดวก บรรดากรรมฐานที่ท่านกล่าวไว้มากมายนั้น ข้อใหญ่ใจความก็เพื่อท่านผู้สนใจใคร่ต่อการปฏิบัติซึ่งมีจริตนิสัยต่างๆ กัน จะได้เลือกปฏิบัติเอาตามใจชอบที่เห็นว่าถูกกับจริตของตนๆ เช่นเดียวกับโรคมีชนิดต่างๆ กัน ที่ควรแก่ยาขนานต่างๆ กัน ฉะนั้น

วิธีทำได้แก่ การนำธรรมบทนั้นๆ มาบริกรรมภาวนาประจำอิริยาบถต่างๆ ตามแต่ถนัดและเห็นควรว่า เกศาๆ หรือโลมาๆ เป็นต้น ด้วยความมีสติกำกับอยู่โดยสม่ำเสมอ ไม่ปล่อยใจส่งไปที่อื่น ทำความรู้สึกตัวอยู่กับบทรธรรมที่กำลังบริกรรมภาวนาไม่เปลี่ยนแปลงธรรมบ่อยอันเป็นนิสัยจับจด พยายามทำไปจนทราบชัดว่าเป็นผลขึ้นมาจริงๆ หรือจนทราบชัดว่าธรรมบทนั้นๆ ไม่ต้องกับจริตของตนแล้วค่อยเปลี่ยนธรรมบทใหม่ ผู้ที่ทราบชัดว่าถูกกับจริตจริงๆ แล้ว ก็ควรยึดธรรมนั้นเป็นหลักใจและปฏิบัติต่อไปไม่ลดละ จนเห็นผลเป็นลำดับและก้าวหน้าเข้าสู่ภูมิธรรมที่ควรเปลี่ยนแปลงบทรธรรมตามความจำเป็น ซึ่งเจ้าตัวต้องทราบโดยลำพัง ผลที่เกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญด้วยธรรมเหล่านี้ หรือด้วยธรรมอย่างอื่นๆ ที่ถูกกับจริต ย่อมเป็นความสงบสุขภายในใจไปโดยลำดับที่ไม่เคยรู้เห็นมาก่อน ความสงบจิตเริ่มแต่ขั้นต่ำ คือสงบได้ชั่วขณะ สงบได้นานพอประมาณ และสงบได้ตามต้องการที่จะให้พักและถอนขึ้นมา ทั้งเป็นความสงบละเอียดแนบแน่นกว่ากันมาก ขณะที่จิตสงบย่อมปล่อยอารมณ์ที่เคยรบกวนต่างๆ เสียได้ เหลือแต่ความรู้ความสว่างใสประจำใจ และความสุขอันเกิดจากความสงบตามขั้นของใจเท่านั้น ไม่มีสองกับสิ่งอื่นใด เพราะขณะนั้นจิตปราศจากอารมณ์และเป็นตนของตนอยู่โดยลำพัง แม้กิเลสส่วนละเอียดยังมีอยู่ภายในก็ไม่แสดงตัว ถ้าเป็นน้ำก็กำลังนิ่งและใสสะอาดปราศจากฝุ่นละออง หากมีตะกอนก็กำลังนอนนิ่งไม่ทำน้ำให้ขุ่น ควรแก่การอาบดื่มใช้สอยทุกประการ ใจที่ปราศจากอารมณ์ก็มีความสงบตัวอยู่โดยลำพองนานเพียงไร ย่อมแสดงความสุข ความอัศจรรย์ ความสำคัญ ความมีคุณค่ามาก ให้เจ้าของได้ชมนานและมากเพียงนั้น ทั้งเป็นความสำคัญและความอัศจรรย์ไม่มีวันเวลาจิตจางแม้เรื่องผ่านไปหมด ทั้งนี้เพราะใจเป็นธรรมชาติลึกลับและอัศจรรย์ภายในตัวอยู่แล้ว เมื่อถูกชำระเข้าถึงตัวจริงเพียงขณะเดียวก็แสดงความอัศจรรย์ให้เห็นทันที และยังทำให้เกิดความอาลัยเสียตายต่อความเป็นของจิตไปนาน ถ้าปล่อยให้หลุดมือคือเสื่อมไปโดยไม่ได้อภัยคืนด้วยวิธีบำเพ็ญให้ทรงตัวอยู่หรือให้เจริญยิ่งขึ้นไป คงเป็นเพราะเหตุนี้กระมังที่ครั้งพุทธกาลมีพระสาวกบางองค์ ขณะท่านกำลังบำเพ็ญอยู่ ใจมีความเจริญขึ้นและเสื่อมลงถึงหกครั้ง จนเกิดความเสียใจมากเพราะความอาลัยเสียตาย แต่สุดท้ายท่านก็เป็นพระสาวกอรหันต์ขึ้นมาองค์หนึ่งจนได้ เพราะความเพียรพยายามเป็นสะพานเชื่อมโยงให้บรรลุถึงอมตธรรม คือแดนแห่งความเกษม โดยอาศัยกรรมฐานธรรมเป็นเครื่องดำเนิน

พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่นับจำนวนไม่ได้ และพระสาวกอรหันต์ทั้งหลายของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ที่เสด็จปรินิพพานผ่านไปแล้วจนประมาณกาลไม่ได้ก็ดี พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายที่เสด็จปรินิพพานและนิพพานไปพอประมาณกาลได้ดี พระพุทธเจ้าสมณโคดมกับพระสาวกท่านที่เพิ่งเสด็จผ่านไปไม่กี่พันปีก็ดี ล้วนทรงอุบัติและอุบัติขึ้นเป็นพระพุทธเจ้า และเป็นพระอรหันต์จากกรรมฐานทั้งหลาย มีกรรมฐานห้าเป็นต้นทั้งสิ้น ไม่

มีแม้พระองค์หรือองค์เดียวที่ผ่านการรู้ธรรมมาโดยมิได้ผ่านกรรมฐานเลย แม้จะพูดว่ากรรมฐานเป็นสถานที่ปฏิบัติขึ้นแห่งท่านผู้วิเศษทั้งหลายก็ไม่ควรจะผิด เพราะก่อนจะทรงถ่ายพระรูปพระนามและรูปนามจากความเป็นปุถุชนขึ้นมาเป็นพระอริยะบุคคลเป็นขั้นๆ จนถึงขั้นสูงสุด ต้องมีกรรมฐานเป็นเครื่องชักฟอก เป็นเครื่องถ่ายถอนความคิดความเห็นความเป็นต่างๆ อันเป็นพื้นเพของจิตที่มีเชื้อวิญญูจะจมอยู่ภายในให้กระจายหายสูญไปโดยสิ้นเชิง กลายเป็นพระทัยและใจดวงใหม่ขึ้นมาเป็นความบริสุทธิ์ล้วนๆ ดังนั้นพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงทรงถือกรรมฐานว่าเป็นธรรมทั้งสำคัญและจำเป็น และยกย่องในวงพระศาสนาประจำศาสดาแต่ละพระองค์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน แม้ในศาสนาแห่งพระสมณโคดมของพวกเราที่ทรงถือกรรมฐานเป็นแบบฉบับและจารีตประเพณีตายตัวมาเป็นพระองค์แรก ว่าได้ทรงเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาเพราะกรรมฐาน ๔๐ มีอานาปานสติเป็นต้น และทรงสั่งสอนพุทธบริษัทตลอดมาจนปัจจุบันทุกวันนี้ ทั้งยังเป็นสะพานเชื่อมโยงให้สัตว์โลกได้ถึงพระนิพพานตลอดไปจนกว่าจะสิ้นอำนาจวาสนาของมวลสัตว์ที่จะตามเสด็จพระองค์ได้นั้นแล ฉะนั้น คำว่า “กรรมฐาน” จึงเป็นธรรมพิเศษในวงพระศาสนาตลอดมาและตลอดไป ผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่ยังมิได้ปฏิบัติบำเพ็ญตามทางกรรมฐาน พอทราบเรื่องความลึกลับที่มีอยู่ในตนทั้งฝ่ายชั่วฝ่ายดีบ้างพอควร จึงไม่ควรคิดว่าตนรู้ตนฉลาดโดยถ่ายเดียว แม้จำได้จากพระไตรปิฎกโดยตลอดทั่วถึง เพราะนั่นเป็นเพียงบัญญัติชั่วของสิ่งหรือธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวเท่านั้น ยังไม่ได้รับการเลือกเฟ้นจากการปฏิบัติอันมีกรรมฐานเป็นเครื่องส่องทางให้ถึงความจริงตามพระประสงค์ที่ทรงประกาศธรรมสอนโลก พระกรรมฐาน ๔๐ ห้องนี้แลคือตู้พระไตรปิฎก คือเครื่องมือทำลายภพชาติ เครื่องมีทำลายกมลจักรที่พาให้สัตว์โลกหมุ่นเวียนตายจนไม่ทราบภพเก่าภพใหม่ และทุกข์เก่าทุกข์ใหม่ที่สลับซับซ้อนมากับภพชาตินั้นๆ ให้ขาดสะบั้นลงโดยสิ้นเชิง การปฏิบัติได้ก็ตามที่ปราศจากกรรมเหล่านี้ส่วนใดส่วนหนึ่งเข้าสนับสนุน การปฏิบัตินั้นจะไม่เป็นไปเพื่อการทำลายสังขารกิเลสกองทุกข์มากน้อยที่มีอยู่ภายในให้เบาบางและสิ้นสูญไปได้เลย การปฏิบัติที่มีกรรมเหล่านี้เข้าสนับสนุนอยู่มากน้อยเท่านั้น จะทำลายกองทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง ไม่มีทางสงสัย ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติเพื่อความสงบสุขและความรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมทั้งหลาย จำต้องยึดถือกรรมเหล่านี้เป็นเส้นชีวิตจิตใจของการดำเนินปฏิบัติไปตลอดสาย นับแต่ธรรมขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุดคือ วิมุตติพระนิพพาน ใครจะปฏิบัติบำเพ็ญความดีงามด้วยวิธีการใดๆ ก็ตาม เมื่อถึงขั้นจะเข้าด้ายเข้าเข็มจริงๆ คือการก้าวขึ้นสู่ภูมิจิตภูมิธรรมเป็นขั้นๆ จำต้องหวนกลับมายึดธรรมเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเครื่องดำเนิน จึงจะผ่านพ้นไปได้โดยสวัสดิ์ปลอดภัยเพราะธรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นที่ประมวลมาแห่งสังขารทั้งหลายที่มีมรรคผลนิพพานเป็นจุดสุดยอด ธรรมเหล่านี้รวมอยู่ในวงพระพุทธศาสนา มีศาสดาองค์เอกแต่ละพระองค์ทรงประกาศสอนไว้เป็นแบบเดียวกันและสืบทอดกันมาเป็นลำดับ ท่านที่ยังสงสัยพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ที่ทรงประกาศสอนธรรมมาเป็นยุคๆ จนถึงศาสดาองค์ปัจจุบันคือพระพุทธเจ้าของเรา จึงควรปฏิบัติพิจารณาตามธรรมกรรมฐานที่ทรงแสดงไว้ ด้วยความพิศุจน์จริงๆ ทางปัญญาจนเกิดผลตามพระประสงค์ ก็จงทราบจากความรู้ความเห็นอันเกิดจากการปฏิบัติของตนเองอย่างประจักษ์ใจว่า ศาสดากับธรรมมิได้แตกต่างกัน แต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังแก่นธรรมที่ทรงแสดงไว้ย่อๆ ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเราตถาคต” ดังนี้ธรรมบทนี้เป็นธรรมประกาศองค์พระตถาคตทั้งหลายให้เราทราบอย่างชัดเจนว่าพระตถาคตมีอยู่คู่กับธรรมตลอดเวลา มิได้ขึ้นอยู่กับกาลสถานที่ แม้แต่ละพระองค์จะเสด็จนิพพานไปนานตามสมมตินิยมกันก็จริง แต่ความจริงขององค์พระตถาคตแล้วคือธรรมนี้เท่านั้น บรรดาท่านที่เห็นธรรมภายในใจอย่างแจ้งประจักษ์แล้ว ท่านมิได้สงสัยในองค์พระตถาคตเลยว่าประทับอยู่ในที่เช่นไร ซึ่งโลกเข้าใจว่าท่านเสด็จเข้าสู่

นิพพานหายเจ็บไปแล้ว ไม่มีศาสดาผู้คอยเมตตาสั่งสอนต่อไป ความจริงธรรมที่ทรงประสิทธิ์ประสาทไว้แล้วแก่หมู่ชนก็คือองค์ศาสดาเราดี ๆ นั้นแล ถ้าสนใจอยากมีศาสดาภายในใจ ก็มีได้ตลอดเวลาเช่นเดียวกับที่ยังทรงพระชนม์อยู่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับน้ำใจที่จะเคารพนับถือและเชื่อฟังธรรมที่เป็นองค์แทนท่านเป็นสำคัญกว่าอื่น แม้ท่านยังทรงพระชนม์อยู่ ถ้าขาดความสนใจเสียเพียงอย่างเดียว ท่านก็ช่วยอะไรไม่ได้ คงเป็นประเภทนอนตาอยู่ตามเคย ไม่มีอะไรดีขึ้น เพื่อความไม่เดือดร้อนในภายหลัง และเพื่อความอบอุ่นใจทั้งปัจจุบันและอนาคต จึงควรปฏิบัติบำเพ็ญตนด้วยธรรมที่ประทานให้เป็นมรดกแทนพระองค์ ผลจะเป็นเช่นเดียวกับที่ยังทรงพระชนม์อยู่ทุกประการ ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง คือจะมีธรรมคือศาสดาประจำใจอยู่ตลอดเวลา

ได้พร้ากรรมฐานมายืดยาวจนท่านผู้อ่านเอื่อมไปตามๆ กัน จึงขออภัยอีกครั้งในความไม่พอดีของตนที่พร้าไปบ้าง ก็คิดว่าท่านที่ยังไม่เข้าใจในคำว่ากรรมฐานเท่าที่ควรก็อาจมี และอาจจะเข้าใจและทราบวิธีปฏิบัติไว้บ้าง เมื่อถึงวาระที่คิดอยากบำเพ็ญจะได้สะดวก

บัดนี้จะเริ่มเรื่องปฏิบัติคือข้อปฏิบัติที่ท่านอาจารย์มั่นพาคณะลูกศิษย์ดำเนินมาเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน การปฏิบัติตามปฏิปทานี้รู้สึกลำบากเพราะเป็นการทวนกระแสโลกทั้งทางกายทางวาจาและทางใจ หลักปฏิบัติก็มีจุดงค์ ๑๓ ชั้นวัตร ๑๔ มีอาคันตุกวัตรเป็นต้น เป็นเครื่องบำเพ็ญทางกายโดยมาก และมีกรรมฐาน ๔๐ เป็นเครื่องบำเพ็ญทางใจ สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันไปในอิริยาบถต่างๆ ของความเพียร ท่านที่สมัครใจเป็นพระรัตนตรัยจำเป็นต้องเป็นผู้อดทนต่อสิ่งกีดขวางด้านทานต่างๆ ที่เคยฝังกายฝังใจจนเป็นนิสัยมานาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ละเอียดยาก แต่ก็จำเป็นต้องพยายามละไม่หยุดหย่อนอ่อนกำลัง เพราะเพศของนักบวชกับเพศฆราวาส มีความเป็นอยู่ต่างกัน ตลอดความประพฤติมรรยาท ความสำรวมระวังต่างๆ ต้องเป็นไปตามแบบหรือประเพณีของพระซึ่งเป็นเพศที่สูงงามตา ผู้เป็นพระรัตนตรัยจึงควรมีความเข้มงวดกวดขันในข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ให้เป็นที่อบอุ่นเย็นใจแก่ตนและเป็นที่น่าชื่นชมเลื่อมใสแก่ผู้อื่น เพราะรัตนตรัย ๑๓ และวัตรต่างๆ ตลอดกรรมฐานทั้งมวลล้วนเป็นธรรมเครื่องตัดนิสัยความดีด้านของคนเราโดยตรง พระก็ออกมาจากฆราวาส นิสัยนั้นต้องติดตัวมาด้วย ถ้าไม่มีเครื่องตัดแปลงหรือทรมานกันบ้าง ก็คงไม่พ้นการบวชมาทำลายตัวและวัตรศาสนาให้ฉิบหายล่มจมลงอย่างไม่มีปัญหา เพราะปกตินิสัยของมนุษย์เราโดยมากชอบเบียดเบียนและทำลายตนและผู้อื่นด้วยวิธีต่างๆ อยู่เสมอโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเจตนาเสมอไป เนื่องจากความชินต่อนิสัย เพราะความทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ พาให้เป็นไป หรือเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ที่สุดจะคาดเดาถูก จึงพลอยมีความทุกข์เดือดร้อนติดตัวอยู่ประจำอิริยาบถอยู่เสมอ ไม่ค่อยมีความสุขกายสุขใจได้นานเท่าที่อยากมี

คำว่าเบียดเบียนหรือทำลายตนนั้น ได้แก่ความคิดนึกต่างๆ ที่เป็นภัยแก่ตนโดยเจ้าตัวไม่รู้ว่าผิดก็มี ที่รู้ว่าผิดก็มี และเป็นชนวนให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น จนถึงระบาคออกจากกายวาจา เรียกว่าความเบียดเบียนทำลายทั้งสิ้น

จะเขียนเรื่องพระปฏิบัติที่กำลังอยู่อบรมกับท่านก่อน แล้วจึงจะเขียนเรื่องการแยกย้ายของท่านที่ออกไป

ปฏิบัติอยู่โดยลำพังต่อไปตามลำดับ

ท่านที่เริ่มมาศึกษาและปฏิบัติกรรมฐานในสำนักท่านอาจารย์มั่น ตามปกติท่านสอนให้เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรในทุกกรณีที่เป็นหน้าที่ของพระจะพึงทำ สอนให้เป็นคนหูไวตาไวกันเบาถูกง่ายไปเร็วไม่อึดอาดเนือยนาย สอนให้เป็นคนฉลาดข้างคิดในกิจนอกการในเพื่ออรรถธรรมในแง่ต่างๆ ไม่อยู่เฉยๆ เหมือนคนลืนทำ ความเคลื่อนไหวไปมามีสติอยู่กับตัว สอนให้เป็นคนละเอียดลออในทุกกรณี การภาวนาท่านเริ่มสอนแต่กรรมฐานห้าเป็นต้นไป ตลอดถึงกรรมฐานอื่นๆ ตามแต่อาการใดจะเหมาะกับจริตนิสัยของผู้มาอบรมศึกษาเป็นรายๆ ไป ขณะฟังการอบรมก็ทำสมาธิภาวนาไปด้วยในตัว บางรายขณะนั่งฟังการอบรมจิตเกิดความสงบเย็นเป็นสมาธิขึ้นมาทั้งที่ยังไม่เคยปรากฏมาก่อนนับแต่เริ่มฝึกหัด เพิ่งมาเป็นในขณะนั้นก็มี พระเถระมีจำนวนมากที่เข้าไปรับการอบรม ต่างเกิดผลจากสมาธิภาวนาขณะที่นั่งฟังการอบรมในแง่ต่างๆ กันขึ้นมาตามจริยนิสัยไม่ค่อยตรงกันไปทีเดียว ความรับการอบรมจากท่านเป็นอุบายกล่อมเกลาคิดใจของผู้ฟังได้ดีทั้งด้านสมาธิและด้านปัญญาเป็นขั้นๆ ผู้ที่ยังไม่เคยมีความสงบก็เริ่มสงบ ผู้เคยสงบบ้างแล้วก็เพิ่มความสงบไปทุกระยะที่ฟัง ผู้มีสมาธิเป็นพื้นฐานแล้วก็ทำให้ฐานนั้นมั่นคงขึ้นโดยลำดับ ผู้เริ่มใช้ปัญญาการอบรมก็เป็นอุบายปัญญาช่วยบุกเบิกสติปัญญาให้กว้างขวางลึกซึ้งลงไปทุกระยะเวลา ออกจากที่อบรมแล้วต่างองค์ต่างปลีกตัวออกบำเพ็ญอยู่ในสถานที่และอิริยาบถต่างๆ กัน การพักผ่อนหลับนอนไม่มีกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับใดๆ จากท่าน ปล่อยให้มีความสะดวกเหมาะสมของแต่ละรายจะปฏิบัติต่อตัวเอง ทั้งนี้เพราะธาตุขันธ์และความเพียรตลอดความหมายมั่นปั้นมือต่อธรรมในแง่ต่างๆ มีหนักเบาต่างกัน บางรายกลางคืนมีเวลาพัก บางรายพักนอนบ้างตอนกลางวัน แต่กลางคืนเร่ง พักหลับนอนน้อยหรือไม่พักหลับเลยในบางคืนความเพียรมาก จึงปล่อยให้มีความสะดวกสำหรับตัวเองแต่ละรายไปที่จะพักผ่อนหลับนอนหรือประกอบความเพียรในเวลาใด

แนวทางดำเนินในสายท่านอาจารย์มั่น กรรมฐาน ๕ และรุดงค์ ๑๓ ท่านถือเป็นสำคัญมาก จะเรียกว่าเป็นเส้นชีวิตของพระรุดงค์สายของท่านก็ไม่ผิด ใครเข้าไปรับการอบรมกับท่าน ท่านต้องสอนกรรมฐานและรุดงค์วัตรไว้ในเวลาไม่นานเลย ถ้าเป็นหน้าแล้งท่านมักจะสอนให้ไปอยู่รุกขมูลร่มไม้เสมอ ว่าโน้นต้นไม้ใหญ่มีใบดกหนา นำร่มเย็นสบาย ภาวนะสะดวก อากาศก็ดี ปราศจากความพลุกพล่านวุ่นวายจากสิ่งภายนอก โนนภูเขาเป็นที่เปิดหูเปิดตาเพื่อรำเริงในธรรม โนนถ้ำ โนนเงื่อมผา เป็นที่นำอยู่นำบำเพ็ญเพียรหาความสงบสุขทางใจ โนนป่าช้า เป็นที่กำจัดความเกียจคร้านและความหวาดกลัวต่างๆ ได้ดี คนเกียจคร้านหรือคนขี้ขลาดควรไปอยู่ในที่เช่นนั้น จะได้ช่วยพุงความเพียรให้ขยันเสียบ้าง และช่วยกำจัดความกลัวเพื่อความกล้าหาญขึ้นบ้าง ไม่นึกและกตถ่วงจิตใจจนเกินไป ภูเขาลูกโน้น ถ้ำโน้น เงื่อมผาโน้น อากาศดี ภาวนาสะดวก จิตรวมลงสู่ความสงบได้ง่าย เมื่อจิตสงบแล้วมองเห็นสิ่งต่างๆ ที่แปลกๆ ลึกลับได้ดีเกินกว่าสายตาสัมผัสจะรู้เห็นได้ ภูเขาลูกนั้น ถ้ำนั้น เงื่อมผานั้น มีสิ่งนั้นๆ อยู่ทางทิศนั้นๆ ผู้ไปอยู่ควรระวังสำรวจ ไม่ควรประมาทว่าปราศจากผู้คนและสิ่งต่างๆ ที่เห็นๆ และได้ยินแล้ว จะไม่มีอะไรอื่นอีก สิ่งลึกลับเกินกว่าสัมผัสจะรู้เห็นได้ยังมีอีกมากมายและมากกว่าวัตถุที่มีเคลื่อนไหวในโลกนี้เป็นไหนๆ เป็นเพียงไม่มีสิ่งที่ควรแก่สิ่งเหล่านั้นจะแสดงความมีออกมาอย่างเปิดเผยเหมือนสิ่งอื่นๆ เท่านั้น จึงแม้มีอยู่ มากน้อยเพียงไรก็เป็นเหมือนไม่มี ผู้ปฏิบัติจึงควรสำรวจระวังในอิริยาบถต่างๆ อย่างน้อยก็เป็นผู้สงบเย็นใจ ยิ่ง

กว่านั้นก็เป็นที่ยืนชมยินดีของพวกกายทิพย์ทั้งหลายที่มีภพภูมิต่างๆ กัน อาศัยอยู่ในแถบนั้นและที่อื่นๆ เพราะโลกไม่ว่างจากมวลสัตว์ชนิดต่างๆ ทั้งหยาบและละเอียด แม้ในกายคนการสัตว์ก็ยังมีสัตว์ชนิดต่างๆ อาศัยอยู่ นักปฏิบัติเพื่อเสรีภาพแก่สภาวะธรรมทั้งหลายทั่วไตรภพ จึงไม่ควรรับรองและปฏิเสธในสิ่งที่ตนรู้ตนเห็นว่ามีว่าจริงและว่าไม่มีไม่จริงเพียงเท่านั้น แม้แต่วัตถุทั้งหยาบทั้งละเอียดซึ่งมีอยู่ เรายังไม่สามารถรู้เห็นโดยทั่วถึง บางที่ยังโดนสิ่งต่างๆ จนตกบ้านตกเรือนแตกยับไปหมดก็ยังมีประจำนัยมนุษย์ผู้ชอบหยิ่งในตัวเอง ขณะที่เดินชุ่มชามเซอะเซไปโดนสิ่งของด้วยความไม่มีสตินั้น เจ้าตัวต้องเข้าใจว่าอะไรไม่มีอยู่ในที่นั้น แต่สิ่งที่ถูกปฏิเสธว่าไม่มีอยู่ในที่นั้นและในขณะนั้น ทำไม่จึงถึงกับแตกฉิบหายไปได้ เพียงเท่านี้ก็พอพิสูจน์ตัวเองได้ดีว่ามีนิสัยเพราะเพียงไรถ้าจะพิสูจน์ นอกจากจะไม่ยอมพิสูจน์และปล่อยให้เรื้อรังไปตลอดกาลเท่านั้น ก็หมดหนทางที่จะทราบความจริงที่มีอยู่ในโลกและธรรมต่างๆ ไป ภูเขาถูกไถ่นั่น ถ้าไถ่นั่น และเงื่อมผาไถ่นั่น ผมเคยพักบำเพ็ญมาแล้ว เป็นที่จับใจรั้งกังวลกับเรื่องเคลื่อนไหวลั่นวุ่นวายทั้งหลาย ถ้าพวกท่านมุ่งต่อแดนพ้นทุกข์อย่างถึงใจ ก็ควรแสวงหาที่เช่นนั้นเป็นที่อยู่บำเพ็ญและที่ฝากเป็นฝากตายกับธรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นดังองค์ของศาสดาเสด็จมาประทับอยู่ในที่เฉพาะหน้าทุกอิริยาบถ หลับและตื่นจะเป็นสุข ความเพียรทางใจก็ก้าวหน้า ไม่ซัดซาล่าถอยเหมือนที่เคลื่อนไหวลั่นวุ่นวายทั้งหลาย พระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกอรหันต์ทั้งหลายก็ดี ท่านทรงพลีและพลีชีพเพื่อธรรมในสถานที่ดังกล่าวมาแล้ว นอกจากผู้ไม่เห็นโทษของกิเลสตัณหาวิภวสัญญาสสาร เพลินเที่ยวจับจองป่าช้าความเกิด – ตายแบบไม่มีจุดหมายปลายทางเท่านั้น จะไม่ยินดีในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ท่านทรงยินดี ไถ่นป่าช้าป่าช้า ไปอยู่ในป่าเช่นนั้นกับพวกชาวป่าชาวเขา ไถ่นเป็นสถานที่อำนวยความสะดวกทุกด้านเพื่อตัดกระแสวิภวสัญญาภายในใจให้น้อยลงทุกประโยชน์แห่งความเพียร การทำความเพียรในที่ที่เหมาะสมกับผู้ต้องการความไม่หวังมาเกิดมาตายอีกหลายชาติหลายภพ ผิดกับที่ต่างๆ ไปอยู่มาก สถานที่ไม่เหมาะสม แม้เดินจงกรมหรือนั่งสมาธิภาวนาเป็นเวลานานเท่ากัน แต่ผลที่ได้รับย่อมผิดกันอยู่มาก เพราะความเอาใจใส่และความสืบต่อแห่งสติปัญญา ตลอดความรู้สึกเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่รอบตัวนั้นต่างกัน ผลที่ได้รับจากเหตุที่ไม่สืบต่อกันจึงต่างกัน **นักปฏิบัติที่ยึดศัสตราเป็นสรณะจริงๆ ควรระลึกถึงธรรมที่ประทานไว้ให้มากกว่าคิดถึงความลำบากต่างๆ มีความกลัวตายเป็นตัวการสำคัญ** เช่น ความลำบากเพราะขาดแคลนกันดารในปัจจุยสี่ มีอาหารบิณฑบาตเป็นต้น ความลำบากในการประกอบความเพียรคือการฝึกกรรมานจิตที่แสนคะนองโหดโผนประจำนัยมาดั้งเดิม ความลำบากเพราะเดินจงกรมนาน เพราะนั่งภาวนานาน เกิดทุกข์เวทนาขึ้นมาทรมานกายทรมานใจ ความลำบากเพราะจิตใจไม่ยอมอยู่ในขอบเขตร่องรอยที่ต้องการ ความลำบากเพราะความหิวโหยโรยแรงเนื่องจากอาหารน้อย เพราะฉันทน้อย เพราะหยุดพักไม่ฉันทบ้างเป็นวันๆ หยุดไปหลายๆ วันเพื่อความเพียรทางใจใจได้ดำเนินสะดวกตามจริตเป็นรายๆ ความลำบากเพราะความเปลี่ยวกายเปลี่ยวใจไร้เพื่อนฝูงครูอาจารย์ผู้เคยอบรมสั่งสอนและแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นต่อกัน ความลำบากเพราะคิดถึงบ้านถึงเรือนคิดถึงเพื่อนฝูงญาติมิตรที่เคยให้ความอบอุ่นทางกายทางใจ ความลำบากเพราะเปียกฝนทนทุกข์ไม่มีที่มุงที่บังกันแดดกันฝน ความลำบากเพราะความหนาวเหน็บเจ็บปวดที่เกิดขึ้นเพราะเหตุต่างๆ ความลำบากเพราะเป็นไข้ ความเจ็บหัวตัวร้อนปวดอวัยวะส่วนต่างๆ ไม่มีหยูกยาเครื่องบำบัดรักษา ความลำบากเพราะกลัวตายอยู่ในป่าในเขาคนเดียวไม่มีผู้ปรนนิบัติรักษา เวลาตายไม่มีผู้เก็บซากศพ มีแต่แร้งกาหมากินและแมลงวันมาแย่งแย่งกันกิน ความคิดเหล่านี้เป็นเครื่องกีดขวางทางดำเนินเพื่อพระนิพพาน อย่าปล่อยให้เข้ามาครอบงำใจได้ จะเสียคนไปไม่ตลอด ควรทราบทันทีว่า **ความคิดนี่คือกองสมุทัย ซึ่งเป็นกุญแจเปิดทุกข์ขึ้นทับถมจิตใจ จนหาทางออกมิ**

ได้ ผู้ปฏิบัติต้องเป็นคนกล้าหาญอดทน คือทนต่อแดดต่อฝน ทนต่อความหิวโหย ทนต่อความทุกข์ทรมานต่างๆ ที่เกิดขึ้นทางกายทางใจ ทนต่อความเจ็บปวดแสบร้อนต่างๆ ที่มาสัมผัสทั้งภายในภายนอกซึ่งโลกทั้งหลายก็ยอมรับว่ามีว่าเป็นโดยทั่วกัน **นักปฏิบัติต้องฝึกหัดใจให้กล้าแข็ง** ต่อแรงพายุที่คอยจะเกิดขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งโดยมากก็มักเกิดจากใจตัวเองและคอยหักรานตัวเองให้ทุพพลภาพทางความเพียรกลายเป็นคนอ่อนแอ ที่เคยเข้มแข็งอดทน ก็ลดวราศอกลงโดยลำดับ และลดลงจนก้าวไม่ออกสุดท้ายก็จืดจางมมทุกข์ไปตามเคย ศาสนาก็นับวันห่างไกล จิตใจไปทุกที พุทธิ์ สรรณี คจฉามิ

ก็เป็นเพียงลมปากแสดงออกมา ซึ่งเด็กก็ว่าได้ แต่ส่วนใหญ่ที่แท้จริงของคำว่า พุทธิ์ เลยจืดจางว่างเปล่าไปจากใจ นี่ท่านเรียกว่าผู้ทอดอวยพ่ายแพ้กิเลสมาร คือผู้ความคิดฝายต่ำภายในใจของตนไม่ได้ ผู้พ่ายแพ้ชนะมารคือปล่อยให้กองทุกข์ในสังขารเหยียบย่ำทำลายอยู่เปล่าๆ ไม่สามารถหาทางคิดค้นแก้ไขด้วยสติปัญญาที่มีอยู่ พอมีทางหลบหลีกปลีกตัวออกได้ด้วยอุบายอันแยบคายของนักต่อสู้เพื่อกู้ตนจากหล่มลึก

ข้าศึกใดก็ตามในแหล่งโลกธาตุ ไม่มีอำนาจอันลึกลับแหลมคมเหมือนข้าศึกภายในใจ คือกิเลส ตัณหานี้เลย ข้าศึกนี้น่าหนักใจมากสำหรับผู้มีนิสัยอ่อนแอและขี้เกียจ ไม่เป็นคนช่างคิด มีอะไรนิดมาสัมผัสคอยแต่จะยอมแพ้ ไม่คิดหาอุบายต่อสู้เพื่อตัวเองบ้างเลย นิสัยชนิดนี้กิเลสมารชอบมากเป็นพิเศษ ใครอยากเป็นคนพิเศษของมันก็ต้องฝึกและสั่งสมนิสัยนี้ขึ้นให้มาก จะได้เป็นผู้รับใช้ที่โปรดปรานของมันชนิดไม่มีวันเผลอหน้าขึ้นมา เห็นแสงอรุณแสงธรรมเครื่องนำให้พ้นทุกข์ได้เลย เกิดมากพโตชาติใดก็มอບดวงใจที่มีคุณค่าเป็นเครื่องสังเวทเช่น สรวงแต่กิเลสตัวมีอำนาจยิ่งกว่าธรรมภายในใจตลอดไป คิดแล้วก็น่าสลดสังเวทที่พระราชาคนเป็นนักปฏิบัติ ยังยอมตัวหลงตามความรู้สึกฝายต่ำ โดยไม่ใช้สติปัญญาเป็นเครื่องจุดลากขึ้นมาบ้าง พอได้หายใจอยู่กับความสงบแห่งธรรม สมกับเป็นนักพรตแบกกลดสะพายบาตรขึ้นเขาเข้าถ้ำอยู่ป่าภาวณา แต่ท่านที่มุ่งหน้ามาอบรมศึกษาและปฏิบัติถึงขนาดนี้ ยังจะยอมตนให้กิเลสตัณหาเหยียบย่ำทำลายและมาตีกำบังสกุลเอาตามชอบใจละหรือ ถ้าเป็นได้อย่างนั้น ผู้สั่งสอนก็อกแตกตายก่อนผู้มาศึกษาอบรมโดยไม่ต้องสงสัยดังนี้

อุบายวิธีสอนของท่านอาจารย์มั่น ยากที่จะจับนิสัยท่านได้ เพราะเป็นอุบายของปราชญ์ผู้ฉลาดแหลมคม ในสมัยปัจจุบัน จึงรู้สึกเสียใจที่ผู้เขียนประวัติท่านและปฏิบัติาพระอุปัชฌาย์ของ ท่าน ไม่มีความจดจำและความฉลาดสมศักดิ์ศรีท่าน จึงไม่อาจขุดค้นเนื้อธรรมเนื้อธรรมที่สำคัญในการสั่งสอนของท่านออกมาให้ท่านได้อ่านอย่างสนใจ สมกับท่านเป็นพระในนาม “ธรรมทั้งองค์” ตามความรู้สึกของผู้เขียน ถ้าผิดก็ขออภัยด้วย

การสั่งสอนพระ ท่านหนักไปในอุตถงควัตร เฉพาะอย่างยิ่งการอยู่ในป่าในเขาในถ้ำและเงื้อมผาที่เปลี่ยวๆ รู้สึกว่าท่านเน้นหนักลงเป็นพิเศษ แทบทุกครั้งทีอบรม ไม่แสดงขึ้นต้นด้วยสถานที่ดังกล่าว ก็ตอนสุดท้ายเป็นต้องนำมาสรุปจนได้ สมกับท่านเป็นนักพรตและชอบอยู่ในป่าในเขาประจำชีวิตนิสัยของนักบวชจริงๆ **การอบรมไม่ยอมให้เนื้อธรรมห่างจากอุตถงควัตรเลย** พอจบจากการนำพระเที๋ยวมป่าชมเขาชมถ้ำและเงื้อมผาต่างๆ อันเป็นสถานที่รื่นเริงแล้ว ก็นำพระเจ้าบิณฑบาตในหมู่บ้านด้วยบทธรรมหมวดต่างๆ คือสอนวิธีครองผ้าและทำสำรวมในเวลาเข้าบิณฑบาต ไม่ให้มองโน้นมองนั้นอันเป็นกิริยาของคนไม่มีสติอยู่กับตัว แต่ให้มองใน

ทำสำรวมและสงบเสงี่ยมมีสติทุกกระษะที่ก้าวไปและถอยกลับ ใจรำพึงในธรรมที่เคยบำเพ็ญมาประจำนิสัย การ
บิณฑบาตถือเป็นกิจวัตรสำคัญประจำพระรุดงค์สายของท่านไม่ให้ขาดได้ เว้นแต่ไม่ฉันก็ไม่จำเป็นต้องไป
 ขณะไปก็สอนให้มีความเพียรทางภายในไม่ลดละทั้งไปทั้งกลับจนมาถึงที่พัก ตลอดการจัดอาหารใส่บาตร
 และลงมือฉัน ก่อนฉันก็สอนให้พิจารณาปัจจุขณะ **คือ ปฏิสังขาย นิโสข** โดยแยกกายตามภูมิสติ
ปัญญาของแต่ละราย อย่างน้อยเป็นเวลาราวหนึ่งนาทีก่อน แล้วจึงลงมือฉันด้วยความสำรวมมีสติอยู่กับ
ตัวและในบาตร อาหารที่รวมอยู่ในบาตรมีหลายชนิดและมีรูปลักษณะสีกลิ่นต่างๆ กัน เมื่อรวมกันอยู่ในบาตร ใจมี
 ความรู้สึกอย่างไรบ้าง คอยดูมารยาทของใจจะแสดงท่าต่างๆ ออกมาในเวลาฉัน กำหนดสติปัญญาคอยสังเกตตรวจ
 ตราทั้งความหิวที่อาจออกนอกศูนย์กลาง อันเป็นทางเดินของตัณหา ตาเป็นไฟใจเป็นวานร (ลิง) ทั้งมารยาทของใจ
 ที่อาจคิดว่าอาหารที่ผสมกันอยู่มีรสชาติแปรไปต่างๆ ใจเกิดความสะอิดสะเอียนเบื่อหน่ายไม่ยอมรับประทาน อัน
 ผิดวิสัยของผู้บำเพ็ญพรตเพื่อความรอบคอบและความหมัดจดของใจ อุบายการพิจารณาของแต่ละรายนั้น แล้ว
 แต่ใครจะแยกกายในทางใด ทางปฏิกุศล ทางธาตุ หรือทางใด ที่เป็นเครื่องบรรเทาและกำจัดกิเลสต้นหาคความเลื่อม
 ตัว ย่อมถอเป็นความถูกต้องดีงามในการฉันเป็นรายๆ ที่มีความแยกกายต่างกัน **ขณะฉันก็ให้มีสติเป็นความ**
เพียรไปทุกประโยค โดยสังเกตระหว่างจิตกับอาหารที่เข้าไปสัมผัสกับชีวหาประสาทและธาตุชั้นธิน
เวลากำลังเคี้ยวกลืน ไม่ให้จิตกำเร็บลำพองไปตามรสอาหารชนิดต่างๆ อันเป็นความเลื่อมตนเพราะความหิวโหยที่
 เป็นไปด้วยอำนาจของธาตุชั้นธินที่กำลังบกพร่องและต้องการสิ่งเยี่ยวยากก็มี ที่เป็นไปด้วยอำนาจต้นหาคความดิ้นรน
 ของใจก็มี อย่างต้นถือเป็นธรรมดาของชั้นธิน แม้พระอรหันต์ท่านก็มีได้เช่นสามัญญธาตุที่ว่า ไป แต่อย่างหลังต้องคอย
 ระวังสังเกตและปราบปราม ขึ้นปล่อยไว้ไม่สนใจนำพา ต้องทำคนให้เสียได้ เพราะเป็นประเภทความอยากที่เป็นไป
 ด้วยอำนาจต้นหาน้ำไหลนองล้นฝั่ง ไม่มีเมืองพอดิ **ผู้ปฏิบัติจำต้องมีสติปัญญาใกล้ชิดกับใจอยู่เสมอเกี่ยวกับการ**
การขบฉันทุกๆ ครั้งไป เพื่อใจจะได้มีความเคยชินต่อการพิจารณาและการรักษาตนในท่าต่างๆ คือ ท่า
ยืน ท่าเดิน ท่านั่ง ท่านอน ท่าขบฉัน ตลอดการทำข้อวัตรปฏิบัติปิดกวดต่างๆ อันเป็นกิจของพระจะพึง
 ทำ ไม่ปล่อยสติปัญญาอันเป็นประโยคแห่งความเพียรปราศจากใจ การกระทำทุกอย่างจะกลายเป็นเครื่องเซ็ดหุ่น
 ที่ไม่มีความหมายของงานไปโดยไม่รู้ตัว เมื่อฉันเสร็จแล้วนำบาตรไปล้างให้สะอาด เช็ดให้แห้งกับมือ ถ้ามีแดดก็ผึ่ง
 แดดสักครู่ แล้วนำไปเก็บไว้ในสถานที่ควร เสร็จแล้วทำธุระอื่นต่อไป เช่น เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนา หรือทำกิจ
 อย่างอื่น

หลังจากฉันเสร็จแล้ว โดยมากมีการเดินจงกรมมากกว่าการนั่งทำความเพียร เพราะเป็นท่าที่ระงับความ
 โง่งว่งได้ดีกว่าท่าอื่นๆ แต่ถ้าไม่ได้ฉันจึงหันในวันใด วันนั้นแม้จะนั่งในเวลาใดก็ได้ ไม่ค่อยมีความง่วงเหงาหาว
 นอนมารบกวน ประกอบความเพียรได้สะดวกทุกอิริยาบถไป ฉะนั้น ท่านที่มีนิสัยชอบในทางนี้จึงชอบอดอาหารกัน
 บ่อยๆ บางครั้งอดแต่น้อยวัน ไปจนถึงที่ละลายๆ วัน คือครั้งละ ๒ - ๓ วันบ้าง ครั้งละ ๔ - ๕ วันบ้าง ๕ - ๖ วัน
 บ้าง ๙ - ๑๐ วันบ้าง ๑๔ - ๑๕ วันบ้าง ๑๙ - ๒๐ วันบ้าง บางรายอดได้เป็นเดือนไม่ฉันอะไรเลยก็ยังมี ฉัน
 เฉพาะน้ำธรรมดา ในระหว่างที่อดไปหลายๆ วัน บางวันก็มีฉันโอวัลตินบ้างเล็กน้อย (ถ้ามี) พอบรรเทาความอดโรย
 แต่มิได้ฉันทุกวันไป คือฉันเฉพาะวันที่อ่อนเพลียมากเท่านั้น แต่สมัยท่านอาจารย์มั่นพาพระบำเพ็ญในณเฑียร
 โอวัลติน น้ำตาลทราย โกโก้ กาแฟ หรืออะไรเหล่านี้ไม่ควรถามถึงเลย แม้แต่จะหาถ่ายเอารูปไว้ เวลาเกิดความหิว

โหยขึ้นมาจะได้ดูแลไม่ได้ฉัน ก็ยังไม่ให้ถ่ายเลย ไม่เหมือนปัจจุบันที่มีหุรหุราเสียทุกอย่าง จนกลายเป็นความฟุ่มเฟือยมากกว่าอดอยากขาดแคลน คงจะเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง ที่พระอุดมศีลธรรมฐานเราภาวนาตามท่านไปอย่างลำบากลำบาก และบ่นกันรู้ว่าจิตไม่รวมไม่สงบ แยะจริงๆ แทบทุกแห่งทุกหน ความจริงก็จะให้สงบได้อย่างไรกัน ต้องขอภัยเขียนตามความจริง ตอนเข้าไปบิณฑบาตก็เต็มบาตรกลับมาทั้งหวานทั้งคาว แกรมบางครั้งมือหนึ่งยังหิวปิ่นโต พอมาถึงศาลา ปิ่นโตก็วางเป็นแถวๆ ไม่ชนะที่จะรับประเคน ซึ่งล้วนแต่ท่านศรัทธาที่มุ่งต่อบุญกุศลอุทิศส่วนกุศลมาจากที่ต่างๆ ทั้งใกล้ทั้งไกลทุกทิศทาง มาขอแบ่งบุญจากพระอุดมศีลธรรมฐานด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ให้ท่านทำอะไรไม่กลัวหมดยกเว้น เพราะแรงศรัทธาพาชวนชวายเป็นเพียงเท่านี้ก็แยกอยู่แล้ว พอกลางวันหรือตอนบ่ายตอนเย็นๆ น้ำแข็ง น้ำส้ม น้ำหวาน โกโก้ กาแฟ น้ำอ้อย น้ำตาล อะไรเต็มไปหมด ก็มาอีกแล้วจนไม่ชนะจะฉัน และนอนแช่กันอยู่แบบนั้น พระอุดมศีลธรรมฐานใจใหญ่ แต่ภาวนาไม่เป็นท่า มีแต่ความอึดอัดเหนียวเหนียวเหมือนเรือบรรทุกของหนัก คอยแต่จะจมน้ำทั้งที่ยังไม่ได้ออกจากท่า ดังนั้น ท่านผู้มุ่งต่อฝั่งแห่งพระนิพพาน ท่านจึงระมัดระวังตัวอย่างเข่าหวดหวดขัน ไม่เห็นแก่ปากท้อง ความลำบากอดโรยต่างๆ พยายามบากบั่นฟันฝ่าสิ่งกีดขวางต่อทางดำเนิน มิได้ฉ้อใจสิ่งของหรืออาหารปัจจัย แม้มีมากท่านก็รับแต่น้อย ด้วยความรู้จักประมาณ ท่านที่อดนอนผ่อนอาหารหรืออดอาหารก็เช่นกัน เป็นวิธีหนึ่งที่จะพาให้ท่านถึงความสงบสุขทางใจ ภายที่ถูกจริตกับการอดอาหาร อดไปหลายวันเท่าไร ใจยิ่งสงบผ่องใสและเชยิบฐานะขึ้นสู่ความละเอียดโดยลำดับ ความสงบก็สงบได้ง่ายและเร็วกว่าธรรมดา เวลาออกคิดค้นทางปัญญา ใจก็คล่องแคล่วแกล้งกล้า พิจารณาอะไรก็ทะลุปรุโปร่งโล่งไปได้ดังใจหวัง ความทิวโหยโรยแรง แทนที่จะเป็นความลำบากทรมานทางกายทางใจ แต่กลับกลายเป็นเส้นทางอันราบรื่นชื่นใจต่อการดำเนินของท่านไปทุกระยะที่ผ่อนและอดอาหารเป็นคราวๆ ไป ท่านที่มีนิสัยในทางนี้ ท่านก็พยายามตะเกียกตะกายบำเพ็ญไปด้วยความอดอยากขาดแคลนแบบนี้ตลอดไป ในท่ามกลางแห่งความสมบูรณ์ด้วยปัจจัยสี่ เพราะถือเป็นเครื่องอาศัยพวยังความเป็นอยู่ให้เป็นไปเป็นวันๆ เท่านั้น สาระสำคัญคือธรรมภายในใจ ท่านถืออย่างเอาจริงเอาจัง เอาเป็นเอาตายเข้าประกัน ไม่ยอมลดละปล่อยวางตลอดไป นักภาวนาที่กล้าตายเพื่ออรรถเพื่อธรรมต่อมรรคผลนิพพานจริงๆ ที่ไหนสะดวกในการบำเพ็ญเพียรทางภาวนา ท่านมุ่งต่อที่นั่นโดยมิได้คำนึงถึงความทุกข์ลำบาก เพราะอะไรจะบกพร่องขาดเงินบ้าง ใจน้อมต่อธรรมอันเป็นทางพ้นทุกข์ล้วนๆ ไม่มีอะไรมาแอบแฝงแปลงปลอมได้เลย อิริยาบถทั้งสี่เป็นความเพียรล้วนๆ ประหนึ่งท่านเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์อยู่ทุกอิริยาบถ เว้นแต่ขณะหลับเท่านั้น นอกนั้นเป็นเวลาที่ท่านปลดเปลื้องกิเลส เครื่องผูกพันต่างๆ ออกจากใจอย่างไม่ลดละทอดย ราวกับจะให้กิเลสพินาศขาดสูญออกจากใจในเวลานั้น ไม่มีอะไรเหลืออยู่เพื่อก่อกรรมทำเข็ญแก่ท่านอีกต่อไป ผู้มีนิสัยถูกกับวิธีนี้ ท่านก็เร่งปฏิบัติไปในทางนี้ไม่ลดหย่อนอ่อนกำลังให้กิเลสในบรรดาที่ละได้แล้วได้ใจหัวเราะเยาะและเรื่องอำนาจบงกชใจได้อีกต่อไป ส่วนที่ยังเหลือก็พยายามต่อสู้กันต่อไปจนกว่าจะถึงแดนชัย

ท่านที่มีนิสัยในทางใด ซึ่งเป็นผู้มุ่งต่อธรรมอย่างเต็มใจแล้ว ย่อมจะเร่งความเพียรในทางนั้น เช่น ผู้ผ่อนอาหารเป็นการถูกกับจริต ก็พยายามผ่อนให้กลมกลืนกับปฏิบัติเรื่อยไป ไม่ยอมลดละไปตลอดสาย จนสุดทางเดินหรือก้าวเข้าวัยที่อ่อนกำลังทางกาย ท่านอาจลดหย่อนผ่อนผันไปตามวัยบ้าง ผ่อนอาหารตามเคยบ้าง สลับกันไปตามเหตุการณ์ที่เห็นว่าควร ท่านที่เดินจงกรมมากถูกกับจริต ก็พยายามทำความเพียรในท่าเดินมากกว่าท่าอื่นๆ

ตลอดไป แม้จะมีทำอื่นๆ เข้าแทรกบ้างก็เพียงเพื่อเปลี่ยนอิริยาบถไปด้วยในตัว แล้วกลับมาทำเดิมที่เคยเห็นว่าได้ผลมากกว่าทำอื่นๆ ท่านที่ถูกกับการนั่งมากกว่าทำอื่น ก็พยายามทำความเพียรในท่านั่งให้มากกว่าทำอื่น หากมีการเปลี่ยนบ้างก็เป็นคราวๆ เพื่อเปลี่ยนอิริยาบถไปด้วย ท่านที่ถูกจริตกับท่านอนมากหรือทำอื่นมากกว่าทำอื่นก็ย่อมประกอบความเพียรให้หนักไปในท่านั้นๆ ตามความถนัดของแต่ละราย แม้สถานที่ทำความเพียรก็เช่นกัน ย่อมเหมาะกับจริตเป็นรายๆ ไป บางท่านชอบได้กำลังใจจากที่โล่งๆ อากาศโปร่งๆ เช่นอยู่กลางแจ้งในเวลาเย็นหรือกลางแจ้งก็มี บางท่านชอบได้กำลังใจเพราะการทำสมาธิเพียรอยู่ในถ้ำก็มี บางท่านชอบได้กำลังใจเพราะอยู่บนหลังเขาใหญ่เขาก็มี บางท่านชอบได้กำลังใจเพราะอยู่ป่าราบๆ ธรรมชาติก็มี บางท่านชอบอยู่ริมน้ำริมสระว่าได้กำลังใจดีก็มี ต่างๆ กัน อย่างไรก็ตาม ท่านนักปฏิบัติที่มุ่งความเจริญแก่ตน ย่อมทราบจิตนิสัยของตนได้ดีและพยายามประกอบความเพียรตามอิริยาบถและสถานที่ที่เห็นว่าเหมาะสมกับจริตจิตใจโดยสม่ำเสมอ ไม่ให้ขัดต่อนิสัยที่เห็นว่าชอบกับอิริยาบถและสถานที่ดีแล้ว

ท่านอาจารย์มั่นท่านสั่งสอนปฏิบัติเครื่องดำเนินแก่บรรดาศิษย์ทั้งภายในภายนอกละเอียดมาก และสั่งสอนอย่างมีเหตุผลซาบซึ้งจับใจในธรรมทุกชั้นและเครื่องดำเนินทุกแขนง ผู้ได้รับการอบรมจากท่านพอสมควร ต้องการจะเร่งความเพียรจำเพาะตนกันมัธยจรกราบลาท่านออกแสวงหาที่วิเวกสงัดเป็นแห่งๆ ไป ตามนิสัยที่ชอบในสถานที่ที่จะพักบำเพ็ญเอาตามชอบใจ แต่น้ำสำหรับอาบดื่มใช้สอยมีความสำคัญอย่างยิ่ง จะขาดไปไม่ได้ อาหารยังพออดได้ทนได้ที่หลายๆ วัน แต่น้ำอดไม่ได้และไม่ค่อยมีส่วนทับทมร่างกายให้เป็นข้าศึกต่อความเพียรทางใจเหมือนอาหาร จึงไม่จำเป็นต้องอดให้ลำบาก ทั้งน้ำมีความจำเป็นต่อร่างกายอยู่มาก ฉะนั้นการแสวงหาที่บำเพ็ญต้องขึ้นอยู่กับน้ำเป็นสำคัญส่วนหนึ่ง แม้จะมีอยู่ในที่ห่างไกลบ้างประมาณกิโลเมตรก็ยังนับว่าดี ไม่ลำบากในการหิ้วขนนั้ก ที่โคจรบิณฑบาตถ้ามีหมู่บ้านราว ๔ - ๕ หลังคาเรือน หรือ ๘ - ๙ หลังคา ก็พอเป็นไปสำหรับพระรัตนตรัยเพียงองค์เดียวไม่ลำบากอะไรเลย ตามปกติพระรัตนตรัยไม่ค่อยกังวลกับอาหารคาวหวานอะไรนัก บิณฑบาตได้อะไรมาท่านก็สะดวกไปเลย แม้ได้เฉพาะข้าวเปล่าๆ ไม่มีกับเลย ท่านยังสะดวกไปเป็นวันๆ เพราะเคยอดเคยอิ่มมาแล้วจนเคยชิน ถ้าไม่เป็นการอดแม้เขียนตามความจริงที่เคยประสบมาเป็นประจำในชีวิตกรรมฐาน ผู้เขียนเคยประสบมาเสียจนเคยตัว แต่ก็ไม่ปรากฏว่าเซ็ดหลาบอะไรเลย บางเวลามีโอกาสยังคุยไม้เรื่องความอดอยากของตัวเองให้หมู่เพื่อนฟังอย่างไม่อายนั่งที่คนทั้งโลกเขาอายกัน ไม่อยากพูดถึงเรื่องความอดอยากขาดแคลนของตัวเองและครอบครัวให้เพื่อนฝูงฟัง เพราะเป็นความอับอายมาก ส่วนพระกรรมฐานยังคุยไม้ได้ไม่นึกกระดากใครว่าจะหัวเราะเยาะเอา ที่เขียนอย่างไม่อายก็เพราะชีวิตของพระกรรมฐานเป็นชีวิตที่แร้นแค้นกันดารมาแต่ครูอาจารย์ผู้เป็นต้นตระกูล มีท่านอาจารย์มั่นเป็นต้นในสายนี้พาดำเนินมาก่อน ตกมาถึงลูกๆ หลานๆ จึงมักเป็นลูกหลานที่มีปฏิปทาอดๆ อดยากๆ ที่จำต้องยอมทนอดทนหิวบ้างด้วยความสมัครใจนั้น เนื่องจากการบำเพ็ญทางใจได้รับความสะดวกต่างกันไปที่ฉันตามปกติ ร่างกายจิตใจไม่ค่อยอึดอัดอั้นอันเป็นลักษณะขี้เกียจอย่างเต็มตัวไม่อยากทำความเพียรทางใจ ยิ่งปล่อยตามใจคือฉันให้มากตามอำนาจตัณหาบังการด้วยแล้ว วันนั้นตาและจิตไม่ยอมมองทางจกรรมเขาเลย มีแต่จับจ้องอยู่ที่หมอนเท่านั้น ให้นอนทั้งวันยิ่งถูกใจเจ้า...ใหญ่ขึ้นเขียนไปมากก็เป็นการขายตัวมากซึ่งเป็นกรรมฐานองค์สำคัญในเรื่องนั้นองค์หนึ่ง จึงควรยุติเสียบ้าง เมื่อคิดดูแล้ว ใจพระกรรมฐาน ใจท่าน ใจเรา คงคล้ายคลึงกัน อนุโลมตามเท่าไรจึงได้ใจ สนุกคิดไปร้อยแปด แบบไม่มีขอบ

เขตต้นฉบับคัมภีร์โบราณอะไรเลย มีแต่เรื่องนรกอเวจีเสียทั้งสิ้นและพอใจเปิดอ่านทั้งวันทั้งคืนไม่มีวันเบื่อหน่ายอิมพอ มีหนายังหาญาติอำนาจเอานรกอเวจีมาเป็นทีสนุกสนานเฮฮาโดยไม่หวั่นเกรงยมบาลบ้างเลย เวลากิเลสเรื่องอำนาจบนหัวใจเป็นอย่างนี้แล

พระกรรมฐานท่านทรมานใจตัวเองด้วยวิธีต่างๆ โดยพาดอาหารบ้าง อดนอนบ้าง พาขึ้นบนภูเขาบ้าง พาเข้าถ้ำและเงื้อมผาบ้าง พานั่งสมาธิทรมานความอยากคิดอยากปรุงของมันบ้าง ตามแต่จะมีอุบายทรมานได้ เพื่อใจหายพศไปเป็นพักๆ พอได้หายใจอยู่สบายไปเป็นวันๆ เวลาที่ยังไม่ได้ฐานของจิตไว้ชม โดยมากท่านยังฝึกจิตตามที่เขียนมานี้ เฉพาะสายของท่านอาจารย์มั่นเคยเห็นท่านพาดำเนินมาอย่างนี้ พระที่ออกจากท่านไปขึ้นเขาเข้าถ้ำก็เพื่อฝึกฝนใจดังที่เล่ามานี้แล บางคืนไม่ได้หลับนอนเพื่อพักผ่อนร่างกายบ้างเลยก็เพราะจิตมันชอบเที่ยว ต้องใช้วิธีผูกมัดกันด้วยการทำสมาธิภาวนา เวลาขึ้นไปอยู่บนเขาด้วยแล้ว ต้องอาศัยสิ่งที่มันกลัวช่วยปราบปรามทรมานด้วย เช่น เสือ เป็นต้น สัตว์ชนิดนี้นับว่าทรมานจิตพระกรรมฐานได้ดีมาก เพียงได้ยินแต่เสียงกระหึ่มๆ ฟากภูเขาทางโน้น ใจก็เตรียมหมอบราบอยู่ทางนี้แล้ว ไม่กล้าแสดงความคึกคะนองใดๆ ตามใจเลยเวลานั้น บางครั้งเสียงอาจารย์ใหญ่ตัวทรงอำนาจกระหึ่มขึ้นใกล้ๆ ปรากฏว่าลืมหายใจไปก็มี ขณะนั้นลืมเพลงกิเลสที่เคยร้ายคิดด้วยความคะนองไปหมด เหลือแต่ความกลัวตัวลั่นอยู่เท่านั้น บางครั้งเหมือนลมหายใจจะขาดไปในขณะนั้นจริงๆ เพราะกลัวมาก อากาศหนาวๆ แต่ร่างกายกลับร้อนเหงื่อแตกโชกไปทั้งตัวเพราะความกลัวบังคับ นับว่าพอเหมาะพอดีกันเหลือเกินกับจิตตัวเองกล้า ไม่ยอมฟังเสียงอรรถเสียงธรรมบเร้าสั่งสอน ตอนนั้น จิตยอมเชื่อพระพุทธเจ้าและน้อมเอาพระองค์เข้ามายึดฝากชีวิตทันที ไม่ยอมคิดออกไปหาเสืออีกเลย เพราะฝันคิดเท่าไรความกลัวยิ่งทวีรุนแรงจะเป็นบ้าไปให้ได้ ความกลัวเป็นบ้ากับความกลัวตาย มีกำลังมากก็จำต้องนึกถึง พุทโธ พุทโธ อยู่ภายใน นึกไปนานๆ คำว่าพุทโธกับใจก็กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ จากนั้นใจก็เริ่มสงบนิ่งเหลือแต่ความรู้เพียงอันเดียว ความกลัวหายไปหมดราวกับปลิดทิ้ง ความกล้าหาญเกิดขึ้นแทนที่ ไม่นึกกลัวอะไรในโลกธาตุขณะนั้นแล จิตเห็นโทษความกลัวเสียและเห็นคุณของพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์อย่างถึงใจ ไม่เอนเอียงหวั่นไหวไปมากับอารมณ์ใดๆ มีแต่ความสงบสุขและความกล้าหาญเต็มดวงใจ จิตกลับเป็นมิตรต่อศัตรูคือเสือได้อย่างสนิท มีหนายังอยากโดดขึ้นนั่งเล่นบนหลังเสือตัวเป็นมิตรได้อย่างสนิทใจ มิได้นึกว่ามันจะทำอะไรได้เหมือนที่เคยนึกกลัวมาก่อนเลย ปรากฏว่าใจผูกมิตรได้กับทุกตัวสัตว์ที่มีอยู่ในป่า ไม่นึกว่าสัตว์ตัวใดและสิ่งเล็กๆ จะกล้ามาทำอันตรายได้ ตามความจริงแล้ว คิดว่าสัตว์ร้ายต่างๆ จะทำอะไรไม่ได้จริงๆ เพราะผู้จะทำก็คือใจเป็นผู้คิดพริ้วริ้ว แต่ใจอีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่าอยู่แล้ว ย่อมทำให้อีกฝ่ายหนึ่งอ่อนอำนาจและความตั้งใจลงไปเอง

การอยู่ในป่าก็ดี ในภูเขาก็ตี ในเงื้อมผาป่าไม้เขาเขาลำเนาไพรต่างๆ ก็ดี โดยมากท่านแสวงหาที่น้ำกลัวช่วยพุงความเพียรให้สะดวกยิ่งขึ้น จำพวกสัตว์ร้ายมีเสือเป็นต้น ช่วยพุงความเพียรได้ดี พระกรรมฐานจึงชอบมันทั้งที่กลัวมันมาก ที่ชอบก็ชอบ ที่มันช่วยให้เกิดความกลัวได้อย่างรวดเร็วทันใจ เพียงมองเห็นรอยของมันที่เหยียบไว้ตามทาง หน้าถ้ำ หรือสถานที่ต่างๆ เท่านั้น ความหวาดกลัวแม้กำลังหลับสนิทอยู่ก็เริ่มตื่นขึ้นทันที และทำให้ระแวงกับมันอยู่นั่นแล ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด ความรู้สึกเหมือนมันจะมาเหยียบอยู่เสมอ ใจก็มีที่ท่าระแวงอยู่

ทำนองนั้น ขณะที่เกิดความรู้สึกกระวังขึ้นมาก็เป็นท่าความเพียรไปในตัว เพราะขณะกลัว ใจต้องระลึกถึงธรรม เป็นที่พึ่งหรือที่ต้านทานขึ้นมาพร้อม ๆ กัน การระลึกธรรมนานเพียงไรย่อมเป็นการเสริมกำลังสติปัญญา และความเพียรทุกด้านให้ดีขึ้นเพียงนั้น ผลคือความสงบก็เริ่มเกิดขึ้นตามส่วนแห่งความเพียรจนสงบลง **ได้อย่างสนิท** ฉะนั้น ความชอบเสือกดี ความกลัวเสือกดี สำหรับผู้มุ่งต่ออรรถต่อธรรมจากสิ่งทั้งสองเป็นเครื่องสนับสนุน จึงได้กำลังใจขึ้นมาในทันทีทันใด โดยมีได้คาดฝันว่าจะเป็นไปได้ แต่ความจริงเรื่องทำนองนี้ก็เคยปรากฏผลในวงพระอุดมศีลธรรมฐานมาแล้วเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะความกล้าเสียสละ จะตายก็ยอมตายไม่เสียตายชีวิตในขณะนั้น คนเราเมื่อจนมุมเข้าจริงๆ หาที่พึ่งอื่นไม่ได้ ก็จำต้องพยายามคิดช่วยตัวเอง ธรรมยังเป็นองค์สรณะอันอุดมอยู่แล้วโดยธรรมชาติ เมื่อน้อมเข้ามาเป็นที่พึ่งของใจในขณะที่กำลังต้องการที่พึ่งอย่างเต็มที่ ธรรมก็ยอมแสดงผลให้เห็นทันตาทันใจไม่มีทางสงสัย แม้ผู้ที่ไม่เคยทำ และไม่เคยประสบมาบ้างจะสงสัย และปฏิเสธว่าเป็นไปไม่ได้ แต่ผู้ทำก็ได้ประสบผลอย่างประจักษ์ใจตัวเองมาแล้ว ทั้งที่ผู้อื่นไม่รู้เห็นด้วย สุดท้ายความจริงจะตกเป็นของฝ่ายใดก็สุดแต่นักวิพากษ์วิจารณ์จะวินิจฉัยกันไป เฉพาะผู้ประสบเหตุการณ์ด้วยใจตัวเองมาแล้วคงไม่วิจารณ์ นี่แล สิ่งที่ได้รู้เห็นด้วยตัวเองอย่างประจักษ์แล้ว สิ่งนั้นก็หมดปัญหาสำหรับผู้นั้น ดังธรรมพระพุทธเจ้า จะเป็นส่วนใหญ่หรือส่วนย่อยก็ตาม สำหรับพระองค์กับพระสาวกท่าน ไม่มีอะไรสงสัยในแง่ใดๆ ทั้งสิ้น แต่ผู้ยังไม่รู้เห็นตามก็อดเกิดความสงสัยไม่ได้ เช่น ธรรมว่าไว้ว่า สัจจะมีจริง บาปมีจริง บุญมีจริง นรกมีจริง สวรรค์มีจริง นิพพานมีจริง เป็นต้นดังนี้ เฉพาะพระองค์และพระสาวกท่านไม่มีปัญหาอะไรเลย เพราะทรงรู้เห็นและตรัสไว้เอง แต่ผู้ที่ยังไม่รู้เห็นด้วยก็ยอมเกิดปัญหาสงสัยและถกเถียงกันไป **ผู้รู้เห็นด้วยตัวเอง ปัญหาที่ยุดลเอง** สรุปแล้วธรรมทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ด้วยความจริงล้วนๆ ย่อมมีทั้งผู้รู้เห็นตามเชื่อถือและฝากชีวิตจิตใจต่อธรรม ทั้งผู้ไม่รู้ไม่เห็น ไม่เชื่อถือและปฏิเสธว่าธรรมไม่เป็นความจริงมาจนปัจจุบัน ไม่มีใครมาตัดสินให้สงบลงได้ เพราะธรรมมิใช่ด้านวัตถุที่พอจะหยิบยกมายืนยันได้เหมือนโลก นอกจากจะรู้เห็นด้วยสันติวิถีโลกไปตามวิสัยความสามารถของแต่ละราย จึงไม่สาธารณะแก่ผู้หนึ่งผู้ใดที่มีได้ทำการพิสูจน์จากความจริงที่เป็นวิสัยของมนุษย์จะพึงทำได้ด้วยกันเป็นรายๆ ไป

พระอุดมศีลธรรมฐานที่ฝึกตนแบบเอาชีวิตเข้าไปเสี่ยงต่อความเป็นความตาย จึงควรจัดเป็นวิธีพิสูจน์ตนและธรรมเพื่อความจริงวิธีหนึ่ง ซึ่งไม่นอกเหนือไปจากวงแห่งศาสนธรรมที่ประทานไว้ **เรื่องที่เขียนลงเหล่านี้ เป็นวิธีที่พระอุดมศีลธรรมฐานท่านเคยฝึกตนมาประจักษ์และปฏิบัติที่เห็นว่าเหมาะกับจริตของตนเป็นรายๆ ไปอยู่แล้ว และมีผลเป็นคู่เคียงกันมา มิได้ทำแบบสุ่มๆ และนำมาเขียนแบบเดาๆ แม้ผู้เขียนเองก็เคยตะเกียกตะกายตามวิธีที่กล่าวมาแล้ว ท่านที่เป็นนักปฏิบัติตามสายนี้ด้วยกัน ต่างก็เคยได้ดำเนินและเห็นผลมาตามกำลัง พอเป็นเครื่องพิสูจน์ยืนยันได้ว่า การฝึกทรมานตนด้วยวิธีต่างๆ ดังกล่าวมา จึงมิได้เป็นโมฆะไปแบบมีเหตุแต่ไม่มีผลเป็นเครื่องตอบสนองแต่อย่างใด แต่เป็นปฏิบัติที่เต็มไปด้วยความหมายคือผลอันพึงหวังจะเป็นที่ยอมรับในวงปฏิบัติของท่านผู้มีปฏิบัติอันดีงามตลอดไป คำว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว มรรคผลนิพพานเกิดความกระทบกระเทือนไปตาม ไม่สามารถทรงดอกทรงผลสมบูรณ์แก่ท่านผู้ปฏิบัติเป็น **ธมมานุ ธมม ปฏิปนโน** ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมชื่อว่าผู้บูชาเราตถาคตดังนี้ ไม่มีอยู่ในวงสวากขาตธรรม และจะไม่มีอยู่ในธรรมของพระองค์ตลอดไปด้วย เพราะอำนาจความศักดิ์สิทธิ์เด็ดขาดใดๆ ย่อมไม่มี นอกเหนือไปจากธรรมที่ตรัสไว้**

ชอบแล้ว และเป็นธรรมชาติที่ให้ความเสมอภาคแก่สิ่งทั้งปวง ดังนั้น ผู้เชื่อในธรรมเป็นต้น จึงไม่นิ่งนอนใจที่จะตะเกียกตะกายเพื่อแสวงหาความดีงามใส่ตน นับแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุดแห่งทุกข์ ด้วยความพากเพียรโดยวิธีต่างๆ ตามแต่กำลังและความถนัดในทางใด

พระอุดมคณาจารย์ท่านใดในบรรดาวิธีแก้ไขหรือปราบปรามกิเลสภายในให้สิ้นไปเป็นพักๆ ท่านย่อมแสวงในทางนั้น เช่น ผู้มีนิสัยขี้กลัว ก็หาอุบายเอาเสื้อเป็นอาจารย์ช่วยฝึกทรมาน ตั้งความพยายามเข้าสู่ป่าสู่เขาอันเป็นที่น่ากลัวและเป็นสมรภูมิที่เหมาะสมแก่การกำจัดความกลัวอันเป็นกิเลสตัวสำคัญชนิดหนึ่งออกจากใจ ตามธรรมดาจิตย่อมเปลี่ยนความรู้สึกไปกับสิ่งเกี่ยวข้องของเป็นอย่างไร ไปไม่มีสิ้นสุด คืออยู่ในบ้านในเมืองกับผู้คนหญิง - ชาย มากๆ จิตมีความรู้สึกอย่างหนึ่ง เข้าไปอยู่ในป่าในเขาอันรกรกชัฏหรือในที่เปลี่ยวๆ เช่นป่าช้าป่าที่มีเสื่อชุกชุม มีความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น อุบายวิธีฝึกทรมานจิตจำต้องมีหลายวิธี เพื่อให้ทันกับกลมารยาของกิเลสหลายชนิดที่มีอยู่กับจิตซึ่งแสดงตัวออกอยู่ทุกระยะตามชนิดของมัน ถ้าเป็นนักสังเกตอยู่บ้างจะเห็นว่า

(เริ่ม ม้วน 2)

จิตเป็นสถานที่ขุ่นมัวแห่งเรื่องทั้งปวง และก่อกรวนตัวเองไม่มีเวลาสงบอยู่เฉยๆ ได้แม้เวลาหนึ่งเลย ซึ่งโดยมากก็เป็นเรื่องต่ำทรามที่จะคอยดูดลากความประพฤติให้เป็นไปตามทั้งนั้น ไม่ค่อยมีเรื่องอรรถธรรมแฝงอยู่พอให้เกิดความสงบเย็นใจได้บ้าง ผู้ประสงค์ทราบข้อเท็จจริงทั้งหลายจำเป็นต้องเป็นนักสังเกตจิตและฝึกฝนทรมานจิตด้วยวิธีต่างๆ ดังพระพุทธเจ้าและสาวกท่านเป็นตัวอย่างอันดีเลิศแก่หมู่ชน ท่านที่ชอบอยู่ในป่าจนเป็นนิสัยนั้น ความจริงแล้ว ความรู้สึกของคนเราย่อมเหมือนกัน ไม่มีใครคิดชอบขึ้นมาโดยลำพังว่าอยากอยู่ในป่าในเขาในที่เปลี่ยวๆ อันใครๆ ไม่พึงปรารถนาในโลก แต่ที่จำเป็นต้องคิดต้องทำอย่างนั้น ก็เพื่อความเป็นคนดีมีคุณค่าเป็นสง่าราศีแก่ตัวเอง ด้วยการคิดและทำที่เห็นว่าจะเกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น จึงได้ฝืนใจทำ ดังงานต่างๆ ที่ชาวโลกทำกันมาประจำแผ่นดิน ความจริงไม่มีใครอยากทำให้ลำบากกายลำบากใจเลย ที่ต้องทำก็เพราะความจำเป็นบังคับ จึงต้องวิ่งวุ่นกันทั่วไปในโลกที่มีการกินอยู่หลับนอนเป็นนิสัย ยิ่งการฝึกจิตใจด้วยแล้ว ถ้าท่านที่ยังไม่เคยทดลองดูจึงไม่ควรยกงานอื่นใดในโลกมาพูดว่าเป็นงานยาก เมื่อเวลามาเจองานฝึกจิตเข้าแล้วจะฝืนทำงานนี้ต่อไปไม่ได้ และอาจพูดว่าเป็นงานเพศฆราวาสหรืองานดัดสันดานไปก็ได้ แล้วไม่อยากจะสนใจคิดจะทำงานนี้ต่อไป โดยไม่คำนึงผลที่จะเกิดจากงานนี้ว่าเป็นความวิเศษอัศจรรย์เพียงไร เมื่อพูดตอนนี้ เราพอจะเห็นความรุนแรงเหนียวแน่นของกิเลสที่เป็นเจ้าอำนาจบนหัวใจว่า มีความเหนียวแน่นแก่นักสู้นักทรมานสัตว์โลกเพียงไรขึ้นมาบ้าง เพราะการฝึกจิตก็คือการกำจัดหรือขับไล่กิเลสออกจากใจนั่นเอง ผู้ขับไล่ก็ไม่อยากขับไล่ ผู้เคยเป็นเจ้าอำนาจบนหัวใจคนและสัตว์มานานก็ไม่อยากออก เพราะไปอยู่ที่อื่นมันไม่สบายเหมือนอยู่บนหัวใจคนซึ่งได้รับความทะนุถนอมปรนปรี้อยู่ตลอดเวลา ไม่ยอมให้อดอยากขาดแคลนอะไรได้ ต้องการชมรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสและอารมณ์ชนิดใด ผู้รับใช้ปวงเดินหามาให้ชมทันทีไม่ชักช้า ราคาแพงวอดเท่าไร เสวยสุขเป็นที่พอกับความต้องการแล้วค่อยคิดบัญชีกัน การคิดและการจ่ายค่าอะไรเท่าไร ก็เป็นธุระหน้าที่ของผู้รับรองทั้งสิ้น เจ้าอำนาจมิได้อุทธรณ์หรือสนใจอะไรเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครจะเป็นคนใจเหล็กเพชรมาจากไหนที่จะมีแก้ไขฝึกจิตคิดขับไล่กิเลสเจ้าแสนครมให้ออกจากใจได้ ฉะนั้นการฝึกจิตเพื่อความรู้ความเห็นด้วยสติปัญญาอย่างแท้จริงว่ากิเลสเป็นข้าศึกแก้ไข จึงเป็นการฝึกยากเห็นได้ยากอย่าง

ยิ่ง ควรเรียกว่างานฝึกจิตธรรมดาภิเลสเป็นงานยากฝากตายจริงๆ มีช่างานทำเล่นอย่างสนุกสนานดังเขาเล่นกีฬา กันตามสนาม บรรดาท่านที่สามารถรู้หน้าฆ่ากิเลสให้ตายจากใจ มีพระพุทธานุเจ้าเป็นต้น จึงเป็นบุคคลพิเศษ ถ้าเป็น สามัญเราเกิดมีความสามารถฆ่ากิเลสให้ตายจากใจได้ แม้จะไม่ใช่บุคคลพิเศษดังพระองค์ ก็ต้องเป็นบุคคล พิเศษในวงกิเลสทั้งมวล ความอัศจรรย์แห่งความสามารถฆ่ากิเลสให้ตาย และความอัศจรรย์ของจิตที่อยู่เหนือ อำนาจของกิเลสแล้ว มีอยู่ในท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นคือผู้เหนือโลก ฉะนั้นการทำความพยายามทุกประโยคเพื่อการคว่ำ วัฏฏะบนหัวใจจึงเป็นงานที่เต็มไปด้วยความลำบากทรมานทุกด้าน พระกรรมฐานที่ท่านฝันใจอยู่ในที่ทรมาน เช่น ในป่าในเขาเป็นต้น จึงเป็นเหมือนอยู่ในที่คุมขัง กว่าจะพ้นโทษเครื่องจำจองจากกิเลสออกมาได้แต่ละรายก็แทบไป แทบอยู่ นี่แลการฝึกจิตเพื่ออรรถธรรมจริงๆ เป็นของยากอย่างนี้ นอกจากอยู่ด้วยการทรมานตนแล้ว การขบขันก็ ทรมานไปตามๆ กัน เพราะเป็นประโยคแห่งความเพียรด้วยกัน ที่ผู้หวังผ่านพ้นดวงหนาป่าที่บคือความมึนมน จะ ขวยขวยทรมานเพื่อเป็นความดีอีกทางหนึ่ง การขัน แม้หิวมากอยากขันให้มากๆ ตามใจชอบ แต่เมื่อค้ำถึง ธรรมแล้วก็จำต้องอดต้องทน ฉันทันแต่ค่อยเพื่อแบ่งให้ทางธาตุชั้นบ้าง แบ่งให้ทางจิตใจบ้าง พอพุงกันไปตาม สมควร พยายามฉันทันแต่ค่อยอันเป็นปฏิบัติที่เหมาะสมกับจริตของตนไปโดยสม่ำเสมอ หากจะเพิ่มให้ยิ่งกว่านั้นใน บางกาล ก็ต้องทำความรู้สึกไว้เสมอ ไม่ลืมหิว มีการผ่อนสั้นผ่อนยาวสลบกันไป ธาตุชั้นก็ทรงตัวไปได้ ไม่อ่อน เพลี้ยจนเกินไป และไม่ถึงกับเกิดโรคภัยไข้เจ็บทำให้เสียการ จิตอย่างน้อยก็ทรงตัวและเจริญขึ้นตามลำดับแห่ง ความเพียรที่สนับสนุนอยู่โดยสม่ำเสมอ ถ้าความสามารถพอ วาสนาบารมีสมบูรณ์ ก็ผ่านพ้นไปได้ตั้งใจหมาย เพราะอุบายวิธีทางความเพียรแต่ละประเภทช่วยส่งเสริม ท่านที่ชอบอดอาหารตามนิสัย ก็พยายามอดบ้าง อิมบ้าง ผ่อนไปบ้าง ระยะเวลาสั้นบ้าง ระยะเวลายาวบ้างตามแต่เห็นควร ทางจิตก็ขยับความเพียรเข้าทุกทีเวลามีโอกาส ทางธาตุ ชั้นก็ผ่อนลงเพื่อความเพียรได้ดำเนินโดยสะดวก จิตจะได้ราบรื่นแจ่มใสขึ้นไปเป็นระยะ ทางสมาธิก็เร่งในเวลาที ควร ทางปัญญาก็ชวนขวยไปตามโอกาสสลบกันไป ท่านที่อยู่ในป่าในเขาเงื้อมผาหรือในสถานที่ต่างๆ ก็ดี ท่านที่ ผ่อนอาหารก็ดี ที่อดอาหารก็ดี ซึ่งมีจิตมุ่งมั่นต่อธรรมด้วยกัน ต่างก็อยู่ด้วยความเพียรทางสมาธิภาวนาในอิริยาบถ ต่างๆ กัน คอยสังเกตความเคลื่อนไหวของใจกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอ ใจ เมื่อได้รับการบำรุงรักษาโดยถูกทางและสม่ำเสมอย่อมเจริญขึ้นโดยลำดับ สมาธิก็เจริญมั่นคง ปัญญาก็แยก คายกว้างขวางออกไปทุกระยะ สิ่งที่ไม่เคยรู้ก็รู้ ไม่เคยเห็นก็เห็น ไม่เคยเป็นก็เป็นขึ้นมาที่ใจดวงกำลังแสวงหาความ จริงอยู่อย่างเต็มใจ ความเกียจคร้านอ่อนแอ ความวอกแวกคลอนแคลน ความวุ่นวายสับสน ความมีตนนอนนการ ที่เคยมีประจำสามัญจิตก็ค่อยๆ จางหายไปวันละเล็กละน้อย จนเห็นได้ชัดว่าหายไปมากเท่าไร เฉพาะผู้ทรมานใจ เกี่ยวกับความกลัว กับผู้อดอาหารไปหลายๆ วันตามจริตชอบ และการทรมานตนด้วยการนั่งนานๆ โดยพิจารณา ทุกขเวทนาเป็นอารมณ์ทั้งสามอย่างนี้ ผลรู้สึกอัศจรรย์ผิดกับการทรมานอย่างอื่นๆ อยู่มาก แต่จะอธิบายข้างหน้า เมื่อมีโอกาส

ตอนนี้จะอธิบายไปตามแนวที่ส่วนมากท่านดำเนินกัน **วิธีท่านฝึกทรมานใจด้วยอุบายต่างๆ** กันนั้น เป็นเทคนิคของแต่ละท่านที่จะคิดหาอุบายฝึกฝนตัวเองซึ่งแปลกต่างกันไปเป็นรายๆ บางท่านนอกจากไปอยู่ในป่า ในเขาเป็นที่น่ากลัวแล้ว ท่านยังคิดอุบายพิเศษเพื่อเหมาะแก่กาลสถานที่และเหตุการณ์ยิ่งขึ้นไปอีก เช่น ขณะไป อยู่ในที่เช่นนั้นแล้ว เวลาจิตเกิดความกลัวขึ้นมาในเวลากลางคืน ท่านยังออกเดินเข้าไปในป่าอื่นๆ ได้อีก เพื่อ

ทรมานความกลัวที่กำลังกำเริบ โดยไปเกี่ยวนั่งสมาธิภาวนาอยู่ตามก้อนหินบนเขาบ้าง นั่งอยู่หินดานกลางแจ้งบ้าง เทียวเดินจงกรมไปตามที่ต่างๆ อันเป็นทำเลที่เสือโคร่งใหญ่เคยเดินผ่านไปมาบ้างเป็นเวลานานๆ ส่วนจิตก็พิจารณาความกลัวความตาย และพิจารณาเสือที่จิตสำคัญว่าเป็นของน่ากลัวบ้าง พิจารณาตัวเองบ้างว่ามีอะไรแตกต่างกันถึงได้กลัวกัน พิจารณาแยกขยายไปตามส่วนที่จิตสำคัญไปต่างๆ เช่น เสือมีอะไรน่ากลัวบ้าง ถ้าพูดถึงฟันเสือ ฟันเราก็มี พูดถึงเล็บเสือ เล็บเราก็มี พูดถึงขนเสือ ขนเราก็มี พูดถึงหัวเสือ หัวเราก็มี พูดถึงตัวเสือ ตัวเราก็มี พูดถึงตาเสือ ตาเราก็มี พูดถึงลายเสือ ลายที่สักตามแขนขาหรือฝ่าเท้าเราก็ยังมี พูดถึงหางเสือ แม้ตัวมันเองมันยังไม่เห็นกลัว ส่วนเราจะกลัวหาประโยชน์อะไร พูดถึงใจเสือกับใจเราก็เป็นใจเหมือนกัน ยิ่งใจเราเป็นใจของคนของพระก็ยิ่งมีคุณภาพสูงกว่ามันเป็นไหนๆ แม้อวัยวะส่วนต่างๆ ของเสือกับของเราก็มีสิ่งต่างๆ แห่งธาตุเป็นส่วนผสมเหมือนกัน ไม่มีอะไรผิดแปลกและยิ่งหย่อนกว่ากันพอจะให้กลัวกันเลย ใจเสือเป็นใจสัตว์ ส่วนใจเราเป็นใจพระมีธรรมในใจ จึงมีคุณภาพและอำนาจสูงกว่าเสือจนเทียบกันไม่ได้ แต่เหตุไฉนจึงกลับลดคุณภาพและศักดิ์ศรีของพระลงไปกลัวเสือ ซึ่งเป็นเพียงสัตว์เดียรัจฉานตัวหนึ่งเท่านั้นได้ มิเป็นการขายตัวซึ่งเป็นพระทั้งองค์ไปละหรือ อีกประการหนึ่ง พระศาสนาซึ่งมีความวิเศษอัศจรรย์ครอบโลกทั้งสาม แต่อาศัยพระชี้ขลาดหวาดกลัวพาให้เกิดมลทินก็จะพลอยมัวหมองและเสื่อมเสียไปด้วยความเสื่อมเสียพระศาสนาอันเป็นสมบัติล้ำค่าของโลกทั้งสาม เพราะความเห็นแก่ชีวิตมากกว่าธรรมนั้น ไม่เป็นการสมควรเลย ถ้าตายก็จัดว่าตายด้วยความอัปยศเขาปัญญา ไม่มี ความสง่างามในตัวและในวงพระศาสนาเลยแม้แต่น้อยพระกรรมฐานตาบอดนี้เรียกว่าตาบอดขายตัวและขายพระศาสนาตลอดดวงปฏิบัติทั่วๆ ไป มิใช่ตายแบบนักรบในสงครามซึ่งเต็มไปด้วยความเชื่อกรรมและอาญาญต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า เราเป็นพระกรรมฐานทั้งองค์จึงไม่ควรตายแบบนี้ แต่ควรตายแบบนักรบ จบชีวิตในสงครามด้วยความกล้าหาญชาญชัย จะเป็นการทรงเกียรติของตัวและพระศาสนาไว้ประดับโลกให้รับสืบทอดต่อไปตลอดกาลนาน เราจึงพิจารณาให้เห็นแจ้งทั้งตัวเสือตัวเรา ทั้งอวัยวะทุกส่วนของเสือของเรา ทั้งความกลัวตายที่แทรกสิงอยู่ภายในอย่างชัดเจนด้วยปัญญา ไม่ยอมให้ความกลัวเหยียบย่ำลบล้างมุกเล่นและผ่านไปเปล่าๆ จะเสียลดคลายของลูกผู้ชายที่เป็นพระกรรมฐานทั้งองค์ อย่างไม่ควรยอมให้ถึงที่ถึงฐาน จนเห็นความแพ้ ความชนะและความเป็นความตายกันวันนี้ ฝ่ายไหนจะเป็นฝ่ายที่มีอำนาจเกิดเกียรติตนและพระศาสนาให้มีความสง่างามต่อไป หรือฝ่ายไหนจะเป็นผู้ทำลายตนและพระศาสนาเพราะความกลัวก็ทราบกันในคืนวันนี้และเดี๋ยวนี้ จึงพิจารณาจนถึงขั้นแตกหักกัน ณ บัดนี้

ขณะที่พิจารณาวินิจัยอยู่อย่างวุ่นวาย และแยกธาตุแยกชั้น แยกความกลัวความกลัวออกมา หลอมความจริงด้วยความพิถีพิถันมันใจนั้น ใจเกิดความรู้ความเห็นไปตามปัญญาที่พร่ำสอนไม่ขาดวรรคขาดตอน จนเกิดความสงบเย็นใจและหายกังวลในเวลานั้น ผลเป็นความสงบสุขขึ้นมา สัญญาอารมณ์ที่เคยสำคัญมันหายไปต่างๆ ได้หายไปหมด มีแต่ความสงบสุขของจิตปรากฏอยู่อย่างสง่าผ่าเผย จิตเกิดความเชื่อในเหตุคือการพิจารณา ว่าเป็นทางให้หายความวุ่นวายสับสนและความหวาดกลัวได้จริงและเชื่อต่อผลที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ว่าเป็นความสงบสุขอย่างแปลกประหลาดที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อนที่ยังไม่เคยพิจารณา โดยถือเอาความกลัวเป็นสาเหตุ

นี่เป็นวิธีหนึ่งที่ท่านใช้กำจัดความหวาดกลัวจนเห็นผลประจักษ์ แต่ในขั้นเริ่มแรกหัดทำกรรมฐาน ท่านใช้

บริกรรมภาวนาด้วยบทธรรมบทใดบทหนึ่ง เช่น พุทโธ เป็นต้น เวลาที่ความกลัวเกิดขึ้นมากกว่า ใช้วิธีพิจารณา และได้ผลเป็นความสงบหายกลัวได้เช่นกัน เป็นแต่ไม่ได้อุบายแยกคายต่างๆ จากการพิจารณาเท่านั้น บางท่าน เวลาเกิดความกลัวขึ้นมา ทั้งที่กำลังนั่งอยู่ในมุ้ง ท่านก็เลิกมุ้งขึ้นเสีย แล้วนั่งอยู่เพียงตัวเปล่า แม้มีเหลือบยุงมากัด บ้างก็ทนเอา มีแต่ตั้งหน้าภาวนาด้วยวิธีต่างๆ ที่จะเอาชนะความกลัวในเวลานั้นให้ได้ จนชนะได้จริงๆ ถึงจะหยุดพักผ่อน

จิตที่สงบลงด้วยการฝึกกรรมเพราะความกลัวเป็นเหตุ รู้สึกว่าสงบได้ละเอียดและนานกว่าการภาวนาธรรมดาอยู่มาก ขณะที่จิตสงบอย่างละเอียดเต็มที่ในเวลานั้น ภัยหายจากความรู้สึกโดยสิ้นเชิง อายตนะภายใน กับอายตนะภายนอกจะบังจากการสัมผัสกัน จนกว่าจิตถอนขึ้นมาจึงจะทำงานต่อไป ความเป็นอยู่ของจิตที่ระงับจากการใช้อายตนะคล้ายคลึงกับขณะหลับแต่ไม่ใช่หลับ ขณะหลับมิได้มีความแปลกประหลาดใดๆ แสดงออกมา ในเวลานั้น แต่ขณะจิตสงบเต็มที่ที่มีความแปลกประหลาดแสดงออกอย่างเต็มตัวและมีความลึกแต่ว่า "รู้" ประจำ ความสงบอยู่ในขณะนั้น ความหลับธรรมดาที่ทั่วไปยอมรับผลของมันนั้น ต่างกับความสงบจิตอย่างละเอียดที่ผู้นั้น ยอมรับผลจากสมาธิภาวนาของตน ผลนั้นทำให้จิตใจอวลยอรรณอยู่เสมอ ไม่จิตจาง ผลนี้แลที่ทำให้ผู้เคยได้รับ เกิดความมั่นใจและกล้าหาญต่อวิธีฝึกกรรมตัวตามแบบนี้ในวาระต่อไป ผู้ที่เคยประสบผลมาแล้ว แม้ความกลัว จะเกิดขึ้นมากมายเพียงไรก็ไม่มีความย่อท้อ และยังถือความกลัวเป็นเครื่องเตือนใจที่จะกรรมทั้งความกลัวและ คว่าเอาชนะชนะมาครองอย่างองอาจ ดังที่เคยประสบมาอีกด้วย นี่แลเป็นสาเหตุให้ท่านเสาะแสวงหาแต่ที่กลัวๆ เป็นที่บำเพ็ญ ที่กลัวมากเพียงไร ท่านยิ่งมุ่งหน้าไปพักบำเพ็ญอยู่ที่นั่น เพราะการฝึกทั้งที่ใจกำลังแสดงความผาด โผนอยู่ด้วยความกลัวจนเกิดความกล้าหาญประจักษ์ขึ้นมาด้วยอุบายสติปัญญาที่ทันต่อเล่ห์เหลี่ยมของใจ เป็นสิ่ง ที่ท่านปรารถนาอยู่แล้วอย่างเต็มใจ ที่ว่าสถานที่น่ากลัวนั้น น่ากลัวจริงๆ เพราะเป็นป่าเสืออาศัยอยู่เป็นประจำ และชอบเดินเที่ยวหากินผ่านไปมาอยู่เสมอ บางแห่งแม้กลางวันแสดๆ เสือยังเที่ยวไปมาก็ยังมี ยิ่งกลางคืนด้วย แล้วยังเป็นทำเลเที่ยวของมันโดยสะดวกและไม่ค่อยกลัวคนด้วย ผิดกับเวลากลางวันอยู่มาก เป็นเพียงมันไม่ค่อย สนใจกับคนนักเท่ากับสัตว์ที่เคยถือเป็นอาหารของมัน ถึงแม้เดินผ่านไปมาแถวบริเวณที่พักอยู่ก็เป็นเหมือนไม่มีถ้า มันไม่ร้องครางขึ้นให้ได้ยิน แต่สัญชาตญาณที่เคยมีประจำนิสัยมนุษย์มาดั้งเดิมว่าเสือเป็นสัตว์ที่ดุร้าย ก็ยอมอด คิดและกลัวไม่ได้ เพราะขณะที่ก้าวเข้าไปอยู่ในที่เช่นนั้นก็รู้สึกตัวดีอยู่แล้วว่า "ไปอยู่ดงเสือ" ใครจะหาญทำตัวเฉยๆ เหมือนอยู่ในตลาดได้ ก็จำต้องคิดระแวงและกลัวมันอยู่โดยดี

พระอริยสงฆ์ที่ท่านเก่งท่านก็เก่งจริง นำเคารพเลื่อมใสมาก คือ ขณะเสือกระหึ่มๆ อยู่รอบๆ บริเวณที่พัก ท่าน ยังเดินจงกรมเฉยเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เมื่อถูกถามท่านก็ตอบอย่างสบายและมีเหตุผลน่าฟังมาก เช่นถามว่า เสือเป็นสัตว์ดุร้ายกัดได้กินได้ทั้งสัตว์ทั้งคน เคยได้ยินเสือกัดและกินคนอยู่เสมอ แต่ทำไมท่านจึงเดินจงกรมเฉยอยู่ ได้ ท่านมีคาถาอาคมใส่กุญแจปากเสือให้อ้าปากกัดกินคนไม่ได้เช่นนั้นหรือ ? ถ้ามีก็ขอเรียนบ้าง เพื่อเวลาเข้าป่า เข้าเขาจะไม่ต้องกลัวเสือกลัวหมากัดมากิน จะได้ภาวนาสบายหายกลัวเสียบ้าง เท่าที่ไปอยู่ป่าอยู่เขาด้วยความ ลำบากอยู่เวลานี้ก็เพราะความกลัวอย่างเดียวนั้น ถ้าไม่กลัวเพราะมีคาถาปิดปากป้องกันมิให้เสืออ้าปากกัดกิน ได้ก็แสนจะสะดวกสบาย ท่านก็ตอบอย่างสบายว่า เสือมันก็ร้องอยู่ในน้ ส่วนเราก็เดินจงกรมอยู่ที่นี้ ซึ่งห่างไกลกัน

เป็นเส้นๆ หรือเป็นกิโลเมตร ก็ไม่ทราบจะกลัวหาประโยชน์อะไร ถ้ามันเข้ามาร้องครางและทำท่าจะตะครุบเรากิน เป็นอาหารจริงๆ ก็พอจะคิดว่ากลัวมันบ้าง เราไปอยู่ที่ไหนก็ได้ยินแต่เสียงมันร้องไปตามภาษาสัตว์ที่มีปาก ไม่เห็น มาทำท่าอะไรใส่เราพอจะน่ากลัว พูดถึงคาถาต่างๆ ใครก็มีอยู่ด้วยกัน ถ้าจะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แต่คนแบบ ท่านแม้จะไปเรียนคาถาจากทำเวสสุวรรณบนสวรรค์ก็เถอะ พอเข้าไปปา ได้ยินเสียงเสือกกระหิมเท่านั้นก็พา คาถาวิ้งอ่าวแบบไม่คิดชีวิตเลยนั่นแหละ คาถาจะเก่งขนาดไหนก็ต้องถูกคนชี้ขาดกลัวตายพาวิ้งจนสงบจิ๋ว หลุดขาด คาถาอาคมหลุดหายไปไหนหมด ไม่มีอะไรเหลือติดตัวเลยแน่นอน ผมแม้มีคาถาป้องกันอยู่บ้างก็ไม่คิด จะให้คนแบบท่าน กลัวจะเอาคาถาผมไปฉิบหายปีนี้ไม่มีเหลือ คาถาจะดีขนาดไหน ถ้าคนไม่เป็นท่า คาถาก็ช่วย อะไรไม่ได้เหมือนคนมีปืนอยู่บนป่า เวลาเมื่อเหตุอันตรายแต่ไม่รู้จักใช้ ปืนก็ช่วยอะไรไม่ได้ฉะนั้น นี่เพียงพอเรื่องเสือก เรื่องผีกันเล็กน้อยเท่านั้นก็เริ่มกลัวแทบตัวสั่นอยู่แล้ว จะไปมีสติตั้งระลึกถึงคาถาอาคมเพื่อป้องกันได้อย่างไร นอกจากจะคิดเล่นๆ เท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องชายชู้หน้าชนิดไม่มีอะไรมาลบล้างได้ตลอดวันตาย ผมน่าจะไม่ได้คิดแบบท่าน ถ้าคิดแบบท่านก็ต้องไปเที่ยวเรียนวิชาคาถาอาคมมาชมขูสัตว์เสือกต่างๆ แต่จะไม่สนใจคิดชมขูความกลัวอันเป็น ภัยอยู่ภายในด้วยอุบายต่างๆ ให้อภัยไปได้ สุดท้ายก็เป็นคนไม่เป็นท่า เชื้อตัวเองไม่ได้ตลอดวันตาย คิดแล้วน่าอัป ายายเสือกที่มีอำนาจกว่าคน นอนหรือร้องครางไปตามภาษาความสนุกก็กระนองของตน ก็มีคนคอยกลัวอำนาจนับ ว่าเสือกดีมีอำนาจกว่าคนไม่เป็นท่าหลายเท่า เวลาถามและขอเรียนคาถากับท่าน แต่กลับได้รับคำตอบที่น่าคิดเป็น คติไปนาน

ท่านที่ฝึกจิตดวงเคยผาดโผนโลดเต้นผยองลำพองตัวไม่มีขอบเขตด้วยความพยายามไม่ลดละ จนยอมตน และกลายเป็นจิตที่แข็งชินต่อเหตุผลสรรพธรรมด้วยดีแล้ว ท่านไม่สะทกสะท้านต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่ใครๆ จำต้อง เสด็จอยู่เสมอ อยู่ไหนก็อยู่ได้ไปไหนก็ไปได้ ไม่ว่าจะที่ไหน คำว่าปาว่าเขาที่คนชี้กลัวอยู่ไม่ได้ แต่ท่านอยู่ได้อย่าง สบายและถือเป็นทีหลบซ่อนผ่อนคลายอิริยาบถและเจริญสมณธรรมอย่างพอใจไปตลอดกาล ผู้หวังเป็นคนดีเจริญ ก้าวหน้าจึงควรยึดวิธีการของท่านเป็นเครื่องดำเนินแม้จะไม่ต้องไปอยู่ป่าอยู่เขาเหมือนท่าน แต่อุบายเครื่องฝึกตน ในหน้าที่ต่างๆ เพื่อเป็นคนดีมีหลักฐานมั่นคงในปัจจุบันและในอนาคตเป็นสิ่งที่รันทายทอดจากกันได้ไม่เช่นนั้น พระพุทธเจ้าก็ประกาศธรรมสอนโลกไม่ได้เลย เพราะใครๆ ไม่สามารถปฏิบัติแบบพระองค์ได้ แต่ผู้ยึดหลักธรรมไป ปฏิบัติดำเนินตามจนกลายเป็นคนดีเลิศไปตาม และเป็นคนดีมีชื่อเสียงมาจนถึงพวกเราในวงพุทธบริษัท ย่อมเป็นที่ ยอมรับกันว่าผู้มีจำนวนมากมาจากการปฏิบัติตามท่านแบบลูกศิษย์มีครู

การฝึกกรรมจิตด้วยวิธีต่างๆ ตามแต่ท่านผู้ใดมีความแบายกายในทางใด สำหรับพระธุดงค์สายของ ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านปฏิบัติกันตลอดมาได้ทอดทิ้งปฏิบัติ ท่านอาจารย์ท่านดำเนินจนทุกวันนี้ ท่านที่เกิด ความสงสัยในองค์ที่ท่านเดินจงกรมแข่งกับเสียงเสือกกระหิม คิดว่าท่านมีคาถากุญแจปิดปากเสือกนั้น ท่านคิดอย่าง นั้นจริงๆ เพราะตัวท่านเองกลัวเสือกมาก เวลาได้ยินเสียงมันกระหิมมาแถบบริเวณที่พัก แม้จะไม่เข้ามาในที่นั้นก็ ตาม ท่านจึงต้องเรียนถามอย่างนั้น

ในวงพระธุดงค์ ท่านสนทนาธรรมกันเวลามาพบกันและโอกาสดีๆ รู้สึกว่าน่าฟังมาก ทั้งด้านธรรมทางใจที่ เกิดจากภาคปฏิบัติ ทั้งการทรมานและวิธีทรมานจิตใจด้วยอุบายต่างๆ กัน ทั้งความกล้าความกลัวที่แสดงขึ้นใน

เวลาต่างๆ กัน ทั้งความทุกข์ลำบากที่เกิดจากการหักโหมกายและทรมาณใจในบางกาล ซึ่งสำคัญมากก็ด้านธรรมภายใน คือสมาธิและปัญญาที่ต่างองค์ต่างรู้ต่างองค์ต่างเห็นอยู่ในสถานที่ต่างๆ กัน เวลามาสันทนากันตามภูมิจิตภูมิธรรมของแต่ละองค์ที่รู้เห็นมา ทำให้เกิดความเพลิดเพลिनไปตามจนลืมเวลาเวลาและความเหน็ดเหนื่อยต่างๆ ในบางราย แต่มีน้อย ท่านพูดถึงจิตท่านหยั่งลงสู่ความสงบว่า ลงถึงสามขณะจึงจะเต็มภูมิของสมาธิ คือลงขณะหนึ่งจิตสงบเพียงเบาๆ พอสบายๆ ลงขณะที่สอง ความสงบและความสบายเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดลงขณะที่สาม ซึ่งเป็นขณะสุดท้าย ร่างกายดับ ในความรู้สึกว่ากายไม่มี อายตนะไม่ทำงาน ยังเหลือเพียงสักว่ารู้อย่างละเอียดและอัศจรรย์อย่างยิ่งที่บอกไม่ถูกเท่านั้น นี่ท่านว่าเป็นสมาธิเต็มภูมิและเป็นสมาธิที่สร้างฐานแห่งความมั่นคงให้แก่อจิตได้เป็นอย่างดี ใจที่ลงสู่ความสงบเต็มที่ดังภูมินี้ โดยมากพักอยู่เป็นเวลาหลายๆ ชั่วโมง จึงถอนขึ้นมา บางครั้งถึง ๑๒ ชั่วโมงก็มี บางท่านอาจสงสัยว่า ขณะที่จิตอยู่ในสมาธิหลายชั่วโมงในท่านั่งอย่างเดียวนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงเลย เวลาจิตถอนขึ้นมาแล้ว ร่างกายจะไม่เจ็บปวดชอกช้ำไปละหรือ ? จึงขอเรียนตามความเป็นจริงของจิตและชั้นที่ว่า เมื่อจิตเข้าพักและสงบตัวอยู่อย่างเต็มภูมิเช่นนั้น จิตและกายไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากสิ่งใดเลย ความสนิทของจิตของธาตุที่เป็นอยู่เวลานั้น เข้าใจว่าละเอียดยิ่งกว่าขณะคนนอนหลับสนิท ทั้งนี้เพราะบางครั้งขณะหลับไปนานๆ ตื่นขึ้นมายังรู้สึกเจ็บปวดอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งอยู่บ้างที่ถูกนอนทับ แต่ขณะที่จิตถอนขึ้นมาจากสมาธิประเภทนี้ ไม่รู้สึกเจ็บปวดอวัยวะส่วนใดๆ เลย ทุกส่วนปกติตามเดิม ฉะนั้นจึงทำให้เชื่อมั่นในท่านที่เข้านิโรธสมาบัติอยู่หลายๆ วันว่าเป็นความจริง ทั้งการเข้าอยู่ได้นาน ทั้งสุขภาพทางร่างกายว่าเป็นปกติเช่นเดิม ไม่มีอะไรบอบช้ำเพราะสมาธิสมาบัติเป็นเครื่องบั่นทอนหรือทำลายเลย

การสนทนาธรรมระหว่างพระอริยสงฆ์ด้วยกัน โดยมากท่านสนทนาเรื่องผลของการปฏิบัติตามขั้นภูมิที่ตนรู้เห็นมา และสถานที่บำเพ็ญในที่ต่างๆ อันเป็นการถ่ายทอดความรู้ความเห็นทางใจแก่กันและกันจริงๆ ซึ่งเป็นเครื่องระลึกไปนาน การสนทนามีได้มีเรื่องโลกสงสาร กิจการบ้านเมือง เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องรักเรื่องชัง เรื่องโกรธเรื่องเกลียด เรื่องอิจฉาบังเบียดเหยียดหยามเข้าแฉ่งเลย มีแต่เรื่องธรรมปฏิบัติล้วนๆ เท่านั้น จะสนทนากันเป็นเวลาช้านานเพียงไรตามความจำเป็นก็เป็นเครื่องพยุจจิตใจผู้ฟังให้ตีตมด้าซาบซึ่งในธรรมมากเพียงนั้น รู้สึกเป็นอุมมคติซึ่งน่าจะจัดเข้าในธรรมบทว่า กาเลน ธมมสากัจฉา เอตมมํ คลมุตตมํ ได้ เพราะการสนทนาในระหว่างแห่งท่านนักปฏิบัติด้วยกัน ท่านมุ่งต่อความจริงเห็นจริงต่อกันจริงๆ มิได้มุ่งหวังเพื่ออวดชั้นอวดภูมิ อวดรู้อวดฉลาดแม้เพียงไรเลย จิตคอยรับความจริงด้วยความสนใจจากกันอยู่ทุกขณะที่แต่ละฝ่ายระบายออกมา ถ้าฝ่ายใดยังมีบกพร่องในจุดใด ก็ยอมรับคำชี้แจงจากอีกฝ่ายหนึ่งที่มีภูมิธรรมสูงกว่าด้วยความเคารพเต็มใจจริงๆ การสนทนาจึงคือการสอบถามความรู้ความเห็นความเป็นไปของจิตที่เกี่ยวกับสมาธิสมาบัติมรรคผลนิพพานของกันและกันนั่นเอง เมื่อต่างฝ่ายต่างสนิทเชื่อถือคุณสมบัติปฏิบัติของท่านและกันอย่างไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยแล้ว ย่อมสนทนากันได้ด้วยความสนิทใจและเปิดเผยต่อกันในบรรดาธรรมที่มีอยู่ภายใน ไม่มีปิดบังลี้ลับไว้เลย ตอนนี่แลที่นักปฏิบัติมีโอกาสได้รู้ภูมิธรรมของกันและกันได้ชัดแจ้งว่า ท่านผู้นั้นมีภูมิจิตภูมิธรรมอยู่ในขั้นนั้น ท่านผู้นั้นมีจิตละเอียด ท่านผู้นั้นมีปัญญาสูง ท่านผู้นั้นจวนผ่านภพชาติอยู่แล้ว และท่านผู้นั้นได้ผ่านภพชาติไปแล้วอย่างสบายหายห่วง ส่วนท่านผู้นี้กำลังซี้เกียจอ่อนแอ ภาวนามีแต่สัปหงก นั่งสมาธิมีแต่หลับใน นั่งอยู่ที่ไหนหลับในที่นั้น ท่านผู้นี้มีเอตทัคคะในทางหลับใน ในวงพระอริยสงฆ์จึงไม่ควรเข้าใจว่าพระอริยสงฆ์จะดีไปเสียทุกองค์ แม้ผู้เขียนก็ตัวแก่ เคย

หลับในมาแล้วอย่างช้าของ แต่ไม่อยากจะอดตัว ท่านผู้นี้จิตกำลังเริ่มสงบ ท่านผู้นี้จิตกำลังเริ่มเป็นสมาธิ ท่านผู้นี้มีความรู้แปลกๆ เกี่ยวกับสิ่งภายนอก มีเปรตผีเทวดาเป็นต้น ท่านผู้นี้ชอบภาวนาทางนั่ง ท่านผู้นี้ชอบภาวนาทางนอน ท่านผู้นี้ชอบทรมานทางยืนมากกว่าอิริยาบถอื่นๆ ท่านผู้นี้ชอบทรมานตนทางอดนอน ท่านผู้นี้ชอบทรมานตนทางผ่อนอาหาร ท่านผู้นี้ชอบทรมานตนทางอดอาหาร ท่านผู้นี้ชอบทรมานตนด้วยการเข้าป่าหาเสื่อหาหมีเพื่อเป็นอุบายช่วยความกลัวให้หายด้วยการพิจารณา โดยยึดเอาเสื่อหมีเป็นเหตุ ท่านผู้นี้ชอบทรมานด้วยการเดินเที่ยวหาเสื่อบนภูเขาในเวลาค่ำคืน ท่านผู้นี้ชอบต้อนรับแขกลึกลับคือพวกกายทิพย์ แต่ท่านผู้นี้ชอบกลัวแต่ผีแต่เปรตเหมือนพ่อแม่พาเกิดในบ้านผีบ้านเปรตและเอาซากผีมาหลอกหลอนอยู่ตลอดเวลา เมื่อมาบวชจึงชอบกลัวแต่เปรตประจำนิสัย ท่านผู้นี้มีนิสัยเชื่อง่าย ใครพูดอะไรเชื่อเอาง่ายๆ ไม่ชอบใครครวญก่อน แล้วค่อยเชื่ออย่างมีเหตุผล ท่านผู้นี้มีทิวภูมิมากไม่ค่อยลงใครง่ายๆ ท่านผู้นี้มีนิสัยฉลาดชอบใครครวญไตร่ตรองด้วยดีก่อนทุกกรณี ไม่เชื่อแบบสุ่มเดา เวลาอาจารย์อบรมสั่งสอนจบลงก็มักมีข้อข้องใจเรียนถามปัญหาต่างๆ และได้ตอบกันเพื่อเหตุเพื่อผล ทำให้ผู้อื่นได้รับความรู้ความฉลาดเพิ่มเติมหลายแง่หลายทาง และเป็นอุบายช่วยเสริมสติปัญญาแก่วงปฏิบัติได้ดี เป็นผู้ประดับหมู่คณะให้สง่างามในวงปฏิบัติ เป็นที่เบาใจครูอาจารย์ ให้การอบรมสั่งสอน ไปอยู่ที่ใด อยู่กับท่านผู้ใด ก็เป็นที่เบาใจท่านผู้นั้น ไปอยู่โดยลำพังก็พยายามรักษาตัวดีด้วยเหตุผลหลักธรรม ไม่นำความเสื่อมเสียมาสู่วงคณะ การติดต่อกับผู้คนญาติโยมก็พอเหมาะพองาม ไม่เลยเถิดเปิดเบิ่ง ซึ่งในวงพระอุปัชฌาย์มักมีท่านองนี้แทรกอยู่เสมอ โดยมากก็ไม่มีเจตนาให้เป็นอย่างนั้น แต่เพราะความไม่ฉลาดรอบคอบอย่างเดียว ทำให้เสียความดีงามอย่างอื่นไปด้วย

อีกประการหนึ่งที่มีเสมอในวงปฏิบัติ คือ เวลาจิตเป็นสมาธิย่อมมีความสงบมั่นคง ไม่วอกแวกคลอนแคลนไปกับโลก ใจมักมีไฉนวิหิงสาเป็นพิเศษ ทำให้ผู้ปฏิบัติสืมนิ้วได้ง่าย อาจสำคัญตนว่าเก่งขึ้นได้ทั้งที่ยังไม่เก่ง เป็นเพียงจะเริ่มเก่งถ้าพยายามทำความเพียรไม่สืมนิ้วเสียก่อน แต่นักปฏิบัติมักสืมนิ้วตอนนี้มากกว่าตอนอื่นๆ เพราะไม่เคยประสบมาในชีวิต และเป็นก้าวแรกแห่งความดี ความสงบสุขทางใจ ความมั่นคงของใจ ที่ผู้ปฏิบัติเพิ่งได้รับ จึงทำให้ตื่นเต้นสืมนิ้วไปได้ ถ้าไม่มีผู้เตือนก็อาจจะทะนงตัวแบบนักธรรมะไปได้ โดยทะนงตัวว่าธรรมะเกิดวิหิงสาแตกฉานเทศน์ปฏิภาณก็ได้ ต่อไปอาจเข้าใจว่าตัวเทศน์เก่ง ธรรมะก็แตกฉานภายในใจ พูดเท่าไรธรรมะยิ่งไหลออกมาเหมือนน้ำเหมือนท่า ไม่อึดไม่อั้น เลยทำให้เพลินพูดไปไม่หยุดหย่อน กว่าจะรู้สึกตัว เวลาที่ปาเข้าไปหลายชั่วโมงในการพูดหรือเทศน์แต่ละครั้ง การติดต่อกับผู้คนไม่รู้เวล่ำเวล่ำว่าควรไม่ควร พูดไม่รู้จักจบ เทศน์ไม่มีเอว ธรรมะมีเท่าไรชุดันออกมาพูดและเทศน์จนหมดเปลือก ใครมาหาโดยไม่ทราบว่าเขามาเพื่ออะไร มีแต่แจกจ่ายธรรมอย่างไม่อั้น ไม่เสียตายไม่ประหยัด ธรรมในใจแม้มีน้อยแต่ก็ชอบจ่ายให้มากอย่างสมใจ จ่ายไปจ่ายไปโดยไม่มีกรับารรักษาด้วยความเพียรอันเป็นดังทำนบกั้นธรรมภายในใจไม่ให้รั่วไหล แต่กลับทำลายด้วยความไม่รู้จักรประมาณ แม้แต่น้ำในมหาสมุทรก็ยังลดตัวลงได้ ใจที่ไม่ได้รับการเหลียวแลทางความเพียรและประหยัดด้วยเวลา ก็มีทางเสื่อมลงได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นจิตที่จ่ายมากแต่ขาดการบำเพ็ญติดต่อก็อยมมีทางเสื่อมถอยด้อยลงทุกทีจนไม่มีอะไรเหลืออยู่ภายในเลย สุดท้ายก็เหลือแต่ความฟุ้งซ่านรำคาญเต็มดวงใจเอาไว้ไม่อยู่ นำลงสู่ความสงบไม่ได้เหมือนที่เคยเป็นมา ใจเปลี่ยนจากความสงบเย็น กลายเป็นใจฟุ้งเฟ้อเห่อคะนองและร้อนรุ่มกุ่มใจ ยืนเดินนั่งนอนในท่าใดก็มีแต่ไฟเผาใจหาความสงบเย็นไม่ได้ เมื่อไม่มีทางออกก็คิดออกทางเปลวไฟ อันเป็นทางช้า

เต็มลงอีกโดยไม่รู้ตัวว่า ก็เมื่อมีแต่ความร้อนระวนกระวายอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้แล้ว จะอยู่ไปทำไมให้นักศาสนาเล่า ลึกเสียดีกว่า อยู่ไปก็ไม่เห็นมีประโยชน์อะไร เลยต้องลึกเสียเพื่อหายห่วงไปตามอารมณ์ดังนี้ ความคิดที่ไม่เป็นมงคลทั้งขณะที่กำลังเป็นนักบวชอยู่แล้ว แม้ลึกออกไปก็ไม่เป็นมงคลด้วยความคิดชนิดนั้น คือ แม้ลึกออกไปก็ไม่ได้อยู่ตามเคย และไม่เป็นประโยชน์อยู่ตามเดิม เวลาลึกออกไปว่าจะทำให้ศาสนาเบาก็ไม่เบา คงเป็นศาสนาและทรงความจริงอยู่เท่าเดิม

สรุปแล้ว ผู้ไม่ดีก็คือตัว ไม่เกิดประโยชน์ก็คือตัว ความหนักอกเพราะใจทำพิษก็คือตัว เรื่องนี้พอสอนให้รู้ว่าไม่ว่าสมบัติใดๆ ถ้ามีแต่จับจ่ายใช้สอยถ่ายเดียว ไม่มีการเก็บรักษา ก็ยอมเสื่อมโทรมและฉิบหายไปได้ ทำนองใจที่ปล่อยไปตามยถากรรม ผลก็คือความเดือดร้อนที่ตัวเองต้องรับในที่ทุกสถานตลอดกาลทุกเมื่อ เพราะความผิดถูก - ชั่ว - ดี มิใช่ทายาทของผู้ใด แต่เป็นของผู้ทำไว้โดยเฉพาะเท่านั้นจะพึงรับแต่ผู้เดียว ท่านจึงสอนให้ระวังรักษาตัวด้วยดี ไม่ปล่อยปละละเลยไปตามอารมณ์ เวลาผลไม่ดีแสดงตัวแล้วลำบากมาก เพราะผลนี้หนักกว่าภูเขาตั้งร้อยลูกเป็นไหนๆ ปราชาญ์ท่านจึงกลัวกันและสั่งสอนให้กลัวความชั่วตลอดมาจนปัจจุบันทุกวันนี้ เนื่องจากท่านทราบชัดในผลกรรมดี - ชั่วว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ที่พระรุดงค์นับแต่ผู้ใหญ่ลงมาถึงผู้น้อยท่านทราบภูมิจิตของกันและกันได้โดยไม่ต้องมีญาณหยั่งทราบทางภายใน เพราะการสนทนาธรรมในวงพระกรรมฐานท่านถือเป็นสำคัญ และเป็นไปอยู่เสมอมิได้ขาด โดยถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นของกันและกัน และเป็นสัมโมทนิยยกถา เครื่องรื่นเริงในธรรมที่ต่างได้ปฏิบัติและรู้เห็นมา มีโอกาสก็สนทนากันตามแต่ท่านผู้ใดมีความรู้หยาบละเอียดประการใด เวลาท่านสนทนากันเราก็มีโอกาสทราบได้ในเวลานั้น ยิ่งเป็นครูอาจารย์ผู้ใหญ่สนทนากันด้วยแล้วก็ยิ่งน่าฟังมาก ธรรมท่านมีแต่ชั้นสูงๆ ฟังแล้วอัศจรรย์อยากเอาหัวมุดดินลงในขณะนั้นด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจและละลายในความสามารถวาสนาของตน ที่ต่ำต้อยด้อยสติปัญญา ไม่สามารถรู้เห็นได้อย่างท่าน ขณะฟังท่านสนทนากัน ทั้งไพเราะจับใจ ทั้งอัศจรรย์ ทั้งอยากรู้ อยากเห็นอย่างท่านแทบใจจะขาด แต่สติปัญญาที่จะช่วยให้รู้เห็นอย่างท่านไม่ทราบจะไปจมอยู่ที่ไหน คิดหากก็ไม่พบค้นหากก็ไม่เจอ มันมีดมืดปิดบังไปเสียหมด ประหนึ่งจะไม่มีอะไรปรากฏอะไรขึ้นมาให้ได้ชมพอเป็นขวัญใจบ้าง ตลอดชีวิตลมหายใจคงจะตายกับซากแห่งความโง่เขลาไปเปล่าๆ มองดูหมู่เพื่อนที่นั่งฟังอยู่ด้วยกันที่ส่งงามไปด้วยความสงบราวกับจะเหาะบินสิ้นกิเลสไปเสียหมด ทั้งเราผู้ไม่เป็นทำอันหาสติปัญญาเครื่องปลื้มตนมิได้ ให้ตายจมอยู่ในวิภวณเพียงคนเดียว ยิ่งคิดก็ยิ่งคับแคบแน่นหัวอก ใจสะทกสะท้านเหมือนถูกทอดทิ้งอยู่ในป่าเปลี่ยวคนเดียว เวลาเลิกจากธรรมสภาก็แอบไปไต่ถามหมู่เพื่อนว่า ฟังธรรมสากัจฉาท่านแล้ว ใจเป็นอย่างไรบ้าง สำหรับผมเองแทบอกจะแตกตายอยู่ในที่นั่นเสียแล้วด้วยความอัศจรรย์ในธรรมที่ท่านสนทนากัน เวลากลั้มามองดูตัวเป็นเหมือนกา ตัวจับภูเขาของเราดีๆ นี้เองคิดแล้วอยากมุดดินให้สิ้นซากไปเสีย คิดว่าคงจะเบาพระศาสนาไม่หนักอึ้งไปด้วยคนอาภัพอับวาสนาที่ทำการกตถาว์อยู่ตลอดมาดังที่เป็นอยู่เวลานี้ ส่วนท่านและหมู่คณะที่ได้ยินได้ฟังด้วยกันมีความรู้สักอย่างไรบ้าง กรุณาเล่าให้ผมฟังตามความจริง เผื่อเป็นธรรมคติพอมีลมหายใจสืบต่อไป ไม่อึดอั้นตันอูราเหมือนใจจะขาดอยู่เวลานี้บ้าง ท่านองค์ใดพูดขึ้นส่วนมากมีลักษณะเดียวกัน เพราะต่างองค์มีความกระหึ่มในธรรมท่านมาก แล้วหวนมามองดูตัวที่อยากเป็นดังท่าน แต่เมื่อเหตุปัจจัยยังไม่สามารถเป็นไปไม่ได้ ก็เกิดความเสียใจขึ้นมา ผลจึงแสดงความทุกข์ในลักษณะต่างๆ ให้ปรากฏ พอได้ทราบจากหมู่คณะที่กำลังรับการอบรมศึกษาเล่าให้ฟัง จึงพอมีลมหายใจคืนมาบ้าง

และตั้งหน้าปฏิบัติตนต่อไป ไม่เกิดความเดือดร้อนกลัวจะไม่ได้ไม่ถึงต่างๆ อันเป็นการเบียดเบียนตนโดยใช้เหตุ

ที่พูดผ่านมามีว่า พระอริยสงฆ์สาวกกล้าละชีวิตไปนั่งอยู่ที่ท่าเล็ลือเที่ยวไปมาหากินในเวลาค่าคั้นบ้าง บางท่านกล้าเที่ยวเดินหาเสื่อบนเขาในเวลาค่าคั้นบ้างเป็นต้นนั้น อาจทำให้เกิดความสงสัยหรือไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ เพราะเป็นสิ่งที่น่าคิดว่าท่านจะนั่งและเดินหาเสื่อเพื่อประโยชน์อะไรกัน เพียงนั่งอยู่กับบริเวณที่พักถ้าเป็นนิสัยคนขี้กลัวอยู่แล้วก็พอจะเกิดความกลัวได้จนแทบไม่มีลมหายใจก็ได้ แต่ทำไมจึงต้องใช้วิธีโลดโผนเลยสามัญกรรมดาไปถึงขนาดนั้น ถ้าไม่ใช่พระที่อาจจะขาดสติอยู่บ้างคงไม่ทำกันดังนี้ ความจริงก็ควรจะเป็นอย่างนั้น แต่เรื่องของบางท่านที่เคยดำเนินมากลับเป็นอย่างนี้ คือความกลัวที่เกิดอยู่ในบริเวณ ท่านก็ใช้อุบายแก้ไขเช่นเดียวกับที่ไปนั่งและเดินเที่ยวหาเสื่อบนหลังเขา แต่ความกลัวที่เกิดตามลำพังดังที่เกิดขึ้นขณะพักอยู่บริเวณของตนเป็น อย่างหนึ่ง ท่านก็ใช้อุบายแก้ไขจนความกลัวนั้นหายไป แต่ความกลัวที่ท่านกำลังแสวงหาด้วยวิธีต่าง ๆ มีหาด้วยการไปนั่งภาวนาอยู่บนหินดานหลังเขาบ้าง หาด้วยการเดินหาเสื่อบนหลังเขาบ้างนั้น เป็นความกลัวที่โลดโผนรุนแรงยิ่งกว่าความกลัวที่เกิดอยู่โดยลำพังมาก ถ้าไม่ใช้อุบายให้ทันกัน ก็น่ากลัวเป็นบ้าไปได้ ขณะพบกับเสื่อเข้าจริงๆ ฉะนั้นวิธีระบั้งจึงต้องใช้อุบายต่างกันมากจนความกลัวนั้นหายไปได้ด้วยกุศโลบายของแต่ละท่านที่จะหา อุบายวิธีฝึกกรรมฐานตนเป็นรายๆ ไป แต่การฝึกจิตดวงกำลังกลัวถึงขนาดให้หายพยศลงได้ด้วยอุบายที่ทันสมัยนั้น เป็นสำคัญมาก แม้ผลที่ปรากฏขึ้นในขณะจิตยอมจำนนต่อสติปัญญาก็เป็นความอัศจรรย์เกินคาด คือ ใจกลับ เกิดความกล้าหาญขึ้นมาขณะที่ความกลัวดับลงไปด้วยอุบายที่ทันกัน หลังจากนั้น จิตสงบเต็มที ปราศจากความหวาดกลัวใดๆ หนึ่ง เวลาจิตถอนขึ้นมาก็ทรงความกล้าหาญไว้ได้ไม่กลับกลัว หนึ่ง เป็น พยานหลักฐานในใจได้อย่างมั่นคงว่า จิตเป็นสิ่งที่ทรمانให้หายพยศได้อย่างเห็นประจักษ์ ด้วยเหตุการณ์ ต่างๆ เป็นเครื่องสนับสนุน มีความกลัวเป็นต้น หนึ่ง มีความพอใจที่จะทรمانตนด้วยวิธีนั้นหรือวิธีอื่น ด้วยความถนัดใจ ไม่พรั่นพริ้งต่อความตาย หนึ่ง แม้การทรمانตนด้วยวิธีอื่นๆ ก็โปรดทราบที่ท่านทำด้วยความ มั่นใจที่เคยได้รับผลมาแล้ว มีแต่จะเร่งความเพียรหนักมือขึ้นไป เพื่อความก้าวหน้าของจิตของธรรมภายในใจต่อ ไปจนถึงจุดที่หมายตามใจหวังเท่านั้น

ดังนั้น การฝึกกรรมฐานใจหรือทรمانตนของพระอริยสงฆ์จึงมีวิธีต่างๆ กันไปตามจริตนิสัย แต่โดย มากวิธีที่ท่านทำนั้นเป็นสิ่งที่ท่านเคยได้รับผลมาแล้ว จึงจำต้องพยายามในวิธีนั้นมากกว่าวิธีอื่นๆ เรื่อยไป จริตของ คนเราไม่เหมือนกัน บางรายพอเกิดความกลัวขึ้นมา จิตเลยไม่มีสติตั้งตัว กลายเป็นคนหมดสติไปเลย ไม่ว่าจะกลัว อะไรก็ตาม เป็นลักษณะเดียวกันนี้ทั้งนั้น จริตชนิดนี้ไม่สมควรที่จะพาทรمانด้วยสิ่งน่ากลัว อาจเป็นบ้าเสียคนไป ได้ คำว่า "ทรมาน" ก็ต้องขึ้นอยู่กับจริตของแต่ละรายว่าจะควรทรمانตนด้วยวิธีใดบ้าง จึงจะเหมาะและได้กำลัง ทางจิตใจ ไม่เพียงได้ยินว่าทรมานชนิดนั้นได้ผลดี ก็ทำไปตามโดยไม่คำนึงถึงจิตของตน จึงไม่ค่อยเกิดประโยชน์ เท่าที่ควร แต่การกล่าวทั้งนี้ มิได้กล่าวเพื่อให้เกิดความอ่อนแอแก่ท่านนักปฏิบัติทั้งหลาย กล่าวเพื่อความเหมาะสม ที่จะให้ได้รับประโยชน์ตามควรแก่ภาวะของตนต่างหาก บางท่านเมื่ออ่านพบเข้าก็อาจคิดไปว่า อะไรที่เห็นว่ายาก ลำบากฝืนใจบ้างก็จะเหมาะเอาเสียว่ามีใช้จริตของตัวเองจะไปทำอย่างนั้น จริตของตัวเองต้องอยู่สบาย ไม่ต้องมีความ หวาดกลัวต่างๆ มาสัมผัสใจ อยู่ไปกินไปนอนไปอย่างสบายดีกว่าต่างหาก เหมาะกับจริตของตัวเองซึ่งชอบสบาย แต่

ควรคิดว่าพระพุทธเจ้าองค์เอกและพระอรหันต์ที่เป็นสรณะของโลกตรัสรู้และบรรลุนิพพานได้ด้วยการศึกษาธรรมมากกว่าวิธีอื่นๆ ที่คนขี้เกียจอ่อนแอเห็นว่าดี และไม่เคยมีใครบรรลุนิพพานด้วยการอยู่ไปกินไปนอนไปตามใจชอบ โดยไม่มีการฝึกจิตทรมาณใจบ้างเลย ที่ว่าวิธีทรมาณอย่างเผ็ดร้อนของท่านมาลง ก็ด้วยเห็นว่ากิเลสของคนเรามากแล้วแต่อ่านาจนบังคับทรมาณมากกว่าปล่อยตามใจ ถ้าใช้อ่านาจนบังคับบ้างก็ยอมหมอบเสียนิดหนึ่งพอได้ลืมหายใจ ถ้าอนุโลมไปตามบ้างก็ได้ใจกำเริบใหญ่ จำต้องใช้วิธีทรมาณกันหลายอย่างเพื่อกิเลสกลัวบ้างพอเย็นใจ ท่านที่ต้องการเห็นความหมอบราบของกิเลสประจักษ์ใจก็นำเอาวิธีเผ็ดร้อนนี้ไปใช้เป็นเครื่องมือฝึกทรมาณให้พอเหมาะกับจริตของตัว ย่อมมีทางผ่านพ้นไปได้เป็นพักๆ หักล้างกิเลสไปได้เป็นตอนๆ บั่นทอนทุกข์เครื่องทรมาณใจลงได้เป็นทอดๆ จนถึงที่ปลอดภัย อันเป็นแดนเกษมเปรมใจด้วยวิธีนี้เป็นเครื่องสนับสนุน ท่านที่เคยได้ผลจากการทรมาณด้วยวิธีเผ็ดร้อน ท่านได้จริงๆ เห็นประจักษ์ใจ คือ จิตที่ต้องทรมาณแบบนี้มันโดยมากเป็นจิตที่ผาดโผน ประจักษ์ใจชอบเอาจริงเอาจัง ไม่หละหละ ว่าผู้ก็ผู้จริงๆ ว่าตายก็ตายจริงๆ เป็นไม่ถอย เวลาจะทรมาณความกลัวท่านก็หาที่ทรมาณจริงๆ เช่นเอาเสือเป็นครูช่วยการทรมาณ สถานที่ที่เห็นวากกลัวมากเท่าไร ท่านยิ่งมุ่งหน้าไปสู่ที่นั่น และฝึกกันอย่างเอาเป็นเอาตายจริงๆ แม้ตายในขณะนั้นท่านก็ยอม ขอแต่ได้เห็นความกลัวหายไปเพราะอ่านาจนสติปัญญาเป็นเครื่องฝึก ท่านยอมทั้งนั้น ไม่เช่นนั้นท่านจะฝืนใจดวงกำลังกลัวๆ ไปอยู่ในที่กลัวๆ นั้นไม่ได้ แต่ท่านก็ฝืนได้จนได้เห็นฤทธิ์ของความกลัวที่ผู้ฤทธิ์ของธรรมไม่ไหว แล้วสลายตัวไปต่อหน้าต่อตา ความกลัวหาญปรากฏขึ้นแทนที่อย่างประจักษ์ใจ ซึ่งเป็นพยานแห่งการฝึกด้วยวิธีนั้น ว่ามิได้เป็นโมฆะแต่กลับเป็นประโยชน์อย่างมหาศาลที่คาดไม่ถึงเสียอีก บางรายใจสงบลงขณะได้ยินเสียงเสือกระหึ่มมารอบๆ บริเวณก็มี บางรายพอได้ยินบาทย่างเท้าเสือเดินมาข้างๆ ตามภาษาของมันโดยมิได้ระวังว่าใครจะสนใจกลัวหรือกลัวมัน จิตรวบสงบลงไป ในขณะที่นั้นก็มี บางรายทำความเพียรอยู่ตามปกติธรรมดา จิตไม่ยอมสงบลงได้ พอหาอุบายไปนั่งภาวนาอยู่ทางที่เสือเคยเดินผ่านไปมาแม้เสือมิได้มาที่นั่น แต่ใจกลับสงบลงเป็นสมาธิได้ก็มี โดยอาศัยความคิดและความกลัวว่าเสือจะมาหาตน แต่การภาวนาในขณะที่ความกลัวกำลังแสดงตัวมีสองวิธี คือ ทำจิตให้อยู่กับบทรธรรมที่ตนเคยปฏิบัติมาไม่ยอมส่งจิตออกไปคิดปรุงว่าสัตว์ว่าเสือใดๆ ทั้งสิ้น ภาวนาอยู่กับธรรมบทนั้นด้วยสติเป็นเครื่องควบคุม เป็นกับตายก็หมายพึ่งธรรมบทที่กำลังบริกรรมอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น จิตเมื่อยอมตนลงหวังพึ่งธรรมจริงๆ ไม่คว่ำโน่นคว่ำนี้ ย่อมสงบตัวลงได้โดยไม่ต้องสงสัย ขณะที่จิตลงสู่ความสงบ ความกลัวหายไปทันที นี่เป็นวิธีปฏิบัติของผู้เริ่มฝึกหัด ส่วนวิธีของผู้ที่จิตเป็นสมาธิมีหลักใจแล้ว เวลาความกลัวเกิดขึ้นยอมพิจารณาโดยอุบายปัญญาคือ แยกดูทั้งความกลัว แยกดูทั้งสัตว์เสือที่จิตสำคัญว่าเป็นของน่ากลัวออกเป็นขึ้นเป็นอัน นับแต่เขี้ยวเล็บหนังหัวหางกลางตัว ตลอดจนทุกอวัยวะของเสือออกดู ว่าเป็นของน่ากลัวอย่างไรบ้าง จนเห็นชัดเจนด้วยปัญญา ความกลัวหายไปเอง นี่เป็นวิธีของผู้ที่เคยดำเนินทางวิปัสสนามาแล้ว ย่อมแก้ความกลัวได้ด้วยอุบายนี้ ท่านที่อยู่ป่า ท่านฝึกทรมาณท่านด้วยวิธีดังกล่าวนี้ทั้งนั้น และได้ผลเป็นที่พอใจโดยที่เสือก็มีได้ทำอันตรายแก่ท่านเลย

เขียนมาถึงตอนนี้ มีเรื่องเกี่ยวเนื่องกันที่ควรจะนำมาลงเพื่อท่านผู้อ่านได้พิจารณาตามเหตุการณ์ที่เป็นมาแล้ว ในวงพระรุดงค์ซึ่งเป็นลูกศิษย์ผู้ใหญ่ของท่านอาจารย์มั่นผู้หนึ่ง เวลานั้นท่านอาจารย์องค์นี้เที่ยวรุดงค์ไปฝากแม่น้ำโขงทางฝั่งประเทศลาวกับตาปะขาวคนหนึ่ง ขณะนั้นท่านพักอยู่ในเงื้อมผาแห่งหนึ่ง ตาปะขาวผู้ถือศีล ๘ ก็พักอยู่เงื้อมผาแห่งหนึ่ง ห่างกันประมาณ ๓ เส้น ตามที่เท่าเล่าให้ฟัง ว่าท่านพักอยู่ที่นั่นเป็นเวลาหลายเดือน โดย

เห็นว่าเป็นความสะดอกแก่สุขภาพทางกายและใจ การบำเพ็ญสมณธรรมเป็นไปโดยสม่ำเสมอไม่มีอะไรติดขัดทั้งท่านเองและตาปะขาว การโคจรบิณฑบาตก็สะดอก ไม่ห่างจากที่พักนัก ราว ๔ กิโลเมตร มีหมู่บ้านประมาณ ๑๕ หลังคาเรือน ชาวบ้านเองก็ไม่มารบกวนให้ลำบากและเสียเวลาบำเพ็ญเพียร ต่างคนต่างทำธุระหน้าที่ของตนไปตามเรื่อง

วันหนึ่งตอนบ่าย ท่านรู้สึกไม่ค่อยสบายเหมือนจะเป็นไข้ มีอาการครั่นเนื้อครั่นตัวพิกล พอตาปะขาวมาหาที่พัก ท่านจึงสั่งให้แกลไปต้มน้ำร้อนมาผสมกับยาฉันทดลองดูบ้าง บางทีอาจหายได้ เพราะยาที่ติดตัวไปนั้นหมอเขาบอกว่าเป็นยาแก้ไข้ป่าได้ด้วย ท่านเองเกรงจะเป็นไข้ป่ากับเขาเนื่องจากที่นั่นไข้ป่าชุมและคนก็เป็นไข้ป่ากันมาก เพราะแถวนั้นเป็นป่าที่บวมมาก คนแถวทุ่งๆ ไปอยู่มิได้ ที่นั่นเต็มไปด้วยสัตว์ด้วยเสี้ยนนาชนิด กลางคืนเสียงร้องอึกทึกครึกโครม ทราบว่าแถวนั้นมีเสือกินคนอยู่บ้างต่างๆ ทั้งนี้ก็เนื่องจากชาวญวนเหมือนกันเป็นต้นเหตุทำให้เสือดุร้ายไม่ค่อยกลัวคน พอตาปะขาวทราบแล้วก็ถือกาต้มน้ำไปที่พักของตน ต่อจากนั้นก็หายเจ็บไปเลย ไม่เห็นเอาน้ำร้อนกลับมาถวายท่านเพื่อผสมยา ท่านเองก็รอคอยน้ำร้อนจากตาปะขาวจนค่ำก็ไม่เห็นมา ท่านคิดว่าตาปะขาวอาจจะลืมไป เมื่อนั่งภาวนาเพลินๆ ท่านเลยทอดธุระอาการไข้ก็ค่อยเบาบางลงและหายไปในที่สุด ส่วนตาปะขาวเมื่อเอากาน้ำไปแล้วก็เตรียมก่อไฟ แต่ก่อเท่าไรไฟไม่ติด เลยเกิดโมโหขึ้นมา จึงลืมนึกว่าเป็นตาปะขาวลูกศิษย์พระกรรมฐานองค์สำคัญ ปุบปับลุกขึ้นพร้อมกับความโมโหว่า ไฟนี้เราเคยก่อมันมาก็ร้อยก็พันครั้งแล้ว แต่ครั้งนี้ทำไมก่อไม่ติด ไฟนี้ต้องการน้ำหรืออย่างไร ถ้าต้องการน้ำเราก็จะให้ น้ำว่าแล้ว (ขอลูก) ยืนปัสสาวะรดลงที่กองไฟจนเปียกหมด แล้วก็เดินหนีไปเจ็บไม่มาบอกอาจารย์ที่คอยน้ำร้อนอยู่แต่วันจนค่ำเลย พอตกกลางคืนเรื่องที่ไม่คาดฝันก็ได้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าแปลกประหลาดอยู่มาก

แต่ก่อนที่เคยพักมานานแล้วไม่เคยมีเรื่องอะไรเกิดขึ้น เฉพาะคืนวันนั้นเวลาประมาณ ๓ ทุ่ม ตาปะขาวกำลังนั่งภาวนารำพึงถึงความผิดพลาดที่ตนได้ทำความประมาทต่ออาจารย์ด้วยความโมโหเป็นต้นเหตุจึงได้ลุกขึ้นปัสสาวะรดกองไฟ มีหนายังไม่ได้ไปเรียนขอขมาอาจารย์ให้ท่านงดโทษอธิษฐานให้ ขณะที่นั่งรำพึงโทษของตัวเองอยู่อย่างกระวนกระวาย เสียงที่ไม่คาดฝันก็ได้ดังขึ้นข้างมุ้งด้านหลังห่างกันไม่ถึงวาเลย เป็นเสียงคำรามของเสือโคร่งใหญ่ลายพาดกลอนที่กำลังหมอบหันหน้า ตาจึงมองมาทางตาปะขาว ราวกับจะโดดตะครุบกินเป็นอาหารในขณะนั้น พร้อมทั้งเสียงครวญครางเบาๆ พอเป็นการทดลองความเก่งกาจแห่งความโมโหของลูกศิษย์กรรมฐานขนาดพอให้ได้ยินไปถึงอาจารย์ที่อยู่เงื้อมผาทงโน้น ขณะที่กำลังครวญครางนั้น ทั้งเอางาพาดลงพื้นดินดังตบๆ ทั้งเสียงครวญคราง ทั้งแสดงท่าขยับหน้าและถอยหลัง ทำท่าจะตะครุบตาปะขาวเป็นอาหารสดในขณะนั้นให้จงได้ พอตาปะขาวได้ยินเสียงประหลาด ซึ่งไม่เคยได้ยินใกล้ขนาดนั้นนับแต่มาอยู่ที่นั่นเป็นเวลาหลายเดือนก็ตกใจกลัว รีบหันหน้าไปดูทันที ระยะนั้นเดือนกำลังหงายเต็มที่ ก็ได้เห็นเสือโคร่งใหญ่หมอบจ้องมองทำท่าอยู่อย่างชัดเจน ตาปะขาวกลัวตัวสั่นราวกับจะสลบไปในขณะนั้น คิดอะไรไม่ทัน ใจหันเข้าฟัง พุทโธ ธัมโม สังโฆ เป็นที่ฝากเป็นฝากตายว่า ขอพระพุทโธ ธัมโม สังโฆ ได้มาคุ้มครอง ปกเกล้าปกกระหม่อมจอมขวัญผู้ข้าเถิด อย่าให้เสียดัวนี้เอาไปกินเสียในคืนวันนี้ จะไม่ทันได้ไปขอขมาโทษอาจารย์ที่ตนทำผิดต่อท่านเมื่อบ่ายวันนี้ ขอพระพุทโธจงช่วยชีวิตของข้าไว้ให้ตลอดคืนวันนี้ด้วยเถิด สิ่งที่ข้าพเจ้าได้ทำผิดไปแล้วขอพระธรรมและอาจารย์จงโปรดเมตตา

อโหสิให้ อย่าถึงกับเสียดองกินเป็นอาหารเพื่อเป็นการชดเชยความผิดนั้นเลย ทั้งบนทั้งปน ทั้งบริกรรมพุทโธ ทั้งสิ้น ทั้งกลัว ทั้งหันหน้าจ้องมองเสือ กลัวมันจะตะครุบไปกินเสียในขณะนั้น เสือพอมองเห็นคนหันหน้ามาจ้องมองก็ทำเป็นถอยห่างออกไปบ้างเล็กน้อย และทำเสียงครวญครางไม่ลดละ สักประเดี๋ยวก็เปลี่ยนท่าเข้ามาทางใหม่และถอยออกไปขยับเข้ามาอยู่ทำนองนั้น ส่วนตาปะขาวเลยจะตายไปทั้งเป็น ที่ต้องหันรีหันขว้างไปตามเสือที่ยักย้ายเปลี่ยนท่าต่างๆ ไปมาอยู่รอบๆ มุ้งไม่ลดละ พอคนตั้งท่าจ้องมองหนักเข้าก็ถอยห่างออกไป บางครั้งทำท่าเหมือนจะหนีไปจริงๆ โดยทำเป็นถอยออกไปห่างๆ พอคนเผลอนิดก็ขยับเข้ามาเกือบถึงตัว พุทโธกับใจปราศจากกันไม่ได้ ต้องท่องจนติดใจยึดไว้เป็นหลักประกันชีวิตอยู่ตลอดเวลา พอพุทโธห่างบ้างที่ไร เสือเป็นต้องขยับเข้ามาทุกที เมื่อเห็นท่าไม่ดีก็รีบบริกรรมพุทโธและวิงวอนให้พุทโธช่วยชีวิตไว้ พอพุทโธสนิทกับใจ เสือกก็ถอยห่างออกไปราวกับจะหนีไปจริงๆ แต่นิสัยคนเราชอบบังคับประจำสันดาน ฉะนั้นพอเสือกถอยออกห่างบ้างพุทโธก็เริ่มห่างจากใจ คิดว่าตัวจะไม่ตาย ฝ่ายเสือกก็เริ่มขยับเข้ามาและทำท่าจะตะครุบอยู่ทำนองนั้น แต่ก็ไม่ทำไ่ม เป็นแต่เปลี่ยนทิศทางเข้ามาทางนั้นบ้างทางนี้บ้าง ไม่ลดละความเพียรพยายาม ระหว่างเสือกกับตาปะขาวเป็นสงครามกันอยู่ โดยต่างฝ่ายต่างไม่ลดทราวดอกให้แก่กันเลยนั้น เริ่มแต่เวลา ๓ ทุ่มจนสว่าง น้ำตาตาปะขาวที่ไหลรินอยู่ตลอดเวลาเพราะความกลัวตายนั้น แต่ขณะแรกถึงสว่างคาตาจนไม่มีอะไรจะไหล พอสว่างเสือกก็ค่อยๆ ถอยห่างออกไปๆ ประมาณ ๔ ทุ่มแล้วก็ค่อยๆ เดินหลบฉากห่างออกไปโดยลำดับจนพ้นสายตา พอเสือกพ้นไปแล้ว ตาปะขาวยังตั้งท่าระวางอยู่ในมุ้งอีกนาน ไม่กล้าออกมา กลัวว่ามันจะแอบซุ่มอยู่แถวบริเวณใกล้เคียงนั้น เวลาคนเผลอตัวออกจากมุ้ง มันจะกระโดดออกมาคาบไปกินเสีย จำใจต้องนั่งรอดูเหตุการณ์อยู่ในมุ้งเป็นเวลานาน เห็นมันเงียบหายไปไม่กลับมาอีก จึงรีบออกจากมุ้งแล้ววิ่งถึงที่พักอาจารย์ด้วยตัวสิ้นตาลาย พุดไม่เป็นถ้อยเป็นคำ จับต้นชนปลายไม่ถูก ฝ่ายอาจารย์เห็นอาการแปลกผิดปกติจึงถามดู ก็ได้ความว่ามาขอขมาโทษที่ทำผิดต่ออาจารย์เมื่อบายวานนี้และเล่าเหตุที่ทำผิด ตลอดเรื่องทีเสือกมาเฝ้าทั้งคืนแทบเอาชีวิตไว้ไม่รอดถวายท่านทุกประการ แต่แทนที่ท่านจะดโทษให้ทันทีทันใด ท่านกลับพุดทำท่าขู่ว่าจะเพิ่มความเข้าอีกว่า ก็แกชอบสิ่งใดแกก็เจอสิ่งนั้น ชอบดีก็เห็นของดี ชอบชั่วก็เห็นของชั่ว นี่แกชอบเสือกแกก็ได้เจอเสือก แล้วจะมาขอขมาโทษกับเราเพื่อประโยชน์อะไร เรายังอดโทษให้แกไม่ได้ อย่างน้อยแกก็ควรจะได้พบของดีที่แกชอบอีกสักคืนหนึ่ง ถ้าไม่ตายเพราะเสือกก็พอให้ได้ทีระลึกไปนานๆ บ้าง เสือมันดีกว่าอาจารย์ อาจารย์ก็จะมอบให้เสือกเป็นผู้บรมสั่งสอนต่อไป ว่าอย่างไร จะมอบให้เสือกในคืนวันนี้ ถ้ามันสอนไม่ฟังก็จะมอบให้เป็นอาหารของมันไปเสียรู้แล้วรู้รอดไป ชี้แจงสั่งสอน ว่ายังไง จะเอาไหม ที่เจอเสือกและฟังเทศน์เสือกทั้งคืนนั้นเหมาะกับเหตุดีแล้ว คืนนี้จะให้มันมาสอนอีก ถ้ายังขึ้นเก่งอยู่อีกก็จะมอบให้เป็นเสบียงเดินทางของมันไปเสีย มันคงสบายท้องไปหลายวัน จะเอาอย่างไรดีรับตอบมาอย่ามัวชักช้า อาจารย์กับเสือกใครจะดีกว่ากัน เอาตอบเดี๋ยวนี้อ่ารอช้าอยู่ เดี่ยวจะบอกให้เสือกมารับตัวไปใช้สอยเสียเดี๋ยวนี้อ่าดีกว่าอาจารย์ใช้เป็นไหนๆ ว่าแล้วก็ทำเป็นเชิงตะโกนเรียกเสือกว่า เสือกตัวนั้นไปอยู่ที่ไหนเวลานี้ ให้รีบมารับเอาตัวปะขาวไปอยู่ด้วยเดี๋ยวนี้อาจารย์มอบตาปะขาวคนนี้ให้เป็นลูกศิษย์ของเสือกแล้ว รีบมารับเอาไปเดี๋ยวนี้อ่ารอช้าเลย ตอนนีตาปะขาวร้องไห้โฮอย่างไม่เป็นท่าและขอร้องอาจารย์ว่ากระผมเข็ดแล้ว ขอท่านอย่าได้เรียกมันมา กระผมจะตายขณะนี้อยู่แล้ว คืนนี้ก็นึกว่าตายไปหนหนึ่งแล้ว แต่กลับฟื้นคืนมาพอได้สติจึงรีบมาหาอาจารย์ขอความช่วยเหลือ มีหนายังจะเรียกมันมาอีก กระผมจะไปเอาชีวิตจิตใจมาจากไหนด้านทานกันมัน ขอท่านจงบอกให้มันงดอย่าให้มันมาอีก ทั้งร้องไห้ ทั้งขอร้องไม่ให้ท่านเรียกเสือกมาอีก ทั้งกราบไหว้วิงวอนขอชีวิตชีวาไว้พอมิลมหายใจต่อไป ทั้งยอมเห็นโทษที่

ทำผิดแล้วจะสำรวมระวังต่อไป ทั้งปฏิญาณตนด้วยความซื่อตรงต่อหน้าท่านว่าจะไม่ทำอย่างนั้นอีกต่อไป ทั้งร้องขอให้ท่านอธิษฐานกรรมให้ พอเห็นเป็นการอันควรแล้วท่านจึงรับขมาโทษ และอบรมสั่งสอนต่อไป และพูดปลอบโยนต่างๆ ว่า ที่เสียมานั้นมิใช่อะไรอื่นพาให้มา กรรมชั่วของแกเองบันดาลให้มา ถ้าแกยังไม่ยอมเห็นโทษแห่งความชั่วของตัวเอง ก็ต้องเห็นดีกันในวันนี้แล พอตกมืดเสื่อตัวนั้นก็จะมาและเอาตัวแกไปพร้อมโดยไม่มีการกลับมาอีกแล้ว มันจะไม่พูดพล่ามทำเพลงเหมือนคืนที่แล้วนี้เลย เมื่อเจ็บแล้วต้องจำเพราะบาปมีบุญมีประจำโลก ใครจะมาลบล้างกรรมทั้งสองอย่างนี้ไม่ได้ ถ้ากรรมอยู่ได้อำนาจของผู้หนึ่งผู้ใดได้แล้ว ผู้มีอำนาจนั้นจะต้องลบล้างกรรมเหล่านี้ให้สูญไปจากโลกนานแล้ว ไม่สามารถยังเหลือมาถึงพวกเราเลย เท่าที่กรรมตี - ชั่วยังมีอยู่ก็เพราะกรรมมิได้ขึ้นอยู่กับผู้ใดโดยเฉพาะ แต่ขึ้นอยู่กับผู้ทำกรรมนั้นๆ เท่านั้น นี่ก็แกทำกรรมชั่วไว้เมื่อบ่าวยาวนี้ แกก็ต้องเห็นกรรมชั่วของแกเอง ถ้าแกยังไม่ยอมเห็นโทษของตัวเอง ก็แน่ทีเดียวในวันนี้พญากกรรมตัวลวypadกกลอนจะมาตามเอาตัวแกไปดูผลของกรรมให้ประจักษ์กับตัวเอง พออบรมเสร็จแล้วก็บอกให้เขากลับไปที่พักตามเดิม แต่ตาปะขาวคนนั้นไม่ยอมไป กลับว่าเสื่อตัวนั้นจะแอบมาโดดคาบเอาไปกินเป็นอาหารอีก ท่านต้องขู่ด้วยอุบายให้กลัวอีกครั้งว่า ก็เมื่อคืนนี้ที่ว่ายอมเห็นโทษแห่งความตื้อตึงของตัวเองจะไม่ทำอีก แต่พูดยังไม่ขาดคำ ทำไม่จึงแสดงความตื้อตึงขึ้นมาอีกเล่า ถ้าอย่างนั้นก็จงตั้งอยู่ที่นี้หากจะทนเสื่อตัวนั้นได้จริงๆ พอพูดจบคำท่านก็เรียกหาเสื่อตัวนั้นมาอีกว่า เสื่อตัวเป็นอาจารย์ของตาปะขาวคนนี้ไปไหนเสีย รีบกลับมารับตาปะขาวผู้ตื้อตึงนี้ไปอบรมให้หน่อยเถอะ เราเพื่ออบรมจะตายอยู่แล้ว รีบๆ มาเร็วๆ หน่อย พอพูดจบคำ ตาปะขาวร้องให้ขึ้นอีก พร้อมรับคำว่ากระผมจะรีบไปเดี๋ยวนี้ ขอท่านอย่าให้เสื่อมาเลย กระผมกลัวมัน คืนนี้แทบปอดหลุดหายอยู่แล้ว แต่ก็รีบไปที่พักของตนโดยไม่คิดถึงความกลัวความตายอีกเลย

(เริ่มม้วน 3) เป็นที่น่าประหลาดและอัศจรรย์อย่างยิ่ง นับแต่วันนั้นมาไม่เคยปรากฏว่าเสื่อตัวนั้นมาลอบๆ มองๆ แถบบริเวณนั้นอีกเลย จนกระทั่งจากที่นั่นไปซึ่งก็เป็นเวลาอีกหลายเดือน ถ้าคิดตามสามัญสำนึกก็น่าจะมีอะไรมาบันดาลใจเสื่อตัวนั้นให้มาทรมานตาปะขาวผู้เก่งกาจอาจหาญพาลพาโลทำในสิ่งไม่ควรทำ เช่น ยืนปัสสาวะรดกองไฟ แม้แต่คนธรรมดาไม่มีศีลธรรมก็ไม่คิดหาญทำได้ คนชนิดนี้ไม่มีอะไรจะเอาให้อยู่ในเงื้อมมือได้นอกจากเสื่อโครงใหญ่ตัวนั้นพอเป็นคู่ทรมานกันได้ แกถึงได้ยอมจำนนอย่างราบ นับแต่วันนั้นมา ท่านว่าตาปะขาวก็ไม่เคยแสดงอาการตื้อตึงอีกเลย นับว่าได้ผลดี เสื่อทรมานคนเก่งมาก ทำให้เข็ดไปนานเสียด้วย ตอนนั้นขอแทรกเรื่องพิเศษลงสักนิดพอหอมปากหอมคอ คือผู้เขียนเองก็คิดอยากได้เสื่อสักตัวมาอยู่แถวใกล้เคียงวัดป่าบ้านตาดเพื่อช่วยภาระบางอย่างให้เบาลงบ้าง เวลาพระเถระหรือท่านผู้ใดก็ตามที่ชี้เกี้ยวภาวนาขึ้นมาแล้วแต่ตอนจะได้ช่วยให้ชยันขึ้นบ้าง แม้ไม่มาให้เห็นตัวเสื่อ แต่เพียงช่วยทางเสียงก็คงจะทำให้ตาตั้งหูกางและลุกขึ้นภาวนากันบ้าง ไม่สนุกนอนจนเกินไป แต่ถ้าเสื่อมาอยู่ที่นั่นแล้ว สุนัขบ้านที่มาอาศัยวัดอยู่หลายตัวซึ่งเคยเป็นอาจารย์สอนคนผู้ชี้เกี้ยวปิดประตูและเก็บรักษาสิ่งของไว้รับประทาน จะพากันกลัววิ่งแตกหนีหมดก็จะขาดกำลังทางหนึ่งไป ความจริงเราอยากได้ไว้ที่วัดทั้งสองอาจารย์ คือ อาจารย์เสื่อและอาจารย์หมานั่นแล จะได้ช่วยกันเตือนทั้งความพากเพียร ทั้งการเก็บรักษาสิ่งต่างๆ ไว้ดีๆ วัดจะสมบูรณ์ทั้งคนชยันทำความเพียรทั้งคนชยันเก็บรักษาสิ่งของต่างๆ ไว้รับประทานด้วยความปลอดภัยคงดีมาก ถ้าทำอย่างนี้ พระเถระหรือตลอดบรรดาลูกศิษย์ที่มาจากที่ต่างๆ ซึ่งเป็นนักกลัวเสื่อและชี้เกี้ยวเก็บรักษาสิ่งของต่างๆ ก็จะไม่กลัวอะไรเข้าให้อีกว่า ไปเอาเสื่อเอาอะไร

มาทรมานกันไม่เข้าเรื่อง ก็จะยุ่งกันใหญ่ แต่ความจริงก็น่าจะมีอะไรมาคอยช่วยเตือนบ้าง เฉพาะอาจารย์คนเดียว ดูแลไม่ทั่วถึง โดยมากทางครัวที่คณะลูกศิษย์ฝ่ายผู้หญิงและอุบาสิกามาจากที่ต่างๆ มาพักกันมักจะเสียเปรียบ พวกสุนัขบ้านที่แอบซ่อนอยู่ในวัดเป็นฝูงๆ ขโมยสิ่งของไปกินเสมอ แม้ไม่ใช่เรื่องใหญ่และน่าเสียดาย ก็เป็นความบกพร่องซึ่งไม่ยากให้มี เพราะคำว่าบกพร่องแล้วอยู่กับอะไรไม่ดีทั้งสิ้น ยิ่งมาอยู่กับคนและไม่สนใจชำระแก้ไข ด้วยแล้วยิ่งไม่ดีเลย ที่นำสัตว์นำเสื่อมาลงบ้างต้องขออภัย ด้วยเห็นว่าเรื่องเกี่ยวเนื่องกันพอเป็นคติได้บ้างจึงได้นำลง

ขอขออนุญาตเรื่องท่านอาจารย์กับตาปะขาวต่อไปซึ่งยังไม่จบ พอเวลาต่อไปตาปะขาวตั้งท่ากลัวเสื่ออยู่ตลอดทั้งกลางวันกลางคืน ใจมองเห็นภาพเสื่อโครงใหญ่ตัวนั้นอย่างชัดเจนตลอดเวลา และคิดเรื่องเสื่อจะมาหาแทบทุกลมหายใจกระทั่งเย็น ไม่มีเวลาสบายใจได้เลย มัวคิดว่าเสื่อตัวนั้นจะกระโดดโผผางมาจับคอไปกินอยู่เรื่อยไป แต่คืออยู่อย่างหนึ่งที่ระลึกเห็นภาพเสื่อที่ไรก็ระลึกถึงพุทโธที่นั่นไปพร้อมๆ กัน ไม่มีเวลาปลงเปลอ พอเริ่มมืดก็เริ่มเข้าที่นั่งภาวนาพุทโธบ้าง คิดว่าเสื่อจะมาบ้าง สับกันไปไม่เป็นอันอยู่หลับนอนและภาวนาได้เหมือนแต่ก่อนเลย ภาวนาไปตาคอยจ้องมองเสื่อไป คิณนั้นเลยสว่างคาตาไม่ได้หลับนอนตลอดรุ่ง เพราะถ้าเปลอหลับไปเพื่อเสื่อมาในระยะนั้นจะทำอย่างไร ก็เท่ากับนอนคอยท่ามันเอาไปกินอย่างง่าย ๆ พอสว่างก็รีบไปหาอาจารย์ ท่านถามว่าเป็นอย่างไรเสื่อที่เป็นอาจารย์มาเยี่ยมบ้างหรือเปล่าคิณนี้ แกเรียนตอบท่านว่าไม่มา ท่านจึงปลอบใจให้มีความอบอุ่นบ้างว่า จะกลัวมันทำอะไร ถ้ากลัวความชั่วของตัวเองเท่ากลัวเสื่อก็คงพ้นทุกขไปนานแล้ว จงรีบกำจัดความชั่วที่ช่องสุขมอยู่ในใจให้เบาบางและสิ้นไป จะไปสนใจอะไรกับเสื่อ มันไม่มาทำไมหรือก เชื้อเราเถอะถ้าไม่ทำชั่วอีกเสื่อก็คงไม่มา จงภาวนาให้ใจสบาย เสื่อจะได้สบายหายห่วงไม่ต้องมาเยี่ยมเยียนอยู่เรื่อย ขาดการหากินของมันไปเปล่าๆ ที่เสื่อมานั้นมันมาช่วยอุดหนุนจากนรกต่างหากเพราะการทำผิดของแก มิฉะนั้นแกจะตกนรกจริงๆ เสื่อมิได้มาเพื่อตั้งใจจะกิน ถ้าแกไม่ทำชั่วอีก คอยรักษาตัวดี ๆ ก็แล้วกัน ถ้าแกพยายามและขยันภาวนาแล้ว แกจะเห็นเสื่อเท่าที่เห็น แล้วจะไม่เห็นมันต่อไปอีกเลยกระทั่งพวกเราจากที่นี่ไป นับแต่วันนั้นก็ไม่เคยเห็นเสื่อตัวนั้นเดินผ่านกลักรายแถวๆ นั้นอีกเลยดังกล่าวแล้ว แม้จะมีเสียงกระหึ่มไปมาบ้างก็เป็นธรรมดาดังที่เคยได้ยินทั่วๆ ไป ไม่เคยมารบกวนให้ลำบากใจ ตาปะขาวก็ขยันภาวนาและสละทิสฐิมาณะทุกอย่าง กลายเป็นคนดีทั้งภายในภายนอก ไม่มีที่ตึงตึงนับแต่วันเสื่อมาช่วยอบรมให้เพียงคิณเดียว จึงน่าประหลาดใจอยู่ไม่ลืมจนบัดนี้ สำหรับท่านเองท่านไม่นึกกลัวเลย แม้ตาปะขาวมาแล้วให้ฟังก็เฉยๆ เสื่อตัวที่มานั้นก็เป็นเสื่อเทพบันดาลต่างหากท่านว่า

ท่านอาจารย์องค์นี้เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ของท่านอาจารย์มั่น ท่านชอบอยู่ลำพังองค์เดียวในป่าในเขาลึก อาศัยชาวไร่ชาวนาเป็นทีโคจรบิณฑบาต เวลาท่านพักอยู่เฝ้าหมากับตาปะขาวนั้น มีความก้าวหน้าทางจิตใจมากกว่าที่อื่นๆ จึงได้พักอยู่ที่นั่นหลายเดือนจนก้าวเข้าฤดูฝนจึงได้กลับมาฝั่งไทย ท่านว่าขณะเสื่อคำรามตาปะขาวเบาๆ ท่านก็ได้ยินชัดเจนแต่มิได้สนใจ เพราะเคยได้ยินอยู่เสมอจนชินหูเสียแล้ว ต่อเมื่อตาปะขาวมาแล้วให้ฟังด้วย ทั้งร้องท่มร้องไห้เพราะความกลัว จึงได้พิจารณาตามเหตุการณ์และเทวดามาเล่าให้ฟังจึงทราบว่าเป็นเทพบันดาลให้เสื่อตัวนั้นทรมานแกเพื่อหายพยศ ไม่เช่นนั้น แกจะเคยตัวและแสดงความดื้อดึงไปเรื่อยๆ ทำให้เป็นบาปเพิ่มขึ้น เวลาตายแกจะลงนรก จึงได้รับแก้ไขด้วยวิธีที่แกจะเข็ดหลาบไม่หาญทำอีกต่อไป ท่านว่าเป็นความจริงดังเทวดามาเล่าให้ท่าน

ฟัง เพราะนับแต่วันนั้นมานิสัยใจคอความประพฤติทุกด้านของแกเปลี่ยนไปหมดจนกลายเป็นคนละคนไปได้ แต่ก่อนแกมีนิสัยดื้อๆ อยู่บ้าง บางครั้งเป็นลักษณะเหมือนคนไม่เต็มเต็งบ้าง เราก็ไม่ค่อยถือสากับแก ปล่อยให้ตามนิสัยของแกเรื่องมา จนวันเลื่อมาดัดสันดานหยาบปราบคนคือดั่งของแกลงได้ จึงได้ทราบชัดว่าแกมีนิสัยไม่ดีติดตัวมาจริงๆ มิใช่คนไม่เต็มเต็ง มิฉะนั้นแม้ถูกเลื่อทรมานแล้วก็ไม่เข็ด นิสัยไม่เต็มเต็งก็คงกลับมาอีก แต่นับแต่วันนั้นมาแล้วไม่มีอะไรที่ไม่ดีกลับมาอีกเลย เรียบร้อยดั่งงามตลอดมา

ท่านอาจารย์องค์นี้ท่านมีคุณธรรมสูงมาก น่ากราบไหว้บูชา แต่ท่านเสียไปได้ราว ๔-๕ ปีแล้ว เวลาท่านจะจากขันธ์ไปก็ทราบว่าไม่ให้ใครรบกวนกับท่านมากเป็นกังวลไม่สบาย ท่านขอตายอย่างเรียบง่ายแบบกรรมฐานตาย จึงเป็นความตายที่เต็มภูมิของพระปฏิบัติ ไม่เกลื่อนกล่นรบกวน เวลาประชุมเพลิงท่าน ก็ทราบว่าพระผู้ใหญ่ทั้งหลายไม่ค่อยทราบกันเลย เนื่องจากท่านไม่ให้บอกใครให้ยุ่งไปมาก รุ่งเปล่าๆ รุ่งกับคนตาย หมดราคาค่างวดแล้วไม่ค่อยเกิดประโยชน์เหมือนรุ่งกับคนเป็น ท่านพูดอย่างสบายๆ อย่างนี้เอง ใครจึงไม่กล้าขัดขืนคำท่าน ประการหนึ่งก็เป็นคำท่านสั่งเสียด้วยใจจริงด้วย กลัวเป็นบาปถ้าขืนคำท่าน แม้ว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ ผู้เขียนก็เคยได้ไปพักอาศัยอยู่กับท่านในเขาลี้กราวครึ่งเดือน ที่ท่านพักอยู่เวลานั้นเป็นป่าเขา อาศัยอยู่กับชาวไร่บัณฑิตพอเป็นไปวันหนึ่งๆ ทราบว่าท่านจำพรรษาที่นั่นหลายพรรษาเหมือนกัน ที่นั่นผู้เขียนเคยตั้งเวลาดูต่อนอกเดินทางกลับ จากที่พักท่านออกมาหมู่บ้านกว่าจะพ้นจากป่าก็เป็นเวลา ๓ ชั่วโมง ๒๐ นาทีพอดี จนถึงหมู่บ้านก็รวม ๔ ชั่วโมง

ชื่อท่านว่า ท่าน**อาจารย์หล้า** ภูมิลำเนาเดิมอยู่เวียงจันทน์ นับแต่อุปสมบทแล้วท่านเลยอยู่ฝั่งไทยตลอดมาจนวันมรณภาพ เพราะทางฝั่งไทยมีหมู่คณะและครูอาจารย์ทางฝ่ายปฏิบัติมาก การบำเพ็ญสมณธรรมท่านมีนิสัยเด็ดเดี่ยวอาจหาญ ชอบอยู่และไปคนเดียว อย่างมากก็มีตาปะขาวไปด้วยเพียงคนเดียว ท่านมีนิสัยชอบรู้สิ่งแปลกๆ ได้ดีคือ พวกราชเทวี มีเทวดาเป็นต้น พวกนี้เคารพรักท่านมาก ท่านว่าท่านพักอยู่ที่ไหนมักมีพวกนี้ไปอารักขาอยู่เสมอ ท่านมีนิสัยมักน้อยสันโดษมากตลอดมา และไม่ชอบออกสังคัมคือหมู่มาก ชอบอยู่แต่ป่าแต่เขา กับพวกชาวไร่ชาวเขาเป็นปกติตลอดมา ท่านมีคุณธรรมสูงน่าเคารพบูชามาก คุณธรรมทางสมาธิปัญญาผู้รู้ดีกว่าท่านคล่องแคล่วมาก แต่ผู้คนพระเถรส่วนมากไม่ค่อยทราบเรื่องนี้มากนัก เพราะท่านไม่ค่อยแสดงตัว มีเพียงผู้ที่เคยอยู่ใกล้ชิดท่านที่ทราบกันได้ดี

ราว พ.ศ. ๒๔๙๓ ที่ผู้เขียนไปอาศัยอยู่กับท่าน ได้มีโอกาสศึกษาเรียนถามธรรมท่าน รู้สึกซาบซึ่งจับใจมาก ท่านอธิบายปัจจุการคืออริชชาได้ดีละเอียดตลอดมาก ยากจะมีผู้อธิบายได้อย่างท่าน เพราะปัจจุการเป็นธรรมละเอียดสุขุมมาก ต้องเป็นผู้ผ่านการปฏิบัติภาคจิตภาวนามาอย่างชำรุดจึงจะสามารถอธิบายได้โดยละเอียดถูกต้อง เนื่องจากปัจจุการหรืออริชชาเป็นกิเลสประเภทละเอียดมาก ต้องเป็นวิสัยของปัญญาวิปัสสนาขั้นละเอียดเท่าๆ กัน จึงจะสามารถค้นพบและถอดถอนตัวปัจจุการคืออริชชาจริงได้ และอธิบายได้อย่างถูกต้อง ท่านอาจารย์องค์นี้เป็นผู้หนึ่งที่อธิบายอริชชาปัจจุการได้โดยละเอียดสุขุม เกินความสามารถของผู้เขียนจะนำมาอธิบายในที่นี้ได้ จึงขอผ่านไปด้วยความเสียดาย ท่านอาจารย์องค์นี้ท่านเริ่มฉันหนเดียวและเที่ยวกรรมฐานอยู่ตามป่าตามเขากับท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์เสาร์ มาแต่เริ่มอุปสมบทจนถึงวันมรณภาพ ไม่เคยลดละข้อวัตรปฏิบัติและความเพียรทางใจตลอดมา นับว่าเป็นอาจารย์ที่เหนียวแน่นทางธรรมปฏิบัติที่หายากองค์หนึ่งใน

สมัยปัจจุบัน ควรเป็นคติตัวอย่างแก่ท่านผู้สนใจปฏิบัติทั้งหลายได้เป็นอย่างดี จึงขอยุติเรื่องท่านไว้เพียงนี้

ก่อนเขียนเรื่องท่านอาจารย์องค์นี้ ได้เขียนเรื่องการฝึกกรรมฐานใจกับสิ่งที่น่ากลัว มีเนื้อเป็นต้น ของพระรุดงค์มาเป็นลำดับยังไม่จบ จึงขอดำเนินเรื่องต่อไป

บางท่านไปนั่งภาวนาอยู่ที่ปากเหวลึก ซึ่งถ้าเผื่อตกก็มีหวังแน่ๆ สำหรับท่านผู้นั้นไม่กลัว จึงต้องทำวิธีนั้น ซึ่งเป็นวิธีฝึกวิธีหนึ่ง เผื่อเผื่อสติก็ยอมตกลงเหวตายไปเลยเพราะเวลาทำภาวนาอยู่ ตามธรรมดาจิตบังคับไม่ค่อยชอบยุ่งกับสิ่งนั้น รุนกับสิ่งนี้ แล้วก่อความทุกข์วุ่นวายให้ตัวเองไม่เลิกแล้วสักที ไม่ว่าจะคนหรือสัตว์ความกลัวตายมีเท่ากัน ดังนั้นเวลาถูกบังคับให้เข้าตาจนจริงๆ เช่น พาไปนั่งที่ปากเหวลึกๆ จิตต้องทำงานโดยไม่ต้องถูกบังคับขู่เข็ญใดๆ เพราะความตายเป็นสิ่งที่จิตกลัวมากกว่าสิ่งใดๆ มาดั้งเดิม ขณะนั้นแล เป็นเวลาจิตต่อสู้กับความตายด้วยความตั้งใจและระลึกสติไว้กับตัวตลอดเวลา ไม่ยอมส่งจิตไปอื่น มีสติประคองตัวอยู่ทุกขณะ จิตเมื่อมีสติคุ้มครองด้วยดีไม่เล็ดลอดออกไปสู่อารมณ์ต่างๆ ที่เป็นข้าศึก ก็ย่อมรวมสงบลงได้ในเวลาไม่นานนัก ท่านที่ทำวิธีนี้ก็ได้รับผลเป็นที่พอใจเช่นกัน การทำด้วยวิธีมีสิ่งบังคับคือความตายย่อมถือเป็นเรื่องสำคัญ ความเพียรเพื่อรักษาความเป็นอยู่ไว้ด้วยความมีสติอยู่กับตัวจึงทำให้เกิดผลทางด้านธรรมภายในใจ คือได้เห็นจิตดวงผาดผืน ย่อมสงบตัวลงสู่สมาธิอย่างประจักษ์ ไม่ต้องเสียเวลานาน บางท่านนั่งภาวนาอยู่ในถ้ำ พอได้ยินเสียงเสือกกระทืบ สังเกตดูจิตไม่มีความรู้สึกหวาดกลัวใดๆ ทั้งจิตก็ไม่ยอมลงสู่สมาธิตามต้องการ ท่านต้องหาอุบายขูจิตโดยวิธีออกไปนั่งภาวนาอยู่หน้าถ้ำ เวลาเสือกมาที่นั่นจิตจะไต่กลัวและรวบรวมสงบลงหาที่ปลอดภัยหายกลัว เสือกก็ทำอะไรไม่ได้ จิตก็รวมลงเป็นสมาธิได้ในขณะนั้น ความรู้สึกของพระรุดงค์โดยมากที่เคยได้กำลังใจในขณะที่จิตกำลังกลัว และฝึกกรรมฐานจนลงสู่ความสงบได้แล้วแน่ใจว่าอันตรายจะทำอะไรไม่ได้ในขณะนั้น แต่ความจริงจะเป็นอย่างไรนั้นท่านไม่สนใจ คิดแต่เพียงเพื่อกำลังใจเป็นสำคัญในเวลานั้นและเวลาต่อไป แม้จะตายในเวลานั้นท่านก็พร้อมที่จะยอมสละได้ เพราะความเชื่อธรรมมากกว่าความกลัวตาย ดังนั้น ท่านผู้มุ่งต่ออรรถธรรมอย่างแท้จริงจึงชอบแสวงหาสถานที่และวิธีฝึกตนด้วยอุบายต่างๆ อย่างไม่ลดละ เพราะท่านเห็นผลจากสถานที่และวิธีนั้นๆ ประจักษ์ใจเสมอมา รวากับว่าลงทุนน้อยแต่ได้กำไรมาก จึงเป็นที่น่าปลื้มใจและควรทำอยู่เสมอไม่เกียจคร้านรำคาญใจ ทั้งตัดปัญหาความสงสัยในสิ่งที่ทำว่าจะเกิดผลหรือไม่เสียได้ เพราะการกระทำนั้นยังผลให้เห็นอัยมกัทธตาไปทุกประโยคแห่งความเพียร การออกไปนั่งภาวนาอยู่หน้าถ้ำก็ดี การไปเที่ยวนั่งภาวนาอยู่ตามหินดานบนเขาก็ดี การเดินเที่ยวกรรมฐานกลางคืนเพื่อพบกับเสือกก็ดี การไปนั่งภาวนาอยู่ทางที่เสือกเคยผ่านไประมาก็ดี การเดินจงกรมหรือนั่งภาวนาแข่งเสียงเสือกกระทืบอยู่รอบๆ บริเวณที่พักก็ดี สรุปแล้วมีความหมายเพื่อจะช่วยให้จิตรวมลงสู่ความสงบรวดเร็วกว่าธรรมดาที่ควรเป็นหรือเพื่อเกิดปัญญาในการพิจารณาสัตว์ร้ายเป็นธรรมะเพื่อปล่อยวางอุปาทานความยึดถือความเป็นความตาย และความอาลัยอาวรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับจิตให้สิ้นไปโดยลำดับนั้นแล มิใช่เพื่อทำลายตัวเองแต่อย่างใด ท่านผู้หวังพ้นทุกข์ทั้งมวลอย่างถึงใจมีความเกิดตายเป็นต้น โดยมากท่านคิดและทำกันอย่างนั้นทั้งนั้น แม้พระพุทธเจ้าองค์เอกของโลกทั้งสามก็ทรงบำเพ็ญวิธีสละพระชนม์ชีพด้วยการอดพระกระยาหาร ไม่เสวยอะไรเลยได้ ๔๙ วัน ซึ่งเป็นวิธีที่ใกล้เคียงกัน คือเป็นวิธีที่เด็ดเดี่ยวอาจหาญเพื่อช่วยชนะข้าศึกศัตรูภายใน เมื่อทรงเห็นว่าไม่ใช้ทางจึงทรงงดแล้วทรงกลับมาตั้งสัตยธิษฐานปฎิญาณพระองค์ว่าจะประทับนั่งเจริญอานาปานสติกรรมฐานจนได้ตรัสรู้ธรรม

ตามพระทัยหมาย หากยังไม่ได้ตรัสรู้ธรรมสมพระประสงค์เมื่อไร ก็เป็นอันทรงถวายพระชนมชีพกับที่ประทับภาวนานั้น โดยไม่เสด็จไปที่ไหนๆ อีกเลย นี่แสดงว่าถ้าไม่ได้ตรัสรู้ธรรมจริงๆ ในที่ประทับนั่งเจริญอานาปานสติได้ร่วมมหาโพธิ์นั้น ก็ต้องเป็นพระอิริยาบถสุดท้ายแห่งพระชนมชีพของพระองค์ในที่นั่งเดียวกันโดยแน่นอน ไม่มีทางเป็นอื่น คิดดู ท่านผู้เป็นตัวอย่างอันดีเลิศของโลก ไม่ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวก ตลอดครูอาจารย์หรือท่านนักปฏิบัติทุกๆ ไป ทำสิ่งใดเป็นสิ่งที่สะดุดใจผิดธรรมดาสามัญอยู่มากและประทับใจไม่มีวันลบเลือน ที่พระอุปัชฌาย์ธรรมฐานบำเพ็ญเพียรและฝึกอบรมตนด้วยวิธีต่างๆ ตามจริตนิสัยและความสามารถของตนแต่ละราย จึงมิได้เป็นการโลดโผนหรือใกล้ต่อความอึดอัดตัวว่าเก่งกล้าสามารถยิ่งกว่าครูหรือกว่าใครแต่อย่างใด เพราะเป็นเจตนาที่บริสุทธิ์เพื่อหวังอรรถธรรม นำตนให้พ้นทุกข์ด้วยวิธีนั้นๆ จึงได้พยายามตะเกียกตะกายตามกำลังความสามารถ และยังไม่เท่าผงธุลีที่ฝ่าพระบาทของพระพุทธองค์ที่หลุดออกในเวลาที่ยังทรงประกอบความเพียรด้วยความสละตายเลย เพียงเท่านั้นจะสำคัญว่าตนมีความเพียรเก่งยิ่งกว่าครูได้อย่างไร และจะเข้าใจว่าทำเพื่ออวดโลกได้อย่างไร เมื่อความเพียรยังไม่เท่าซึ้งที่ฝ่าพระบาทของพระพุทธเจ้าเลย เมื่อคิดถึงปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงดำเนินมา กับปฏิบัติของพวกเราซึ่งคอยแต่จะล้มเหลว ทำความเพียรเพียงเล็กน้อยก็เลิกแล้วแต่จะยิ่งกว่าครูคือศาสนา จึงนำอภัย ขยายหน้าตัวเองยิ่งกว่าขยายอะไร ผู้เขียนยิ่งตัวเก่งที่กลัวแบบนี้ แต่แบบอื่นที่ไม่ดีเป็นไม่เป็นท่า ไม่เห็นกลัว มันอย่างนี้แลใจสามัญชนมักชนดะไป ถ้าเป็นสิ่งที่ปราถณูท่านดำหนิไม่อยากจะให้ชน แต่สิ่งท่านประสงค์อยากให้ชนแต่กลับหลบหน้าไม่กล้าชน คิดแล้วโมโหตัวเองที่เก่งไม่เข้าเรื่อง กรุณาท่านผู้อ่านอย่าถือเป็นตัวอย่าง จะกลายเป็นคนไม่เข้าเรื่องไปหลายคน

พระอุปัชฌาย์ที่ท่านหาอุบายทรมานตัวด้วยวิธีต่างๆ กันดังที่กล่าวมานี้ เคยเป็นมาแต่เริ่มแรกที่ได้รับการอบรมจากท่านอาจารย์มั่น สมัยท่านยังเป็นหนุ่มทำการสั่งสอนเรื่อยมาจนทุกวันนี้ มิได้ลดละปล่อยวาง โดยถือเป็นมรดกที่ท่านมอบให้ด้วยความเมตตาสั่งสอนอย่างถึงใจ ต่างท่านจึงได้พยายามประคับประคองมาด้วยความเคารพเชื่อถือว่าปฏิบัติที่ท่านเคยปฏิบัติและได้ผลเป็นที่พึงใจมาแล้ว ซึ่งได้กลิ่นกรองเอาแต่ยอดปฏิบัติอย่างเด็ด ๆ เผ็ด ๆ ร้อน ๆ ออกมาแสดง เพื่อท่านผู้ตั้งใจในธรรมอย่างยิ่งจะได้ยึดเป็นอุบายเครื่องพริ้วสอนและฝึกฝนทรมานตนต่อไป สมัยท่านเป็นหนุ่ม ทราบว่าท่านเป็นผู้ปฏิบัติเด็ดเดี่ยวมาก การสั่งสอนก็เผ็ดร้อนมาก พร้อมทั้งปรจิตตวิชชาคือรู้วาระจิตของผู้อื่นด้วย แม้แต่ท่านมีอายุมากย่างเข้า ๗๒ ปี ซึ่งเป็นระยะที่ผู้เขียนไปอบรมกับท่าน ยังรู้สึกว่ามีเผ็ดร้อนอยู่เลย ไปอยู่และฟังท่านอบรมที่แรกแทบตั้งตัวไม่ติดเพราะกลัวมาก แต่เคารพเลื่อมใสท่านมาก ยอมจำนวนต่อความจริงทุกชั้นที่ท่านแสดงออกทุกกระยะ หากที่ค้านไม่ได้ เวลาท่านแสดงธรรมเกี่ยวกับวิธีทรมานใจนั้น ยิ่งน่ากลัวมาก ทั้งเสียงก็ดังและกังวาน ทั้งมือก็ชี้ด้วยว่า โหน่นะปา โหน่นะเขา อันเป็นที่เหมาะแก่จิตดวงดินรนกวัดแกว่งทรมานยาก อย่างมัวมามัวสุขอยู่กับหมูกับเพื่อนอย่างนี้ ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักนิสัยของตัวเอง รู้วิธีการทรมานตัว ถ้าไม่รู้นิสัยของตัวเอง แม้ทำความเพียรไปจนถึงวันตายก็ไม่ได้รับผลเท่าที่ควร เวลาใจดีต้องเด็ดทางความเพียรและทรมานให้หนักมือ ใครกลัวเสียให้เข้าไปอยู่ในป่าในเขากับเสือ ใครกลัวผีให้เข้าไปอยู่ในป่าช้ากับผีตายชนิดต่างๆ จนใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับผีแล้วนั้นแล จึงจะเรียกว่าจิตยอมตัวต่อการทรมาน ผู้ที่อยู่ในป่า ถ้าใจยังไม่กล้าต่อเสือเมื่อไร อย่ายอมออกมาจากป่า ผู้ที่กลัวผีถ้าใจยังไม่กล้าต่อผีก็ไม่ยอมออกจากป่าช้า จงถือเอาป่าและเขาเป็นเรือนตายสำหรับผู้กลัวเสือ และถือเอาป่าช้าเป็นเรือนตายสำหรับผู้กลัวผี ถ้ายังไม่หายกลัวในสิ่งที่เคยกลัว อย่า

ออกมาให้ความกลัวมันหัวเราะเย้ยหยัน จะอายตัวเองไปตลอดวันตาย ไม่มีทางแก้ตัวให้หายได้ ถ้าเห็นแก้ตัวและพระศาสนาด้วยใจจริงแล้ว อายยอมให้ความกลัวต่างๆ ขึ้นนอนขับถ่ายอะไรๆ ลงรดหัวใจได้ รีบคว้ามันลงมาเหยียบย่ำทำลายด้วยความเพียรที่เต็มไปด้วยความทรหดอดทน ใครกลัวตาย คนนั้นจะได้แต่ความตายติดตัวไปในภพชาติต่างๆ ไม่มีวันจบสิ้น ใครกลัวเสีย ไปอยู่ที่ไหนก็จะมีแต่ภาพเสียมาหลอกให้กลัวอยู่ตลอดไป ใครกลัวผีก็เช่นกัน ไปอยู่ที่ไหนจะมีแต่ภาพผีลักษณะต่างๆ มาหลอกจนถึงกับอยู่กินหลับนอนไม่ได้ แม้ไปไม่ร่วงจากกิ่งตกลงมา ก็คิดหลอกตัวเองว่าเป็นผีมาหลอกอยู่รำไป เราเป็นคนไม่จริงและซี้ซลาดหวาดกลัวเสียคนเดียว ไปที่ไหนอยู่ที่ใดก็ต้องพบแต่ความซี้ซลาดหวาดระแวงด้วยความกลัวที่จิตคิดปรุงขึ้นหลอกตัวเองอยู่นั่นแล ไม่พบของจริงได้เลยแม้แต่น้อย ใจจะกลัวถึงขนาดไหน ต้องเรียนให้ถึงความกลัวด้วยวิธีทดสอบทรมานกันให้ถึงความจริงของความกลัวกลัวเสียก็เรียนให้รู้ถึงความกลัวเสียด้วยสติปัญญา มีความทรหดอดทนเป็นเครื่องหนุนหลัง จนเกิดความกล้าหาญและโหดเข้าหาเสียได้โดยเสียไม่กล้าทำอะไรเลย กลัวผีก็เรียนให้รู้เรื่องความกลัวของตัวเอง และรู้เรื่องผีว่าอะไรเป็นผีกันแน่ ถ้าไม่ใช่หัวใจตัวเองเป็นผีคิดหลอกตัวให้กลัวต่างหากเท่านั้น ไม่มีอะไรมาหลอก ผีก็อยู่กับผี เราก็อยู่กับเราไม่เห็นยุ่งกัน ถ้าพิจารณาโดยตลอดทั่วถึงแล้ว จงอยู่ให้เป็นสุข อย่าหลุกหลิกทางใจ ดุสิ จะเป็นสุขใหม่ ทำไมนักปฏิบัติจึงไม่รู้จิต หลอกตัวเองแล้วจะไปรู้อรุณธรรมได้อย่างไรกัน ผมก็เคยปฏิบัติมานานพอสมควรได้ ๔๐ - ๕๐ ปีมาแล้ว กลัวก็เคยกลัว กล้าก็เคยกล้า รักก็เคยรัก ชังก็เคยชัง เกลียดก็เคยเกลียด โกรธก็เคยโกรธ เพราะหัวใจมีมิใช่คนตายพระตาย แต่ก็พยายามทรมานตนเต็มความสามารถไม่ทอดยถอลอดมา สิ่งเหล่านี้ที่เคยมีอำนาจทำลายลงด้วยอำนาจความเพียรของผู้กล้าตาย ไม่มีอะไรมาแอบซ่อนอยู่ในใจได้ อยู่ที่ไหนก็สบายหายกังวล ไม่มีอะไรมาก่อทวนให้หลงกลัวหลงกล้า หลงรักหลงชัง หลงเกลียดหลงโกรธ อันเป็นเรื่องไฟกิเลสทั้งกองเผาใจดังที่เคยเป็น ที่กล่าวมานี้ จะเพราะเหตุอะไรถ้าไม่ใช่เพราะการฝึกทรมานใจให้อยู่ได้อำนาจแห่งเหตุผลคืออรุณธรรม ทุกท่านที่มาอบรม ต้องการอยากอยากให้เกิดชนิดต่างๆ หมดไปด้วยวิธีใด ถ้าไม่ใช่ด้วยการฝึกทรมานตนด้วยความเพียรดังที่กล่าวมา ทางสันนิษฐานทั้งหลายมีความกลัวเป็นต้นก็มีทางเดียวเท่านั้น คือต้องฝึกต้องทรมานใจดวงกำลังคะนองโลดเต้นแผ่นผยองไปตามอารมณ์ที่ตัวคิดปรุงขึ้นหลอกตัวเองอยู่เวลานี้ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายท่านพันทุกข์ทั้งมวลได้ด้วยการฝึกทรมานใจทางเดียวเท่านั้น ไม่มีทางที่จะพอลัดลอดไปได้นอกจากทางนี้ทางเดียว ส่วนจะคอยให้ความกลัวความซี้ซี้เก้ออ่อนแอเป็นผู้บุกเบิกทางเพื่อพันทุกข์นั้นอย่าพากันหวัง เดียวจะตายเปล่าและเนาพะเปรอะเปื้อนพระศาสนาให้หมื่นไปด้วย อย่าพากันสงสัยไปนานจะเสียกาลเวลาไปเปล่า ธรรมของพระพุทธเจ้ามิใช่ธรรมลบล้างและหลอกหลวง ถ้าใครเชื่อตามเหตุผลที่ประทานไว้และปักใจลงปฏิบัติตามแบบเอาชีวิตชีวาเข้าแลก ไม่เป็นห่วงเสียตายว่าธรรมจะพาไปล่มจมป่นปี้ มีแต่ตั้งหน้าปฏิบัติกำจัดสิ่งที่เคยเป็นข้าศึกทำการกีดขวางใจ มีความกลัวเป็นต้น ผู้นั้นจะถึงฝั่งแห่งความเกษมในไม่ช้า การฝึกฝนทรมานตนด้วยธรรมนี้แลคือทางพันทุกข์โดยถ่ายเดียวไม่เป็นอื่น จะนับประสาอะไรกับสถานที่ที่พระซี้ซลาดไปอยู่ และบ่นว่ากลัวๆ กัน ทั้งที่ชาวบ้านแถวนั้นเขาถือเป็นธรรมดาได้กลัว ส่วนสถานที่บางแห่งที่ผมไปอยู่บำเพ็ญ ชาวบ้านเขาก็กลัวกันทั้งบ้านไม่ยอมให้ผมอยู่ที่นั่น กลัวเสียจะมาเอาผมไปกิน ผมเองไม่สนใจกับเสียและชาวบ้านที่มาพูดให้ฟังว่าเสียดุเลย ที่ไม่สนใจนั้นมิใช่หวาดแงไม่กลัวเสียน่ากลัวของโลกเขา ผมก็กลัวเหมือนกัน แต่มิได้กลัวแบบหมอบราบดังพระซี้ซลาดกลัวกัน หากกลัวแบบนักสู้ว่า ที่นั่นแลเป็นที่มิภัยรอบด้าน และต้องเป็นสถานที่สำคัญในการบำเพ็ญสำหรับเราด้วย จะเป็นหรือตายเรามอบไว้กับกรรมซึ่งเป็นคติธรรมดา ถ้าเสียไม่มีเนื้อจะกินหรือเห็นว่าเนื้อพระหอม มีรสอร่อยกว่าอาหาร

ที่มันเคยกินมาเป็นประจำ มันต้องการก็มอบให้มันไป แต่เราต้องยึดธรรมคือความกล้าหาญความเสียสละเพื่อธรรมไว้ไม่ยอมปล่อยให้วางกระทั่งสิ้นลมหายใจจะสมศักดิ์ศรีของพระกรรมฐานผู้แสวงธรรมด้วยความเชื่อบุญเชื่อกรรมจริงและเทิดเกียรติพระศาสนาไว้ ตัดสินใจลงไว้กับธรรมทุกอย่าง แล้วก็เร่งความเพียรทางใจไม่มีลดละทอดย ้ายินเสียงเสื่อกระที่มไปมาแถวบริเวณใกล้เคียงเท่าไร ใจยิ่งประหวัดสัมผัสกับธรรมหนักเข้า ประหนึ่งใจกับธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยิ่งเวลาเข้าสู่ถึงความระหว่างเสื่อกับธรรมที่เรามุ่งมั่น ก็ยิ่งเห็นความอัศจรรย์ของใจของธรรมเกินกว่าจะนำเรื่องเสื่อมาคิดให้เสียเวลา เหมือนเด็กไม่มีความคิดอ่านก็เอามือไปจับไฟเล่นให้ไฟไหม้มือเอา คนที่ชี้ขาดหาทางออกไม่ได้ก็นำเรื่องเสื่อเรื่องผิมาคิดแล้วก็นำความกลัวมาเผาใจตัวเองโดยไม่รู้จักรูวิธีแก้ไขเช่นเดียวกับเด็กเล่นไฟฉะนั้น

บางครั้งการปฏิบัติทั้งภายในภายนอกมันเกิดข้อข้องตามๆ กันมา ถ้าใจไม่กล้าหาญจริงๆ ต้องล้มละลายแบบไม่เป็นท่า คือทางใจก็ยุ่งและติดปัญหาตัวเองแก้ไขไม่ตกเมื่อไร กองทุกข์ก็สุมกันเข้ามา จนกว่าแก้ตกไปเป็นตอนๆ ความสบายใจจึงเกิดมีขึ้นมาเป็นพักๆ ทางกายก็เกิดเจ็บไข้ได้ทุกข์ซึ่งเป็นเรื่องของใจผู้รับผิดชอบกอบกู้จะต้องพิจารณาวินิจฉัยและรักษากันไปตามเหตุการณ์ บางสถานที่อากาศที่บีบมากจนแทบหายใจไม่ออก ก็ต้องกระทบกระเทือนร่างกายจิตใจ ต้องทนอยู่ไปจนกว่าจะแสวงหาที่อยู่อันเหมาะสมกว่านั้นได้ ก็ต้องทนทุกข์ไปหลายวัน สมัยที่ผมกับท่านอาจารย์เสาร์ออกปฏิบัติที่แรกโน้น ใครจะไปรู้ว่ากรรมฐานเป็นอย่างไร ความอดอยากกันดารทั้งหลายจึงรวมลงในตัวเราผู้เป็นนักต่อสู้โน้นแล ผู้คนเขามีได้สนใจเหมือนทุกวันนี้ พระอยู่กันอย่างไร หลับนอนกันอย่างไร ขบขันกันอย่างไร ใช้สอยอะไรกันบ้าง ไม่มีใครเขาสนใจหรอก อย่าเข้าใจว่าที่มาเป็นอาจารย์คนอยู่เวลานี้ได้รับความสะดวกและสมบูรณ์พูนผลมาเป็นลำดับ ความจริงแล้วต้องตะเกียกตะกายปฏิบัติมาด้วยความทุกข์ยากลำบากแทบเป็นแทบตายเรื่อยมา การฉันต้องฉันแต่ข้าวเปล่าๆ นั้นแล มากกว่าจะได้ฉันกับพริกกับปลาดัง ชาวบ้านเขารับประทานกัน ชาวบ้านเขาก็มี ไม่ขาดเงินในบรรดาอาหารที่เขาเคยรับประทานกัน แต่เขาไม่เข้าใจว่าพระกรรมฐานท่านฉันกันอย่างไร อย่างมากเขาก็เอากล้วยใส่ให้เสียใบสองใบพอเป็นประเพณีของการตักบาตรบ้าง นานวันถึงจะมีห่อพริกห่อเกลือบ้าง บางทีเขาก็ตำพริกใส่ปลาร้าดิบ เมื่อมาถึงที่พักก็ออกดู ทราบแล้วก็นำออกเสีย ฉันไม่ได้ เพราะไม่มีโยมติดตามพอจะใช้สอยเขาไปทำให้สุกได้ โดยมากความเป็นมาของพระกรรมฐานในยุคโน้นเป็นมาอย่างนี้แทบทั้งนั้น ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ไหน โนนอยู่นานๆ ไปจนรู้นิสัยของเขาของเราดีแล้ว เขามาถามจึงพอรู้เรื่องกันบ้าง จากนั้นก็ไปเที่ยวบำเพ็ญที่อื่นต่อไปอีกตามอัธยาศัยที่เห็นว่าจะเป็นการสะดวก ตอนไปพักอยู่ใหม่ๆ ก็เอาอีกเช่นที่เคยเป็นมาแล้วนั่นแล ที่พักที่หลับนอนก็จำต้องปล่อยตามความจำเป็นดังที่เคยพบมาแล้วในที่นั้นๆ ถ้าเป็นหน้าแล้งก็พอสะดวกบ้าง เที่ยวหาหญ้าแห้งใบไม้แห้งมาปูที่นอนพอซุกหัวลงนอนหลับพักผ่อนได้เป็นพักๆ บางบ้านผู้คนที่อยู่บ้าง พอเห็นพระไปพักแถวใกล้บ้านก็พากันออกมาไต่ถามความทุกข์สุขดิบ และถามถึงความประสงค์ว่าจะไปไหนมาไหนกัน มีความประสงค์อะไร จะพักอยู่ที่นี้นานเท่าไร เขาก็พอพูดและบอกความประสงค์ให้เขาทราบได้บ้าง เขาก็พร้อมกันมาจัดที่พักให้พอได้บังแดดบังลมบ้าง ทำแคร่ที่พักหลับนอนให้บ้าง ทำทางจงกรมให้บ้างพอเป็นความสะดวกแก่การบำเพ็ญ ไม่ว่าจะที่ไหน โดยมากถ้าพักอยู่นานๆ ไป เขามาทำที่พักอาศัยและที่อื่นๆ ให้จนเกิดความเชื่อเลื่อมใสจริงๆ ถึงคราวจะจากไปก็ไม่อยากให้จาก บ่นอาลัยเสียตาย แต่เราก็มีความจำเป็นสำหรับตัวเป็นประจำ จึงต้องเที่ยวบำเพ็ญไปเรื่อยๆ เพราะการอยู่ประจำในที่แห่งเดียวก็ไม่ดีนัก ความเพียรไม่

ค่อยก้าวหน้าเท่าที่ควร การอยู่บ้างไปบ้างเป็นการปลูกประสาทให้ตื่นตัวอยู่เสมอ นั่น รู้สึกว่าดีสำหรับนิสัยผม ความเพียรก็ก้าวหน้า การไปเที่ยวรุดงค์ในที่ต่างๆ โดยไม่มีจุดหมายบ้ายบอกจำกัดสถานที่และเวลาเป็นเครื่องผูกมัดตัวเอง มันเป็นความสะดวกใจสำหรับผม ส่วนผู้อื่นนั้นไม่ทราบได้ แต่ถ้าเพื่อความไม่พะรุงพะรังแล้วก็ควรจะเหมือนๆ กันไปเรื่อย อยู่เรื่อยตามสถานที่ที่เห็นว่าเหมาะแก่การบำเพ็ญ ไม่เป็นอารมณ์ห่วงใยกับอะไร มีตัวคนเดียวเป็นความรับผิดชอบ กายชีวิตลมหายใจอยู่กับตัว การปฏิบัติอยู่กับตัว แม้มรรคผลนิพพานที่จะพึงได้พึงถึงก็อยู่กับข้อปฏิบัติบำเพ็ญของตัวเองจะทำให้เกิดให้มีขึ้น การไปการอยู่บำเพ็ญเพื่อธรรมดังกล่าวจึงขึ้นอยู่กับเราจะแสวงหาให้เหมาะสมกับตัวที่ควรได้ควรถึงธรรมที่มุ่งหวังอยู่ทุกลมหายใจ เมื่อแน่ใจว่าทุกสิ่งขึ้นอยู่กับเราจะทำให้เหมาะสมแล้ว ที่ใดเหมาะสม การบำเพ็ญหรือการฝึกทรมานอย่างไรเหมาะสมกับภาวะของตัว แม้จะไม่อยากไปก็จำต้องไป ไม่อยากอยู่ก็จำต้องอยู่ ไม่อยากบำเพ็ญเพราะเห็นว่าลำบากก็จำต้องบำเพ็ญ ไม่อยากทรมานในเวลาควรทรมานก็จำต้องทรมาน แม้ไม่อยากอดอยากขาดแคลนกันดารด้วยปัจจัยสี่ก็จำต้องอดต้องขาดแคลน เพราะอยากเป็นคนดี อยากรู้ อยากเห็นธรรม และอยากพ้นทุกข์ ถ้าจะเอากิเลสออกหน้าให้มันพาดำเนินก็อย่างที่เห็นๆ กันนั่นแล

เมื่อนี้ก็ก็พูดกันเรื่องความกลัว ไม่อยากอยู่ในที่เปลี่ยวเพราะกลัวเสือเป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสเหนียวรั้งไว้ไม่อยากให้ไปในที่ที่ควรเป็นสถานที่บำเพ็ญตามเยี่ยงอย่างอริยประเพณีท่านพาดำเนินและฆ่ากิเลสประเภทเหล่านี้มาแล้ว แต่อยากพาเข้าไปอยู่ในที่ชุมนุมชนคนหนาแน่น เช่น ที่สนุกสนานรื่นเริง โรงลิเก ละคร ที่ซบกล่อมบำเรอต่างๆ ฯลฯ อะไรเหล่านี้ นี่แล เรื่องกิเลสนำหน้า มันตัวดีใจคนออกจากศีลจากธรรมได้อย่างง่ายดาย และตัวดีใจพระกรรมฐานให้ออกจากป่าอันเป็นสถานที่บำเพ็ญ หรือไม่ให้เข้าป่าเพราะกลัวเสือเป็นต้น แล้วตอนเข้าสู่คอก สู่โรง...ตามชอบใจของมัน จากนั้นก็เสรีให้มันไปเลย ผลที่กิเลสเป็นผู้นำก็เห็นประจักษ์ตลอดมา เป็นความประทับใจดังที่กล่าวมา ผมจึงได้พยายามฝืน พยายามบิ๊กบั้นและฝืนกิเลสตัวที่คอยร้อยหัวใจเราอยู่ทุกเวลาที่ได้โอกาส ไปตามสถานที่ที่โลกเขาไม่ชอบไป กิเลสไม่ชอบไป ทำสิ่งที่โลกไม่ชอบทำ กิเลสไม่ชอบทำ และทรมานใจที่โลกรักสงวนกิเลสก็ชอบไม่ชอบให้ทรมานเรื่อยมา โดยอาศัยการเที่ยวกรรมฐานไปตามสถานที่ต่างๆ ตามอัธยาศัยที่เห็นว่าถูกธรรมอันวยผลเป็นความสงบเย็นใจ และความฉลาดแยกคายพอรู้เค้าโครงของกองทัพใหญ่และทัพย่อยของกิเลสอันแท้จริง มันตั้งอยู่ที่ไหนกันแน่เรื่อยมา จนสติปัญญาแกลัวกล้าสามารถทันกับมันและห้าหน้ากันแบบใครดีใครอยู่ ใครไม่ดีจึงบรรลือ ไม่มีการอ่อนข้อย่อหย่อนต่อกันเลย ทั้งนี้ส่วนใหญ่ของภาคอุดหนุนความเพียรก็คือการเที่ยวไปและสถานที่ดังกล่าวแล้วเป็นสำคัญที่จะมองข้ามไม่ได้เลย ผมชมเชยและเทิดทูนเสมอสำหรับท่านที่พยายามดำเนินดังกล่าวมา เพราะเป็นทางตรง แนวต่อมรรค ผล นิพพานอยู่ทุกสมัย แต่ผู้ที่พอจะเข้าป่าบ้าง มีแต่เสือจะมากินเป็นอาหารนั่น น่าเบื่อและสลดสังเวชใจอย่างยิ่ง ทั้งระอาใจในการสอน ไม่อยากสอนให้เสียเวลาและเหนื่อยเปล่า ประหยัดเวลาและกำลังไว้เพื่อสอนผู้สนใจและเอาจริงเอาจังบ้าง ธรรมจะได้เป็นประโยชน์แก่โลกสมกับธรรมเป็นธรรมชาติที่มีคุณค่ามาก

พอมองเห็นผู้เข้ามาเพื่อรับการอบรมที่มีนิสัยอ่อนแอวกเปียกกราวกับกระดูกจะหลุดออกจากร่าง ทั้งที่ยังมันคงแข็งแรง มันรู้สึกสลดใจเหมือนมองเห็นคนป่วยที่มีอาการเพียบเต็มๆ ไม่มีทางหายด้วยยาขนานใดๆ ฉะนั้น

ธรรมในใจที่เคยให้การอบรมมาเป็นเวลานานนับแต่ออกมาสู่หมู่คณะก็ไม่ทราบวิ่งหลบซ่อนไปอยู่ที่ไหนหมด ปรากฏแต่ความรู้เฉยๆ ซึ่งทำประโยชน์อะไรไม่ได้ คิดว่าธรรมก็คงกลัวอำนาจความอ่อนแอปกเปียกนั้นเต็มประดา สุดที่จะประคองตัวอยู่ได้จึงพากันวิ่งหนีหมด คิดหาอะไรมาแสดงไม่มีเลย นั่งอันตูดใจอยู่นั้นแล พุดอะไรไม่ออก ทำไม่จึงเป็นเช่นนั้น ถ้าเป็นหมอกก็คงหมดปัญญากับคนใช้รายนั้น นี่ก็หมดปัญญากับโรคอ่อนแอปกเปียกเกินกว่า จะถูไถกระมัง ธรรมจึงหลบซ่อนตัวเสียสิ้น ไม่มีอะไรปรากฏพอได้พุดบ้างเลย บรรดาท่านที่มาอบรมอยู่ที่นี้ได้พากัน คิดบ้างหรือเปล่าว่า โรคซึ่กั้วเสือกั้วฝีกั้วก็เป็นโรคชนิดธรรมกลัวเหมือนกัน ไม่หาญประจันหน้ากับโรคประเภทนี้ได้ ถ้าต้องการให้ธรรมพอมีทางอยู่ได้ไม่หลบซ่อนวิ่งหายไปหมดก็ควรพลิกใจเสียใหม่ ใจที่พลิกใหม่นั้นไม่ต้องมากอะไรก็ พอจะเห็นคุณและโทษของตัวที่กำลังซึ่ขลาดอยู่เวลานี้ได้บ้าง โดยพลิกว่าพระพุทธเจ้าและสาวกท่านก็ดี ครู อาจารย์ทั้งหลายก็ดี ล้วนเป็นนักต่อสู้มาแล้ว อย่างน้อยก็ต้องต่อสู้กับสิ่งที่เรากำลังกลัวอยู่เวลานี้ ถ้าความกลัวนั้น เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เมื่อฝันทรมาณให้หลุดลอยออกจากใจแล้วผู้นั้นต้องตาย แล้วก็ทำไมไม่เห็นท่านที่ฝึกกรรมาน ความกลัวดังที่มีอยู่ในใจเรา เวลานี้ออกจากใจแล้วตายกันเสียหมดแล้ว แต่เราทำไมจึงกลัวเอานักหนาจะไม่เข้าชั้น บ้ากลัวแล้วหรือเวลานี้ และก็ไม่มีใครทราบได้ถ้าไม่ใช่เราทราบเราเองเท่านั้น ที่นี้จะปฏิบัติจัดการกับตัวเองอย่างไร ดี หรือจะฝันเป็นคนบ้ากลัวอยู่อย่างนี้ต่อไปละหรือ หลักฐานพยานก็พอมองเห็นชัดๆ อยู่แล้วว่า พระพุทธเจ้าและ พระสาวกตลอดครูอาจารย์ท่านทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งองค์ท่านที่กำลังสั่งสอนเราให้ชำระความกลัวอยู่เวลานี้ ท่านมิได้ตายเพราะเสือกินท่านเลย แม้องค์ท่านที่ปรินิพพานไปแล้วก็มีได้เป็นไปเพราะเสือกินท่าน แต่ท่าน ปรินิพพานเพราะ **อนิจจา วต สังขารา** ต่างหาก ส่วนเราทำไมจึงคิดแต่อย่างเดียวว่าเสือกจะเป็นผู้เก็บศพให้เท่านั้น รวากับโลกนี้มีเพียงเสือกเป็นผู้คอยเก็บศพมนุษย์โดยถ่ายเดียว ทั้งที่ไม่เคยเห็นเสือกมาคอยเก็บศพมนุษย์ที่ตายแล้ว แม้ตัวเดียว เห็นแต่คนล้วนๆ มาช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยกันด้วยวิธีต่างๆ ตลอดการเผาศพเก็บ กระดุกมนุษย์ตายแล้ว เพียงเท่านี้เข้าใจว่าความกลัวก็จะเริ่มเตรียมขนครอบครวั้ผิวเมียลูกเต่าเหล่ากที่ตั้งราก ฐานบ้านเรือนอยู่ในหัวใจอย่างมั่นคงมานานและขยับขยายออกไปด้วยความกลัวตัวสิ้นเสียใจ เพราะไม่มีทางต่อสู้ กับนักรบที่มีเครื่องมือที่ทันสมัย และชนกันออกไปจนหมดสิ้น ไม่มีอะไรมาก่อวณลวงลามให้เกิดความกลัวอีกต่อไป การจับกิเลสแต่ละประเภทออกจากใจ ถ้าไม่มีอุบายสติปัญญาเป็นเครื่องมือช่วยปราบปราม เพียงแต่ความ โมโหทำท่าซู่ตวาดให้กิเลสกลัว ควรทราบว่ากิเลสมิใช่สุนัขตัวโง่พอจะวิ่งหัวหมุนให้ผู้ข่มขู่ตีใจ แต่กิเลสก็คือความ ฉลาดแหลมคมของฝ่ายต่ำที่เกาะกินอยู่บนหัวใจคนๆ หนึ่งนั่นเอง ยิ่งข่มขู่โดยไม่มีเครื่องมือคือสติปัญญาให้มัน กลัวบ้างแล้ว ก็เท่ากับทำให้มันหัวเราะเยาะและสนุกกัดกินๆ จนใจไม่เป็นใจคนต่อไปได้ กลายเป็นใจสัตว์ใจฝี้ใจ ยักษ์ไปหมดนั้นแล อย่าเข้าใจว่ามันจะกลัวอำนาจปาๆ เกื่อนๆ อย่างนั้น ซึ่งอำนาจนั้นก็ได้อาจมาจากมันนั่นเองเป็นผู้ หยิบยื่นให้และนำมาข่มมัน มันจึงขบขันและหัวเราะเอาทุกขณะที่ข่มขู่ เพราะมันเห็นว่าเราโง่จนไม่ทราบว่าความข่ม ขู่ นั่นก็คือตัวกิเลสซึ่งเป็นเรื่องมันดีๆ นั่นเอง ถ้าอยากให้มันกลัวและวิ่งหนีต่อหน้าต่อตาละก็ จงดำเนินตามวิธีที่สอน แล้วนั้น คือที่ไหนกลัวยิ่งเข้าไปยิ่งอยู่ยิ่งพิจารณาไม่ลดละความเพียร ตายก็มอบถวายพระธรรมไปเลย ไม่ห่วง อาลัยเสียตาย ถ้าอย่างนี้มันต้องบ้านแตกสาแหรกขาดแน่ๆ พากันวิ่งหนีจนหลงแม่หลงลูกแบบซุลมุนวุ่นวายยิ่ง กว่าไฟไหม้เมืองหลวงเสียอีก ใครไม่เคยเห็นไฟไหม้เมืองหลวงลองดัดสันดานกิเลสด้วยวิธีที่กล่าวมาลองดูจะเห็น กิเลสวิ่งหัวซุกหัวซุนหมุนตัวลี้มเป็นลี้มตายออกจากใจยิ่งกว่าไฟไหม้บ้านเป็นไหนๆ ผมเคยทำได้ผลประจักษ์มา แล้ว ใครไม่มาโกหกได้ จึงกล้าพุดเต็มปากไม่กระดากอายว่า ใครจะหัวเราะหรือจะเห็นด้วยเลย เรื่องมันเป็นอย่างนี้

จริงๆ ที่ได้ธรรมมาสอนหมู่คณะบ้างตามกำลังก็ได้จากการทำมาอย่างนี้แทบทั้งนั้น จะให้ผมสอนอย่างอื่นที่ไม่เคยทำและไม่เคยเห็นผลมานั้นผมสอนไม่ได้จะเป็นการอูฐรักกันเล่นและทำคนอื่นให้เสียมทำไม่ลง ถ้าอย่างที่คุณสอนมานี้ก็ถึงไหนถึงกันเพราะเป็นความแน่วแน่ของตนเองว่าได้เคยทำมาอย่างนี้ และได้เห็นผลมาอย่างนี้จริงๆ ประจักษ์ใจใครอยากเห็นกิเลสหลุดลอยออกจากใจก็ควรพยายามทำตามแบบที่สอนมานี้ ใครอยากเห็นกิเลสขนลุกหลานและทัฬหกรรมต่างๆ มาตั้งบ้านเรือนและที่ทำงานตลอดที่ซบถต่างๆ บนหัวใจแล้ว ก็ดำเนินแบบวิธีหมอบราบหมอบคาบ กิเลสตัวใดกระดิกตัวออกมานิดก็หมอบราบทำความเคารพมัน ผู้นั้นก็จะเป็นเจ้าของแห่งภพชาติ คือความเกิดตายเกิดตายอยู่ประจำวิภูฏวน ไม่ต้องหนีพินมันไปไหนได้ตลอดอนันตกาล เพราะทางเดินของกิเลสและผู้สั่งสมกิเลสก็คือเรื่องเกิดตายเท่านั้น ซึ่งติดกับทางเดินของธรรมและผู้สั่งสมธรรมเพื่อตัดกิเลสวิภูฏวะออกจากใจไปทุกประโยคแห่งความเพียร เพียรไม่หยุดจรดหน้าสู้แบบกล้าตาย แม้ใจที่เคยอ่อนแอมาก็กล้าแข็งได้จนกลายเป็นใจวิภูฏวะในคนผู้เป็นนักสู้ นั่น เมื่อใจกลายเป็นวิภูฏวะแล้ว เรื่องกิเลสชนิดต่างๆ ไม่ต้องกล่าวถึงมันก็ได้หายซากไปหมด นี่พวกเราจะเอาอย่างไรดี จะเป็นนักต่อสู้เพื่อเกิดตาย หรือจะเป็นนักต่อสู้เพื่อรู้หรือชาติที่ฝังเชื้ออยู่ในใจของพวกเราทุกคนให้สิ้นไป วิชาวิจิตรชัยตัวแต่บัดนี้อย่าเน้นนาน อย่าเข้าใจว่าลมหายใจจะยี่ดยาวเหมือนสายไฟฟ้า แต่ความสั้นยาวของมันเพียงขนาดที่สูบเข้าสูบออกแค่ปอดมาจุมูกนี้เท่านั้น อย่าพากันหลงลมว่าเป็นของยี่ดยาวเลย

ที่เขียนผ่านมานี้ เป็นโอวาทที่ท่านอบรมพระปฏิบัติในวาระต่างๆ เวลาท่านแสดงเพื่อปลุกใจให้เกิดความกล้าหาญรื่นเริงในธรรมปฏิบัติ เนื้อธรรมรู้สึกว่าย่ำเข้มนั้นมากผิดธรรมดา ผู้ไม่เคยได้ยิน แทนที่ใจจะสงบในเวลาฟังเท่าที่ควรจะเป็น แต่กลับกลัวจนตัวสั่นไปก็มี เข้าใจว่าท่านดูค่าขูเข้ญ ความจริงเป็นวิธีการแสดงธรรมที่เหมาะสมแก่กาลสถานที่และบุคคลที่รับฟังในขณะนั้นเท่านั้น มิได้มีความโกรธความโมโหแฝงออกมาด้วยเลย แต่ท่านที่เคยฟังแล้ว ยิ่งได้ยินท่านเร่งเนื้อธรรมและความเข้มนั้นมากขึ้นเพียงไร ใจยิ่งเกิดความสงบเย็นมากเพียงนั้น รวากับท่านช่วยลับช่วยฟันกิเลสภายในให้ขาดเป็นชิ้นเป็นอันออกจากใจให้เห็นประจักษ์ตาประจักษ์ใจในขณะฟัง ด้วยเหตุนี้พระปฏิบัติจึงสนใจต่อการฟังกับครูอาจารย์ที่ตนเคารพนับถือไม่มีวันอิมพอ ตลอดมาจนทุกวันนี้ การแสดงธรรมภาคต่างๆ แก่ผู้มาอบรมศึกษาตามกาลนั้น คณะกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่นถือเป็นประเพณีสำคัญสืบทอดกันมาทั้งฝ่ายคณาจารย์และคณะปฏิบัติผู้มาอาศัยมิได้ขาด เพราะการแสดงธรรมภาคปฏิบัติขั้นต่างๆ นับแต่สมาธิอย่างอ่อนถึงสมาธิเต็มภูมิและปัญญาอย่างอ่อนถึงปัญญาอันละเอียดที่สุด เป็นการแสดงแผนที่การดำเนินทางจิตใจโดยตรงของคณาจารย์ผู้ถอดออกจากความรู้ความเห็นของตนจากภาคปฏิบัติจริงๆ เพื่อผู้มาอบรมได้ก้าวเดินตาม และทดสอบกับใจของตัวว่าผิดแยกแตกต่างกันอย่างไรบ้าง เมื่อยังไม่แน่ใจตอนใดก็เรียนถาม เพื่อท่านจะได้อธิบายเพิ่มเติมและแก้ไขในจุดที่เห็นว่ายังบกพร่อง ไม่ปฏิบัติไปแบบสุ่มเดาตามความคิดเห็นของตนโดยลำพัง คณะปฏิบัติโดยมากเรียนธรรมจากอาจารย์โดยตรง นับแต่ขั้นเริ่มต้นฝึกหัดภาวนาถึงขั้นสูงสุด คอยสดับและทดสอบกับครูอาจารย์อยู่เสมอ ขณะภาวนาเกิดความรู้ความเห็นอย่างไรขึ้นมาบ้างก็มาเล่าถวายท่าน เพื่อท่านจะอธิบายเพิ่มเติมเสริมต่อสติปัญญาให้เป็นทอดๆ และแก้ไขกันไปเป็นพักๆ ทั้งสมาธิทุกขั้นปัญญาทุกภูมิ เฉพาะสมาธิขั้นต้นก็ยังไม่วางสำคัญนัก จะมีอยู่บ้างก็เป็นบางรายที่มีความรู้แปลกๆ เกี่ยวกับสิ่งภายนอกที่อาจารย์จะคอยให้อุบายวิธีปฏิบัติต่อสมาธิประเภทนี้เพื่อความถูกต้องต่อไป วิธีปฏิบัติต่อสมาธิของแต่ละรายก็ยึดหลักการที่เคย

ปฏิบัติมาแล้ว เช่น ผู้มีความสงบได้ด้วยธรรมมีอานาปานสติเป็นต้น ก็ยึดธรรมนั้นปฏิบัติต่อไปเป็นลำดับ ไม่ลดละปล่อยวาง ผลปรากฏมีข้อแปลกต่างอย่างไรบ้างก็มาเล่าถวายอาจารย์เพื่อท่านจะได้ชี้แจงให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติต่อไปโดยสม่ำเสมอไม่ผิดได้ ส่วนปัญญาเป็นสิ่งที่จะต้องทดสอบกันอยู่เสมอระหว่างผู้ปฏิบัติกับอาจารย์ เพราะเป็นเรื่องสลับซับซ้อนอยู่มากเป็นพิเศษ แต่จะอธิบายข้างหน้าเมื่อถึงวาระ

พระธุดงค์สายท่านอาจารย์มั่นท่านถืออาจารย์และเคารพอาจารย์มากเป็นชีวิตจิตใจจริงๆ เพราะเรียนธรรมจากใจอาจารย์มาเป็นธรรมของตน หรือจะเรียกว่าถอดจากใจหนึ่งไปสู่อีกใจหนึ่งก็ไม่ น่าจะผิด เพราะเรื่องเป็นอย่างนั้น เมื่อพระปฏิบัติมาอยู่รวมในสำนักอาจารย์เดียวกัน ต้องมีการประชุมอบรมและปรึกษาหารือกันเสมอ ผู้มีปัญหาจำเพาะตน ก็เรียนศึกษาอาจารย์ตามจุดที่สงสัยในโอกาสอันควร เมื่อท่านชี้แจงให้ฟังเป็นที่เข้าใจแล้วก็นำไปปฏิบัติ พยายามทำความเข้าใจความเห็นและการปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวทางที่ท่านแนะนำแล้ว ถ้ามีข้อข้องใจในวาระต่อไปก็เรียนศึกษาท่านอีก นักปฏิบัติรูปอื่นก็ปฏิบัติโดยทำนองเดียวกันในเวลาเกิดข้อข้องใจขึ้นมา ไม่ให้เก็บความสงสัยนั้นๆ หมักหมมเอาไว้ ซึ่งเป็นการชักช้าต่อทางดำเนิน หรืออาจเป็นภัยแก่ตนเองได้ เพราะเป็นทางไม่เคยเดิน ซึ่งอาจมีผิดพลาดได้โดยเจ้าตัวไม่รู้ คณะปฏิบัติท่านถือกันอย่างนี้ ใครมีอะไรก็เปิดเผยต่อครูอาจารย์หรือหมู่เพื่อนที่เห็นว่าจะพอแก้ไขความสงสัยได้ ในวงปฏิบัติท่านอยู่ร่วมกันด้วยความหวังพึ่งกันจริงๆ ไม่สักแต่อยู่ ความเกี่ยวเนื่องในการเป็นอยู่ระหว่างกันและกัน ท่านมีความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกต่อกันมาก นับแต่อาจารย์ลงมาถึงเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน มีความเคารพรักกันมาก เมื่อมีสิ่งจะควรปรึกษาปรารภกัน ต่างหวังความรู้ความเข้าใจต่อกันจริงๆ โดยไม่มีพิธีมานะใดๆ แฝงอยู่ การอยู่ร่วมกันจึงเป็นความร่วมเย็นผาสุก ไม่ค่อยมีเรื่องราวเกิดขึ้นในวงปฏิบัติ ความพร้อมเพรียงสามัคคีกัน ความเมตตาเฉลี่ยเผื่อแผ่กันด้วยสังคหวัตถุและอรรถธรรมต่างๆ ความยอมตนต่อกัน นับว่าท่านปฏิบัติได้ดีเป็นที่น่าเลื่อมใส ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยมีความเคารพกันตามอายุพรรษาและคุณธรรม ไม่มีอาการจองหงอนพองตัว มีแต่ความอ่อนน้อมถ่อมตัวเจียมตัวอันเป็นมรรยาทดีงามต่อกันเป็นนิสัย อยู่ร่วมกันด้วยความหวังพึ่งสุขทุกข์ทั้งเป็นพึ่งตายกันจริงๆ ประหนึ่งเป็นอวัยวะอันเดียวกัน ปัจจัยสี่ที่เกิดขึ้นมีมากน้อยภายในวัด ท่านจัดการเฉลี่ยเผื่อแผ่ให้ทั่วถึงพระภิกษุสามเณรทั่วทั้งวัด นอกจากสิ่งของมีน้อยไม่สามารถแจกจ่ายให้ทั่วถึง ก็แจกให้เฉพาะท่านที่จำเป็นไปก่อน เมื่อเกิดมีขึ้นทีหลังค่อยพิจารณากันต่อไปตามความจำเป็นของผู้ที่จะควรได้รับก่อนแลหลังและพยายามแจกจ่ายให้ทั่วถึงตามปัจจัยสี่มีมากน้อย สิ่งของที่มีผู้ถวาย พระเถระที่เป็นหัวหน้าจะต้องเรียกพระในวัดมาจัดการแจกแบ่งให้ทั่วถึงพระเณรด้วยใจเมตตา ราวกับเป็นลูกในหัวอกของท่านเองจริงๆ ความรักสงสารพระเณรตลอดการวางตัว ท่านทำเหมือนพ่อแม่กับลูกปฏิบัติต่อกัน เป็นแต่ท่านไม่นำกิรียาโลกของพ่อแม่กับลูกที่อาจมีการหยอกเล่นกันตามประสาของความรักสงสารกันมาใช้ในวงศาสนาเท่านั้น การดูแลสอดส่องมรรยาทธรรมาศัยของพระเณรในปกครอง และการแนะนำสั่งสอนตักเตือนว่ากล่าว ท่านถือเป็นกิจสำคัญประจำหน้าที่ไม่ให้บกพร่องตลอดไป แม้พระเณรในปกครองก็กลัวอาจารย์มาก เคารพมาก รักมาก เลื่อมใสมากพอๆ กัน ทางฝ่ายอาจารย์ก็เมตตา รักสงวนมากเช่นกัน ใครผิดต้องเรียกมาว่ากล่าวสั่งสอนและดูดำโดยไม่มีการเกรงใจใดๆ เลย เพราะถือกันอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างสนิท ชนิดแยกไม่ออกด้วยกันทั้งสองฝ่าย การปกครองจึงง่ายเพราะต่างฝ่ายต่างเป็นธรรมด้วยกัน การทำผิดด้วยเจตนาอันนั้นคณะปฏิบัติถือกันมาก แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ไม่เป็นที่ไว้วางใจครูอาจารย์และหมู่เพื่อนเลย นอกจากกระบายรายนั้น

ออกเสีย หมู่คณะจึงจะมีความสุข ที่ท่านแสดงความจริงแก่ผู้ทำผิดด้วยเจตนา นั้นเป็นความชอบธรรมแล้ว เพราะคนเราเมื่อผิดด้วยเจตนา แม้ในเรื่องเพียงเล็กน้อย ก็คงเพื่อเรื่องใหญ่ในวาระต่อไปอย่างไม่สงสัย ที่ท่านพยายามตัดต้นเพลิงเสียแต่ต้นมือจึงเป็นสามัคคีธรรมที่ควรเห็นด้วย การประชุมฟังการอบรม ในพรรษาโดยมากเจ็ดวันต่อครั้ง ดังที่เขียนไว้ในประวัติท่านพระอาจารย์มั่น วันธรรมดาท่านผู้ใดมีข้อข้องใจจะไปเรียนถามท่านก็ได้ตามโอกาสที่ท่านว่าง เวลาพักอยู่ในสำนัก ท่านต่างองค์ต่างหาที่เหมาะสมในป่านอกวัดเป็นที่เดินจงกรมและนั่งสมาธิภาวนาตามอัธยาศัยทั้งกลางวันกลางคืน หลายรายเวลานอกพรรษาท่านชอบออกไปแขวนกลดอยู่ห่างๆ จากสำนักเพื่อสะดวกแก่ความเพียร แต่เวลาปิดกวาดลานวัดและทำกิจต่างๆ ตลอดการบิณฑบาตการขบขัน ท่านมารวมกับหมู่คณะเป็นปกติ การเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิภาวนาของท่านไม่มีกำหนดเวลาตายตัวว่าต้องทำเวลาใดเท่านั้น พอว่างเมื่อไรท่านก็ทำของท่านเมื่อนั้น การกำหนดเดินหรือนั่งทำความเพียรนานเท่าไรก็เช่นกัน ไม่มีกำหนดตายตัว บางองค์ท่านเดินจงกรมแต่หัวค่ำจนสว่างก็มี ในบางคืนเดิน ๒, ๓, ๔, ๕ ชั่วโมงก็มี การนั่งสำหรับผู้ฝึกหัดใหม่ นั่งได้ราวชั่วโมงและค่อยเหยิบขึ้นไปเรื่อยๆ ตามความชำนาญและความสามารถทางจิตใจ ผู้ที่เคยนั่งอยู่แล้วก็นั่งได้นาน ยิ่งจิตมีภูมิสมาธิหรือปัญญาด้วยแล้วก็นั่งได้นาน ครั้งหนึ่งๆ ตั้ง ๓, ๔ ชั่วโมงบ้าง ๕, ๖ ชั่วโมงบ้าง ๗, ๘ ชั่วโมงบ้าง นั่งได้ตลอดรุ่งบ้าง การเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิภาวนาครั้งละ ๓, ๔, ๕ ชั่วโมงสำหรับท่านที่เคยทำมาเป็นประจำแล้ว ท่านถือเป็นเรื่องธรรมดาๆ ไม่มีการเจ็บปวดเมื่อยชบอะไรเลย เพราะการเดินหรือการนั่งก็เพื่อปฏิบัติต่อจิตใจโดยเฉพาะ และมีความสนใจต่องานทางใจมากกว่าจะมาสนใจกังวลกับความเจ็บปวดต่างๆ ของร่างกาย ฉะนั้น เวทนาทางกายจึงไม่ค่อยรบกวนท่านเหมือนนั่งธรรมดาไม่ได้ภาวนา ท่านที่มีภูมิจิตสูงทางสมาธิ เวลาเข้าที่ภาวนา พอจิตรวมลงแล้ว พักอยู่เป็นเวลาตั้งหลายฯ ชั่วโมงจึงถอนขึ้นมา เช่นนี้เวทนาไม่มารบกวนได้ ถ้าจิตยังไม่ถอนขึ้นมาตราบใด เวทนายังไม่เกิดอยู่ตราบนั้น ด้วยเหตุนี้ การเดินหรือการนั่งของผู้มีภูมิจิตกับผู้ยังไม่ภูมิจิตจึงต่างกันอยู่มาก ในบุคคลคน ๆ เดียวกันนั้นแล เดินจงกรมหรือนั่งสมาธิทั้งที่จิตยังไม่มีภูมิธรรมอะไรเลย กับเวลาจิตมีภูมิธรรมแล้วยังต่างกันอยู่มากมาย เช่น เวลาฝึกหัดใหม่ๆ เดินหรือนั่งเพียงชั่วโมงเดียวก็เอยอยู่แล้ว พอจิตมีภูมิธรรมแล้ว เดินหรือนั่งตั้งหลายฯ ชั่วโมงก็ไม่มีเวทนามารบกวน จึงทำให้เห็นได้ชัดว่าเรื่องใหญ่ขึ้นอยู่กับใจมากกว่ากาย อีกประการหนึ่ง อากาศพอเย็นสบายหรือมีฝนพริ้วเล็กน้อย ทำให้ร่างกายสบาย จิตใจปลอดโปร่งดีขณะที่ภาวนา จิตจะผิตปกติกว่าเดิมทั้งทางสมาธิและทางปัญญา คือ จิตจะลงได้เร็วและพักอยู่ได้นานจึงจะถอนขึ้นมา ขณะจิตถอนขึ้นมาร่างกายจะรู้สึกเจ็บปวดที่ไหนเลย ใจจึงสำคัญในตัวคน ท่านทำความเพียร ท่านทำอย่างเอาจริงเอาจัง ตั้งหน้าตั้งตาในหน้าที่อันเดียว ไม่มีอะไรมายุ่งเกี่ยว ความเพียรจึงสืบต่อกันทั้งเหตุและผลกลมกลืนไปโดยสม่ำเสมอ ความเจริญทางใจก็ปรากฏชัดขึ้นทุกกระยะ จะเป็นสมาธิก็ทราบชัดว่าจิตลงได้ละเอียดลออ ทางปัญญาก็ทราบชัดว่า มีความแยกคายไปทุกกระยะที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ เครื่องพิจารณาใจก็ค่อยๆ ผุดโผล่ขึ้นจากเปลือกตมคือกิเลสชนิดต่างๆ โดยลำดับ เหมือนพระอาทิตย์อุทัยขึ้นจากพื้นพิภพส่องแสงสว่างมาสู่โลกฉะนั้น ผลเหล่านี้แลทำให้ท่านนักปฏิบัติทั้งหลายเพลินในความเพียรจนลืมมีดลิมสว่าง ลืมวันคืนเดือนปีนาที่โหม เพราะความไม่สนใจคำนึงสิ่งทีจจจจต่อเนืองอยู่ตลอดเวลา ก็คือความเพียรกับสติปัญญา ที่จะนำชัยชนะมาสู่ตนอยู่ทุกกระยะที่บำเพ็ญ เห็นความพันทุกข์ปรากฏอยู่กับใจดวงกำลังถูกเวกจอกแหนคือกิเลสชนิดต่างๆ ทีปกคลุมออกด้วยสติปัญญาไม่ขาดวรรคขาดตอน นั่งอยู่ก็เวก ยืนอยู่ก็เวก เดินอยู่ก็เวก นอนอยู่ก็เวก เว้นแต่หลับ พอตื่นนอนขึ้นมาก็เตรียมเวกจอกแหน คือกิเลสออกจากใจเท่านั้น เป็นกิจที่จำเป็นคู่กับชีวิตท่านจริงๆ

บรรดาครูอาจารย์ที่ท่านปฏิบัติมา ก่อนจะได้มาเป็นอาจารย์สั่งสอนประชาชน รู้สึกมีความเข้มแข็งบึกบึน และได้รับความทุกข์ลำบากจากการฝึกหัดมานานคล้ายคลึงกันทั้งที่ล่วงไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ ฉะนั้นผู้มีความมุ่งหวังต่อธรรมดั่งที่ท่านรู้เห็นและแสดงให้ฟัง จึงไม่ควรปฏิบัติลัดคิวเอาตามใจชอบแบบที่โลกเขาทำกันได้ผล ควรทราบว่าการปฏิบัติแบบลัดคิวมาก ถ้าไม่เดินตามแบบที่ท่านพาดำเนินมา แต่จะเอาความสะดวกรวดเร็วกว่าแบบลัดคิวให้เป็นธรรมสมัยใหม่ขึ้นมาในใจนั้น น่าจะไม่มีหวัง เพราะธรรมมิได้เป็นไปตามสมัยเก่าและใหม่ แต่ธรรมก็คือธรรม โลกก็คือโลก มาดั้งเดิมมิได้เปลี่ยนแปลง การปฏิบัติธรรมจึงควรดำเนินตามเหตุที่เหมาะสม ผลที่พึงหวังจึงจะมีทางเกิดได้ การจะดัดแปลงธรรมเอาตามชอบใจ ไม่คำนึงดูความควรหรือไม่ควร จึงเป็นเหมือนการปฏิบัติแบบลัดคิว ส่วนผลที่มุ่งหวังจะเป็นความขาดคิหรือตกรอบไปใช้ไม่ได้จะเกิดความเสียใจ และเหมาเอาว่าตนทำรอดตายไม่ได้รับผลเท่าที่ควร ไม่ทำเสียดีกว่า คำว่า "ดีกว่า" ด้วยการไม่ทำ เพราะความเข้าใจผิด ก็จะกลายเป็นพิษเผาตนไปนาน กลายเป็นผิดสองซ้ำย้าสองหน ซึ่งล้วนเป็นการทำลายตนให้เสียไปเปล่าเพราะความมักง่ายชอบปฏิบัติแบบลัดคิว จึงขอเตือนไว้พอเป็นข้อคิด ว่า ธรรมเป็นธรรมชาติที่มีกฎเกณฑ์ทั้งฝ่ายเหตุฝ่ายผล ผู้บำเพ็ญธรรมเพื่อหวังประโยชน์และความเป็นสิริมงคลแก่ตนจึงควรสังเกตวิธีปฏิบัติด้วยดี ไม่เห็นแก่ได้ แก่การกระทำอันเป็นลักษณะแผลงๆ แผลงเข้ามาในวงการปฏิบัติ เนื่องจากความเป็นคนสมัยใหม่ และอยากดั่งเป็นตัวจักรพาหุมนให้ผิดทาง ปราศณูที่ท่านปฏิบัติและรู้เห็นมาก่อนจึงเลือกเฟ้นแล้วเฟ้นเล่าด้วยปัญญาอันแหลมหลักกว่าจะนำธรรมออกในนามสวากขาตธรรมว่าตรัสไว้ชอบแล้ว ถูกต้องสมบูรณ์เต็มที่แล้ว เหมาะสมแก่กาลสถานที่และสมัยธรรมนิยมเต็มที่แล้ว สมบูรณ์ทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ถือเอาใจความก็ว่าสมบูรณ์เต็มที่แล้วทั้งเหตุและผลควรแก่การปฏิบัติตามไม่มีเคลือบแคลงสงสัย ผลที่จะพึงได้รับก็ไม่มีอะไรอื่นนอกจากความสุขความสมหวังไปโดยลำดับ นับแต่ขั้นกัลยาณธรรมถึงขั้นอริยธรรม ถ้าเป็นนามของผู้ได้รับผลก็เป็นกัลยาณชนและอริยชนไปตามลำดับ จนถึงอรหันตบุคคลไม่มีบกพร่องทางคุณธรรมที่เกิดจากการปฏิบัติเป็นมัชฌิมา ผู้ปฏิบัติเป็นมัชฌิมาตามหลักธรรมมิแสดงไว้ว่าศีล สมาธิ ปัญญา คือ กาลที่ควรมศีลก็ควรสนใจในศีล กาลที่ควรมีสมาธิความสงบใจก็ควรสนใจในการทำสมาธิให้เกิด กาลที่ควรมีปัญญาก็ควรเจริญปัญญาให้เกิด ไม่ส่งเสริมหรือลบล้างส่วนใดส่วนหนึ่งให้เสียไปอันเป็นการลบล้างตนให้เสียไปในขณะเดียวกัน เพราะศีลสมาธิปัญญาเป็นธรรมสมบัติเกี่ยวเนื่องกัน ที่ผู้ปฏิบัติควรจะสนใจเสมอกันตามกาลเวลาที่ควรจะเจริญในธรรมใดเวลาใด ไม่เป็นสิ่งที่ควรผลักออกหรือคัดเลือกว่าตามชอบใจ อันเป็นความเห็นผิดทั้งนี้เนื่องจากธรรมทั้งนี้มีใช้สมบัติต่างชนิดกัน โดยเป็นกองเงิน กองทอง และกองเพชรนิลจินดา ว่าตนชอบสิ่งนั้นไม่ชอบสิ่งนี้แล้วตัดออก แต่เพราะศีลสมาธิปัญญาเป็นคุณธรรมเกี่ยวเนื่องกันกับการปฏิบัติของผู้ต้องการคุณธรรมนั้นๆ จะควรปฏิบัติให้กลมกลืนกันไปตามความจำเป็นของศีลสมาธิปัญญาแต่ละประเภท คือศีลนั้นเป็นพื้นของผู้มีศีลที่รักษาอยู่ประจำ ส่วนสมาธิกับปัญญานั้นจะควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเหมาะสมเพื่อกำลังจะได้เพิ่มขึ้นเป็นคู่เคียงกันไปไม่ให้บกพร่องด้านใดด้านหนึ่ง การปฏิบัติต่อธรรมทั้งสองประเภทนี้มีดังนี้ คือ ถ้าสมาธิยังไม่มีเลย ก็ควรพยายามให้มีขึ้นด้วยการบริการภรรยาหรือวิธีใดที่ถูกต้องกับจริตนิสัยซึ่งควรจะทำให้สมาธิเกิดขึ้นได้ ถ้ามีบ้างแล้วก็ควรเจริญวิปัสสนาปัญญาไปด้วยกันตามโอกาสที่สมาธิถอนขึ้นมาและมีกำลังพอควรแล้ว (เริ่มม้วน 4) การพิจารณาทางปัญญานั้นควรแยกแยะธาตุขันธ์ มีรูปขันธ์เป็นต้น ออกพิจารณาโดยอนุโลมปฏิโลมถอยหน้าถอยหลัง

กลับไปมาโดยทางปฏิภูลหรือทางไตรลักษณ์จนมีความชำนาญคล่องแคล่ว อันดับต่อไปก็พักจิตโดยทำสมาธิดังที่เคยทำมา อย่างนี้เรียกว่าการบำเพ็ญสมาธิและปัญญาให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ ไม่หย่อนในธรรมนั้นยิ่งในธรรมนี้ เพราะสมาธิกับปัญญาทั้งสองนี้เป็นธรรมพยุจิติให้เจริญขึ้นโดยลำดับไม่มีวันเสื่อมคลาย ผู้บำเพ็ญจึงควรสนใจทั้งสองอย่างให้สม่ำเสมอกันแต่ต้นจนอรสวนแห่งการบำเพ็ญเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน คือศีล กิติ สมาธิ กิติ ปัญญา กิติ มิใช่ธรรมล้ำสมัยและมีไชธรรมเลยสมัย แต่เป็นธรรมที่เหมาะกับทุกยุคสมัยตลอดมา และตลอดไปเป็นอนันตกาล ไม่มีกาลสถานที่และบุคคลมาบังคับให้ธรรมเหล่านี้ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เป็นธรรมที่เหมาะกับกิเลสทุกประเภทที่มีอยู่ในใจสัตว์ไม่มีสิ่งใดยิ่งไปกว่า ผู้ปฏิบัติจึงควรทำให้เหมาะสมกับธรรมที่จะนำไปแก้กิเลสชนิดต่างๆ ให้หลุดลอยไปจากใจเป็นพักๆ คำว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นี้เป็นธรรมที่แหลมคมยิ่งในศาสนา ที่ใช้เป็นเครื่องมือแก้กิเลสทุกประเภทให้หมดสิ้นไป ไม่มีกิเลสตัวใดเหนืออำนาจธรรมนี้ไปได้ และธรรมทั้งสามนี้เป็นธรรมเกี่ยวเนื่องกัน จะแยกเอาแต่ธรรมใดธรรมหนึ่งไปแก้กิเลสให้สิ้นไปโดยสิ้นเชิงย่อมไม่ได้ ต้องพร้อมองค์กัน

การเขียนปฏิบัติทาของพระรุดงค์ รู้สึกสับสนวนเวียน ทำให้ท่านผู้อ่านเวียนศีรษะไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการปฏิบัติของทานมีหลายแขนง และรวมคำว่าปฏิบัติทาของพระรุดงค์ไว้ด้วย จึงได้แยกออกแสดงเป็นแขนงๆ ของแต่ละทานที่ฝึกทรมานตน เพียงการอยู่ป่าของทานก็ยังเขียนไม่จบ จำต้องพักไว้เขียนเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกันไปก่อน แล้วค่อยวกมาเขียนต่ออีก จึงขอร้องกับท่านผู้อ่านไว้ด้วยที่เรื่องหนึ่งๆ ควรจะจบแต่ก็ยังจบไม่ได้ดังที่เรียนแล้ว

บัดนี้จะเริ่มเรื่องการฝึกทรมานตนโดยวิธีต่างๆ ของทานต่อไปอีก คือทานที่ทรมานตนด้วยวิธีใดรู้สึกว่าได้กำลังใจกว่าวิธีอื่นๆ ทานก็สนใจทรมานวิธีนั้นต่อไปไม่ลดละ จนเป็นที่แน่ใจว่าจิตไม่แสดงอาการพยศอีก เวลาไปอยู่ตามสถานที่ดังกล่าวเป็นความรู้สึกธรรมดาเหมือนสถานที่ทั่วๆ ไป แล้วทานจึงจะหยุดการทรมานแบบนั้น และบำเพ็ญไปตามปกติธรรมดา

การฝึกจิตทรมานใจ ถ้าฝึกได้แล้วต้องเป็นแบบนี้ คือ อยู่ไหนก็สบาย ไม่รบกวนตัวเองด้วยเรื่องต่างๆ มีเรื่องกลัวเสือกกลัวผีเป็นต้น แต่เมื่อทรมานได้แล้ว แม้จิตไม่แสดงความกลัวเหมือนแต่ก่อนก็ตาม เมื่อเห็นว่าเป็นที่สะดวกใจเพราะสถานที่เช่นไร ทานมักจะชอบอยู่ในสถานที่เช่นนั้นเป็นปกตินิสัยตลอดไป ไม่ค่อยผิดกับครั้งพุทธกาลที่พระสาวกท่านชอบอยู่ตามนิสัยอะไรนัก เช่น องค์ชอบอยู่ป่าเขา ท่านก็อยู่ของท่านไปเรื่อยๆ จนถึงอายุชั้ย ดังพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นตัวอย่าง เมื่อถึงกาลจะนิพพานแล้วค่อยออกจากป่า จากเขา มาเฝ้าพระศาสดาและทูลลาเข้าสู่นิพพานจนพระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อยทั้งหลายในสำนักพระศาสดาที่ไม่เคยเห็นองค์ท่าน ซึ่งครองผ้าที่ย้อมด้วยดินแดงเพราะไม่มีสีกรักหรือสีแก่นขนุนจะย้อม เนื่องจากอยู่ในป่าลึกอันรกชัฏ พวกกันสงสัยนี้ว่าขรัวตาบริโภคมมาจากที่ไหน จึงทูลถามพระพุทเจ้าตามความรู้สึกของตนๆ ว่าพระพุทเจ้าคะ ขรัวตาองค์นี้มาจากที่ไหน คุณสีผ้าแล้วนากลัวจริง แดงเหมือนย้อมด้วยเลือดอะไรไม่ทราบ พระองค์ทรงเห็นอาการไม่ดีของพระหนุ่มเณรน้อยทั้งหลายที่แสดงอาการสงสัยไม่เคารพทาน จึงรับสั่งทันทีว่า นี่แลคือพระอัญญาโกณฑัญญะพี่ชายของเธอทั้งหลาย

ซึ่งบรรลุนิพพานก่อนใครๆ ทั้งหมดในบรรดาสาวกของเราตถาคต จงพากันจำพี่ชายของเธอทั้งหลายไว้แต่บัดนี้เป็นต้นไป พระอัญญาโกณฑัญญะเธอเป็นพระอรหันต์แต่ต้นศาสนาของเราตถาคต และปฏิบัติตนเป็นสามเณรตลอดมาโดยชอบอยู่ในป่าในเขาเป็นประจำนิสัย ไม่ชอบพุกพลาญวุ่นวายด้วยฝูงชน บัดนี้สังขารของเธอชราภาพทางเฒ่าชรา เธอจึงออกจากป่ามาเฝ้าและลาเราตถาคต เพื่อเข้าสู่นิพพานในไม่ช้านี้ สาวกที่ขอบอยู่ป่าอยู่เขานิสัยดังพระอัญญาโกณฑัญญะลูกเราตถาคตนี้หายาก พวกเธอทั้งหลายจงจำไว้ว่า ที่ไปจากเราตถาคตตะกัณนี้คือพระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งเป็นลูกหัวปีของเราตถาคต และเป็นพี่ชายใหญ่ของเธอทั้งหลายนั่นเอง มิใช่พระชราตามมาจากที่ไหนดังที่เธอทั้งหลายสงสัยกัน

พอพระพุทธเจ้าทรงชี้แจงเหตุผลของพระอัญญาโกณฑัญญะให้ฟัง พระหนุ่มเณรน้อยทั้งหลายเกิดความเสียใจ เห็นโทษที่กล่าววาทาไม่สมควรต่อท่านต่อพระศาสดาโดยมิได้สำนึกอะไรก่อน และเกิดความเลื่อมใสในองค์ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะมาก ทั้งด้วยความเสียใจที่ท่านได้จากไปเสียก่อนที่จจะรู้จักเรื่องท่านได้ดีจากพระศาสดา เรื่องที่ยกมากับเรื่องพระอริยสงฆ์ที่ท่านปฏิบัติดำเนินตามท่านอาจารย์มั่นในการขอบอยู่ป่าอยู่เขาตามนิสัยนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ที่ผิดกันก็พระอัญญาโกณฑัญญะท่านเป็นพระอรหันต์ทราบกันทั่วแดนพุทธศาสนา แต่ท่านที่ดำเนินตามท่านอาจารย์มั่นเรื่อยมาจนทุกวันนี้ ท่านจะเป็นพระอะไรบ้าง จะมีส่วนอย่างไรบ้าง หรือมีแต่ "ปุถุ" ล้วนๆ ผู้เขียนทราบไม่ได้ จึงเรียนไว้เท่าที่ความสามารถอำนวย

ส่วนท่านที่ทั้งฝึกกรรมฐานตนด้วยการอยู่ป่าอยู่เขา และกรรมฐานตนด้วยวิธีผ่อนอาหาร ท่านก็ผ่อนของท่านไปเรื่อยๆ คำว่าผ่อนนั้นคือ ท่านฉันแต่น้อย มิได้ฉันตามความต้องการของธาตุหรือด้วยอำนาจตัณหาที่อาจมีแทรกขึ้นมาได้ในบางเวลา เช่น ฉันเพียง ๗๐ % บ้าง ๖๐ % บ้าง ๕๐ % บ้าง ๔๐ % บ้าง ตามที่เห็นควร หรืออาจเพิ่มขึ้น ผ่อนลงบ้างในบางโอกาส ท่านพยายามผ่อนของท่านไปเรื่อย หรืออาจถือปฏิบัติเป็นปฏิบัติคู่เคียงกันไปกับวิธีบำเพ็ญทั้งหลายเป็นเวลานาน เช่น เป็นเดือนๆ หรือหลายๆ เดือนก็ได้ ตามแต่สะดวกในการปฏิบัติจิตภาวนาและธาตุขันธ์ให้พอเป็นไปไม่เกิดโรคภัยและไม่เกิดความวิหิงษาอ่อนเพลียจนเกินไป ท่านก็พยายามพุงความเพียรของท่านไปจนกว่าธาตุขันธ์จะแสดงปฏิกิริยา หรือจิตใจดีขึ้นโดยไม่ต้องฝึกกรรมฐานวิธีนี้เข้าช่วย ก็ดำเนินไปได้ด้วยความราบรื่นสม่ำเสมอ ท่านอาจงดการผ่อนอาหารไปก็ได้ ทั้งนี้ก็แล้วแต่กรณีไม่แน่นอนตายตัวนัก **เท่าที่ทราบมา ท่านเคยได้กำลังใจจากวิธีใด ท่านมักจะยึดวิธีนั้นไว้ไม่ยอมปล่อยให้วางไปเสียอย่างเดียว แม้มีกำลังใจสูงขนาดไหน ท่านก็มักจะมึนลวดลายไปในทางที่เคยดำเนินมาอยู่เสมอ** ราวกับท่านเห็นคุณและระลึกถึงวิธีนั้นอยู่เสมอด้วยความสำนึกตน ถ้าเป็นคนก็เรียกว่าบุญคุณต่อผู้ที่เคยทำคุณแก่ตน ถ้าเป็นธรรมก็คงระลึกถึงคุณของธรรมที่เคยให้คุณแก่ตน ดังพระองค์ทรงกราบไหว้พระธรรมเป็นตัวอย่าง

การผ่อนอาหารฉันแต่น้อย ทำให้ร่างกายทุกส่วนเบา กำลังก็ลดน้อยลงไม่ทับจิต การภาวนาก็สะดวกและสงบได้เร็วกว่าธรรมดาที่ไม่ได้ผ่อน (สำหรับรายที่ถูกกับจริต) การภาวนาในการผ่อนอาหารใจไม่ค่อยมีที่ใดที่เสียเกี่ยวกับความสงบ ผิดกับปกติที่ไม่ได้ผ่อนซึ่งกำลังอยู่ในขั้นฝึกหัด ขณะผ่อนอาหารเวลาเดินจงกรมก็สะดวก นั่งสมาธิก็สบาย กลางคืนกลางวันภาวนามากได้ผลพอกัน ซึ่งตามปกติเดินจงกรมนั่งสมาธิในเวลากลางคืนอันเป็นเวลาทีธาตุละเอียดมักจะดีกว่ากลางวันอยู่เสมอ ส่วนผู้ชอบผ่อนอาหารก็มีลักษณะเช่นเดียว

กัน ถ้าอดไปหลายวันความรู้สึกหิวโหยอ่อนเพลียจะมีมาก ส่วนจิตมักละเมียดยิ่งกว่าการผ่อนอาหารอยู่มาก ทั้งด้านสมาธิและด้านปัญญามีความคล่องแคล่วกว่ากัน การอดทานมักจะอดแต่น้อยไปหามาก คือแรกก็อดเป็นการทดลองดูเพียง ๒ - ๓ วันบ้าง ๔ - ๕ วันบ้าง พอเห็นได้ว่าผลทางการภาวนาดี ก็ขยับขึ้นไปอีกเป็นครั้งละ ๒ - ๗ วันบ้าง ๘ - ๙ วันบ้าง ในระหว่างที่กำลังอดก็ภาวนาไปและสังเกตจิตและธาตุขันธ์ไปด้วย ถ้าเห็นว่าทุกส่วนยังดีก็อดไปบ้าง ฉับบ้างสลับกันไป จนกลายเป็นอดครั้งละหลายๆ วันขึ้นไปเรื่อยๆ คือครั้งละ ๑๔ - ๑๕ วันบ้าง ๑๖ - ๑๗ วันบ้าง จนถึงเดือนก็มีในบางราย ขณะที่กำลังอดอาหารนั้น ถ้าธาตุรู้สึกอ่อนเพลียมาก ท่านก็ฉันทมนบ้างเป็นบางวัน ระหว่างที่อด สำหรับรายที่ถูกกับนิสัยยอมได้ประโยชน์หลายอย่าง คือ ความง่วงเหงาหาวนอนนับแต่สองคืนล่วงไปแล้วไม่ค่อยมี ยิ่งหลายคืนล่วงไปเท่าไร ความง่วงไม่รบกวนเลย นิ่งอยู่ที่ไหนกายก็เที่ยงตรงอยู่ตลอดเวลาเหมือนหัตถ์ตอ ไม่มีอาการสัปหงกใดๆ ทั้งสิ้น สติดีไม่ค่อยเผลอ นานวันไปเท่าไรสติยิ่งดีไม่ค่อยเผลอเลย จิตคิดเรื่องอะไรขึ้นมาสติรู้ทันแทบทุกระยะหรือทุกระยะ โดยมีได้เข้มงวดกวดขันว่าจะพยายามไม่ให้เผลอสติ แต่ก็เป็นไปได้เอง ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะการอดอาหารก็เพื่อความเพียรและตั้งสติเรื่อยมานับแต่วันเริ่มแรกอดก็เป็นได้ สติจึงไม่ค่อยเผลอในระยะแรกอด และไม่เผลอสติเวลาอดไปหลายวัน การภาวนารู้สึกว่าสะดวกคล่องแคล่วไปเสียทุกอย่างทั้งด้านสมาธิและปัญญา เมื่อต้องการให้จิตพักลงในสมาธิ ก็ลงได้ตามใจหวัง เวลาต้องการพิจารณาทางปัญญาหลังจากจิตถอนขึ้นมาจากสมาธิแล้ว ก็เป็นปัญญาอย่างคล่องแคล่วไปโดยลำดับ ไม่อึดอาดเนือยนายดังที่พิจารณาในเวลาปกติ ในอิริยาบถต่างๆ มีสติอยู่กับตัว ไม่ค่อยเผลอไปกับอะไรต่างๆ พิจารณาเรื่องราวต่างๆ ก็รวดเร็วทันใจและเข้าใจแจ่มแจ้งได้เร็วผิดธรรมดา ร่างกายก็ไม่ค่อยขัดที่นั่นเจ็บปวดที่นั่น และเบาผิดปกติ จิตก็มักจะเห็นภัยได้ง่าย ไม่ค่อยฝันความจริงและดีดั่งเหมือนที่เคยเป็น ผู้อยู่ในขั้นสมาธิก็อยู่ด้วยความสงบในอิริยาบถต่างๆ ผู้อยู่ในขั้นปัญญาก็อยู่ด้วยการใคร่ครวญไตร่ตรองกรองเหตุกรองผลไปตามสิ่งที่มาสัมผัสชนิดต่างๆ ไม่มีประมาณ จิตเพลินต่อการพิจารณาในธรรมทั้งหลาย หายเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าราวกับฉันอาหารอยู่โดยปกติ ถ้ารู้สึกเมื่อยหิวอ่อนเพลียก็ต่อเมื่อจิตถอนออกจากสมาธิ หรือจิตพักจากการพิจารณาและเวลาออกเปลี่ยนอิริยาบถ จึงจะรู้สึกต่อนั้น เวลาจิตเข้าสมาธิและกำลังพิจารณาธรรมทั้งหลายอยู่ ไม่รู้สึกหิวหรืออ่อนเพลียเลย เนื่องจากจิตเพลินต่อสมาธิและปัญญา ไม่สนใจกับธาตุขันธ์ เวทนาทางกายจึงเป็นเหมือนไม่มีในเวลานั้น พอถึงวันกำหนดจะฉัน ระหว่างจิตกับขันธ์เกิดทะเลาะไม่ลงรอยกัน ฝ่ายธาตุขันธ์ก็ว่าอ่อนเพลียต้องการอาหารเครื่องเยียวยาพอประทังชีวิต ฝ่ายจิตก็ว่าขณะอดอาหารภาวนาดี จิตใจสงบผ่องใส ไม่กังวลวุ่นวายกับสิ่งใดๆ พอฉันแล้วภาวนาไม่ดี อิ่มแล้วคิดถึงแต่หมอนแทนที่จะคิดถึงธรรมเหมือนเวลาอด จึงไม่อยากฉัน เพราะเวลาฉันแล้วภาวนาไม่เป็นทำแทนที่กายมีกำลังแล้วจะดีระหว่างจิตกับขันธ์ทะเลาะกันอย่างนี้แล เจ้าของต้องตัดสินใจให้อดบ้างอิมบ้างนั่นแลดี จิตก็ได้ประโยชน์ กายก็รู้จักอดทนเสียบ้าง ไม่ปรนเปรอจนเกินไปซึ่งเป็นทางของสัตว์เดียรัจฉาน มีแต่กินกับนอน การอดมากก็ทนไม่ไหว กายต้องแตก กายอิมมากก็ซีเกียจวิงหาแต่หมอน แทนที่จะวิงหาอรรถหารธรรมเหมือนเวลาอด การอดอาหารมีประโยชน์หลายอย่างดังนี้แล เวลาที่กำลังอดเป็นเวลาที่เราเร่งความเพียรเต็มที่ในอิริยาบถต่างๆ การหลับนอนมีน้อย หลับปีบเดียวก็พอกับความต้องการของธาตุโดยไม่มีควมโง่งมงายอีกเลย สำหรับรายที่ถูกกับจริต ทำให้เห็นทันตาทั้งสมาธิและปัญญา ความหิวจัดจะมีเฉพาะสองสามวันแรก พอเลยไปหลายวันแล้วความหิวก็เบาลง แต่ความอ่อนเพลียค่อยๆ เพิ่มขึ้น จิตก็มีความละเอียดแยกคายไปโดยลำดับตามวันทีอด ดังนั้น ถึงวันจะฉันจึงทำให้เสียตาย อยากจะอดต่อไป แต่ธาตุขันธ์รู้สึกเต็มทน ต้องผ่อนให้เขาบ้าง ไม่เช่นนั้นทำงานไม่ตลอด

สาย ธาตุชั้นนี้จะหายไปก่อนกิเลส จำต้องเยียวยากกันไป ถ้าจะทำตามใจ ภายคงไปไม่รอดแน่ แต่ถ้าจะปล่อยตามร่างกายที่เขาต้องการ ใจก็คงไม่ได้เต็มธรรมตามความมุ่งหมายที่ควรจะได้ การอดอาหารได้ผลประจักษ์ทั้งสมาธิและปัญญา จึงทำให้ระลึกถึงพระพุทธรองค์เวลาทรงทำทุกกริยาไม่เสวยพระกระยาหาร ด้วยทรงมุ่งความตรัสรู้ธรรมจากการทรงอดโดยถ่ายเดียว ไม่ทรงบำเพ็ญเพียรทางใจจึงไม่ทรงปรากฏผลในเวลานั้น แต่พอมาเสวยข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดานำไปถวายแล้ว ในคืนวันนั้นเอง ซึ่งแม้เสวยแล้วก็ตาม แต่พระอาการทุกส่วนแห่งพระกายยังผ่องใสและเบาหวิวอยู่ พอทรงเจริญอานาปานสติอันเป็นความเพียรทางใจจึงทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้ในราตรีวันนั้น ผลทางพระกายที่เกี่ยวกับการทรงอดพระกระยาหารจึงเข้าใจว่ามีส่วนช่วยทางพระทัยอยู่บ้าง ไม่ทับใจจนเกินไปในเวลานั้น แม้พระองค์จะทรงดำเนิการอดอาหารมิใช่ทางตรัสรู้แน่ คงมิได้หมายการอดเพื่อความเพียรทางใจด้วย น่าจะหมายการอดเพื่อตรัสรู้ล้วนๆ จึงผิดทาง เพราะการตรัสรู้หรือบรรลุดูธรรมต้องหมายถึงใจเป็นสำคัญ มิได้หมายถึงกายแต่อย่างใดเลย เนื่องจากกิเลสมีอยู่ที่ใจอย่างเดียว มิได้อยู่ที่กาย ส่วนกายเป็นปัจจัยเครื่องหนุนกิเลสให้กำเริบรุนแรงได้นั้นมีทางเป็นได้ เช่น เวลาธาตุมีกำลังเต็มที่ จะแสดงให้ใจที่อบรมมาด้วยดีแล้วรู้ทันที่วาทันท์กำเริบ ถ้ามีกิเลสอยู่ในใจด้วยแล้วก็โดนจุดลากกันไปใหญ่ดีไม่ดีตามไม่ทันชะด้วยและพากันจมปลักไปเลย จนเผลอขึ้นจากปลักในเวลาพอตัวแล้วถึงจะทราบถ้าสังเกต แต่ถ้าไม่สังเกตก็ไม่มีทางทราบได้ตลอดไป ปล่อยให้กิเลสและธาตุชั้นฟ้าไป แบบถึงไหนถึงนั้นแล กิเลสกับกายมีส่วนเกี่ยวข้องกันเช่นนี้ แต่ถ้าฟังชั้นล้วนๆ ก็ไม่เป็นภัยแก่จิตใจที่บริสุทธิ์แล้ว ดังนั้น การอดอาหารจึงมีส่วนดีแก่จิตภาวนาอยู่ไม่น้อยในบางนิตย ท่านจึงมิได้ห้ามไม่ให้อดอาหารไว้โดยเด็ดขาดที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการภาวนาอยู่ด้วย จะเห็นได้จากพระวินัยบางข้อที่ว่าด้วยการอดอาหารว่า ภิภษุที่อดอาหารเพื่อการอดโลก เป็นอาบัติทุกครั้งทีอด และทุกประโยคที่เคลื่อนไหวเพื่อการไถ้อวด แต่ถ้าอดเพื่อความเพียรทางใจแล้วอดเถิด เราตถาคตอนุญาตดังนี้ ทั้งนี้พระองค์อาจทรงมองเห็นสาระของการอดเพื่อความเพียรทางใจอยู่บ้าง ซึ่งอาจเหมาะแก่จริตเป็นบางราย จึงทรงอนุญาต ไม่ทรงห้ามไปเสียทีเดียว ส่วนรายที่ไม่เกี่ยวกับนิตยแม้ขึ้นอดก็คงไม่เกิดประโยชน์เช่นเดียวกับกรรมฐานที่ไม่ถูกกับจริตของนักภาวนาฉะนั้น จึงเป็นทำนองว่ากลางเนื้อชอบกลางยาเป็นรายๆ ไป

เท่าที่สังเกตดู ท่านที่ถูกจริตกับการอดอาหารรู้สึกมีมากแม้ปัจจุบันนี้ จึงเรียนไว้ในที่นี้บ้างพอเป็นข้อคิดเฉพาะวัดป่าบ้านตาดซึ่งเป็นวัดของผู้เขียนเองยังมีพระท่านชอบอดอาหารกันบ่อยและมีมากมายด้วยกัน แทบทั้งวัดที่ผลัดเปลี่ยนกันอดเสมอมา นับแต่เริ่มสร้างวัดมาจนบัดนี้ ทั้งแล้งทั้งฝน ทั้งในพรรษาและนอกพรรษาแม้ทุกวันนี้ก็ยังมิผู้อดอาหารอยู่ในวัดเช่นกัน พระฝรั่งอังกฤษไม่เลือกหน้า ชอบอดกันทั้งนั้น โดยท่านให้เหตุผลว่า เวลาอดอาหารแล้วภาวนาดีกว่าไม่อด จึงต้องอดบ่อยๆ ซึ่งเป็นความสมัครใจของแต่ละท่าน มิได้มีการบังคับขู่เข็ญแต่อย่างใด พระฝรั่งก็อดอาหารเก่งเหมือนพระไทยและอดได้ที่ละหลายๆ วันจึงฉันเสียสองวันแล้วอดต่อไปอีก บางองค์อดได้ถึง ๑๔ - ๑๕ วันก็มี นับว่าท่านอดทนอยู่มาก บางองค์อดได้ราว ๙ - ๑๐ วัน ท่านอดได้เช่นเดียวกับพระไทยเรา ท่านบอกว่าขณะอดอาหาร จิตไม่ค่อยดิ้นรนกวัดแกว่ง บังคับง่ายกว่าปกติที่ไม่ได้อด ทั้งจิตก็สงบเย็นดีและสม่ำเสมอ ไม่วอกแวกคลอนแคลนอย่างง่ายตาย จึงทำให้อยากอดบ่อยๆ เพื่อจิตจะได้ก้าวหน้าเร็วเท่าที่ควร ดังนี้จึงนำสงสารและอนุโมทนาแก่ท่านที่อุตสาหะขำน้ำขำมทะเลมาบวชในพระพุทธศาสนา มาจำศีลภาวนาด้วยความอดอยากกันดาร ข้าวปลาอาหารก็ไม่ค่อยฉัน ทั้งจากบ้านจากเมืองจากบิดามารดาวงศาคุณาญาติเป็นเวลานานปี ไม่

ค่อยปนว่าคิดถึงบ้านคิดถึงเมือง คิดถึงหมู่เพื่อนญาติวงศ์พงศ์พันธุ์ที่เคยอยู่อาศัยใกล้ชิดสนิทสนมมาแต่ก่อนเลย นับว่าท่านบวชมาเพื่อแสวงหาธรรมความเจริญจริงๆ สมเป็นชาติที่ฉลาดมาดั้งเดิม ไม่เคยแสดงความเย่อหยิ่งถือตัวให้ปรากฏเลย มีแต่ความอ่อนน้อมถ่อมตนทุกอาการที่น่าเลื่อมใส การวางตนกับพระเถระในวัด ท่านปฏิบัติได้ดี พระฝรั่งที่อยู่ในวัดนั้นแทบทุกองค์ชอบอดอาหารโดยมิได้ชักชวน เห็นหมู่เพื่อนอดท่านก็ถาม เมื่อได้ความแล้วท่านก็อดทดลองดูบ้าง ต่อมาเลยเห็นท่านอดกันเรื่อยๆ เมื่อถามก็ตอบว่าภาวนาดีกว่าปกติ จึงชอบอดบ่อยเรื่อยมา ยิ่งในพรรษาซึ่งเป็นเวลาดำรงบารมี และเป็นเวลาท่านเร่งความเพียรในวัดนั้น บางวันแทบไม่มีพระออกบิณฑบาตฉันกัน เพราะเมื่อไม่ฉันก็ไม่จำเป็นต้องไป ต่างองค์ต่างอดองค์ละ ๔ - ๕ วันบ้าง ๗ - ๘ วันบ้าง ๑๑ - ๑๒ วันบ้าง ครึ่งเดือนบ้าง ค่อนเดือนบ้าง จนออกพรรษา ทั้งพระไทยพระเทศอดเหมือนกันและได้อองค์ละหลายๆ วันเหมือนกัน ที่วัดนั้นในพรรษา ๗ วันประชุมธรรมหนึ่งตลอดไปจนออกพรรษา เพื่อเป็นการส่งเสริมความเพียรทางใจให้ก้าวหน้าตามโอกาสอำนวย ออกพรรษาแล้วงานยุ่งมากเกี่ยวกับประชาชนไปมาหาสู่เพื่ออรรถเพื่อธรรมศีลทานการกุศลต่างๆ ซึ่งเป็นนิสัยของคนไทยชาวพุทธเคยปฏิบัติกันมาแต่ปู่ย่าตายายและถือเป็นจิตใจของชาวพุทธตลอดมา จึงนำอนุโมทนาด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะกิจประเภทนั้นนอกจากจะเป็นกุศลผลบุญแก่ผู้บำเพ็ญแล้ว ยังเป็นการวางรากฐานอันดีแก่อนุชนรุ่นหลังได้เจริญรอยตามด้วย

วิธีการฝึกกรรมฐานของพระธุดงค์กรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่นมีมาก และต่างๆ กันเป็นรายๆ การเขียนก็จะต้องแยกแยะออกเป็นแขนง ตามรายที่มีวิธีฝึกอบรมต่างกัน เพื่อท่านผู้อ่านด้วยความสนใจจะถือเอาประโยชน์จากวิธีการของท่านที่เห็นว่าเหมาะกับจริตนิสัยและเพศวัยของตน บางท่านนับแต่เริ่มออกปฏิบัติกรรมฐานด้วยความสนใจเป็นเวลานานแรมปี จิตไม่เคยแสดงความสงบลงเป็นหนึ่งให้เห็นเลยก็มี พอได้รับคำแนะนำอุบายการฝึกกรรมฐานด้วยวิธีต่างๆ จากครูอาจารย์และเพื่อนสหธรรมิกด้วยกัน ยึดไปทำทดลองดูตามวิธีที่ตนชอบ จิตได้รับความสงบเยือกเย็นเป็นลำดับและตั้งรากฐานจิตใจลงได้มั่นคง เพราะอุบายการฝึกอบรมที่ถูกกับจริตของตนก็มี ดังท่านที่ทำความจิตให้รวมลงได้ขณะกลัวเสียงเสือกกระหิมที่บริเวณที่พักซึ่งไม่น่าเป็นไปได้ ฉะนั้นจิตกับธรรมเครื่องอบรมจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นกับผู้บำเพ็ญเป็นรายๆ ไป เช่นรายที่จิตผาดโผนไม่ค่อยลงครูอาจารย์หรือใคร่ง่ายๆ อย่างนี้ โดยมากรายนั้นต้องเป็นอาจารย์ฝึกกรรมฐานตนเองด้วยอุบายวิธีที่เผ็ดร้อนเป็นพิเศษแฉ่งไปด้วย รายเช่นนั้นท่านชอบเข้าไปอยู่ในที่คับขัน อดๆ อยากๆ ด้วยปัจจัยสี่ อดบ้างอิ่มบ้าง ฝืดๆ เคืองๆ และชอบเข้าไปอยู่ในสถานที่น่ากลัวมากเพื่อทรมานตน เพราะคนเราทุกเพศทุกวัยมีนิสัยชอบบังคับมาประจำกำเนิด จะปล่อยให้เจริญรุ่งเรืองเองไม่มีทางเป็นไปได้ ต้องพึ่งตัวเองทั้งผู้อื่นช่วยบังคับเพื่อความดีทั้งหลาย จะเห็นได้จากการดูคำขู่เช็กของพ่อแม่ครูอาจารย์ที่ปฏิบัติต่อเรา ย่อมมีคำดูคำขู่เช็กเป็นคู่เคียงกับธรรมทั้งหลายที่นำมาอบรมสั่งสอนผู้อยู่ในความปกครองเสมอไป จะมีแต่โอวาทที่ไพเราะอ่อนหวานอย่างเดียวย่อมไม่เหมาะกับเหตุการณ์เสมอไป เพราะบางรายอาจชอบรสเผ็ดรสเค็มบ้าง การอบรมสั่งสอนจึงต้องมีทั้งดีทั้งดีสลับกันไป พูดถึงบทดูคำขู่เช็กก็ทำให้ระลึกถึงพระคุณท่านอาจารย์มั่นอย่างถึงใจ ซึ่งเคยเห็นท่านดูดำเราและพระอื่นๆ ในบางคราวที่ทำผิด ขณะนั้นมองดูกิริยาท่าทางท่านซึ่งกำลังเขียนตีหล้อหลอมลูกศิษย์ผู้โง่เขลาให้เป็นผู้เป็นคน ด้วยการดูคำขู่เช็กก็น่ากลัวอย่างยิ่ง มองดูผู้ถูกดูคำขู่เช็กก็กำลังกลัวอย่างเต็มที่จนตัวสั่นเหมือนลูกนกถูกฝนก็สงสารมาก แต่ผลที่ได้รับเป็นที่จริงใจไปนานนี้คือผลที่เกิดจากท่านผู้อื่นช่วยฝึก ส่วนผลที่เกิดจากตนฝึกตนเองนั้น ท่านที่เคยฝึกตนอย่างเต็มกำลังมาแล้วย่อม

ทราบชัดกับตัวเอง เช่นท่านที่ได้รับความสงบทางจิตอย่างเต็มที่กับทางจกกรมขณะที่กำลังกลัวเสียงเสื่อกระหึ่ม จิตกลับเกิดความอาญานขึ้นมาในขณะนั้นอย่างไม่คาดฝันว่าจะเป็นไปได้เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การฝึกทรมานตนจึงเป็นงานสำคัญที่ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกทางธรรมจะมองข้ามไปไม่ได้

ท่านผู้อ่านกรุณาทราบ ในบรรดาปฏิบัติที่ท่านนำมาแสดงเกี่ยวกับการปฏิบัติของพระอุดมศีลธรรมฐาน ทั้งฝ่ายเหตุว่ารายนั้นท่านมีนิสัยชอบฝึกอบรมตนด้วยวิธีนั้น รายนั้นท่านชอบฝึกด้วยวิธีนั้นเป็นต้น ทั้งฝ่ายผลที่ได้รับจากการฝึกตนซึ่งกำลังนำลงคละเคล้ากันไปกับฝ่ายเหตุก็ดี ที่จะลงไปตามลำดับ ทั้งเหตุและผลคละเคล้ากันไปก็ดี ผู้เขียนได้พยายามเขียนตามความจริงที่ได้เห็นได้ยินมาจากอาจารย์ผู้เคยรับการอบรมกับท่านมาแล้ว เป็นแต่ไม่ระบุนามท่านที่เป็นเจ้าของทั้งเหตุและผลเท่านั้น เพื่อรักษาสิ่งที่ควรสงวนในองค์ท่านไว้ นอกจากจำเป็นที่อาจารย์บั้งเป็นบางราย คำว่าบางองค์หรือบางรายท่านชอบฝึกตนด้วยวิธีนั้นๆ เป็นต้น โปรดทราบว่าเป็นการระบุนามท่านแล้วโดยปริยาย คำว่าบางองค์หรือบางรายนั้นก็คือคำยืนยันว่าท่านเป็นผู้ฝึกตนทรมานตนด้วยวิธีนั้น เช่น อดอาหารหรือเดินจงกรมแข่งเสียงเสื่อกระหึ่มเป็นต้น ทุกๆแขนงแห่งอุบายวิธีของการฝึกทรมานท่าน ล้วนเป็นวิธีที่ท่านเคยได้รับผลเป็นที่แน่ใจมาแล้วจึงได้นำลง มิได้เขียนด้วยการสุ่มเดาทั้งที่ไม่แนในผลเป็นที่ยืนยันและยอมรับกันในวงปฏิบัติ ที่เขียนมาแล้วก็ดี ที่กำลังจะเขียนต่อไปก็ดี โปรดทราบว่าเป็นไปตามความเป็นมาของท่านโดยตรง ส่วนผิดหรือถูกอาจขึ้นอยู่กับผู้เขียนซึ่งนำลงทั้งดุ้น ขาดความไตร่ตรองที่เคยมีประจำนิสัยเสมอมา จึงหวังได้รับอภัยจากท่านผู้อ่านตามเคย

วิธีฝึกทรมานตนของท่านจนได้มาเป็นอาจารย์สั่งสอนประชาชนพระเถรอยู่เวลานี้ รู้สึกจะเป็นการกระทำที่ผู้ไม่เคยได้พบเห็น ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนและไม่เคยคิดว่าการฝึกตนด้วยวิธีนั้นๆ จะมีผู้กล้าทำกล้าเสี่ยงต่อชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งรักสงวนอย่างยิ่งเหนือสิ่งใดๆ ในโลก และเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ในสังคมมนุษย์ปัจจุบันที่ต้องการผลมากกว่าการบำรุงเหตุ แต่ก็มีผู้ทำกล้าเสี่ยงจนเป็นชีวิตอัศจรรย์ที่เดาตายมาแล้ว ถ้าท่านรู้ธรรมจากวิธีนั้นๆ ก็น่าจะเรียกว่าธรรมเดาตายของท่านรายนั้นๆ ได้เพราะเหตุเดาตาย ผลก็ควรเดาตายเช่นกัน เหตุกับผลเหล่านี้ไม่น่าจะมีท่านผู้ใดสนใจนำมาคิดในชีวิตที่ถือว่าเป็นของมีคุณค่ามาก แม้คิดก็คงเข้ากันไม่ได้สนิทเพราะอำนาจแห่งความรักในชีวิตเป็นเครื่องปิดบังคุณค่าแห่งธรรมที่มีในตน ซึ่งยังมองไม่เห็นในขณะนั้น นอกจากท่านที่สนใจในหลักความจริงเสมอชีวิตหรือยิ่งกว่าชีวิต ที่พลอยให้เกิดความยุ่งเหยิงวุ่นวายไม่เข้าเรื่อง และร่องรอยอยู่เป็นประจำเท่านั้น จะนำไปไตร่ตรองและทดสอบความเป็นมาของท่านกับความเป็นมาและเป็นอยู่ของตนเข้าสู่หลักความจริงว่ามีอะไรยิ่งหย่อนกว่ากันบ้าง สำหรับเราทำอย่างนี้ แต่ท่านทำไมทำอย่างนั้นโดยไม่กลัวพญามัจจุราชจะหัวเราะเย้ยบ้าง เรากับท่านมีอะไรลึกลับและขัดความจริงแห่งธรรมต่างกันอย่างไรบ้าง ท่านทำไมทำได้เสี่ยงได้ และทราบที่ท่านมีความรู้เห็นต่างๆ ทั้งตื่นทั้งหลับเปิดเผยทั้งลึกลับจากวิธีนั้นๆ ด้วย ไม่น่าชีวิตไปถึงด้วยวิธีการฝึกทรมานนั้นเปล่าๆ เหตุกับผลซึ่งเป็นสมบัติของท่านยังปรากฏเป็นร่องรอยมาให้เราได้อ่านอยู่ขณะนี้ ท่านก็มีร่างกายซึ่งเป็นสิ่งที่รักสงวนเช่นเดียวกับเราและท่านก็เป็นคนคนหนึ่ง อาจมีความรู้สึกคล้ายคลึงกันกับคนทั่วไป แต่ทำไมท่านกล้าสละ ท่านสละเพื่ออะไร สิ่งที่ท่านทำแต่เราไม่เคยทำ และสิ่งที่ท่านรู้แต่เรายังไม่เคยรู้ ทำไมคนเหมือนกันทั้งที่สิ่งตีมีค่ามากต่างก็มีความต้องการด้วยกันทุกคน เราควรนำอุบายท่านอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะกับจริตและความ

สามารถไปปฏิบัติจัดการกับตน ลองดูผลจะเป็นอย่างไรบ้างเหล่านี้ ถ้าสนใจใคร่ครวญเพื่อต้อนรับเข้าสู่หลักความจริงตามธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้ ไม่ว่าเพศหรือวัยโดยอ้อมมีทางเชื่อและถือเอาประโยชน์ได้ เพราะความจริงไม่ขึ้นอยู่กับเพศและวัยใดโดยเฉพาะ แต่ขึ้นอยู่กับการวินิจฉัยไตร่ตรองหามูลความจริงซึ่งมีอยู่กับทุกคน

พระอุดมศีลธรรมฐานที่ท่านปฏิบัติตนจนเป็นที่จับใจถึงกับได้นำมาลงให้ท่านอ่านอยู่เวลานี้ รู้สึกท่านมีความมุ่งหวังอย่างแรงกล้าในผลที่ตนปรารถนา จึงมิได้คำนึงถึงการทุ่มเทความเพียรเพื่อผลนั้นๆ ว่าจะมีความหนักเบาหรือเป็นตายได้เสียอย่างไรบ้าง มีแต่ความหมายมั่นปั้นมือจะให้ได้ให้ถึงตายเดียว โดยมีได้คำนึงถึงความลำบากเป็นตายจะพึงมีเพราะความเพียรที่กำลังเป็นไปอยู่ ประกอบกับผลที่พึงหวังก็แสดงขึ้นในลำดับแห่งความเพียรซึ่งเป็นผลที่ไม่เคยได้เคยมี จึงทำให้ล้มอะไรๆ ที่กลัวๆ กันไปเสียหมด สิ่งที่น่าคิดพิศวงสำหรับผู้ไม่เคยประสบมีอยู่มากมายในวงพระอุดมศีลธรรมฐาน ดังท่านจะได้อ่านไปเรื่อยๆ จนกว่าจะจบปฏิบัติพานี้

ขณะที่กำลังจะได้อ่านอีกเรื่องหนึ่ง คือ มีอาจารย์ท่านหนึ่ง ขณะเดินจงกรมไปมาอยู่หน้าถ้ำ บนภูเขาในเวลากลางคืน โดยมีได้สนใจว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นในเวลานั้น เพราะขณะเดินจงกรมก็มีไฟเทียนไขตั้งในโคมผ้าสีขาวแขวนไว้สว่างไสว พอเห็นทางเดินได้อย่างชัดเจน ปกติไฟเป็นเครื่องหมายของมนุษย์ซึ่งสัตว์ป่าโดยมากทราบกัน แต่พอท่านเดินจงกรมไปมาเพลินๆ ก็ได้ยินเสียงเสื่อชูคำรามขึ้นข้างทางจงกรมซึ่งไม่สูงจากพื้นดินนัก ห่างกันประมาณ ๒ วา

เสียงเสื่อที่ชูคำรามนั้นหยุดเป็นพักๆ พอท่านได้ยินก็จำได้ทันทีว่าเป็นเสียงเสื่อคำราม ขณะนั้นจิตรู้สึกกลัวและหยุดมองดูเสื่อตามทิศทางที่มาของเสียงนั้น แต่ก็ไม่เห็นตัวมันจึงเดินจงกรมต่อไป สักครู่ก็ได้ยินเสียงคำรามขึ้นมาอีก ท่านก็หยุดเดินและมองดูมัน แต่ไม่เห็นตัวมันอีกเช่นเคย ส่วนความกลัวรู้สึกเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจนตัวสั่นและเหงื่อแตกโชกไปทั้งตัว ทั้งที่กำลังเป็นหน้าหนาวและกำลังหนาวจัดอยู่ด้วยในเวลานั้น แต่แข็งใจไว้ไม่ยอมหนีจากที่นั้น เสื่อก็คำรามไม่หยุด ท่านจึงหาอุบายปลุกปลอบและชูเชียวตัวเองว่าเรามาบำเพ็ญธรรมเหมือนครั้งพุทธกาลที่ท่านบำเพ็ญด้วยความกล้าหาญและยอมเสียสละทุกอย่างแม้ชีวิตก็ไม่มี ความอาลัยเสียตาย ครั้งนั้นก็ทราบว่ามีสัตว์มีเสื่อซึ่งบางชนิดก็ทำอันตรายแก่พระท่านได้ แต่ก็ไม่ปรากฏว่าสัตว์ร้ายเหล่านั้นกินท่านเป็นอาหาร แม้มีบ้างตามประวัติก็น้อยเต็มทีเพียงรายสองรายเท่านั้น พระท่านยังได้บรรลุธรรมถึงความสิ้นกิเลสและสั่งสอนโลกจนเกิดความเชื่อเลื่อมใสนับถือท่านเป็นสรณะตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ปรากฏว่าเสื่อเอาท่านไปเป็นอาหารเสียหมด ส่วนเราก็เป็นนักบวชในพุทธศาสนาอันเดียวกับท่าน และบำเพ็ญตนเพื่อธรรมแห่งเดียวกันคือ มรรค ผล นิพพาน แต่ทำไมพอได้ยินเสียงเสื่อมาเยี่ยมและถามข่าวคราวความทุกข์สุขดิบบ้างกลับยืนตัวแข็งและสั่นอยู่แบบคนสิ้นท่าและหึ่งหวงร่างกายชีวิตจิตใจ รวากับจะไม่ยอมตายไปกับโลกเขา แม้ถึงคราวแล้วทำไมจึงมาคือดั่งฝ่าฝืนคติธรรมที่โลกเคยเป็นกันแต่ผู้เดียว ถึงกับยืนตัวสั่นหึ่งหวงชีวิตไม่ยอมตายเอาทำคนเดียว ทำไมจึงมายืนตัวแข็งขวางธรรมของพระพุทธเจ้าอยู่อย่างนี้ ไม่นึกอายเสื่อตัวกำลังหัวเราะด้วยเสียงกระหึ่มๆ อยู่เวลานี้บ้าง ถ้าไม่อายเสื่อก็ทำไมไม่คิดย้อนกลับมาอายตัวเองซึ่งเป็นพระอุดมศีลธรรมฐานทั้งองค์ที่กำลังยืนตัวสั่นอยู่ที่นี่บ้าง จะพอมีสติตื่นตัวว่าตนเป็นพระ

ซึ่งเป็นเพศที่ยอมเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว แต่กลับยืนตัวสั่นเพราะเห็นแก่ชีวิตยิ่งกว่าธรรม เป็นความหยาบคาย ยิ่งกว่าสัตว์เสียอีก เสือเป็นสัตว์เดียรัจฉาน แต่เราเองเป็นถึงมนุษย์และเป็นพระกรรมฐานทั้งองค์ ทำไมไปคิดกลัว เสือไม่เข้าเรื่องเข้าราว ขณะที่เรากำลังกลัวเสือและยืนตัวสั่นอยู่เหมือนลูกสุนัขตกน้ำเช่นนี้ เมื่อครูอาจารย์ส่ง กระแสจิตมาเห็นเข้า ท่านก็จะหัวเราะเอาเช่นเสือหัวเราะอยู่เวลานี้ แล้วเราจะเอาหน้าไปไว้ที่ไหนกัน นี่ทำขายหน้าจริงเลยนะ และยังขายพระศาสนา ขายครูอาจารย์ตลอดวงคณะปฏิบัติที่เป็นพระพุทธรูปธรรมฐานด้วยกันอย่างไม่มีประมาณอีกด้วย เวลานี้เท่ากับเรามาขายตัวให้เสือและเทวดาทั้งหลายที่สถิตอยู่แถบเขาภูพานี่หัวเราะเยาะไม่มีชั้นดีเลย เราจะปฏิบัติตัวอย่างไรจึงจะสามารถยกอุ้งพระศาสนาและวงคณะกลับคืนมาได้ ไม่ถูกขายทอดตลาดแบบปลาเน่าที่เรากำลังเป็นพ่อค้าประกาศขายท่านเสียเองอยู่เวลานี้ ขณะที่ท่านกำลังปลอบโยนและชูเชิญตัวเองอยู่ อย่างวุ่นวายนั้น เสือก็แสดงอาการหัวเราะอยู่ด้วยเสียงกระหึ่มๆ และหยุดไปเป็นพักๆ ราวกับจะเตือนให้ท่านได้สติ ยับยั้งตัวเองด้วยอุบายแห่งธรรมที่กำลังคิดค้นอยู่อย่างซุ่มมุนและเอาจริงเอาจังในเวลานั้น ยังไม่ยอมหนีไปไหนง่ายๆ ลำดับต่อมาท่านระลึกสติได้ มีอุบายขึ้นมาในเวลานั้น ว่า **สัตว์ก็ดี เสือก็ดี คนก็ดี เรายังดี ในธรรมท่านก็สอนไว้แล้วว่า เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นไม่มียกเว้น** แม้เสือตัวกำลังคำรามเรา และเรากำลังกลัวเสือจนจะเป็นบ้าอยู่เวลานี้ เมื่อต่างก็มีความเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันเช่นนี้ เราจะกลัวหาประโยชน์อะไร เรายังกลัวก็ต้องตาย ไม่กลัวก็ต้องตาย เมื่อถึงเวลาแล้วไม่มีสัตว์ตัวใดหลีกเลี่ยงไปได้ เรามานำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่นี้ก็ไม่เจตนาคิดดิจางเบียดเบียนใคร ถ้าเสือตัวนี้ต้องการเลือดเนื้อของเราไปทำประโยชน์เพื่อประทังชีวิตของมันพอสืบต่ออายุไปเป็นวันๆ เราควรยินดีก็ให้เป็นทานแก่มันไป ยังจะดีกว่ามาฆยีนหวงซากผีดิบอยู่จนตัวสั่นยังไม่ยอมยกให้มันเลยเป็นไหนๆ นักบวชคือนักเสียสละมิใช่หนึ่งหวงหวงชีวิตจนนำอภัยขายตัวและพระศาสนา เราเกิดมาแต่เล็กจนถึงวันนี้เคยเอาเนื้อหนังมังสาของสัตว์ทั้งหลาย ที่ธรรมท่านสอนไว้ว่าเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน มาเป็นอาหารจนใหญ่โตมาขนาดนี้ แทบหยิกข่วนไม่รู้จักเจ็บเพราะเนื้อหนังของสัตว์ทั้งหลายหุ้มห่ออยู่รอบตัว บทเวลาจะควรยอมสละเนื้อหนังของตัวเพื่อเป็นทานแก่เสือเพียงตัวเดียว ทำไมจึงเหนียวแน่นแก่คนผู้ตระหนี่หนึ่งหวงนักล่ะ มิหนำยังหวงจนตัวสั่นชนิดเกาะไม่ออกบอกไม่ยอมเชื่อฟังธรรมเสียอีกด้วย ไม่เป็นการบวชมาเพื่อเห็นแก่ตัวเพราะกลัวกิเลสตัวอุบาทว์จนไม่มองเห็นใครๆ ในโลกไปแล้วหรือ ถ้าเชื่อกิเลสยิ่งกว่าธรรมจนยืนตัวสั่นเฝ้าร่างแห่งกองทุกข์อยู่ที่นี้ ถ้าเชื่อธรรมของพระพุทธเจ้า จงสละเลือดเนื้อให้เสือเอาไปเป็นอาหารพอมีสมาหาใจสืบชีวิตของมันต่อไปเดี๋ยวนี้อย่าชักช้า ว่าอย่างไร จะไปตามธรรมหรือจะโดดลงหลุมอุบาทว์แห่งความตระหนี่ รีบตัดสติใจ อย่าให้เสียเวลาของเสือที่กำลังรอพังกบวชอันเป็นเพศแห่งบุคคลผู้เสียสละจะประกาศความอาหาญออกมาด้วยปัญญาที่ใคร่ครวญดีแล้วว่า "จะให้หรือจะหวง"

นับแต่สงครามอันเข้มข้นระหว่างเสือกับท่านกำลังเป็นไปอยู่ ซึ่งต่างฝ่ายต่างไม่ยอมลดราวาศอกให้แก่กัน เป็นเวลาชั่วโม่งเศษๆ ท่านองค์นั้นจึงตัดสติใจลงได้ด้วยความเห็นภัยในความหนึ่งหวงแห่งชีวิต กลับเป็นใจที่กล้าหาญและเต็มเปี่ยมด้วยเมตตาสงสารเสือตัวนั้นเป็นกำลัง โดยถือธรรมบทว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดสิ้น เป็นหลักใจ มองเห็นภาพเสือตัวกำลังเป็นศัตรูกลายเป็นภาพแห่งมิตรอย่างสนิทใจ คิดอยากลูบคลำอวัยวะของมันเล่น ด้วยความรักสงสารและสนิทสนมในใจจริงๆ จึงก้าวออกจากทางจงกรม ถือเอาโคมไฟที่แขวนอยู่ข้างทาง เดินตรงไปที่เสืออยู่ที่นั่นพร้อมด้วยจิตใจที่อ่อนโยนด้วยความเมตตา พอไปถึงที่ที่เข้าใจว่าเสืออยู่

แต่ไม่ปรากฏมีเสืออยู่ที่นั่นเลย จึงเดินตามหาเสือด่วนนั้นทั่วทั้งป่าแถบบริเวณนั้น ขณะที่เดินตามหาเสือด่วนด้วยความกล้าหาญและใจอ่อนโยนด้วยเมตตาธรรมนั้น ก็ไม่เห็นเสือด่วนอีกเลย เสือก็ไม่ทราบว่ายาวตัวไปที่ไหนอย่างลึกลับ ขณะที่เดินตามหาเสือด่วนไม่พบจนใจอ่อนนั้น มีอะไรผุดขึ้นในใจราวกับคนมาเตือนว่า จะตามหามันทำไมกัน ความรู้กับความหลงก็ตกอยู่กับเราคนเดียว มิได้อยู่กับสัตว์กับเสือด่วนไหน ความกลัวตายถึงกับจะเป็นบ้าไปในขณะนั้นก็คือความหลงของตัวผู้เดียว ความรู้ว่าธรรมท่านสอนไว้ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งสิ้น ถึงกับสละความหึงหวงเสียได้กลายเป็นคนมีเมตตาจิตอ่อนโยนต่อเพื่อนร่วมโลกก็เป็นความรู้ของตัวผู้เดียว ทั้งสองประโยคนี้มิได้เป็นสมบัติของใคร แต่เป็นสมบัติของตนโดยเฉพาะ แล้วจะเที่ยวหาอะไรอีก เมื่อรู้ก็ควรมีสติอยู่กับผู้รู้ เพียรไปกับผู้รู้ จักว่าเป็นความถูกต้องดีงามแล้ว จะไปตามเอาอะไรกับสัตว์กับเสือให้กลายเป็นความเห็นผิดไปอีกเล่า พอความรู้ผุดขึ้นเตือนจบลง ก็กลับได้สติขึ้นมาทันที

ท่านว่าขณะที่กำลังเดินไปหาเสือด่วนนั้น เป็นความแน่ใจว่าเสือเป็นมิตรกับตนอย่างสนิทสามารถจะลูบคลำหลังและอวัยวะต่างๆ ของมันได้อย่างเต็มมือโดยมิได้นึกคิดว่ามันจะทำอะไรตนได้เลย แต่ความจริงจะเป็นอย่างไรไม่ทราบได้ จากนั้นก็กลับมาเดินจงกรมอย่างสบายหายห่วง ไม่มีความหวาดกลัวเหลืออยู่เลย เสียงเสือด่วนคำรามและหยุดไปเป็นพักๆ นั้นก็หายไปทันที ไม่มาปรากฏอีกเลยทั้งในคืนวันนั้นและคืนต่อไป จนท่านหนีจากที่นั่น ท่านว่าน่าอัศจรรย์ที่จิตกลัวแทบตั้งตัวไม่อยู่และจนจะเป็นบ้าในขณะนั้นอยู่แล้ว แต่พอถูกขู่เข็ญทรมานด้วยอุบายต่างๆ กลับเป็นจิตที่กล้าหาญขึ้นมา สามารถสละเลือดเนื้อชีวิตจิตใจพลีต่อเสือด่วนได้โดยไม่มี ความสะทกสะท้านหวั่นไหวและอาลัยเสียดายเลย นับแต่วันนั้นมา เวลาเดินจงกรมหรือนั่งภาวนา ถ้าจิตไม่ยอมสงบง่าย ใจคิดอยากให้เสือด่วนมาและกระหึ่มให้ฟังบ่อยๆ จิตจะได้มีความตื่นตัว อย่างน้อยก็ได้รับความสงบ มากกว่านั้นก็เป็นที่ใจมีเมตตาอ่อนโยนและเป็นสุขไปกับสัตว์กับเสือ เพราะขณะที่ใจพลิกไปกับเสียงสัตว์ต่างๆ มีเสือเป็นต้น รู้สึกเป็นสุขอย่างละเอียดที่บอกไม่ถูก ขออภัยลืมประโยคที่อะไรผุดขึ้นในใจท่านขณะที่เดินตามหาเสือด่วนยังเก็บไม่หมด จำต้องวกเวียนมาอีก ท่านว่าอะไรผุดขึ้นมาว่า ความเมตตาที่แสดงเป็นความอ่อนโยนนั่นแล เป็นความสนิทสนมกับสัตว์ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นศัตรูและทั่วๆ ไป ตลอดมนุษย์มาเวทดาอินทร์พรหมมยักษ์ทั่วไตรโลกธาตุ ไม่มีอะไรเป็นศัตรูในเวลานั้น ใจของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นใจที่เต็มไปด้วยเมตตาในสัตว์ไม่มีประมาณอย่างนั้นแล ผู้มีเมตตา หลับแลตื่นย่อมเป็นสุข สิ่งที่ผุดขึ้นในเวลานั้น เหมือนเป็นโอวาทสั่งสอนเราคนเดียว ปรากฏแว่วๆ ขึ้นมาในจิต ฟังได้คนเดียว รู้ได้คนเดียว ชัดถ้อยชัดคำและผุดขึ้นมากมาย แต่จำไม่ได้ทุกประโยค ยังรู้สึกเสียดายอยู่ไม่หายดังนี้

การอยู่ป่าอยู่เขาซึ่งเป็นที่เปลี่ยวๆ สำหรับผู้มุ่งหวังต่อธรรมอย่างยิ่งย่อมเกิดประโยชน์ผิดธรรมดาอยู่มาก ดังท่านอาจารย์องค์นี้เล่าตอนจิตอ่อนโยนกับสัตว์เสือด่วนต่างๆ ไม่มีประมาณ คิดอยากไปลูบคลำหลังและอวัยวะต่างๆ ของมันเล่นด้วยความสงสารนั้น ผู้เขียนเชื่ออย่างเต็มใจเพราะเคยได้ประสบมากับตัวเองขณะที่เกิดความกลัวมากๆ จนแทบตั้งตัวไม่อยู่ ได้พยายามใช้อุบายวิธีฝึกทรมานตนเช่นเดียวกับท่าน จนจิตหายพยศ ปรากฏเป็นความกล้าหาญและอ่อนโยนด้วยเมตตาขึ้นมา สามารถเดินเข้าหาศัตรูทุกชนิดได้โดยไม่มี ความหวั่นเกรงใดๆ เลย พอได้ยินท่านเล่าให้ฟัง ใจจึงรู้สึกซึ่งในความเป็นของท่านทันทีว่า ยังมีผู้ทำแบบป่าๆ เก๊ๆ เช่นเราอยู่เหมือนกัน นี้กว่า

เป็นอะไรไปเฉพาะเราคนเดียว เพราะเป็นเรื่งที่พูดได้ยาก เนื่องจาเป็นเรื่งนอกบัญญัติแห่งความนึกคิดของคนทั่วไปที่จะคิดกัน

รุดงค์ ๑๓ แต่ละข้อมีความหมายในการปราบปรามกิเลสทุกประเภทได้อย่างอัศจรรย์ยากที่จะคาดให้ทั่วถึงได้ แต่ได้อธิบายไว้ในประวัติทาานพระอาจารย์มันพอสมควรแล้ว ในปฏิบัติทาานนี้จึงคิดว่าจะไม่ขออธิบายมากมายนัก ทั้งที่พระรุดงค์บรรดาที่เป็นศิษย์ทาานต่างดำเนินตามปฏิบัติทาานสาของทาานเป็นประจําตลอดมา รุดงค์ ๑๓ ข้อที่ได้อธิบายไว้ในประวัติของทาานพระอาจารย์มัน ปรากฏว่ามีตั้งนี้ถ้าจำไม่ลืม ข้ออยู่รุกรขมูลร่มไม้ บิณฑบาตเป็นวัตรฉันในบาตร ฉันหนเดียวในวันหนึ่งๆ ถือผ้าบังสุกุล ข้อไม่รับอาหารที่ตามส่งทีหลัง ที่อาจอธิบายซ้ำอีกบ้างก็เป็นเพียงเพิ่มเติมเล็กน้อย

พอเขียนรุดงค์นี้จบลง ไปปรึกษาหมู่เพื่อนว่าจะไม่เขียนซ้ำอีก เกรงว่าจะซ้ำกับที่เขียนไว้แล้วในประวัติทาานอาจารย์มัน แต่โดยมากมีความเห็นว่าอยากให้อธิบายรุดงค์ข้อที่เคยเขียนในประวัติทาานอาจารย์แล้วซ้ำอีก ทั้งนี้ไม่แน่ใจว่าทาานผู้อ่านทั้งหลายอาจจะไม่ได้รับหนังสือประวัติทาานอาจารย์มันโดยทั่วถึงก็เป็นได้ จะไม่มีโอกาสทราบว่ารุดงค์วัตรมีความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมอย่างไรบ้าง เลยจําต้องอธิบายไว้ในที่นี้ซ้ำอีกเล็กน้อย ขอความกรุณาทาานที่เคยได้อ่านรุดงค์ในประวัติทาานพระอาจารย์มันมาแล้วอย่าได้รำคาญ เพราะสำนวนซ้ำซาก โปรดคิดเสียว่าเพื่ออนุเคราะห์ทาานที่ยังไม่เคยทราบเรื่งรุดงค์วัตร ๑๓ ข้อ จะพอมีทางทราบจากที่นี่บ้าง

รุดงค์ข้ออยู่รุกรขมูลคือร่มไม้นี้ พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญมาก่อนรุดงค์ทั้งหลาย วันตรัสรู้ธรรมแดนโลกธาตุในวันไหว้ทั่วไตรภพก็ตรัสรู้ได้ร่มไม้คือร่มพระศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธบริษัทถือเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์เป็นคู่เคียงพระศาสนาและพระศาสดามาจนทุกวันนี้ เวลาปรีนิพพานก็ทรงนิพพานได้ร่มไม้คือนางรังทั้งคู่ ที่เรียกว่ารุกรขมูลแห่งรุดงค์ข้อนี้ การอยู่ในกุฎีที่มุงที่บังมิดชิด ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ กับการอยู่ได้ร่มไม้มีความแตกต่างกันมาก ข้อนี้จะทราบได้ชัดจากผู้ที่เคยอยู่ทั้งที่มุงที่บังคือกุฎีวิหาร ทั้งเคยอยู่รุกรขมูลคือร่มไม้เปลี่ยวๆ มาแล้ว ใจจะรู้สึกและว่าเหว่ต่างกันมาก ยิ่งกุฎีในป่าเปลี่ยวและร่มไม้ในป่าเปลี่ยวที่เต็มไปด้วยเสื่อสัตว์ด้วยแล้ว จะเห็นได้ชัดว่าระหว่างกุฎีกับร่มไม้มีความแตกต่างกันอยู่มาก ผู้ที่อยู่กุฎีในป่าเปลี่ยวจะสนุกนึ่งสนุกนอนมากกว่าจะสนุกภาวนาเสียซ้ำอย่างสบายหายระแวงต่างๆ ส่วนผู้ที่อยู่ได้ร่มไม้ในป่าเปลี่ยวปราศจากเครื่องอารักขาหาที่พอหลบซ่อนนึ่งนอนให้สบายมิได้จําต้องระวังภัยอยู่ทุกอิริยาบถ สติกับจิตไม่มีเวลาจากกันเพราะกลัวจะเสียท่าเวลามีอันตราย ซึ่งอาจเกิดได้ทุกอิริยาบถ ความสุขทุกข์ของการอยู่ในที่ต่างกันนั้นรู้สึกต่างกันมาก ผู้อยู่ได้ร่มไม้จะเป็นทุกข์มากแทบทุกด้าน แต่ทางสมาธิภาวนาสำหรับผู้มุ่งต่อธรรมแล้ว ผู้อยู่รุกรขมูลร่มไม้มีทางเจริญมากกว่า เพราะอยู่ในท่าแห่งความเพียรทุกอิริยาบถ นอกจากเวลาหลับเท่านั้น ความระวังรักษาสติไม่ให้พรากจากใจเนื่องจากความกลัวภัยเป็นเหตุ นั้น เป็นประโยชน์แห่งความเพียรที่จะยังจิตให้เจริญทางสมาธิปัญญาได้ไม่มีทางสงสัย ดังนั้น การอยู่รุกรขมูลในป่าเปลี่ยวของนักรบผู้กล้าตายจึงเป็นเหมือนเข้าสู่แนวรบในอิริยาบถ แม้จิตที่ไม่เคยสงบ ไม่เคยรู้ว่าสมาธิเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไรหรือมรรคผลนิพพานเป็นอย่างไรก็ตาม เมื่อตั้งสติเข้าใกล้ชิดติดแนบกับใจ พยายามรักษาไม่ให้พลังพลอ จะบริกรรมภาวนาด้วยธรรมบทต่างๆ ก็เป็นภาวนาขึ้นมาได้โดยถูกต้องด้วยสติ จะพิจารณาสภาวธรรมเพื่อความเห็นแจ้งทางปัญญา ก็เป็นปัญญาขึ้นมาได้ด้วยสติ เครื่องควบคุม สติจึงเป็นธรรมจําเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง

เกี่ยวกับกิจการต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกใน ผู้ที่อยู่ในที่เปลี่ยวมีรุกขมูลเป็นต้นเป็นที่บำเพ็ญ จึงมีโอกาสส่งเสริมความเพียรได้ดีกว่าที่ที่เห็นว่าปลอดภัยไร้กังวลทั้งหลายมีกฎเป็นต้น คุณสมบัติแห่งการอยู่รุกขมูลร่วมไม้ทำให้ไม่มโนใจ มีสติอยู่กับตัว อันเป็นทางเจริญแห่งสมาธิสมาบัติมรรคผลนิพพานโดยลำดับ ไม่ซัดซ่านหรือมัวสงสัยอยู่เพราะความประมาทมโนใจ ผู้ที่เคยอยู่รุกขมูลในป่าเปลี่ยวมาจนเคยชินแล้ว ย่อมเป็นเหมือนผู้จัดเจนในสงครามไม่สะทกสะท้านต่อข้าศึก อยู่ที่ไหนก็อยู่ได้ ผิดกับผู้ไม่เคยฝึกหัดอยู่มาก ท่านอาจารย์มั่นท่านสรรเสริญการอยู่รุกขมูลอย่างถึงใจและติดปากติดใจท่านตลอดมาจนวสานแห่งชีวิต และเคยพูดเป็นเชิงเตือนสติพระลูกศิษย์ทั้งหลายให้สำนึกตัวเกิดความสนใจในการอยู่รุกขมูลว่า **พระเราถ้าอยากทราบเรื่องหยาบละเอียดของตัว และเชื่อกความสามารถของตนว่าเป็นพระปฏิบัติเต็มภูมิหรือไม่เพียงไร จงพากันไปอยู่รุกขมูลร่วมไม้ในป่าเปลี่ยวที่เต็มไปด้วยสัตว์เสือเป็นสิ่งเตือนใจ** และทดลองความสามารถอาจหาญหรือความซื่อสัตย์ไม่เป็นท่าของตัวจนรู้ความลึกต้นแห่งความหมายของการอยู่รุกขมูลที่ทรงบัญญัติไว้ พอทราบความกลัวตามนิสัยดั้งเดิมและความกล้าที่เกิดจากความเพียรที่ทนชำระได้ คีล สมาธิ ปัญญา ตลอดจนธรรมเบื้องสูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ย่อมเจริญขึ้นตามๆ กัน และรู้ประจักษ์ใจตัวเองเป็นระยะไป นั่นแหละเห็นคุณของอุปัชฌาย์ข้อนี้อย่างถึงใจ พระพุทธเจ้าและสาวกท่านทรงถือและถืออุปัชฌาย์ข้อนี้เป็นคู่กับชีวิตความเพียรไปตลอดสายไม่ทรงละเลย เพราะเป็นที่อยู่ของบุคคลผู้ตื่นตัวตื่นใจไม่ประมาทหนึ่งนอน ความเพียรด้านจิตใจท่านจึงเจริญและเจริญจนสุดขีดสุดแดน ไม่มีอะไรเทียบเท่าเสมอได้ในโลกทั้งสาม จึงทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นกรุฬามายป้ายบอกราวกับท่านตรัสว่า นี่นะทางเดินเพื่อพ้นภัยไร้ทุกข์ทั้งมวล เธอทั้งหลายมัวงุ่มง่ามตมตมอยู่ทำอะไรกัน สถานที่นี้มีใช้สถานที่งุ่มง่ามทรมสติปัญญา แต่เป็นสถานที่ฟื้นฟูสติปัญญาความเพียรทุกด้านให้แก่กล้าแหลมคม มา...เราตถาคตจะพาไปไม่ซัดซ่าน อย่ามัวพะรุงพะรังแบกภาระหนักโดยสำคัญว่าตนมีกำลังสามารถอยู่เลย เวลาคับขันจะไม่มီးอะไรติดตัว รีบแสวงหาชัยสมรภูมิที่บำเพ็ญเหมาะๆ มีรุกขมูลเป็นต้น จิตจะได้บรรลุลุทธิที่เข้ากับใจ ไร้กิเลสกองทุกข์ทั้งหลายเสียได้ สถานที่เช่นนี้แลตถาคตปราบปรามกิเลสทั้งมวลให้หมอบราบเสียได้ ไน่ต้นพระศรีมหาโพธิ์อย่างไรละ ที่เป็นเครื่องหมายมหาชัยของตถาคต ถ้าไม่เรียกว่ารุกขมูลควรจะเรียกว่าอะไร สิทธัตถราชกุมารอุปติตรัสเป็นพระพุทธเจ้าที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นแล พวกเขาจะสงสัยและจะไปแสวงหาธรรมที่ไหนกันอีก ถ้าไม่หาดังที่ตถาคตพาหาพารู้นี้ สถานที่เช่นนี้แลคือที่อันศักดิ์สิทธิ์ของผู้เห็นภัย จะพากันหลงมกมายไปหาที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ไหนกัน ความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเราเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่พึงปรารถนาอย่างยิ่งเหนือสิ่งใดๆ จงพากันค้นหาให้เจอและค้นลงที่ใจนี้ โดยอาศัยสถานที่เหมาะสมเป็นสนามขุดค้นดังนี้

ท่านพระอาจารย์มั่นแสดงที่ไหน รู้สึกถึงใจดังที่เขียนผ่านนี้ เพราะเป็นโอวาทที่ออกจากความรู้จริงเห็นจริงของท่านจริงๆ ไม่มีที่น่าสงสัยว่าข้อปฏิบัติมรรคผลนิพพานจะมีอยู่ในที่อื่นใด นอกไปจากข้อปฏิบัติของผู้บำเพ็ญด้วยสมาธิจิตรมเลย ยิ่งฟังต่อหน้าท่านแสดงด้วยแล้ว ราวกับท่านถอดมรรคผลนิพพานออกมาจากใจให้คณะลูกศิษย์ผู้ตาบอดลูบคลำกันพอให้เสียตาย แล้วท่านก็เก็บไว้ที่เดิมเสีย คือขณะท่านแสดงก็เหมือนท่านหยิบยกออกมาให้ดู พอจบการแสดงก็เหมือนท่านเก็บไว้ที่เดิมคือที่ใจท่านเสีย ขณะฟังเหมือนจะพากันเหินเดินเมฆไปทางอากาศ พอฟังจบแล้วเหมือนคนตาบอด ต่างลูบคลำแต่หาทางไปไม่ได้ อันนั้นก็สงสัยอันนี้ก็สงสัย อันนั้นก็เข้าใจว่าดี อันนี้ก็เข้าใจว่าเลิศแล้ว คว่าเอาทั้งเปลือกทั้งกระพี้ทั้งรากแก้วรากฝอย ซึ่งทำประโยชน์อะไรไม่ได้ นั่นแล พอปลง

อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เราดี ๆ นี้เอง

การอยู่รุกรขมุขนี้ท่านอาจารย์ท่านว่า ท่านเคยได้รับประโยชน์ประทับใจเรื่อยมา จึงชอบอยู่ในสถานที่เช่นนั้นไม่จี๊ดจาง การอยู่ปราศจากที่มุ่งที่บังอันเป็นเครื่องป้องกันอันตราย จิตใจต้องหวาดระแวงแน่นอน ยิ่งตกกลางคืน ถ้าเป็นคนขี้ลาดตมองเห็นอะไรต้องเหมาว่าเป็นเสือไปหมด บางรายที่มีนิสัยขี้กลัว ตอนกลางวันต้องสังเกตุพุ่มไม้ข้างบริเวณที่อยู่ไว้อย่างรอบคอบ เพื่อสังเกตุง่ายในเวลากลางคืน ไม่เช่นนั้นพุ่มไม้ที่อยู่รอบๆ บริเวณที่พักนั้นจะกลายเป็นเสือขึ้นในมโนภาพ ความสำคัญและหลอกหลอนตลอดคืนไม่เป็นอันอยู่หลับนอนและภาวนาได้ ผู้ที่อยู่รุกรขมุขมีความระมัดระวังผิดกับผู้อยู่ในที่มุ่งที่บังอยู่มาก ทั้งด้านอิริยาบถเกี่ยวกับความเป็นอยู่หลับนอนและด้านสมาธิภาวนา ฉะนั้น จิตจึงมักก้าวไปเร็วกว่ากัน ทั้งนี้มิได้มีใครบังคับท่านให้จำต้องทำ แต่เป็นความสมัครใจของแต่ละท่านจะหาอุบายฝึกกรรมฐานตนเป็นรายๆ ไป บางครั้งขณะที่ท่านนั่งทำสมาธิภาวนาอยู่ในมุ้งได้ร่มไม้ที่เรียกว่า รุกรขมุข เสือยังแอบด้อมเข้ามาดูท่านอย่างเงิบๆ จนถึงที่อยู่ก็ยังมี พอทราบว่าเป็นคนแล้วก็รีบถอยห่างออกไป ไม่มาเกี่ยวข้องอีกเลย ที่มันแอบเข้ามาดูนั้น เข้าใจว่ามันคงสงสัยเพราะไม่เคยเห็นมาก่อน แต่เสือบางตัวรู้สึกจะมีเจตนาซ่อนเร้นพิกลที่ไม่น่าไว้วางใจแฝงอยู่ด้วย จะทราบได้ขณะที่พระท่านกำลังเดินจงกรมอยู่ที่มืดๆ ไม่จุดไฟ มันยังแอบด้อมเข้ามาจนถึงที่สุดทางเดินจงกรม ห่างกันประมาณวาเศษเท่านั้น และหมอบราบดูอยู่ที่นั่นไม่ยอมหนีไปไหนจนพระท่านได้ยินเสียงนิดๆ ผิดสังเกตุธรรมดา ฉายไฟไปดูก็เห็นมันโดดออกไปจากที่นั่นทันที แต่วันหลังไม่เห็นมันกลับมาอีก ที่กล่าวนี้หมายถึงเสือโคร่งใหญ่ๆ ลายพาดกลอนตัวขนาดเท่าม้าแข่งเราดี ๆ นี้เอง มิใช่เสือดาวซึ่งเป็นสัตว์ชอบแอบหากินสุนัขกับคนที่ไปเที่ยวป่าตามนิสัยของสัตว์ชนิดนั้นที่เคยหากินกับคน

การอยู่รุกรขมุขของพระอริยสงฆ์ผู้เป็นเจ้าของเรื่องต่างๆ ที่นำหวาดกลัวซึ่งนำมาลงเพียงเล็กน้อยนี้ ถ้านึกวาดภาพเปลี่ยนให้ท่านที่อยู่รุกรขมุขและเรื่องที่ท่านประสบมากลายเป็นเรื่องของเราเข้าบ้าง ท่านผู้อ่านจะมีความรู้สึกอย่างไรบ้าง ถ้าทนได้และทรมาณได้จนกลายเป็นเจ้าของประวัติอันดีงามได้ก็นับว่าดี เป็นคติแก่อนุชนได้ยึดเป็นหลักใจต่อไป เผื่อทนไม่ได้ทรมาณไม่ลงปลงไม่ตก น่ากลัวจะเป็นประวัติที่ขายหน้าตัวเองและหมู่คณะตลอดพระศาสนาอันเป็นหัวใจของชาวพุทธให้มัวหมองชนิดไม่มีอะไรมาลบล้างให้หายได้ตลอดกาลนาน และกลายเป็นบุคคลที่มีปมด้อย วงกรรมฐานที่มีปมด้อย และพระศาสนาที่มีปมด้อยตลอดไป เพราะอาศัยเราคนไม่เป็นท่าเพียงคนเดียว พาให้สิ่งที่มีคุณค่าไม่มีประมาณทั้งหลายเสียไปด้วย

เพียงนึกวาดภาพทดลองดูขณะเดียวก็พอทำให้ทราบได้ว่า ท่านที่อุตสาหะพยายามตะเกียกตะกายด้วยวิธีนั้นแต่เริ่มแรกชีวิตแห่งอริยสงฆ์ธรรมฐาน จนสามารถตั้งรากฐานมั่นคงในธรรมทั้งหลายได้ เพราะความเดชะนั้นจะเป็นความลำบากกายทรมาณใจมากเพียงไร ซึ่งยากจะมีผู้กล้าเสียสละอย่างท่านได้ในวงมนุษย์ผู้เห็นแก่ตัวกลัวทุกข์มากกว่าธรรมเครื่องนำออก การอยู่ปราศจากที่มุ่งที่บังโดยประการทั้งปวงนั้น ย่อมเป็นเครื่องสอให้เห็นแล้วว่า เป็นนักเสียสละทุกอย่างไม่ว่าภัยเสียตาย จะตายไปเพราะเหตุใดก็ยอมให้เป็นไปตามคติธรรมดา ไม่คัดค้านต้านทานด้วยวิธีเห็นแก่ตัว จะอดอยากขาดแคลนปัจจัยสี่ที่โลกอาศัยและถือกันเป็นสำคัญก็ยอมอดโดยธรรม ไม่แสดงความอึดอัดขัดใจอันเป็นทางส่งเสริมทุกข์ให้มากมุล จะเป็นทุกข์ทรมาณเพราะความเพียรกล้าก็ยอมทน เพราะอยากพ้นทุกข์ด้วยความเพียรนั้นๆ แม้สัตว์เสือดาวหิวโหยอาหารจะมากัดและคาบเอาไปกินก็ยอมสละให้มันด้วย

ความเป็นนักบวชและนักเสียสละอย่างพร้อมมูลอยู่แล้วภายในใจ ไม่มีอะไรขัดข้องหึงหวง การเสียสละทุกอย่างเพื่อธรรมดวงเลิศเป็นความอยู่สบายในที่ทุกสถาน แม้ชีวิตของผู้อยู่รวมหมู่ไม่ได้ด้วยความเสียสละจะไม่มี ความหมายสำหรับคนทั่วไป แต่ใจกลับมีความหมายในธรรมอันมีค่ามาก ฉะนั้น แทนที่ชีวิตร่างกายท่านจะหมดความหมายไปตามความเสกสรรของโลกรู้ๆ ไป แต่กลับเป็นสิ่งที่มีความหมายมากยากจะมีผู้สละได้ พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสำคัญแห่งคุณค่าในอริยธรรมข้อนี้ว่าเป็นธรรมเครื่องปราบปรามกิเลสภายในใจสัตว์โลกได้เป็นอย่างดี จึงทรงบัญญัติเป็นแนวทางไว้ โลกจะได้ดำเนินตามและเผื่อท่านผู้มีใจเป็นนักบวชเพื่อการอยู่จบพรหมจรรย์ ประสงค์ธรรมข้อนี้เป็นยานพาหนะขับขี่ข้ามโลกสงสารจะได้ยึดเป็นหลักชัยในการออกสงครามตามเสด็จให้ทันพระองค์โดยไม่ชักช้าเนิ่นนาน เพราะธรรมข้อนี้เป็นเครื่องปลุกใจให้ผู้ปฏิบัติเกิดความอาจหาญต่อแดนพันทุกขที่ไม่มีทางสงสัย โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมชนิดต่างๆ เป็นเครื่องเตือนใจให้ระคองความเพียรด้วยความสม่ำเสมอจนถึงจุดที่มุ่งหมายได้โดยไม่มีอุปสรรค ดังที่อธิบายมาพอเป็นแนวทางเล็กน้อยแก่ท่านผู้สนใจจะได้นำไปเทียบเคียงระหว่างท่านกับเรา ซึ่งหวังความเจริญด้วยกันจะควรปฏิบัติอย่างไรบ้าง พอมีทางเล็ดลอดปลอดภัยที่ควรเป็นได้ ไม่นั่งนอนคอยรับทุกข์น้อยใหญ่จากการกระทำของจิตผู้เป็นตัวการ ซึ่งมีนิสัยชอบในสิ่งที่เลวชอบเขตประจำตน ธรรมข้อนี้แม้จะเรียกว่าเป็นหัวใจกรรมฐานข้อหนึ่งก็ไม่น่าจะผิด เพราะพระอริยสงฆ์ผู้มุ่งต่ออรรถต่อธรรมจริงๆ ท่านชอบปฏิบัติธรรมข้อนี้แทบทั้งนั้น ผู้เขียนเองแม้จะไม่มีความรู้ความฉลาดอะไรเลย แต่หัวใจมีก็อดจะชอบธรรมข้อนี้ไม่ได้ นอกจากจะเอื้อไม่ถึงเท่านั้น จึงยอมสละสภาพนอนอย่างไม้อาย

(เริ่มม้วน 5) **อริยธรรมข้อบิณฑบาตเป็นวัตร** การบิณฑบาตเป็นกิจจำเป็นของพระผู้บวชเป็นศากยบุตรพุทธชินโรส ปรากฏในพระพุทธศาสนาโดยทางเทศอย่างเปิดเผยยอมถือบิณฑบาตเป็นงานสำคัญประจำชีวิต ดังอนุศาสน์ท่านสอนไว้ซึ่งมีทั้งข้อรุกขมูลเสนาสนะและข้อบิณฑบาต ซึ่งเป็นเครื่องพร่ำสอนที่สำคัญหลังจากการอุปสมบทแล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงสนพระทัยและทรงถือปฏิบัติเป็นประจำพระองค์ตลอดมาจนถึงวันเสด็จปรินิพพาน หากจะทรงดบ้างก็เป็นบางสมัยที่ไม่อาจทรงปฏิบัติได้ เช่น สมัยทรงจำพรรษาที่ป่าเลไลยก์กับช้างป่าลีเลยยกะ เป็นต้น เพราะมิใช่แดนมนุษย์ที่ควรจะถวายเป็นความสะดวกแก่พระองค์ได้

การบิณฑบาตเป็นกิจวัตร ข้อหนึ่งที่น่าอวยผลแก่ผู้บำเพ็ญ ให้ได้รับความสงบสุขทางใจ คือ เวลาเดินไปในละแวกบ้านก็เป็นกรบ่าเพ็ญเพียรไปในตัวตลอดทั้งไปและกลับ เช่นเดียวกับเดินจงกรมอยู่ในสถานที่พักหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนอิริยาบถในเวลานั้น หนึ่ง ผู้บำเพ็ญทางปัญญาโดยสม่ำเสมอแล้ว เวลาเดินบิณฑบาตขณะที่ได้เห็นหรือได้ยินสิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาสัมผัสทางทวาร **ยอมเป็นเครื่องเสริมปัญญา** และถือเอาประโยชน์จากสิ่งนั้นๆ ได้โดยลำดับ หนึ่ง **เพื่อตัดความเกียจคร้าน** ประจักษ์สมมุขที่ชอบแต่ผลอย่างเดียวแต่ขี้เกียจทำเหตุซึ่งเป็นคู่ควรแก่กัน หนึ่ง **เพื่อตัดทิฐิมานะ** ที่เข้าใจว่าตนเป็นคนชั้นสูงออกจากตระกูลสูงและมันคั่งสมบูรณ์ทุกอย่าง แล้วจึงเกียจต่อการโคจรบิณฑบาตอันเป็นลักษณะคนที่ยิวขอทานทำเดียว ได้อะไรมาจากบิณฑบาตก็ฉันพอยังอัธยาศัยให้เป็นไปไม่พอกพูนส่งเสริมกำลังทางกายให้มาก อันเป็นข้าศึกต่อความเพียรทางใจให้ก้าวไปได้ยาก การฉันหนเดียวก็ควรฉันพอประมาณ ไม่มากเกินไปจนท้องอืดเพื่อย่อยไม่ทันเพราะเหลือกำลังของไฟในกองธาตุจะย่อยได้ ความอดความหิวถือเป็นเรื่องธรรมดาของผู้พิจารณาธรรมทั้งหลายเพื่อความสิ้นทุกข์โดยไม่เหลือ นอก

จากฉันคนเดียวแล้วยังสังเกตอาหารอีกด้วยว่า อาหารชนิดใดเป็นคุณแก่ร่างกายไม่ทำให้ท้องเสียและเป็นคุณแก่จิต ภาวนาสะดวง จิตไม่มัวหมองเพราะพิษอาหารเข้าไปทำลาย เช่น เผ็ดมากเกินไป เค็มมากเกินไป ซึ่งทำให้ออกร้อนภายในท้อง ก่อความกังวลแก่จิตใจไม่เป็นอันทำความเพียรได้สะดวก เพราะกายกับใจเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันและกระเทือนถึงกันได้เร็ว ท่านจึงสอนให้เลือกอาหารที่เป็นสัปปายะ ซึ่งเป็นคุณแก่ร่างกายและจิตใจถ้าพอเลือกได้ ถ้าเลือกไม่ได้แต่ทราบอยู่ว่าอาหารนี้ไม่เป็นสัปปายะก็งดเสียดีกว่า ฝืนฉันลงไปแล้วเกิดโทษแก่ร่างกาย ทำความทุกข์กังวลแก่จิตใจ ผู้ฉันคนเดียวมักทำความรู้สึกตัวได้ดี ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมในรสอาหารชนิดต่างๆ **การอยู่รุกขมูลร่มไม่เป็นวัตรก็ดี การบิณฑบาตเป็นวัตรก็ดี การฉันคนเดียวเป็นวัตรก็ดี สำหรับพระรุดงค์กรรมฐานล้วนเป็นอุบายวิธีฝึกกรรมานกิเลส**ตัวพาดวงจิตตื่นระแวกให้ลดกำลังลง ไม่เฝ้าเหิมล้าพองออกนอกศูนย์กลาง เหมือนม้าตัวพยศแหวกแนวจากสนามรบจะนั้น คุณสมบัติแห่งรุดงค์เหล่านี้ทำให้ร่างกายจิตใจเบาฝึกหัดง่ายกว่าธรรมดา กายก็ไม่มีการกำลังทับจิตใจได้มากเหมือนปล่อยให้ฉันตามต้องการ และฉันจึบๆ จึบๆ พร่ำเพรื่ออันเป็นการบำรุงมากไป ผิดกับลักษณะของพระรุดงค์กรรมฐานผู้ศึกษาอบรมเพื่อบรรลุธรรมในทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัว

ฉันในบาตรเป็นวัตร ฉันภาชนะเดียว นี้หมายถึงการฉันสำรวมในบาตร บรรดาอาหารคาวหวานต่างๆ นำเข้ารวมลงในบาตรใบเดียวทั้งสิ้น ไม่แบ่งแยกไว้ในภาชนะใดที่อยู่นอกบาตรอันเป็นความมักมากเหลือเพื่อเสียดังค์ศรีของพระรุดงค์ผู้ตั้งตนอยู่ในความมักน้อยสันโดษซึ่งเป็นความเหมาะสมดีแล้ว ไม่พะรุจพะรังทั้งการเตรียมฉันเตรียมนั่งนอนต่างๆ คุณสมบัติที่เกิดจากการฉันในบาตรมีมากตามกำลังสติปัญญาของแต่ละรายจะขุดค้นขวนขวายขึ้นมาใช้สำหรับตัว รุดงค์นี้มีอย่างต่ำอย่างกลางและอย่างเยี่ยม อย่างต่ำแม้จะนำอาหารลงรวมในบาตร แต่ก็แยกไว้คนละด้านได้ เช่น คาวอยู่ด้านหนึ่ง หวานอยู่ด้านหนึ่ง หรือมีอาหารชนิดที่ควรกินได้ เช่นกล้วยเป็นต้น กินไว้ไม่ให้คละเคล้ากัน อย่างกลางแม้จะนำอาหารรวมกันเช่นอย่างต่ำ แต่อาจแยกกันโดยปริยาย ไม่ผสมกันทีเดียว อย่างเยี่ยม ไม่ว่าจะคาวหรือหวานนำเข้ามาผสมกัน ไม่ปรากฏว่าคาวกับหวานอยู่คนละด้านเลย ทำให้ผสมกันหมด ก่อนจะลงมือฉันก็รำพึงถึงปัจจุขณะก่อน คือ **ปฏิสังขา โยนิโส ปิณฑปาตัง ปฏิเสวามิ ฯลฯ** เป็นเครื่องพิจารณาโดยแยกกาย ในบรรดาอาหารชนิดต่างๆ ที่รวมกันอยู่ในที่แห่งเดียว ตามกำลังสติปัญญาที่มีอยู่ อย่างน้อยไม่ต่ำกว่าหนึ่งนาที่ เพราะของดีที่จะเกิดจากการพิจารณาด้วยดีนั้น มีซ่อนเร้นอยู่ในอาหารผสมอย่างลึกลับ ทั้งจะให้เห็นตัวต้นเหตุที่คอยแอบแฝงมากับความหิวโหยอย่างไม่คาดฝันในวันหนึ่งแน่นอน ตามปกติ ความหิวโหยของธาตุขันธ์ท่านมิได้จัดว่าเป็นต้นเหตุ แต่ความหิวอันเป็นต้นเหตุที่คอยแอบตามมากับธาตุขันธ์นั้นเป็นความลึกลับอยู่มากยากจะเห็นและจับตัวมันได้ เพราะมันคอยกลบรอยและสอดแทรกไปกับธาตุขันธ์ที่กำลังหิวโหยในเวลานั้นจนมิได้สนใจว่า ความหิวของธาตุก็มีกิเลสประเภทบังเงาแฝงมาด้วย การพิจารณาก่อนฉันหรือกำลังฉันไปตามลำดับแห่งการฉัน จึงมีทางรู้เรื่องของกิเลสชนิดแอบแฝงนี้ได้ และเห็นคุณของ ปฏิสังขา โยนิโส ฯ ว่าเป็นอาวุธเครื่องประหารกิเลสประเภทบังเงาได้อย่างดีเยี่ยม แม้กิจกรรมการในใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับตนก็จะไม่ลืมนิยามตนนี้จนกลายเป็นผู้มีธรรมบทนี้ประจำใจอยู่ทุกอิริยาบถ การแยกแยะต่างๆ ทั้งชนิดอาหารและวิธีพิจารณาจะไม่ขออธิบายไว้มากเกรงจะพินเฝ้าเกินไป

อุคคฺขอถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร การถือผ้าบังสกุลเป็นวัตรเป็นการตัดทอนกิเลสตัวทะเลหยาบหยาบชอบสวายนามได้ดี กิเลสชนิดนี้เป็นที่น่าเบื่อหน่ายในวงนักปราชญ์ทั้งหลาย แต่เป็นที่กระหม่อมลิ้มตัวของพาลชนทั้งหลาย พระอุคคฺขที่ต้องการความสวายนามภายใน คือ ใจสะอาดผ่องใส จำต้องฝืนกิเลสตัวชอบสวายนามราวกับจะเหาะเหินเดินเมฆไปทางอากาศนี้ เทียบเสาะแสวงหาผ้าบังสกุลที่เขาทอดทิ้งไว้ตามป่าช้า หรือที่กองขยะของเศษเดนทั้งหลาย มาซักฟอกแล้วเย็บปะติดปะต่อเป็นสบงจีวรสังฆาฏิใช้สอยพอปกปิดกายและบำเพ็ญสมณธรรมไปตามสมณวิสัยอย่างหายกังวล ไม่คิดเป็นอารมณ์ห่วงใยผูกพันกับใครและสิ่งใดนอกไปจากธรรมที่กำลังขุดค้นบำเพ็ญอยู่ ผ้าบังสกุลในสมัยนั้นรู้สึกเป็นผ้าที่ไร้คุณค่าและความหมายจริงๆ เช่น ผ้าพันศพ ผ้าที่ทิ้งอยู่ตามถนนหนทาง มิใช่ผ้าที่ศรัทธาตั้งใจถวายเป็นผ้าบังสกุลดังที่เป็นอยู่ในเมืองเราทุกวันนี้ ผู้ที่สามารถชักผ้าชนิดนั้นได้ก็ต้องเป็นผู้ตั้งหน้าสละความนิยมจากทางโลก เปลี่ยนใจออกมาเป็นความมีคุณค่าและความมุ่งหมายในทางธรรม นับแต่ชีวิตอดีตภาพร่างกายทุกลมหายใจทุกส่วน มอบเป็น **พุทฺธทาส ธัมมทาส สังฆทาส** ด้วยความเทิดทูนโดยสิ้นเชิง การสลัดตัดทิ้งซึ่งความมีคุณค่าและความนิยมทั้งหลายที่นับถือกัน แทนที่จะเป็นผู้หมดคุณค่าและความนิยมดังที่เข้าใจกัน แต่ใจกลับมีคุณค่าขึ้นมาอย่างอัศจรรย์ผิดคาด เช่น พระพุทธเจ้าขณะที่สละราชสมบัติออกทรงผนวชที่เรียกว่าหมดคุณค่าแห่งความนิยมนับถือของโลกสมัยนั้น แต่ผลกลับปรากฏขึ้นอย่างผิดคาดหมาย คือ ได้เป็นศาสดาของโลกทั้งสามมาจนปัจจุบันนี้ ซึ่งหมดทางที่จะแย้งได้ อุคคฺขวัตรที่เป็นเครื่องพร้าสอนพระให้ทำตนเป็นเหมือนผ้าขี้ริ้ว ก็มีความมุ่งหมายทำนองนั้นเหมือนกัน คือ เพื่อคุณค่าทางจิตใจ

อุคคฺขออยู่ป่าเป็นวัตร การอยู่ป่าเป็นวัตรเป็นธรรมเนียมของพระอุคคฺขกรรมฐานที่เคยปฏิบัติกันมา ในสายตาของท่านอาจารย์มั่น ท่านถือเป็นอุคคฺขสำคัญข้อหนึ่งในบรรดาอุคคฺขทั้งหลาย **อุคคฺขที่ท่านปฏิบัติกันมากมาเป็นประจำคือ ข้ออยู่ป่าเป็นวัตร อยู่รุกขมูลร่มไม้เป็นวัตร ถือการบิณฑบาตเป็นวัตร จันหนเดียวเป็นวัตร จันในบาตรเป็นวัตร ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร** แต่มิได้ปฏิเสธคหบดีจีวรที่ท่านผู้มีศรัทธาถวาย สำหรับท่านอาจารย์มั่นท่านไม่รับครองจริงๆ จนอวสานสุดท้ายแห่งชีวิต ข้อนี้ไม่ค่อยมีท่านที่ยึดจากท่านได้ก็องค์ **ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร ถือเนสัชชิก** คือไม่นอนเป็นคืบๆ ไป ตามแต่จะกำหนด **ถือห้ามอาหารที่ตามส่งทีหลัง ฯลฯ**

ข้อเหล่านี้ ท่านชอบปฏิบัติมากในสายท่านอาจารย์มั่น ส่วนข้ออื่นๆ นอกจากนั้นก็ปฏิบัติบ้างเป็นครั้งคราวแต่จะขอผ่านไป เพราะได้เคยอธิบายไว้ในประวัติท่านอาจารย์มั่นบ้างแล้ว ท่านผู้ประสงค์อยากทราบโดยละเอียดโปรดดูหมวดอุคคฺข ๑๓ ในธรรมวิภาคปริเฉท ๒ หากจะอธิบายบ้างก็ขอยกออกมาเป็นตอนๆ ที่เกี่ยวกับปฏิบัติของพระอุคคฺขแต่ละรายไป สำหรับสายท่านอาจารย์มั่น ท่านชอบปฏิบัติเป็นประจำก็มีดังที่ระบุนานี้ ส่วนชั้นวัตร ๑๔ มีเสนาสนวัตรเป็นต้น ก็จะไม่ขออธิบาย เพราะมีอยู่ในหนังสือทั่วไป หาได้ง่าย เช่น วินัยมุขเล่ม ๒ เป็นต้น ถ้าประสงค์อยากทราบก็กรุณาหาดูตามนั้น

พระกรรมฐานท่านปฏิบัติตามอุคคฺข ๑๓ และชั้นวัตร ๑๔ นี้เป็นประจำ แม้จะมีปลีกย่อยออกไปบ้างก็อยู่ในหลักใหญ่ที่กล่าวแล้ว มิได้ปฏิบัตินอกกลุ่มนอกทางไปอื่น แต่การปฏิบัติและประสบเหตุการณ์นั้นมีแปลกต่างกันไปบ้างเป็นรายๆ ตามจริตนิสัยที่ไม่เหมือนกัน โดยมาก รายที่ชอบอยู่ป่าอยู่เขาเป็นนิสัยมักจะประสบเหตุการณ์มากกว่าการอยู่ป่าธรรมดา แม้ท่านอาจารย์มั่นผู้เป็นต้นตระกูลของพระอุคคฺขกรรมฐานสายนี้ก็ชอบอยู่ป่าอยู่ถ้ำอยู่

เขาเป็นนิสัย และชอบสั่งสอนพระให้สนใจในการอยู่ป่าอยู่เขามากกว่าจะสอนให้อยู่ในที่ธรรมดา ฉะนั้น การประสบเหตุการณ์ของพระผู้ชอบอยู่ป่าเปลี่ยนนั้นจึงมีมากและมีอยู่เสมอ เช่นเกี่ยวกับพวกภูตผี เทวดา อินทร์ พรหม นาค พวกสัตว์เลื้อยต่างๆ บ้าง พระสาวกอรหันต์มาเยี่ยมและอบรมสั่งสอนบ้าง

พูดมาถึงนี้ ก็จะขออาราธนาเรื่องพระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นศิษย์ท่านอาจารย์มั่นมาลงบ้าง พอท่านผู้อ่านได้ข้อคิดเล็กน้อยที่ท่านมีประสบการณ์คล้ายคลึงกับท่านอาจารย์มั่น ว่าจะมีความจริงเพียงไรในความรู้สึกของพวกเราผู้เพียงอ่านเรื่องท่านผู้อื่นไปก่อน มิใช่เรื่องของตัวประกอบเอง เมื่อถึงเวลาเราประสบบ้างถ้ามีความสามารถ จะมีความคิดความรู้สึกอย่างไรบ้าง จึงขอฝากข้อคิดไว้ พระเถระรูปนั้นปัจจุบันท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านชอบเที่ยวอยู่ในป่าในเขาเป็นนิสัย ไม่ชอบเกี่ยวข้องกับหมู่ชนพระเถระ ท่านเห็นประโยชน์ในการอยู่โดยลำพังในป่าในเขาลึก ทั้งเพื่อประโยชน์ตนเองและประโยชน์ผู้อื่นที่เป็นภูมิลึกลับ คือ พวกเทวดา พรหม อินทร์ พรหม ภูตผี นาค อสุรกายต่างๆ ภูตภูมิล่านี้เป็นสัตว์ลึกลับในสายตามนุษย์ทั้งหลาย คล้ายกับไม่มีความหมายและไม่ได้อยู่ในโลกมนุษย์และในตัวในสามภพนี้เลย สัตว์พิเศษเหล่านี้อาราธนาท่าน ขอให้เห็นแก่พวกเขาที่มีความเชื่อกรรมดีชั่ว บุญบาป นรกสวรรค์ และนิพพาน เช่นเดียวกับมนุษย์ผู้เชื่อกรรมทั้งหลาย เป็นแต่ไม่สามารถแสดงตนและความคิดเห็นต่างๆ ให้โลกรู้ได้อย่างเปิดเผยเหมือนโลกที่เปิดเผยทั้งหลายเท่านั้น นานๆ จะมีท่านที่มีสายตายาว คือ ความรู้พิเศษ ไม่อคติลำเอียงต่อสิ่งที่มีอยู่ทั้งหลาย มาโปรดสักครั้ง สัตว์พิเศษเหล่านี้ไม่อยากยุ่งเกี่ยวกับมนุษย์หญิงชายผู้หยาบทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ค่อยมีความให้อภัยสัตว์โลกกันแทรกอยู่ในจิตเลย นอกจากมนุษย์ที่มีศีลธรรมในใจ แม้กายจะหยาบก็ถือว่าเป็นหลักธรรมชาติของผู้อยู่ใต้กฎของกรรมจะยอมรับโดยทั่วกัน เทวดาทั้งหลายมิได้ถือมิได้รังเกียจแต่มนุษย์จำพวกนี้มันน้อยมากและหาคบได้ยาก แม้เขาจะสามารถให้ความร่วมมือแก่เราเพราะความดีของเขาที่สละเพื่อผู้อื่นด้วยวิธีต่างๆ แต่เขาก็ไม่สามารถรู้เรื่องและติดต่อกับเราโดยตรงได้ นอกจากความดีที่ประสานกันอยู่เท่านั้น มนุษย์พวกนี้ทำความร่วมมือแก่โลกได้อย่างกว้างขวางทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่แจ้งแลที่ลับไม่มีกาลสถานที่ ไม่มีประมาณ แม้พวกภูตผีที่มีกรรมเบาพอประมาณก็ได้รับความร่วมมือจากมนุษย์จำพวกนี้แผ่ส่วนความดีให้เป็นประจำ พวกกายทิพย์พลอยอนุโมทนากับเขาอยู่โดยสม่ำเสมอ ขอให้เขามีความเจริญรุ่งเรืองและทำประโยชน์แก่โลกได้นานๆ กว่าที่จะละโลกนี้ไปเสวยสมบัติอันมีค่าของตนๆ สำหรับพระคุณเจ้าเป็นมนุษย์พิเศษ มีทั้งศีลทั้งธรรม งามทั้งใจ สว่างไสวด้วยความรู้และคุณธรรม นำเคารพเลื่อมใสมาก พวกข้าพเจ้าทั้งหลายขออาราธนาอยู่ที่นี้โปรดสัตว์ไปนานๆ เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลกผู้อภัพ ความมีภพภูมิตามสายตาของมนุษย์ทั้งหลายจะได้พากันมาฟังโอวาทคำสั่งสอนแลเพิ่มพูนบุญญาบารมีให้ยิ่งขึ้นไป และเป็นปัจจัยแก่มรรคผลนิพพานอันเป็นธรรมสุดโลกดังนี้

ท่านเล่าว่า เวลาท่านพักอยู่ในภูเขาลึก โดยมากมีแต่พวกกายทิพย์มาเกี่ยวข้องทั้งใกล้ทั้งไกล ทั้งเบื้องบนเบื้องล่าง ตลอดนาคและภูตผีทั้งหลายแทบไม่เว้นแต่ละคืน การทำความเพียรก็กันไปตามเวลามิได้หยุดหย่อน การพักผ่อนร่างกายก็สะดวกสบาย การต้อนรับแขกลึกลับก็มีได้หยุด วันคืนหนึ่งๆ ไม่ค่อยมีเวลาว่างอยู่เฉยๆ แต่เป็นความสะดวกผิดธรรมดาที่อยู่กับผู้คนพระเถระมากๆ ซึ่งหาความสงบไม่ค่อยได้ ขณะที่มาเกี่ยวข้องกัน ส่วนพวกกายทิพย์จะเป็นภูมิใดก็ตาม แม้มีมาเป็นจำนวนมากก็เป็นเหมือนไม่มี การแสดงธรรมก็เป็นมาจากใจล้วนๆ

ไม่ได้ใช้กำลังกาย ขณะที่แสดงธรรมก็ไม่ปรากฏว่ากายมีในความรู้สึก มีแต่ความรู้กับธรรมที่สัมผัสกันออกมาเท่านั้น ความเหน็ดเหนื่อยไม่ปรากฏในเวลาแสดงธรรมให้พวกนี้ฟัง ขณะที่ฟังธรรมจบลงรู้สึกมีความยิ้มแย้มแจ่มใส และพร้อมกันสาธุการสามครั้งเสียงสะเทือนไปทั่วโลกธาตุเช่นเดียวกับที่ท่านอาจารย์มั่นเคยเล่าให้ฟัง การสนทนาธรรมก็มุ่งความรู้ความเข้าใจจริงๆ เช่นเดียวกับผู้เดินทางสายที่ตนยังไม่เคยเดิน กลัวผิดทาง ถามเขาด้วยความสนใจอยากรู้ทางจริงๆ ฉะนั้น บางพวกก็สนทนาด้วยภาษาใจธรรมดา แต่บางพวกสนทนาด้วยภาษาบาลีเหมือนพุทธพจน์ แต่ก็ทราบความหมายของบาลีนั้นๆ อันอยู่ในความหมายแห่งภาษาใจอันเดียวกัน ท่านเล่าว่าเวลาออกจากสมาธิแล้วท่านพยายามจดบาลีปัญหาที่เทวดาถามไว้มากมาย สมัยท่านอาจารย์มั่นยังมีชีวิตอยู่ ก็ไปเรียนถามให้ท่านแปลให้ฟัง ท่านอาจารย์มั่นว่าบาลีเป็นศัพท์ตายตัวเวลาสุโลกทั่วยุไป แต่บาลีที่ผุดขึ้นมาก็ดี เทวดาถามก็ดี เป็นคำเฉพาะบุคคลกาลสถานที่เท่านั้นจะนำออกไปใช้ทั่วไปย่อมไม่สะดวก แม้ได้ความชัดเจนตามที่แปลออกจากบาลีทั่วๆ ไปก็จริง แต่บาลีที่ผุดขึ้นเฉพาะบุคคลในความหมายก็มุ่งเฉพาะบุคคลนั้นเท่านั้น มักไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น แม้ผมแปลให้ท่านฟังได้ แต่ก็อาจไม่ตรงกับความหมายที่ท่านเข้าใจมากับบาลีนั้น ผมจึงไม่อยากแปล เพราะคำที่ผุดขึ้นมาจากใจจะเป็นคำบาลีที่ดี เป็นภาษาใจที่ดี เป็นคำห้ามหรือตักเตือนใดๆ ก็ดี ย่อมเข้าใจและแน่นอนเฉพาะผู้เท่านั้น ผู้อื่นจะแยกความหมายที่เกิดขึ้นเพื่อผู้หนึ่งไปเป็นอื่นย่อมขัดต่อความมุ่งหมายของธรรมที่ผุดขึ้นเพื่อผู้หนึ่ง ผมพอเข้าใจธรรมที่ผุดขึ้นภายในทั้งเพื่อตนเองทั้งเพื่อบุตรเทวดา และเพื่อผู้อื่นใดที่มาเกี่ยวข้องได้พอสมควร เพราะธรรมเหล่านี้เคยเกิดกับผมอยู่เสมอ แม้จะเรียกว่าเกิดคู่เคียงกับปฏิบัติสมาธิภาวนาโดยสม่ำเสมอก็ไม่ผิด นอกจากนั้นเวลาปกติธรรมดา ธรรมดังกล่าวยังเกิดได้บางที่เดินจงกรมอยู่ก็เกิด นั่งอยู่ธรรมดาก็เกิด เดินไปบิณฑบาตก็เกิด จันจ้งหันอยู่ก็เกิด พุดคุยอยู่กับหมู่คณะพอหยุดพุดก็เกิด กำลังแสดงธรรมอยู่พอหยุดชั่วขณะเท่านั้นก็เกิด เกิดไม่เลือกกาลสถานที่และอิริยาบถ ถ้าจะเรียกว่าเกิดประจำนิสัยก็ไม่ถนัดใจ เพราะแต่เริ่มแรกปฏิบัติที่ยังไม่รู้ภาษาภาษาอะไร ธรรมเหล่านี้ก็ไม่เห็นเกิด เพิ่งเริ่มเกิดบ้างก็เมื่อปฏิบัติพอรู้อะไรนิดๆ หน่อยๆ ขึ้นมา จนจิตเป็นสมาธิและปัญญาเรื่อยมา ธรรมเหล่านี้จึงค่อยๆ เกิดเป็นคู่เคียงกันมาตามกำลังของจิต จนตลอดปัจจุบันนี้ ธรรมเหล่านี้เกิดไม่มีประมาณ ทั้งไม่เลือกว่าอิริยาบถใดสถานที่ใด เกิดได้ทั้งนั้น แต่จะเกิดในอิริยาบถใดสถานที่ใดก็ตาม ย่อมถือเป็นธรรมเฉพาะตัว เข้าใจจำเพาะตัว ไม่คิดจะให้ใครแปลให้ฟัง นอกจากต้องการทราบความหมายจากผู้อื่นที่แปลจากธรรมบทนั้น เพื่อเทียบเคียงกับความเข้าใจของตนบ้างเท่านั้น จึงถามท่านผู้อื่นบ้างในบางครั้ง แต่มิได้ถามด้วยความอยากรู้เพราะตนไม่รู้ความหมายของธรรมบทนั้นมาก่อนที่ท่านเล่าให้ฟัง ผมเข้าใจดีทั้งหมดว่าเป็นธรรมจำเพาะตัวใครตัวเรา ฉะนั้น ผมจึงไม่อยากแปลให้ท่านฟัง แม้ผมจะเป็นอาจารย์ท่าน แต่สาระสำคัญที่ท่านจะฟังรู้ฟังเข้าใจจากธรรมที่ผุดขึ้นกับท่านเป็นสิ่งที่มีความค่ามากกว่าผมแปลให้ฟัง แล้วท่านก็ไม่แปลให้ฟังเสีย แต่เราก็มิได้ข้องใจสงสัยอะไรเลย ความจริงก็เป็นดังท่านพูดไม่มีผิด ผมยอมรับคำอย่างเทิดทูนไม่มีที่แย้ง

เทวดามาเยี่ยมฟังธรรมจากพระเถระรูปนี้เสมอ

เช่นเดียวกับท่านอาจารย์มั่น

(หน้า 78)

ท่านเล่าว่าเทวดามาเยี่ยมฟังธรรมท่านแต่ละครั้งมีจำนวนมากบ้างน้อยบ้าง แต่ไม่มากเหมือนที่มาเยี่ยมฟังธรรมท่านพระอาจารย์มั่น บางครั้งมาในราว ๕๐ - ๖๐ บางครั้งราว ๑๐๐ - ๒๐๐ บางครั้งราว ๕๐๐ - ๖๐๐ บางครั้งก็เป็นพันๆ แต่ห่างๆ มาเครื่องนุ่งห่มของเทวดาทั้งเบื้องบนเบื้องล่างที่มาในบางครั้ง มีสีชาวล้วนบ้าง สีแดงล้วนบ้าง เป็นแบบเดียวกันหมดไม่ก้าวก่ายกัน ทุกคนและทุกครั้งที่มาไม่มีเครื่องประดับตกแต่งใดๆ ทั้งสิ้น เวลาเข้ามาหาพระผู้ทรงศีลทรงธรรมเป็นที่เคารพมาก เทวดาถือกัน หัวหน้าประกาศห้ามไม่ให้ใส่เครื่องประดับตกแต่งเข้าไปหาพระ ให้นุ่งห่มแบบเรียบๆ เหมือนพุทธมามกะชาวพุทธ มีกิริยามารยาทสวยงาม ดิตตาดิตใจ เห็นแล้วไม่จืดไม่จาง มนุษย์เราน่ายึดเอาแบบอย่างของเขามาใช้ เมื่อเวลาเข้าไปหาพระหาสงฆ์ในวัดหรือที่ใดก็ตาม จะนำดูไม่จุจาดบาดตาบาดใจเกิดไป เห็นแล้วทุเรศปลงไม่ตก กลัวตกนรกมากกว่า แต่ใครละจะสามารถนำเรื่องของเทวดาเทวดามาเล่า มาสั่งสอนมนุษย์ให้เชื่อถือและยอมรับปฏิบัติตามได้บ้าง ใครจะกล้ายอมรับทำหน้าที่นี้เล่า เพียงได้ยินใครเล่าเรื่องเทวดาเปรตผีให้ฟังบ้าง ไม่ทราบว่าจะเล่าเล่นเล่าจริงก็จะถูกหัวเราะเยาะเย้ย ขึ้นเอกกฎระเบียบของเมืองเทพเมืองผีมาใช้ในเมืองมนุษย์เขาก็จะหาว่าบ้าไม่มีสติ โรงพยาบาลปากคลองสานก็จะไม่ยอมรับเป็นคนไข้ แล้วจะไม่ตายทิ้งเปล่าๆ ทั้งที่บ้ายังติดตัวไปด้วยละหรือ ท่านพูดแล้วหัวเราะกันไปพักหนึ่ง ผู้เขียนก็ปากออยู่ไม่เป็นสุข จึงเรียนเล่นบ้างจริงบ้างเป็นการหยั่งเสียงดูว่า ท่านจะว่าอย่างไร ก็ท่านอาจารย์เองจะเป็นไรไปโลกเขาไปเห็นอะไรในเมืองนอกเมืองนา เขายังนำมาเล่ากันฟังได้ และนำเอากิจการจากเมืองนอกมาปรับปรุงแก้ไขในบ้านเมืองของตน โดยออกกฎเกณฑ์ให้คนในประเทศปฏิบัติตามได้ เช่น เมืองไทยเราการแต่งเนื้อแต่งตัว เวลานี้ก็กำลังกลายเป็นเมืองนอกไปหมดแล้วทั้งหญิงชาย ทั้งหนุ่มสาวเด๋มาแก่ เพราะคนไทยเราสั่งสอนง่ายไม่เป็นคนหัวแข็งหัวดีอันเหมือนคนเมืองอื่นๆ ยิ่งการแต่งเนื้อแต่งตัวด้วยแล้ว รู้สึกคนไทยยิ่งชอบและถอดแบบของใครๆ มาปฏิบัติได้อย่างถูกต้องแม่นยำ หรือยิ่งกว่าครูเสียอีก ทั้งจำอะไรๆ ที่แปลกหูแปลกตาได้อย่างอัศจรรย์ ยิ่งการแต่งกายแบบเมืองเทพซึ่งใครๆ ไม่เคยไปเห็นแม้พวกนักท่องเที่ยวยุวาก็ไม่มีหวังจะได้เจอได้ชมการแต่งกายของพวกเทพ พอจะนำมาอวดโลกได้เลยด้วยแล้ว ถ้ามนุษย์ได้รับคำแนะนำแนวทางบ้างแล้ว เข้าใจว่าจะมีผู้สนใจไม่น้อย เพราะเป็นแบบของคนชั้นสูง พอจบประโยคต่างคนต่างหัวเราะกันพักใหญ่ แล้วท่านว่าให้ผู้เขียนว่าคำพูดของท่านมักพิสดารเกินไป ถ้าขึ้นทำตามท่านผมต้องไม่ได้อยู่ในเมืองไทยแน่ จะต้องถูกเนรเทศไปอยู่กับพวกเปรตพวกผีโดยไม่ต้องสงสัย เพราะเขาจะหาว่าผมเป็นเพื่อนกับพวกนั้น แล้วจะขับไล่ให้ไปอยู่กับพวกเปรตพวกผีนั้นแน่นอน ส่วนจะให้ไปอยู่กับพวกเทพพวกพรหมคงไม่มีหวังแน่ๆ เพราะภูมินี้เป็นภูมิดีมีศักดิ์สูง แต่ภูมิเปรตผีนั้นขีที่เขาลงไปอยู่ด้วย เพราะเป็นภูมิที่ต่ำต้อยด้อยศักดิ์ศรีไม่มีใครปรารถนาเพื่อเป็นการประณาม ถ้าเรื่องเป็นอย่างนี้ท่านจะว่าอย่างไร ตอนนี้อย่างนี้ทั้งผู้เขียนต่างหัวเราะกันพักหนึ่ง แล้วท่านพูดต่อไปว่า ท่านกรุณาอย่าหาญคิดจะให้ผมเอาระเบียบของเทพของพรหมมาใช้ในเมืองมนุษย์เลย แม้แต่พวกดังกล่าวนี้ก็ยังไม่เคยพบศาสนา เคารพพระพุทธรูปอย่างเทวดา ธรรมดังกล่าวก็อยู่ในมนุษย์เราเอง ถ้าใครจะสนใจปฏิบัติตาม ก็ไม่เห็นอะไรบกพร่องในบรรดาธรรมสอนโลกที่มีอยู่ในแดนมนุษย์เรา ถ้าเราไม่โง่งมเกินไป เท่าที่ผมเล่าให้ฟังก็ถือเป็นกันเอง มิได้คิดจะไปพูดไปเล่าไปที่ไหน แต่พอเล่าให้ฟังตามเหตุการณ์ที่ปรากฏบ้าง ท่านกลับขอให้ผมนำเอาขนบธรรมเนียมของเทวดามาสั่งสอนมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องขวยที่สุดสำหรับผู้จะเริ่มคิดนำธรรมนิยมลึกลับมาสอนโลก ผมทำไม่ลง แม้แต่คิดก็ไม่เคยคิด ผู้เขียนเรียนท่านว่ากระผมก็เรียนไปตามภาษาอย่างนั้นเอง ถ้าท่านอาจารย์ไม่สะดวกก็ไม่ควรฝืน เราคุยกันสนุกตามแบบพระโดยลำพังที่ถือเป็นกันเอง

บรรดาเทวดาหลายพวกที่มาเยี่ยมท่านในวาระต่างๆ กันนั้น มีความคิดเห็นรักชอบธรรมต่างๆ กัน บางพวกชอบรับศีลก่อนฟังธรรม บางพวกชอบฟังธรรมเลยทีเดียว บางพวกชอบธรรมสังโยชน์เบื้องต้น บางพวกชอบฟังสังโยชน์เบื้องต้น แต่ที่ชอบฟังสังโยชน์เบื้องต้นมากกว่า บางพวกชอบฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตร บางพวกชอบฟังกรณียเมตตสูตร บางพวกชอบฟังสังคหธรรมเกี่ยวกับการสงเคราะห์กัน ชอบแปลกๆ ต่างๆ กันตามจำนวนของพวกเทพที่มานั้นๆ ต่างมีความรักชอบธรรมไปตามนิสัยเหมือนมนุษย์เรา บางพวกชอบฟังเมตตาพรหมวิหาร บางพวกชอบฟังสูตรที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนเลยก็มี เราสนใจ ต้องบอกกับเขาว่าไม่เคยรู้ไม่เคยเรียนมา เขาก็ขอฟังสูตรอื่นๆ ที่เขาชอบต่อไป ท่านว่าเทวดาเคารพรักท่านมาก ไม่อยากให้ท่านหนีไปที่ไหนเลย อยากให้ท่านพักอยู่กับเขานานๆ ขณะที่ท่านพักอยู่ที่นั่น เทวดาว่ามีความสงบเย็นใจมาก กลางคืนก็ได้ยินเสียงท่านสวดมนต์และเจริญธรรมบทเมตตาเขามีความซาบซึ้งในธรรมที่ท่านสวดมาก ไม่อยากให้จบลงง่ายๆ ท่านว่าการสวดมนต์ก็เพียงนึกอยู่ในใจมิได้สวดเสียงดังพอจะได้ยินถึงใครๆ แต่เวลาเทวดามาเยี่ยม เขาขอให้สวดมนต์สูตรนั้นสูตรนั้นให้มากกว่าสูตรอื่นๆ เขาเป็นสุขใจและชอบฟังมากกว่าสูตรอื่นๆ ขณะที่ท่านสวดมนต์เขาสนใจฟังอย่างเพลิดเพลินดังนี้ ท่านถามเขาว่าทราบได้อย่างไรว่าอาตมาสวดมนต์สูตรนั้นๆ เขาตอบท่านทันทีว่าเสียงสวดมนต์ของพระคุณท่านสะท้อนไปทั่วพิภพ จะไม่ให้ได้ยินอย่างไรได้ ธรรมเป็นของละเอียดอ่อนอยู่แล้ว เมื่อยกขึ้นประกาศด้วยการสวดหรือสังวัธยาย ก็ต้องดังกังวานไปทั่วพิภพ ให้รู้ทั่วถึงกันทั้งโลกธาตุบรรดาผู้ควรจะทราบได้

พระอรหันต์มาแสดงธรรมให้ท่านฟัง (หน้า 80)

ท่านพักอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง ตอนกลางคืนยามดึกสงัด ท่านกำลังเข้าที่ท่าสมาธิภาวนาอยู่ มีพระอรหันต์องค์หนึ่งชื่อ พระภาณุละ รูปร่างขาวสูง สวยงามมาก มองเห็นแล้วน่าเคารพเลื่อมใสทันที ท่านเหาะทางอากาศมาเยี่ยมท่านทางสมาธิภาวนา ตอนกลางวันของคืนวันนั้น บริหารขึ้นหนึ่งของท่านหาย หายังไงก็ไม่พบ พอตกลงกลางคืนนั่งภาวนา พระอรหันต์องค์นั้นก็เหาะมาเยี่ยมท่านพอดี พอเหาะลงมาถึงพื้น นั่งเรียบร้อยแล้ว ท่านก็ถามขึ้นทันทีว่า ทราบว่าบริหารชื่อนั้นของท่านหายเมื่อตอนกลางวันใช่ไหม ท่านเรียนตอบว่า ใช่ พระอรหันต์องค์นั้นก็ยิ้มบอกว่า "นั่น อยู่ที่นี่ มิได้หาย ท่านลืมหิวต่างหาก" พอเช้าวันหลังไปดูที่ท่านซื่อบอกก็เห็นจริงๆ ท่านรู้สึกแปลกใจว่าท่านก็มีได้บนบานศาลกล่าวอะไรเลย แต่ท่านทำไมทราบได้ บริหารนั้นก็ได้อะไรจริงๆ ตามจุดที่ท่านซื่อบอก จึงนำอัศจรรย์อยู่มาก ท่านว่าขณะที่พระอรหันต์ท่านเหาะมาเยี่ยมท่านอาจารย์องค์นั้น ท่านชมเชยและสรรเสริญท่านที่ถืออุงควัตร และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ น่าเคารพเลื่อมใส จึงดลบันดาลให้ท่านต้องมาเยี่ยมถึงที่อยู่ จากนั้นท่านก็แสดงธรรมเพื่อความรื่นเริงแก่ท่าน และสอนเน้นหนักลงในอุงควัตรว่า จงพยายามรักษาอุงควัตรไว้ให้มั่นคงต่อไป อย่าให้เสื่อมร่วงโรยไปเสีย **อุงควัตรเสื่อม ก็เท่ากับว่าศาสนาเสื่อม** แม้คัมภีร์ธรรมทั้งหลายยังมีอยู่ที่ไม่อาจทรงคุณค่าแก่ผู้ไม่สนใจได้เท่าที่ควร อุงควัตรเป็นธรรมขั้นสูงมาก ผู้รักษาอุงควัตรได้ต้องเป็นผู้มีจิตใจสูง ท่านควรทราบว่า **พระอริยเจ้าทุกประเภทไปจากอุงควัตรนี้ทั้งนั้น เพราะอุงควัตรเป็นธรรมเครื่องทำลายกิเลสได้ทุกประเภท** อุงควัตรจึงเป็นทางเดินเพื่ออริยธรรม อริยบุคคล คนไม่มีอุงควัตรคือคนวัตรร้าง เช่นเดียวกับบ้านร้างเมืองร้าง อะไรก็ตามถ้าล้างได้ร้างแล้วไม่เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาเลย ท่านจงรักษาอุงควัตรอันเป็นเครื่องทำลายกิเลสไว้

ให้ดีและมั่นคง อย่าเป็นพระวัตรร้าง จะเป็นทางรั้วไหลแตกซึ่มแห่งมรรคผลนิพพานที่ควรจะได้จะถึง พระพุทธเจ้า และสาวกทั้งหลายบรรดาที่เลิศแล้ว ล้วนแต่ท่านรักษาอุคตวัตรกันทั้งนั้น ใครประมาทอุคตว่าไม่สำคัญ ผู้นั้นคือผู้หมดสาระสำคัญในตัวเอง ท่านจงรักษาความสำคัญของตนไว้ด้วยอุคตวัตร ผู้มีอุคตวัตรเป็นผู้มีอำนาจทั้งภายในภายนอกอย่างลึกลับจับใจที่บอกใครไม่ได้ เป็นผู้เด่นในวงแห่งทวยเทพชาวไตรภพทั้งหลายมนุษย์และเทวดาทุกชั้นทุกภูมิเคารพผู้มีอุคตวัตรประจำตัวอยู่ และไปที่ไหนไม่เป็นภัยแก่ตัวและผู้อื่น มีแต่ความเย็นฉ่ำอยู่ภายในทั้งกลางวันและกลางคืน อุคตวัตรเป็นธรรมลึกลับยากที่จะมองเห็นความสำคัญ ทั้งที่อุคตวัตรเป็นธรรมสำคัญในศาสนาดั้งเดิม อุคตวัตรเป็นหลักใหญ่แห่งพระศาสนา ผู้มีอุคตวัตรประจำตัวอยู่คือผู้รู้ความสำคัญของตัวและรักษาถูกจุดแห่งความสำคัญได้ดี เป็นที่น่าชมเชยอย่างถึงใจ ผู้มีอุคตวัตรดีเป็นผู้มีจิตใจเมตตาอ่อนโยนในสัตว์ทั้งหลาย ถ้ายังมีผู้ปฏิบัติรักษาอุคตวัตรอยู่ตราบใด ศาสนาก็ยังทรงดอกทรงผลอยู่ตราบนั้น เพราะอุคตวัตรเป็นทางที่ไหลมาแห่งมรรคและผลทุกชั้น ไม่มีสถานที่กาลเวลาหรือสิ่งใดๆ มาเป็นอุปสรรคกีดขวางทางเดินเพื่อมรรคผลนิพพานได้ ถ้าอุคตวัตรยังเป็นไปอยู่กับผู้ปฏิบัติทั้งหลายท่านจงจดจำให้ถึงจิตใจใคร่ตรองให้ถึงธรรมคืออุคตวัตรดังกล่าวมาอยู่ที่ใดไปที่ใดจะชุ่มเย็นอยู่กับตัวท่านเอง อุคตวัตรนี้แลคือบ่อเกิดแห่งธรรมทั้งหลายดังนี้

(หน้า 81)

พอแสดงธรรมจบลง ท่านก็ลาจากไปโดยทางอากาศหายเงียบไปเลย เมื่อพระอรหันต์ท่านจากไปแล้ว ท่านนำธรรมที่ท่านแสดงสั่งสอนมาคิดอ่านไตร่ตรองเกิดความอัศจรรย์ใจตัวเอง ที่ไม่คาดฝันว่าจะมีพระอรหันต์ผู้พิเศษเมธีนิพพานแล้วยังอุตสาหามาเมตตาอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับอุคตวัตรและธรรมอื่นๆ มากมาย เกิดความมั่นใจในธรรมทั้งหลายว่าไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งชาติ ได้จอมปราชญ์มาเมตตาสั่งสอน ซึ่งเป็นพระชินาสพทั้งองค์เหาะมาทางอากาศ เราคงมีวาสนาบารมีอยู่บ้างที่ได้เห็นสิ่งที่ไม่น่าจะเห็น และได้ฟังสิ่งที่ไม่คาดฝันว่าจะได้ยินได้ฟังนับแต่เกิดมา การดำเนินของเราคงไม่เป็นโมฆะในวงพระศาสนา มิฉะนั้น พระอรหันต์คงควิเศษคงไม่เหาะมาโปรดเมตตาให้เสียเวลา

คืนวันนั้น พอออกจากที่ทำสมาธิมาเดินจงกรม รวากับตัวจะเหาะลอยขึ้นบนอากาศตามพระอรหันต์ท่านไปจนได้ ทำความเพียรไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าใดๆ เลย มรรคผลนิพพานเหมือนกับอยู่ชั่วเอี่ยมมื่อถึง ทั้งที่จิตก็ยังมีกิเลสอยู่ในใจนั้นแล จิตใจสงบเย็น กายก็เบา มองไปในทิศทางใดรู้สึกปลอดภัยไปรุ่งไปหมด ไม่ปรากฏสิ่งและอารมณ์ใดๆ มาเกี่ยวข้องพัวพันจิตใจให้ลำบากรำคาญเหมือนที่เคยเป็นมารต่อกันเลย เดินจงกรมจนถึงสว่างโดยไม่รู้รู้สึกเมื่อยขบใดๆ ทั้งสิ้น ที่เคยได้ยินธรรมท่านแสดงไว้ว่า **ธมฺมปิติ สุขิ เสติ ผู้มีความปิติในธรรมย่อมอยู่หลับนอนเป็นสุขดังนี้** ก็เพิ่งมาปรากฏชัดกับใจในคืนวันนั้นดังนี้ ฟังแล้วขนลุกชูเพราะความปิติยินดีในประสบการณ์ของท่านที่มีวาสนาบารมี บำเพ็ญธรรมจนเห็นมรรคเห็นผลอภัยมหัศจรรย์ ทั้งภายนอกมีพระอรหันต์องค์พิเศษเหาะมาโปรดเมตตา ทั้งภายในก็ได้ดื่มธรรมรสปรากฏซาบซ่านไปทั้งกายทั้งใจอันเป็นความเย็นที่หาได้ยาก ฟากฟ้าแดนดินถิ่นใกล้ถิ่นไหนๆ ก็ไม่มีให้เจอถ้าไม่เจอความเพียรพยายามปฏิบัติอบรมในธรรมนี้เท่านั้น ท่านที่เพียรทางนี้ย่อมมีวันเจอ เพราะสิ่งที่จะให้เจออยู่กับธรรม และธรรมก็อยู่กับใจไม่แยกหรืออยู่ห่างไกลกันอะไรเลย

ท่านอาจารย์องค์นี้รู้สึกจะมีประวัติแปลกอยู่บ้างองค์หนึ่งในบรรดาศิษย์ท่านอาจารย์มั่นในการเผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งโดยมากก็เป็นความอดอยากกันดารและสัตว์เลือดที่เป็นเรื่องเสี่ยงต่อชีวิตที่โลกรักสงวนกันอย่างยิ่ง ผลที่ได้รับก็ประทับใจทั้งภายนอกภายใน คือภายนอกก็ให้เห็นสิ่งลึกลับที่เกินกว่าสายตาและหูของมนุษย์ทั้งหลายจะรู้เห็นและได้ยินได้ แต่ท่านก็ได้เห็นอยู่เสมอเป็นคู่เคียงกับปฏิบัติตลอดมาและภายในคือธรรมรสก็ปรากฏอยู่กับใจโดยสม่ำเสมอ ต่อไปนี้ท่านผู้อ่านก็จะได้นึกวาดภาพไปตามความเป็นไปแห่งเรื่องของท่านต่อไปอีก ซึ่งจะขออาราธนาเรื่องท่านมาลงไปเรื่อยๆ จนควรแก่การยุติ

คือท่านพักทำความเพียรอยู่ในถ้ำแห่งภูเขาลูกหนึ่ง ทราบว่าห่างจากหมู่บ้านมากผิดที่เคยอยู่มาก่อน บิณฑบาตทั้งไปและกลับก็กินเวลาราวสองชั่วโมงกว่า จนเหงื่อแตกโชกแทบไม่มีเหลือติดตัว กว่าจะกลับถึงที่พักแต่ละครั้ง แต่ท่านก็พอใจที่จะอยู่บำเพ็ญด้วยความสมัครใจ ไม่คิดถึงความปลอดภัยใดๆ ทั้งสิ้น การภาวนาก็เป็นไปด้วยความดูดีไม่จี๊ดจาง ค่ะวันหนึ่ง พอจิตสงบตัวลงไม่นานนัก ก็ปรากฏเห็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อท่านว่า พระกัสสปเถระ เหาะลอยมาทางอากาศ มุ่งหน้ามาหาท่านและค่อยๆ เหาะลงมาพร้อมกับเบรคห้ามล้อเหมือนรถยนต์เรา แล้วก็ค่อยๆ หย่อนองค์ท่านลงมาจนถึงพื้น เสร็จแล้วนั่งพับเพียบเรียบร้อยที่ตรงหน้าท่านด้วยสีหน้ายิ้มแย้มที่เต็มไปด้วยรัศมีแพรวพราวรอบองค์ มีลักษณะท่าทางอ่อนโยนด้วยความเมตตาปรารถนาจะให้ผู้มีอัธยาศัยใจเอื้ออารีต่อคนไข้มาถามดูอาการด้วยความเป็นห่วง หวังช่วยอนุเคราะห์ด้วยหยูกยาและวิธีการต่างๆ อย่างเต็มสติกำลังความสามารถที่มีอยู่ ฉะนั้น พระอรหันต์องค์นั้นก็เช่นกัน พอที่นั่งพับเพียบเรียบร้อยด้วยทั้งอัธยาศัยที่เต็มไป ด้วยเมตตาหวังธรรมานุเคราะห์แก่ท่าน แล้วก็ถามด้วยความเอื้อเฟื้อว่า เป็นอย่างไร ชันธปัญจกกับใจที่เป็นเจ้าของแห่งวิญญูะของท่าน พอเป็นไปอยู่ละหรือ จิตพอจะเห็นโทษและเบียดเบียนต่อการเกิดตายบ้างหรือยัง ผมเป็นห่วงท่าน กลัวว่าจิตที่เคยนอนไม่ตื่นมาเป็นอนันตกาลจนนับประมาณมิได้ จะไม่สนใจอยากตื่นพอมองเห็นทางเดินเพื่อพระนิพพาน อันเป็นแดนลี้ลับสำหรับสัตว์โลกผู้ไม่สนใจจะตื่นจากหลับคือความเพลินหลงในสิ่งหลอกลวงทั้งหลายที่มีประจำอยู่ในแดนของสัตว์โลกผู้ชอบลุ่มหลงยิ่งกว่าความชอบรู้อัจฉริยะเห็นจริงทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในแดนเดียวกัน จึงได้มุ่งมา เมื่อมาถึงแล้วก็อนุโมทนาในกำลังศรัทธาและข้อปฏิบัติที่ท่านบำเพ็ญอยู่เวลานี้ นี่เป็นประโยคแรกที่ท่านทักทายไต่ถามด้วยความเป็นห่วงและเมตตา ส่วนท่านอาจารย์องค์นั้นท่านปรากฏในนิมิตภาวนาว่า ท่านลุกขึ้นกราบไหว้ท่านด้วยความตื่นตันใจ ทั้งที่ใจยังอยู่ในสมาธิ ขณะที่ท่านเหาะลงมาถึงที่แรก ท่านเรียนตอบพระอรหันต์โดยทางสมาธิภาวนาว่า ชันธของเกล้ากระผมก็พอทนกันไปแบบโลกๆ เขาทนกัน ส่วนจิตก็พยายามตะเกียกตะกายปลุกปล้ำกันไป เพื่อความเห็นโทษแห่งการลุ่มลุ่ม มัวลุ่มกับสิ่งที่เป็นพาลภายในซึ่งคอยหลอกหลอนให้ลุ่มหลงไปตามตลอดเวลา พอได้รับความร่มเย็นเห็นโทษแห่งวิญญูะบ้างเท่าที่สติปัญญาสามารถ

เมื่อจบลง ท่านก็เริ่มแสดงธรรมให้ฟังโดยเน้นหนักไปทางจุดดวงจิตเช่นเดียวกับองค์ก่อนแสดงพระวินัยเป็นวาระสุดท้าย ใจความแห่งธรรมที่แสดง ท่านยกเอาจุดดวงจิตที่อาจารย์องค์นั้นกำลังปฏิบัติอยู่ขึ้นแสดง ว่าที่ท่านปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้เป็นสามิฉริกรรมอันชอบแล้ว พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายที่เป็นอัคริยุบุคคลท่านชอบอยู่ในป่าเปลี่ยว อยู่ในถ้ำ เงื่อมผา รุกขมูลร่มไม้ อยู่ในป่าชฎ อยู่ในป่าช้า อันเป็นสถานที่เตือนบอกเรื่องความตายทุกวันเวลา เกี่ยวกับการที่ประชาชนมาตั้งผีตั้งผีหญิงผีชาย ผีชายหนุ่ม ผีหญิงสาว ผีเด็กผีคนเฒ่าคนแก่ อยู่ทุกวัน

เวลา ท่านอยู่ด้วยความมีสติปัญญาไตร่ตรองกับเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา เพื่อสติปัญญาจะได้มีทางตื่นตัวและหาทางออก ท่านอยู่อย่างที่ท่านกำลังอยู่บำเพ็ญเวลานี้แล การอยู่ของท่านจึงเป็นความถูกต้อง ไม่เกื่อนกล่นวุ่นวายด้วยเรื่องส่งเสริมวิญญูทุกขีให้พอกพูนหัวใจจนหาที่ปลงวางมิได้ แต่สัตว์โลกไม่ค่อยคิดหาที่ปลงวางกัน นอกจากต่างคนต่างคิดสั่งสมและส่งเสริมให้เชื้อและทุกข์เพิ่มขึ้นจนเป็นมหันตทุกข์เท่านั้น ฉะนั้น การเกิดตายของสัตว์โลกจึงเปลี่ยนไปทั่วดินแดน ไม่มีอะไรที่ไหนจะมากกว่าป่าช้าของสัตว์ที่ตั้งหน้าเกิดตายกัน แม้ที่เรากำลังนั่งอยู่เวลานี้ก็คือป่าช้าของสัตว์ชนิดต่างๆ ทั้งสิ้น ไม่มีที่ว่างว่าไม่มีป่าช้าของสัตว์แทรกอยู่ แม้ในตัวเราท่านก็คือป่าช้าของสัตว์เราดี ๆ นี้แล ก็เมื่อทุกหนทุกแห่งมีแต่ที่เกิดตายของสัตว์เช่นนี้ เราจะหาความสบายที่ไหนกัน ท่านได้พิจารณาบ้างหรือยังว่า แม้ในตัวท่านเองก็เป็นป่าช้าที่เกิดตายของสัตว์ชนิดต่างๆ เช่นเดียวกับภายนอก ถ้ายังไม่พิจารณาก็แสดงว่าปัญญายังไม่รอบคอบพอที่วิญญูจะเกรงกลัวและหาทางออกไม่มารบกวอนชวนให้เกิดตายซ้ำๆ ซากๆ ที่น่ารำคาญของนักปราชญ์ทั้งหลาย คำว่าปัญญาก็ได้แก่ความแยกคายของใจเอง ต้องสอดแทรกไปหมดไม่มีเว้นแม้ขนาดเท่าเม็ดหินเม็ดทราย ซึ่งล้วนเป็นสมมติสิ่งทำให้เกิดข้อขัดแย้งกันได้ด้วยกัน ปราชญ์ท่านจึงพิจารณาและรู้ถอนออกจนหมดสิ้นไม่มีเหลืออยู่เลย

ท่านก็เป็นผู้หนึ่งในวงของพระอุปัชฌาย์ที่มีใจมุ่งมั่นต่อแดนพื้นทุกข์และปฏิบัติตามเยี่ยงอย่างปฏิบัติของอริยบุคคลอันสูงสุด จึงควรใช้สติปัญญาแบบท่านบ้าง จะเป็นความถูกต้องเหมาะสมตามนโยบายของอุปัชฌาย์ที่ทรงบัญญัติไว้เพื่อส่งเสริมสติปัญญาของผู้ดำเนินตาม ให้เกิดความฉลาดรอบรู้ในทุกแง่ทุกมุมที่เกี่ยวข้องกับตน และถอดถอนออกได้เป็นขึ้นเป็นอัน ไม่นั่งเฝ้านอนเฝ้าอุปัชฌาย์ต่าง ๆ อยู่โดยไม่ทราบความมุ่งหมายว่าอุปัชฌาย์ข้อนั้นๆ เพื่อแก้กิเลสบาปกรรมต่างกันอย่างไรบ้าง และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ดำเนินตามโดยถูกต้องในทางใดบ้าง ซึ่งความจริงอุปัชฌาย์แต่ละข้อมีความมุ่งหมายในการแก้หรือถอดถอนกิเลสอยู่ในตัวอย่างพร้อมมูลแล้ว ไม่ว่าจะกิเลสประเภทใดที่มีอยู่ในใจสัตว์โลก อุปัชฌาย์นั้นๆ สามารถรู้ถอนได้โดยสิ้นเชิง ถ้าผู้ปฏิบัติสามารถรู้ทั่วถึงความมุ่งหมายของอุปัชฌาย์ได้โดยถูกต้อง เพราะอุปัชฌาย์เหล่านี้เป็นเครื่องกลั่นกรองสามัญมุนุชยให้กลายเป็นอัจริยมนุชยมากต่อมากแล้ว เท่าที่ท่านปฏิบัติอยู่เวลานี้ก็น่าชมเชยอยู่แล้ว แต่ที่อธิบายเพิ่มเติมบ้างก็เพื่อเป็นการส่งเสริมสติปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป สมกับอุปัชฌาย์เป็นเครื่องกลั่นกรองคนให้ฉลาดแหลมคมขึ้นไปโดยลำดับ ไม่ติดอยู่เพียงแค่ว่า ถืออุปัชฌาย์เท่านั้น ซึ่งเป็นความโง่เขลาอันใจ ไม่คิดอ่านทางปัญญาหาความฉลาดไสตน **อุปัชฌาย์แต่ละข้อมีความหมายลึกซึ้งมากมายที่จะรู้ทั่วถึง จึงควรใช้สติปัญญาไตร่ตรองให้ละเอียดถี่ถ้วนเป็นข้อๆ ไป ท่านจะได้รับประโยชน์จากอุปัชฌาย์ไม่มีประมาณ แม้ความสิ้นสุดถึงวิมุตติพระนิพพานก็ไม่นอกเหนือไปจากอุปัชฌาย์ดังกล่าวเป็นเครื่องส่งเสริมเลย** ท่านอัจริยชนทั้งหลายมีความรักชอบธรรมเหล่านี้มาก และท่านฝากชีวิตจิตใจไว้กับธรรมเหล่านี้กันทั้งนั้น ทั้งชมเชยยกย่องท่านผู้สนใจปฏิบัติอุปัชฌาย์ว่า เป็นผู้ที่ยังประโยชน์ตนให้สำเร็จไปด้วยดีไม่มีอุปสรรค และดำรงอริยประเพณีไว้ได้ เพราะนี่เป็นอริยประเพณีที่ท่านดำเนินมาทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะพระพุทธานุชาของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดมาตรัส ตรัสไว้ในสมัยใดและที่ใด จำต้องมีอุปัชฌาย์อันเป็นคู่เคียงพระศาสนาเสมอมา อย่าเข้าใจว่าอุปัชฌาย์เหล่านี้จะมีเฉพาะศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งเท่านั้นเลย แต่มีประจำกับทุกๆ ศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์นั้น ๆ ตลอดมาจนถึงพุทธศาสนาปัจจุบัน จะเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ใดมาตรัสในพระนามของความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสพระพุทธานุชาท่านนั้นๆ จำต้องประกาศสอนอุปัชฌาย์แก่ภิกษุ

บริษัทของพระองค์เช่นเดียวกัน ทุกๆ ศาสนา เพราะรุดงค์วัตรเป็นปฏิปทาที่เหมาะสมกับนักบวชอย่างยิ่ง ผู้หวังความหลุดพ้นอย่างเต็มใจอยู่แล้วจะได้ปฏิบัติตามรุดงค์วัตรด้วยความมุ่งมั่นมั่นคงแน่วแน่ออกจากใจได้ทันกับเหตุการณ์ไม่เินช้าล่าช้า

ท่านอาจารย์องค์นั้นเรียนถามข้อข้องใจในระหว่างพระอรหันต์ท่านหยุดชั่วขณะว่า มีผู้สงสัยว่านับแต่พระพุทธองค์ปรินิพพานจนถึงสมัยนี้ ถ้านับเวลาก็ได้สองพันกว่าปีแล้ว ถ้าเป็นผลไม้และสิ่งต่างๆ ก็จำเป็นต้องร่วงโรยไปตามกฎอนิจจัง ไม่มีอะไรเหลืออยู่แม้ซากแห่งลำต้นของมัน ถ้าเป็นบริษัทห้างร้านต่างๆ ก็เป็นผุยผงของดินไปหมดแล้ว ไม่มีอะไรเหลือพอเป็นเครื่องหมายแห่งบริษัทและตึกกรมบ้างเลย แม้แต่ภูเขาแห่งที่บึงยังมีการเปลี่ยนแปลงได้ ไม่มีอะไรเหนืออำนาจกฎอนิจจัง ส่วนธรรมชาติสมัยที่พระพุทธเจ้าแลพระสาวกทั้งหลายตรัสรู้และบรรลุในสมัยนั้นพอตกมาสมัยนี้ น่าจะไม่มีเค้าโครงแห่งมรรคผลนิพพานเหลืออยู่พอกลุบลูตรทั้งหลายได้ดีบ้าง ด้วยปฏิปทาข้อปฏิบัติของตนน่าจะค่อยๆ เสื่อมสูญไปเช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลาย ฉะนั้น กระผมเองไม่มีปัญญาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ทำนองนี้ให้สงบลงได้ แต่วันนี้เป็นโอกาสวาสนาสุดที่จะอัศจรรย์ของกระผมเองที่คาดไม่ถึง ซึ่งพระเจ้าประเสริฐเลิศโลกเหาะลอยลงมาโปรดด้วยความเมตตาสงสาร จึงขอประทานกราบเรียนถามข้อข้องใจที่เป็นมาว่า เรื่องมรรคผลนิพพานในวงพระศาสนาอันเป็นทางปฏิบัติกับสิ่งสมมติทั้งหลาย ยังจะกลับเป็นธรรมานุวัติไปตามโลกแห่งอนิจจังอยู่หรือประการใด คือ เมื่อโลกแปรปรวน ธรรมก็แปรปรวน โลกเสื่อมธรรมก็เสื่อม โลกสูญธรรมก็สูญ สิ่งต่างๆ หมดความหมายลง ธรรมก็อาจหมดความหมายไปตาม และอาจจะเตือนถึงมรรคผลนิพพานว่าจะต้องสิ้นสุดกุดตันไปตามกาลสถานที่แห่งการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าด้วยหรือประการใด เท่าที่ทราบมาการปรินิพพานของพระองค์นั้นเป็นเรื่องของพระองค์โดยเฉพาะ มิได้เกี่ยวกับหลักธรรมวินัยที่ทรงประกาศสอนไว้เพื่อมรรคผลนิพพานแต่อย่างใด แต่แล้วผู้ที่สงสัยเกี่ยวกับกาลเวลาแห่งการปรินิพพานของพระองค์ที่ทำให้มรรคผลนิพพานกระเทือนไปก็ยังมีอยู่ ดังคำว่าพระองค์ปรินิพพานได้สองพันกว่าปีแล้วศาสนาของพระองค์ย่อมค่อยๆ ร่วงโรยและหมดมรรคผลหมดผลไปด้วย แม้ปฏิบัติกันไปก็ลำบากเปล่าโดยไม่มีผลตอบแทนแต่อย่างใดเลยดังนี้ พังแล้วรู้สึกขัดกันกับพุทธพจน์อยู่มาก ทั้งเป็นการสร้างความสะเทือนใจแก่วงพระศาสนาและประชาชนพุทธบริษัทให้เกิดความสงสัยลังเลได้พอดู ซึ่งความคิดเห็นเหล่านี้ไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใดเลย นอกจากเขย่าศาสนาและจิตใจประชาชนให้ขุ่นมัวเท่านั้น

พระอรหันต์ตอบท่านว่า ถ้าธรรมเป็นเหมือนผลไม้ เป็นเหมือนบริษัทห้างร้าน เป็นเหมือนสิ่งต่างๆ ในแดนสมมติที่ตกอยู่ในกฎแห่งอนิจจัง ธรรมก็หายซากไปนานแสนนานแล้ว ไม่มีใครได้ดื่มรสแม้เพียงผ่านชีวหาประสาทคือใจชั่วขณะเลย พระพุทธเจ้าทั้งหลายและสาวกของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ที่มีจำนวนมหาศาล ไม่สามารถจะนับประมาณ ก็จะไม่มีโอกาสปรากฏขึ้นในโลกแห่งอนิจจังนี้ได้ แม้ที่จะมาตรัสรู้และบรรลุข้างหน้าซึ่งไม่มีประมาณก็เป็นอันดับดินสิ้นอริยชาติอริยवासน์อริยวงศ์ไปตามๆ กัน เท่าที่พระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย ทั้งอดีตอนาคต ยังปรากฏสืบเนื่องกันมาเป็นลำดับไม่ขาดมูลสูญราก ยังปรากฏความดีและคนดีพิเศษเป็นร่างเหลืออยู่ให้สัตว์โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจสืบมาจนทุกวันนี้ ก็เพราะธรรมมิได้เป็นเหมือนตึกกรมบ้านช่องที่ค่อยแต่จะล้มทับคนตายด้วยกฎอนิจจังบังคับนั่นเอง คำว่าธรรมเป็น **อกาลิโก** ถ้าไม่หมายเอาธรรมปากแดนสมมติบริสุทธิ์สุด

ส่วนแล้ว จะหมายอะไรเป็นธรรมสาระเล่า ธรรมสาระที่เป็นอกาลิโกนั้นแลคือธรรมแท้ไม่อยู่ในขอบเขตแห่งกุศล ธรรมและอกุศลธรรมเป็นต้น ที่มีอนิจจังเป็นทางเดินเช่นเดียวกับสิ่งต่างๆ ไป เช่น ธรรมเจริญบ้าง ธรรมเสื่อมบ้าง เป็นต้น อันเป็นกฎเดียวกันกับโลกต่างๆ ไป ซึ่งไม่จัดเข้าในธรรมสาระดังธรรมในพระทัยของพระพุทธเจ้า และธรรมในใจของพระชีณาสพทั้งหลายที่เป็นอกาลิครวมล้วนๆ ไม่มีกฎใดๆ เข้าไปอาจเอื้อมทำลายได้ ธรรมประเภทนั้นแลคือธรรมสาระแท้ เป็นธรรมไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้เป็นต่างๆ เหมือนสิ่งทั้งหลาย อะไรจะหมดความหมายไปมากน้อยเพียงไร จะเสื่อมสูญไปไหนก็ตามแต่ธรรมสาระนี้ยังเป็นธรรมที่มีความหมายในตัวเอง ทั้งที่ใครจะเคารพนับถือหรือไม่ก็ตาม ธรรมนี้ยังสามารถทรงตัวอยู่ด้วยความสมบูรณ์และเป็นอกาลิครวมอยู่ตลอดกาล พระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายทรงกราบไหว้และกราบไหว้บูชาที่ดี โลกระลึกถึงและกราบไหว้บูชากันก็ดี ก็กราบธรรมสาระนี้แล การปรินิพพานของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่เพียงพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง มีพระสมณโคดมของเราเป็นต้น นั้นเป็นเพียงเรือนร่างของพุทธะก้าวเดินไปตามสายทางของไตรลักษณ์ที่มีประจำสัตว์สังขารต่างๆ ไปเท่านั้น มิได้เป็นความกระแทกกระเทือนถึงองค์พุทธะที่บริสุทธิ์อันเป็นธรรมสาระแท้ให้เสื่อมคลายหรือขาดสูญไปแต่อย่างใด พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน ณ สถานที่ใด กาลเวลาใด ก็ไม่กระทบกระเทือนถึงมรรคผลนิพพานที่จะพึงบรรลุของท่านผู้ปฏิบัติ ด้วยสามัจฉิกรรม คือ ขอบยั้งเช่นเดียวกัน ท่านผู้นั้นจะมีหวังในผลอันเกิดแต่ข้อปฏิบัติของตนอย่างสม่ำเสมอ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แม้ปรินิพพานไปแล้วก็พันกัหมื่นปีก็เป็นเพียงเวลาหาที่โลกถือกันเท่านั้น ส่วนธรรมนี้มีได้อยู่กับกาลสถานที่ตั้งที่เข้าใจกัน แต่ธรรมอยู่กับธรรม มิได้อยู่กับอะไร อันเป็นการอาศัยซึ่งไม่เข้าในลักษณะของธรรมแท้ ธรรมสาระนี้แลเป็นสิ่งมหัศจรรย์อยู่ในโลกตลอดมา ทั้งนี้ใครจะรู้หรือไม่รู้ ค้นพบหรือไม่ค้นพบว่าธรรมคืออะไร มีอยู่ในโลกหรือหาไม่ก็ตาม ธรรมก็คือธรรมอยู่โดยธรรมชาติของตน ฉะนั้น การที่ใครๆ จะพูดว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปนานแล้วตั้งสองพันปีสามพันปี มรรคผลนิพพานได้ร่วงโรยหมดเขตหมดสมัยไปตามโดยสิ้นเชิงแล้ว แม้จะพากันปฏิบัติเคร่งครัดหรือดีเยี่ยมเพียงไร ก็เป็นความลำบากเปล่าโดยไม่มีผลใดๆ เป็นเครื่องสนองตอบเลยดังนี้ นั้นมิใช่พระประสงค์ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงประกาศสอนโลกด้วยสัจธรรม นั้นมิใช่ทางเดินคือความมุ่งหมายของพระศาสนาที่พระศาสดาองค์สิ้นกิเลสถึงความประเสริฐของโลกประทานไว้ นั้นมิใช่หลักวิชาธรรมในพระพุทธศาสนาพที่ผู้นับถือพระศาสดาและพระธรรมวินัยจำนำมาคิดและศึกษาให้ถ่วงเวลาล้ำสมัยและสร้างอุปสรรคแก่ตนโดยไม่เกิดผลดีใดๆ เลย นอกจากเป็นความคิดและศึกษาที่ปิดกั้นทางเดินของตนจนหาทางออกไม่ได้เท่านั้น ผู้เชื่อพระศาสนาอันเป็นธรรมของศาสดาองค์บริสุทธิ์ประทานไว้จึงไม่ควรนำคำพูดชวากหนามนั้นมาเสียบแทงตัวเอง รวากับคนลี้้นท่าหาทางออกมิได้ทั้งที่ทางออกยังมีอยู่ และจะกลายเป็นบุคคลที่น่าสังเวชหมอดหวังทั้งที่ชีวิตความสืบทอดในร่างยังมีอยู่ ซึ่งควรนำไปทำประโยชน์อะไรได้

พระอรหันต์ท่านสอนข้าอย่างถึงใจอีกว่า ท่านทราบหรือเปล่าว่า คนที่จะคอยแซงหน้าพระศาสนา เพื่อเป็นพระศาสดาองค์เอกของโลกทั้งที่กิเลสและความงี่เง่ายังมีในสันดานอย่างเต็มตัว ยังมีอยู่มากมายในโลกที่ผสมด้วยสิ่งโสมนั่นนี้ แล้วยังมีท่านอีกองค์หนึ่งหรือที่กระหายรอความเป็นสาวกแห่งศาสดาองค์โสมนั้นอยู่

พระอาจารย์องค์นั้นเรียนตอบท่านว่า สำหรับกระผมเองมิได้มีความหวั่นไหวจากหลักธรรมไปตามคำพูด

เช่นนั้นเลยแม้ขณะจิตหนึ่ง ทุกๆ ขณะจิตและอิริยาบถต่างๆ เป็นความหมายมั่นปั้นมือเพื่อมรรคผลนิพพานจาก สวากขาตธรรม อยู่อย่างเพลินใจ เท่าที่กราบเรียนถามนี้ เห็นเป็นความจำเป็นที่ตัวเองก็เป็นผู้หนึ่ง ซึ่งมุ่งประโยชน์ แก่โลกอยู่อย่างเต็มใจ หากแต่เพียงกำลังของตัวก็เกรงว่าจะไม่สามารถพอในการชี้แจงแก่ท่านผู้ข้องใจในเรื่องดังกล่าวมา เพราะเป็นเรื่องสะท้อนทั้งวงพระศาสนาและประชาชนพุทธบริษัทที่มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ไม่เบาเลย เมื่อเห็น เป็นกาลอันควรกับเวลาที่พระคุณท่านผู้ประเสริฐมาโปรดเมตตา ซึ่งเป็นองค์แน่นอนในธรรมทั้งหลายยากจะหาพบ ได้ในโลกมนุษย์ จึงได้ถือโอกาสกราบเรียนศึกษา เพื่อเป็นประทีปดวงไฟอันสว่างแก่กระผมเองและประชาชนได้มีหู ตาสว่างบ้าง เพราะความเมตตาที่ประพรมใส่องจรงไว้

พระอรหันต์ท่านให้โอวาทต่อไปว่า การถามเพื่อประชาชนก็ถูก แต่จะให้ถูกแท้ท่านควรดูวาระจิตที่คิดเป็น ภัยแก่ตัวเอง แม้นิดก็ควรทราบว่าเป็นภัยและมีทางกำจัดให้สิ้นไปได้ เพราะภัยภายใน มีพิษสงยิ่งกว่าภัยภายนอก ดังกล่าวมานั้นมาก ปราชญ์ทั้งหลายท่านถือกัน เพื่อความแน่ใจจึงขออำนาจบดต้นให้ท่านทราบอีกครั้งว่า ไม่มีผู้ใดและสิ่งใดในสามภพจะมีอำนาจมาบังคับธรรมให้ไร้ผลแก่ผู้ปฏิบัติเป็นสามมีจิกรวมไม่เพียงแต่กาลสถานที่ดังกล่าวมาเท่านั้น แม้อะไรๆ ทั้งสามโลกธาตุจะยกพวกยกพลมาบังคับไม่ให้ธรรมให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติชอบอยู่อะไรๆ ทั้งสาม โลกนั้นจะไม่มีหวังตั้งใจหมายเลย ธรรมต้องเป็นธรรมและให้ผลโดยธรรมอยู่ตลอดไป เมื่อการปฏิบัติถูกต้องดีงาม ยังมิอยู่ สิ่งที่มีอำนาจสามารถปิดกั้นมรรคผลนิพพานได้โดยไม่เลือกกาลสถานที่และบุคคลนั้น มิใช่อะไรๆ อื่นที่ ไหน อย่างพากันคิดงมงายมโกลนเหยียบหนามให้เป็นทุกข์ทรมานตน ซึ่งเป็นสิ่งมีคุณค่ามากให้ฉิบหายไปแล้ว ด้วยอำนาจความโง่เขลาบิบบ้างคับชูดลากไป นั่นคือสังขธรรมที่มีอยู่ในตัวเองแต่ละราย **สังขธรรมเบื้องต้นอันเป็น ฝ่ายผูกมัด คือ ทุกข์กับสมุทัย** ทั้งสองนี้แลที่สัตว์โลกผู้ไม่รู้จักเป็นจักตาย เพราะฤทธิ์มันบีบคั้นชอบสั่งสมกันมาก ไม่มีวันอัมพอ คือตัวปิดกั้นมรรคผลนิพพานโดยแท้ ไม่ให้เกิดขึ้นได้ในหัวใจสัตว์เมื่อยังมีความชอบพอและส่งเสริม มันอยู่ ทุกข์เวลาเกิดขึ้นในภายในใจสัตว์ ย่อมทำให้หมดสติปัญญา ความคิดที่เคยเฉลียวฉลาดก็กลายเป็นความ ปิดตันอันตันไปหมด ไม่มีทางออกจากรังเฝ้านอนเฝ้าทุกข์ แสดงความทรมานทลายไปตามเรื่องคนไม่มีทางออก ไม่ สนใจแสวงหาทางออกโดยถูกต้องเท่านั้น สมุทัยคือความคิดปรุงหรือवादภาพต่างๆ เกี่ยวกับตัณหาสามตัว คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นผู้นำและนำไปคิดปรุงแบบไม่มีประมาณจนเลยขอบเขตและชนทุกข์มาเผา ลนจิตใจให้กลายเป็นไฟชนิดที่ก่อแล้วดับไม่ลง หรือไม่สนใจจะดับ นอกจากเสริมให้แสดงเปลวขึ้นจนเป็นไฟเผา โลกไปได้ไม่มีทางสิ้นสุด สมุทัยได้แก่ตัณหาสามนี้แล คือเครื่องปิดกั้นมรรคผลนิพพานได้อย่างมิดมิดปิดตาย ไม่มี วันมีคืนหรือความสว่างใดสามารถกำจัดได้ และก็มีสังขธรรมนี้เท่านั้นที่สามารถรู้ถอนสมุทัยความมีตัวตนให้สูญสิ้น ไปได้อย่างไม่มีปัญหา **สังขธรรมที่เป็นฝ่ายแก้เบื้องต้นคือ นิโรธกับมรรค** นี้คือเครื่องมือแก้สมุทัยทุกชนิดไม่มี สิ่งใดสามารถเสมอเหมือนได้ นิโรธยอมทำหน้าที่ดับทุกข์ไปเป็นลำดับตามอำนาจของมรรคคือศีลสมาธิปัญญาที่มี กำลัง เมื่อมรรคมีกำลังพอ ก็เลยยอมหาที่ซ่อนตัวอยู่ไม่ได้ กลายเป็นความดับทุกข์ไปโดยสิ้นเชิง ไม่มีกาลเวลา สถานที่หรือสิ่งใดมาเกี่ยวข้องดังที่เข้าใจกัน มีนิโรธกับมรรคนี้เท่านั้นเป็นผู้ทำหน้าที่หรือถอนกิเลสแต่ผู้เดียว

ความเชื่อสังขธรรมของพระพุทธเจ้าที่ผมอธิบายให้ฟังอยู่ขณะนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยธรรมของจริงกับความเชื่อลม ที่ไม่มีน้ำมีเนื้อ ปราบกฏแต่เสียงดังกล่าวมานั้น มีผลต่างกันอย่างไรบ้าง ควรพิจารณาด้วยปัญญาและถือเอา

ประโยชน์จากกรรม อย่าให้สัมผัสแล้วผ่านไปเปล่า ท่านยังมีความสงสัยอะไรอยู่อีกก็ควรแสดงออก เพราะโอกาสแห่งสัมผัสสักจกชาติเป็นมงคลอย่างนี้หายาก ไม่มีในกาลทั่วไป

เมื่อพระอรหันต์ท่านหยุดนิ่งไปชั่วขณะหนึ่ง ไม่เห็นอาจารย์องค์นี้เรียนถามอะไร ท่านจึงอธิบายพระวินัยต่อไปว่า **พระวินัยเป็นเครื่องประดับสมณะให้สวยงามทางความประพฤติ มรรยาท ผู้เคร่งครัดในพระวินัยคือผู้มีมรรยาทกายวาจาใจงดงาม** ความงามของสมณะคือ ความประพฤติ การแสดงออกทุกอาการไม่มีที่ติต้องติ สมณะมีพระวินัยเป็นคู่ชีวิตความเป็นอยู่ คือสมณะที่เย็น เย็นทั้งที่อยู่คนเดียว เย็นทั้งอยู่กับหมู่คณะและสังคมทั่วไป อยู่ในป่าในเขาหรือเผชิญอันตรายต่างๆ ก็ไม่มีอะไรกล้าทำลาย เทวดารักษา ประชาชนรักขอบ พระวินัยเป็นทั้งปู้เป็นทั้งรั้วกันมรรคและผลมิให้รั้วไหลแตกซิม ชีวิตของสมณะคือ ความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ เป็นชีวิตอันสดชื่น เราเป็นสมณศากยบุตรที่มีศีลบริสุทธิ์ ไม่จำเป็นต้องเกิดทันพระพุทธเจ้าโดยถ่ายเดียว แม้เกิดกาลใด สถานที่ใดหรือเป็นลูกเต้าเหล่าชาติชั้นวรรณะใด ก็คือ สมณศากยบุตรคนหัวปีคนกลางและคนสุดท้าย โดยสมบูรณ์อยู่นั่นเอง เช่นเดียวกับพ่อแม่มีลูกหลายคนซึ่งต่างเกิดในสถานที่และเวลาต่างกัน แต่ก็ยังเป็นลูกของพ่อแม่โดยสมบูรณ์ด้วยกัน ฉะนั้น พอจบการแสดงธรรม ท่านพูดเป็นเชิงสั่งเสียด้วยความเป็นห่วงพระศาสนาและท่านอาจารย์องค์นั้นอย่างจับใจว่า จากนี้ผมจะได้ลาท่านโดยทางภาพสมมติ ท่านจงเป็นผู้มีศัสตราคือพระธรรมวินัยอยู่กับกายวาจาในทุกอิริยาบถเถิด ไม่มีสิ่งใดจะแน่นอนและตายใจได้ในความหลุดพ้นยิ่งกว่าพระธรรมวินัยอันเป็นนิยานิกรธรรมนี้เลย ท่านอย่ามองอย่างคิดเรื่องอะไรมากไปกว่าการคิดเพื่อธรรมเพื่อวินัยอันเป็นพระนามของศัสตรา น้อมสงเคราะห์เข้าสู่ตน ความบริสุทธิ์หลุดพ้นจะเป็นสมบัติอันล้ำค่าของท่านแต่ผู้เดียวดังนี้ ขณะจะเคลื่อนย้ายองค์จากที่และเหาะลอยขึ้นบนอากาศ ท่านได้มองดูท่านอาจารย์องค์นั้นด้วยความอ่อนโยนด้วยความเมตตาอยู่ครู่หนึ่งจึงค่อยๆ เหาะลอยขึ้นอย่างเชื่องช้า อันเป็นเชิงเรียกความสนใจใฝ่ฝันยึดมั่น (จบม้วน 5) เป็นอดีตารมณีนานานๆ แก่ท่านอาจารย์องค์นี้ฟังแล้วด้วยความเลื่อมใส อาลัยเสียดายทางจิตภาวนาราวกับไม่กระพริบตาใจเลยในขณะนั้น จากนั้นภาพท่านก็หายไปในท่ามกลางอากาศ ไม่มีอะไรเหลืออยู่นอกจากภาพแห่งความทรงจำที่ฝังลึกอยู่ในใจ ไม่มีวันลบเลือนตลอดอวสานแห่งชีวิตท่านเท่านั้น อันเป็นที่น่าอัศจรรย์ซึ่งไม่ค่อยปรากฏแก่ท่านบ่อยนัก ท่านว่า

คืนนี้ท่านก็ภาวนาจนสว่างเช่นเดียวกับคืนวันพระอรหันต์ภาหุละเหาะมาเยี่ยมแสดงธรรมโปรดเช่นกัน คือพอภาพพระอรหันต์ก็สสปะท่านจากไปแล้ว ซึ่งนับแต่ท่านมาแสดงธรรมให้ฟังและสนทนากันอยู่เป็นเวลา ๓ ชั่วโมงเศษ จิตจึงถอนออกมา ลำดับต่อไปท่านได้นำพระธรรมวินัยที่ได้รับเมตตาจากพระอรหันต์ท่านมาขบคิดอีกต่อหนึ่ง ทำให้เกิดความซาบซ่านไปทั่วสรรพางค์ร่างกายและจิตใจจนลึกลับนอนในคืนวันนั้น เพราะธรรมที่ได้รับจากนิมิตที่ท่านมาแสดงให้ฟัง รู้สึกดีมีด้าล้ำค่า ยากที่จะพรรณนาให้ถูกต้องตามความจริงได้ แม้เวลาอื่นๆ ที่ไม่ได้เข้าสู่สมาธิภาวนาก็ทำให้จิตเกิดประหวัดถึงท่านไม่ว่างเว้นแต่ตลอดเวลา รู้สึกเป็นกำลังใจไปนาน การประกอบความเพียรก็เข้มแข็ง ความมุ่งมั่นในธรรมที่จะฟังได้ฟังถึงดังท่านเมตตาแสดงให้ฟังก็รู้สึกจดจ่อต่อเนื่อง ผิดธรรมดาอยู่มาก รวากับจะได้ถึงธรรมแดนพ้นทุกข์อยู่ทุกขณะที่หวนระลึกถึงคำสั่งเสียท่าน (บางตอนท่านเน้นคำสำคัญๆ กับท่านอาจารย์องค์นั้นโดยเฉพาะก็มี แต่ผู้เขียนไม่กล้านำมาลงเกรงจะเป็นการกระเทือนท่านและแสงใจท่านผู้อ่านมากไป จึงขออภัยไว้ด้วยที่ไม่นำลงให้บางท่านได้อ่านอย่างจุใจ)

(หน้า 90 เล่มน้ำตาล)

(จากหน้า 90 เล่มน้ำตาล)

งูพิษที่เคยเป็นศัตรูต่อผู้คน ได้กลายเป็นมิตรกับพระอริยสงฆ์ธรรมฐาน

เป็นที่แปลกใจที่เรื่องไม่น่าเป็นไปได้ แต่ก็เป็นไปได้ที่น่าอัศจรรย์อีกเรื่องหนึ่งคือ ก่อนที่ท่านจะขึ้นไปพักบำเพ็ญสมณธรรมในถ้ำแห่งหนึ่ง ชาวบ้านแถบนั้นบอกว่ามีงูพิษสีดำตัวหนึ่ง ใหญ่ขนาดเท่าถ่านไฟฉายชนิดใหญ่ ยาวประมาณเมตรเศษแต่ดูมากเป็นพิเศษ อาศัยอยู่ในถ้ำนั้นเป็นประจำมาหลายปี งูพิษตัวนี้เคยทำอันตรายแก่คนมาแล้ว แต่ใครๆก็ไม่กล้าทำไม้มัน กลัวว่าจะมีอะไรอยู่เบื้องหลัง จนชาวบ้านขนานนามให้มันว่า "เจ้าถ้ำ" ใครขึ้นไปพักค้างคืนที่นั่นไม่ค่อยได้ เขาบอกว่าถ้ามีคนขึ้นไปพักค้างคืนในถ้ำนั้น ตอนเย็น ตอนกลางคืน หรือตอนเช้าๆ งูตัวนั้นจะออกมาแผ่แม่เบี้ยขู่ฟ่อๆ ถ้าพอกัดได้ก็กัดจริงๆ ผู้คนเคยเสียทีให้มันหลายรายแล้วจนเข็ดกัน ไม่มีใครกล้าไปพักค้างคืนในถ้ำนั้น

ท่านอาจารย์องค์นี้คิดอยากไปพักถ้ำนั้นเพื่อประกอบความเพียร จึงวานให้ชาวบ้านไปส่ง แม้เขาบอกว่างูพิษตัวนี้ดูมากและอาจเป็นอันตรายได้เพราะมันก็ไม่มีใครทราบได้ จึงไม่ยอมให้ท่านไปพัก แต่ท่านก็ขอให้ญาติโยมไปส่งจนได้ โดยให้เหตุผลว่า ถ้าถึงคราวแล้ว มันนอนอยู่ในบ้านก็ตาย ไม่มีใครห้ามได้ อาตมาเคยเห็นมาแล้วจนเชื่อกรรมอย่างสนิทใจ การอยู่ถ้ำก็เคยอยู่มาจนเคยชินร่างกายจิตใจของอาตมา ถ้าเป็นวิสัยก็ควรเป็นได้ ก็น่าจะกลายเป็นหินเป็นเขาไปหมดแล้ว คงไม่ทนเป็นกายคนใจพระดังที่เป็นอยู่นี้ได้เลย แม้อาตมาไปอยู่ในถ้ำนี้ถ้าไม่ถึงคราว ชีวิตก็คงจะเป็นชีวิตของพระของอาตมาอยู่ดังที่เคยเป็นมาไม่น่าจะเป็นอื่นไปได้ งูเป็นสัตว์ เราเป็นคน และเป็นพระซึ่งถือศีลถือธรรมประจำใจ มิได้ถือความอิจฉาบังเบียดทำลายใคร ถ้างูจะทำอันตรายก็ยอมตายเพราะกรรมไม่ดีของตนที่อาจหาญทำชั่วไว้ดีกว่าการกลับกลังผลไม่ดีจะตามสนองในภายหลังเป็นไหนๆ นักปราชญ์ท่านยังจะชมเชยว่าเป็นผู้เชื่อกรรมจริง แม้ตายเพราะเหตุดังกล่าวนี้อะไรแล้วท่านก็ไปจริงๆ โดยให้ญาติโยมตามส่ง

เมื่อไปพักอยู่ในถ้ำนั้นได้ความสะดวกร่างกายสบายใจเพียงคนเดียว พอตกวันที่สองตอนเย็นก็เห็นงูดำตัวนั้น เลื้อยออกมาจากซอกหินและค่อยๆ เลื้อยตรงมายังท่านซึ่งกำลังนั่งรำพึงอรรถธรรมอยู่บนแคร่เล็กๆ ด้วยสัญชาตญาณที่เคยถืออำนาจในการทำลาย พอเห็นมันเลื้อยตรงเข้ามาหาอย่างไม่เกรงและท่าทางจะเอาจริงเอาจังกับท่านจริงๆ ท่านก็ระลึกคำที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังได้ทันทีว่าต้องเป็นงูพิษชนิดสัตว์ที่ว่ามันนั้นแน่ๆ ไม่เช่นนั้นจะไม่แสดงอาการอาจหาญถึงขนาดนี้เลย เรามานำเพ็ญกรรมอยู่ที่นี้ก็ได้เบียดเบียนทำลายใคร แม้สัตว์ตัวเล็กๆ ยังให้ความเมตตาต่อเขาเสมอด้วยชีวิตของตน ไม่เคยคิดเหยียดหยันในตัวว่าตนเป็นคนเป็นพระที่มีศักดิ์สูงกว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั่วไตรภพ แม้งูดำตัวนี้เป็นสัตว์ที่นับเข้าในจำนวนเพื่อนสุขเพื่อนทุกข์เพื่อนเกิดเพื่อนตายด้วยกัน แต่เหตุไฉนอยู่ๆ ไม่มีเรื่องทะเลาะทู่ถองตะบองตีอะไรกันเลย งูตัวนี้ยังอุทิศสำหรับตั้งหน้าตั้งตาเลื้อยเข้ามาเพื่อจะทำลายเราซึ่งเป็นเพื่อนที่เชื่อถือในความเป็นความตายได้ผู้หนึ่ง ไม่มีเพื่อนใดในเขาถ้ำนี้จะเป็นที่เชื่อถือได้ยิ่งไปกว่า เมื่อย้อนมาระลึกถึงศีลของตนกับบริสุทธิ ธรรมมีความเมตตาเป็นต้นก็เปี่ยมในจิตใจตามอำนาจของจิตของ

ธรรมซึ่งมีในตอนที่อบรมมา ถ้าสัตว์ตัวนี้ยังจะกล้าทำอันตรายเราได้ลงคอแล้ว ก็ถือว่าเราเองในอดีตชาติต้องเป็นผู้ ทารุณโหดร้ายเหลือประมาณ น่าจะไม่มีนรกหลุมใดต้านทานไว้ได้ให้พ้นจากผลกระทบอันตรายนั้นมาแล้ว จำต้อง มาเจอกับความทารุณของงูพิษตัวนี้ที่ตนเคยสร้างความทารุณแก่เขามาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และก็ไม่มีจำเป็นต้อง หลีกกรรมของตัว เพราะตัวเองกล้าทำ ตัวก็ต้องกล้ารับผล จึงจะสมนามว่าเป็นผู้เชื่อกรรมจริง

พอคิดตกก็พูดกับงูตัวเล็ยมาหยุดอยู่ห่างองค์ท่านประมาณหนึ่งวาและกำลังแม่แม่เบียดคยโอกาสอยู่ว่า เรามาอยู่ที่นี้มีได้มาเพื่อความมุ่งร้ายหมายโทษใครเลย แต่มาบำเพ็ญธรรมเพื่อความสุขแก่ตนและเพื่อน ร่วมชาติโดยไม่นิยมประเภทว่าเป็นใคร เราแม่เมตตาเพื่อความสุขแก่สัตว์ทั้งปวง มีเธอด้วยผู้หนึ่งที่อยู่ ในข่ายควรรับได้ ถ้าเธอยังหวังความสุขกายสบายใจเช่นสัตว์โลกทั่วๆ ไป ก็ควรรับเมตตาธรรมที่เย็นฉ่ำนี้ไป ประคองตัวต่อไป ดีกว่ามาขู่เข็ญทำลายผู้อื่นซึ่งไม่เกิดประโยชน์อะไรเป็นไหนๆ แม้ทำผู้อื่นให้เป็นอันตรายและตาย ไปด้วยพิษสงของเธอ ส่วนตัวเองก็ไม่เห็นได้เลื่อนคุณงามความดีเป็นความสุขความเจริญให้ยิ่งขึ้นไปอีก นอกจาก จะลงไปจมอยู่ในกองทุกข์มีนรกเป็นต้นเท่านั้น นี่เป็นผลที่ได้รับจากการเบียดเบียนทำลายผู้อื่น เราไม่เห็นด้วย ไม่ ยินดีด้วยกับการทำของเธอ เพราะเป็นงานส่งเสริมทุกข์เพื่อบีบบังคับตัวเอง เราเห็นด้วยเฉพาะผู้ไม่เบียดเบียน ทำลายผู้อื่น อันเป็นงานไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ใคร ตนก็เย็นผู้อื่นก็เย็น มองเห็นกันราวกับมิตรที่สนิทกันมา ตั้งพันกัปป์แสนกัปป์ เราเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ไม่บังควรที่จะทำความทุกข์ร้อนแก่กันอันเป็น การเพิ่มทุกข์แก่ตัวอีกด้วย เรามาอยู่ที่นี้เพื่อสमानมิตรและเมตตาธรรมจากเราแล้วจะไปอยู่เป็นสุขๆ เมื่อไป แล้วอยากมาเยี่ยมเยียนเราอีกเป็นครั้งคราวก็มาได้ตามอัธยาศัย เรายินดีเป็นมิตรกับเธอตลอดไป ไม่รังเกียจว่าเธอ เป็นสัตว์ เราเป็นคนและเป็นพระ เราถือว่าเป็นเพื่อนเกิดเพื่อนตายด้วยกัน จึงมิได้ถือว่ามีใครยิ่งหย่อนกว่าใคร ตลอด วาสนาบารมีก็ต่างคนต่างมีตามกำลังของตนที่สร้างมา หรือเธออาจมีวาสนาบารมีแก่กว่าเราก็ไม่อาจทราบ ได้ เพราะต่างคนต่างมีกรรมดีและชั่วติดแนบอยู่กับตัวด้วยกัน บางทีเธอละจากชาติเป็นสัตว์นี้แล้ว เลื่อนฐานะขึ้น มาเป็นมนุษย์บรรลุถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้นไปก่อนเราผู้กำลังกำด่ำกำขำกับกิเลสตัวโสมมอยู่เวลานี้ก็เป็นได้ ถ้า เธอไม่สร้างความชั่วทับถมตัวเข้าไปอีก ดังจะสร้างกรรมไม่ดีกับเราอยู่ขณะนี้

พอพูดกับงูจบลง ท่านก็อธิษฐานจิตขออำนาจเมตตาธรรมที่เคยค้าจุนโลกมาประจำแผ่นดิน จงดล บันดาลให้งูตัวนี้จงกลับใจจากความเป็นศัตรูกลายเป็นมิตรสนิทสนมกันโดยธรรมชาติ ดังนี้ เป็นที่ประหลาด และอัศจรรย์เกิดคาดว่าอะไรบันดาลก็ไม่น่าจะพูดได้ถูกต้อง ทำให้งูตัวกำลังจะทำอันตรายท่านอยู่ไม่กี่วินาทีข้าง หน้า กลับอาการที่เป็นศัตรูลงในทันทีทันใด คือ งูตัวนั้นกลับเอาศีรษะลงหมอบสงบนิ่งอยู่ประมาณ ๑๐ นาที แล้ว หันศีรษะเล็ยกลับไป และค่อยๆ เล็ยหายเงียบไปในเวลานั้น วันต่อมาก็มาหาท่านอีก และมาแทบทุกวันแต่มิได้ แสดงอาการน่ากลัวเหมือนวันแรกเลย เป็นเพียงค่อยๆ เล็ยเข้ามาถึงที่เก่า แล้วทำตัวสงบนิ่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็ เล็ยกลับไป ท่านว่าท่านเห็นความอัศจรรย์ของเมตตาธรรมประจักษ์ในคราวนั้นอย่างถึงใจอีกครึ่งหนึ่ง นับแต่วัน นั้นมา ท่านกับงูตัวนั้นเลยอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ไม่มีอะไรเป็นที่ระแวงกันเลย ถึงเวลางูตัวนั้นอยากออกมา เทียวป่วนเบียดอยู่แถวบริเวณหน้าถ้าที่ท่านพักอยู่ ก็มาในฐานะสัตว์ที่คุ้นเคยกับคนดีแล้ว ต่างไม่ระแวงระแวงซึ่งกัน และกัน เมื่อคิดอยากออกมาเที่ยวตามภาษาของมันเวลาใดก็ออกมาตามสบายไม่คอยมีเวล่ำเวลาเหมือนแต่ก่อน

เช่นที่ชาวบ้านเล่าให้ฟัง

เรื่องทำนองนี้ผู้เขียนเชื่อมานานแล้ว จะว่าไงก็ยอมรับ เพราะตัวเองก็เคยพบบ้างและครูบาอาจารย์ทั้งหลาย มีท่านอาจารย์มั่นเป็นต้น ก็เคยเล่าให้ฟังอยู่เสมอว่า สัตว์ทุกจำพวกไม่ค่อยกลัวพระ และชอบมาอยู่อาศัยตามบริเวณที่ท่านพักอยู่เป็นพวกๆ ผูงๆ ทั้งสัตว์ใหญ่ เช่น หมู กวาง อีเก้ง เป็นต้น ทั้งสัตว์ตัวเล็ก เช่น กระจับจั่น กระแต อีเห็น งู เป็นต้น เนื่องจากสัตว์ส่วนมากรู้จักกับปฏิกิริยาของผู้ไม่เบียดเบียนและทำลายได้ดี พระไปพักอยู่ที่ไหนนานๆ หนอยมักจะมีสัตว์ต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่ด้วย ท่านเองก็เมตตาชอบเล่นกับมันและชอบเอาอาหารให้มันทานเสียด้วย ซึ่งสัตว์บางชนิดชอบทานกล้วย ฉะนั้น เวลาพระท่านเห็นสัตว์ต่างๆ มาอาศัยมากเข้า จำต้องหาภาชนะใส่น้ำไปตั้งไว้ในที่ที่ควรแก่สัตว์เหล่านั้นจะมาดื่มกินกันได้ เพราะเหตุแห่งความมีเมตตาจิตใจเป็นมูลฐาน ทำให้สัตว์และคนมีความสนิทไว้ใจกับพระเป็นพิเศษ สมกับเป็นเพศที่เย็น ไม่เป็นภัยแก่ใครมาแต่กาลไหนๆ ดังนั้นเรื่องของท่านอาจารย์องค์นั้นเล่าให้ฟังจึงเป็นความจริงตามเหตุการณ์ที่เคยเป็นมาดั้งเดิม โดยมากพระธุดงค์กรรมฐานที่ปฏิบัติดีแต่เดียวอาจหาญมักผจญภัยเสมอ แต่ก็เอาตัวรอดไปได้ไม่เป็นเหยื่อแก่ภัยนั้นๆ จึงทำให้คิดและมั่นใจว่า ผู้มีธรรมในใจและผู้มุ่งมั่นต่อธรรมอย่างยิ่ง แม้จะเผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ ก็มักมีชัยชนะโดยธรรมเสมอ ไม่ค่อยมีอะไรทำร้ายให้ล้มจมฉิบหายเหมือนธรรมดาทั่วๆ ไป คล้ายกับมีปาฏิหาริย์ลึกลับอยู่ในตัว แบบพูดยากๆ บอกใครไม่ได้ แต่เรื่องก็เป็นอย่างนั้นจริง ทั้งนี้ ทราบจากหมู่เพื่อนเคยเล่าเหตุการณ์ทำนองนี้ให้ฟังเสมอ

ท่านอาจารย์องค์นี้ท่านมีนิสัยเด็ดเดี่ยว และชอบไปและอยู่ลำพังคนเดียวไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับเพื่อนฝูง โดยให้เหตุผลเป็นที่จับใจว่า การไปคนเดียวอยู่คนเดียว ทำให้มีสติระลึกตัวอยู่เสมอ ไม่ค่อยเผลอไหลไปกับเรื่องต่างๆ ดังอยู่กับเพื่อนที่จำต้องพูดคุยกันบ้างในบางเวลา ส่วนการอยู่คนเดียวนั้นเป็นเรื่องของคนๆ เดียวแท้ๆ ไม่มีอารมณ์เกี่ยวเกาะ อิริยาบถต่างๆ เป็นไปกับความเพียรมีสติติดต่อกันไม่ขาดสาย คนเราถ้าสติอยู่กับตัวย่อมมีทางทราบเรื่องต่างๆ ที่เกิดกับตัวได้ดี แม้ถึงคราวจนตัวก็ไม่พะวักพะวนกับใคร มีตัวคนเดียวเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องของตัวเอง หากจำเป็นถึงคราวเข้าจริงๆ ชีวิตจิตใจก็มอบไว้กับคตธรรมตา ไปอย่างเป็นธรรม ไม่ต้องยุ่ง ไม่ต้องห่วง ให้เป็นภาระห่วงใย ยอมตายไปกับเหตุการณ์นั้นๆ อย่างสบายหายห่วง เรื่องศพเรื่องเมรุ เมื่อเจ้าของหมดความห่วงใยไว้กังวลแล้ว ก็เป็นเพียงวัตถุชิ้นหนึ่งที่ปราศจากราคาค่างวดใดๆ ทั้งสิ้นเท่านั้น นอนจมไปกับดินกับหญ้า เช่นวัตถุทั้งหลายนั่นเอง ไม่มีอะไรแปลกต่างกัน ท่านพูดนำฟัง ฟังแล้วจับใจไพเราะทั้งเหมาะทั้งกับจิตใจของผู้ตั้งหน้าเป็นศากยบุตรพุทธชินโรสตามรอยพระบาทเท่านั้นๆ จะได้เจอสักราย ฟังแล้วจำไว้เพื่อเป็นขวัญตาขวัญใจระลึกไว้นานๆ ประวัติท่านจะเป็นคดีตัวอย่างอันดีแก่คนรุ่นหลังสืบต่อกันต่อไป ไม่มีสิ้นสุด ธุดงค์วัตรที่ประทานไว้เพื่อหมู่มชนก็ไม่มีโมฆะจมไปกับดินกับหญ้าเสียหมด เป็นที่น่าสังเวชสลดใจยังมีผู้อุตสาหุ่ดำเนินตามและเก็บดอกผลที่เกิดจากการปฏิบัติของตนไม่ขาดสาย โดยเป็นความสงบสุขตามขั้นภูมิของจิตของธรรม นับแต่ขั้นสมาธิถึงขั้นปัญญา จนกลายเป็นขั้นวิมุตติหลุดพ้นเหนืออำนาจแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา ที่ผู้มีกิเลสทั้งหลายติดข้องอยู่

พระที่ท่านชอบอยู่ป่าอยู่เขาอยู่ถ้ำและเงื้อมผา รู้ลึกมีเรื่องสะดุดใจให้ท่านผู้อ่านได้คิดอยู่มากกว่าที่พักอยู่ในที่ธรรมดา ดังท่านอาจารย์องค์ที่กำลังนำลงอยู่เวลานี้ แม้จะถวายนามท่านว่า "นักเผชิญ" ก็ไม่น่าจะผิดและเสีย

ความเคารพเพราะการเผชิญก็เพื่อบุกเบิกหาธรรมของจริง การถวายนามก็อนุวัติไปตามปฏิบัติของท่านที่หนักไป ในทางเป็นนักต่อสู้หรือเผชิญโดยไม่ลดละล่าถอยให้เหตุการณ์นั้นๆ หัวเราะเยาะได้ การเป็นนักต่อสู้ในขณะที่กำลังเผชิญกับเหตุการณ์นี้ ท่านยังจะได้อ่านเรื่องของท่านไปเรื่อยๆ จนกว่าจะยุติ นี่ก็กำลังนำท่านผู้อ่านชมเหตุการณ์ที่ท่านเผชิญมา คือ ขณะที่ท่านพักอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง คือนั้น เดือนหงายฟ้าขาว เดือนดาวสว่าง อากาศปลอดโปร่ง สบาย ท่านกำลังเดินจงกรมอยู่หน้าถ้ำ ขณะนั้นได้มีเสือโคร่งใหญ่ตัวหนึ่งใหญ่มาก ท่านว่าศิระกะกลมๆ ของมันเท่า ที่เห็นแล้ว ถ้าจะให้พูดตามความถนัดใจแล้วอยากจะทำอะไรใหญ่เท่าโองน้ำเราดีๆ นี่เอง ทีแรกได้ยินเสียงมันคำราม เป็นเชิงขู่ให้กลัวอยู่ห่างจากท่านประมาณสิบวา พอเปลี่ยนจากคำรามก็เป็นกระหึ่ม และกระหึ่มอย่างเต็มเสียงของมันจนปรากฏสะเทือนไปทั่วภูเขา ตอนมันเริ่มคำรามมองไปไม่เห็นตัวได้ยินแต่เสียง สักครู่ต่อมาก็ได้เห็นมันโผล่เข้ามาหาท่านด้วย ทั้งเสียงกระหึ่มอย่างเต็มที่ และเดินเข้ามาหยุดยืนและนั่งแบบสุนัขนั่ง ไม่หมอบทำท่าจะทำอะไร ท่านเลย นั่งอยู่ห่างท่านประมาณสองวา มองเห็นได้ถนัดชัดเจนตลอดลวดลายของมัน เพราะไฟเทียนไขที่จุดเดินจงกรมก็สว่างไสวอยู่ขณะนั้น เมื่อท่านเห็นมันมานั่งอยู่ต่อหน้าท่าน นึกขึ้นมาในใจว่า เสือโคร่งตัวนี้จะมาทำไมกัน ดินทั้งแผ่นที่กว้างแสนกว้าง มันทำไมไม่ไป แต่คิดสร้างความสุขบนหัวใจคนซึ่งกำลังกลัวๆ เอาอะไรกันท่านยืนดูมันที่กำลังนั่งกระหึ่มสนุกอยู่ครู่หนึ่ง ในใจมีรู้สึกเสียๆ บ้างเพียงเล็กน้อย ไม่แสดงความกลัวออกมาอย่างเปิดเผยอะไรเลย จึงค่อยเดินเข้าไปหาและพูดกับมันว่า ที่นี้เป็นที่ของพระท่านบำเพ็ญสมณธรรมต่างหาก มิใช่ทำเลเที่ยวของเธอขึ้นมา ขึ้นมาทำไมกัน โน้นไปเที่ยวสนุกสนานกับหมู่เพื่อนของเธอโน้นสิ ไปเสีย พระมิใช่พระอิฐพระปูน สิ่งน่ากลัวก็ต้องกลัวเหมือนสัตว์ทั่วไปนั่นแล

พอพูดจบก็ก้าวเข้าไปหามัน ท่านว่าท่านเดินเข้าไปจนจะถึงตัวมันประมาณเมตรเศษเท่านั้น มันจึงโดดหนี ปุบเดียวไม่ทราบหายไปไหน และหายไปอย่างรวดเร็วยิ่งกบปาฏิหาริย์ มองดักหน้าดักหลังที่ไหนก็ไม่เห็น ทำให้แปลกใจไม่หายแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เพราะสถานที่ท่านพักอยู่และที่ที่เสือโคร่งใหญ่ตัวนั้นมานั่งอยู่ก็เตียนโล่ง ไม่มีอะไรปิดบังกีดขวางพอจะมองไม่เห็นขณะที่มันโดดหนีไป จึงทำให้ท่านแปลกใจตลอดมา พอมาหาท่านอาจารย์มั่น ได้โอกาสจึงเล่าถวายท่านและเรียนถามถึงเรื่องเสือที่โดดหายตัวไปอย่างรวดเร็วนั้น ว่า เป็นเพราะเหตุไร

ท่านอาจารย์มั่นชี้แจงให้ฟังว่า นั้นมิใช่เสือจริง แต่เป็นเสือเทพบันดาลต่างหาก เพราะพวกเทพมีฤทธิ์มาก ผิดมนุษย์เรา สามารถจำแลงกายหายาบกายละเอียด หรือนิรมิตเป็นสัตว์เป็นเสือหรือเป็นคนหญิงชายต่างๆ ได้ไม่ติดขัด บางครั้งเวลาเขามาหาเรา ยังมาในรูปต่างๆ ได้ในเทพคนเดียวกัน เสือตัวที่มาหาท่านนั้น ถ้าเป็นเสือจริงลงได้ตั้งหน้ามาขนาดนั้น ต้องมีความมุ่งหวังจะกินคนเป็นอาหารแน่นอนถึงได้มา ทั้งที่รู้ที่อยู่คนซึ่งเป็นทีเกรงขามของสัตว์ของเสือทั้งหลาย เสือที่เทพบันดาลใจก็มี เสือที่เทพนิรมิตเองก็มี แต่เสือที่มาหาท่านนั้นเป็นเสือเทพนิรมิต ฉะนั้น การโดดหนีของเสือตัวนั้นจึงรวดเร็วผิดธรรมดาจนมองไม่ทันว่าไปอย่างไรมาอย่างไร สำหรับผมมันเคยชินกับพวกสัตว์เสือ เทวบุตรเทวดามาแล้ว เวลาไปอยู่ในป่าในเขาคนเดียว การอยู่ก็อยู่เพราะธรรม เนื่องจากธรรมมีอำนาจมาก สัตว์ทั้งหลายเคารพรัก ใจที่มีธรรมย่อมทรงอำนาจในตัวเอง แต่อำนาจทางธรรมไม่เหมือนทางโลกซึ่งคอยแต่จะกำเริบอยู่เสมอ ผู้ถูกข่มขู่นั้นก็กลัวจริงในขณะที่ถูกขู่ แต่ใจไม่ยอมลงตามอำนาจความข่มขู่ เมื่อมีโอกาสยังคอยแก้แค้นจนได้ดังที่เห็นๆ กันอยู่ ฉะนั้น การใช้อำนาจทางโลกเพียงอย่างเดียว ไม่มีธรรมเข้าสนับสนุน โลกจึงหา

ความสงบเย็นได้ยาก ท่านจึงสอนให้ปกครองโลกโดยธรรม ปกครองกันโดยธรรม โดยอาศัยความถูกต้องดีงามเป็นอำนาจ ไม่ใช่เอาอารมณ์หรือทิฐิมานะเป็นอำนาจ คำว่าธรรมมิได้เป็นรูปเป็นร่างที่มองกันด้วยตาเนื้อ แต่ธรรมเป็นธรรมชาติที่ละเอียดสุขุมที่สุดที่จะนำมาเทียบเคียงเปรียบเทียบกับสิ่งสมมติทั้งหลายได้ ใจเป็นความละเอียดชั้นใด ธรรมย่อมมีความละเอียดชั้นนั้น และใจเป็นที่สถิตอยู่ของธรรมทั้งหลาย นอกนั้นมีสิ่งที่สถิตอันถูกต้องของธรรม ธรรมจึงเป็นเรื่องพูดยากทั้งที่รู้้อย่างเต็มที่ นอกจากผู้ปฏิบัติและรู้ธรรมเป็นขั้นๆ นั้นพอพูดกันได้และรู้เรื่องธรรมพอประมาณ ถ้ารู้ธรรมเต็มภูมิจิตภูมิธรรมโดยสมบูรณ์แล้ว ย่อมพูดธรรมกันเข้าใจทุกแง่ทุกมุมไม่มีทางสงสัย คำว่าธรรมคืออะไร และอยู่ที่ไหนก็ทราบกันทันทีโดยไม่ต้องตอบให้เสียเวลา การอาศัยการถามและการตอบกันอยู่ยังไม่เข้าในลักษณะของผู้รู้ธรรมอย่างเต็มภูมิ นี่แล ธรรมแท้เป็นอย่างไร ถ้าใจปลอมพาให้เกิดธรรมปลอม แม้ถามและตอบกันวันยังค่ำก็ได้แต่ตัวทิฐิมานะเต็มหัวใจไม่ลงรอยกันได้ นั่นคือธรรมชื่อคือได้แต่ชื่อของธรรม ไม่ได้ดวงธรรมแท้มาครองภายในใจ ธรรมชื่อใครเรียนก็จำได้ เพราะเป็นสิ่งที่ควรจำได้ด้วยกัน แต่สำคัญที่ดวงธรรมแท้ที่มีชื่อในตัวเองโดยไม่ต้องเป็นกังวลท่องบ่นจดจำให้ลำบากนั้น ปฏิบัติยาก มองเห็นได้ยาก รู้ได้ยาก ธรรมแท้ที่ถูกกล่าวหาว่าปฏิบัติได้ยากรู้ได้ยากนี่แล ที่ไม่ขึ้นอยู่กับคำถามคำตอบ เพราะเป็นความจริงล้วน หมดปัญหาโดยประการทั้งปวง และธรรมนี้แลมีอยู่ในโลกตลอดอนันตกาล ไม่เจริญและไม่เสื่อมไปกับอะไร คำว่าอำนาจธรรมก็คือธรรมนี้แลจะเป็นอะไรที่ไหนกัน ที่พูดนี้ก็ไม่ว่าใจนักกว่าหมู่คณะจะเข้าใจตามได้ทุกแห่งแห่งธรรมที่พูดมา แต่ถึงกาลที่ควรพูดบ้างก็จำต้องพูด พอเป็น **กาเลน ธมฺมสุสากจฺจฺจา เอตมฺมมฺงคฺลมฺมุตฺตมํ**

ที่จบลงนี้เป็นธรรมที่ท่านอาจารย์มั่นตอบและอธิบายให้ท่านอาจารย์องค์นั้นกับหมู่คณะฟัง ผู้เขียนก็เขียนสุมๆ เคาๆ ไปตามที่ได้ยินได้ฟังมาอย่างนั้นเอง มิได้มีความเข้าใจในคำที่ท่านสนทนากันทุกประโยคอะไรเลย ทั้งที่ไม่เข้าใจทุกคำแต่ก็ยังพยายามถุโถมาลงจนได้นั้น เพราะแน่ใจว่าคนเรามีความรู้ความฉลาดและความสามารถต่างกันแม้ตนไม่รู้ไม่เข้าใจก็มั่นใจว่าท่านผู้สามารถจะรู้จะเข้าใจในคำพูดของท่านอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนคงมีอยู่ จึงได้นำมาลงเพื่อช่วยกันขบคิดบ้าง หวังจะเกิดประโยชน์แก่พวกเราตามฐานะที่ควรเป็นได้ เพราะคำพูดดั่งที่ท่านอาจารย์มั่นพูดสองสามประโยคนี้เป็นธรรมที่ค่อนข้างหาฟังได้ยาก แม้ไม่เข้าใจก็พอใจฟังและพอใจเขียน เพื่อท่านผู้อ่านได้ช่วยพิจารณาต่อไป ซึ่งอาจเป็นเครื่องเสริมสติปัญญาได้บ้าง คำพูดท่านอาจารย์มั่นในลักษณะนี้ยังมีอีกมาก ผู้เขียนจะพยายามนำลงเรื่อยมาตามเรื่องปฏิบัติกันเรื่องท่านอาจารย์จะเข้าสัมผัสที่ควรนำลงเป็นตอนๆ ไปจนกว่าปฏิบัติจะจบลงด้วยดี

นี่เป็นอีกถ้ำหนึ่งที่ท่านอาจารย์องค์นั้นพักเป็นเวลานานกว่าที่อื่นๆ แต่ไม่เคยปรากฏว่ามีสัตว์สี่ล้ออะไรมารบกวนให้ลำบาก แต่จวนๆ ท่านจะออกจากถ้ำนี้ไปเที่ยววิเวกแสวงธรรมตามอัธยาศัย เข้าวันหนึ่ง จวนเวลาท่านจะออกบิณฑบาต ก็ได้ยินเสียงเสือโคร่งใหญ่ครวญครางกระหึ่มขึ้นมาหาท่านจนถึงที่ที่ท่านพักอยู่จริงๆ ขณะท่านมองเห็นตัวกำลังกระหึ่มขึ้นมา ทีแรกปรากฏขนลุกซ่าไปทั้งตัว ร่างกายทุกส่วนซาไปหมด รู้สึกกลัวมากแทบหัวใจหยุด (ระยะนี้จิตใจท่านคงยังไม่เข้มแข็งพอ แต่การเขียนเรื่องก็ไม่ทราบว่าจะเหตุการณ์ใดเกิดก่อนแลหลังกัน ไม่ได้เรียนถามกาลเวลากับท่าน เป็นแต่พอท่านเล่าให้ฟังก็จดจำมาลงเลย จึงไม่ทราบระยะที่เกิดเหตุขึ้นๆ ว่าเกิดขึ้นเมื่อไรของการบำเพ็ญ กรุณาถือเอาใจความในเรื่องที่เดียวจะเป็นความสะดวกในการอ่าน) เพราะมันเดินตรงมายัง

ท่านด้วยความตั้งใจจริง ทั้งที่มันก็มองเห็นท่านอยู่แล้วนับแต่ขณะโผล่หน้าขึ้นมา ซึ่งควรจะหยุดแค่ระยะที่มันมองเห็นท่านอยู่แล้ว แต่ยังทั้งเดินทั้งทำเสียงครวญครางเข้ามาจนถึงท่าน ซึ่งห่างกันประมาณสองวาเศษเท่านั้น พอเข้ามาถึงที่นั่นแล้วก็หยุดนิ่งเหมือนสุนัขบ้านนั่ง และจ้องมองหน้าท่านเขม็งแบบไม่กระพริบตาเลย แต่มิได้หมอบทำท่าจะทำอะไรท่าน อากาของมันเหมือนตัวที่มามาหาท่านคราวที่แล้วนั้น ไม่มีอาการว่าจะเอาจริงเอาจังอะไรกับท่าน แต่ขึ้นชื่อว่าสัตว์น่ากลัวแล้ว แม้ไม่แสดงอาการเป็นที่น่ากลัวก็ต้องกลัวมันอยู่นั่นเอง พอเห็นมันมองท่าน ท่านเองก็มองมันด้วยความกลัวอยู่พักหนึ่ง พอตั้งสติได้ท่านก็ยกมือชี้บอกมันว่า ที่นี้ไม่ใช่ที่สำหรับท้องเที่ยวของเธอ แต่เป็นที่อยู่ของพระท่านบำเพ็ญภาวนาต่างหาก ลงไปเสียที่อื่นซึ่งมีป่าและเขามากยิ่งกว่าที่นี้ แต่มันก็ยังนั่งมองท่านอยู่ไม่ยอมไป ท่านจึงจับไม้เท้าชี้บอกมันอีกว่า จงไปที่โน้น ภูเขาลูกโน้นซึ่งมีที่เที่ยงมไป อย่ามานั่งดูให้พระกลัว เรามีใช้สัตว์มิใช่เนื้อ มีอาหารของเสือเช่นเธอ เราเป็นพระผู้ทรงศีลทรงธรรม อย่ามาทำให้เรากลัว เดียวเวลาเธอตายไป ตกนรกหลุมกล้วยๆ นะจะว่าไม่บอก แล้วก็ชี้ไม้เท้าบอกมันอีกว่า จงหนีไปเดี๋ยวนี้ เรากลัวเธอมาก ตาเธอก็ตาเสือแหลมคมยิ่งกว่าอะไร ถ้าขึ้นมองเรานานๆ เผื่อเรากลัวมากและตายไปเธอจะตกนรกจริงๆ นะ พอจบคำ ท่านก็ลุกจากที่ชี้ไม้และเดินเข้าไปหามัน มันจึงโดดหนีไปในขณะนั้น พอมันหนีไปแล้วนี่ก็กลัวขึ้นมาอีก เพราะคิดว่ามันอาจตามเราไปเวลาไปปิณฑบาต เพราะเป็นป่าดงพงลึกทั้งสิ้น แต่ไม่เห็นมันตามไปดังที่คิดไว้ วันนั้นนี่ก็กลัวทั้งวัน เกรงว่ามันอาจขึ้นมาหาเราอีกก็ได้ ตอนกลางคืนก็คิดแต่เรื่องเสือจะขึ้นมาหาทำเดี๋ยว เลยไม่เป็นอันภาวนาให้สนิทใจได้ จำต้องสั่งสอนตนแทบทั้งคืน ใจจึงยอมสงบลงได้ จากนั้นก็หายกลัวอยู่ได้ด้วยความสะดวก เสือตัวนั้นก็มิเห็นกลับมาอีก จนกระทั่งท่านจากที่นั่นไป ท่านว่าเสือตัวนี้ใหญ่และยาวมาก น่ากลัวจริงๆ คล้ายกับเป็นเสือลึกกลับไม่ใช่เสือธรรมดา ใหญ่พอๆ กันกับตัวที่มาหาตอนกลางคืนวันนั้น ลักษณะอาการก็คล้ายคลึงกัน ความรวดเร็วก็พอๆ กัน จึงทำให้คิดว่าน่าเป็นเสือเทพบันดาลดังท่านอาจารย์มั่นว่าไม่ผิด เห็นแล้วน่ากลัวจนแทบตั้งสติไว้ไม่อยู่ดังนี้

ท่านพรรณนาคุณของการอยู่ป่าและคุณของจิตใจที่เผชิญเหตุการณ์ต่างๆ ให้ฟังอย่างจับใจ แต่ผู้เขียนจำไม่ได้มากเพราะนิสัยขี้ลืม ท่านว่าเวลาจำเป็นด้วยเหตุการณ์ต่างๆ บังคับ ใจรู้สึกเหมือนมีอะไรป้องกันอยู่ภายในขอบกลชนิดบอกไม่ถูก การสร้างตัวของจิตในเวลาจำเป็นก็ง่ายและรวดเร็วผิดธรรมดาอยู่มาก จึงทำให้จำต้องชอบอยู่ในที่คับขัน ทั้งที่ปกติเป็นคนขี้ขาดหวาดระแวง เวลาเผชิญเหตุการณ์แต่ละครั้ง ใจรู้สึกเลื่อนฐานะขึ้นอย่างผิดสังเกตจนตัวเองก็แปลกใจ และอยากให้เหตุการณ์มีขึ้นเสมอ เพื่อใจจะได้พยายามสร้างตัวเองมากขึ้น โดยอาศัยเหตุการณ์เป็นเครื่องสนับสนุน การอยู่ป่าอยู่เขามันดีอย่างลึกลับที่บอกใครไม่ได้ ทั้งไม่คิดอยากพูดคุยกับใครเกี่ยวกับการอยู่ป่าด้วย เพราะเป็นธรรมจำเพาะที่เหมาะสมกับจริตนิสัยของแต่ละราย สำหรับท่านเองเวลาออกมาอยู่ที่หรือป่าธรรมดาใจคอยแต่จะขี้เกียจและประมาทอนใจไม่สนใจช่วยตัวเอง ผลเป็นที่พึงใจไม่ค่อยปรากฏ ฉันทันทีมากกว่าอยู่ในที่เคยตัดสันดาน นอนก็มาก ความขี้เกียจก็มาก อารมณ์ก่อกรวนก็ค่อยๆ เพิ่มขึ้นทุกวันเวลา ส่วนสติปัญญาคอยแต่จะลดลงเสื่อมลง สรุปตามนิสัยของท่านแล้ว ท่านว่าอยู่ในที่ธรรมดาไม่มีอะไรดีขึ้น นอกจากจะอยู่คอยวันตายแบบเปล่าประโยชน์เท่านั้น ถ้าไม่อยากตายแบบโมฆะบุรุษก็ควรออกแสวงธรรมเพื่อเอาตัวรอด พอคิดตกลงก็ตัดสินใจเข้าป่าเขาตามเคย ใจที่เคยประสบความสำเร็จและแพรวพราวด้วยปัญญาเพราะป่าเพราะเขาเพราะถ้ำหรือเงื้อมผามาแล้ว จะให้มาอยู่แบบอดๆ อดๆ ไม่มีธรรมสัมผัสใจเลยยอมอยู่ไม่ได้ ต้องเข้าป่าเข้าเขาไปตามนิสัย เมื่อเข้าไปอยู่ในที่เช่นนั้นแล้ว ใจมีความสะดวก

สบายไปตามทัศนียภาพโดยไม่ต้องบังคับขู่เข็ญ ความเพียรกับอิริยาบถต่างๆ จะกลมกลืนกันไปเอง สติปัญญาที่เคยเป็นคู่เคียงกับความเพียรก็เป็นมาเองโดยไม่ต้องร้องเรียกขู่เข็ญ ความขี้เกียจและฉันทมนอนมากก็ลดกันไปเอง อะไรๆ ที่เป็นอรรถเป็นธรรมรู้สึกตามๆ กันมา สิ่งที่ไม่เป็นธรรมซึ่งเคยบังคับขบไสยยากๆ เวลาอยู่ในสถานที่ธรรมดาก็ค่อยๆ ตามกันออกไป โดยไม่จำเป็นต้องขบไสยไล่ส่งให้ลำบากเหมือนอยู่ที่ธรรมดา การฉัน การนอนหลับ การผ่อนอารมณ์ การพากเพียร กลายเป็นความมีประมาณเหมาะสมไปตามๆ กัน ผิดกับอยู่ในที่ธรรมดาอยู่มาก เลยทำให้คิดว่าการถอดถอนกิเลสชั้นนั้น อยู่ในป่าในเขาถอดถอนง่ายกว่าอยู่ในที่ธรรมดาอยู่มาก อยู่ในที่ธรรมดาตามความรู้สึกท่านว่า แทนที่จะเป็นการถอดถอนกิเลสดังที่เข้าใจ แต่กลับเป็นการสังสมและส่งเสริมกิเลสไปทุกๆ อิริยาบถ คือ ฉันทมนมาก เพราะค้นหาแอบมากกระซิบให้ฉันทมนมากๆ บอกว่าอาหารถูกปากถูกท้องถูกธาตุถูกอวัยวะและถูกกับจริตนิสัยของกิเลส กิเลสชอบมาก ต้องฉลองให้มากๆ การนอนก็มากเพราะกิเลสแอบมากกระซิบว่าต้องพักผ่อนมากหน่อยไม่งั้นอ่อนเพลีย ทำความเพียรไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย พอถึงเวลาความเพียรจะเต็มเม็ดเต็มหน่วยเข้าจริง แต่กลับเป็นเวลาพักผ่อนคือนอนเสียอีก โดยไม่มีกำหนดว่าจะควรตื่นเวลาใด กิเลสไม่กำหนดให้ตื่นเอาเลยที่ว่าเต็มเม็ดเต็มหน่วยเลยไม่ค่อยโผล่หน้าขึ้นมาให้เห็นบ้าง ว่าได้ทำความเพียรก็ชั่วโมงในวันและคืนหนึ่งๆ นอกจากกิเลสกล่อมให้หลับแต่พอเริ่มฉันเสร็จยันค่ำ ไม่เห็นความเพียรมีอำนาจแทรกความขี้เกียจเพราะฉันทมนได้บ้างเลย การคิดปรุงท่องเที่ยวชมตามสถานที่ที่گرامบ้านช่อง และโรงอะไรต่างๆ ของนางและทำวามค้นหาภวค้นหา วิภวค้นหา จัดแจงไว้สำหรับนักท่องเที่ยวที่ขบฉันอย่างอิมหนาคลำพิงแล้วเที่ยวหย่อนอารมณ์ พุดถึงความขี้เกียจก็มาก ถ้าศีระะได้ลงหมอนแล้วเป็นหายห่วงไปในขณะนั้น ใครหรืออะไรอย่ามายุ่งมาปลุกเป็นไม่ได้ผล ท่านว่า การฉันทมนมาก การนอนมาก และความขี้เกียจมาก มันเป็นมิตรสหายกันมาดั้งเดิมไม่มีใครสามารถแยกออกจากกันได้ ความขี้เกียจนี้เป็นสหายคนสำคัญที่ได้รับการสนับสนุนจากสหายผู้ฉันทมนมาก นอนมาก สามสหายนี้ถึงไหนถึงกัน ไปไหนไปด้วยกันเป็นหรือตายไม่ยอมพลัดพรากจากกัน ถ้าไม่จับกุ้โถมเข้าป่าเข้าเขาให้เสือช่วยชำระขบไล่และความอดอยากขาดแคลนช่วยปราบปรามเสียบ้าง เป็นต้องตายในเงื้อมมือของมันจนได้ ไปไม่รอด เพื่อตัดมันให้เห็นฤทธิ์กันเสียบ้าง จึงผินใจอยู่ในที่ที่มันไม่ต้องการ ที่ที่มันกลัวๆ ความพากเพียรทุกด้านจึงเป็นความราบรื่นสม่ำเสมอ อะไรๆ เป็นอรรถเป็นธรรมไปตามๆ กัน ไม่เป็นกิเลสตัณหาตั้งอยู่ในที่ธรรมดาซึ่งเป็นที่ยึดมั่นปกครองเราง่าย แต่เราไม่มีโอกาสปกครองมันได้เลย ท่านว่าผมเป็นคนนิสัยฝึกทรมาณยาก จำต้องหาสถานที่และสิ่งต่างๆ ช่วยบังคับอีกทางหนึ่งจึงพอมีทางหายใจได้บ้าง ไม่ตีบตันอันตู่โดยถ่ายเดียว การอยู่ป่าอยู่เขาอยู่ในถ้ำและเงื้อมผาดังที่เคยอยู่มานั้น รู้สึกเหมาะกับจริตนิสัยผมผู้มีกิเลสหนาปัญญาที่บพอมีความสงบสบายใจได้บ้าง

ท่านว่าตอนท่านยังเป็นหนุ่มยังทรมาณมาก ทั้งอดอาหาร ผ่อนอาหาร ทั้งเที่ยวอยู่ในป่าในเขา ไม่ออกมาอยู่ที่ธรรมดาได้สะดวกใจเหมือนพระทั้งหลายเลย เนื่องจากสิ่งบังคับให้จำต้องอยู่ในที่เช่นนั้น มันบงบอกอยู่อย่างชัดเจนว่าต้องทรมาณกันอย่างหนัก ถ้ายังหวังครองมรรคผลนิพพานเป็นสมบัติแก่ใจอยู่ ถ้าจะไหลไปตามอำนาจของตัณหาละก็จงอยู่แบบสัตว์ไม่มีเจ้าของ ไม่กี่วันก็จะเห็นผลของมันแสดงฤทธิ์ให้ดูจนได้ นี่แล เป็นเหตุให้อยู่อย่างธรรมดาๆ ไม่ได้ เมื่อสุดส่าห์บำเพ็ญไปตามสถานที่ดังกล่าว ใจกลับเกิดความรุ่มเย็น สติปัญญาที่ไม่เคยปรากฏก็ปรากฏ สิ่งที่ไม่เคยรู้เคยเห็นก็รู้เห็นไปตามลำดับของการฝึกทรมาณ จิตทำให้ฮึกหาญสามารถฟันฝ่าอุปสรรคไปได้เป็นพักๆ จนกลายเป็นความพอใจดูดีเต็มในสถานที่ที่เห็นว่าเป็นที่ดัดสันดานนั้นว่าเป็นสถานที่วิมานธรรมขึ้นมา

อย่างไม่คาดฝัน ตลอดจนถึงปัจจุบันนี้ ใจก็มีความเคารพเทิดทูนสถานที่ป่าที่เขาเหล่านั้นอยู่อย่างสนิทใจ อยากไปอยู่จนสถานที่เหล่านั้นกลายเป็นที่เฝ้าศพของตนในวาระสุดท้ายปลายแดนแห่งชีวิต รื่นเริงในธรรม ไม่มีอะไรเข้ามาก่อกวนชวนให้ยุ่งเหยิงวุ่นวาย ใจมุ่งต่อธรรมล้วนๆ โดยมีสติปัญญาเป็นเพื่อนสอง สนุกได้ตรองให้ถึงเหตุถึงผลของอรรถของธรรมที่มีอยู่ภายในจิตด้วยความรอบคอบชอบชิต ใจกับธรรมสัมผัสกันอย่างสนิทแนบแน่น พอธาตุขันธ์หมดกำลังสืบทอดลงไปก็สละปล่อยวางไว้ตามความจริงของเขา ถ้าเรามีสติปัญญารอบคอบในทุกสิ่ง ทั้งภายในภายนอก เราก็เป็นเราอย่างเต็มภูมิ ไม่ต้องไปหยิบยืมคำว่า "เรา" จากสมมติมาครองให้เป็นบุคคลในสมมติเช่นโลกสมมติทั่วๆ ไป ภาวะคือขั้นที่เคยตะเกียกตะกายแบกหามกันมาก็ปล่อยลงไป ธาตุเดิมของเรา เราก็ปล่อยลงในธาตุเดิมของเขา "อนาลโย" เป็นสมบัติของท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นก็ครอง "อนาลโยสมบัติ" ไปตามเรื่อง ก็สิ้นเรื่องกันเพียงเท่านี้ จะไปเที่ยวหาอะไรต่อให้เกิดเรื่องยุ่งเรื่องยาวต่อไปอีก ความจริงก็เล็ดลื่นไปจากใจเสียอย่างเดียว เรื่องทั้งหลายก็สิ้นไปในขณะนั้น นี่เป็นคำที่ท่านพรตนาสรรเสริญความดีของป่าเขาลำเนาไพร สำหรับจริตนิสัยท่านเองท่านเคยได้รับความสงบสุขทางใจจากป่าตลอดมาจนปัจจุบันไม่เคยเบื่อหน่ายป่าเขาทั้งหลาย สมกับอนุศาสน์ที่พระพุทธเจ้าประทานไว้เพื่อพระผู้บวชแล้ว ให้แสวงหาที่วิเวกสงบเพื่อบำเพ็ญเพียรในป่า มีรุกขมูลร่มไม้เป็นต้น

ท่านอาจารย์องค์นี้มีนิสัยชอบรู้อะไรต่างๆ จำพวกกายทิพย์ที่สายตามนุษย์ไม่อาจมองเห็นได้ เช่นพวกเปรตผี เทวบุตร เทวธิดา พญานาค คล้ายคลึงกับท่านอาจารย์มั่น เวลามีโอกาส ท่านสนทนาธรรมกันกับท่านอาจารย์มั่นเกี่ยวกับพวกกายทิพย์ รู้สึกน่าฟังมาก ทำให้เพลิดเพลินไม่อยากจะจบลงง่ายๆ เวลาท่านสนทนาเรื่องพวกกายทิพย์มาฟังธรรมและถามปัญหาถึงน่าฟังมาก เพราะต่างคนต่างรู้พูดไม่มีขัดแย้งกันเลย เหมือนคนเรียนวิชาแขนงเดียวกัน พูดคุยกันเรื่องวิชาแขนงนั้นนั่นแหละ ท่านอาจารย์องค์นี้รู้สึกชำนาญทางวิชากายทิพย์พอสมควร ผู้เขียนเรียนถามเกี่ยวกับพวกกายทิพย์ เช่น พญานาค เป็นต้น ท่านพูดได้ละเอียดลออน่าฟัง ท่านว่าพวกพญานาคมีฤทธิ์มาก นิรมิตกายได้ต่างๆ เวลามาเยี่ยมท่าน ท่านให้เขานิรมิตให้ท่านดู เขาเรียนท่านว่าการนิรมิตกายของพวกพญานาคไม่เป็นของยากลำบากอะไรเลย จะนิรมิตให้เป็นอย่างไรก็ได้ตามต้องการ แล้วเขาก็นิรมิตกายต่างๆ ให้ท่านดูในขณะนั้น คือ เขาเตือนท่านให้คอยดูขณะที่เขาจะนิรมิตกาย แล้วเขาก็หายตัวจากที่นั่นไปครู่หนึ่ง แล้วปรากฏเป็นตาปะขาวเดินมาแต่ไกลเข้ามาหาท่านบ้าง แล้วหายไปครู่หนึ่ง ไปปรากฏเป็นนายพรานถืออาวุธมาแต่ไกลเข้ามาหาท่านบ้าง แล้วหายไปครู่หนึ่งไปปรากฏเป็นช่างใหญ่เดินเข้ามาหาท่านบ้าง เป็นต้น ถ้าต้องการจะให้เป็นอย่างไหน นิรมิตกายให้เป็นอย่างนั้นได้ตามต้องการ ต้องการจะให้เป็นอย่างไหน เป็นคน หรือเป็นอะไรในที่ไหน ก็ทำให้เป็นขึ้นในที่นั้นอย่างรวดเร็วทันใจ ที่ว่าพญานาคพันพิษนั้น ท่านเล่าว่าสมัยท่านไปเที่ยววิเวกแถบฝั่งแม่น้ำโขงกับท่านอาจารย์มั่น ขณะพักอยู่ที่บางแห่งมีบึงน้ำใสสะอาดน่าอาบดื่มใช้สอย แต่ท่านอาจารย์มั่นห้ามไม่ให้พระลงอาบและดื่มน้ำที่นั่นมาดื่มและใช้สอย กลัวพญานาคพันพิษใส่น้ำนั้นไว้ เวลาดื่มมาใช้และอาบดื่มจะเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยกันลำบาก เพราะพญานาคพวกนี้ยังไม่มีความเคารพเลื่อมใสในพวกเรา เขาพยายามแข่งดีกับเราหลายคืนแล้ว แต่ไม่นานก็รู้ฝีมือเขาก็กลัวเอง ผู้ธรรมพระพุทธเจ้าไม่ได้ พญานาคพวกนี้ยังไม่เลื่อมใสศาสนาและพวกเราเลย เขายังเข้าใจว่าพวกเราที่มาพักอยู่ที่นี้จะมาแข่งดีและขับไล่เขาให้หนีจากที่นี่เสีย ฉะนั้น เขาก็มีปฏิกิริยาทำทางต่อสู้กับเราหลายคืนแล้ว แต่เราไม่สนใจกับปฏิกิริยาของเขา เพราะแน่ใจว่าความชั่วไม่เคยชนะความดีแต่ไหนแต่ไรมา พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้ชนะความชั่วด้วยความดี ธรรมบพนี้หรือบพใดก็ตามไม่เคยเปลี่ยนแปลงตลอดมา นับแต่

เริ่มประกาศธรรมแก่มวลสัตว์จนวันเสด็จเข้าสู่นิพพานเพราะเป็นธรรมของจริงอันตายตัวโดยสมบูรณ์แล้วไม่มีทางเป็นอื่น แม้ท่านอาจารย์องค์นั้นก็ทราบโดยนัยที่ท่านอาจารย์มั่นเตือน เพราะท่านรู้เห็นเหตุการณ์เกี่ยวกับพญานาคเหล่านั้นได้พากันยอมตนถือสัจจะกับท่านอาจารย์ และถวายการรักษาเพื่อความสะอาดปลอดภัยทุกประการ ดังท่านอาจารย์มั่นพูดจริงๆ เมื่อพญานาคเกิดความเลื่อมใสยอมตนถือสัจจะแล้ว ท่านอาจารย์มั่นจึงถามเขาว่า ทำไมจึงพากันพนพิชชีน้ำที่เป็นประโยชน์แก่คนและสัตว์ทั่วไปแล้ว ไม่กลัวบาปกรรมบ้างหรือ เมื่อน้ำเกิดเป็นพิษ แก่ใครเข้า พญานาคเองต้องยอมรับบาปโดยไม่มีทางเลือกเลยได้แน่นอนตามกฎหมายของกรรมที่มีมาดั้งเดิม เพราะผลของกรรมมีอำนาจเหนืออำนาจของพญานาคเป็นไหนๆ ถ้าพญานาคกลัวบาปกลัวกรรมและกลัวตกนรก ก็จงไปถอนพิษออกจากน้ำในบึงนั้นให้กลายเป็นน้ำบริสุทธิ์ขึ้นมาเหมือนเดิม อาตมาและพระทั้งหลายมิได้ไปแตะต้องน้ำที่นั่นเลย เพราะทราบดีว่าพญานาคกลัวทำให้อาตมาและพระทั้งหลายเกิดอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งเพราะการอาบดื่มใช้สอยน้ำนั้น ตอนนั้นพญานาคยอมตนอย่างหมอบราบเลยเพราะตนทำอย่างนั้นจริง และได้บอกท่านว่า ตนพนพิชชีน้ำ แต่ท่านอาจารย์มั่นทราบด้วยญาณภายใน เธอยอมรับว่าได้ทำอย่างท่านว่าจริงๆ แล้วรีบไปถอนพิษจากน้ำในบึงออกหมด จึงกลับมาเรียนท่านและพร้อมกันอาราธนาให้ท่านและพระทั้งหลายอาบดื่มใช้สอยน้ำในบึงนั้นตามสบายโดยจะไม่มีภัยใดๆ เกิดขึ้น เรื่องพญานาคที่ถือปฏิมาณะแข่งดีกับท่านอาจารย์มั่นได้กลับยอมตนลงโดยสิ้นเชิงและถวายตัวเป็นศิษย์ศึกษาอรรถธรรมกับท่านด้วยความสนใจเลื่อมใสอย่างยิ่ง แต่วันนั้นมา เมื่อทราบว่าพญานาคยอมตนและถอนพิษออกจากน้ำหมดแล้ว ท่านจึงสั่งให้พระลงอาบน้ำและใช้สอยน้ำในบึงนั้นต่อไป

การหยั่งทราบเรื่องลึกลับต่างๆ ดังเรื่องพญานาคเป็นต้น ท่านอาจารย์มั่นนับว่าท่านละเอียดลออมาก ยากที่ลูกศิษย์คนใดจะเสมอเหมือนได้ การปฏิบัติต่อพวกกายทิพย์นั้น ท่านอาจารย์ก็คอยแนะนำพระอยู่เสมอ เช่น เวลาไปพักอยู่สถานที่บางแห่งกลางคืนยามดึกสงัด พวกเทพมักพากันมาเยี่ยมฟังธรรมท่านเสมอ ท่านต้องคอยแนะนำพระให้พากันสำรวจมระวังมารยาท และบอกให้พักนอนเสียตอนหัวค่ำ พอตกตึกก็รีบพากันตื่นนอนและประกอบความเพียรเวลาพวกเทพทั้งหลายมา เพื่อให้เขาได้กราบไหว้และชมความเพียรของพระผู้ปฏิบัติพากันบำเพ็ญภาวนาในเวลาเขามาเยี่ยม ไม่ให้เขาได้พบเห็นกิริยาแห่งการหลับของพระซึ่งปราศจากสติและความสวยงามทางมารยาทแห่งการหลับนอน พวกเทพเคยนำเรื่องของพระที่นอนไม่ค่อยมีสติควบคุมมารยาทในการหลับ แต่ก็อยู่ในวิสัยของพระจะควรแก้ไขได้ด้วยการไม่นอนในระยะเวลาที่พวกเทพมาหา ท่านจึงแนะนำให้พักนอนเสียแต่ยังไม่ถึงเวลาพวกเทพมา พระท่านได้พยายามปฏิบัติตามคำแนะนำของท่าน การดำเนินดีเตียนพระจากพวกเทพก็สงบไป ส่วนท่านที่มีความสามารถในการรับแขกจำพวกกายทิพย์ ก็รับเขาเช่นเดียวกับท่านอาจารย์เคยรับ ผู้ไม่มีนิสัยในทางนี้ก็ทำสมาธิภาวนาของตนไปในเวลาที่เขามาเยี่ยม

พวกเทวดาทั้งหลายชอบฟังธรรมสูตรต่างๆ (หน้า 103)

ท่านอาจารย์องค์นั้นกับท่านอาจารย์มั่นพูดเหมือนกันเกี่ยวกับพวกเทวดาทั้งหลายว่ามีนิสัยต่างๆ กันเหมือนมนุษย์เรา คือ บางพวกชอบฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตร บางพวกชอบฟังกรณียเมตตาสสูตร บางพวกชอบฟังพระอภิธรรม คือ กุสลา รัมมา อกุสลา รัมมา ที่พระพุทธรเจ้าทรงโปรดพระมารดาชั้นดาวดึงส์สวรรค์ บางพวกชอบฟัง

อภิธานิยธรรมสูตร บางพวกชอบฟังเมตตาทพรหมวิหาร แต่พวกที่ชอบเมตตาทพรหมวิหารมีมากกว่าที่ชอบสูตรอื่นๆ เทวดาต่างพวกต่างชั้นต่างภูมิต่างชอบสูตรต่างๆ กันไปตามนิสัยของตนๆ ไม่มีประมาณในสูตรธรรมทั้งหลาย แต่ไม่อาจจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ให้เต็มตามสูตรที่เขาต้องการได้ แม้แต่ผู้เขียนเองยังไม่รู้เห็นและเข้าใจในสูตรที่เทวดาทั้งหลายต้องการกันเลย จึงไม่สามารถค้นหาสูตรนั้นๆ มาเพื่อท่านผู้อ่านได้และขอภัยผ่านไปแบบคนจนตรอก ท่านอาจารย์องค์นั้นไปพักอยู่ในที่ใด บรรดาที่เป็นป่าเป็นเขาเทวดาทั้งหลายชอบไปเกี่ยวข้องกับท่านเสมอ คล้ายกับท่านอาจารย์มั่นผู้เป็นอาจารย์

บางครั้งท่านไปพักกับฤๅษีดาบสที่ป่าเพ็ญอยู่ในถ้ำเป็นแห่งๆ ปราศจากผู้คนพลุกพล่าน โดยมากก็ห่างจากหมู่บ้านประมาณสี่ห้ากิโลเมตรหรือยิ่งกว่านั้น และในเขาลึกที่ไม่ค่อยมีผู้คนสัญจรไปมา เพราะพวกนี้ไม่ค่อยมีการโคจรบิณฑบาตเหมือนพระ หุงต้มรับประทานโดยลำพังตนเอง เวลาท่านไปพักกับเขาซึ่งมีถ้ำอยู่ใกล้เคียงกันก็ได้อาศัยบิณฑบาตกับเขา วันนั้นฤๅษีแกงถั่วมาถวายท่านด้วยความปีติยินดีเป็นอันมาก ท่านเล่าตอนนั้นน่าขบขันมาก แต่ขอผ่านไป ท่านว่าท่านก็กำลังหิวมาก ทั้งอ่อนเพลียเพราะเดินทางข้ามน้ำข้ามเขามาสามวันแล้ว การขบขันก็เขี้ยวๆ มากตลอดมาในระหว่างเดินทาง เนื่องจากเดินบุกป่าบุกเขามาพบหมู่บ้านแห่งละสามสี่หลังคาเรือน ซึ่งเป็นชาวป่าที่ไม่ค่อยเข้าใจเรื่องศาสนา ได้อาศัยเขาบ้างพอประทังชีวิตมาตามทาง ทั้งเดินทางไกลและขึ้นที่สูงลงต่ำ ร่างกายจึงอ่อนเพลียมากและต้องการอาหารมากผิดปกติ พอฤๅษีทำแกงถั่วมาถวายก็ฉันเสียจนเกลี้ยงไปทั้งข้าวทั้งกับคือแกงถั่ว ไม่มีอะไรเหลือติดถ้วยติดจานเลยวันนั้น พอฉันแล้วแทนที่ร่างกายจะแข็งแรง แต่กลับอ่อนเพลียเข้าไปอีก มีแต่อยากหลับนอนท่าเดียว ประกอบกับอาหารฤๅษีอร่อยมากด้วย ตัวแกเองก็ตั้งใจมากด้วย เมื่อเห็นท่านฉันได้มาก เรื่องจึงเข้ากันได้อย่างสนิทชนิดไม่คิดหน้าคิดหลังอะไรเลย พอเห็นอาการไม่ดีจึงเดินเข้าทางจงกรมทำความเพียรจนกระทั่งบ่ายจึงได้ออกจากทางจงกรมเข้าที่พักภาวนา ขณะนั่งทำสมาธิภาวนาจิตสงบลง ปรากฏได้ยินเสียงฆ้องเสียงกลองของพวกเทวดาที่แสดงความยินดีต่อผลเมตตาที่ท่านได้รับจากท่านและยินดีในทานของฤๅษีที่ได้ถวายท่านอาจารย์องค์หิวมากๆ นั้น ว่าได้บุญกุศลมหาศาลเหลือที่จะประมาณได้ พวกเขามีความปีติยินดีและอนุโมทนาด้วยเป็นล้นพ้น ซึ่งนานๆ จะมีท่านผู้มีศีลมีธรรมเป็นที่น่ายินดีและเคารพเลื่อมใสมาโปรดสักครั้งหนึ่ง พวกเขามีความอึดอัดด้วยผลทานนั้น จึงได้พากันมาแสดงความยินดีอนุโมทนาและขอมีส่วนแห่งบุญนั้นจากการอนุโมทนาในครั้งนี้ด้วยดังนี้ นี่คือคำของเทวดาทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเขาถ้ำนั้น แสดงความยินดีต่อท่านของฤๅษีตนนั้น โดยผ่านมาจากท่านอาจารย์องค์หิวจัดฉันได้มากเพื่อรับทราบเป็นพยาน และขอให้ช่วยบอกข่าวสารการอนุโมทนาของพวกเราแก่ฤๅษีนั้นด้วย พอตกตอนเย็นท่านจึงถือโอกาสสนทนาธรรมกับฤๅษีตนนั้นและพูดเปรียบเทียบเปรยให้แก่ทราบโดยปริยายว่า วันนี้ตอนบ่ายอาตมาฝันไปว่าพวกเทวดาจำนวนมากพากันตีฆ้องตีกลองมาขออนุโมทนาส่วนบุญที่ฤๅษีถวายจึงหันแก่อาตมาเมื่อเข้านี้เป็นล้นพ้น และพวกเขาขอมีส่วนแห่งบุญที่เกิดจากการอนุโมทนาด้วยดังนี้ นับว่าคุณฤๅษีได้บุญมากจริงๆ ถึงกับเทวดาทั้งหลายต้องพากันมาอนุโมทนาและขอส่วนบุญด้วย พอฤๅษีได้ทราบก็รีบยกมือท่วมศีรษะสาธุการแก่เทวดาทั้งหลายอีกครั้งหนึ่ง และกล่าวชมเชยท่านอาจารย์ว่า เก่งมากเกี่ยวกับญาณวิถิต่างๆ แม้แต่นอนหลับกลางวันยังสามารถได้ยินเสียงเทวดากล่าวคำอนุโมทนาสาธุการ ถ้าเวลาปกติไม่หลับ ท่านอาจารย์องค์นี้จะแก่แค่ไหน กระผมไม่สงสัยเลย กระผมมีความเคารพเลื่อมใสท่านอาจารย์มากมาแต่ขณะเห็นที่แรก จึงทำอะไรเพื่อท่านด้วยความเต็มอกเต็มใจ ยิ่งเห็นท่านฉันได้มากก็ยิ่งเพิ่มความ

ปีติยินดีไม่มีประมาณเอาเลย ประการหนึ่งเทวดาพวกนี้เขาอยู่ที่ไหนกันถึงได้ทราบ ว่ากระผมถวายทานแก่ท่าน แล้วพากันมาอนุโมทนา และขอมีส่วนบุญจากกระผมด้วย สำหรับกระผมเองทำไมไม่เคยเห็นเขามาปรากฏตัวเลย นับแต่มาอยู่ที่นี้จนบัดนี้ ท่านตอบว่า นี่เป็นพวกรุกขเทพ เขาอยู่ในที่ไม่ห่างไกลพวกเรานักแล ตอนอาตมา อนุโมทนา ยถา สัพพี ฯลฯ เมื่อเข้านี้ เขายังได้ยินและสาธุการด้วย แต่พวกเราไม่ทราบเอง จึงเป็นเหมือนไม่มีเขา และอะไรๆ อยู่ในแถบบริเวณนี้

ฤๅษีมีความเพลิดเพลินในเรื่องเทวดามาอนุโมทนาทานกับตน ได้อารธนาให้ท่านแสดงให้ฟัง ท่านจึงหาอุบาย ให้ฤๅษีได้ทำภาวนาและท่านเองก็จะได้มีเวลาภาวนาบ้าง ไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับเรื่องภายนอกจนเกินไป จึงพูดกับฤๅษี ว่า การดูพวกเปรต ผี เทวบุตร เทวธิดา ต้องดูด้วยตาในคือตาใจ การจะรู้พวกนี้ด้วยตาในได้ต้องขยันภาวนา พิจารณาอาการสามสิบสองภายในกายให้ละเอียดด้วยปัญญา เวลาทำสมาธิก็ให้จิตอยู่กับลมหายใจหรือบทพุทโธ เท่านั้นไม่ให้ผลอไปที่อื่น เมื่อจิตสงบด้วยภาวนาดังกล่าวมาก็มองเห็นเทวดาได้เอง ไม่ต้องถามผู้อื่นให้ลำบาก แต่ถ้าชี้แจงภาวนาก็ไม่เห็นเทวดา ทั้งใจก็ไม่สงบเย็นได้ การเห็นพวกเทวดาซึ่งเป็นพวกกายทิพย์ต้องเห็นด้วยใจทิพย์ คือสมาธิภาวนาเป็นเครื่องมือ ผู้ไม่มีเครื่องมือดังกล่าวก็ไม่มีทางรู้เห็นพวกนี้ได้ พอท่านอธิบายจบลง เขามีความ พอใจจะปฏิบัติตามเพื่อรู้เห็นพวกเทวดาดังท่านอธิบายให้ฟัง จากนั้นท่านก็ลาเขาปลีกไปทำความเพียร พอตก กลางคืนดึกๆ พวกเทวดาก็มาเยี่ยมท่านและถามถึงเรื่องฤๅษีอยากทราบว่าเขาอยู่ที่ไหน และพอใจภาวนา เพื่อทราบเรื่องของเทวดาบ้างโดยท่านเป็นผู้ชี้แจงให้เขาฟัง ท่านก็ได้ชี้แจงให้พวกเขาฟังตามที่ได้สั่งสอนฤๅษีแล้ว นั้น ท่านมิได้พักอยู่กับฤๅษีนานจึงต้องลาจากเขาไป ฤๅษีตนนั้นรู้สึกเลื่อมใสในท่านมาก มีความอาลัยเสียตายไม่ อยากให้ท่านจากไป

ท่านพักบำเพ็ญอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง คราวนั้นมีพระไปด้วยสององค์ ในป่านั้นท่านทราบทีหลังว่ามีชาวบ้านนำ ผู้หญิงที่ตายผิดกรรมดาสามัญซึ่งชาวบ้านเรียกว่าตายโหงมาฝังไว้แถวบริเวณที่ท่านพักอยู่ หญิงที่ตายนั้นมีเด็กอยู่ในครรภ์ เป็นพวกชาวป่า อนามัยในการทำคลอดจึงไม่สมบูรณ์ ปล่อยให้กันตายทิ้งอย่างน่าทุเรศสงสารตามที่เขา เล่าถวายท่าน เวลาเข้าภาวนา ผีของหญิงนั้นมากวนแทบทุกคืน ท่านว่าคนกับผีมีนิสัยคล้ายคลึงกันในความรู้สึก (ขอร้องเขียนไว้เพื่อพิจารณาหามูลความจริงตามเรื่องที่เกิดขึ้นกับท่าน) ทางระคะตันทาที่มีในใจสัตว์โลก ที่เห็น ได้ชัดเจนก็เวลาท่านพักภาวนาอยู่ในป่านั้นกับพระสององค์ พอตกกลางคืนเวลาเข้าที่ภาวนา จะเห็นหญิงตายโหง คนนั้นเข้ามาหาและแสดงเล่ห์กลมารยาแห่งระคะตันทาแก่ท่านเสมอ แต่อ่านาจิตท่านแรงกว่า ผีจึงไม่สามารถ ทำอะไรท่านได้สำเร็จ บางครั้งผีตายโหงแสดงอาการรุนแรงแก่ท่านผิดกรรมตาถึงจะเข้ามาทำการข่มขืนท่านให้เป็น ไปตามใจของตน แต่ก็ไม่มีทางทำได้ ท่านแผ่เมตตาจิตให้ไม่ยอมรับ มีแต่จะทำตามอารมณ์ที่ตนปรารถนาอย่าง เดียว เวลาถามผีก็บอกตามความจริงไม่โกหก ว่าตายเพราะเหตุนั้นๆ ซึ่งเป็นความจริงตามชาวบ้านเล่าให้ฟัง หลังจากท่านประสบเหตุการณ์มาแล้วถามดูเรื่องราวกับเขา คือ หญิงนั้นก่อนตายสามีหย่าร้างไปมีใหม่ เธอเกิดความ เสียใจมาก ขณะคลอดบุตรก็ไม่มีใครให้การพยาบาลรักษา และตายในขณะที่นั้นซึ่งเด็กก็ยังอยู่ในครรภ์ เวลาผีเล่าก็ ตรงกับที่ชาวบ้านเล่าให้ฟัง ก่อนที่ท่านจะถามเปรียบเทียบชาวบ้าน เพราะได้ปรากฏผีนั้นมาแสดงความไม่ดีไม่งาม ให้เห็นทางสมาธิภาวนาอยู่เสมอ เวลาเขาเล่าให้ฟังเรื่องจึงตรงกับที่ผีเล่า ผีรายนี้ท่านว่าร้ายมาก เมื่อทำอะไรท่าน

ไม่สำเร็จก็ไปทูลพระสององค์ด้วยการข่มขืนท่านขณะนอนหลับ ถึงกับพระต้องตะโกนขึ้นทั้งหลับ จนท่านเองได้ ยินชัตถ์อัยชัตถ์คำว่า “ก็โยมเป็นผู้หญิง ส่วนอาตมาเป็นพระ จะให้ทำแบบฆราวาสได้อย่างไร ไม่เอา รีบออกไป เดี่ยวตกรกยิงกรรมหนักกว่านี้เข้าอีก ท่านอาจารย์ช่วยด้วย ผู้หญิงกำลังข่มขืนกระผมอยู่เวลานี้ รีบมาเร็วช่วย กระผมด้วย ท่านอาจารย์มาเร็ว” ดังนี้ เสียงตะโกนเรียกท่านทั้งที่หลับ เหมือนเสียงคนตะโกนเรียกกันเราดี ๆ นี่เอง ท่านอาจารย์เองซึ่งกำลังออกจากที่ภาวนาหลังจากรบกันกับผีผู้หญิงเพิ่งผ่านไปสักครู่ ก็ได้ยินเสียงแปลกอย่างชัตถ์อัยชัตถ์คำ ก็ได้รีบไปหาพระองค์ที่เรียกท่านให้ช่วยทันที และปลุกให้ตื่นในบัดเดี๋ยวนั้น เมื่อพระองค์นั้นตื่นขึ้นมา ถามก็ได้ความว่ามีผู้หญิงกำลังมีท้องจะเข้ามาข่มขืน บอกเท่าไรก็ไม่ฟังเลยต้องเรียกให้ท่านอาจารย์มาช่วย ก็พอดี ท่านมาปลุกให้ตื่นอยู่ขณะนี้แลดังนี้ ซึ่งเป็นเรื่องประหลาดมาก ยังไม่เคยปรากฏที่ไหนมาก่อนเลย ท่านว่าพระทั้งสององค์นั้นฝันเหมือนกัน แต่มีได้ฝันในคืนเดียวกัน ขณะฝันและกลัวหญิงนั้นจะทำลายพรหมจรรย์ ก็ตะโกนเรียก ท่านอาจารย์ให้ไปช่วยอย่างชัตถ์อัยชัตถ์คำเช่นกัน คืนหนึ่งองค์หนึ่งตะโกนร้องเรียก อีกคืนหนึ่งองค์หนึ่งตะโกนร้อง เรียกอยู่เรื่อย สำหรับท่านเองก็ถูกกวนทางสมาธิภาวนา พระสององค์ก็ถูกกวนเวลานอนหลับแทบทุกคืน ท่านว่า สำคัญที่โรคบ้าพรรค์นี้ไม่ยอมรับส่วนกุศลผลเมตตาอะไรทั้งสิ้น นอกจากสิ่งที่มันต้องการอันเป็นโรคบ้าไม่รู้จักกาย นั้นเท่านั้น จึงทำให้คิดออกไปนอกกลุ่มนอกทางว่า ไม่ว่าโลกใดก็ตาม ถ้าโรคบ้าโรคหน้าด้านนี้นี้ได้เข้าสิงแล้ว โลกนั้น จะต้องเป็นท่านองเดียวกับผู้หญิงผีคนนั้นมาเป็นกับพระนั้นแล

ผู้เขียนเรียนถามว่า ที่ว่าผีผู้หญิงมาทำท่าจะทำไม่ดีไม่งามนั้น เขาทำอย่างไร ท่านตอบแบบคนโมโหให้ผิยงไม่ หมายว่า จะให้อธิบายให้ฟังอย่างเปิดเผยเรื่องเกียดอย่างไรอีก เพียงฟังกันเท่าที่เล่ามานี้ก็อยากเอาหัวมุดดินอยู่ แล้ว จะให้พูดชัดยิ่งกว่าคนแก้ผ้าพูดนั้นผมพูดไม่ได้ เพราะเราไม่ใช่ผีตัวหน้าด้านคนนั้นที่จะพูดจนไม่รู้จักคำควรไม่ควรนั้นก็ทราบกันอยู่แล้วว่า “ข่มขืน” จะให้พูดอย่างไรอีก ผีหรือคนฟังกี่ต้องเข้าใจกันอย่างชัดเจนไม่มีทางสงสัย

ผู้เขียนถามอีกว่า ส่วนท่านทั้งสององค์นั้นท่านไม่ทราบด้วยสมาธิภาวนาบ้างหรือ ผีจึงไปกวนท่านในเวลาหลับ นอนซึ่งไม่ต้องการความสุขไฉนไปกว่าการหลับสนิทในเวลานั้น ท่านว่า ก็ท่านไม่ได้บอกว่าท่านทราบหรือไม่ทราบ เห็นแต่ท่านตะโกนลั่นตอนกลางคืนดี ๆ จนเราทนอยู่ไม่ได้ต้องรีบไปปลุก เวลาตื่นขึ้นมา ถามได้ความว่ามีมาปลุก ปล้ำข่มขืน เรื่องก็เท่านั้น

ผู้เขียน : ท่านอาจารย์พักอยู่ที่นั่นนานเท่าไร ท่านพักอยู่หลายเดือน แต่เหตุที่จะได้จากที่นั่นไปก็เนื่องจากท่าน สององค์ไม่ชอบอยู่ บอกว่าทนผีมากจนจะเอาตัวไปเป็นอะไรไม่ไหว เลยจำต้องพาท่านหนีไป

ผู้เขียน : ก็ผีที่รบกวนท่านอาจารย์นั้นไม่นับเข้าในจำพวกเปรตที่ควรได้รับส่วนบุญบ้างหรือ ทำไมเวลาแผ่ส่วน กุศลให้จึงไม่ยินดีรับ ท่านว่า จะเป็นจำพวกไหนผมก็ทราบไม่ได้ ทราบได้แต่มันจะทำแบบบ้าของมันทำเดี่ยวโดยไม่ สนใจกับอะไรทั้งสิ้นเท่านั้น พูดแล้วท่านยิ้มนิด แล้วพูดต่อไปอีกว่า ผมสงสารพระสององค์ที่อายุยังหนุ่มแน่นมาก แต่ท่านเป็นผู้ปฏิบัติดี มีความมุ่งมั่นในธรรมอย่างยิ่ง จะอยู่ไม่เป็นสุขเพราะเรื่องนั้นรบกวนท่าน ตอนกลางคืนท่าน มีอาการไม่สู้ดี คิดทุกข์คิดยากทั้งสององค์ ในเวลานอนหลับกลัวผีตัวนั้นจะไปทำลายดังที่เคยเป็นมา ท่านไม่ยอม อยู่นั้นจึงได้พาหนีไป

ผู้เขียน : เรื่องทำนองนี้จะเป็นได้เฉพาะหญิงเท่านั้น หรือผู้ชายก็มีทางเป็นได้ในเวลาตายไป ท่านฟังแต่คำว่า ราคะตณหากี้แล้วกัน มันไม่เคยไว้หน้าใครว่าเป็นหญิงเป็นชาย เป็นพระเป็นเณร เป็นเปรตเป็นผี หรือเป็นเทวดา เทวธิดา มันเป็นนายเสียทั้งนั้น ไม่เคยยอมเป็นบ่าวใครอย่างง่าย ๆ เลย จึงมีได้นิยมว่าเป็นใครที่มันจะเป็นนายและ บังคับไม่ได้ มันบังคับได้ทั้งนั้น ฉะนั้น ผู้หญิงหรือผู้ชายก็ตามจึงมีทางเป็นได้ด้วยกัน แต่ที่ผมพูดนี้ก็พูดตามเรื่อง ที่ปรากฏต่างหาก มิได้ตั้งใจตำหนิว่าผู้หญิงไม่ดี ถ้าผู้ชายไม่ดีหรือไปปรากฏแก่หญิงหรือแก่นักภาวนาหญิงเข้าบ้าง เขาก็จำต้องพูดทำนองเดียวกัน ใครจะว่าเราหรือเขาพูดเป็นเชิงตำหนิตีเดียวนิเวศญาณหญิงหรือนิเวศญาณชายก็สุด แต่ผู้จะคิดซึ่งห้ามไม่ได้ อันราคะตณหานี้เราไม่ควรไปสนใจกับพวกเปรตผีหรืออะไรให้เสียเวลา ว่าเขาเป็นอย่างไร อย่างนี้ มนุษย์เรานี้ซัดตัวเก่งและเก่งพอๆ กันทั้งหญิงทั้งชายด้วย แม้ไม่แสดงออกภายนอกก็เก่งอยู่ภายในอยู่นั่นเอง เช่นทุกวันนี้กับแต่สมัยผมเป็นเด็กเป็นหนุ่ม ผิดกันมากราวฟ้ากับดินเลยท่าน ดูเอาที่แล้วกัน อย่าให้ต้องพูด ต้องบอกทั้งภายนอกภายใน เพราะมันเคลื่อนไปด้วยเรื่องอันนี้ทั้งนั้นแทบโลกจะเป็นไฟอยู่แล้ว เพราะเจ้าตัวนี้ นำหน้ากลัวอวดลวดลายของมัน และก็ต่างคนต่างมีต่างคนต่างอวด โลกจึงร้อนขึ้นทุกวัน เพราะไม่มีอะไรเป็นความดี ความชอบจากการอวดเจ้าตัวนี้ ปกติมันก็เป็นเหมือนวัตถุเครื่องทำลายสังหารอยู่แล้ว เมื่อใครคิดสนุกคะนองไปยก ยอมมันขึ้นว่าดีและนำออกอวดโลกที่ต่างคนต่างมี มันต้องแผลงฤทธิ์ให้โลกแตกทำลายได้โดยไม่สงสัย ลองดูซิถ้าไม่ เชื่อว่าเป็นความจริง ต้องเห็นฤทธิ์เดชของมันประจักษ์แน่นอน ไม่ต้องพูดไปมากและกว้างขวาง เพียงสิ่งนี้มีอยู่ใน หัวใจของใครมากน้อย ก็แสดงออกให้เห็นความไม่ดีจนได้อยู่แล้ว จำเป็นอะไรที่จะส่งเสริมให้มันเจริญเติบโตมี อำนาจมากยิ่งขึ้นกว่าภูผาป่าไม้ที่จะทำลายตัวเองและโลกให้ฉิบหายเล่า ฉะนั้น ปราชญ์ท่านจึงสอนให้ระวังและระงับ ด้บมัน อย่างน้อยก็พอมีความสงบเย็นใจในกลุ่มหนึ่งๆ พอมีทางหายใจได้บ้าง หากท่านถามผมก็พูดให้ฟังตาม เรื่อง อย่าหาว่าผมตำหนิตีเดียวนใคร แม้ตัวผมเองก็เคยกับเจ้าตัวยุแหยก่อกวนนี้มาพอแล้ว จนไม่สงสัยว่าเจ้าตัวนี้ จะพาเราไปเสวยสุขมหาศาลที่ไหนอีก นอกจากมันกระซิบกระซาบและดูดลากเราลงนรกอเวจีทั้งเป็นอยู่ทุกวัน เวลาเท่านั้น อย่าสงสัยว่ามันจะพาไปสู่สันติธรรมอันเป็นความสงบเย็นใจที่ไหนเลย ถ้าจะเห็นโทษของมันก็ควรเห็น เพราะในตัวมันก็คือตัวโทษล้วนๆ อยู่แล้ว และก็อยู่กับหัวใจเราทุกคนอีกด้วย จะสงสัยมันว่าเป็นอะไรอีก

ท่านว่าพวกผีพวกเทพมีมารยาทางราคะตณหามากเช่นมนุษย์เรานี่เอง แต่มิได้มีทุกรายไป ผู้เด่นจนแสดงออก ให้เห็นอย่างชัดเจนก็มีเช่นมนุษย์ผู้หนักในทางนี้ บางทีเทพยังแสดงมารยาและจะจับเอาท่านทั้งเป็นก็มี โดยบอกว่า รักท่านมาก ท่านต้องชี้แจงให้เขาฟังจนเป็นที่เข้าใจ แล้วเขาก็หยุดไม่ทำต่อไป แต่ก็พอจับมาเป็นข้อคิดได้ นี้กว่าคน ละภพละภูมิจะไม่มีความรักใคร่ยึดต่อกันในทางอารมณ์ได้ แต่ก็ยังแสดงให้เห็นได้ว่าราคะตณหานั้นไม่เลือกหน้า คบได้ทั้งนั้นตามแต่โอกาสและกรณี ขณะนั้นกายหยาบเราไม่ปรากฏในความรู้สึก คงจะเป็นกายทิพย์ในความรู้สึก เห็นและความรู้สึกของเทพก็เป็นได้ จึงทำให้เกิดอะไรขึ้นในใจเทวดา ถึงกับแสดงความรักออกมาอย่างเปิดเผยไม่กระดากอาย ยิ่งกว่ามนุษย์ผู้ดีมีความละเอียดประจักษ์อีก

เรื่องทำนองนี้ในวงปฏิบัติมักปรากฏเสมอ แต่ท่านไม่ยอมเล่าให้ใครฟังง่ายๆ นอกจากพวกเดียวกัน รู้นิสัยกันดี ไว้ใจกันได้ หรือรู้ในทางเดียวกัน ท่านจึงพูด บางท่านที่ไปอยู่ในเขาลึก มักมีเทวดามาคอยอารักขาอยู่แถวใกล้เคียง โดยไม่มีใครสามารถรู้เห็นได้ นอกจากพระองค์ที่เทวดามีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะเท่านั้นจะรู้ได้แต่มีได้มาแสดง

เพราะดีและชั่วก็ออกจากกรรมคือการทำของตัวเอง เทวดาเข้าใจและเคารพไม่ฝ่าฝืน แต่สิ่งที่อาราธนาวิงวอนขอ ความเมตตาอนุเคราะห์อยู่เวลานี้เป็นเรื่องของกรรมล้วนๆ ไม่มีเรื่องพระวินัยและเรื่องโลกเข้ามาเจือปนเลย เช่นเดียวกับที่ท่านเคยแสดงธรรมแก่เทวดามาแล้ว จะมีคนเดียวหรือกี่คนก็ไม่ขัดข้องทางพระธรรมวินัยฉะนั้น

ขณะเทวดากับพระองค์นี้กำลังได้วาทีกันอยู่นั้น เป็นเวลาที่อยู่ในสมาธิภาวนาไม่ได้เป็นเวลาปกติธรรมดา แต่ที่ท่านพูดกับเทวดาว่า เทวดามานั่งอยู่กับอาตมา อาตมาหลับตาก็มองเห็นเทวดา ลืมตาก็เห็นเทวดานั้น เป็นกาลสถานที่และอิริยาบถต่างๆ ไปที่ท่านพอรู้ได้เห็นได้ตามวิสัย ฉะนั้น ที่เทวดาอ้างเหตุผลเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านจึงน่าจะอยู่ในเกณฑ์ที่ควรทำได้ เพราะเป็นเรื่องของใจล้วนๆ ที่ในสมาธิภาวนา แต่ที่พระท่านถามเทวดายกย่อนไปมากก็เป็น การแสดงออกทางสมาธิโดยธรรมมิได้เกี่ยวกับจะเป็นอาบัติเพราะความฝ่าฝืนพระวินัยด้วยกิริยาที่ทำโดยทางสมาธิสมบัติ ขณะท่านทำสมาธิของป่าวันนั้น ปรากฏว่าเทวดาเอาอาหารทิพย์มาถูร่างกายท่านจริงๆ ภายที่เทวดามาถูก็เป็นภายในสมาธิ มิได้เป็นกายธรรมดา ความรู้สึกทางสมาธิขณะเทวดานำอาหารทิพย์มาถูกาย ปรากฏว่าเบามากผิดธรรมดา เมื่อออกจากสมาธิแล้ว ร่างกายรู้สึกเบาหวิวและมีกำลังผิดปกติ รวากับได้ฉับจันทันในวันนั้น ท่านองค์นี้ว่า เวลาปกติในบางวันก็มองเห็นเทวดาได้ ไม่เพียงต้องเข้าสมาธิแล้วจึงจะรู้จะเห็นดังนี้

แต่การเห็นเทวดาด้วยสมาธิหรือด้วยตาเนื้อของผู้เริ่มฝึกหัดภาวนาใหม่ๆ ย่อมมีทางหลอกลวงตัวเองได้ ไม่จริงเสมอไป ฉะนั้น แม้ผู้มีนิสัยในทางนี้และอาจรู้เห็นอะไรต่างๆ ได้ก็ตาม อาจารย์ต้องคอยกำชับกำชาไว้เสมอ ยังไม่ปล่อยให้ปล่อยตามนิสัย ต้องรอไปจนกว่าสมาธิมีความชำนาญในการเข้าการออก และเข้าใจวิธีปฏิบัติต่อสิ่งรู้เห็นต่างๆ ว่าอะไรจริงอะไรปลอมพอควรแล้ว ถึงกาลเวลาที่ควรปล่อยก็ปล่อยบ้าง แต่มิใช่ปล่อยแบบปล่อยตัวไปด้วยโดยไม่คำนึงสิ่งผิดถูกชั่วดี ที่มาเกี่ยวข้องกับสมาธิประเภทนั้น ผู้เห็นเทวดาแบบหลอกตนนี้ย่อมมีแทรกอยู่ในวงคณะปฏิบัติเช่นกัน แต่ถ้าผู้นั้นมีความมุ่งมั่นในธรรม ไม่เหยอเยอหยิ่งในความรู้อันถือว่าพิเศษของตน และไม่หลงไปตามสิ่งที่รู้เห็นก็แก้ได้ไม่ยากนัก สำคัญที่ผู้มีนิสัยชอบพองๆ อยู่บ้างแล้ว พอเจอสิ่งต่างๆ ดังกล่าวเข้าน่ากลัวเป็นโรคเรื้อรังไม่สนใจต่ออย่าเอาเลย นอกจากจะพยายามแพร่เชื้อให้ระบาดลูกหลานออกไปก่อความเสียหายแก่ผู้อื่นที่ไม่รู้ไม่เข้าใจในวิธีการวิธีกลนี้เท่านั้น จึงเป็นโรคชนิดที่น่าระวังอยู่มาก ผู้เขียนมิใช่นักรู้หนักเห็นเทวดาบุตร เทวดิตา เปรต ผีอะไรเลยก็ตาม แต่ถ้ามีผู้มาคุยเรื่องทำนองนี้ให้ฟังแบบเรื้อรังลูกหลานไม่มีพวงมาลัยและเบรกก้ากับอยู่บ้างก็ขาดครันคร้ามเหมือนกัน เพราะปกติเราก็อาจมีโรคพรรคนี่ติดนิสัยสันดานอยู่แล้ว พอได้เชื้อเพิ่มเข้าไปก็กลัวทางโรงพยาบาลของโรคชนิดนี้ไม่ยอมรับเข้าเป็นคนไข้ ยิ่งจะวิ่งเตลิดเปิดเปิงไปใหญ่ เพื่อกันโรคนี้ได้อย่างได้ผล คือ ขอให้ผู้เป็นอาจารย์เป็นผู้เข้าใจในทางนี้และทางสมาธิปัญญาอื่นๆ มาด้วยดีเถิด เพียงผู้ใดก็ตามมาพูดแสบเรื่องทำนองนี้ขึ้น ต้องรู้ทันทีว่าเป็นความจริงหรือปลอม และสามารถชี้แจงแก้ไขมาได้ทันที ถ้าผู้นั้นสนใจฟังเพื่ออรรถเพื่อธรรมจริงๆ ก็ปฏิบัติตนได้ถูกต้องตามท่านไม่มีทางเสียหาย ที่น่ากลัวก็คือ เมื่ออะไรผ่านเข้ามาที่คว่ำเอามาเป็นสมบัติและเป็นของจริงเสียสิ้น โดยไม่คำนึงว่าผิดหรือถูกประการใดบ้าง ของจริงประเภทนี้จึงมีทางก่อความกระเทือนและเสียหายแก่ตนและผู้อื่นได้อย่างไม่มีขอบเขต เพราะเป็นของจริงที่น่ากลัวอย่างยิ่งสำหรับท่านที่เคยผ่านมาแล้ว นักภาวนาจึงควรระวังด้วยสติปัญญาด้วยดี อย่าให้ของจริงประเภทนี้เกิดขึ้นได้ จัดว่าเป็นผู้รู้รอบคอบต่อการดำเนิน เป็นสิริมงคลแก่ตนและวงพระศาสนา

ท่านที่มีเวทนามาอารักขา ท่านเล่าว่าฟัง ผู้เขียนรู้สึกเพลิดเพลินไปกับท่าน เวลานั้นท่านไปพักภาวนาอยู่กับพวก ชาวไร่ซึ่งมีเพียงสองสามครอบครัว เว้นสี่ห้าวัน ท่านไปบิณฑบาตกับเขามาฉันหนึ่ง แล้วก็หยุดไปเรื่อยๆ แต่การ ภาวนารู้สึกดีมีด้าคืบหน้าไม่มีถอย นั่งสมาธิทั้งกลางวันกลางคืน ส่วนผลที่ได้รับคล้ายคลึงกัน แต่เวลากลางวันรู้สึก ร้อนบ้าง ผิดกับกลางคืนที่อากาศเย็นสบาย จิตก็สงบได้สนิทเต็มฐานของสมาธิและลงได้ครั้งละหลายๆ ชั่วโมงกว่า จะถอนขึ้นมา ถ้านึกถึงสภาวะเวทนา จะต้อนรับเขา จึงถอนจิตออกมาดูบ้างตอนดึกๆ ถ้าเห็นเขามากก็ต้อนรับเสียบ้าง เสรีแล้วย้อนจิตเข้าสู่สมาธิตามอัธยาศัย จนกว่าถึงเวลาค่อยถอนขึ้นมา จากนั้นก็พิจารณาภาคปัญญาต่อไปจน เรื่องจะยุติลง รวมเวลาเข้าสมาธิแล้วแต่ละครั้ง ถ้าเป็นกลางวันก็สี่ห้าชั่วโมง กลางวันราวสองหรือสามสี่ชั่วโมง และเดินจงกรมต่อไปหลังจากทำสมาธิแล้วทำอย่างนี้เป็นประจำ ไม่ค่อยสนใจกับเวลาเวลามากกว่าความเพียรที่ กำลังเป็นไปอยู่ในธรรมทั้งหลาย ท่านว่าอาหารจะฉันหรือไม่ก็มีได้เกิดความหิวโหย จะมีบ้างเพียงส่วนร่างกายเล็ก น้อยไม่ถึงกับรบกวนให้วุ่นวายไปตาม ที่เวทนาจำหิวนั้นเป็นเรื่องของเวทนาด่างหาก องค์ท่านเองมิได้เป็นอารมณ์ กับความหิวโหยอะไรเลย เพราะเพลินในธรรมที่สัมผัสใจอยู่ตลอดเวลา อันเป็นไอชารสที่ละเอียดอ่อนยิ่งกว่าอาหาร อื่นใด ส่วนเวทนาจำว่าเวลากลางวัน บางครั้งมองไปเห็นนั่งพับเพียบเรียบร้อย คอยดูแลท่านอยู่บนก้อนหินห่าง กันประมาณเส้นสองเส้น บางครั้งกลางวันเจียบๆ เวทนายังลงมาหาท่าน ดังวันมาฆอนุญาติเอาอาหารทิพย์มาถู ร่างกายท่าน เป็นต้น บางครั้งมองเห็นเวทดาที่มานั่งอยู่ด้วยห่างกันประมาณสองวาอย่างชัดเจน ราวกับเห็นด้วยตา เนื้อจริงฯ ลืมตาขึ้นมาก็ยังเห็นชัดเช่นเดียวกับหลับตา ขณะนั้นจิตสงบเพียงเล็กน้อยเท่านั้นซึ่งไม่ว่าจะมองเห็นได้ ปกติของจิตที่ควรรับแขกจำพวกกายทิพย์ต้องขยับลงกว่านั้นบ้าง บางครั้งรู้สึกกระดากพิกลถึงกับต้องถามเวทดา ว่า นี่เวทดา นิมิตกายให้หยาบเหมือนกายมนุษย์หรือจึงมองเห็นได้ชัดเจนทั้งตาใจทั้งตาเนื้อ เหมือนมองเห็นสิ่ง ต่างๆ เวทดาบอกท่านว่าเวทดาจะทำให้กายละเอียดก็ได้ หยาบก็ได้ ไม่ลำบากยากเย็นอะไรเลย ขณะนี้เวทดา นิมิตกายหยาบหรือกายละเอียด ท่านถาม นิมิตเป็นกายหยาบ เขาบอกท่าน ก็เวลามีคนมาที่นี้มองเห็นเข้าจะทำ อย่างไร ท่านถาม ก็ทำให้เห็นเฉพาะท่านเพียงองค์เดียวเท่านั้น ดังได้เล่าถวายเป็นแล้วอย่างไรเล่า ท่านไม่ต้องกลัว เวทดาบอกท่าน แต่การสนทนากันมิได้สนทนาด้วยปาก แต่สนทนาทางใจล้วนๆ

เวทดาสามารถรู้บุพเพนิวาสได้เช่นเดียวกับพระที่ท่านมีนิสัยในทางนี้ ดังเวทดาองค์นี้เล่าบุพเพนิวาสให้พระ ท่านฟังอย่างละเอียดลอบ ว่าเคยประพฤตินมาอย่างไรบ้างในอดีต แต่ขอผ่านไปทั้งที่เสียดาย เพราะผู้เขียนไม่ สามารถจำได้ทุกแง่ทุกกระทง ที่นำมาลงบ้างก็เพื่อท่านผู้อ่านได้พิจารณาว่า จิตดวงที่เข้าสวมร่างนั้นร่างนี้อยู่ตลอด ภาพลอดชาติไม่มีเวลาหยุดยั้งนั้น ได้หมุนตัวไปอย่างไร ทั้งที่บางรายก็ปฏิเสธว่าตายแล้วสูญ การสูญกับความจริง ที่ไม่สูญและค้ำกันอยู่ในบุคคลคนเดียวนั้น ฝ่ายไหนจะเป็นผู้ยอมรับผลและรับความจริงที่เป็นของตายตัวนั้น นอกจากผู้ปฏิเสธกับผู้ยอมรับความจริงแล้ว ไม่มีผู้ใดจะเป็นผู้รับผลคือการเกิดตาย ต้องเป็นหน้าที่ของสัตว์โลก เป็นกันเอง สุขและทุกข์ที่มีในระหว่างแห่งภพชาตินั้นๆ ก็เป็นหน้าที่ของผู้เกิดตายรับเอง มิใช่คำปฏิเสธว่า “ตาย สูญ” และ “ตายเกิด” เป็นผู้รับผลแทน พอจะมีแก้ไขปฏิเสธอย่างสบายโดยไม่คำนึงถึงความจริงว่าเป็นอย่างไรกัน แน่ การบำเพ็ญทางจิตภาวนาเป็นทางจะรู้เรื่องของตัว เฉพาะอย่างยิ่งการเกิดกับการตายที่มีอยู่กับตัว ได้ดีเยี่ยม กว่าวิธีพิสูจน์อื่นใดที่ทำให้เสียเวลาไปเปล่า ไม่พบความจริงเป็นเครื่องยับยั้งใจไม่ให้คิดคะนองไปต่างๆ ไม่เข้าเรื่อง เข้าราวโดยหาความจริงมิได้ ตัวที่ถูกยอมรับว่าตายแล้วเกิดอีกก็คือใจ ที่ถูกปฏิเสธว่าตายแล้วสูญก็คือใจ ซึ่งเป็นสิ่ง

ลึกลับผิดสิ่งทั้งหลาย ที่ควรพิสูจน์ได้ด้วยจิตภาวนาเท่านั้น อันเป็นการพิสูจน์อย่างเยียม และเห็นผลจากความจริงได้อย่างแน่นอน ข้อสำคัญ ขอให้จิตหยั่งลงถึงฐานเดิมของตนเป็นลำดับไป อย่างไรต้องทราบเรื่องของตัวแน่นอน ทั้งเรื่องเกิดเรื่องตาย ทั้งเรื่องไม่เกิดไม่ตายซึ่งอยู่ในใจดวงเดียวกัน ทั้งเรื่องตายแล้วสัญญาว่าไม่ปรากฏมีอยู่ในใจดวงท่องเที่ยววันเลย แม้ในธรรมท่านก็ได้กล่าวไว้ว่าตายแล้วสัญญามีอยู่ในใจดวงนี้ เวลาทำจิตภาวนาไปก็ไม่เคยเจอว่าจิตตายแล้วสัญญา ถ้าเจอก็เจอแต่เรื่องตายกับเกิดเท่านั้น ถ้าจิตรู้ตัวอย่างเต็มที่แล้วก็เจอเอาความไม่เกิดไม่ตายในจิตนั้นไปเสีย ไม่เคยเจอความตายแล้วสัญญาเลย ดังที่ยืนยันปฏิเสธกันในพวกเราผู้ไม่สนใจค้นหาเหตุที่มีอยู่กับตนและประกาศตัวอย่างเปิดเผยอยู่ตลอดเวลา ข้อสำคัญถ้าใจซึ่งเป็นตัวการไม่ยอมพิจารณาตามสาเหตุที่ควรรับทราบจากตัวเองแล้ว แม้จะมีใครสักที่ร้อยก็พันคนมาบอกความจริงซึ่งเป็นสมบัติของผู้นั้นค้นพบเอง ก็ไม่มีทางทำให้เขายอมรับเพื่อถือเอาความจริงนั้นมาปรับปรุงแก้ไขตนให้เป็นคนมีเหตุมีผลและถือเอาประโยชน์ขึ้นมาได้ สุดท้ายก็คงเป็นผู้เกิดและตายทำทนายตัวเองอยู่รำไป ไม่มีอะไรจะยิ่งกว่าเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่นเดียวกับคนไข้หนักที่ไม่สนใจคิดเรื่องของตัวมากไปกว่าความสนใจคิดเรื่องห้องในโรงพยาบาล เรื่องหยูกยา เรื่องหมอน และเรื่องนางพยาบาลว่า ไม่ดี ไม่ถูกใจตัวเอง แล้วบ่นและร้องครวญครางอย่างไม่มีขอบเขตให้คนอื่นรำคาญด้วย ทั้งที่ไม่เกิดประโยชน์อะไรเลยฉะนั้น

ได้นำเรื่องพระที่มีเทวดามาเยียม และเล่าถึงบุพเพนิวาสท่านให้ฟัง ผู้เขียนได้นำมาประกอบกับเรื่องตายเกิดและตายสัญญา พอเป็นเครื่องพิสูจน์แก่พวกเราที่ยังตกอยู่ในวงแห่งปัญหาทั้งสองนั้นจะควรพิสูจน์ตัวเองจบลง จากนี้จะเริ่มลำดับเรื่องต่อไป

การปฏิบัติของพระอริยสงฆ์ธรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่น โดยมากท่านชอบอยู่ในป่าในเขาดังกล่าวมา เพื่อหลีกเลี่ยงอยู่สบายในการบำเพ็ญสมณธรรมตามเวลาต้องการ ไม่ทำเวลาให้เสียไปด้วยกิจอื่น ๆ ที่ไม่จำเป็น การก่อสร้างท่านถือเป็นข้อสำคัญแก่สมณธรรม ดังที่ท่านแสดงไว้ในมหาขันธกวินัย เกี่ยวแก่การบำเพ็ญของพระผู้เริ่มต้นฝึกหัดใหม่ซึ่งยังไม่มีหลักจิตภูมิใจ ท่านสอนให้หลบหลีกปลีกตัวหาอยู่ในที่สงบ เช่น ไม่ควรอยู่ในที่ใกล้ทำนน้ำที่ผู้คนหญิงชายจอแจ ไม่ควรอยู่ในสำนักที่กำลังก่อสร้างหรือซ่อมแซม เป็นต้น คิดดู เพียงบาดแผลเล็กๆ ที่ควรจะหายได้ด้วยยาในเวลาไม่นาน แต่เมื่อถูกกระทบกระเทือนจากสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ ก็ย่อมกำเริบได้ทั้งที่รักษาอยู่ ใจก็ย่อมเป็นเหมือนแผลซึ่งต้องการการรักษา และมีทางกำเริบได้จากสิ่งต่างๆ สัมผัสสัมพันธ์อยู่เสมอเช่นกัน ไม่ว่าจะจิตที่เพิ่งเริ่มฝึกหัด หรือฝึกหัดมานานแต่ยังไม่ได้หลักเกณฑ์ที่พอไว้ใจได้หรือไว้ใจได้อย่างเต็มภูมิแล้ว ย่อมมีทางกำเริบได้เช่นเดียวกับแผลใหม่และแผลเก่านั่นแล ถ้าไม่ระวังรักษา ฉะนั้น การระวังรักษาจึงเป็นความไม่ประมาททั้งผู้เริ่มฝึกหัดและผู้ฝึกหัดมานานแล้ว จะถือว่าตนเป็นกรรมฐานเก่าบรมมานาน เข้าไหนเข้าได้ อย่างนั้นไม่ได้ เป็นความประมาท หรือจะมีใครมาว่าประมาทจน “ด่า” ก็น่าจะจริงค่าเขา เพราะเพียงการฝึกเก่าหรือใหม่ไม่สำคัญเท่าความเป็นหลักฐานมั่นคงของใจ นั่นเป็นจุดมุ่งหมายของธรรมที่ประทานไว้ ฉะนั้น ในสมัยปัจจุบัน ท่านพระอาจารย์มั่นจึงสอนบรรดาศิษย์เน้นหนักในทางความเกี่ยวกับสถานที่สงบสำหรับพระอริยสงฆ์สายของท่าน และไม่สอนให้เป็นอาจารย์ใครก่อน สอนให้เป็นอาจารย์ตนในอันดับแรก เพื่อใจจะได้มีหลักฐานมั่นคงจนสามารถรักษาตัวได้ ไปที่ไหนไม่มีภัยแก่ตนและผู้อื่น ส่วนประโยชน์เพื่อผู้อื่นจึงค่อยตามมาเอง เมื่อนักปฏิบัติผู้นั้นมีภูมิจิต

ภูมิธรรมเท่าที่ควรหรือสมบูรณ์เต็มที่แล้ว เริ่มแรกท่านต้องสอนเพื่อตนก่อนอื่น คล้ายกับจะไม่ให้มองดูหน้าใครเลย นอกจากมองดูความผิดถูกชั่วดีของตนเท่านั้น ทั้งสอนให้ระวังสิ่งทำลายจิตใจโดยทางอ้อม คือ เรื่องก่อความยุ่งยากหรือเครื่องกังวลใส่ตน ด้วยการจัดนั้นสร้างนั้นอันเป็นงานของโลกเขาทำกัน มิใช่งานสำคัญของพระรุดงค์ผู้มุ่งความหลุดพ้นในขั้นดำเนิน และสอนให้สนใจภาวนาคุณิเลสความฟุ้งเฟ้อของตัว มากกว่าการเสริมมั่นด้วยการหาภาระหยาบๆ มาเกี่ยวข้ง่วนวายจนกลายเป็นยาเสพติดขึ้นมาในใจ ไม่ได้จัดนั้นสร้างนั้นอยู่ไม่ได้ เพราะกิเลสรบกวน ต้องพามันเที่ยวด้วยทำกิจนั้นงานนี้พอเป็นอารมณ์เครื่องอาศัยไปชั่วคราว เสร็จแล้วก็ถอนอีกและถอนอีกจนต้องพามันเที่ยวประจำแก้มัดตก ที่แรกก็คิดว่าทำเพื่อแก้รำคาญไม่ได้ทำอยู่ไม่ได้ สุดท้ายเลยหนักเข้าจนกลายเป็นเพิ่มรำคาญ กลายเป็นเรื่องรบกวนทั้งตนและผู้อื่นให้ขุ่นเป็นตมเป็นโคลนไปตามๆ กัน เพราะนักปฏิบัติยัดทางนี้เป็นทางเดินของการแก้กิเลสและความสงบสุขของตนและบ้านเมือง กิเลสจึงได้ใจอยากให้พามันเที่ยวแบบนี้นั้นไม่มีเวลาพักผ่อนหย่อนใจเข้าสู่ความสงบเลยยิ่งดี วงปฏิบัติจะได้ไม่มีข้อวัตรปฏิบัติที่เป็นหลักเป็นเกณฑ์เหลืออยู่ขณะท่านเน้นธรรมลงอย่างถึงใจ ท่านเองรู้สึกน่ากลัวมาก เพราะไม่ถึงใจเราที่ชอบในทางตรงกันข้ามกับท่าน เช่นท่านเน้นลงว่า เอา นักปฏิบัติคนใดอยากแข่งอ้ายเฒ่าผู้ใจเขลาเต่าปลาก็แข่งไป เมื่อได้ธรรมดวงเลิศมาด้วยวิธีนั้นก็ขอนิมนตมาโปรดอ้ายเฒ่าบ้างพอได้เห็นฟ้าเห็นดินกับเขาบ้าง อ้ายเฒ่าอยู่แต่ในป่าภาวนาแบบหลับหูหลับตา ไม่ได้มองดูเดือนดาวและโลกสงสารว่าเจริญหรือเสื่อมไปอย่างไรบ้าง ผู้ต้องการความเจริญก้าวหน้าแบบทันสมัยก็จงเอาแบบทันสมัยมาใช้ ภิกษุเฒ่าไม่มีปัญหาหาแบบทันสมัยมาใช้ก็เอาแบบรุดงค์วัตรเก่าแก่ที่พระพุทธเจ้าประทานให้มาใช้ไปตามภาษาของตน แต่ใครๆ ก็ชอบมายุ่งมาก วุ่นอยู่ไม่วาย ไม่ให้อยู่สบายได้พอชั่วขณะบ้างเลย เมื่อมาแล้วแทนที่จะใช้สติปัญญาสอดส่องมองข้อวัตรปฏิบัติเป็นเครื่องยึดดำเนินตาม แต่กลับเป็นพระทัยสมัยเดินทางลัดตัดกิเลสด้วยกิจนั้นงานนี้เพื่ออวดโลกว่าตนมีความสามารถวาสนา นั้นหรือวาสนา เห็นแต่กิเลสมันร้อยรัดเอาจนหาเวลาอยู่สงบสุขไม่ได้แม้แต่ขณะเดียว มีแต่อารมณ์หลุดลากลไปตรอกนั้นขอยนี้จนกันไม่ติดพื้น นั้นหรือวาสนาของพระปฏิบัติ ผมโง่ ไม่ทราบว่าจะวาสนาเป็นอย่างไร และการส่งเสริมวาสนาที่ถูกทางของพระปฏิบัติส่งเสริมอย่างไร กิจงานของผู้ปฏิบัติเพื่อเอาตัวรอดเป็นยอดตนกับงานทั่วไปนั้นมันผิดกันเพียงไร ทำไมจึงชอบยุ่งไม่เข้าเรื่องเข้าราวเพียงผมยังมีชีวิตอยู่ก็เห็นเป็นอย่างไรอยู่แล้ว เวลาผมตายไปแล้วจะเป็นอย่างไร แม้จะโง่แสนโง่ก็พอทราบได้จากพฤติกรรมที่กำลังเป็นไปอยู่ในวงปฏิบัติเวลานี้ ประการหนึ่ง พอออกไปจากที่นี่แล้วก็จะเที่ยวพูดอวดโลกเขาว่าตนเป็นลูกศิษย์ท่านอาจารย์มั่น เป็นลูกศิษย์ท่านอาจารย์มั่นอย่างไม่มีเวลาจับปากจนเขาเบื่อจะฟัง นั่นซิ ที่สำคัญตอนหนึ่ง ที่นี้อาจารย์มั่นเป็นพระป่าๆ แต่ลูกศิษย์อาจารย์มั่นโดยมากเป็นพระที่ทันสมัยนั่นซิ ตอนมันจะเฝ้าเฟะไปหมด ด้วยศิษย์อาจารย์ประกาศชาย ผมจึงวิตกกับพระปฏิบัติเราที่จะแสดงตัวແดงๆ ออกนอกกลุ่มนอกทางโดยอ้างเอาครูอาจารย์เป็นสินค้าหน้าร้านขายกิน ประการหนึ่งก็ทำให้ประชาชนหลงเชื่อว่าเป็นลูกศิษย์ท่าน แต่มิได้เข้าใจว่าเป็นประเภทกาฝากคอยดูดเลือดท่านและประชาชนอย่างลึกลับ ประการที่สองก็ทำให้เขาเอือมระอาในการประกาศตน การกระทำ และการรบกวนต่างๆ ที่ไม่มีประมาณ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องทำลายตน ทำลายครูอาจารย์ ทำลายวงปฏิบัติและพระศาสนาให้เสียหายไปด้วยทั้งสิ้น นิमितที่เคยปรากฏขณะภาวนาว่ามีพระวังแสงหน้าแสงหลังไป ซึ่งเป็นการส่องแสดงถึงความเก่งกล้าหน้าด้านของพระปฏิบัติผู้ไม่มีหิริโอตัมปธรรมในใจนั้น เริ่มแสดงเป็นประจักษ์พยานขึ้นมาทุกที ทั้งที่ผมยังไม่ตาย ตอนผมตายไปแล้ว ใครมีลวดลายแห่งเสือโคร่งเสือเหลืองอย่างไรที่ซุกซ่อนอยู่ภายใน จะต้องนำออกแสดงอย่างเต็มฝีมือโดยไม่สงสัย การขายตัวและขายครูอาจารย์ก็เริ่มขายเด็ก

ขายน้อยไปบ้างแล้วแต่บัดนี้ ด้วยวิธีการต่างๆ ตามลวดลายของแต่ละคน อันเป็นการแสดงความเสียหายในอนาคตให้เห็นอย่างชัดเจนแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ท่านเน้นว่า มีใครบ้างที่อยากเป็นคนเก่งหน้าด้านไม่มียางอายแต่ขณะนี้อยู่แล้ว ทั้งที่อยู่กับผมเวลานี้ให้บอกมาจะได้ยกให้เป็นศาสตราจารย์ทางภาคปฏิบัติเสียแต่บัดนี้ทั้งที่ยังงังเต็มตัว แต่อยากให้เขาชมว่าตนเป็นผู้ฉลาดเต็มภูมิให้สมใจที่อยากเป็น จงแสดงตัวออกมาเดี๋ยวนี้ คนเก่งหายากเราอยากพบ เวลาตายแล้วจะเสียตายหมดวาสนาไม่ได้พบ จึงขอพบขณะนี้ที่ลมหายใจยังอยู่ดังนี้

นี่แล เวลาเด็ดท่านเด็ดจริงจนผู้ฟังเหงื่อแตกโชก ร้อนยิ่งกว่าถูกไฟ ส่วนผู้ฟังด้วยความสนใจต่ออรรถต่อธรรมและมุ่งมั่นต่อการปฏิบัติจริง เด็ดเท่าไรใจยิ่งหมอบยิ่งยอมยิ่งเย็น ผิดกับท่านแสดงธรรมดาเป็นไหนๆ

ที่นำมาลงนี้เพื่อท่านผู้อ่านได้รู้เรื่องท่านทั้งฝ่ายดีฝ่ายเด็ดและอะไรต่างๆ ตลอดฝ่ายลูกศิษย์ทั้งหลายที่อาจมีผู้เข้าใจว่าจะดีตามท่านไปเสียทุกอย่างหรือทุกราย ความจริงก็ย่อมมีดีชั่วสับสนกันไป เช่นเดียวกับพ่อแม่มีลูกหลายคนซึ่งมีทั้งดีและไม่ดีผสมกันไป ฉะนั้น ลูกศิษย์ของท่านอาจารย์ก็เป็นคนมีกิเลส อาจมีดีและมีที่ตำหนิสับสนกันไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น การสังเกตพิจารณาด้วยดีทุกกรณีทั้งภายในภายนอกแล้วดำเนินนั้น เป็นความรอบคอบชอบธรรมและเป็นมงคลแก่ผู้ฟังโดยเฉพาะ ก่อนจะเป็นมงคลแก่ท่านผู้อื่นที่พลอยได้รับ

บางตอนที่ท่านแสดงในวงพระปฏิบัติล้วนๆ และแสดงอย่างเผ็ดร้อน ซึ่งเป็นธรรมเฉพาะไม่ควรนำมาลง แต่ผู้เขียนเป็นคนนิสัยไม่ดี กลับไปชอบใจที่เผ็ดๆ ร้อนๆ มากกว่าธรรมดา เพราะถึงใจที่อยู่ลึกและไม่ชอบโผล่หน้าขึ้นมา รับอรรถรับธรรมง่าย ๆ เวลาโผล่ขึ้นมารับธรรมบ้าง แม้เผ็ดร้อนก็ยอมทนเอา จึงได้นำมาลงไว้เพื่อท่านผู้อ่าน ซึ่งมีความรู้สึกคล้ายคลึงกัน อาจสะดุดใจนำไปคิดเพื่อประโยชน์สำหรับตัวบ้าง หากเป็นการไม่สมควรก็ขอภัย ตามธรรมดาธรรมก็ย่อมมีทั้งลึกทั้งตื้น ทั้งหยาบทั้งละเอียด การแสดงก็ควรจะมีลักษณะต่างๆ กันไปตามนัยแห่งธรรมเพื่อผู้ฟังซึ่งมีนิสัยต่างๆ กันจะได้สนุก เลือกเอาตามจริตที่ชอบ ที่นำมาลงนี้ก็คิดในทำนองนั้นเหมือนกัน ตามแต่จะเลือกดีเลือกชมเพื่อประโยชน์สำหรับท่านเอง เฉพาะผู้เขียนนับว่าสุดกำลัง ที่อยากให้คุณได้รับประโยชน์จากหนังสือโดยทั่วกัน

พวงกุศฝ้ายย่ำครอครบครวเช่นเดียวกับมนุษย์

ขอย้อนกลับมาดำเนินเรื่องอาจารย์องค์ที่ยังค้างอยู่ต่อไป คือ ท่านพักอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งที่จังหวัดเชียงใหม่ การบำเพ็ญธรรมรู้สึกสะดวกมาก รู้เห็นสิ่งต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกมากมายกว้างขวางผิดกับที่ทั้งหลายอยู่มากเห็นเป็นโอกาสดี ท่านจึงพักบำเพ็ญอยู่ที่นั่นเป็นเวลาหลายเดือน การพิจารณาแจ่มแจ้งดีทั้งกลางวัน กลางคืน อากาศก็ดี ถ้ำก็อยู่เปิดเผย รับลมได้ดีตลอดเวลา จึงไม่มีปัญหาเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ เย็นสบายสม่ำเสมอ แต่ที่นั่นรู้สึกมีอะไรพิเศษอยู่บ้างทั้งภายในภายนอกเกี่ยวกับด้านสมาธิภาวนา เวลาพิจารณาภายในใจก็สงบได้อย่างละเอียดมาก เวลาออกเดินทางปัญญาที่คล่องแคล่วไม่อืดอาดล่าช้า อันเป็นลักษณะเกี่ยวจร้าเข้าแอบแฝง ท่านว่าที่นั่นเทวดามักมาเยี่ยมเสมอ หลายชั้นหลายภูมิทั้งเบื้องบนเบื้องล่าง ไม่ค่อยขาดเรื่องเหล่านี้ท่านถือเป็นเรื่องธรรมดา ที่

แปลกอยู่บ้างก็คือ พวกผีพากันย้ายบ้านเรือนครอบครัวจากแถบบ้าน...บ้าน... ฯลฯ ใกล้ภูเขา...จังหวัด...ทางภาคอีสาน ไปอยู่ภูเขาทางจังหวัดเชียงใหม่กันมากมาย มีทั้งขี้ม้า ขี้วัว ขี้หมู ขี้คน ภูเขากระบุงตะกร้าขนครอบครัวผ่านไปหน้าบริเวณที่ท่านพักอยู่ พอไปถึงหน้าบริเวณนั้น หัวหน้าผีพาบริษัทบริวารเข้าไปกราบไหว้ท่าน ท่านถามการไปมาของผีเหล่านั้น ได้รับคำตอบจากเขาว่ากำลังพากันย้ายครอบครัวลูกหลานมาจากบ้านนั้นๆ ดังกล่าวแล้ว มาอยู่ภูเขา...จังหวัดเชียงใหม่ โดยพวกผีบอกว่าทางโน้นอดอยากกันดารมาก ผู้คนไม่มีศีลธรรม มีแต่ฉกฉกปล้นขโมยและฆ่าฟันวันแทบไม่เว้นแต่เวลา ผีก็มีนิสัยคล้ายกันกับมนุษย์ คือ กลายเป็นผีไม่มีศีลธรรมไปตามมนุษย์ เบียดเบียนกัน ทำลายกันเหมือนมนุษย์ ทำให้เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสายอยู่ไม่เป็นสุขเหมือนแต่ก่อน ทราบจากญาติๆ เขามาเยี่ยมบอกว่าทางเชียงใหม่มีความผาสุก มนุษย์ก็มีศีลธรรมดีกว่าที่อื่นๆ สัตว์จำพวกมนุษย์ไม่รู้จักตั้งพวกผมนี้ที่อยู่เชียงใหม่ก็มี และมีศีลธรรมดี มีความร่มเย็นเป็นสุขดีกว่าที่อื่นๆ จึงได้พากันย้ายครอบครัวมาตามคำญาติเล่าให้ฟัง (คำว่าญาติกรุณาทราบว่าเป็นผีเช่นกัน) ท่านถามเขาว่า คำว่าอดอยากกันดารนั้น อดอยากกันดารอย่างไร เพราะไม่ได้อาศัยข้าวปลาอาหารบ้านเรือนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มใช้สอยเหมือนมนุษย์ จะต้องปลูกสร้างขนขวายให้ลำบากและมีการเบียดเบียนแย่งชิงกันอยู่กันกินเหมือนมนุษย์ เขาตอบว่า ขึ้นชื่อว่าสัตว์ที่มีวิบากกรรมติดตัวอยู่แล้ว จะไปเกิดไปอยู่ที่ไหน ก็มีวิบากกรรมเป็นเครื่องสนับสนุนและบีบคั้นราวเหมือนกันหมด จะเกิดเป็นรูปร่างวัตถุหรือร่างใดไม่สำคัญหรอกท่าน มันสำคัญอยู่ที่กรรมดีชั่วมีอยู่กับตัวเท่านั้น ไปเกิดไปอยู่ในกำเนิดใดที่ได้ก็คือผู้นั้นอยู่นั่นเอง สำหรับความสุขทุกข์ที่จำต้องอาศัย ฉะนั้น คำว่าอดอยากและสมบูรณ์จึงมีได้ในสัตว์ที่มีกรรมดีชั่วหนักเบาไปตามภูมิของตน

ท่านถาม : ที่ว่าผีมีศีลธรรมและไม่มีศีลธรรมนั้นเป็นอย่างไร ผีก็รู้จักศีลธรรมเช่นมนุษย์ทั้งหลายเหมือนกันหรือ

เขาตอบ : คำว่าศีลธรรมนั้นมีอยู่ทั่วไป ไม่เพียงแต่มนุษย์อย่างเดียว ความดีและความสุขในหลักธรรมชาตินี้ สัตว์รู้กันทั่วโลก แต่ชื่อนั้นอาจรู้หรือไม่รู้ก็ได้เพราะไม่สำคัญเท่าธรรมชาติที่สัตว์ทั้งหลายชอบและจำต้องอาศัยโดยทั่วกัน ความดีนั้นแลคือศีลธรรม สุขที่เกิดจากความดีนั้นแลคือศีลธรรมอีกเหมือนกัน แต่เป็นฝ่ายเหตุกับฝ่ายผลต่างกันเพียงเท่านั้น ที่ว่าผีมีศีลธรรมคือผีผู้ดี มีนิสัยดี กิริยาที่แสดงออกต่อเพื่อนผีด้วยกันดี ที่ว่าผีไม่มีศีลธรรมก็คือผีผู้ไม่ดี มีนิสัยไม่ดี กิริยาที่แสดงออกทุกอาการต่อเพื่อนผีด้วยกันไม่ดี เช่นเดียวกับมนุษย์ผู้ดีและมนุษย์ผู้ไม่ดี แสดงออกต่างกันอย่างนั้นแล ฉะนั้น ศีลธรรมมีอยู่ที่ไหนที่นั่นจึงร่มเย็น ขาดศีลธรรมที่ไหนที่นั่นจึงร้อน

ท่านถาม : คำว่าญาตินั้นหมายความว่าอย่างไร และเคยเป็นญาติกันมาแต่เมื่อไร

เขาตอบ : ญาติผีกับญาติคนก็เหมือนกัน คือ แต่เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เคยเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างสนิทติดใจเช่นเดียวกับมนุษย์เป็นกัน เวลาตายไปกลับได้มาเกิดเป็นผีด้วยกัน และต่างคนยังจำกันได้อย่างถนัดชัดเจน จึงเป็นญาติกันโดยสายโลหิตมาแต่มนุษย์จนปัจจุบันอย่างแยกไม่ออก นอกจากกรรมจะแยกให้ไปเกิดในที่ต่างกันจึงสุดวิสัยที่จะจำ

ท่านถาม : เวลามาอยู่เชียงใหม่แล้วจะไม่คิดถึงบ้านเก่าที่เคยอยู่มา เช่นมนุษย์ย้ายบ้านใหม่แล้วยังคิดถึงบ้าน

เก่าละหรือ

เขาตอบ : ไม่มีอะไรให้คิดถึง เพราะผีไม่มีไร่นาสาโทบ้านช่องแบบมนุษย์ มีแต่สิ่งทีละเอียดติดตัวเท่านั้น จึงไม่คิดถึง

ท่านถาม : กระบุงตะกร้าที่พากันหาบพะรุงพะรังมานี้ เอามาทำไมกัน ม้า วัว เหล่านั้นเอามาทำไม ทั้งไว้โน้นไม่ได้หรือ

เขาตอบ : ก็เครื่องใช้ของผี สมบัติของผี ผีต้องนำติดตัวไปด้วย หรือจะว่าวิบากกรรมของผี วิบากกรรมของคนสมบัติของผี สมบัติของคนก็ไม่ผิด เมื่อวิบากกรรมมีอยู่กับตัว

ท่านถาม : การอยู่ทางโน้นก็ดี การมาอยู่เชียงใหม่ก็ดี ต้องมีบ้านเรือนอยู่และมีหมู่มีเพื่อนอยู่ด้วย หรือต่างคนต่างอยู่

เขาตอบ : ต้องมีบ้านเรือนและมีหมู่เพื่อนลูกหลาน เช่นเดียวกับมนุษย์และสัตว์อื่นๆ นั้นแลท่าน เพราะพวกนี้ก็เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งเช่นเดียวกับสัตว์ทั้งหลาย เป็นแต่มีรูปร่างไม่ปรากฏในสายตามนุษย์และสัตว์บางจำพวกเท่านั้น แต่เปิดเผยในจำพวกกายทิพย์ด้วยกัน ความสุขความทุกข์มีเหมือนกัน เพราะใจผีกับใจสัตว์ทั้งหลายมีกรรมและวิบากกรรมเหมือนกัน จะเกิดในภพกำเนิดใด อยู่ที่ใด จึงมีวิบากกรรมเป็นเครื่องเสวยเหมือนกัน

ท่านว่า เวลามองพวกผีที่หอบขนครอบครวั ผัวเมียลูกหลานมาเป็นจำนวนมากนั้น ไม่ผิดอะไรกับมนุษย์เราย้ายครอบครวัเข้าเรือน ลักษณะการไปทีเต็มไปด้้วยภาระแบกหามต่างๆ ย่อมแสดงให้เห็นความทุกข์ความกังวลหม่นหมอง เช่นเดียวกับมนุษย์ย้ายครอบครวั และสัตว์บางจำพวกเช่นมดขนไข่จากที่นี้ไปอยู่ที่นั่นนั่นแล ทำให้คิดในธรรมบทว่า กรรมจำแนกแจกสัตว์ให้เป็นต่างๆ กัน และเสวยผลต่างๆ กันตามวิบากของตนที่ท้าวไว้ ใครเกิดเป็นอะไร อยู่ที่ใด ย่อมตกอยู่ในอำนาจแห่งกรรมตี ชั่ว สุข ทุกข์ด้้วยกัน ไม่มีพิเศษจากกรรมต่างกันอะไรเลย ผู้ทำดี ผลที่สนองตอบก็เป็นสุข ผู้ทำชั่ว ผลนั้นก็ทุกข์ คำว่าสุขหรือทุกข์มีได้ในสัตว์ท้าวไปไม่มีนิยมาติกำเนิด เป็นเพียงหยาบละเอียดต่างกันเท่านั้น ทั้งกายหยาบ กายละเอียด สรุปล้แล้วก็คือเรือนว่างแห่งความสุข ทุกข์เราด้ยๆ นี้เอง จึงไม่ควรตื่นเต้นในการเกิดซึ่งเท่ากับการตาย ในขณะเดียวกัน ผู้ไม่ย่อากตาย แต่ยังปรารถนาอยากเกิดเป็นนั่นเป็นนี่ อยู่ก็เท่ากับการปรารถนาความตายอยู่ั่นเอง

ท่านว่า ผมนำเรื่องของผีของเทพทีเคยพบเห็นมาเทียบกับเรื่องของตัวเองและสัตว์ท้าวไปจนได้ความชัดเจนว่าล้วนตกอยู่ในกองทุกข์ด้้วยกัน เช่นเดียวกับสัตว์ชนิดต่างๆ ทีถูกขังไว้ในที่แห่งเดียวกันฉนั้น ทำให้เกิดความสลดสังเวชต่อความเกิดตายที่เราและสัตว์ทั้งหลายกำลังตกอยู่โดยไม่มีวันเวลาว่าจะพ้นไปได้เมื่อไร และทำให้มีความขยันทางจิตภาวนาเพื่อรื้อถอนกิเลสอันเป็นตัวนำของภพชาติมากขึ้นตามเหตุการณ์ทีประสบมา คำว่าภพหรือชาติก็คือที่ตั้งแห่งทุกข์โดยตรง ผู้ประสงค์ความสุขอันสมบูรณจึงไม่ควรปรารถนาความเกิดซึ่งเป็นการขัดแย้งหรือด้ตรวนความประสงค์นั้น นอกจากความสิ้นเชื้อภายในใจนั้นเป็นความสุขอันสมบูรณแท้

ท่านว่า ไม่เพียงทราบเรื่องเปอตผีเทวบุตรเทวดาเท่านั้น แม้ท่านอาจารย์มั่นที่นิพพานแล้วยังเมตตามาเยี่ยมและแสดงธรรมโปรดท่านเสมอ ส่วนมากโอวาทท่านอาจารย์มั่นที่แสดงแก่ท่านหนักไปในความไม่ประมาท โดยยกสติขึ้นเป็นเครื่องประกันความเพียรว่าผู้มีสติในอิริยาบถนั้นๆ ไม่เฉพาะเวลาเข้าที่ท่าสมาธิภาวนา หรือเข้าทางจงกรม โดยความมีสติ จึงจะเรียกว่าทำความเพียร สตินั้นแลคือธรรมรับรู้ ธรรมต้านทาน ธรรมต่อสู้ ธรรมหลบฉากในวิธิการรบ ธรรมคืบหน้ากล้าตายในสงครามระหว่างกิเลสกับจิต ถ้าขาดสติเพียงอย่างเดียวก็เจ๊ง ท่านอาจารย์มั่นสอนนักปฏิบัติจึงควรบำรุงสติ สติควรมีอยู่กับธรรมทุกชั้นทุกภูมิของจิต ไม่ว่าจะขั้นเริ่มฝึกหัด ไม่ว่าจะขั้นจิตเป็นสมาธิ ไม่ว่าจะขั้นเริ่มฝึกหัดทางปัญญา ไม่ว่าจะขั้นปัญญาและขั้นปัญญาอันแหลมคม สติมีความจำเป็นกับธรรมทุกชั้นไปตลอดสาย สติไม่ควรให้อยู่ในวงจำกัดว่าควรมีน้อยเพียงนั้น หรือควรมีมากเพียงนั้น แต่ควรให้มีจนแก่กล้าเป็นขั้นมหาสติได้ยิ่งดี เพราะสติเป็นธรรมสำคัญในวงความเพียรที่ผู้ปฏิบัติควรสนใจอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะกิจใดทั้งในและนอก ทั้งหยาบและละเอียด สติเป็นธรรมจำเป็นที่ควรแทรกอยู่ด้วยทุกกรณี สมาธิทุกชั้นปัญญาทุกภูมิ สติต้องเป็นพี่เลี้ยงให้เป็นไป ถ้าขาดสติเป็นเรื่องขาดมากกวางานทุกชั้นที่ขาดไปไม่ได้ทำ จะทำงานใดหรือไม่ แต่สติไม่ควรให้ขาดไปจากตัวจากใจ ผู้พยายามบำรุงสติไม่ลดละ ไม่ว่าจะกิเลสจะหนาแน่นเพียงไรในหัวใจจะต้องเบิกทางให้เดินจนได้ คือ สมาธิทุกชั้นปัญญาทุกภูมิจะเกิดและมีกำลังได้ด้วยอำนาจสติเป็นเครื่องบำรุง หนีไม่พ้น ทางเชื่อมโยงแต่ขั้นเริ่มแรกจนถึงวิมุตติพระนิพพานได้แก่สตินี้แลเป็นผู้สนับสนุน ใครจะเจริญสมณะหรือวิปัสสนาขั้นใดก็ตาม ถ้าขาดสติแล้วสมณะและวิปัสสนานั้นไม่มีทางเจริญได้เลย นับแต่เริ่มแรกปฏิบัติมาจนสุดทางเดิน ผมไม่มองเห็นธรรมใดที่เด่นและฝังลึกในใจเท่าสตินี้เลย สติเป็นทั้งพี่เลี้ยงเป็นทั้งอาหาร เป็นทั้งยารักษาของสมาธิและปัญญาทุกชั้น ธรรมดังกล่าวนี้จะเจริญได้จนสุดขั้นของตน ล้วนขึ้นอยู่กับสติเป็นผู้บำรุงรักษาโดยจะขาดไม่ได้ ท่านจงฟังให้ถึงใจ ยึดไว้อย่าหลงลืมว่า สตินี้แลคือขุมกำลังใหญ่แห่งความเพียรทุกด้าน ต้องผ่านสตินี้ก่อนจะเคลื่อนไหวโยกย้ายความคิดเห็นไปในทางใด หยาบหรือละเอียดในธรรมขั้นใด ต้องมีสติเป็นตัวการสำคัญในวงความเพียร

ปัญญาเมื่อถึงคราวคิดค้น จงคิดค้นให้เต็มฝีมือ อย่าอ้อมแรงกลัวปัญญาจะล้นฝั่ง ถ้าสติมีกำกับปัญญาไปทุกระยะที่พิจารณาคิดค้นแล้ว ปัญญาจะไม่ล้นฝั่งกลายเป็นความเหลวไหลไปได้ ที่ปัญญากลายเป็นน้ำล้นฝั่งจนหาที่จอดแวะและยุติไม่ได้นั้น เพราะขาดสติกำกับ ปัญญาจึงกลายเป็นสัญญาไปจนหาจุดความจริงไม่เจอ ปัญญาที่มีสติเป็นเพื่อนสองต้องก้าวขึ้นสู่หาปัญญาโดยไม่คาดหมาย ลงใจมีมหาสติมหาปัญญาเป็นเพื่อนสองแล้ว กิเลสจะหนาแน่นยิ่งกว่าภูเขาทั้งลูกก็ไม่ทนความแตกทลายเพราะอำนาจของมหาสติมหาปัญญาไปได้ การทำความเพียร อย่าสนใจมองดูเวลาสถานที่หรือสิ่งใดยิ่งไปกว่าการมองดูจิตหรือเหตุการณ์ที่เกิดดับอยู่ภายในจิตด้วยสติ พิจารณาด้วยปัญญา นี่แลคือทางพ้นทุกข์ทั้งมวลอยู่ตรงนี้ไม่อยู่กับสถานที่กาลเวลา แต่การแสวงหาที่วิเวกสงัดเพื่อขัยภูมิอันเหมาะสมนั้นเป็นความชอบธรรม แต่ระวังอย่าถือสิ่งนั้นเป็นอารมณ์จนกลายเป็นการสร้างอุปสรรคแก่ตนเพราะความกังวลแสวงหาสถานที่ การแสวงหาสถานที่ก็แสวงจนเป็นที่พอใจ สติก็ตั้งปัญญาก็คิดไปในขณะเดียวกันอย่าให้เสียเวลาไปเปล่า สติปฏิฐานสี่และสังกรรมสี่ นั้นคือสนามรบ จงทุ่มเทสติปัญญาศรัทธาความเพียรลงที่นั่น อย่าสงสัยว่ามรรคผลนิพพานจะมีอยู่ในที่อื่นใด นอกไปจากวงสติปฏิฐานสี่และสังกรรมสี่นี้ ธรรมดังกล่าวเป็นที่ยืนยันรับรองมรรคผลมาแต่ดึกดำบรรพ์ และยังเป็นธรรมรับรองมรรคผลเต็มภูมิอยู่อย่างสมบูรณ์ไม่มีอะไรบกพร่อง การบกพร่องไม่สามารถถึงที่ประสงค์ได้ขึ้นอยู่กับสติปัญญาศรัทธาความเพียรของแต่

ละราย มิได้ขึ้นอยู่กับกรรมดังกล่าวที่เป็นกรรมยืนยันรับรองตายตัวอยู่แล้ว ท่านจงทำความเข้าใจต่อมรรคผล ด้วยการค้ำชูเขี่ยจุดคันสติปัญญาหรือสังขารธรรมสี่ให้เต็มภูมิสติปัญญาที่มีอยู่ ท่านจะเป็นผู้หยิบยื่นมรรคผลให้แก่ท่านเองด้วยความสามารถของตนโดยไม่คาดฝันในวันหนึ่งข้างหน้าแน่นอน

ที่อธิบายนี้คือที่รวมแห่งมรรคผลว่า ไม่มีอยู่ในที่อื่นใด ท่านจงพยายามตามนี้ จงหายสงสัยในองค์พระศาสดา องค์พระธรรม และองค์พระสงฆ์ ตลอดครูอาจารย์ ที่โลกที่ท่านเข้าสู่นิพพานไปแล้ว

คำว่านิพพานมิได้อยู่ตามจุดที่โลกคาดคะเนหรือเดากัน แต่อยู่ที่โลกไม่สามารถคาดเดาได้ ท่านจะเห็นนิพพานที่นั่น เห็นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เห็นครูอาจารย์และเห็นท่านเองที่ตรงนั้น แล้วหายสงสัยโดยประการทั้งปวง ที่นั่นคือที่ไหนเล่า ? ก็คือสติปัญญาสี่และสังขารธรรมสี่ กบใจที่มีมหาสติมหาปัญญาค้ำชูเขี่ย จุดคันอย่างละเอียดทั่วถึงจนเป็นธรรมชาติของจริงล้วนๆ ขึ้นมาทุกส่วน ไม่มีความรู้ความเห็นใดปลอมแปลงแฝงอยู่ในสติปัญญาสี่และสังขารธรรมสี่นั้นเลย ต่างอันต่างจริง คือสติปัญญาสี่ก็จริง สังขารธรรมสี่ก็จริง ใจก็จริงด้วยปัญญา นั่นแลคือวิมุตติ นั่นแลคือนิพพาน นั่นแลคือที่สถิตอยู่แห่งองค์พระศาสดา องค์พระธรรม องค์พระสงฆ์ และครูอาจารย์ที่ท่านบริสุทธ์ จะเป็นที่ไหนกันอีกเล่า ? นั่นแลคือที่ยุติความกังวล นั่นแลที่ปล่อยวางภพชาติทั้งมวล นั่นแลคือที่ปล่อยวางทุกขที่ทั้งปวง ท่านปล่อยวางกันที่ตรงนั้น ท่านจงพยายามในข้อปฏิบัติเพื่อความปล่อยวางที่จุดนั้น อย่าคาดคะเนอย่าเดาให้เสียเวลาและเหนื่อยเปล่า เพราะธรรมนั้นมีไชธรรมคาดคะเน มีไชธรรมตา แต่เป็นธรรมจริงใครจริงในข้อวัตรปฏิบัติที่ประทานไว้ ผู้นั้นจะเข้าถึงธรรมจริงปราศจากความดันเดาใดๆ ทั้งสิ้นดังนี้

พอเมตตาสั่งสอนจบลง ท่านอาจารย์องค์นั้นก้มลงกราบโดยทางสมาธิภาวนา เสร็จแล้วท่านอาจารย์มั่นขยับเคลื่อนองค์เล็กน้อยแล้วหายลับไปเลย คราวนี้ท่านมิได้เหาะมาโดยทางอากาศ เวลาท่านจากไป องค์ท่านก็หายลับไปเลย ท่านว่าตามนิมิตสำหรับท่านอาจารย์มั่นนั้นนั้นเอาแน่ไม่ค่อยได้ คือ บางที่ท่านเหาะลอยมาทางอากาศและกลับไปทางอากาศ แต่บางทีก็เดินมาอย่างธรรมดาและหายไปอย่างธรรมดา รูปลักษณะท่านเป็นร่างเดิมไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ทุกครั้งที่ท่านเมตตาสั่งสอน ท่านมาในร่างเดิม ท่านว่าท่านอาจารย์มั่นมาเมตตาสั่งสอนท่านเสมอ

ท่านอาจารย์องค์นี้มีนิสัยวาทสนาแปลกๆ อยู่บ้าง ที่สำคัญก็คือ ท่านชอบอยู่ในป่าในเขาและชอบเที่ยวคนเดิม แม้จะออกมาเกี่ยวข้องกับหมู่คณะบ้างก็เพียงชั่วคราว และชอบเผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ มีเสื่อเป็นต้น แต่ชีวิตท่านก็ผ่านมาได้ด้วยความราบรื่นปลอดภัย ครั้งหนึ่ง ตอนกลางวันท่านพักจำวัดอยู่ในกุฏิเล็กๆ เผินวันนั้นโยมมารดาท่านไปที่วัด ไม่ทราบว่าจะอะไรจิตใจให้โยมท่านไปร้องเรียกท่านให้ลงไปศาลาอย่างรีบด่วน โดยบอกว่าเวลานี้มีพระนางมัทรีมาอยู่ที่ศาลา ขอนิมนต์ท่านลงไปศาลาเดี๋ยวนี้ ทั้งร้องเรียก ทั้งยืนคอยท่านอยู่นอกกุฏิ ให้รีบลงไปโดยด่วนจนท่านตกใจตื่นทั้งหลับและรีบลงมาจากกุฏิทันที มิได้คิดว่าอะไรเป็นอะไร ที่ว่าพระนางมัทรีอยู่ที่ศาลาจะจริงหรือเท็จ ก็ยังมีได้พิจารณา รีบลุกพรวดพราดลงจากกุฏิเลยในเดี๋ยวนั้น น่าอัศจรรย์เกินคาด เรื่องไม่คาดฝันก็ได้เริ่มเกิดขึ้นในขณะนั้น คือ พอท่านลงจากกุฏิมาด้วยความรีบด่วนได้ประมาธสามวาเท่านั้น ต้นไม้ใหญ่หน้ากุฏิท่านก็หักล้มลงทับกุฏิท่านในขณะนั้นจนแหลกละเอียดไม่มีชิ้นเหลืออยู่เลย ถ้าท่านยังนอนหลับอยู่ในกุฏิโดยโยมท่านมิได้มาปลุกอย่างกะทันหันแล้ว อย่างไรก็คงหลับเคลิบไปเลยจนปานนี้ คงไม่มีวันตื่นแน่นอน ท่านว่า นี่แลคือกรรมที่

ยังสืบต่ออยู่จึงยังไม่ถึงที่ ชีวิตก็ยังผ่านมาได้ถึงวันนี้ ไม่งั้นก็คือขณะนั้นแน่นอนเป็นวาระสุดท้ายท่าน พอเรื่องผ่านไป แล้ว ท่านจึงถามโยมมารดาว่า เพราะเหตุไร อยู่ๆ จึงมาเรียกปลุกท่านอย่างรีบด่วนจนไม่ได้ตั้งเนื้อตั้งตัวรีบลุกออกมาทั้งที่กำลังเป็นบ้าหลับบ้าตื่น และเวลาตื่นขึ้นมาแล้วยังงงงันอยู่เลย แม้กระทั่งไม่ล้มทับกุฏิ โยมมารดาบอกว่า เหมือนมีอะไรบันดาลใจให้ต้องรีบไปปลุกท่านให้ลุกเพื่อมาดูพระนางมัทรี ประกอบกับขณะนั้น ก็ปรากฏเห็นพระนางมัทรีมานั่งอยู่บนศาลาจริงๆ ด้วย โดยพระนางทรงบอกเองว่าตนเป็นพระนางมัทรี จึงอยากให้พระลูกชายมาต้อนรับและดูพระนางมัทรี แต่ก่อนเคยได้ยินแต่ชื่อในพระเวสสันดรชาดก ไม่คาดฝันว่าจะได้เห็นองค์พระนางมัทรีเองเสด็จมาอยู่ที่ศาลาในป่าเช่นนั้น จึงทำให้เกิดความตื่นตันใจอย่างบอกไม่ถูก จึงรีบไปปลุกลูกชายให้ตื่นและรีบลงไปศาลาหาพระนางมัทรี เรื่องก็ดังที่ปรากฏนั้นแล โยมท่านว่า ผมเองก็อัศจรรย์ไม่เคยคาดคิดว่าเรื่องทำนองนี้จะเกิดขึ้น ไม่เช่นนั้นผมต้องตายแล้วแต่บัดนั้น ท่านว่า

ขณะฟังท่านเล่า ขนลุกชูทุกที ท่านว่ากรรมบันดาลจริงๆ ที่ว่าพระนางมัทรีมานั่งอยู่ที่ศาลานั้น น่าจะเป็นเทวดานิรมิตเพศเป็นพระนางมัทรีมาช่วยชีวิตท่านไว้ ไม่เช่นนั้นก็คงจบไปแล้วในวันนั้น มิได้เป็นท่านมาจนบัดนี้เลย ฟังโยมท่านพูดว่าเป็นผู้หญิงจริงๆ นั่งอยู่บนศาลา รูปร่างสวยงามมาก ไม่เคยเห็นหญิงใดสวยงามเหมือนหญิงที่ประกาศตนว่าเป็นพระนางมัทรีซึ่งนั่งอยู่บนศาลานั้น แต่เวลาพากันกลับมาดูอีกทีหลังจากเหตุการณ์ผ่านไปแล้ว ไม่เห็นมีพระนางมัทรีอยู่ที่นั่นเลย เห็นแต่รูปพระเวสสันดรกับรูปพระนางมัทรีที่มีอยู่บนศาลามาตั้งเดิมเท่านั้น ใครๆ นึกประหลาดและอัศจรรย์ไปตามๆ กันที่เหตุการณ์เปลี่ยนไปในการทำงานนั้น ท่านอาจารย์องค์นี้รู้สึกหวาดหวิดต่อชีวิตมาหลายครั้ง คือ เคยเผชิญกับเสือมาหลายครั้ง ไม่ล้มทับกุฏิแหลกละเอียด องค์ท่านบันดาลให้พ้นไปได้อีก ครั้งสุดท้ายนี้ก็หวาดหวิดไปเหมือนกัน คือ วันเดินทางไปพักในป่าใหญ่นอกบ้านแห่งหนึ่ง เนื่องจากเดินทางมาจากเขา พอมาถึงที่นั่นค่ำพอดี จึงแวะพักในป่านั้น พอตกราวสามทุ่ม ทั้งฝนทั้งพายุโหมกันมาอย่างหนัก ทั้งลูกเห็บเม็ดโต ๆ ก็ลงพร้อมกัน หาที่หลบหลีกไม่ได้ ต้องยืนพิงต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง ด้วยความจำเป็น ตามองไม่เห็นอะไร ฝนก็ตกเต็มที ลูกเห็บก็ตกลงราวกับพั้งหินลงมาจากภูเขา พายุใหญ่ก็โหมกันมาเหมือนต้นไม้จะถอนไปทั้งรากทั้งโคน ขณะยืนเปียก มือข้างหนึ่งถือกลดกางไว้ ป่าข้างหนึ่งสะพานบาตร ยืนหนาวตัวสั่นอยู่ใต้ต้นไม้เหมือนลูกนกถูกฝน ไม่นึกไม่ฝันเหตุไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น คือ กิ่งไม้ใหญ่ถูกพายุพัดทนมไม่ไหว หักขาดตกลงถูกกลดไม่มีมือท่านแหลกละเอียดหมดบาตรหลุดปาดตกกระเด็นไปคนละทิศละทาง คราวนี้เป็นอันว่ายังเหลือแต่ตัวกับลมหายใจทนหนาวอยู่ คอยวาระสุดท้ายจะมาถึง บริหารสิ้นใจตกไปไหนก็ไม่มีทางทราบได้ เพราะเป็นเวลากลางคืน ฝนกำลังตกหนักพายุกำลังแรงเต็มที่ ตามองไม่เห็นอะไร มีแต่ยืนหลับตาอุลุมหายใจอยู่เท่านั้นว่าจะหยุดทำงานกันขณะใด ยังมีติดตัวอยู่เฉพาะสบงกับจิวรที่นุ่งห่มปกปิดกายเท่านั้น ทั้งเปียกปอนไม่มีดีเลย ความหนาวเหน็บเจ็บปวดปรากฏว่ารวดเร็วไปทั้งร่าง ชนิดพูดไม่ออกบอกไม่ถูก นึกว่าตัวเองตายไปครั้งหนึ่งแล้ว เนื่องจากความทุกข์ทรมานแสนสาหัส จนหาอะไรเทียบไม่ได้เวลานั้น ยืนนึกถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูที่ทรงได้รับความทุกข์ทรมาน ยิ่งกว่าตัวที่กำลังได้รับอยู่เวลานั้นมากมาย ท่านไม่เห็นเป็นอะไร ยังเล็ดรอดอันตรายทั้งหลายมาจนได้ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกสอนโลก ส่วนเรามีทุกข์บางชั่วระยะเวลาฝนตกเท่านั้นยังไม่ไหว ก็ควรตายไปเสีย อย่าเสียดายชีวิตเลย พอฝนและพายุสงบลงซึ่งเป็นเวลานานประมาณสองชั่วโมงเศษ จึงพอมีลมหายใจคืนมาบ้าง ที่แรกนึกว่าตายไปกับฝนกับพายุและลูกเห็บหมดแล้ว คือนั้นไม่ได้พักหลับนอนทั้งคืน ทั้งยืนทั้งนั่งตัวสั่นอยู่ตลอดสว่าง ขณะที่ฝนกำลังตกนั้น ก็บังเอิญมีงูสาม

เหลี่ยมใหญ่ตัวหนึ่งเลื้อยเข้ามาหาท่าน ไต่ก็ไม่ยอมหนี มันเลื้อยเฉียดมาที่เท้า ก็มลงดูใกล้ๆ จึงทราบว่าเป็นงูสามเหลี่ยม ที่พอมองเห็นได้บ้างก็เพราะเป็นหน้าเดือนหงาย แม้จะมีดด้วยอากาศฝนก็ยังพอมองเห็นได้ งูตัวนั้นจากไต่ไม่ยอมหนีแล้ว มันยังมาขดตัวอยู่ข้างๆ คนอีก ห่างกันประมาณครึ่งเมตรเท่านั้น จึงทำให้คิดปลงอนิจจัง ว่า คราวนี้เราเป็นทุกข์เต็มทน แต่งูตัวนี้เวลาฝนตกคงนึกสนุกจึงออกเที่ยวหาอาหารกิน แทนที่จะไปเที่ยวหาอาหาร ทำไมจึงกลับมานอนขดอยู่ข้างเราอย่างนี้ ซึ่งไต่ก็ไม่ยอมหนี ชะรอยมันคงจะมาเป็นมิตรกับเราในยามทุกข์ยากกระมัง พอปลงอนิจจังตกก็เลยหยุดไต่ ปล่อยให้มันนอนอยู่ตามสบาย แต่ไม่แสดงกิริยาทำทางน่ากลัวอะไรเลย คงอยู่ตามธรรมชาติของมันนั่นเอง จวนสว่างมันถึงได้หนีไป ส่วนท่านเองหนีไปไหนไม่ได้เพราะตามองไม่เห็นอะไร ไฟก็จุดไม่ได้ ไม้ขีดไฟที่เก็บไว้ใ้ในบาตรก็ถูกกิ่งไม้ใหญ่ตกลงมาทับหลอดมือหายไปไหนก็ไม่มีความทราบได้ เทียนไขและโคมไฟที่อยู่ในบาตรก็เช่นกัน ไม่ทราบตกหายไปไหน จำต้องทนนั่งถึงนอนถึงเฝ้างูสามเหลี่ยมอยู่จนถึงสว่าง เมื่อสว่างพอมองเห็นอะไรได้บ้าง จึงเที่ยวค้นดูบริวารต่างๆ ที่ตกหายไป เฉพาะกลดถูกกิ่งไม้ทับแหลกไม่มีขึ้นดีเลย ส่วนบาตรถูกไม้ทับบู้ไปหมดแต่ยังพอแก้ไขได้ จึงนำมาทุบตีที่บู้ๆ ออก พอได้ใส่อาหารฉันในวันต่อไป ตอนเช้าชาวบ้านออกมาดูท่าน ต่างพากันมาปลงธรรมสังเวชว่า ท่านมีบุญมากไม่ตายไปเสียแต่คืนนี้ น่าสงสารท่านเหลือประมาณ แต่ก็ช่วยอะไรไม่ได้เวลานั้น เพราะทางบ้านก็หลังคาถูกพายุพัดกระเจิงไปตามลมก็มีเยอะ เหตุการณ์ขนาดนี้ถ้ายังไม่ถึงคราวก็ผ่านพ้นไปได้ แต่ใครเล่าจะอยากเจอบ้างเหตุการณ์ทำนองนี้

นี่แล ชีวิตของพระรุดงครรรมฐานที่ท่านพยายามฟันฝ่ามาแต่ละองค์ ก่อนจะได้เป็นครูอาจารย์นำธรรมมาสั่งสอนคณะลูกศิษย์ ชีวิตท่านเป็นมาด้วยความทุกข์ทรมานดังที่ทราบอยู่ขณะนี้ แม้เช่นนั้นท่านก็ไม่ยอมลดละความเพียร ที่ท่านนั่งถึงนอนถึงทนหนาวตลอดคืนก็คือการรบเข้าศึกอีกวิธีหนึ่ง วิธีนี้เรียกว่าวิธีจนตรอก ถูกเข้าศึกคือฝนตก พายุพัด ลูกเห็บตก และกิ่งไม้หักตกลงมาทับบริวารแหลกกระจุยกระจาย ซึ่งเป็นเข้าศึกชนิดล้อมรอบขอบชิดจนหาทางออกไม่ได้ ที่เรียกว่ารบเข้าศึกแบบวิธีจนตรอกตัวเองแทบตาย แต่ก็ยังผ่านพ้นมาได้ นับว่ายังไม่ถึงคราว และผ่านมาจนได้เป็นครูอาจารย์ให้อรรถให้ธรรม คณะลูกศิษย์ยังได้ฟังธรรมเดนตายจากท่าน ถ้าองค์ท่านไม่เหลือเดนมา ธรรมก็คงไม่เหลือเป็นธรรมเดนมาถึงพวกเรา เมื่อคิดดูแล้วคณะลูกศิษย์รู้สึกได้เปรียบท่านอยู่มาก อยู่ๆ ก็ได้ฟังไม่ยากเย็นเข็ญใจเหมือนท่านผู้ชวนชวย

ท่านอาจารย์องค์นี้ทุกข์ก็มาก ทั้งเป็นทุกข์ซ้ำซากนับแต่เริ่มปฏิบัติมา ภูมิท่านท่านก็สูงนำเคารพบูชาเป็นขวัญตาขวัญใจแก่พวกเรา แม้ทุกวันนี้ท่านมิได้ลดหย่อนความพากเพียร เพราะท่านเคยได้ผลด้วยความเพียรจึงพยายามเพียรเรื่อยมา ไม่เคยเห็นผลจากความเกียจคร้านอ่อนแอ ท่านจึงไม่ยอมอ่อนแอ ท่านที่เคยเห็นผลในทางใดก็มักเพียรในทางนั้นดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ท่านอาจารย์องค์นี้ควรเป็นทีปฏิฐานุคติได้เป็นอย่างดี ยากจะมีผู้ทำได้อย่างท่าน ภูมิจิตภูมิธรรมท่านนำเคารพเลื่อมใสมาก ทางสมาธิก็เก่ง รู้ได้ทั้งข้างในข้างนอกเกี่ยวกับพวกเปรตผีเทวดา พญานาค ยากจะมีผู้รู้เห็นได้อย่างท่าน ทางปัญญาท่านก็ดี ดุจดวงตรนั้บว่าท่านเป็นผู้รักชอบมากและรักษาไว้ด้วยดีตลอดมา ท่านเป็นผู้มีคุณธรรมสูงในบรรดาลูกศิษย์ท่านอาจารย์มั่นด้วยกัน สมัยท่านอาจารย์มั่นยังอยู่ ท่านได้รับความชมเชยว่ามีนิสัยในการสงเคราะห์เทวดา พุทธเรื่องเทวดาเปรตผีพญานาครู้เรื่องกัน เป็นผู้มักน้อยสันโดษชอบอยู่โดดเดี่ยวในป่าในเขาคนเดียว มีนิสัยเด็ดเดี่ยวอาจหาญดี ประคองความเพียรดีไม่คอยตื่นตื่นตามโลก

สงสารที่นิยมมันๆ นี้ๆ กันอย่างง่ายดาย ถือป่าเข้าถ้าเงื่อมผาเป็นที่อยู่เรื่อยมาตามทางดำเนินของครูอาจารย์ที่พา
 ดำเนิน ไม่เป็นคนมีนิสัยกลับกลอกประจบสอพลอ ที่เข้านอกออกในวังได้เข้าเหนือได้ แต่ยึดถือเอาสารประโยชน์
 อะไรไม่ค่อยได้ ชอบมีแต่ชื่อไม่มีตัวจริง ถ้าเป็นเงินก็มีแต่บัญชีไม่มีตัวเงิน ส่วนท่าน...นี่เป็นผู้มีคุณธรรมที่น่าชมเชย
 และชมว่าเป็นผู้พูดน้อยแต่ต่อมาก ไม่ค่อยมีการพูดพาลมๆ แล้งๆ ซึ่งความจริงไม่ค่อยมีดังที่ควรจะเป็น แต่
 ท่าน...นี่ชอบพูดจริงทำจริงเป็นนิสัย สมเป็นพระปฏิบัตินับแต่วันบวชมาจนบัดนี้ดังนี้ สำหรับอดีตเรากล่าวท่านไม่
 ค่อยมีมาก แต่บรรดาพระและคณะศิษย์ท่านก็ทราบได้ดีถึงสาเหตุที่ท่านไม่ค่อยมีสิ่งเหล่านี้มาก เนื่องจากท่านชอบ
 เทียวอยู่แต่ป่าแต่เขาเป็นนิสัย ไม่ค่อยออกมาบ้านเมืองที่มีผู้คนมาก และท่านไม่ค่อยอยู่เป็นที่เป็นที่ฐานที่ผู้คนจะพ
 ทราบและเข้าถึงท่านได้ง่ายๆ อีกประการหนึ่ง ท่านมีนิสัยไม่ชอบเกลื่อนกล่นวุ่นวายกับผู้คนและเครื่องไทยทานทั้ง
 หลายยิ่งกว่าการสนใจในธรรม จึงทำให้มีนิสัยชอบในทางเป็นนักแสวงธรรม และอยู่ตามสถานที่ที่เห็นว่าการ
 บำเพ็ญเพื่อธรรมที่ตนมุ่งหมายจะสะดว

ท่านอาจารย์องค์นี้ปกติชอบเผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับสัตว์ร้าย ซึ่งน่าจะเคยมีวิศัตรูต่อกันกับสัตว์ทั้ง
 หลายมาแต่อดีตอยู่มากมาย จึงชอบเดินในทางประสพภัยบ่อยที่สุดในชีวิตแห่งนักบวชท่าน แต่เมื่อสังเกตดูตาม
 เหตุการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมา ไม่ว่าร้ายใดมักจะมาเสริมกำลังทางจิตใจท่านให้เด่นขึ้นทุกคราวที่เผชิญ มิได้ทำให้เกิด
 ความอากัปกัปกใจและเป็นอันตรายแก่ชีวิตพรหมจรรย์ท่านแต่ประการใด ยิ่งเผชิญบ่อยก็ยิ่งทำให้ท่านเชื่อ
 บุญเชื่อกรรมเชื่อศีลเชื่อธรรมและเชื่อสมรรถภาพทางจิตใจตนเองมากขึ้นกว่าปกติธรรมดาที่ไม่ประสพพบปะสิ่ง
 ใดๆ เสียเลย จึงทำให้สันนิษฐานหรือคิดค้นเดาไปตามความรู้สึกของวงนักปฏิบัติกรรมฐานด้วยกันว่า เพราะ
 อำนาจแห่งเมตตาจิต อำนาจแห่งจิตของผู้ปฏิบัติ และอำนาจแห่งธรรมอันเป็นธรรมที่เคยให้ความไว้วางใจและ
 ความร่มเย็นแก่โลกตลอดมาก็ได้ จึงทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยและได้กำลังจิตใจไปทุกระยะที่มีเหตุการณ์ต่าง
 เกิดขึ้น ท่านอาจารย์องค์นี้ก็น่าจะอยู่ในข่ายแห่งความเป็นผู้มีเมตตาจิตแรงพอให้เกิดความสะดุดใจเพื่อลดความ
 โหดร้ายทารุณของสัตว์ต่างๆ ลงได้จนกลายเป็นมิตรภาพอันสนิทสนมทางภายในแก่กันและกันได้ มิฉะนั้น คงเป็น
 อันตรายแก่ชีวิตพรหมจรรย์ไปนานแล้ว ไม่ได้มาเป็นเจ้าของประวัติทั้งที่องค์ท่านยังมีชีวิตอยู่ได้เลย ธรรมจึงเป็น
 ความมหัศจรรย์เกินคาดสำหรับผู้ที่ได้สัมผัสรับทราบประจักษ์ด้วยตนเอง แต่เป็นสิ่งลึกลับสำหรับรายที่ไม่อยู่ใน
 วิสัยจะมีทางทราบได้ แต่อย่างไรก็ตาม ธรรมต้องเป็นธรรมคู่เคียงกับโลกอยู่เสมอ มิได้ขึ้นอยู่กับความสัมผัสรับรู้
 หรือไม่รู้ เชื่อหรือไม่เชื่อของใครๆ เพราะธรรมเป็นเอกสิทธิ์เอกธรรมตามหลักธรรมชาติของตนมาดั้งเดิม มิได้ขึ้นอยู่
 กับอะไรพอจะเอนเอียงหรือคล้อยตามไปกับสิ่งนั้นๆ

ท่านอาจารย์องค์นี้ท่านคงเชื่อคุณธรรมทั้งหลายดังกล่าวมาอย่างฝังใจ จึงชอบบุกป่าฝ่าอุปสรรคนานาชนิด ไม่มี
 ท้อถอยอ่อนแอ แต่รู้สึกท่านพอใจและดำเนินวิธีนี้อย่างสนิทใจมากขึ้น เราทราบได้เวลาออกพรรษาแล้วท่าน
 ต้องออกเดินธุดงค์เข้าป่าเข้าเขาหายเงียบไปเลยทุกปี ไม่เห็นท่านมาอยู่มั่วสุมคลุกคลีกับใครๆ เห็นแต่ท่านเข้าป่า
 เข้าเขาเร่งความเพียรทางใจไม่มีลดละปล่อยวาง ท่านพูดเรื่องป่าเรื่องเขาเรื่องถ้ำเงื่อมผาในสถานที่ต่างๆ ได้อย่าง
 คล่องปากด้วยท่าทางอันพอใจจริงๆ ยิ่งให้ท่านพรรณนาป่าพรรณนาเขาพรรณนาถ้ำพรรณนาเงื่อมผาด้วยแล้ว ทำ
 ให้ผู้ฟังสนใจในสภาพเช่นนั้นอยู่แล้วเกิดความเพลินใจไม่ยากให้จบลงอย่างง่ายๆ และวาทมนโณภาพไปตามอย่าง

ลักษณะสัตว์บ้านที่มีความเชื่อชินต่อคนมาแล้ว จึงมิได้แสดงตัวเป็นศัตรูต่อเรา แต่แสงตาที่มันมองมาหาเราแต่ละครั้งนั้น รู้สึกคมกล้ามากตามธรรมชาติของมัน ทั้งที่มันมิได้ใช้แสงตาสัมปยุตไปด้วยความเกรี้ยวโกรธหิวโหยจะตะครุบเรากินเป็นอาหารเลย แต่ก็เป็นแสงตาที่คมกล้านักแล้วตามธรรมชาติของมันอยู่นั่นเอง ผู้เขียนปากออยู่ไม่สุข จึงเรียนถามท่านว่า เวลามันเข้ามาหาท่านอาจารย์ อาจารย์ได้พูดอะไรกับมันบ้างหรือเปล่า

ท่าน : พูดบ้างเหมือนกัน เช่นว่าจะขึ้นมาทำไมที่นี่ เพราะไม่ใช่ทำเลหากินของแก เป็นที่พักภาวนาของพระต่างหาก ไปเสีย ไปเที่ยวที่อื่น อย่าขึ้นมาที่นี่ เดี่ยวพระท่านกลัวแก จะเป็นบาปตกนรกนะ ที่ว่าเดี่ยวพระท่านกลัว นั้นว่าเฉยๆ ความจริงเรากลัวมันอยู่แล้วแต่ขณะที่มองเห็นที่แรก

ผู้ถาม : ท่านอาจารย์เคยเดินเข้าไปหามันบ้างหรือเปล่า ขณะที่มันขึ้นมานั่งดูท่านอาจารย์อยู่ต่อหน้า

ท่าน : บางครั้งก็เดินเข้าไปหามันเหมือนกันเวลาบอกให้มันหนีไป แต่มันยังไม่ไป คงนั่งดูเราเฉยอยู่ เราก็เดินเข้าไปหามันซึ่งอยู่ห่างกันประมาณสามสี่วาเท่านั้น ทั้งเดินเข้าไป ทั้งชี้ไม้ชี้มือบอกมันว่า โน้นทำเลเที่ยวของแกไม่อด มีแต่ป่าแต่เขาทั้งนั้น จะเที่ยวที่ไหนก็ได้ตามชอบใจ ดีกว่ามาเที่ยวที่นี่ให้พระท่านกลัว ไปเดี๋ยวนี้ อย่าขึ้นมานั่งเล่นให้พระกลัว ท่านกำลังภาวนา เดี่ยวตกนรกนะ เวลาจะไป มันโดดปุกเดียวแล้วก็หายเงียบไปเลย มันคงรู้เรื่องของพระอยู่บ้างผมว่า ถ้าไม่รู้อันจะขึ้นมาหาอะไรในถ้ำที่เรายู่ เพราะถ้ำบางแห่งก็โล่งโล่งไม่น่าอยู่และไม่มาขึ้นมาสำหรับสัตว์พรรคนี้ ซึ่งชอบอยู่ในที่กำบังซ่อนเก็บเนื้อเก็บตัวตามนิสัย มันต้องรู้เรื่องของพระอยู่บ้าง จึงอุตสาหิขึ้นมาหาเรา ในลักษณะคล้ายคลึงกับเด็กที่คิดสนุกก็พากันขึ้นไปหาพระบนถ้ำซึ่งเคยมีอยู่บ่อยๆ ในเวลากลางวันเงียบๆ แต่เสียผิดกับเด็กอยู่บ้างที่ชอบมาหาพระตอนกลางคืนหรือตอนเช้าๆ ก่อนบิณฑบาต

ผู้ถาม : ก่อนที่เสียจะขึ้นมา นั้น ท่านอาจารย์เคยนึกอยากให้มันขึ้นมาหาบ้างหรือเปล่า

ท่าน : จะคิดอยากให้มันขึ้นมาหาประโยชน์อะไรเล่า แม้มันมาชั่วขณะเท่านั้น ก็กลัวมันแทบจะตายและเหวี่ยงแตกโขกอยู่แล้ว ถ้ามันขึ้นอยู่ที่นั่นนานๆ ไม่ยอมลงไป น่ากลัวใช้จับสั้นเล่นงานในขณะนั้นโดยไม่ต้องสงสัย ใครจะคิดคะนองต่อต้านอยากให้เสียขึ้นมาหาไม่เข้าเรื่องเข้าราวอย่างนั้นเล่า แล้วท่านหัวเราะนิดหนึ่ง

ก็เห็นท่านอาจารย์กล้าหาญไม่นึกกลัวอะไร อยู่คนเดียวไม่มีเพื่อนคุยแก้วง นึกสนุกขึ้นมาอยากให้เสียมาเป็นเพื่อนคุยบ้าง กระผมจึงได้เรียนถามอย่างนั้น

ท่านยิ้มแล้วพูดว่า หาเรื่องตายไม่เข้าท่าเข้าที่อะไรเลย ใครจะไปหาญคิดเช่นนั้น ซึ่งเป็นความประมาทผิดธรรมชาติเพื่อมันโผล่ขึ้นมาทำท่าเอาจริงเอาจัง จะมีโลกไหนให้คนกล้าไม่รู้จักตายอยู่ละ ดังนี้

ปฏิบัติของพระกรรมฐานที่ท่านปฏิบัติกันมา ถ้าพิจารณาตามความคิดเห็นของคนทั่วไป ก็น่าจะเรียกว่าล่อแหลมต่ออันตราย แต่ถ้าพิจารณาไปตามธรรม ก็รู้สึกเป็นเรื่องธรรมดาที่คนเราเคยได้ประโยชน์ในทางใดก็ชอบแสวงหาในทางนั้น ท่านที่เคยได้ผลจากการปฏิบัติในทางนี้ก็ย่อมตะเกียกตะกายในทางนี้ แม้ยากลำบากและเสี่ยง

ต่อความทุกข์และภัยต่างๆ ก็จำต้องอดทนเอาบ้าง บรรดาท่านที่พอทรงตัวเป็นหลักฐานทางจิตใจได้จนได้เป็นครู อาจารย์ของประชาชนพระเถร โดยมากท่านปฏิบัติกันแบบนี้แทบทั้งนั้น *ดังท่านอาจารย์มั่นพูดว่า ธรรมอยู่ปากตาย ถ้าไม่รอดตายก็ไม่เห็นธรรมดังนี้* ก็เพราะการเสี่ยงต่อชีวิตจิตใจความเป็นความตายจริงๆ มีจิตใจมุ่งมั่นต่อธรรมแดนหลุดพ้นเป็นหลักยึด พระกรรมฐานผู้ตั้งหน้าปฏิบัติจริงๆ จึงมักเจอกับความอดอยากขาดแคลนประจำชีวิตในคราวเร่งความพากเพียร แต่จิตใจมิเอิบด้วยธรรม มีความสงบผ่องใสเป็นเรือนอยู่ของใจไม่ส่ายแส่ว่นวาย รุดงค์วัตร ๑๓ ข้อ เป็นธรรมจำเป็นสำหรับท่านและเป็นธรรมคู่ชีวิตในการดำเนินเพื่อมรรคผลนิพพานเช่นเดียวกับ รุดงค์วัตรเป็นธรรมจำเป็นของพระครั้งพุทธกาลฉะนั้น บางองค์ชอบอยู่ร่วมไม้ในหน้าแล้งจนมุงกลดขึ้นราคาต่างๆ ต่างๆ ไปหมดทั้งผืนเพราะน้ำค้างมาก และตกลงถูกกลดถูกมุงซึ่งปราศจากที่มุงที่บังในเวลากลางคืน ถ้าเป็นหน้าหนาว น้ำค้างก็ยิ่งมาก กลดกับมุงต้องเปียกทุกคืน ตอนเช้านำออกตากแดดทุกเช้า แม้เช่นนั้นก็ไม่พ่นขึ้นรา ถ้าลงผ้าได้ขึ้นราเป็นจุดดำเล็กๆ แล้ว แม้จะซักฟอกเท่าไรก็ไม่ยอมออกต้องขาดไปด้วยกัน แต่ก็เป็นเรื่องสุวิสัยที่จะไม่ให้ขึ้นราได้เมื่อทนตากน้ำค้างไปนานๆ และแห้งไปกับตัวกว่าจะนำออกตากแดดให้แห้ง การเดินจงกรมท่านก็เดินจริงๆ พอให้เกิดผลเป็นความสงบสุขขึ้นมาได้ เดินแต่ละครั้งเป็นเวลาสาม สี่ ห้า ชั่วโมง จนรู้สึกเมื่อยจริงๆ ถึงจะออกจากทาง จงกรม แล้วเปลี่ยนมานั่งภาวนาต่อไปเป็นเวลาหลายๆ ชั่วโมงเช่นกันจึงจะหยุดพักผ่อน *ผู้ตั้งใจปฏิบัติรุดงค์กรรมฐานด้วยความเอาจริงจึงเห็นคุณค่าของรุดงค์แต่ละข้อว่าสามารถอำนวยประโยชน์ให้มากน้อยเพียงไร เพราะรุดงค์แต่ละข้อล้วนเป็นเครื่องสนับสนุนเพื่อธรรมเบื่องสูงขึ้นเป็นลำดับ ไม่มีแม้ข้อเดียวจะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินเพื่อมรรคผลนิพพาน เป็นธรรมเครื่องฝึกให้ผู้ปฏิบัติเกิดความอาภาวญาณว่าเรงในธรรม และเป็นนักต่อสู้ทุกวิถีทางที่จะยังกิเลสให้เบาบางและหมดสิ้นไปจากใจ* ผู้ที่เคยอยู่แต่ในบ้านไม่เคยออกป่ายอมไม่อาจเห็นเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะพึงเกิดมีในป่า อาจเห็นเพียงเหตุการณ์ในบ้านอันเป็นเรื่องธรรมดาที่ท่านๆ เราๆ เคยประสบกันมาจนเคยชิน แต่ไม่อาจคิดเพื่อเห็นโทษจากเหตุการณ์นั้นๆ บ้างเพื่อปลดเปลื้องตนให้พ้นไป วันแล้ววันเล่าก็จำต้องโดน แต่เหตุการณ์ที่เคยโดน และได้รับความทุกข์ไม่เว้นแต่ละวันเวลาโดยไม่สนใจค้นหาสาเหตุพอให้มีทางผ่านไปได้ การอยู่ป่าที่อยู่ให้ถูกตามความมุ่งหมายของรุดงค์จริงๆ ผู้อยู่ป่าต้องเป็นนักต่อสู้เพื่อสู้ตนจากอุปสรรคต่างๆ ภายในใจจริงๆ ไม่สักแต่อยู่แบบสัตว์ป่าที่เคยกับป่ามาจนจำเจ แต่อยู่เพื่อพิจารณาเรื่องของตัวที่เกิดขึ้นในแง่ต่างๆ โดยมีธรรมเป็นจุดมุ่งหมาย อะไรที่เป็นข้าศึกต่อการอยู่ป่า เรื่องใหญ่ก็คือความกลัวซึ่งเป็นกิเลสกิดขวางถ่วงใจให้ไม่ยอมอยู่ป่า เมื่อทราบว่าเป็นกิเลสเครื่องกีดกันทางเดินเพื่อมรรคผล ก็จำต้องชำระกำจัดปิดเป่าออกจากใจจนสิ้นไป เหลือแต่ความกล้าหาญชาญชัย ไปที่ไหนไปได้ อยู่ที่ไหนก็อยู่ได้ นอนที่ไหนก็นอนได้ ไม่กลัวตายอันเป็นกิเลสอีกประเภทหนึ่ง ย่อมเห็นคุณค่าแห่งรุดงค์ข้อนี้ประจักษ์ใจว่ามีความสำคัญเพียงไร พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติ รุดงค์ข้ออยู่ป่าเป็นวัตร นอกจากนั้นยังเห็นคุณในการอยู่ป่าว่าไม่เกลือกกล่นวุ่นวายกับสิ่งผสมทั้งหลาย ซึ่งโดยมากมักก่อดังจิตใจให้จมดิ่งลง ไม่มีวันพ่นพุ้งขึ้นพอเป็นตัวของตัวเองได้แม้ชั่วระยะหนึ่ง การขมกัสนิยาภาพต่างๆ ในป่าที่มีอยู่ตามธรรมชาติก็ไม่ใช่เครื่องยุ่งเหยิงก่อกวนจิตใจให้วุ่นวุ่นหมัวเหมือนสิ่งปรุงแต่งขึ้นที่คอยแต่จะทำให้สับสนไสลขณะทีโดนเข้าแต่ละสิ่งละอย่าง ยิ่งโดนอยู่ทั้งวันทั้งคืนตลอดเวลาไปก็ยิ่งพูดไม่ถูกว่าจะสามารถประคองตัวไปได้ก็เวลากว่าจะหมดสติล้มทั้งยืนเพราะยาพิษต่างๆ ที่สุดดมอยู่ตลอดเวลาจากสิ่งนั้นๆ ท่านผู้คิดอ่านไตร่ตรอง รุดงค์ตามพระประสงค์เข้าใจมากน้อยเพียงไรย่อมเห็นคุณค่าของรุดงค์ข้ออยู่ในป่าได้มากเพียงนั้น เพราะรุดงค์ ย่อมเป็นธรรมเครื่องล้างอสังขารอันสวยงามประดับพระศาสนาไว้อย่างน่าอัศจรรย์ตลอดไป ไม่อับเฉาเศร้าหมองในวง

พุทธบริษัทผู้รักษาไว้ได้และไม่ปล่อยให้ร่วงโรยเสียไป และระดับพระผู้ทรงจุดดั่งนี้ไว้ได้ให้เป็นสังฆโศภนาในธรรมวินัย ไม่มีที่ติทั้งภายในภายนอก

ในถ้ำ เจ็อมผา ป่า เขา ลำเนาไพร ป่าช้า ป่ารกชัฏ ในเขานอกเขาที่มีอยู่ตามธรรมชาติและอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน เป็นสถานที่ให้สติปัญญาความรู้ความฉลาดแก่พระผู้สนใจในธรรมเพื่อเปลื้องตน ไม่ชอบเกลือกกล่นวุ่นวายกับสิ่งใดที่เป็นข้าศึกต่อการดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ สถานที่ดังกล่าวนี้เป็นความนิยมทางพุทธศาสนามาดั้งเดิม ครั้งพุทธกาล มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นแนวหน้ากล้าหาญ ไม่ทรงสะทกสะท้านกับความเป็นความตาย ทรงบำเพ็ญพระองค์อยู่ในสถานที่เช่นนั้นมาก่อนจนได้ตรัสรู้ธรรมดวงเลิศและสั่งสอนเวไนย สวาททั้งหลายที่ได้ดับธรรมและสถานที่ที่เหมาะสมต่างๆ จากพระองค์ ต่างพากันบำเพ็ญตามรอยพระบาท จนเกิดสติปัญญาความรู้ความฉลาดทันกลมารยาภายในที่เคยหลอกลวงพาให้ตกนรกในภพน้อยภพใหญ่มานานแสนนาน และสลัดทิ้งความสกปรกโสมมภายในใจของตนเสียได้โดยสิ้นเชิง ในป่านั้นๆ บ้าง ในเขาภูนั้นๆ บ้าง ในถ้ำนั้นๆ บ้าง ในเจ็อมผาป่าไม้แถบนั้นๆ บ้าง ในป่าช้านั้นๆ บ้าง ในเรือนร้างว่างเปล่านั้นๆ บ้าง ได้ร่มไม้ที่อยู่โดดเดี่ยวในราวป่าราวเขานั้นๆ บ้าง ที่เชิงเขานั้นๆ บ้าง สถานที่เหล่านั้นจึงเป็นที่เพาะปลูกธรรมภายในใจของผู้ปฏิบัติ ให้มีหลักฐานมั่นคงภายในได้ตลอดมาจนถึงปัจจุบันสมัย ถ้าเทียบตามความนิยมในสมัยนี้ก็ไม่ผิดอะไรกับ มหาวิทยาลัยใหญ่ๆ ที่มีชื่อเสียงซึ่งเป็นสถานที่ทำปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก หรือมหาบัณฑิตอะไรสุดแต่จะเรียก สำหรับนักศึกษาทั้งหลายที่สนใจเพื่อเรียนความรู้จบแล้ว กลับมาสู่ภูมิลำเนาของตนๆ และทำประโยชน์แก่ประเทศชาติต่อไป สถานที่เหล่านี้ ครั้งพุทธกาลถือเป็นสำคัญเรื่อยมาตลอดปัจจุบัน สำหรับนักศึกษาปฏิบัติธรรมขั้นต่างๆ ได้บำเพ็ญเต็มสติกำลังของตนวิชาขั้นต่างๆ ที่ควรได้ควรถึงมหาวิทยาลัยป่าเป็นต้นนั้น คือปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก จนถึงขั้นอักษรมหาบัณฑิต ชั้นธรรมที่เรียนและปฏิบัติในสถานที่ดังกล่าวซึ่งควรเรียกมหาวิทยาลัย ได้แก่ชั้นโสดาปัตติมรรค-ผล สกิทาคามิมรรค-ผล อนาคามิมรรค-ผล และอรหัตตมรรค-ผล แล้วบรรลุถึงนิพพานหนึ่งในขณะเดียวกันซึ่งควรเกิดนามว่าอักษรมหาบัณฑิต เพราะผู้เรียนจบขั้นสุดท้ายนี้แล้วเป็นปวงญักษ์เขตแดนและผู้อื่นโดยสมบูรณ์ ไม่มีวิชาใดที่ยิ่งกว่านี้ในไตรภพ

ดังนั้น ป่าเขาลำเนาไพรเป็นต้น เพื่อสอดคล้องต้องกันกับโลกที่เป็นคู่เคียงกันมาดั้งเดิม จึงควรให้นามสถานที่เหล่านี้ว่าเป็นมหาวิทยาลัยของอักษรมหาบัณฑิตคือพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นเจ้าของพระศาสนา ทรงจัดขึ้นนับแต่วันเริ่มประกาศพระศาสนาและประทานแก่ภิกษุบริษัทตลอดมา โดยใจความย่อว่า รุกขมูลเสนาสนะเป็นต้น ลำดับต่อมายังประทานจุดดั่งเพิ่มเข้าอีก ๑๓ ข้อ ซึ่งมีชื่ออยู่ป่าและอยู่รุกขมูลร่มไม้อยู่ในจุดดั่งนั้นด้วย มหาวิทยาลัยเหล่านี้แล ที่พระครั้งพุทธกาลท่านสนใจอยู่เรียนและปฏิบัติกันเป็นลำดับเป็นสันเป็นน้ำเป็นเนื้อจริงๆ จนสำเร็จเป็นปริญญาตรี โท เอก และอักษรมหาบัณฑิต นำธรรมที่บริสุทธิ์เนื้อแท้มาประกาศสั่งสอนหมู่ชนแทนพระศาสดาพอทรงเบาพระภาระลงบ้าง พระศาสดาก็เจริญรุ่งเรืองออกไปยังหมู่ชนเหล่าต่างๆ ไม่มีประมาณ ทั้งนี้เพราะอาศัยมหาวิทยาลัยป่าเขาเป็นต้น เป็นสถานที่อำนวยความสะดวกมหาศาล ทั้งแก่พระศาสดาและสาวกทั้งหลายให้สำเร็จวิชาอักษรมหาบัณฑิตขึ้นมาให้โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจตลอดมาถึงชาวเราทั้งหลาย ได้ถือเป็นเส้นชีวิตจิตใจและปฏิบัติตามตลอดมา พอรู้ประสีประสาว่าเป็นผู้เป็นคนตามภูมิมนุษย์ที่นิยมกัน

อุปัชฌาย์ เมื่อเทียบกับสถานที่ที่ควรตั้งมหาวิทยาลัย และวิชาที่ควรบรรจุเข้าในหลักสูตรมหาวิทยาลัยทางโลก
 อุปัชฌาย์ ๑๓ กับขันธวัตร ๑๔ ของทางศาสนาเป็นได้ทั้งสถานที่ตั้งมหาวิทยาลัย และหลักวิชาแห่งมหาวิทยาลัย
 สงฆ์ โดยแยกออกจากอุปัชฌาย์บางข้อที่ควรเป็นสถานที่มหาวิทยาลัยแห่งการอยู่บำเพ็ญศึกษาตามการอันควร คือ
 ข้อถือการอยู่ป่าเป็นวัตร อยู่รุกขมูลคือร่มไม้เป็นวัตร อยู่ป่าช้าเป็นวัตร การเยี่ยมป่าช้าเป็นวัตร การอยู่เสนาสนะที่
 ท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร อยู่ที่แจ้งปราศจากที่มุงที่บังเป็นวัตร สถานที่ที่ควรอนุโลมเข้าในที่นี้คืออนุโลมได้ เช่น ถ้า
 เจื่อมผาเรือนว่างที่ปราศจากคนอยู่อาศัย เป็นต้น ส่วนที่ควรสงเคราะห์เข้าในหลักวิชาคือภาคปฏิบัติ
 แห่งมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่สงเคราะห์เข้าตามควร เช่น การถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร การถือเฉพาะผ้าสามผืนเป็นวัตร
 การบิณฑบาตเป็นวัตร การฉันในบาตรเป็นวัตร การฉันหนเดียวในวันหนึ่งๆ เป็นวัตร การห้ามภัตที่ตามมาทีหลัง
 เป็นวัตร การไม่พักนอนเป็นคืนๆ ไปเป็นวัตร ธรรมเนียม ๔๐ ห้องซึ่งเป็นหลักวิชาทางภาคปฏิบัติที่สงเคราะห์เข้า
 ด้วยกันกับอุปัชฌาย์ภาควิชาการ สรุปแล้วพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สมบูรณ์ด้วยวิชาแขนงต่างๆ และเป็น
 มหาวิทยาลัยศาสนาแต่พระศาสดาเริ่มประกาศธรรมสอนโลก สถานที่ตั้งมหาวิทยาลัยและหลักวิชาประจำ
 มหาวิทยาลัยก็มีหลายแห่งด้วยกันตามแต่การศึกษาจะเลือกอยู่และศึกษาอบรม สถานที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าทรง
 ชมเชยว่าเป็นมหาวิทยาลัยชั้นเยี่ยม คือ ป่าหนึ่ง โคนไม้หนึ่ง ป่าช้า ป่าชฎาหนึ่ง ที่แจ้งหนึ่ง ที่พิเศษออกไป คือ ถ้า
 เจื่อมผา บนเขา ไหล่เขา หุบเขา ชายป่า ชายเขา เหล่านี้ล้วนถือเป็นสำคัญและทรงชมเชยเป็นคู่เคียงกันมา วิชาที่
 นับเข้าในหลักสูตรมหาวิทยาลัยได้แก่ อุปัชฌาย์ภาคปฏิบัติประจำอิริยาบถต่างๆ ดังที่เขียนผ่านมาแล้ว คือ ถือผ้า
 บังสุกุลเป็นวัตร ถือไตรจีวรเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือฉันในบาตรเป็นวัตร ถือฉันหนเดียวในวันหนึ่งๆ เป็น
 วัตร เป็นต้น และธรรมเนียม ๔๐ มีอานาปานสติ เป็นต้น (นี้ถ้ามีโอกาสจะอธิบายภายหลัง) ล้วนเป็นหลักวิชาที่ผู้
 ปฏิบัติตามจะไม่ผิดหวัง ในปริญาตรี ปริญาโท ปริญาเอก และอัคคมหาบัณฑิตซึ่งให้ตำแหน่งแก่นักศึกษา
 บำเพ็ญผู้สนใจตามหลักวิชาอยู่แล้วทุกรุ่นและทุกชั้นแห่งปริญา สถานที่มหาวิทยาลัยดังกล่าวมีบริเวณกว้าง
 ขวางมาก ไม่คับแคบเหมือนมหาวิทยาลัยทั้งหลายที่โลกเรียนกันและมีอยู่ทั่วไป บรรจุนคนได้เป็นจำนวนมากทั้ง
 หญิงทั้งชาย นักบวชและฆราวาส ทุกชาติชั้นวรรณะ ไม่กำหนดเพศวัยตลอดดิถีฐานะ เปิดรับทั้งหน้าแล้งหน้า
 ฝน ทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งวันธรรมดาและวันเสาร์วันอาทิตย์ เปิดอยู่ตลอดเวลา นับแต่วันตั้งมหาวิทยาลัยเป็นต้น
 มาจนบัดนี้ เป็นเวลานานร่วมสองพันหกร้อยปี โดยพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเป็นศาสตราจารย์
 สั่งสอนด้วยพระองค์เอง เริ่มรับสอนแต่ชั้นอนุบาลประถมมูล จนถึงชั้นปริญาอัคคมหาบัณฑิตจัดเป็นธรรมแห่ง
 เดียว นักศึกษาของพระพุทธเจ้าเรียกว่าพุทธบริษัทสี่คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เวลานี้ภิกษุณีไม่มีจึงเอา
 สามเณรเข้าแทน นักศึกษาบำเพ็ญจากมหาวิทยาลัยรุ่นแรกคือ เบญจวัคคีทั้งห้า มีพระอัฏฐยาโกณฑัญญะเป็นต้น
 รุ่นที่ ๒ คือ พระยสกุลบุตรกับสหาย ๖๐ คน รุ่นที่ ๓ คือ ชฎิลสามพี่น้องที่เป็นอาจารย์ รวมทั้งบริวารของแต่ละ
 อาจารย์เป็นจำนวนพันสามองค์ด้วยกัน ท่านเหล่านี้ล้วนสำเร็จการศึกษาอบรมจากหลักวิชาวิมุตติ
 แห่งมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นชั้นอัคคมหาบัณฑิตทั้งสิ้น และเป็นศาสตราจารย์ชั้นรองพระพุทธเจ้าลงมาโดยฐานะ
 ตำแหน่งคือเป็นสาวกอรหันต์ ทำการสั่งสอนประชาชนช่วยพระภิกษุของพระศาสดาให้เบาลง สิ้นน้ำใจเป็นเครื่อง
 ตอบแทนคือผลงานที่เกิดแก่ประชาชนมากน้อย นั้นท่านถือเป็นที่พอใจคุ้มค่ากับความเมตตาที่มีแก่หมู่ชนแล้ว ถ้า
 พุทธแบบโลกนิยมเกี่ยวกับค่าตอบแทน ท่านก็มีนิตยภัตเดือนละ ๓๐ บาทเสมอกันทุกองค์ นับแต่พระศาสดาลงมา
 ถึงสามเณรน้อยๆ นับว่าเป็นความเสมอภาคดีมาก ยากจะหาหน้าใจใดเสมอด้วยน้ำใจของพระอัคคมหาบัณฑิตทั้ง

หลายที่มีเมตตาดูโลกเสมอมาไม่มีลดหย่อนผ่อนคลาย

ความอดอยากขาดแคลนของพระกรรมฐาน (หน้า 144)

พระรูดงครรรฐฐานที่มุ่งหน้าต่อแดนพินทุข์อย่างถึงใจ มักจะประสบแต่ความอดอยากกันดารในปัจจุบัน ทั้งหลายประจำปฏิบัติด้วยความสมัครใจ คือ ท่านชอบอยู่ในที่อัตคัดกันดาร นอกจากความขาดแคลนตามสภาพของสิ่งเกี่ยวข้องในทีนั้นๆ แล้ว ยังเป็นความสมัครใจที่จะทำตนเป็นความอดอยากขาดแคลนอีกด้วย อาหารบิณฑบาตได้มาแต่รับเพียงเล็กน้อยบ้าง รับเพียงข้าวเปล่าๆ ทั้งที่มีอาหารอยู่บ้าง ตั้งใจไม่ฉันทนเสียบ้างเป็นวันๆ ไป อดไปที่ละหลายๆ วันสลบกันไปบ้าง ทั้งนี้ท่านสังเกตใจเป็นสำคัญ ขณะที่ฝึกด้วยวิธีต่างๆ แต่ละแบบนั้น ขณะภาวนาจิตได้รับผลแห่งความสงบและแยกคายทางสติปัญญาต่างกันอย่างไรบ้าง ทำความสังเกตกำหนดวิธีที่เกิดผลดีกว่าวิธีอื่นๆ ไว้ แล้วพยายามทำตามวิธีนั้นโดยสม่ำเสมอ บางทีก็อดไปหลายวันแล้วมาฉันด้วยวิธีผ่อนบ้างหรือผ่อนไปหลายวันแล้วหยุดฉันเสียบ้างราวสี่ห้าวันจึงฉันและผ่อนไปประมาณ การสังเกตธาตุขันธ์กับจิตใจต้องสังเกตไปพร้อมๆ กัน ถ้าธาตุขันธ์รู้สึกอ่อนเพลียมากก็ฉันเพิ่มขึ้นอีกพอประมาณ แต่ไม่ให้พอสอดคล้องความต้องการของธาตุที่เดียวจะทับจิตเกินไป เช่นเพิ่มขึ้นจากที่เคยผ่อนอยู่แล้ว ๕๐% เป็น ๖๐% ถ้ารู้สึกธาตุจะวิการเพราะขาดอาหารมากไปก็งดการผ่อนและการอดเสียชั่วคราวหนึ่ง จนธาตุพอตั้งตัวได้แล้วค่อยผ่อนหรืออดอาหารอีกต่อไป เฉพาะจิตของผู้ถูกกับจริตในทางนี้ ย่อมเจริญก้าวหน้าขึ้นไปโดยลำดับ แม้ถึงกาลที่ควรจะอนุโลมผ่อนผันตามธาตุขันธ์ที่กำลังวิการอ่อนเพลีย แต่ใจก็ไม่อยากอนุโลมตามยังอยากผ่อนหรืออดอยู่รำไป เพราะเคยเห็นผลทางใจเพิ่มขึ้นทุกกระยะที่ผ่อนหรืออดอาหาร หากจำเป็นต้องผ่อนผันสั้นยาวเข้าหากันจนพอดีทั้งธาตุขันธ์และจิตใจก็ควรทำการดำเนินจึงสะดวกตามความประสงค์ที่มุ่งหมาย ระหว่างการผ่อนอาหารหรืออดอาหารไปนานๆ ร่างกายย่อมมีความหิวโหยอ่อนเพลียบ้างเป็นธรรมดา ถ้าจะถือเป็นการทุกข์กังวลกับความหิวโหยก็ทำไปไม่ได้ นี่ก็เป็นความทุกข์อย่างหนึ่งในการปฏิบัติธรรม ฉะนั้น กรรมฐานผู้หวังความสงบสุขทางใจ จึงมักทำตนให้อดอยากขาดแคลนเสมอทั้งที่ไม่อยากทำ แต่จริตนิสัยและความหวังในธรรมนั้นพาให้จำเป็นต้องทนต้องทำ ที่ว่าอดบ้าง อดบ้าง หรือผ่อนอาหารบ้าง อดอาหารบ้าง นั้นมิใช่ทำอยู่เพียงเดือนสองเดือน แต่พยายามทำอย่างสม่ำเสมอไปเรื่อยๆ เป็นปีๆ หรือจนเป็นที่แน่ใจตัวเองว่าจะไม่ต้องทำแบบนั้นอีก จิตก็ดำเนินตนไปได้ด้วยความสะดวกราบรื่นไม่ขลุกขลัก ก็หยุดจากวิธีเหล่านั้นได้ ปฏิบัติดำเนินไปธรรมดาทั้งทางกายและทางใจ แต่โดยมากเท่าที่เคยสังเกตมา ขึ้นชื่อว่ากิเลส ไม่ว่าจะชนิดใดและมีมากมีน้อยเพียงไร ต้องแสดงตัวเป็นข้าศึกต่อเราอยู่เสมอตามฤทธิ์ของมันที่ยังเลื้อยอยู่ในใจ มากน้อย ไม่เคยไว้หน้าใครแต่ไหนแต่ไรมา ฉะนั้น นักปฏิบัติที่ถือว่ากิเลสเคยเป็นข้าศึกแก่ตนอย่างฝังใจ ย่อมไม่นอนใจที่จะเลี้ยงกิเลสไว้ด้วยความนิ่งนอนใจว่ามันจะกลายเป็นมิตรแก่ตนไม่ก่อพิษภัยให้ได้รับความทุกข์ร้อนใดๆ อีกต่อไป แต่กลับเห็นเสียว่าถ้าได้ทำลายให้สิ้นซากลงไปในขณะที่จะเป็นที่พอใจอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าจะเลี้ยงไว้ทำพิษแก่ตนในวันอื่นต่อไป นี่แลเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ท่านไม่ลดละความพยายามที่จะตามต้อนกิเลสด้วยวิธีต่างๆ เช่น การผ่อนหรืออดอาหาร อันเป็นวิธีสนับสนุนความเพียรทางใจให้สะดวกแก่การทำสมาธิภาวนายิ่งขึ้นกว่าปกติธรรมดา จึงทำให้ท่านลดละปล่อยวางวิธีที่เคยได้ผลมาเสียมิได้ โดยมากที่ท่านพยายามตะเกียกตะกายฝึกกรรมฐานด้วยวิธีต่างๆ ที่เห็นว่าได้ผลดีไม่ยอมลดละแม้เป็นเวลาหลายปี ก็เพราะมีเหตุบังคับที่จำเป็นต้องให้ท่านพยายามตั้ง

กล่าวมา

การผ่อนและการอดอาหารเพื่อความเพียรทางใจ รู้สึกมีมากองค์ในสายนี้ น่าจะได้ผลดีกว่าวิธีอื่นๆ เช่นอดนอนเป็นต้น ท่านจึงชอบอดกันตลอดมาจนทุกวันนี้ การอดนอนถ้าลงได้ผ่อนอาหารอดอาหารแล้ว ย่อมเป็นไปได้โดยไม่ต้องอดนอนด้วยความตั้งใจ เพราะการผ่อนและการอดอาหารย่อมทำให้ไม่มุ่งเหงาหวนนอนไปเอง จะอยู่ตลอดคืนไม่นอนก็ไม่มีการโง่งวงเหมือนรับอาหารเป็นปกติ การพักผ่อนบ้างนั้นเพื่อเป็นกำลังทางกายไม่ให้อ่อนเปลี้ยจนเกินไปต่างหาก มิใช่เพราะความโง่งวงบังคับให้ต้องหลับนอนในขณะที่กำลังผ่อนหรืออดอาหาร

ความจริงท่านที่ผ่อนหรืออดอาหารได้ สาม สี่วันล่วงไปแล้ว ย่อมหมดความโง่งวงซึ่งพอจะลดหย่อนในการหลับนอนไปได้อย่างสะดวกโดยไม่ต้องมีการบังคับไม่ให้หลับแต่อย่างใด แล้วการตั้งสติก็ง่าย การควบคุมจิตใจก็ง่าย จิตไม่ค่อยผาดโผนและคึกคะนองไปในอารมณ์ต่างๆ สติไม่ค่อยเผลอตัว รู้เหตุการณ์ต่างๆ ที่มาสัมผัสได้เร็วกว่าเวลาปกติที่ไม่ได้ผ่อนหรืออดอาหาร ทำสมาธิก็ลงสู่ความสงบได้ง่าย เดินทางปัญญาที่คล่องแคล่วรวดเร็วผิดธรรมดาอยู่มาก

พระท่านเห็นคุณค่าแห่งการผ่อนหรืออดอาหารว่าได้รับความสะดวกหลายทาง สำหรับรายที่ถูกรบกวนกับจริตจึงได้พยายามเรื่อยมาแม้จะลำบากผิดธรรมดาบ้าง จะทำตามวิธีง่ายๆ และสะดวกแบบ สุขาปฏิบัติ ขิปปา ภิญญา ทั้งปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็วขึ้น นิสัยก็ไม่อำนวย น่าจะอยู่ในข่ายแห่ง ทุกขาปฏิบัติ ทันทาภิญญา ทั้งปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้ากระมัง จึงต้องขัดขึ้นกลืนลำบากเอานักหนา จะกลืนความสงบสุขคือสมาธิ และกลืนความฉลาดคือสติปัญญาเข้าสู่ใจได้แต่ครั้ง ต้องประมวลความทุกข์เข้าสู่กายสู่ใจอย่างมากมาก่อนแทบทนไม่ไหว ดีไม่ดีถ้าลมหายใจไม่ยาวอยู่บ้างก็มักกลัวจะตายไปก่อนได้รับผล เมื่อคิดถึงความเสี่ยงกลานของนักปฏิบัติแต่ละท่าน กว่าจะได้เต็มธรรมรสแต่ละครั้งละคราฐรู้สึกแสนอดแสนทนที่น่าสงสารอย่างจับใจ แต่ก็ยังดีที่ท่านผู้พอใจผืนอดผืนทนฝึกฝนทรมาณตนเรื่อยมาไม่ลดละความเพียร พอได้เต็มแสงอาทิตย์แสงจันทร์จากกระแสแห่งธรรมด้วยการปฏิบัติของตนบ้าง ไม่ทนอดทนหิวไปตลอดภพชาติต่างๆ ที่จิตเกี่ยวข้องจับจองไว้จนไม่มีประมาณพอนับอ่านได้ ถ้าพิจารณาตามความจริงที่จิตจำต้องยอมรับตามเหตุการณ์ที่ตนจะพึงประสบในภพชาติต่อไป ทำให้หัวใจต่อการแบกหามภาระนั้นๆ ที่ตนต้องไปเกิดและเสวยอยู่ร่ำไป ถ้าไม่รีบพยายามตัดทอนให้สั้นเข้าแต่บัดนี้เพื่อภาระหนักทั้งหลายจะได้เบาลงหรือสั้นไป อันเป็นการปลดเปลื้องภาระให้เสร็จสิ้นไปในตัว ความเห็นโทษในสงสารอย่างถึงใจที่มารวมอยู่กับตัวคนเดียวเป็นผู้รับเหมาทั้งสิ้นนี้ ทำให้มีแก้ไขทุ่มเทกำลังทุกส่วนลงเพื่อความเพียรไม่อ่อนข้อย่อหย่อนผ่อนกำลังว่าสู้ไม่ไหว มีแต่ความขะมักเขม้นเดินชดถางการต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดเป็นยอดคน ความเพียรทุกด้านไม่ยอมให้จน ความอดทนต่อหน้าที่ไม่ยอมให้ขาด สติปัญญาความฉลาดเพื่อพาดพิงหันแหล่งกับกิเลสผลิขึ้นทุกเวลานาทีแม้ทุกข์แสนทุกข์ก็ไม่ยอมหนี พยายามอด พยายามทน พยายามตีจนทุกข์แตกแยกตัวออกได้ไม่ยอมจน สมกับเป็นศิษย์ของพระทศพลญาณผู้แก้แค้นล้างหน้าันกรบ ไม่ยอมหลบ ไม่ยอมหลีก

ทุกข์สมุทัยตัวกิเลสหุ้มห่อดวงใจหนาแน่นเพียงไร พยายามแก้ไขกำจัดออกด้วยสติปัญญาศรัทธาความเพียรเครื่องพาดฟัน จนปรากฏธรรมอัศจรรย์เกิดขึ้นในดวงจิต ชนิดไม่เคยรู้เคยเห็นมาแต่กาลไหนๆ เป็นความอัศจรรย์ใจตัวเองเกินคาดไม่มีสิ่งใดสามารถจะก้าวไว้ในอำนาจอีกต่อไปได้ นั่นแหละคือธรรมพาทาย ดังท่านอาจารย์มั่นอุทานในวาระสุดท้ายแห่งการรบพุ่งซึ่งชัยยุติลง ตามที่เขียนในประวัติท่านแล้ว ธรรมนี้แลที่ท่านนักปฏิบัติทั้ง

หลายตะเกียบตะกายเพื่อชมอยู่ทุกวันเวลา ไม่ลดละความเพียรพยายามด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งโดยมากมีแต่วิธีเด็ดๆ เผ็ดๆ ร้อนๆ ดังกล่าวมา ไม่มีวิธีใดพอได้ผ่อนคลายหายเหนื่อยบ้างเลย ถ้าพระพุทธร่องค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และเสด็จมาพบเข้าขณะที่ท่านกำลังน้ำหนึ่กลั่นความเพียรต่ออยู่ทักกับกิเลสของทุกข์ทั้งหลายอยู่อย่างทรหดอดทน น่าจะพอพระทัยทรงอนุโมทนาพร้อมกับลบล้างมลทินที่ระลอกโยนส่งเสริมด้วยพระวาจาอ่อนหวานว่า ดูก่อนเธอผู้ถูกพระตถาคต ผู้ปรากฏเด่นชัดทางความเพียรเพื่อแดนแห่งพระนิพพานอันเป็นบรมสถาน เวลานี้เธอกำลังแสดงความกล้าหาญชาญชัยต่ออยู่ทักกับศัตรูคู่อริอยู่อย่างเต็มฝีมือเพื่อรื้อภพหรือชาติให้ขาดกระเด็นออกจากใจไม่ลดละเพื่อชื่อเสียงเกียรติคุณระบือลือลั่นสนั่นทั่วไตรภพ กำลังพยายามขุดค้นต้นตอแห่งจอมข้าศึกคืออวิชชาผู้มหาอำนาจพาให้เกิดตายด้วยสติปัญญาอันแหลมคมอยู่หรือ? เราตถาคตขออนุโมทนาสาธุการ ขอเธอจงทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานภายในใจอย่างเร็วไวรีบด่วนเถิด ธรรมดวงประเสริฐกำลังรอจะตกเข้าสู่เงื้อมมือของเธอผู้เก่งกาจฉลาดด้วยสติปัญญาอยู่แล้วเวลานี้ ทั้งทรงปลอบทรงปลุกใจให้กล้าหาญ ทั้งทรงลบล้างมลทินที่ระลอกโยนส่งเสริมด้วยพระวาจาอันอ่อนหวาน ทรงขับขานเกลี้ยกล่อมให้กำลังใจด้วยการทรงอนุโมทนาในความเพียรของศากยบุตรผู้กำลังจะทรงวิมุตติธรรมทางใจในเร็ววัน นำธรรมอัศจรรย์มาสู่โลก เพื่อหายโศกศัลย์ปั่นป่วนแห่งมวลมนุษยที่กำลังตกอยู่ในความเดือดร้อนรุ่มวายด้วยกิเลสต้นหาอันฉาบทาษาพิษชนิดแก้ไข้ไม่หาย นอกจากธรรมโอสถใสรจสรลงที่ดวงใจจากท่านผู้มีธรรมอัศจรรย์ทางภายใน ส่วนท่านที่ควรจะได้รับชัยชนะจากข้าศึกศัตรูเพราะความเพียรกล้า แต่พระศาสดาไม่ได้เสด็จมาสมโภชโมทนาธรรมด้วยเสีย เพราะปรินิพพานไปเสียโดยทางพระกาย ส่วนพระทัยอันบริสุทธิ์ยอมเป็นเครื่องยืนยันไว้อย่างหนักแน่นตายตัวว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเราตถาคต ดังนี้ ที่อธิบายซ้ำอีกบ้างนี้เป็นความเพียรเกี่ยวกับการผ่อนหรืออดอาหารของพระปฏิบัติที่หนักในทางนี้ ผลที่พึงได้รับภุณาพิสุจน์เอาเองตามนัยที่เขียนกลมกลืนกันไป เพราะได้นำสิ่งที่ท่านเคยดำเนินและได้ผลมาแล้วมาลงเพื่อท่านผู้สนใจจะได้นำไปปฏิบัติบ้าง ซึ่งอาจเกิดผลดังกล่าวมา

ท่านที่ขอบทรมานทางอื่น เช่น การนั่งสมาธิภาวนานานเป็นเวลาหลายชั่วโมง ในบางโอกาสท่านก็ฝึกของท่านไปตามเหตุการณ์ การนั่งนานรู้สึกจะเป็นความทุกข์ทรมานมากกว่าวิธีอื่นๆ เพราะเกี่ยวกับทุกขเวทนาที่โหมกันมาในขณะนั้น ถ้าสติปัญญาไม่ทันกับทุกขเวทนาที่โหมกันมาอย่างหนักหน่วงแทบไม่มีปลงวางใจลงได้เวลานั้นย่อมจะฝืนทนนิ่งต่อไปมิได้ บัลลังก์สมาธิที่ขัดไว้ด้วยดีในเวลาปกติน่าจะแตกต่างกันในไม่กี่ชั่วโมงอย่างไม่เป็นขบวน เพราะความเจ็บปวดรวดร้าวเป็นไปทุกอวัยวะน้อยใหญ่ หลังมือ หลังเท้า ร้าวกับถูกไฟเผา ทำให้อ่อนกระวนกระวายทั้งกายทั้งใจ ส่วนภายในร่างกายเป็นเสมือนกระดูกทุกท่อนที่ต่อกันจะแตกกระเด็นออกคนละชิ้นละอัน เพราะความเจ็บปวดระบมไปทั่วร่างกาย นอกนั้นใจยังแสดงความระส่ำระสายไปด้วย เพราะกลัวตัวจะตายในขณะนั้นจนได้ ทำให้หันไปทั่วร่างกายและจิตใจกลัวจะทนต่อไปไม่ไหว ทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นในเวลานั้น ก่อนจะถึงเวทนาใหญ่ที่สำคัญกว่าเพื่อน มีถึงสามวาระ ล้วนแต่เกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่นานๆ ก่อนจะสงบลงลำพังตัวเองโดยไม่มี การกำจัดต้านทานด้วยวิธีต่างๆ อย่างไรก็ดี พอสงบลงไปสักพักก็เริ่มขึ้นมาอีก ทำนองนี้ถึงสามครั้ง แต่ละครั้งเวทนาเหล่านี้ต้องตั้งอยู่และซาบซ่านไปตามสรรพางค์ร่างกายน้อยใหญ่เป็นเวลานานค่อยสงบลง จนถึงวาระที่สี่ซึ่งเป็นวาระของทุกขเวทนาใหญ่ หรือกองทัพกองทัพใหญ่เข้ามาถึงบัลลังก์ที่นั่งขัดสมาธิอยู่เวลานั้น นับแต่กองทัพกองทัพใหญ่เข้าถึงตัวแล้วเท่านั้น ร่างกายทุกส่วนเป็นเหมือนกองเพลิงทั้งกองเอาเลย ข้างนอกกายเหมือนถูกไฟลน

ข้างในกายเหมือนถูกทุบตีด้วยก้อนและทิ่มแทงด้วยเหล็กอันแหลมคม ปรากฏว่าระบมไปหมดทั้งร่างกายกับจะแตกทลายจากกันเป็นผุยผงไปคนละทิศละทางในขณะนั้น เพราะอำนาจความทุกข์ทรมานเผาผลาญอยู่รอบด้าน ทุกขเวทนาใหญ่เนื้บแต่ขณะที่ก้าวเข้ามาถึงกายแล้ว ไม่มีเวลาขยับขยายตัวออกพอได้รับความผ่อนคลายทางกายบ้างเลย มีแต่บีบขยี้ทุบตีให้แหลกไปท่าเดียว ตอนนี้งั้นแม้จิตจะกำลังพิจารณากับธรรมแขนงโดยผู้ก็ต้องถอยทัพกลับย้อนสติปัญญาและกำลังทุกด้านเข้ามาพิจารณาตัดทานกันอย่างเอาจริงเอาจัง มิฉะนั้น ร่างกายจิตใจจะกลายเป็นทะเลไฟไปเสียหมด เพราะทุกขเวทนาใกล้สาหัสกำลังเหยียบย่ำทำลายกาย และยังเขย่าใจให้สั่นสะเทือนไปด้วยความกลัวตายว่าจะสู้ไม่ไหว เพราะกายทั้งร่างกายเป็นไปทั้งกองในตัวเรา ไม่มีส่วนใดอยู่เย็นใจได้โดยไม่ถูกความกระทบกระเทือนจากทุกขเวทนาประเภทนี้ นับแต่ขณะเริ่มนั่งจนถึงขึ้นเวทนาใหญ่เกิดขึ้น ถ้าผู้ยังไม่เคยประสบมาก่อนก็น่าจะไม่ทราบว่ามันเป็นเวทนาเล็ก อันไหนเป็นเวทนาใหญ่ กลัวจะเริ่มเหมาไปแต่เวทนาเล็กซึ่งเป็นเพียงลูกหลานของมันเท่านั้นว่าเป็นเวทนาใหญ่ไปเสียหมด ทั้งที่เวทนาใหญ่ยังไม่ตื่นนอนก็เป็นได้ แต่ถ้าผู้เคยประสบมาแล้ว ก็ทราบได้ทันทีว่าเป็นเวทนาอะไร เพราะเวทนาใหญ่จะเริ่มปรากฏตัวนับแต่ห้า หก ชั่วโมงล่วงไปแล้ว ก่อนหน้านี้มีแต่เวทนาเล็กซึ่งเปรียบกับลูกๆ หลานๆ เท่านั้นมาเยี่ยมหยอกเล่นพอให้รำคาญสำหรับผู้ยังไม่เคยนั่งนานและไม่เคยพบมาก่อน น่าจะเริ่มโดนทั้งลูกหลานทั้งปู่ย่าตายายของทุกขเวทนาแต่ชั้นแรกคือ สองสามชั่วโมงแรก และให้เกิดความทุกข์ทรมานระวายนแต่บัดนี้เป็นต้นไป ถ้าสติปัญญาแก้ไขเหตุการณ์ไม่ทันอาจจะทนนิ่งต่อไปไม่ไหว ทั้งอาจจะรีบปลงสังขารเสียแต่ระยะนี้ได้เพียงสองสามชั่วโมงแรกก็ได้ ทั้งที่เวทนาใหญ่ยังไม่ปรากฏเลย แต่จะเหมาเอาว่าตนได้เผชิญกับเวทนาใหญ่จนทนไม่ไหวเสียแล้ว ความจริงยังไม่ถึงขั้นแตกหักกันเลย เฉพาะผู้เคยนั่งสมาธิภาวนาและเคยมีความสงบจิตมาพอประมาณ ตลอดการนั่งก็ได้มานพสมควรราวสอง สาม สี่ชั่วโมงเป็นประจำ ความเพียรในเวลาหนึ่งๆ ย่อมทราบทุกขเวทนาต่างๆ ได้พอประมาณ ทุกขเวทนาเล็กที่เกิดขึ้น สอง สาม วาระแล้วสงบลงไปเองนั้น ถ้ายังไม่เคยเจอเวทนาใหญ่มาก่อน ก็น่าจะเรียกว่าเป็นเวทนาใหญ่ได้เหมือนกัน แต่พอเจอเวทนาใหญ่จริงๆ แล้ว เวทนาเหล่านั้นเลยกลายเป็นเรื่องเล็กไป เพราะความรุนแรงระหว่างเวทนาทั้งสองนี้ผิดกันอยู่มาก รวากับข้างกับแมวนั้นแล เวทนาใหญ่เมื่อเกิดขึ้นเต็มที่แล้ว อวัยวะส่วนต่างๆ ปรากฏว่าเจ็บปวดรวดร้าวและระบมไปหมด รวากับจะแตกทลายลงเข้าในขณะนั้นจริงๆ ความออกร้อนตามหลังมือหลังเท้ารุนแรงมากเหมือนมีคนมาก่อไฟหุงต้มแกงอะไร ในที่นั้น กระดูกในอวัยวะส่วนต่างๆ เหมือนมีคนเอาก้อนมาทุบตีให้แตกให้หักไปในขณะนั้น เพราะความเจ็บปวดแสบร้อนสาหัส จนไม่มีที่ปลงวางร่างกายจิตใจลงได้เลย ปรากฏเป็นกองเพลิงไปทั้งร่าง สิ่งที่จะสามารถต้านทานกันได้เวลานั้น ไม่ยอมปล่อยให้ชีวิตลมหายใจสืบทอดกันไปได้อีกเลย ขณะที่กำลังเข้าตาจนนั้น จิตจะหาทางออกด้วยวิธีอื่นใดไม่ได้ทั้งสิ้น นอกจากต้องปักหลักต่อสู้กันด้วยสติปัญญาอย่างถึงเป็นถึงตาย เพื่อความจริงในกายในจิตที่ควรรู้ควรเห็นจากความเพียรเท่านั้น ความอยากให้เวทนาหายและความคิดท้อใจว่าจะทนสู้ไปไม่ไหวเป็นต้น นี่คือสมุทัยเครื่องส่งเสริมทุกข์ให้มีกำลังกล้ายิ่งขึ้น จะปล่อยให้คิดขึ้นมาในขณะนั้นไม่ได้เด็ดขาด ถ้าไม่ยอมกล้มละลายแบบไม่เป็นท่า มีสติกับปัญญาเท่านั้นที่ต้องผลิตขึ้นมาด้วยอุบายต่างๆ เพื่อให้ทันกับเวทนาในเวลานั้น โดยแยกแยะกาย เวทนา จิต ออกทดสอบเทียบเคียงกันดูจนทราบความจริงของแต่ละสิ่งอย่างชัดเจนด้วยปัญญา การแยกแยะกายควรถือเอาจุดสำคัญที่ว่าเป็นทุกข์มากกว่าที่อื่นใดออกพิจารณา เช่นกระดูกขาหรือกระดูกเข่าเป็นทุกข์มาก ก็กำหนดจิตตั้งสติพิจารณาปัญญาลงในจุดนั้นว่ากระดูกนี้เป็นทุกข์หรือทุกข์เป็นกระดูกกันแน่ ถ้ากระดูกเป็นทุกข์จริงดังที่เข้าใจ เวลาทุกข์ดับไปแล้ว ทำไมกระดูกจึง

ไม่ดับไปด้วยทุกข์เล่า ถ้าเป็นอันเดียวกันดังที่เข้าใจ สิ่งทั้งสองต้องดับไปด้วยกันจึงจะถูกกับหลักความจริง หนึ่ง เวลาคนตายและหมดทุกข์ในร่างกายไปแล้ว กระจกยังมีอยู่ ขณะนำไปเผาไฟ กระจกแสดงอาการเป็นทุกข์อย่างไร ให้ปรากฏหรือไม่ ถ้าไม่แสดงทุกข์คือความเจ็บปวดรวดร้าวให้ปรากฏเลยกระทั่งถูกไฟเผาจนกลายเป็นเถ้าเป็นถ่านไปเช่นนั้น การไปเหมาเอาด้วยความสำคัญว่ากระจกเป็นทุกข์ทั้งที่กระจกมิได้เป็นทุกข์ดังเข้าใจนั้น จะไม่อับอายกระจกและอวัยวะส่วนต่างๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกันซึ่งมิได้เป็นตัวทุกข์ตามคำกล่าวหาบ้างหรือ และถ้าทุกข์เป็นกระจกจริงๆ กระจกมีมาแต่วันเกิดจนถึงบัดนี้ แต่ทุกข์ทำไมจึงมีขึ้นเฉพาะกาล เช่นเริ่มมีขึ้นในขณะที่นั่งสมาธินี้เท่านั้น ทำไมจึงไม่มีทุกข์ติดทุกข์ต่อกันมาเช่นเดียวกับกระจกที่มีต่อเนื่องกันมาแต่เริ่มแรกเกิดแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น จะถือว่ากระจกเป็นทุกข์หรือทุกข์เป็นกระจกก็ต้องเป็นความเห็นผิด เป็นความถือผิดจากความจริง ซึ่งเป็นที่น่าอับอายความจริงอย่างยิ่งที่มีได้เป็นไปตามความสำคัญมั่นหมายใดๆ เลย ขณะกำลังคลี่คลายแยกแยะกระจกกับเวทนาเพื่อทราบความจริงนั้น จิตและสติปัญญาต้องจดจ่อและทำหน้าที่ด้วยความสนใจกับงานนั้นจริงๆ จะส่งจิตไปอื่นไม่ได้ ต้องหมั่นตัวอยู่กับกิจที่กำลังพิจารณา และพิจารณาย้อนหน้าย้อนหลังจนเป็นที่เข้าใจประจักษ์ จะพิจารณาก็เกี่ยวไม่สำคัญ แต่พิจารณาจนเข้าใจ อันเป็นจุดมุ่งหมายของงานนี้ เมื่อเข้าใจชัดเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว จิตย่อมซึมซาบไปในอวัยวะอื่นๆ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันไปเอง

อันดับต่อไป ในเวลาเดียวกันก็แยกเวทนามกับจิตออกทดสอบเทียบเคียงกันดูด้วยสติปัญญาอย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่นเดียวกับการแยกกายกับเวทนาออกพิจารณาโดยตั้งปัญหาถามตัวเองว่า จิตเป็นเวทนาหรือเวทนาเป็นจิตอย่างไรกันแน่ ถ้าจิตเป็นเวทนาจริงดังความสำคัญ เวลาทุกข์เวทนาดับไปทำไมจิตจึงมิได้ดับไปด้วยเล่า และถ้าเวทนาเป็นจิต เมื่อจิตมีอยู่ตราบใด ทุกข์เวทนานี้ต้องมีอยู่ตราบนั้นจะดับไปไม่ได้ แต่แล้วทุกข์เวทนาทำไมจึงเกิดฯ ดับฯ ทั้งที่จิตทรงความรู้ความเป็นจิตอยู่ตลอดเวลากาลิก มิได้ดับไปด้วยเวทนา เมื่อเป็นเช่นนั้นจะถือว่าจิตกับเวทนาเป็นอันเดียวกันนั้นไม่ผิดความจริงและไม่อับอายความจริงบ้างหรือ ที่คิดกลืนความจริงให้กลายเป็นของปลอมไปตามความรู้ความเห็นแบบป๊าๆ เก๊อนๆ เช่นนั้น การแยกแยะ ไม่ว่าจะแยกแยะกายกับเวทนา หรือแยกแยะจิตกับเวทนา สติกับปัญญาต้องหมั่นตัวอยู่ในงานที่ทำ จะส่งออกไปอื่นไม่ได้ เวลานั้นทุกข์เวทนาแสดงตัวมากเพียงไร สติปัญญาจึงพิจารณาไม่หยุดหย่อนเพื่อความรู้จริงในสิ่งที่ประสงค์อยากรู้อยากเห็นอยากเข้าใจ เวทนาจะกำเร็บหรือลดตัวลงหรือว่าจะดับไปโดยที่พิจารณายังไม่เข้าใจความจริงของกาย ของเวทนา และของจิตว่าต่างอันต่างเป็นความจริงของตนอย่างไรกันแน่ พิจารณาจนเข้าใจทั้งกายทั้งเวทนาทั้งจิต เมื่อเข้าใจด้วยสติปัญญาจริงๆ แล้ว กายก็สักแต่ร่างกาย ไม่ได้นิยมว่าตนเป็นทุกข์เป็นเวทนา เวทนาจึงสักแต่ว่าเวทนาอยู่เท่านั้น ไม่ได้นิยมว่าตนเป็นกายเป็นจิต แม้จิตก็สักแต่ว่าเป็นจิตอยู่เท่านั้น ไม่ได้นิยมว่าตนเป็นกายเป็นเวทนา ดังที่เคยสำคัญแบบสุมๆ เดๆ มาแต่เวลาที่ยังมิได้พิจารณาให้เข้าใจ พอสติปัญญาพิจารณาจบแล้ว ทุกข์เวทนาทั้งหลายก็ดับลงในขณะนั้น ไม่กำเร็บต่อไป จิตก็รวมลงอย่างสนิทชนิดไม่รับรู้กันเลย อีกประการหนึ่ง แม้จิตจะไม่รวมลงถึงขั้นดับสนิท แต่ก็มีได้รับความกระทบกระเทือนจากเวทนา คือกายก็จริง เวทนาจึงจริง จิตก็จริง ต่างอันต่างจริง ต่างอันต่างอยู่ตามความจริงของตน ขณะที่ต่างอันต่างจริงนั้นจะให้เห็นความอัศจรรย์ของจิต และเห็นความอาจหาญของจิตว่าสามารถแยกตนออกจากเวทนาทั้งหลายได้อย่างอัศจรรย์เกินคาด นอกจากนั้นยังเกิดความอาจหาญต่อความเป็นควายตายที่ขวางหน้าอยู่อย่างไม่สะทกสะท้านใดๆ อีกด้วย เนื่องได้เห็นหน้าตาเวทนาที่คอยหลอกลวงให้กลัวเป็นกลัว

ตายอย่างประจักษ์ใจแล้วในขณะนั้น คราวต่อไป แม้เวทนาจะแสดงความกล้าหาญสากกายขนาดใด ใจก็สามารถพิจารณาได้ทำนองที่เคยพิจารณาและเข้าใจมาแล้ว การรู้เห็นอย่างนี้แลคือการรู้เห็นสังขาร ด้วยสติปัญญาแท้ แม้จะมีใช้รู้เห็นขั้นเด็ดขาดพาดกิเลสให้จมไปโดยสิ้นเชิงก็ตาม แต่กิเลสจะจมมิดหัวไม่มีพื้นได้ ก็ต้องอาศัยวิธีนี้เป็นเครื่องดำเนินในวาระต่อไป

ท่านผู้ใดกล้าหาญต่อสู้กับทุกขเวทนาด้วยการพิจารณาตามวิธีนี้ไม่ยอมถอยทัพพบบัลลังก์แบบสิ้นท่า ท่านผู้นั้นต้องกำชัยชนะจากวิธีนี้โดยไม่มีทางสงสัย ทั้งยังจะเห็นรอบพระบาทที่พระศาสดากับพระสาวกเสด็จไปอย่างสดๆ ร้อนๆ โดยลำดับและอาจลืมนึกได้ว่า พระองค์ปรินิพพานไปได้ ๒,๕๐๐ ปีเศษแล้ว ซึ่งแสนนานก็ได้ เพราะความจริงกับศาสดาเป็นอันเดียวกัน ศาสดาแท้มีซากสถานที่บุคคล พอจะเปลี่ยนแปลงแห่งเห็นว่าเป็นไกลกันลิบลับกับเราตั้ง ๒,๕๐๐ ปีเศษ แต่ควรทราบว่าคุณความจริงอยู่ที่ใด ศาสดาก็อยู่ที่นั่น เพราะธรรมเกิดจากความจริงที่พิจารณาเห็นอย่างเต็มภูมิ ไม่นอกเหนือไปจากนี้ ดังนั้นท่านที่สามารถพิจารณาทุกขเวทนาจนถึงความจริงของกาย ของเวทนา ของจิต ย่อมเห็นธรรมอย่างประจักษ์โดยลำดับ ซึ่งไม่นิยมกาลสถานที่เป็นเครื่องพิสูจน์ตัดสินเลย ดังธรรมแสดงไว้ว่า ดูก่อนอนันท์ ถ้าการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมยังมีอยู่ พระอรหันต์ย่อมไม่สูญจากโลกดังนี้ ซึ่งเป็นพระโอวาทที่ตรัสเพ็งสิ้นพระกระแสเสียงไปเมื่อสักครู่นี้เท่านั้น เพราะธรรมของจริงย่อมไม่ขึ้นกับเวลานาทีอะไรเลย แต่จริงอยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่มีอะไรจะยิ่งใหญ่กว่าความจริงในโลกทั้งสาม

การอธิบายวิธีพิจารณาทุกขเวทนานี้เป็นเพียงโดยย่อพอเป็นคติแก่ท่านผู้มีนิสัยในทางเป็นนักต่อสู้เพื่อกุศลปฏิบัติ ประหยัดความเกิดตาย ไม่ปล่อยให้เรื้อราดسادกระจายไปตามภูมิกำเนิดต่างๆ ไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อทรงวิมุตติหลุดพ้นไม่กังวลกับกองทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลายอีกต่อไปเป็นเวลานาน ซึ่งแสนนารำคาญและกังวลใจนักหนา ได้นำไปพิจารณาเพื่อหาทางออกโดยอาศัยกองทุกข์ในขั้นนี้เป็นหินลับสติปัญญาให้คมกล้า ตามแต่อุปบายจะพลิกแพลงแก้ไขตนด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งมีมากมายเหลือที่จะนำกล่าวได้ละเอียดทั่วถึง เพราะการพิจารณาธรรมทั้งหลายเป็นเทคนิคของแต่ละรายจะผลิตมาใช้เพื่อปลี่ยนตน

ใครเป็นนักใคร่ครวญไตร่ตรอง ผู้นั้นจะเจอทางออกจากกองทุกข์ในเรือนจำแห่งวัฏฏสงสาร มีพระนิพพานเป็นที่สถิต มีความสงบสุขเป็นนิจันันดร แต่ใครกลัวทุกข์ ไม่ยอมพิจารณา ก็เท่ากับสงวนหัวหนามที่ฝังจมอยู่ในฝาเท้าไว้ให้กำเริบเป็นหนองและทำความเจ็บปวดแสบร้อนนอนอนครางไปนาน และอาจทำความกำเริบจนเท้าเสียใช้การอะไรไม่ได้ กลายเป็นคนพิการง่อยเปลี้ยเสียอวัยวะไปได้ ส่วนผู้เห็นภัยรับถอดถอนหนามออกเสีย แม้จะเจ็บปวดเพียงไรในขณะนั้นก็ยอมทนเอา แผลก็ในวันจะหาย ความเจ็บปวดก็ไม่ทรมานไปนาน และมีวันจะหายกลายเป็นผู้หมดทุกข์กังวลในวันข้างหน้า เพราะกล้าเผชิญทุกข์เพื่อนำสุขมาสู่ตน ท่านผู้นี้นับว่าสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ตนโดยถูกต้อง ท่านที่กล้าหาญต่อสู้พิจารณาทุกขเวทนาในขั้นนี้ก็เช่นกัน แม้ทุกข์จะมีมากน้อยก็สามารถพิจารณาจนรู้ทั่วถึงความจริงทุกส่วน ไม่สงวนไว้เพื่อก่อไฟเผาตนไปนาน คำว่า "นิพพาน" จะเป็นสมบัติอันพึงพอใจในวันหนึ่งแน่นอน หนีไม่พ้น

ท่านว่าทุกข์ควรกำหนดรู้ นั่น กำหนดจนรู้ประจักษ์ใจจริงๆ ดังที่อธิบายมานี้แล ชื่อว่ากำหนดรู้ และสักจะทั้ง

สองคือ ทุกข์กับสมุทัย ด้วยมรรคคือสติกับปัญญาที่ทำงานถอดถอนกิเลสไปพร้อมๆ ในขณะเดียวกัน ท่านว่าทุกข์ควรกำหนดรู้ สมุทัยควรละนั้น ถ้าไม่นำสติกับปัญญาซึ่งเป็นองค์ของมรรคมากำหนดรู้และละถอนแล้วจะเอาอะไรมารู้และมาละถอน นิโรธความดับกิเลสของทุกข์ทั้งหลายจึงจะมีทางดับทุกข์ได้ จำต้องนำสติกับปัญญามาทำงานด้วย ในขณะเดียวกัน ทุกข์ก็จะดับไปโดยลำดับจนดับสนิทด้วยอำนาจของมรรค จึงเป็นทางแสดงออกได้ การเกี่ยวโยงกันระหว่างสังขารทั้งสี่จึงแยกกันไม่ออก ต้องทำงานเกี่ยวเนื่องกันเหมือนลูกโซ่ตลอดไปแต่ต้นจนวสาน สติปัญญาที่เป็นองค์ของมรรคมีกำลังเพียงไร กิเลสชนิดต่างๆ ก็ยอมอ่อนกำลังลงเพียงนั้น แม้นิโรธความดับแห่งกิเลสของทุกข์ทั้งหลายย่อมค่อยๆ ดับไปตามกำลังของมรรค จนไม่มีกิเลสของทุกข์เหลือหลออยู่ภายใน กลายเป็นความบริสุทธิ์ขึ้นมาล้วนๆ โดยไม่ต้องไปหาจากที่ไหน แต่มีอยู่ที่ดวงใจหมดกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้วนั่นแล คำว่าพุทธะแท้ก็หมายอันนี้ ธัมมะแท้ก็หมายอันนี้ สังฆะแท้ก็หมายความว่าความบริสุทธิ์นี้ คำว่าธรรมคืออะไรก็คืออันนี้แล ที่เป็นธรรมแท้ซึ่งโลกกราบไหว้เฝ้าฝันมานาน

ท่านผู้ประสงค์อยากพบอยากเห็นธรรมแท้คืออะไรอย่างถึงใจ จึงไม่ควรมองข้ามการอบรมใจดวงพร้อมที่จะเป็นธรรมทั้งแท่งอยู่ทุกเวลานี้ การแปลชื่อของธรรมว่าคืออะไร จะแปลจนจรดขอบฝั่งมหาสมุทรทะเลก็ไม่มีความหมายสงสัยได้ แปลไปกว้างขวางเท่าไร ความสงสัยไม่มีทางยุติลงได้ เช่นเดียวกับคนไม่เคยเห็นเพชรนิลจินดา แม้จะถ่ายภาพมาดูจนกองเท่าภูเขาก็เป็นเพียงภาพของเพชรนิลจินดาอยู่เท่านั้น มิใช่ตัวจริงของเพชรนิลแท้ พอจะทำความสงสัยให้หายได้ด้วยการดูภาพนั้นเลย แต่จะทำให้หายสงสัยได้ด้วยกาเห็นเพชรนิลอันแท้จริง ฉะนั้น ธรรมจึงเป็นธรรมชาติลึกลับเมื่อยังค้นไม่พบ แม้จะอ่านธรรมเรียนธรรมได้มากมายเพียงไรก็เท่ากับการถ่ายภาพเพชรนิลจินดามาให้คนไม่เคยพบเคยเห็นดูกันนั่นแล จะไม่สามารถตัดความสงสัยได้เลย

การตัดความสงสัยในธรรมว่าคืออะไรเป็นต้นได้นั้น จึงควรเรียนเรื่องของใจซึ่งเป็นเรื่องของธรรมโดยตรง เรียนรู้มากเพียงไรย่อมจะทราบเรื่องตัวของธรรมมากเพียงนั้น จนทราบธรรมโดยตลอดทั่วถึงภายในใจตัวเอง เมื่อทราบประจักษ์กับใจโดยสมบูรณ์แล้ว ย่อมสิ้นสงสัยลงในทันทีทันใด และสิ้นสงสัยตลอดกาล คำว่าธรรมคืออะไร ก็คือสิ่งที่รู้ๆ เห็นๆ อยู่กับใจนี้เอง จะเป็นอะไรอื่นมาจากไหน แต่ทั้งที่รู้้อย่างเต็มใจ เวลาจะอธิบายให้ถูกต้องตามความจริงของธรรมเท่านั้น ไม่มีทางอธิบายได้เลย เพียงเบรียบๆ เปเรยๆ ไปอย่างนั่นเอง เหมือนเวลาเกิดคันภายในลำคอขึ้นมา ไม่ทราบจะเกาอย่างไรให้ถูกกับจุดที่คันนั้นได้ เกาเท่าไรก็เกาได้แต่ภายนอก ส่วนภายในที่คันจริงๆ เกาไม่ได้ เกาไม่ถูก ทั้งที่รู้จุดที่คันอยู่อย่างเต็มใจ ฉะนั้น คำว่าธรรมจึงเป็นธรรมชาติละเอียดสุขุมมากในความรู้สึกทั่วๆ ไป และมีผู้สงสัยไต่ถามกันยุงตลอดมา แต่ก็ไม่มีท่านผู้ใดสามารถอธิบายให้เป็นที่เข้าใจพอหายสงสัยได้ตลอดมาและยังแน่ใจว่าตลอดไปอีกเช่นกัน ท่านนักปฏิบัติที่ทราบตนด้วยความเด็ดๆ เผ็ดๆ ร้อนๆ เช่น การนั่งต่อสู้อุทกเวทนาด้วยสติปัญญาไม่ห่อถอย มักเจอธรรมดวงที่แปลยากๆ อธิบายยากๆ เร็วกว่าธรรมดาที่ควรจะเป็น โดยมากครูอาจารย์ที่ได้ธรรมเด็ดๆ จังๆ มาสอนหมู่ชน ท่านมักได้ด้วยวิธีดังกล่าวเป็นส่วนมาก มากกว่าได้โดยทางธรรมดาที่ค่อยเป็นค่อยไป แม้เวลามาสอนผู้อื่นก็มักจะสอนตามนิสัยที่ท่านเคยฝึกอบรมมา คือสอนชนิดเผ็ดๆ ร้อนๆ ทั้งกิริยาอาการและสัมผัสเสียงอรรถธรรม มันกลมกลืนกันไปในขณะเดียวกัน ดังท่านอาจารย์มั่นเป็นตัวอย่าง แต่ผู้ตั้งใจต่ออรรถธรรมจริงๆ ฟังแล้วถึงใจ ได้ผลผิดธรรมดาอยู่มาก ผู้เขียนเป็นคนปามีนิสัยหยาบมาตั้งเดิม จึง

ชอบการแสดงแบบนั้นมาประจำนิสัยไม่จัดจาง ก็เลศคงยังหยาบอยู่มากจึงชอบของแข็งๆ ดีเอาๆ ใจรู้สึกหมอบง่าย ไม่กล้าลำพองผยองตัว้วยุ่หนัก เหมือนที่เคยเก่งกายฉลาดกว่าครูตอนที่ยังไม่เคยพบของแข็งของคนลับเขก ท่านอาจารย์มั่นท่านรู้นิสัยคนเก่งไม่ได้เรื่องได้ราว จึงมักมอบแต่เครื่องดัดสันดานเจ้าบอนนี้ให้เสมอมา แทนที่จะยื่นผลไม้ลูกหอมหวานให้ เมื่อถูกยฆานานสำคัญๆ หนักๆ เข้า เพียงได้ยินเสียงและได้ยินชื่อท่านเท่านั้น เจ้าบอนนี้วิ่งหาที่หมอบหลบซ่อนเร็วยิ่งกว่าลิง ซึ่งเป็นเรื่องที่ดีเยี่ยมและเหมาะสมเสียเหลือเกิน แม้ทุกวันนี้เจ้าบอนนี้ยังกลัวท่านอยู่เลยไม่หายโดดกึ่งนั้นกึ่งนี้อย่างโลดโผนนัก เพียงระลึกถึงท่านก็หมอบราบทันที

ท่านที่ชอบเที่ยวหาที่เด็ดๆ เป็นที่บำเพ็ญหนึ่ง ท่านที่ชอบนั่งอยู่ในที่เปลี่ยวๆ น่ากลัวหนึ่ง ท่านที่ชอบอดอาหารเพื่อเร่งความเพียรอย่างถึงใจหนึ่ง ท่านที่ชอบนั่งสมาธินานๆ และต่อสู้กับทุกขเวทนาด้วยสติปัญญาหนึ่ง และท่านที่ชอบฝึกกรรมตนด้วยวิธีต่างๆ เหล่านี้ เวลาสนทนาธรรมภายในกับท่านรู้สึกอัศจรรย์ใจอย่างบอกไม่ถูก ธรรมที่ท่านเล่าให้ฟังแต่ละครั้งเป็นธรรมที่เกิดจากจิตใจจริงๆ ทั้งแปลก ทั้งพิสดาร ทั้งอัศจรรย์ หาฟังได้ยาก ดูกริยาทำทางเคร่งขรึมสำรวมเป็นที่น่าขยาดครั้นคร้ามอยู่ภายใน สมกับธรรมที่ท่านระบายออกอย่างแท้จริงและน่าเลื่อมใสอย่างลึกซึ้ง แต่กับบุคคลทั่วๆ ไป ท่านทำตัวเหมือนคนโง่ที่ไม่รู้ธรรมอะไรเลย พูดน้อยไม่ชอบสังคัมกับใคร ชอบอยู่ลำพังคนเดียว ชอบไปคนเดียว ไม่ชอบเทศน์ชอบสนทนากับใคร เหมือนไม่รู้อะไรจริงๆ แต่กับผู้สนิทสนม เวลาท่านพูด ฟังแทบไม่ทัน ธรรมไม่ทราบไปเอามาจากไหน ไหลออกมาเหมือนน้ำเหมือนท่าไม่มีอัดมีอัน พูดไม่ค่อยซ้ำซาก วันหนึ่งได้เรื่องหนึ่งมาพูด อีกวันหนึ่งได้เรื่องหนึ่งมาสนทนา ซึ่งเป็นธรรมภายในล้วนๆ เมื่อคิดเดาตามความรู้สึกแล้ว ท่านน่าจะรู้ธรรมภายในใจเรื่อยๆ ในเวลาหนึ่งๆ สมกับเป็นผู้มีความเพียรกล้าไม่กลัวตายไม่หมายป่าช้า ถึงกาลเวลาแห่งชีวิตสังขารที่ไหน คงสลัดทิ้งอย่างไม่อาลัยเสียตายเลย ผิดกับคนทั้งหลายมาราวฟ้ากับดิน การขบฉันก็ง่าย อะไรก็ได้ทั้งนั้น การพักอยู่หลับนอนก็ง่าย การไปก็ง่ายไม่ห่วงหน้าห่วงหลัง ก้นเบาหูไว ใจเด็ดราวกับผึ้งเพชรไว้ในใจ เวลาเข้าทางจงกรมแล้วก็ชั่วโมงก็ไม่ออกมา ไม่ว่าจะกลางวันหรือกลางคืน ประกอบความเพียรเหมือนคนมีราตรีเดียวเสมอกัน เวลาเข้านั่งสมาธิภาวนา ร่างกายเป็นเหมือนหัวตอ ก็ชั่วโมงไม่ยอมลุกจากที่ ทำแบบให้เกิดความอัศจรรย์แก่เราผู้ได้เห็นได้ชมเสียทุกอย่างไม่มีทางต้องติ และเป็นคติตัวอย่างอันดีทุกๆ อิริยาบถ เมื่อเป็นเช่นนั้นกิเลสจะมีจำนวนที่พันที่ล้านตัวก็พลอยถูกทำลายด้วยความเพียรท่าต่างๆ นอนตายกองกันอยู่ในที่ต่างๆ กองเท่าภูเขาเป็นแน่ ถ้าเป็นเหมือนด้านวัตถุ คือตายอยู่ในทางจงกรมบ้าง ตายอยู่ที่นั่งสมาธิภาวนาบ้าง ตายอยู่ได้ร่มไม้ชายเขาบ้าง ตายอยู่บนหินดานกลางเขาบ้าง ตายอยู่ตามหินผาหน้าถ้ำบ้าง ตายอยู่เงื้อมผาป่าไม้บ้าง ตายอยู่ตามป่าช้าป่าช้าบ้าง ตายอยู่ในที่ที่นั่งยี่นดินทำความเพียรบ้าง ตายอยู่บนที่นอนหมอนมุ้งบ้าง ทั่วบริเวณสถานที่ทำความเพียรต่างๆ ถ้ากิเลสเป็นตัวเป็นตนเหมือนสัตว์ เหมือนคนก็คงเป็นป่าช้าที่น่ากลัวมาก มีทั้งผีดิบผีสดตายเก่าตายใหม่ และตายด้วยการถูกทำบาปเพราะความเพียรวิธีต่างๆ จนไม่ชนะจะเผาฝังศพนั้นเลย ถูกผู้เป็นนักกลัวผีไปเจอเข้า น่ากลัวจะไม่มีลมหายใจวิ่งกลับไปบ้าน เพราะผีกิเลสชนิดต่างๆ ถูกสังหารทำลายด้วยน้ำมือ ตายถมตายเกลื่อนกลาดบาดตาสลัดใจที่ไม่เคยพบเคยเห็นในชีวิตจนประมาณไม่ถูก แต่ท่านผู้สังหารกิเลสชนิดต่างๆ ด้วยความเพียร ท่านกลับเป็นผู้สบายหายกังวลหมั่นหมองสนุกครองมหาสมบัติภายในอันประเสริฐแต่ผู้เดียว ไม่มีอะไรเข้าไปเกี่ยวข้องวุ่นวาย ผิดกับสมบัติภายนอก ซึ่งมีมากมายเพียงไร คอยแต่จะหลุดมือหายไปด้วยเหตุต่างๆ ทั้งจากตัวเองเป็นผู้ทำลายสังขาร ทั้งจากโจรจากมาร ซึ่งมีมากกว่าตาสับปะรด

นอนก็เป็นทุกข์ นิ่งก็เป็นทุกข์ เพราะการคอยระวังรักษา แม้เช่นนั้นยังกลับเป็นภัยแก่เจ้าของอีกด้วย ดังธรรมท่านว่า **โลภ ธมฺมานํ ปริปนฺโน** ความโลภเป็นภัยแห่งธรรมคือความสงบเย็นทั้งหลายดังนี้ ผู้มีความโลภเข้าครอบงำเป็นเจ้าของวาสนาบนหัวใจแล้ว ธรรมคือความสงบสุขย่อมไม่มีทางเจริญงอกงามในใจได้ ต้องถูกความโลภทำลายหายสูญเกลี้ยงไม่มีเหลือหลงอยู่ได้ ฉะนั้น ผู้หวังความผาสุกเจริญใจด้วยธรรมเป็นที่จืดจางแพ้งแห้ง จำต้องสำนึกตัวกลัวความโลภอันเป็นตัวมหาวินาศ และทำความเข้มงวดกวดขันมันที่คอยทำลายธรรมภายในใจอยู่ตลอดเวลา อย่าย่ำล่อยให้เป็นผู้เป็นเจ้าของซึ่งอาจถึงขนาดทำให้ตายทั้งเป็นก็ได้ ถ้าผลอดตัวมัวสุ่มกับมันมากนัก ความโลภตัวนี้ถ้าเป็นสัตว์ก็คือสัตว์ตัวคอยทำลายโลก ไม่เคยทำคุณให้แก่ใครแม้แต่บ่อยเลย ถ้าเป็นเชื้อโรคก็เป็นชนิดที่โลกขยาดครั่นคร้ามมาก ยากจะรักษาให้หายได้ ถ้าลงได้เกาะกินรายใดเข้าแล้ว เป็นโรคชนิดที่ผู้นั้นต้องหมดหวังทั้งที่ลมหายใจยังมีอยู่ เพียงรอวันเวลาที่วาระสุดท้ายปลายแดนของชีวิตจะสิ้นลงเท่านั้น อย่างอื่นที่โลกต้องการนั้นไม่มีหวังจากโรคพรรค์นี้ ดังนั้น ผู้หวังสารคุณเป็นเครื่องหนุนเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยหายใจเต็มปอดทั้งปัจจุบันและอนาคต จึงควรเริ่มคิดนึกตรึกตรองเพื่อเห็นโทษของมันที่บรรจุโทษไว้อย่างเต็มตัวยิ่งกว่าวัตถุระเบิดเครื่องทำลายเป็นไหนๆ เพราะวัตถุเครื่องทำลายต่างๆ โดยมากเวลาแสดงตัวย่อมมีเสียงสะเทือนสะท้านชุก้ารามให้ปรากฏพอโลกได้ทราบฤทธิ์ของมัน และเกิดความกลัวรีบพากันหาที่หลบซ่อนจนสุดวิสัยที่จะตะเกียกตะกายเพื่อหลบภัยเอาตัวรอดได้ ส่วนความโลภออกแสดงตัว มิได้ทำแบบนั้น แต่ชอบวางกับดักไว้อย่างลึกลับในหัวใจคนทุกชาติชั้นวรรณะ แม้พระเถรเถรชื่อก็ดูเหมือนหน้าว่าจะเกรงขามบ้างเลย ถ้าหัวใจต่ำทราชมพอมันคว้าได้ ต้องคว่ำมาขยี้ มาเป็นเครื่องมือ มาเป็นคณงานของมันทันที และตั้งโรงงานผลิตลงที่หัวใจดวงนั้น บังคับบัญชาใจผู้ที่มีมันฝึกอบรมมาจนเชี่ยวชาญคล่องแคล่ว ให้ออกทำงานคิดหารายได้ร่ำรวยด้วยวิธีต่างๆ จะได้มาด้วยวิธีผิดๆ พลาดๆ ฉลาดแกมโกงใดๆ เป็นเอาทั้งนั้น ขอแต่ให้ได้มากก็เป็นทีพอใจของนายผู้ตั้งรายรับรายจ่ายไว้สูง จนใจที่มีความระลึกรู้บุญบาปอยู่บ้าง บรรดามนุษย์ธรรมทั่วๆ ไปไม่สามารถอาจเอื้อมทำลงได้ มันมอบหน้าที่ให้พนักงานตัวโปรดสำคัญคือใจ เป็นผู้ดำเนินงานคิดค้นและสั่งเสียกิจการต่างๆ ออกทางกายวาจา ให้เที่ยวแสดงหารายได้คนละทิศละทาง ทั้งใกล้และไกล ทั้งในและนอก ทั้งทางน้ำและทางบก ทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งยืนทั้งเดิน ทั้งนั่งทั้งนอน เว้นแต่เวลาหลับ ตามสถานที่ต่างๆ ที่เห็นว่าเหยื่อชุกชุมมาก ทั้งกอบโกยทั้งโรยทุกซอกซบหน้าคนไม่ว่าหน้าว่าเป็นใคร ทั้งกล้าคิดกล้าพูด กล้าทำได้ที่แจ้งที่ลับ ไม่มีกระดากอายว่าใครจะตำหนิและเกลียดชังหน้าหรือเคียดแค้นเพียงไร ขอให้ได้ตามคำสั่งของมหาอำนาจ คือ **โลภ ธมฺมานํ ปริปนฺโน** ก็เป็นที่พึงพอใจ การเก็บรักษาไม่ยอมให้รั่วไหลไกลมือฉนั้น นายโลภต้องสั่งเก็บแบบไม่คิดว่าโลกกว้างแสนกว้างจะมีที่เก็บหรือไม่ แต่เก็บสั่งสมเสียจนลืมนึกว่า "เรานี้จะฝันเป็นคนอยู่ค่าฟ้าทำทนายความตายตลอดไป หรือเป็นคนมีป่าช้าเหมือนมนุษย์ทั่วๆ ไป หรือเป็นคนประเภทไหนกันแน่" เพราะมันร้ายมนต์ปิดหูปิดตาและปิดใจไว้อย่างมิดชิดชนิดไม่ให้มีโอกาสเหลือบมองดูหน้าตา มันว่ามีความลับลมคมในประการใดบ้างเลย แม้อาการของความโลภที่พาให้แสดงตัวออกมาก็ไม่มีความน่าดูเลย ไม่ว่าจะพาให้มนุษย์เพศวัยใดแสดง หรือคนชาติชั้นวรรณะใดมีอำนาจมากน้อยเพียงไรแสดง ไม่เป็นที่น่าดูเอาเลย นอกจากน่าเกลียด น่าเอือมระอา น่าโลกจะแตกบรลัยไปถ่ายเดียวเท่านั้น เพราะไปแห่งความโลภระบอบเผาผลาญทนมกตัวอยู่ไม่ได้

เพราะเหตุดังที่รู้ๆ เห็นๆ กันอยู่อย่าเติมตาเติมใจไม่ปิดบังลี้ลับนี้แล ธรรมของพระพุทธเจ้าจึงควรได้รับรอง

ยืนยันส่งเสริมว่าเป็นสวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบแท้ ดังความโลกที่ธรรมท่านแสดงไว้ว่าเป็นอันตรายแก่ความสงบสุขของบ้านเมือง ที่ท่านว่าความโลกเป็นภัย ก็มีได้ว่าไว้เพียงวันนี้และวานนี้เท่านั้น แต่ธรรมนี้เคยปรากฏแก่โลกมานานพร้อมกับศาสนาที่นำออกประกาศสอนโลก โลกจึงพอทราบหรือพอเดาได้ว่า ความโลกนี้เคยเป็นภัยแก่โลกมานานเช่นเดียวกับธรรมที่สอนไว้เป็นเวลานาน จึงควรรู้สึกโทษของมันบ้างแม้ชั่วขณะฟ้าแลบก็ยังมี ความสงบสุขชั่วขณะหนึ่ง ไม่มีติดติดตาอยู่ตลอดไป ภัยตัวโลกนี้ไม่เคยทำคุณให้แก่ผู้ใดแต่ไหนแต่ไรมา แม้ใครจะชมมันว่าดีทั่วโลก แต่ผลที่ไม่เป็นไปตามความคิดความคาดหมายของใครทั้งสิ้น ต้องเป็นไปตามแผนของมันที่เคยเป็นมาตั้งแต่มันตายตัวไม่มีการเปลี่ยนแปลง นักปราชญ์ท่านฆ่าความโลกตัวอุบาทว์ได้แล้วท่านอยู่เป็นสุข ผิดกับพวกเราที่ต่างพากันส่งเสริมความโลกให้เจริญและมีอำนาจยิ่งขึ้นจนแทบจะไม่มีโลกให้มันอยู่ ถ้าเป็นวัตถุเช่นกับวัตถุทั้งหลาย ต้องล้นโลกไม่มีที่เก็บเลย เพราะต่างคนต่างผลิต ต่างคนต่างนำออกใช้อย่างออกหน้าออกตา จนล้นล้นนี้ในความกระดากอายุมนุษย์ของที่ได้รับยกย่องว่าเป็นภูมิที่สูงส่งด้วยความฉลาดและศีลธรรม แม้จะแสวงหาทรัพย์สมบัติมาได้กองเท่าภูเขา เพราะอำนาจแห่งความโลกที่ผิดทางเป็นผู้บังคับจุดลากให้ทำ ก็หาความสุขมิได้ตลอดวันตายก็ตายไปเปล่าๆ ฝ้าแต่กองทุกข์ที่ความโลกพาชวนชววยสร้างไว้อย่างมากมุล ความเป็นสิ่งที่น่าสลดนี้ ถึงตัวเองไม่นึกกลัว คนอื่นๆ ก็นึกกลัวแทน เพราะมีใช้เป็นสิ่งที่ดีควรกลัวหาญ บทเวลาเผาผลาญ มันเผาผลาญจริงๆ ไม่ไว้หน้าใคร เท่าที่โลกทั้งส่วนย่อยส่วนใหญ่ปรากฏเป็นความเดือดร้อนขึ้นทุกวัน แทบพูดได้ว่าเป็นทวีคูณ ก็เพราะความโลกนั้นแลเป็นตัวจักรสำคัญที่ทุกสิ่งจะพึงหมุนตามอย่างยั้งตัวไม่ได้ จะมีอะไรที่โหมมาเป็นตัวทรงอำนาจราชศักดิ์ให้โลกต้องหมุนตามจนไม่เป็นตัวของตัวอยู่ตลอดมา ยิ่งกว่าความโลกที่ได้เสกสรรปั้นยอให้เป็นเจ้าใหญ่ นายโตบนหัวใจคนอยู่เวลานี้ คำว่าเจ้าตัวโลกนี้ มันโลกได้ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เลือกหน้าว่าเป็นอะไร ขอแต่ให้มันชอบใจ แม้พระจันทร์บนฟ้ามันก็บังคับให้ขึ้นไปจับจงปักธงบ่งบอกว่าเป็นเจ้าของได้ ไม่เกรงกลัวและอายุใครจะหัวเราะเยาะเอาบ้างเลย คือกิเลสกำมันก็ไม่กลัว วัตถุประสงค์มันก็ไม่ถอย ถ้าลงได้ชอบใจแล้วมันโลกอย่างไม่มีเมืองพอ ตายเป็นตาย สู้เสมอไม่มีถอย แม้จะมีเครื่องบำรุงบำเรอแวดล้อมอยู่อย่างพอกพูนทับถมจนมองไม่เห็นตัวมัน มันก็ไม่กลัวหนัก ถึงหลังจะหักมันก็สู้ก็แบก ไม่มีคำว่ากลัวว่าถอย คำว่าถอยหรือพอที่เอื้อกับเรื่องทั้งหลาย พรรคนี้เป็นไม่ปริปากพูด เพราะท้องมันมิได้หุ้มด้วยหนังด้วยเนื้อเหมือนท้องคนท้องสัตว์ แต่หุ้มด้วยความโลกไม่มีเมืองพอชนิดเดียวกัน มันจึงอยู่ด้วยกันไปด้วยกันสู้ด้วยกันได้อย่างพอตัว ชนิดถึงไหนถึงกัน ไม่กลัวว่าท้องจะแตกหลังจะหักตัวจะตายและขายหน้าไม่มีขึ้นดี สิ่งที่ต้องใจมีเท่าไร มันเที่ยวเก็บกวาดมาใช้เต็มหัวใจ ถ้าใจเป็นเหมือนภาชนะอื่นๆ ต้องแตกเป็นผุยผงไปนานแล้ว แต่ใจเป็นนามธรรมอันเหนียวแน่นแก่นทนนานต่อภาวะทั้งหลาย จึงพอทนอยู่ได้ไม่บรล้วยไปกับสิ่งกตถ่วงทำลายทั้งหลายซึ่งมีอยู่กับใจเป็นประจำ แม้เช่นนั้น เรายังไม่สะดุดใจคำนึงถึงความสำคัญของจิตยิ่งกว่าคำนึงถึงสิ่งทำลายทั้งหลาย ฉะนั้น ใจแม้เป็นสิ่งที่รับประโยชน์แก่เราอย่างมหาศาล จึงมักถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามยถากรรม ไม่ค่อยมีผู้สนใจเหลียวแลบ้างเท่าที่ควร แต่สิ่งที่เป็นข้าศึกต่อใจนั้นมักจะได้รับ ความยกย่องชมเชยจากคนทุกชั้น สิ่งนั้นจึงนับวันเพิ่มความฉลาดแหลมคมแลฉลาดใจให้เกิดความชอกช้ำต่ำทรามลงไปทุกที ไม่มีเวลาเป็นอิสระได้แม้ชั่วขณะหนึ่ง พอให้ทราบได้ว่าขณะนี้ เป็นโอกาสของใจที่พอมีความสงบสุขบ้างจากการกตถ่วงต่างๆ สมกับใจเป็นใหญ่และมีสาระสำคัญในตัวเราตัวท่านทั่วโลกดินแดนที่จะเป็นเช่นนั้นบ้าง แต่ใจกลับเป็นผู้ยอมรับเสวยผลทนทุกข์อยู่เป็นนิจ ทั้งที่มีสมบัติเงินทองมากแทบไม่มีที่เก็บรักษา ซึ่งหามาเพื่อบำรุงความสุขทางกายทางใจ แต่ไม่สามารถนำมาบำบัดเยียวยาพอมีความสุขได้บ้างเท่าที่ควร ไม่ทุกข์ร้อนจนไม่มี

วันกำหนดปลดปล่อยเสียบ้าง

ปฏิบัติที่พระอุดมศีลธรรมฐานท่านพยายามตะเกียกตะกายเพื่อความหลุดรอดด้วยวิธีต่างๆ ดังที่ท่านกำลังอ่านอยู่ขณะนี้ นอกจากเกี่ยวกับกิเลสตัวอุบาทว์เหล่านี้เป็นเหตุให้ท่านต้องทนทุกข์ทรมานด้วยข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดมันแล้ว ก็ยังมองไม่เห็นที่ท่านทำเพื่ออะไร ที่พอทราบและมาลงนี้ล้วนแต่อุบายวิธีที่ท่านผู้หวังเล็ดรอดจากบ่วงมารที่กล่าวมา ท่านพยายามเสือกคลานตามสติกำลังความสามารถของแต่ละท่าน ดังที่เห็นความแตกต่างกันในวิธีดำเนิน องค์หนึ่งหนักไปในทางหนึ่ง องค์ที่กำลังพรรณนาเรื่องท่านยังไม่จบ คือ องค์ชอบนั่งสมาธินานๆ เป็นเวลาหลายชั่วโมงเพื่อรู้แจ้งทุกข์เวทนาในกายในใจ แต่เผชิญมีเรื่องกิเลสตัวโลกเข้ามายุ่งในวงการ จึงได้หยิบยกขึ้นแสดงพอหายเพื่อบ้างตามนิสัยคนมักเพ้อ แล้วจึงได้ย้อนกลับมาแสดงเรื่องท่านต่อไปอีก หวังว่าท่านผู้อ่านคงทราบคนมีนิสัยเลยชอบเขตได้ดีและให้อภัยตามเคย

เท่าที่ทราบมา ในวงปฏิบัติ พระอุดมศีลธรรมฐานท่านชอบฝึกทรมานตนด้วยการนั่งนานๆ นั้นรู้สึกมีมากองค์ เช่นเดียวกับวิธีอื่นมีการผ่อนอาหารหรืออดอาหารเป็นต้น โดยท่านให้เหตุผลว่า การนั่งนานมิได้นั่งเพื่อต่อสู้กับทุกข์เวทนาแบบตื้อที่ไม่ใช้หัดสติปัญญา แต่นั่งด้วยการใช้หัด สู้ด้วยหัดคือสติปัญญาเป็นต้น หัดสติปัญญาเพื่อรู้แจ้งเวทนาทั้งหลาย อันเป็นหลักสังขารซึ่งมีอยู่ในกายในจิต การกำหนดทุกข์เวทนาด้วยวิธีเปลี่ยนอิริยาบถต่างๆ นั้น ท่านว่าเมื่อพิจารณาแล้วเป็นเรื่องเรากลัวทุกข์ต่างหาก มิใช่เรื่องสู้เพื่อรู้ทุกข์ เพราะอิริยาบถปิดบังทุกข์ไม่สามารถมองเห็นทุกข์ได้อย่างประจักษ์พอเชื่อตัวเองได้ในคราวจำเป็น การรู้เห็นความจริงในสังขารมีทุกข์เป็นต้นนั้น รู้เห็นด้วยการต่อสู้ในเวลานั่ง รู้สึกว่ารู้เห็นอย่างถึงเหตุถึงผลถึงจิตถึงใจจริงๆ เป็นที่แน่ใจและเชื่อตัวเองได้ทั้งปัจจุบันและอนาคต ไม่สะทกสะท้านหวั่นไหวต่อทุกข์เวทนาแม้จะมีความสาหัสเพียงไร ในเวลานั้นตลอดวาระสุดท้ายคือความตายที่เคยหวาดกลัวมาประจានิสัยก็ไม่กลัว เพราะการกลัวตายกับกลัวทุกข์ขึ้นอยู่ในฉากอันเดียวกัน ซึ่งเป็นการฝืนความจริงอันเกิดจากการพิจารณาไม่รอบคอบตามหลักความจริง เมื่อพิจารณารอบคอบจนเห็นความจริงในทุกข์และความจริงในคำว่าเกิดว่าตายอย่างถึงใจแล้ว จะกลัวลมกลัวแล้งไปหาประโยชน์อะไร เพราะธรรมชาติของธาตุสี่ คือดิน น้ำ ลม ไฟ ประชุมกันในร่างกายและสภาพของใจแล้ว ต่างก็เป็นธาตุดั้งเดิมและเป็นของไม่ตายด้วยกัน เป็นเพียงเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น คือ ธาตุสี่เมื่อสลายจากส่วนผสมแล้ว ก็ลงไปสู่ธาตุเดิมของตนอยู่เท่านั้น มิได้ฉิบหายไปในไหน ส่วนใจก็เป็นใจอยู่ตามเดิม ทั้งที่อาศัยอยู่ในร่างคนร่างสัตว์ชนิดต่างๆ ในสามภพ ทั้งที่มีได้อาศัยอยู่ในร่างใดๆ เช่นใจของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระชีนาสพทั้งหลาย ที่เป็นใจบริสุทธิ์ล้วนๆ แล้วจึงไม่ควรจะกลัวที่หาเหตุผลกลไกอะไรมิได้ ซึ่งเป็นเรื่องก่อภวนจิตใจให้ฟุ้งเฟ้อซุ่มมัวไปเปล่าๆ เพราะความคิดนั้นเป็นสาเหตุการรู้เห็นสังขารในขณะนั่งพิจารณาต่อสู้กันด้วยสติปัญญานั้น ทำให้เกิดความรู้เห็นผลรวดเร็วผิดธรรมดาที่ควรจะเป็น เมื่อได้รู้เห็นแล้วเป็นเครื่องฝังใจและยืนยันในตัวอย่างมั่นคงตลอดไป แม้จะไม่สามารถพิจารณาเห็นความจริงดังที่เคยเห็นแล้วทุกๆ ครั้งไปก็ตาม แต่สิ่งที่เคยรู้เห็นแล้วย่อมไม่กลับกลายเป็นอื่น คงเป็นความจริงอยู่ภายในใจตลอดไป นอกจากจะทำให้ชำนาญและกว้างขวางในความจริงส่วนละเอียดยิ่งขึ้นไป จนรู้เท่าและปล่อยวางได้โดยสิ้นเชิงเท่านั้น ฉะนั้น การพิจารณาทุกข์เวทนาที่เกิดขึ้นในเวลานั่งนานๆ ก็ดี ในเวลาเจ็บไข้ได้ทุกข์ก็ดี จึงเป็นทางให้รู้เห็นสังขารอย่างเปิดเผยได้โดยไม่มีปัญหาสำหรับท่าน

ที่เป็นนักต่อสู้ด้วยสติปัญญาจริงๆ แต่ทุกขเวทนาทั้งหลายย่อมไม่เกิดประโยชน์แก่เราที่ท้อแท้อ่อนแอแบบนั้นให้ทุกข์หายไปตามใจชอบ โดยมีได้พิจารณาเพื่อหาทางออกอะไรเลย ทุกข์ยังจะเป็นภัยแก่ผู้มันเพิ่มขึ้นโดยลำดับที่คิดฝันความจริง ดังนั้น ทุกข์แม้จะเป็นของมีอยู่ในคนและสัตว์ทั่วหน้ากัน จึงไม่ค่อยมีใครสามารถถือเอาประโยชน์จากทุกข์นั้นได้ โดยมากก็มักคิดว่าเอาทุกข์ที่ไม่พึงปรารถนานั้นๆ มาเผาผลาญตัวเองด้วยความคิดฝันธรรม แทนที่จะพิจารณาเพื่อนำทุกข์สมุทัยออกจากกายจากใจตามส่วนที่ควรแก่ฐานะ ดังที่ศาสนาสอนไว้

พระอุทตฺตกรรมฐานท่านมีความรู้ความเห็นผิดกับคนทั้งหลายอยู่มาก ดังปฏิบัติที่นำมาลงเป็นเรื่องเป็นแขนงตามที่ท่านเคยดำเนินมา นับว่าเป็นสิ่งที่น่าคิดอยู่มาก ทั้งนี้จะว่าเป็นความคิดเห็นและการปฏิบัติที่ออกนอกกลุ่มนอกทางก็ไม่ถนัดใจ เพราะหลักปฏิบัติที่ท่านดำเนินนั้นเข้ากับหลักความจริงคือสังขธรรมได้อย่างสนิท ไม่มีที่นาต้องติ จะว่าปฏิบัติเพื่อความอดตัวเยอหยิ่งก็ไม่ใช่ เพราะท่านมิได้มีเจตนาเกี่ยวกับเรื่องภายนอก แต่เป็นเจตนาเพื่อฝึกทรมานตนโดยเฉพาะเท่านั้น แม้ผลที่ได้รับก็ถูกตามความมุ่งหมายของธรรม คือรู้สังขธรรมอันเป็นหลักใหญ่ของศาสนา ท่านอาจารย์มั่นเองซึ่งเป็นอาจารย์ของพระกรรมฐานสายนี้ ท่านก็ดำเนินแบบนี้ และอบรมสั่งสอนศิษย์ตามที่ท่านเคยดำเนินมา มีการสอนให้เป็นนักต่อสู้เพื่อทุกขเวทนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นต้น สำหรับผู้เขียนเองไม่มีสติปัญญาสามารถจะนำปฏิบัติแห่งต่างๆ ของท่านมาวินิจฉัย เป็นเพียงคิดไปตามประสาว่าถ้าเรามีความอาจหาญสามารถต่อต้านกับกิเลสกองทุกข์ในชั้นจิตใจของตนได้อย่างท่าน ปานนี้น่าจะพ้นทุกข์ไปถึงไหนแล้ว คงไม่เป็นคนงุ่มง่าม ทรมานความคิดไหวพริบปัญญาดังที่เป็นอยู่เวลานี้ ซึ่งนำรำคาญตัวเองเหลือประมาณ การพูดการเขียนเรื่องของท่านผู้อื่นนั้น เมื่อทราบเรื่องของท่านย่อมพอพูดพอเขียนได้ แต่สำคัญที่เป็นคนจนปัญญาของตัวเองแบบพูดไม่ออกเขียนให้ใครฟังใครอ่านไม่ได้ จึงได้แต่นำเรื่องท่านผู้อื่นมาเขียนลงให้ท่านผู้อ่านทราบซึ่งอาจเป็นประโยชน์บ้างเท่านั้น เพราะคนเราต่างมีนิสัยวาทสนาลึกลับอยู่ภายในไปคนละแง่คนละทาง ท่านจึงสอนไม่ให้ประมาทกัน ท่านผู้อ่านทั้งหลายทั้งหญิงทั้งชายย่อมมีวาสนาบุญญาภิสมภารมาก หรือมากกว่าพระอุทตฺตที่ เป็นเจ้าของเรื่องและผู้เขียนราวฟ้ากับดินราวหินกับเพชร แต่ใครก็ไม่อาจทราบได้ เท่าที่ตะเกียกตะกายเขียนนี้ก็โดยคิดไปทำนองมหาเศรษฐีมีเงินเป็นล้านๆ ย่อมไม่อาจแยกตนออกจากคนใช้ในบ้านได้ จำต้องติดตื้อใช้สอยเขาอยู่เรื่อยไปในกิจการต่างๆ ทั้งที่ตนก็เป็นเศรษฐี นี้ก็คิดว่าคนนั้นได้เรื่องหนึ่งคนนี้ได้เรื่องหนึ่ง มาเล่าสู่กันฟังเพื่อถือเอาประโยชน์ตามที่เห็นควร เช่นเดียวกับเศรษฐีถือเอาประโยชน์จากคนใช้ในบ้านฉะนั้น ท่านที่อ่านและถือเอาประโยชน์จากวิธีการที่พระท่านปฏิบัติต่อกิเลสของตนก็น่าจะได้รับประโยชน์บ้างพอควร เพราะกิเลสชนิดต่างๆ ที่มีอยู่กับพระย่อมเป็นชนิดเดียวกันกับที่มีอยู่ในมนุษย์หญิงชายทั่วไป เราจึงพอมีทางคิดดัดแปลงแก้ไขกิเลสชนิดใดๆ ใหนๆ ชอบโดนเรื่องนั้นชอบชนเรื่องนี้อยู่เสมอ ให้อยู่ในความพอดีงามตาเย็นใจได้บ้าง ไม่เป็นกิเลสที่แสนงอนเอาใจยากดังที่เคยเป็นอยู่ ซึ่งโดยมากมักคล้อยตามมันแทบทุกกรณี จนมันได้ใจและกลายเป็นกิเลสที่เอาแต่ใจตัวและพาประพุดตีฝาวินต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงความเสียหายอันจะเกิดขึ้นแก่ตนและครอบครัว ตลอดจนงานต่างๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบให้กลายเป็นความเสียหายจนไม่มีประมาณพอแก้ไขได้ การฝืนกิเลสโดยชอบธรรมแม้จะน้อยเพียงไรย่อมไม่เป็นความเสียหาย นอกจากจะเกิดประโยชน์ไปโดยลำดับ จนกลายเป็นประโยชน์อย่างมหาศาลแก่ตนและบ้านเมืองเท่านั้น ผิดกับกิเลสฝืนเราและเราคล้อยตามกิเลสเป็นไหนๆ มันฝืนได้มากและคล้อยตามมันมากเพียงไร เราย่อมต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบมันมากเพียงนั้น การปล่อยให้มันฝืนมากและปล่อยตาม

ใจมันมากไปยิ่งนับวันเสียเปรียบมาก จนกลายเป็นคนหมดคุณค่าสาระสำคัญในตัวโดยไม่รู้สึกรู้ว่าอะไรก็ก้าว
 เข้าขั้นสุดวิสัยซึ่งน่าเสียดายอย่างยิ่ง ที่เป็นคนทั้งคนแต่ยอมปล่อยให้ตนเป็นสะพานทอดให้กิเลสชนิดต่างๆ ไต่ข้าม
 ศีรษะเหยียบย่ำไปมาราวกับสัตว์ที่ตายแล้ว ผู้เขียนเพียงคิดเรื่องกิเลสเอาเปรียบเราเท่านั้นก็โมโหขึ้นมา
 โดยลืมนึกไปว่าความโมโหก็คือกิเลสตัวหนึ่งซึ่งกำลังไต่ข้ามศีรษะเหยียบย่ำไปมาอยู่เช่นกัน แต่การโมโหเพื่อจะ
 เอาัดเราเปรียบเอาชัยชนะกิเลสที่เราเคยแพ้มันมานานนั้น รู้สึกจะไม่ใช่กิเลสชนิดที่ทำให้คนให้เสีย หากความ
 โมโหให้กิเลสเพื่อแก้แค้นกิเลสของตัวเองกลับเป็นการเพิ่มพูนกิเลสให้มากมุลขึ้นแล้ว ก็คงไม่มีท่านผู้ใดผ่านพ้นทุกข์ไป
 ได้ เพราะความเป็นคนใจจัดไม่มีมานะฮึดฮัดสู้กับมันบ้างเลย ตามสัญญาตญาณแห่งการต่อสู้ท้าวไป ทั้งคนทั้ง
 สัตว์ยอมมีมานะหรือความโมโหเข้าสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง จึงมีกำลังใจประกอบงานนั้นๆ จนสำเร็จจุลวงไปได้
 เพียงเขาเล่นกีฬากันยังมีมานะหรือความโมโหเข้าช่วยสนับสนุนจนวาระสุดท้าย ส่วนจะแพ้หรือชนะไม่สำคัญ
 เพราะเป็นคนละเรื่อง

พระอุทตฺตบางท่านเล่าว่า ความโกรธแค้นระหว่างกิเลสกับท่านรู้สึกจะไม่ผิดอะไรกับเขาทำสงครามกัน มัน
 มานะเคียดแค้นจนเห็นได้ชัดจริงๆ เวลาสู้กับกิเลสตัวสำคัญในคราวสำคัญ จนไม่ยอมลดราวาศอกให้กันเองเลย
 กิเลสก็เก่งไปทางหนึ่งที่ชอบเอาชนะเวลาเราเพลอตัว เราก็เก่งไปทางหนึ่งที่ชอบเพลอตัวให้มันอยู่เสมอ ทั้งที่ตั้งท่า
 ไม่ให้เพลอกก็ยังเพลอให้มันจนได้ ตอนรู้สึกตัวว่าเพลอให้กิเลสเอาของดีไปกินเกือบหมดแล้ว นี่แล มานะมันก็ขึ้น
 ความโมโหก็เกิด ความเพียรที่ได้รับการสนับสนุนจากมานะกับความโมโหก็แรงใหญ่ จนไม่รู้จักเป็นจักตาย ไม่รู้จัก
 สุขและทุกข์อะไรเลยเวลานั้น มีแต่ฟาดฟันหันแหลกกันจนสุดฝีมือของสติปัญญาศรัทธาความเพียรที่มีอยู่ กว่า
 จะเอาชนะมันได้แต่ละทอด เราแทบตายไปก่อนให้มันเป็นผู้เผาศพเราก็ยังมีในบางครั้ง เพราะความเพียรกล้าหวังเอา
 ชนะกิเลสเป็นทอดๆ ไป ท่านว่าผมเองถ้าไม่มีมานะความโมโหเข้าช่วยรู้สึกทำอะไรไม่ค่อยเป็นขึ้นเป็นอัน ยิ่งการรบ
 กับกิเลสความลามกของตัวด้วยแล้ว จะทำเล่นๆ แบบคนไม่มีหัวใจนั้นไม่ได้ แม้จะเดินจงกรมเกือบตลอดคืนก็ไม่
 เห็นมีผลพอเป็นที่ระลึกบ้างเลย ความเพียรนั้นเป็นความเพียรที่เห็นประจักษ์ใจชนิดจำไม่ลืมในชีวิต แม้ความรู้เห็น
 นั้นจะไม่ติดต่อกันตลอดไป จึงได้อาศัยวิธีนี้ช่วยตัวเองตลอดมา พอธรรมสองข้อนี้ห่างจากตัวบ้าง กิเลสขยับตัวเข้า
 มาทันที จำต้องจับธรรมนี้แนบกับตัวอยู่ตลอดเวลาจนสงครามระหว่างเรากับกิเลสตัดสินกันลงอย่างเด็ดขาดแล้ว
 โดยฝ่ายเราเป็นฝ่ายชนะทุกประตุนั้นแล จึงพอผ่อนคลายตัวลงได้ ผู้เขียนเป็นคนมีนิสัยดีคือ จึงเรียนถามท่านว่า
 เวลานี้ได้ตัดสินกันแล้วหรือยัง ฝ่ายไหนเป็นฝ่ายชนะทุกประตูละ ท่านยิ้ม และตอบว่าการต่อสู้กับกิเลสทุกชนิดด้วย
 วิธีต่างๆ นั้นเราพูดกันได้ แต่การชนะนั้นเราคอยฟังกันไปก็แล้วกัน ผมเชื่อแน่ว่าลงได้ทำงานแล้ว ผลต้องปรากฏไป
 ตามลำดับของงานที่ทำ นับแต่ส่วนเล็กไปถึงส่วนใหญ่และใหญ่สุด ผมเชื่อพระพุทธเจ้าว่าไม่เคยตรัสเป็นสองกับคำ
 หลอกหลวง ตรัสคำใดคำนั้นต้องเป็นคำจริงเสมอมา จึงเชื่อการกระทำของตัวว่าผลต้องเป็นคำของตัวแน่นอน นับแต่
 หยาบถึงละเอียดยุคและละเอียดยุค จะต้องได้ครองในวันหนึ่งถ้าไม่ได้ครองเวลานี้ ผู้ถาม : เวลานี้ท่านครองบ้าง
 หรือยัง ตอนนี้นั้นท่านไม่ตอบเลย มีแต่ยิ้ม

เท่าที่ทราบมานี้ก็พอจับเงื่อนสาระสำคัญได้ว่า ความมุนานะ และความโมโหให้กับกิเลสที่มีอยู่ในตน แล้ว
 ทำการแก้ไขหรือแก้แค้นกันด้วยวิธีต่าง ตามอุปนิสัยของมรรคคือสติปัญญา ธรรมทั้งสองนี้น่าจะกลายเป็นธรรมคือ

ทางมรรคอันเป็นฝ่ายแก้ มานะกับความโมโหนี้ก็ไม่เป็นกิเลส ถ้าเทียบก็เท่ากับหนามยอกเอาหนามบ่ง ปกติของหนาม เวลาปักคนก็ต้องเจ็บปวด เวลามาบ่งหนามออกจากเท้าก็เป็นประโยชน์ มานะกับความโมโหถ้านำไปใช้ในทางผิดก็เป็นกิเลสและเกิดโทษได้ตามส่วนของมัน เมื่อนำมาใช้ในทางที่ถูกก็เป็นธรรมและเป็นคุณประโยชน์ตามส่วนเช่นเดียวกัน ดังพระอุปัชฌาย์ท่านใช้เป็นธรรมโอสถแก้กิเลสชนิดต่างๆ ประจำความเพียรท่านเสมอมา ข้อนี้ผู้เขียนเห็นด้วยอย่างจริงใจ ทั้งนี้ พอทราบได้จากวิธีการฝึกกรรมของพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงสละทุกอย่างเพื่อเอาชนะกิเลสทั้งหมด แม้พระชนมชีพก็ไม่ทรงอาลัยเสียดาย และพระสาวกที่ดำเนินตามปฏิบัติที่ประทานไว้ด้วยการฝึกกรรมโดยวิธีต่างๆ กัน ซึ่งล้วนเป็นวิธีที่ต้องมูมานะอย่างแรงกล้าฝ่าฝืนอุปสรรคนานาประการอันเป็นเรื่องของกิเลสชนิดต่างๆ หว่านล้อมไว้ ซึ่งดีไม่ดีอาจติดกับมันได้ไปไม่รอด แต่ท่านพยายามฝ่าฝืนจนผ่านพ้นไปได้ด้วยความมานะ ซึ่งบางครั้งอาจมีความโมโหให้ตัวเองหรือกิเลสของตัวแทรกขึ้นมาในวงความเพียรก็ได้ อันเป็นเครื่องสนับสนุนให้ความเพียรกล้าเพื่อความสนใจที่มุ่งหมายตลอดครูอาจารย์เป็นลำดับมาถึงนักปฏิบัติทั้งหลายผู้สนใจในธรรม จำต้องนำธรรมทั้งสองนี้มาใช้อย่างหลักไม่ผัน เพราะเป็นธรรมเพิ่มพลังทางใจได้ดี

การฝึกกรรมตนด้วยอุบายวิธีต่างๆ ที่เห็นว่าควรแก่การถอดถอนกิเลสบาปกรรมทั้งหลายได้ ย่อมต้องมีธรรมทั้งสองนี้เป็นเครื่องสนับสนุนไปทุกระยะกาล เพื่อใจจะได้มีความอาจหาญและต้านทานกับสิ่งที่เป็นข้าศึกภายในเต็มความสามารถ ไม่อ่อนแอท้อถอยในเวลาเข้าสู่ตาดจนซึ่งมักมีอยู่เสมอในวงความเพียร เช่นเดียวกับการเดินทางเข้าดงหนามป่าทึบ จำต้องประสบกับเหตุการณ์ที่มีอยู่ตามรายทางเป็นระยะๆ จนกว่าจะผ่านพ้นไปได้ ผู้ปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสภายในใจก็เท่ากับผู้กำลังเดินทางไปตามดงหนามป่าทึบที่เต็มไปด้วยกิเลสชนิดต่างๆ ทั้งชนิดน่ากลัว ทั้งชนิดน่ากลัว ทั้งชนิดน่ารัก ทั้งชนิดน่าชัง น่าเกลียด น่าโกรธ น่าร้องไห้ น่าหัวเราะ น่าอิดหนาระอาใจ น่ากระหยิ่มยิ้มย่อง จนพรรณนาไม่จบ ดังท่านว่ากิเลสพันห้าต้นหนาร้อยแปด ซึ่งช่องสุ่มเรียงรายดาดาดาชขวางหน้าปฏิบัติข้อปฏิบัติอันเป็นเส้นทางผ่านไปไม่มีเว้นระยะที่ผู้เดินทางจะพอหายใจได้บ้างเลย กิเลสทั้งหมดที่พรรณนาไม่จบสิ้นลงได้นี้ ล้วนมีอยู่ในตัวสัตว์โลกเต็มไปหมด ไม่ปรากฏฉายใดว่าจะไม่มีสิ่งรกรุงรังเหล่านี้ช่องสุ่มอยู่เลย ผู้เดินทางสายนี้ต้องใช้สติปัญญาศรัทธาความเพียรเป็นเครื่องบุกเบิกพ้อผ่านไปได้เป็นระยะๆ โดยมีความมูมานะเป็นต้นช่วยสนับสนุน ถ้าเป็นรถยนต์ก็เท่ากับเกียร์ช่วยให้รถมีกำลังบุกตมบุกโคลนจนผ่านพ้นไปได้ ความมูมานะนี้ไม่ว่าทางโลกทางธรรม ผู้หวังพึ่งตัวเองเพื่อความอยู่รอดปลอดภัย ไม่ประสงค์เป็นคนขัดสนจนมุมเพราะความทุกข์ร้อนต่างๆ อันจะเกิดจากความขาดแคลนกันดาร หรือเกิดเพราะกิเลสชนิดต่างๆ ทับถมหัวใจ จำต้องได้นำมาใช้ในกิจการต่างๆ เพื่อสำเร็จผลตามความมุ่งหมายเป็นตอนๆ ไป ยิ่งผู้ตั้งรายรับไว้สูงก็ยิ่งทุมเทกำลังทุกด้านลงชนิดไม่คำนึงถึงเป็นถึงตายกันเลย มุ่งจะให้งานนั้นๆ สำเร็จตามใจหวังโดยถ่ายเดียว ดังพระอุปัชฌาย์ท่านฝึกกรรมตนด้วยวิธีต่างๆ ตามที่เขียนผ่านมา ล้วนเป็นความหมายมั่นปั้นมือเพื่อมหาสมบัติคือมรรคผลนิพพานเป็นหลักชัยไว้ทุกซ์ความกังวลน้อยใหญ่ทั้งสิ้น จึงกล้าเสี่ยงต่อความทุกข์ความเป็นความตายไม่เสียดายชีวิต เช่นท่านเดินเข้าไปหาเสียงเสือที่กำลังชูคารามกระหึ่มๆ อยู่อย่างน่ากลัว ถ้าเป็นเราๆ ท่านๆ ก็น่ากลัวจะสิ้นลมหายใจเสียก่อน ทั้งที่เสียงยังมิได้เข้ามาถึงตัวเลย ส่วนท่านผู้กล้าตายเพื่อธรรมอันเลิศยังอุตสาหะเดินไปหาเสือได้อย่างน่าชมเชย ซึ่งนับจำนวนเป็นร้อยๆ คน จะหาสักคนก็น่ากลัวจะหาไม่เจอ เมื่อเทียบเราเทียบท่านที่ตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น ท่านจึงควรเป็นผู้ได้รับคำยกย่องชมเชยและเกิดทุนอย่างถึงใจว่า เป็นเลือดเนื้อแห่งนักรบของศากยบุตรพุทธิในรสผู้กล้าตาย

ในสงครามจริงๆ สมกับคำเปล่งวาจาถึงพระองค์ว่าเป็นสรณะนับแต่วันเริ่มบวช

ผู้กล้าตายถวายชีวิตเพื่อพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชาด้วยใจจริง เป็นบุคคลที่หาได้ยากและเป็นพระที่หาได้ยาก สมกับธรรมเป็นธรรมชาติที่เกิดได้ยากมาดั้งเดิม ผู้เพาะธรรมเพื่อให้เกิดในสันดานชนิดประจักษ์ใจนั้น จึงมักเป็นผู้กล้าเสียสละทุกอย่างแม้ชีวิตก็ยอมสละได้ ดังท่านที่เดินเที่ยวกลางภูเขาในเวลาค่ำคืน ท่านที่เดินจงกรมแข่งกับเสียงเสือกกระหิมะรอบบริเวณที่พักในกลางคืน ท่านที่ไปนั่งสมาธิภาวนาอยู่หน้าเวทชันๆ ลึกๆ ท่านที่ไปนั่งภาวนาอยู่ทางเสื่อเดินขึ้นลงจากถ้ำเสื่อในเวลากลางคืน ท่านที่ไปนั่งภาวนาอยู่หินดานกลางภูเขาในเวลากลางคืน ท่านที่เดินจงกรมทั้งที่เสื่อโครงใหญ่มานั่งดูอยู่ไม่ห่างไกลเลย ท่านที่กำลังนั่งภาวนาอยู่ในมุ้งทั้งที่เสื่อแอบเข้ามาดูจนถึงมุ้ง ท่านที่ภาวนาแต่หัวค่ำจนสว่าง ท่านที่อดอาหารภาวนาเป็นหลายๆ วันไม่ฉัน ท่านที่เดินจงกรมแต่หัวค่ำจนสว่าง ท่านที่พยายามภาวนาอยู่ด้วยอิริยาบถสาม คือ ยืน เดิน นั่ง ไม่นอนเป็นคืนๆ และในบรรดาความเพียรที่ท่านพยายามทำอย่างเด็ดๆ เผ็ดๆ ร้อนๆ ไม่กลัวความทุกข์ความตายเหล่านี้ ถ้าไม่มีความมุนานะแบบเอาชีวิตเข้าแลก จะสามารถฝืนความทุกข์ความทรมานไปได้ได้อย่างไร ต้องล้มเหลวไปอย่างไม่เป็นท่าแน่นอน แต่เพราะความเพียรแบบมุนานะเอาตายสู้แน่ แทนที่ท่านจะเป็นทุกข์หรือล้มละลายไป แต่กิเลสเป็นฝ่ายล้มละลายหายชากไปจากใจไม่มีเหลือ กลายเป็นใจที่บริสุทธิ์ขึ้นมาล้วนๆ เห็นสิ่งที่เคยกดดวงใจๆ ดั่งนั้น ความมานะก็ดี ความโมโหเคียดแค้นให้กับกิเลสของตัวเองก็ดี จึงเป็นบาทฐานและกำลังช่วยให้งานที่ทำเสร็จจริงได้โดยปราศจากอุปสรรค นักปราชญ์ท่านจึงชมเชยผู้เอาชนะตนว่าเยี่ยมกว่าเอาชนะผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเป็นไหนๆ ดังบทธรรมว่า **อตตา หเว ชิตํ เสยโย** **ชำระตนนั้นแลประเสริฐสุด** ด้วยเหตุนี้ความมุนานะกับความโมโหให้กิเลสของตัว จึงเป็นบุพพประโยชน์ที่จะให้ถึงความเป็นผู้ชนะตนโดยสมบูรณ์

เมื่อพรรณนาความมุนานะและความโมโหมาเย็ดยาว ก็คิดอยากจะนำเรื่องของพระอริยสงฆ์สาวกท่านหนึ่งซึ่งเป็นลูกศิษย์รุ่นกลางของท่านอาจารย์มั่นมาลงให้ท่านได้อ่านบ้าง พอเป็นเครื่องประกอบกับธรรมบทว่า ความมุนานะกับความโมโหให้กับกิเลสของตัว เพราะท่านอาจารย์องค์นี้รู้สึกมีนิสัยหนักไปในธรรมสองบทนี้มาประจำปฏิบัติมาจนถึงสมัยปัจจุบันคือทุกวันนี้ แต่ขอเรียนให้ท่านผู้อ่านทราบไว้ก่อนว่า ท่านเป็นพระสำคัญขององค์หนึ่งในเวลานี้และยังมีชีวิตอยู่ พอเอ่ยชื่อท่านท่านนั้นใครก็ทราบกันแทบทั่วประเทศไทย แต่ขอสงวนนามดังที่เคยเรียนแล้ว เพราะเป็นปฏิปทาธรรมพระอริยสงฆ์ทั้งหลายที่ไม่ประสงค์ออกนามท่าน ท่านอาจารย์องค์นี้มีนิสัยเด็ดเดี่ยวเอาจริงเอาจังมากมาตั้งแต่เป็นฆราวาส เวลาบวชจึงมีนิสัยติดตัวมาด้วย ยิ่งบวชในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาจริงและสั่งสอนคนให้ทำจริงในสิ่งที่ควรแล้ว ท่านยิ่งรู้สึกซาบซึ้งในหลักธรรมมากขึ้นโดยลำดับ ก่อนบวชทราบว่าท่านเคยมีครอบครัวมาก่อน แต่เกิดความเบื่อหน่ายในสังสารวัฏ มุ่งจะบำเพ็ญตนให้ถึงพระนิพพานในชาติปัจจุบัน ถ้าไม่ตายเสียในระหว่าง ฉะนั้นพอบวชแล้วจึงเที่ยวเสาะแสวงหาครูอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางจิตภาวนา ตอนก่อนปฏิบัติธรรมฐานก็ทราบว่าท่านเคยได้รับอารมณ์เขย่าก่อนจนใจนานาประการที่จะให้อุปสรรคต่อการบำเพ็ญจากคนทั้งหลายทั้งเป็นพระทั้งเป็นฆราวาส ว่าเวลานี้มรรคผลนิพพานหมดเขตหมดสมัยไปนานแล้ว ใครจะบำเพ็ญถูกต้องดีงามตามพระธรรมวินัยเพียงไร ก็ไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จตามใจหวังได้บ้าง ว่าสมัยนี้เขาไม่มีพระอริยสงฆ์สาวกกันหรอก นอกจากพระอริยสงฆ์สาวกที่จำหน่ายตะกรุด คาถาวิชาอาคมของขลังต่างๆ เช่น พวกเสน่ห์

ยาแฝด อยู่ยงคงกระพันชาติตรี ดูถูกข้งามยามดี ดูชะตาราตีเท่า่นั้น ส่วนพระอุดมการณ์ธรรมฐานที่ดำเนินตามทางพระอุดมการณ์นั้น ไม่มีแล้วสำหรับทุกวันนี้ อย่าไปทำให้เสียเวลาและเหนื่อยเปล่าเลย สู้อยู่สบายอย่างนี้ไม่ได้บ้าง บรรดาอุปสรรคที่เกิดขวางทางออกบ่าเพ็ญอุดมคติในเวลานั้นรู้สึกมีมากมาย สำหรับท่านเองไม่ยอมฟังเสียงใคร แต่ไม่คัดค้านให้เป็นความกระเทือนใจกันเปล่าๆ ไม่เกิดประโยชน์อะไรทั้งสองฝ่าย ในความรู้สึกที่ฝังลึกอยู่ในท่านมีว่า คนเหล่านี้และพระอาจารย์เหล่านี้มิได้เป็นเจ้าของศาสนา มิได้เป็นเจ้าของมรรคผลนิพพานและมิได้เป็นผู้มีอำนาจทำผู้อื่นให้เป็นบ่าเป็นบ่อได้พอจะเชื่อถือได้ เราเชื่อพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวกับพระธรรมและพระสงฆ์สาวกอรหันต์ท่านนั้น เป็นผู้ประเสริฐในโลกทั้งสาม ท่านที่พูดว่านล่อมก็ดกกันไม่ให้เราออกกรรมฐานด้วยอุบายต่างๆ นี้มิใช่ผู้วิเศษวิโสอะไรเลย เพียงมองดูกิริยาท่าทางที่แสดงออก ก็พอทราบได้ว่าเป็นนักปราชญ์หรือเป็นคนพาลมีสันดานเป็นอย่างไรบ้าง ฉะนั้น คำกีดกันหวงห้ามใดๆ ที่แสดงออกจึงไม่เป็นสิ่งที่จะนำมาวินิจฉัยให้เสียเวลา เราจะต้องออกปฏิบัติกรรมฐานโดยถ่ายเดียวในไม่ช้านี้ และจะค้นหาของจริงตามหลักธรรมที่ประทานไว้จนสุดกำลังความสามารถขาดดินสิ้นซาก พระกรรมฐานคือตัวเราเอง ตายก็ยอมถวายชีวิตไว้กับพระธรรมดวงเลิศ เมื่อพร้อมแล้ว ท่านก็ออกเดินธุดงค์ในท่ามกลางประชาชนและครูอาจารย์ทั้งหลายที่กำลังชุมนุมกันอยู่ในวัดเวลานั้น เวลาจะไปท่านพูดสิ่งเสียด้วยความจริงใจเพื่อเป็นการแก้ปัญหาต่างๆ ที่คัดค้านโดยปริยายว่า เมื่อกระผมและอาตมาไปแล้ว ถ้าสอนตัวเองไม่ได้เต็มภูมิจิตภูมิธรรมตราบใด จะไม่มาให้ท่านทั้งหลายเห็นหน้าตราบนั้น จะหวังตายเพื่อความรู้จักเห็นแจ้งในธรรมเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่นแน่นอน กรุณาช่วยจำคำนี้ไว้ด้วย หากยังมีวาสนาได้กลับมาพบหน้ากันอีกจะลืมไปเสีย การที่เราจะมีโอกาสได้พบเห็นกันในอนาคตจึงมีอยู่เพียงอย่างเดียวดังที่เรียนแล้ว ท่านว่าขณะที่ผู้คนส่วนมาก ทั้งพระอาจารย์ใหญ่ๆ ทั้งฆราวาสที่ชาวบ้านเคารพนับถือกันว่าเป็นปราชญ์ราชบัณฑิต พูดคัดค้านกีดกันอยู่นั้น ใจเราเหมือนจะกัดเพชรทั้งก้อนให้แหลกเป็นผุยผงไปในนาทีเดียว และเหมือนจะเหาะเหินเดินไปทางอากาศให้เขาดูในเวลานั้น รู้สึกมันมานะมันกระหยิ่มยิ้มย่องอยู่ในใจ รวากับจะออกแสงแจ่มจ้าพุ่งออกมาให้คนทั้งหลายเหล่านั้นเห็นเสียที ซึ่งเป็นลักษณะประกาศตนว่า "นี่ไงละ แสงเพชรอยู่ในใจข้านี้ไงละ พวกกันเห็นหรือยัง จะพากันมัวประมาทข้าว่าจะไปเป็นบ่าลูบล้ออะไรต่างๆ นั้นหรือ ใจข้ากับใจท่านทั้งหลายมันมิได้เป็นใจดวงเดียวกัน พอจะกวาดรวบเข้ามามั่วสุมชุมนุมกันตายแบบไม่มีคุณค่าราวกับหมาตายอย่างไรกัน ข้ายังไม่พอใจจะตายตามแบบที่ท่านทั้งหลายจะพาดตายอยู่เวลานี้ ข้าประสงค์จะตายแบบพระพุทธเจ้าพาดตาย ซึ่งไม่มีเชื้อแห่งภพเหลือหลออยู่เลย ตายแบบนี้ข้าเคยตายมาแล้วจนไม่สามารถจะพรรณนาปาข้าของตนได้ แม้ไม่รู้ด้วยญาณ ข้าก็เชื่อพระพุทธเจ้าผู้ทรงญาณอันเอก ไม่มีใครเสมอเหมือน" เสร็จแล้วก็ลาพระอาจารย์นักปราชญ์ทั้งหลายออกเดินทางท่ามกลางประชาชนจำนวนมาก มุ่งหน้าไปทางพระธาตุพนม เดินบุกป่าฝ่าดงไปด้วยเท้าและทางเกวียนเท่านั้น ในดงใหญ่นั้นช้างก็ชุมเสือกก็มาก สัตว์ป่าชนิดต่างๆ มีเต็มไปทุกหนทุกแห่ง เพราะไม่มีบ้านผู้บ้านคนมากเหมือนสมัยทุกวันนี้ ซึ่งไปที่ไหนมีเต็มไปด้วยผู้คนบ้านเรือน ปากก็ปาจริงๆ ถ้าเดินผิดทางก็มีหวังอดข้าวหรืออาจตายได้ เนื่องจากไม่พบบ้านพบเรือนคนที่ไหนเลย แม้เดินทางตัววันก็แทบจะไม่เจอบ้านคน อุตสาห์เดินบุกป่าฝ่าดงมาจนถึงพระธาตุพนม ลูถึงอุดรฯ หนองคาย เพื่อตามหาท่านอาจารย์มั่น ซึ่งทราบที่ท่านจำพรรษาอยู่ที่อำเภอท่าบ่อ ได้พักอบรมกับท่านชั่วคราวเท่านั้น ท่านก็หนีจากเราไปทางเชียงใหม่หายเงิบเลย คราวนั้นก็นับว่าเป็นคนสิ้นท่าไปพักหนึ่ง เพราะไม่มีครูอาจารย์ให้โอวาทสั่งสอน พอทราบข่าวว่าท่านอาจารย์มั่นไปพักบำเพ็ญเพียรอยู่ที่เชียงใหม่จึงพยายามตามหลังท่านไปโดยการเที่ยวอุดมการณ์ธรรมฐานไปเรื่อยๆ ตามลำแม่น้ำโขง จนลูถึงเชียงใหม่และเที่ยว

บำเพ็ญอยู่ตามอำเภอต่างๆ ด้วยความสงบสุข ที่ที่ท่านบำเพ็ญแต่ละแห่งนั้นล้วนเป็นป่าเป็นเขาและห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ท่านอาจารย์มั่นเองก็เที่ยวอยู่ตามแถบนั้นเช่นกัน แต่ตามท่านไม่พบอย่างง่าย ๆ เพราะท่านชอบปลีกตัวจากหมู่คณะอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ใครพบอย่างง่ายด้าย ท่านก็พยายามตามท่านอย่างไม่ลดละจนได้พบและได้ฟังการอบรมจากท่านจริงๆ แต่ท่านไม่ค่อยให้ใครอยู่ด้วย ท่านชอบอยู่เฉพาะองค์เดียว ท่านว่าท่านก็พยายามไปอยู่ในแถวใกล้เคียงท่าน พอไปมาหาสู่เพื่อรับโอวาทได้ในคราวจำเป็น เมื่อเข้าไปเรียนศึกษาข้อธรรมข้อธรรม ท่านก็เมตตาตั้งสอนอย่างเต็มภูมิไม่มีปิดบังลี้ลับ แต่ไม่ค่อยให้ใครอยู่ด้วย ท่านว่าท่านก็พอใจที่ท่านเมตตาตั้งสอนในเวลาจำเป็นเข้าไปเรียนถาม เมื่อหมดข้อข้องใจแล้วก็กราบลาท่านไปบำเพ็ญตามลำพัง มีการเข้าๆ ออกๆ อยู่เสมอเมื่ออยู่นานไปบางปีท่านก็เมตตาให้เข้าไปจำพรรษาด้วย รู้สึกดีใจเหมือนตัวจะลอยที่พยายามมาหลายปีเพิ่งสำเร็จจากนั้นก็ไปจำพรรษากับท่านเรื่อยมา การบำเพ็ญทางจิตภาวนารู้สึกได้กำลังขึ้นเป็นลำดับ ตอนไปอยู่ที่เชียงใหม่แล้วก็ไปพร้อมกับได้ครูอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญคอยแนะนำสั่งสอน ใจจึงเหมือนจะเหาะจะบินด้วยอำนาจแห่งความอิมฉิบในธรรมที่ปรากฏอยู่กับใจ ไม่มีความอับเฉาเศร้าใจเพราะความเป็นลุ่มๆ ดอนๆ ของใจเหมือนพักอยู่ที่อื่นๆ ใจนับวันเจริญขึ้นโดยลำดับทั้งด้านสมาธิและด้านปัญญา มีความเพลิดเพลินในความเพียรทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่มีเวลาอิมพอ

ช้างใหญ่เข้ามาหาท่านในเวลากลางคืนยามตีกสังข์

คืนวันหนึ่งในพรรษา ทราบว่าท่านจำพรรษาอยู่ด้วยกัน ๒ องค์ เวลาตีกสังข์ท่านกำลังนั่งภาวนาอยู่ในกุฏิเล็กๆ ขณะนั้นช้างใหญ่เชือกหนึ่งที่เจ้าของปล่อยให้เที่ยวหากินตามลำพังในป่าเขาแถบนั้น ไม่ทราบว่ามีมาจากที่ไหน เดินตัวมเตี้ยมเข้ามาในบริเวณด้านหลังกุฏิท่าน และเดินตรงเข้ามาหากุฏิท่าน แต่เผอิญกุฏิด้านหลังมีม้าหินใหญ่ก้อนหนึ่งบังอยู่ ช้างจึงไม่สามารถเข้ามาถึงตัวท่านได้ พอมันเข้ามาถึงหินก้อนนั้นแล้วก็เองวงสอดเข้ามาในกุฏิจนถึงกลดและมุ้งบนศีรษะท่านที่กำลังภาวนาอยู่ เสียงสุดลมหายใจดมกลืนท่านดังพุดพาดๆ จนกลดและมุ้งไหวไหวไปมา และเย็นไปถึงศีรษะท่าน องค์ท่านเองก็นั่งภาวนาบริกรรมพุทโธ อยู่อย่างฝากจิตฝากใจ ฝากเป็นฝากตายกับพุทโธจริงๆ ไม่มีที่อาศัย ช้างใหญ่นั้นก็ยืนนิ่งอยู่ที่นั้นไม่ยอมหนีไปไหนเป็นเวลา ๒ ชั่วโมงเศษๆ และคงยืนดั่งนั้นอยู่ท่านเองนั้นราวกับจะคอยตะครุบท่านให้แหลกไปในเวลานั้น นานๆ จะได้ยินเสียงลมหายใจและสูดกลืนท่านอยู่นอกมุ้งครั้งหนึ่งแล้วเงียบหายไป จากนั้นก็เดินกลับออกไปทางด้านตะวันตกกุฏิ แล้วเอางวงล้วงเข้าไปในตะกร้ามะขามเปรี้ยวที่ข้างต้นไม้ซึ่งโยมเขาเอามาไว้เพื่อขัดฝาบาตรออกหากิน เสียงเคี้ยวดังกรั้วๆ อย่างเอร็ดอรร้อย ท่านจึงนึกว่าที่นี้มะขามสำหรับขัดฝาบาตรเรา คงเกลี้ยงไม่มีเหลือแน่นอน ถ้าลงเจ้าท่อนใหญ่พุ่งหลวงได้คว่าถูกมือแล้ว เมื่อมันกินมะขามเปรี้ยวในตะกร้าหมดแล้วก็ต้องเดินเข้ามาหากุฏิเรา คราวนี้ต้องเข้าถึงตัวและบดขยี้เราแหลกไปอย่างแน่นอน อย่างกระนั้นเลยเราควรออกไปพูดกับมันให้รู้เรื่องกันเสียบ้าง เพราะสัตว์พรรคนี้มันรู้ภาษาคนได้ดี เนื่องจากมันเคยอยู่กับคนมานาน เวลาเราออกไปพูดกับมันด้วยดีให้รู้เรื่องแล้ว มันคงฟังเสียงเรา นำจะไม่ผีนคือทะเล้งเข้ามา หากมันผีนทะเล้งพรวดพราดเข้ามาจะฆ่า เราก็ยอมตายเสียเท่านั้น แม้เราไม่ออกไปพูดกับมันแต่เวลามันกินมะขามหมดแล้ว ก็ต้องเข้ามาหาเราจนได้ ถ้ามันจะฆ่าก็ต้องตาย หนีไม่พ้นแน่นอน เพราะเป็นเวลาค่ำคืน ตาก็มองไม่เห็นหนอะไรด้วย พอตกลงใจแล้วท่านก็ออกจากกุฏิเล็กมายืนแอบโคนต้นไม้หน้ากุฏิ แล้ว

พูดกับมันว่า พี่ชาย...น้องขอพูดด้วยสักคำสองคำ ขอพี่ชายจงฟังคำของน้องจะพูดเวลานี้ พอได้ยินเสียงท่านพูดขึ้น มันก็หยุดนิ่งเงียบราวกับสัตว์ไม่มีหัวใจ จากนั้นท่านก็เริ่มมรณาชีวิตกับมันว่า พี่ชายเป็นสัตว์ของมนุษย์นำมาเลี้ยงไว้ในบ้านเป็นเวลานานจนเป็นสัตว์บ้าน ความรู้สึกทุกอย่างตลอดภาษามนุษย์ที่เขาพูดกันและพริ้งสอนพี่ชายตลอดมานั้น พี่ชายรู้ได้ดีทุกอย่างยิ่งกว่ามนุษย์บางคนเสียอีก ดังนั้น พี่ชายควรจะรู้ขนบธรรมเนียมและข้อบังคับของมนุษย์ ไม่ควรทำอะไรตามใจชอบ เพราะการทำบางอย่างแม้จะถูกใจเรา แต่เป็นการขัดใจมนุษย์ก็ไม่ใช่ว่าดี เมื่อขัดใจมนุษย์แล้วเขาอาจทำอันตรายเราได้ดีไม่ดีอาจถึงตายก็ได้ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ฉลาดแหลมคมกว่าบรรดาสัตว์ที่อยู่ร่วมโลกกัน สัตว์ทั้งหลายจึงกลัวมนุษย์มากกว่าสัตว์ด้วยกัน ตัวพี่ชายเองก็อยู่ในบังคับของมนุษย์ จึงควรเคารพมนุษย์ผู้ฉลาดกว่าเรา ถ้าตื้อตึงต่อเขาอย่างน้อยเขาก็ดี เขาเอาข้อลับของที่ศีรษะพี่ชายให้ได้รับความเจ็บปวด มากกว่านั้นเขาฆ่าให้ตาย พี่ชายจงจำไว้อย่าได้ลืมคำที่น้องสั่งสอนด้วยความเมตตาอย่างยั่งยืนนี้ ต่อไปนี้พี่ชายจงรับศีลห้า น้องเป็นพระจะให้ศีลห้าแก่พี่ชาย จงรักษาให้ดี เวลาตายไปจะได้ไปสู่ความสุข อย่างต่ำก็มาเกิดเป็นมนุษย์ผู้มีบุญมีคุณธรรมในใจ ยิ่งกว่านั้นก็ไปเกิดบนสวรรค์หรือพรหมโลกสูงขึ้นไปเป็นลำดับ ดีกว่ามาเกิดเป็นสัตว์เดียรัจฉาน เช่นเป็นช้าง เป็นม้า ให้เขาขับขี่เสียนดีและชนไม้ชนฟัน ซึ่งเป็นความลำบากทรมานจนตลอดวันตายก็ไม่ได้ปล่อยวางภาระหนักดังที่เป็นอยู่เวลานี้

พี่ชายจงตั้งใจฟังและตั้งใจรับศีลด้วยเจตนาจริงๆ คือ ข้อที่หนึ่ง **ปาณา** อย่าฆ่าคนฆ่าสัตว์ให้เขาตาย ด้วยกำลังการกระทำของตน และอย่าเบียดเบียนคน เบียดเบียนสัตว์ด้วยกัน มันเป็นบาป ข้อสอง **อทินนา** อย่าลักขโมยของที่มีเจ้าของหวงแหน เช่น มะขามในตะกร้าที่พี่ชายเคี้ยวกินอยู่เมื่อคืนนี้ ซึ่งคนเขาเอามาให้น้องขัดฝ่าบาตร แต่น้องไม่ให้พี่ชายเป็นบาปเป็นกรรมอะไรหรอก เพียงบอกให้ทราบว่าเป็นของมีเจ้าของ ถ้าเขาไม่ให้อย่ากิน อย่าเหยียบย่ำทำลาย มันเป็นบาป ข้อสาม **กาเมศ** อย่าเสพสัตว์ที่เขามีเจ้าของหวงแหน มันเป็นบาป ถ้าจะเสพก็ควรเสพเฉพาะสัตว์ตัวไม่มีคู่ ไม่มีเจ้าของจึงไม่เป็นบาป ข้อสี่ **มุสา** อย่าโกหกหลอกลวง กิริยาแสดงออกให้ตรงต่อความจริง อย่าแสดงเป็นกิริยาที่หลอกลวงให้ผู้อื่นหลงเชื่อ มันเป็นบาป ข้อห้า **สุรา** อย่ากินของมีเมาเมามีสุราเมรัยเป็นต้น กินแล้วเป็นบาป ตายไปตกนรกทนทุกข์ทรมานเป็นเวลานานตั้งกับปีตั้งกาลกว่าจะหมดกรรมขึ้นจากนรก แม้พ้นจากนรกขึ้นมาแล้ว ยังมีเศษแห่งกรรมชั่วติดตัวมาอีก มาเสวยชาติเป็นเปรตเป็นผีเป็นสัตว์เดียรัจฉานทรมานตามวิบากของตนที่เคยทำมา กว่าจะได้มาเกิดเป็นคนจึงแสนลำบากเพราะกรรมชั่วกตถวงไว้ พี่ชายจงจำไว้ให้ดี และทำตามคำที่น้องสั่งสอนนี้ จะได้พ้นจากกำเนิดของสัตว์ไปเกิดเป็นมนุษย์ เทวบุตร เทวดา ในชาติต่อไปโดยไม่สงสัย เอละ น้องสั่งสอนเพียงเท่านี้ หวังว่าพี่ชายจะยินดีทำตาม ต่อไปนี้ขอให้พี่ชายจงไปเที่ยวหาอยู่หากินตามสบายเป็นสุขกายสุขใจเถิด น้องก็จะได้เริ่มบำเพ็ญภาวนาต่อไป และอุทิศส่วนกุศลแผ่เมตตาให้พี่ชายเป็นสุขๆ ทุกวันเวลาไม่ลดละเมตตา เอ้า พี่ชายไปได้แล้วจากที่นี่

เป็นที่น่าประหลาดใจเหลือจะกล่าว ขณะที่ท่านกำลังให้อิโวาทสั่งสอนอยู่นั้น ช้างใหญ่ตัวนั้นยืนนิ่งราวก้อนหิน ไม่กระตุกกระดิกอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งแม้แต่น้อย ยืนนิ่งฟังท่านอธิบายจนจบ พอท่านให้ศีลให้พรสิ้นสุดลงและบอกให้ไปได้ มันจึงเริ่มเคลื่อนไหวอวัยวะเสียงปึงปึงๆ ราวกับฟ้าดินจะถล่มไปด้วยในขณะที่มันเริ่มหันหลังกลับตัวออกจากที่นั่นหนีไป และไปแบบรู้เรื่องราวกับคำสั่งเสียทุกอย่างจริงๆ คิดดูแล้วน่าสงสารมากที่กายเป็น

สัตว์แต่ใจเป็นมนุษย์ รู้ดีรู้ชั่วในคำสั่งสอน ไม่ตื้อตึงฝ่าฝืน สมเป็นสัตว์ใหญ่มีกำลังมาก แต่กลับอ่อนโยนด้วยใจที่ระลึกในคำผิดถูกชั่วดีทุกอย่าง พอพระท่านว่าที่นี้พี่ชายไปได้แล้วเท่านั้น ก็หมุนตัวกลับไปเลยในทันที เวลาฟังคำสั่งสอนก็ตั้งใจฟังเสียจนแทบไม่หายใจ เหมือนคนฟังเทศน์พระด้วยความเคารพธรรมฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าคิดและอัศจรรย์ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายผู้สั่งสอนข้างที่ข้างมีอุปบายแยบคาย เลือกเฟิ่นคำแปลกๆ มาสอนได้อย่างจับใจไพเราะ ไม่เพียงแต่ข้างเป็นสัตว์จะสนใจฟัง แม้มนุษย์เราถ้าได้ฟังในขณะนั้นก็คงเคลิบเคลิ้มหลงไหลอย่างไม่มปัญหา เพราะเป็นคำมธุรสที่หาฟังได้ยาก ไม่มีใครอาจพูดได้อย่างนั้น ฝ่ายข้างที่สนใจฟังด้วยความสนิททิดใจไม่กระตุกกระตือกรวยวะกระทั่งหูหาง จนพระท่านเทศน์จบก็บอกรักให้ไปจึงยอมไปเที่ยวหากินตามประสาสัตว์ที่แสนดีหายาก จึงทำให้คิดซึ่งในใจเพิ่มเข้าไปอีกว่า ไม่ว่าสัตว์ว่ามนุษย์ ถ้าได้ประสบสิ่งที่ต้องใจแล้ว ย่อมทำให้หูแจ่มตาสว่างไปได้เหมือนไม่มีกลางคืน ใจซาบซาบไปด้วยปีติความพอใจโยติในปิยวาจาที่แสนมีรสชาติซึ่งปรารถนามานาน แม้จะรับประทานไปมากเพียงไรก็ไม่มีความอิ่มวันพอ เพราะเป็นสิ่งที่มีความค่ามากแก่จิตใจ

ท่านอาจารย์องค์นี้ท่านช่างพูดช่างยอ พูดยอเสียจนข้างใหญ่ตัวนั้นเคลิ้มกลับไปด้วยคำอ่อนหวานที่มีรสซึ่งฝังอยู่ภายใน เช่นคำว่า "พี่ชายที่มีกำลังมาก ส่วนน้องเป็นผู้้น้อย ไม่มีเรี่ยวแรงเหมือนพี่ชาย น้องกลัวพี่ชายมาก" ฟังแล้วซึ่งสุดจะกล่าว จนข้างใหญ่หลับทั้งยืนลืมนอนเสียทุกอย่าง แม้จะขามเบรียวที่ได้หลงเคี้ยวกลืนเข้าไปบ้างแล้ว ก็อยากจะคายออกมาใส่ตะกร้าให้น้องชายผู้น่ารักน่าสงสารเสียสิ้น ไม่อยากให้ติดปากติดท้องไปเสียเลย จะเสียศักดิ์ศรีของข้างตัวใหญ่มีกำลังและแสนรู้ ประหนึ่งตุ้มมลเคลื่อนที่ได้ พอได้รับคำสั่งสอนเต็มพุงแล้ว ก็ไปเที่ยวหากินตามลำพัง มิได้มาเกี่ยวข้องรบกวนพระอีกเลย กระทั่งท่านออกพรรษาแล้วเที่ยวไปที่อื่นก็ไม่ปรากฏว่ามันกลับมารบกวนท่านอีก จึงนำอัศจรรย์ใจสัตว์ตัวแสนรู้ องค์ท่านเองก็ออกเที่ยวไปตามอัธยาศัยเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ท่านรู้สึกเป็นพระกรรมฐานที่อาจหาญเด็ดเดี่ยวมาประจำนิสัย ทำอะไรทำจริง ท่านพักอยู่ในภูเขาได้ให้โยมทำทางเดินจงกรมไว้สามสาย สายหนึ่งเพื่อเดินบูชาพระพุทธรเจ้า สายที่สองเดินบูชาพระธรรม สายที่สามเดินบูชาพระสงฆ์สาวกท่าน ท่านเดินจงกรมทั้งสามสายนี้ตามเวลาเป็นประจำไม่ให้ขาดได้ พอฉันเสร็จก็เริ่มเดินจงกรมสายบูชาพุทธรบูชา จนถึงเที่ยงวันท่านจึงหยุดพัก พอบ่าย ๒ โมงก็เริ่มลงเดินสายธรรมบูชา จนบ่าย ๔ โมงถึงเวลาปิดกวาดสร้งน้ำจึงหยุด เมื่อทำข้อวัตรทุกอย่างเสร็จแล้วก็เริ่มลงเดินสายสังฆบูชาไปจนถึง ๔ - ๕ โมงจึงเข้าที่พักภาวนา หลังจากนั้นพักจำวัด พอตื่นขึ้นมาก็เริ่มเข้าที่ท่าสมาธิภาวนาจนสว่าง ถัดจากนั้นก็ลงเดินจงกรมต่อไป จนถึงเวลาออกบิณฑบาตค่อยหยุดเดิน บางคืนท่านนั่งภาวนาจนตลอดสว่างโดยไม่ลุกจากที่นั่งเลยก็มี คืนที่ท่านนั่งภาวนาตลอดรุ่ง ใจรู้สึกสว่างไสว แม้ออกจากสมาธิภาวนามาแล้วในเวลาปกติ ขณะนั่งภาวนาตลอดรุ่งนั้นปรากฏว่าโลกธาตุได้ดับหายไปจากความรู้สึกโดยสิ้นเชิง แม้กายตัวเองก็ไม่ปรากฏว่ามีอยู่เลยเวลานั้น เป็นความอัศจรรย์อย่างยิ่ง นับแต่ขณะนั่งพิจารณาทุกขเวทนาจนดับไปด้วยการพิจารณา จิตได้หยั่งลงสู่ความสงบอย่างละเอียดแนบแน่น ขณะนั้นปรากฏจำเพาะความรู้เพียงอันเดียวที่ทรงตัวอยู่ด้วยความสงบสุขละเอียดอ่อนจนบอกไม่ถูก ไม่มีอารมณ์ใดแม้ส่วนละเอียดปรากฏขึ้นภายในจิต จึงเป็นเหมือนโลกธาตุดับไปพร้อมกับอารมณ์ที่ดับไปจากจิต จนกว่าถอนขึ้นมา อารมณ์ที่เคยปรุงจิตจึงค่อยๆ ปรากฏตัวขึ้นกับจิตที่ละเอียดละน้อย จากนั้นก็ทำความเพียรต่อไปตามธรรมดา ขณะที่จิตรวมตัวลงสู่ความสงบแม้เป็นเวลาหลายชั่วโมงก็ไม่รู้สึกว่ายานตามเวลาที่ผ่านไป คงเป็นเอกจิตเอกธรรมอยู่จำเพาะใจเพียงดวงเดียวไม่มีสองกับสิ่งใด เวลาจิตถอนขึ้นมา จึงรู้ว่า จิตรวมสงบอยู่

เป็นเวลาเท่านั้นชั่วโง่ เท่านั้นชั่วโง่ ถ้าคืนใดจิตภาวนาสะดวกสงบลงได้ง่าย คืนนั้นแม้จะนั่งจนตลอดรุ่งก็เท่ากับนั่งราว ๒ - ๓ ชั่วโมงเท่านั้น ไม่ทำการกดถ่วงเนิ่น นานอะไรเลย ท่านว่า ท่านอาจารย์องค์นี้ชอบเผชิญอันตรายเกี่ยวกับช้างมากกว่าอย่างอื่น ท่านว่าพอผ่านอันตรายจากคราวนั้นมาแล้วไม่นานนักเลย ก็ไปเจอกับช้างใหญ่ตัวหนึ่งเข้าอีก ที่แม่ปาง จังหวัดลำปาง แทบเอาตัวไม่รอดคราวนี้ ตัวนี้เป็นช้างป่าจริงๆ มิได้เป็นช้างบ้านที่เขาเลี้ยงไว้เหมือนคราวที่แล้วนั้น คือ ตอนกลางคืนท่านกำลังเดินจงกรมอยู่ ได้ยินเสียงมันเดินบุกป่าฝ่าดง และเสียงไม้หักดังปังปังๆ มาตลอดทาง โหมหน้ามุ่งมายังท่านและเดินใกล้เข้ามาทุกที จะหลบหลีกปลึกหนีไปไหนก็ไม่ทัน จึงตัดสินใจว่ากรรมดาช้างป่าทั้งหลายมักกลัวแสงไฟ ท่านจึงรีบออกจากทางจงกรม ไปเอาเทียนไขในที่พักมาจุดที่ละหลายๆ เล่มปักเสียบรอบไว้ตามสายทางเดินจงกรมยาวเหยียดเหยียด คนเรามองดูแล้วสว่างไสวงามตาเย็นใจ แต่ช้างมันจะมองไปในแง่ไหนนั้นเราทราบไม่ได้ พอจุดเทียนปักเสียบไว้เสร็จเท่านั้นช้างก็เดินมาถึงที่นั่นพอดี ขณะนั้นท่านเองไม่มีทางหลบหลีกปลึกตัว มีแต่ตั้งสัตยาธิษฐานขอบันดาลคุณพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จงช่วยคุ้มครองป้องกันอย่าให้ช้างใหญ่ตัวนี้ทำอันตรายแก่ข้าพระพุทธเจ้าได้ พออธิษฐานจบลง ช้างก็เข้ามาถึงที่นั่นพอดี และหยุดยืนกางหูตัวฝั่งอยู่ไม่กระดุกกระดิกอวัยวะส่วนใดๆ ณ ช้างทางจงกรมห่างจากท่านประมาณวาเศษ ท่ามกลางไฟกำลังสว่างไสวอยู่รอบตัวท่านเวลานั้น ซึ่งมองเห็นช้างได้ถนัดชัดเจน ท่านว่าช้างตัวนั้นใหญ่เท่าภูเขาลูกย่อมๆ นี้เอง ท่านเองก็เดินจงกรมไปมาอยู่อย่างไม่สนใจกับมันเลย ทั้งที่กลัวมันอย่างเต็มที่ ใจเหมือนกับขาดลมหายใจไปแล้วแต่ขณะมองเห็นมันเดินเข้ามาหาอย่างฝั่งฝ่ายที่แรก มีเพียงความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับองค์พุทโธอย่างเหนียวแน่นที่น้อมมาระลึกเป็นองค์ประกันชีวิตเท่านั้น นอกนั้นไม่คิดเห็นอะไรเลย แม้ช้างทั้งตัวที่ใหญ่เท่าภูเขาทั้งลูกมายืนอยู่ข้างทางจงกรม ก็ไม่ยอมส่งจิตออกไปหามัน กลัวจิตจะพราวจากพุทโธซึ่งเป็นองค์สรณะอันประเสริฐสุดในเวลานั้น พุทโธกับจิตกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนใจหายกลัว เหลือแต่ความรู้สึกกับคำบริกรรมพุทโธซึ่งกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน ช้างก็คงยืนดูท่านอยู่แบบภูเขาไม่ยอมกระดุกกระดิกตัวเลยขณะนั้น หูกางฝั่งราวกับจะแผ่เมตตาให้ไม่ยอมรับ เพราะลักษณะท่าทางที่มันเดินเข้ามาหาท่านที่แรกเหมือนจะเข้ามาขยี้ขย้ออย่างไม่มีรีรอแม้ชั่ววินาทีหนึ่งเลย แต่พอมาถึงที่นั่นแล้วกลับยืนตัวแข็งทื่อ ราวกับสัตว์ไม่มีหัวใจ พอจิตกับพุทโธเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ท่านก็หายกลัว มีหนายังกลับเกิดความกล้าหาญขึ้นมา สามารถจะเดินเข้าไปหามันได้อย่างไม่สะทกสะท้านอะไรทั้งสิ้น แต่มาคิดอีกแง่หนึ่งว่า การเดินเข้าไปหามันซึ่งเป็นสัตว์ร้ายอาจเป็นฐานะแห่งความประมาทอวดดีก็ได้ เป็นสิ่งไม่ควรทำ จึงเป็นเพียงเดินจงกรมแข่งกับการยืนของมันอย่างองอาจกล้าหาญราวกับไม่มีอันตรายใดๆ จะเกิดขึ้นในที่นั้น นับแต่ขณะช้างตัวนั้นเดินเข้ามายืนอยู่ที่นั่นเป็นเวลาชั่วโมงเศษๆ ไฟเทียนไขชนิดดี ๆ ยาวๆ ที่จุดไว้บางเล่มก็หมดไป บางเล่มก็จวนจะหมด มันจึงได้กลับหลังหัน แล้วเดินกลับออกไปทางเก่าและเที่ยวหากินในแถบบริเวณนั้น เสียงหักไม้กินเป็นอาหารสนั่นป่าไปหมด (หน้า 173)

ท่านได้เห็นความอัศจรรย์ของจิตและของพุทโธประจักษ์ใจในคราวนั้นเป็นครั้งแรก เพราะเป็นความจำเป็นจริงๆ ไม่สามารถจะหลบหลีกปลึกตัวไปที่ไหนให้พ้นได้ นอกจากต้องต่อสู้ด้วยวิธีนั้นเท่านั้นแม้ตายก็ต้องยอมไม่มีทางเลือกได้

นับแต่ขณะนั้นมาแล้ว ทำให้เกิดความมั่นใจว่า เป็นเรื่องอะไรก็ตาม ถ้า "จิต กับ พุทโธ" เป็นต้น ได้เข้ากัน

สนิทสนมกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยหลักธรรมชาติแล้ว ไม่สามารถทำอันตรายได้อย่างแน่นอน นี่เป็นความเชื่ออย่างสนิทใจแน่นอน

ท่านว่า ช้างตัวนั้นก็ป็นสัตว์ที่แปลกอยู่มาก เวลาเข้ามาถึงที่นั่นแล้วแทนที่จะแสดงอาการอย่างไร ก็ไม่แสดง คงยืนนิ่งหูกางอยู่อย่างสงบ แลดูท่านเดินจงกรมกลับไปกลับมาอย่างไม่เบื่อ พอดูได้เต็มตาแล้วก็กลับหลังหันคืนทางเก่า แล้วเที่ยวหากินไปเรื่อย ๆ แบบทองไม่รู้ร้อน แล้วหายเงียบไปเลย ซึ่งเป็นสัตว์ที่น่ารักอีกตัวหนึ่ง ไม่ด้อยกว่าตัวที่ผ่านมาแล้วซึ่งเป็นสัตว์บ้านที่รู้ภาษาคนได้ดี

สำหรับตัวหลังนี้ เป็นสัตว์ป่ามาแต่กำเนิด ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่าร้อยปี ไม่อาจรู้ภาษาคนได้ ท่านจึงไม่ได้พูดอะไรกับมัน เป็นแต่เดินจงกรมเฉยอยู่เท่านั้น ตัวหลังนี้ ไม่มีลูกกระพรวนแว่นคอเหมือนตัวนั้น ทั้งชาวบ้านกับออกว่าเป็นช้างป่า และเคยเป็นนายโขลงมานาน เฉพาะคราวนี้ ทำไม้จึงมาเที่ยวตัวเดียวก็ไม่ทราบ อาจจะถูกพรากจากโขลงมาชั่วคราวก็ได้ ดังนี้

แม้ช้างตัวนั้นหนีไปแล้ว ท่านยังเดินจงกรมต่อไปด้วยความอัศจรรย์ใจ และเห็นคุณของช้างตัวนั้น ที่มาช่วยให้จิตท่านได้เห็นความอัศจรรย์ในธรรมเกี่ยวกับความกลัว, ความกล้า แต่คราวนี้ ช้างมาช่วยเสริมให้รู้เรื่องนี้ได้อย่างประจักษ์ใจหมดสงสัย ช้างตัวนั้น จึงเป็นเหมือนช้างเทวบุตร หรือ ช้างเทพบันดาล ก็น่าจะไม่ผิด เพราะธรรมดาช้างในป่าซึ่งไม่คุ้นเคยและให้ภัยแก่ผู้ใดนอกจากจะสู้ไม่ไหวจริง ๆ แล้วจึงรีบวิ่งหนีเอาตัวรอดเท่านั้น แต่ช้างตัวนี้ตั้งหน้าตั้งตาเดินมาหาเราอย่างอิสระ มิได้ถูกบังคับขับไล่ด้วยวิธีใด ๆ จากผู้ใด และเดินมาหาเราทั้งที่ไฟก็ตามสว่างอยู่รอบด้าน แทนที่มันจะตรงเข้าขยี้ขย้าเราให้แหลกเป็นจุณวิจุณไปด้วยกำลังก็ไม่ทำ หรือจะตื่นตกใจกลัวไฟรีบวิ่งหัวซุกเข้าป่าไปก็ไม่ไป เมื่อเดินองอาจขาดีอาชาในยเข้ามาถึงที่เราอยู่แล้ว ยังกลับยืนที่อดูเราอยู่เป็นเวลาดั่งชั่วโมงเศษ ๆ จึงหนีไปแบบธรรมดา มิได้กลัวมิได้กลัวอะไรทั้งสิ้น จึงเป็นสัตว์ที่น่าคิดพิศวงงงงันอยู่ไม่ลืมจนบัดนี้

จากคราวนั้นมาแล้ว จะไปเที่ยวหรือพักอยู่ในที่เช่นไร ก็ไม่คิดกลัว เพราะเชื่อธรรมอย่างถึงใจแต่บัดนั้นเป็นต้นมา สมกับธรรมบทว่า "พระธรรมย่อมรักษาผู้ปฏิบัติ ไม่ปล่อยให้ตายจมดินจมน้ำแบบขอนแก่นแน่นอน (หน้า 174)

ความรู้เรื่องของจิตของธรรมอย่างถึงใจ ย่อมรู้กันในเวลาดับขัน ถ้าไม่ดับขัน จิตมักเล่นตัวยั่วเราด้วยกิเลสชนิดต่าง ๆ ไม่มีประมาณจนตามแก้ไม่ทัน ย่อมให้มันข้ามศีรษะไปต่อหน้าต่อตา ประหนึ่งไม่มีความสามารถหักห้ามตามแก้มันให้หลุดไปได้เลย พอเวลาเข้าที่ดับขันจนมุมจริง ๆ กำลังของจิตของธรรมไม่ทราบว่ามีมาจากไหน ใจก็หมอบและยอมเชื่อเราเชื่อธรรม ไม่ฝ่าฝืน กำหนดบังคับให้อยู่อย่างไร หรือกับธรรมบทใด ก็อยู่อย่างนั้นไม่ฝ่าฝืน คงจะเป็นเพราะความกลัวตายก็เป็นได้ ถ้าฝ่าฝืน จึงกลายเป็นจิตที่วามอนซอนงายไม่ตั้งอยู่ในเวลาเช่นนั้น น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้ที่พระอุปัชฌาย์ธรรมฐานท่านชอบเข้าแต่ป่าแต่เขา ทั้งที่กลัวตาย และใจหนึ่งไม่อยากจะเข้า สำหรับจิตผมเป็นเช่นนี้ ส่วนจิตของท่านผู้นั้นไม่ทราบได้ แต่ถ้าตั้งใจฝึกให้ถึงเหตุถึงผลจริง ๆ ก็น่าจะเหมือน ๆ กัน เพราะจิตเป็นที่สถิตอยู่แห่งธรรม และ กิเลส ที่ทำให้มีความรู้สึกกลัว รู้สึกกลัว รู้สึกดี ชั่ว ต่าง ๆ เช่นเดียวกัน การ

ฝึกฝนที่ถูกกับเหตุผล ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของธรรม จึงสามารถทำให้กิเลสชนิดต่าง ๆ ย่อมจาง และ สิ้นสูญไปจนไม่เหลือเป็นเชื้ออีกต่อไป

ผมเองซึ่งมีนิสัยหยาบ จึงมักเชื่อต่อการทรมานชนิดหยาบ ๆ เพื่อให้ทันกับกิเลสซึ่งเป็นธรรมชาติหยาบที่มีอยู่ในตน ดังคราวข้างใหญ่ เดินเข้ามาหาขณะกำลังเดินจงกรมอยู่ เป็นขณะที่ได้เห็นกิเลส และ ธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจนภายในใจ เพราะปรกติจิตที่มีกิเลสเป็นเจ้าอำนาจครองใจ รู้สึกฝึกทรมานยาก ดีไม่ดี เราผู้จะฆ่ามันให้ฉิบหายสิ้นซากไป แต่กลับจะตายก่อนมัน เพราะความเหนียวแน่นแก่นอสาระที่เกาะกินเรามาจนเสียด้วยซ้ำ

แต่พอเข้าตาจน และได้ข้างใหญ่มาช่วยเท่านั้น กิเลสตัวคือด้านต้านทานความเพียรเก่ง ๆ ไม่ทราบหายหน้าไปไหน ใจก็บอกร่าง สั่งให้อยู่อย่างไร และให้อยู่กับธรรมบทใด ก็ยอมรับทันทีที่ทันใดราวกับน้ำมันเครื่องหล่อลื่น ไม้ฝาดฝืนดั่งที่เคยเป็นมาเลย พอกิเลสขยายตัวออกจากใจ ธรรมที่เตรียมพร้อมอยู่แล้วในขณะเดียวกัน ก็แสดงความสว่างไสว และความองอาจกล้าหาญต่อทุกสิ่งขึ้นมาจากภายในใจทันที ให้ได้เห็นได้ชมอย่างเต็มตาเต็มใจที่กระหายมานาน ความกลัวตายไม่ทราบหายหน้าไปไหน จึงทำให้เห็นได้ชัดว่าความกลัวก็คือกิเลสตัวเคยออกหน้าออกตามานานเราดี ๆ นี้เอง

พอความกลัวซึ่งเป็นเครื่องกีดขวางลงใจดับลงไปแล้ว แม้จะไม่ดับไปโดยสิ้นเชิง ตาก็ทำให้เห็นโทษของมันอย่างประจักษ์ในขณะนั้น วาระต่อไป ถึงจะเกิดขึ้นมาอีกตามความมีอยู่ของมัน ก็ยังพอให้เราระลึกได้บ้างว่า “ความกลัวนี้ มิใช่หน้ามิตรมงคลของเรา แต่เป็นหน้าศัตรูที่เคยมาในหน้าแห่งมิตรต่างหาก” จึงไม่ทำให้ใจเชื่อชนิดติดจมในมันเหมือน ๆ ที่แล้วมา และพยายามกำจัดมันออกทุกวาระแห่งความเพียร จนสภาพแห่งศัตรู ที่มาในสภาพแห่งมิตรเหล่านี้ สูญสิ้นไปจากใจนั้นแล จึงจะนอนใจและอยู่เป็นสุข หายกังวลโดยประการทั้งปวงได้

ตามความรู้สึกของผมว่า คนเราถ้าหวังพึ่งธรรม สนใจในธรรม รักใคร่ใฝ่ใจในธรรม ปฏิบัติตามธรรมจริงตามที่พระองค์ทรงประทานไว้ด้วยความแน่วพระทัย และ พระเมตตาจริง ๆ คำว่า **รู้ธรรม เห็นธรรม** ขึ้นต่าง ๆ ดัง **พุทธบริษัทครั้งพุทธกาล** รู้เห็นกัน จะไม่เป็นปัญหาที่สุดเฝ้าตามความคาดคิดอะไรเลย จำต้องรู้เห็นกันได้ธรรมดา ๆ เหมือนท่าน ๆ ที่รู้เห็นกันมาแล้วในครั้งพุทธกาลนั้นแล ที่ กาล สถานที่ และ บุคคล สมัยนี้ ชัดกับครั้งพุทธกาลโดยทางมรรคทางผลอยู่เวลานี้ ก็เพราะเราเองทำตัวให้ชัดกับทางดำเนินของตัวเอง โดยต้องการผล แต่มิได้สนใจกับเหตุ คือ วิธีดำเนิน ว่าถูกหรือผิดประการใดบ้าง จะควรดัดแปลง กาย วาจา ใจ ให้ตรงต่อธรรม คือ ทางดำเนินเพื่อมรรคผล นิพพาน อย่างไรบ้าง ถ้ามีการทดสอบตนกับธรรมอยู่เสมอเพื่อความมุ่งหมาย จะได้สำเร็จตามใจบ้าง อย่างไรต้องสำเร็จในขั้นใดขั้นหนึ่งแน่นอน ตามกำลังสติปัญญาของตน เพราะครั้งพุทธกาล กับ สมัยนี้ ก็เป็นสมัยที่กิเลสจะแก้ด้วยธรรม และหายได้ด้วยธรรมเช่นเดียวกัน ดังโรคนานาชนิดในสมัยต่าง ๆ ที่หายได้ด้วยยาที่ถูกกับโรคตลอดมาฉะนั้น

ผมเองเชื่ออย่างนี้มานานแล้ว ยิ่งปฏิบัติมานานเพียงไร ก็ยิ่งเชื่ออย่างฝังใจถอนไม่ขึ้นเพียงนั้น และยิ่งได้ฟังคำที่ท่านอาจารย์มั่นสั่งสอนอย่างถึงใจสมัยที่อยู่กับท่าน ความเชื่อมั่นก็ยิ่งฝังใจลึกลง จนกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

กับใจ โดยท่านสอนว่า “การดูกิเลส และ แสวงธรรม ท่านทั้งหลายอย่ามองข้ามใจ ซึ่งเป็นที่อยู่ของกิเลส และเป็นที่พักใจอยู่แห่งธรรมทั้งหลาย กิเลสก็ดี ธรรมก็ดี มิได้อยู่กับกาลสถานใด ๆ ทั้งสิ้น แต่อยู่ที่ใจ คือ เกิดขึ้นที่ใจ เจริญขึ้นที่ใจ และดับลงที่ใจดวงรู้ ๆ นี้เท่านั้น การแก้กิเลสที่อื่น และ แสวงธรรมที่อื่น แม้จนวันตายก็ไม่พบสิ่งดังกล่าว ตายแล้วเกิดเล่า ก็จะไม่พบแต่กิเลสที่เกิดกับใจ ซึ่งกำลังเสวยทุกข์เพราะมันนี้เท่านั้น แม้ธรรม ถ้าแสวงหาที่ใจ ก็จะมีวันพบโดยลำดับของความพยายาม สถานที่ กาลเวลานั้น เป็นเพียงเครื่องส่งเสริม และเครื่องกีดขวางกิเลส และ ธรรมให้เจริญขึ้น หรือเสื่อมไปเท่านั้น เช่น รูป เสียง เป็นต้น เป็นเครื่องส่งเสริมกิเลสที่มีอยู่ในใจให้เจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น กิเลสแท้ ธรรมแท้ อยู่ที่ใจ ส่วนเครื่องส่งเสริม และ กีดขวางธรรมนั้น มีอยู่ทั้งภายใน และ ภายนอก ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้หลบหลีกปลีกตัวจากสิ่งยั่วชวนกวนใจ อันจะทำให้กิเลสที่มีอยู่ภายใน กำเริบลำพอง มี รูป เสียง เป็นต้น และสอนให้เที่ยวอยู่ในที่วิเวกสงบ เพื่อกำจัดกิเลสชนิดต่าง ๆ ด้วยความเพียรได้ง่ายขึ้น อันเป็นการย่นวิญญูภายในใจให้สั้นเข้า

ด้วยเหตุนี้ การแสวงหาที่อยู่อันเหมาะสม เพื่อความเพียรสำหรับนักบวชผู้หวังความพ้นทุกข์ภายในใจ จึงเป็นความชอบยิ่งตามหลักธรรม ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงเห็นภัย ประจักษ์พระทัย ประทานไว้เพื่อหมู่มชน เพราะการอยู่ในที่ธรรมดากับในที่แปลก ๆ แปลก ๆ ความรู้สึกในใจดวงเดียวนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่อยู่เสมอ ไม่นั่นนอน ยิ่งพอทราบวา จิตมีอาการชินชาต่อสถานที่เท่านั้น ผู้เป็นนักสังเกตุตัวเองจะทราบได้ทันที และรีบเปลี่ยนแปลงโยกย้ายสถานที่เพื่อความเหมาะสม ไม่นั่นนอนใจ อันเป็นการเปิดโอกาสให้กิเลสสั่งสมกำลังเพื่อทำลายตนโดยไม่รู้สึกรู้การแก้เหตุการณ์ด้วยความไม่ประมาทได้ทันทั่วทั้งที่ กิเลสย่อมไม่มีโอกาสก่อตัว และสั่งสมกำลังขึ้นทำลายจิตและธรรม ซึ่งมีอยู่ภายในใจดวงเดียวกันได้ และมีทางก้าวหน้าไม่เสื่อมคลาย

ผู้ปฏิบัติเพื่อความเห็นภัย ต้องเป็นผู้มีสติระลึกรู้ที่อยู่กับใจตลอดเวลา ไม่พลั้งเผลอได้เป็นการดี ความไม่พลั้งเผลอนั้นแล คือ ทำนบเครื่องป้องกันกิเลสต่าง ๆ ที่ยังไม่เกิดไม่ให้มีโอกาสเกิดขึ้นได้ ที่มีอยู่ซึ่งยังแก้ไขไม่หมด ก็ไม่กำเริบลำพอง และทำความพยายามบดเป่าด้วย สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร ไม่ลดละห่อถอย สถานที่ใดจิตกั้ว และมีสติระลึกรู้ตัวดี สถานที่นั้นคือป่าช้าเผาผลาญกิเลสทั้งมวลด้วยตปะธรรมคือความเพียร มีสติปัญญาเป็นเครื่องมือเผาผลาญทำลาย

คำว่าฌานก็ดี สมาธิก็ดี ปัญญาที่ดี วิมุตติหลุดพ้นก็ดี และคำว่ากิเลสเสื่อมอำนาจก็ดี กิเลสตายไปโดยลำดับไม่กำหนดสถานที่เวลานานาที่ก็ดี หรือกิเลสตายไปจนหมดสิ้นภายในใจก็ดี จะปรากฏ ประจักษ์กับใจในสถานที่บำเพ็ญอันถูกต้องเหมาะสมของผู้มีความเพียร เป็นไปด้วยความรอบคอบนั้นแล ไม่มีที่อื่นเป็นที่เกิดและดับของกิเลสทั้งมวล โปรดทราบไว้อย่างถึงใจว่า ธรรมเจริญ ณ ที่ใด กิเลสย่อมเสื่อมและดับสูญไป ณ ที่นั้น คำว่า “ที่ใด” นักปฏิบัติทั้งหลายพึงทราบว่าเป็น ที่ใจดวงเดียวเท่านั้น

ฉะนั้น จงพากันหันหน้าหันพินผ่าฆ่ากิเลสด้วยความกล้าตายในสนามรบ คือ ที่ใจ โดยอาศัยสถานที่เหมาะสมเป็นเครื่องหนุนกำลัง เพื่อชัยชนะเอาตัวรอดเป็นยอดคนด้วยประโยคแห่งความเพียรของตนเถิด อย่าหันเห รวนเร ว่ากิเลสกองทุกข์จะมีอยู่ในที่อื่นใด นอกจากมีอยู่ในใจดวงเดียวนี้เท่านั้น

เท่าที่ปฏิบัติมาแต่ชั้นเริ่มแรก ซึ่งเป็นไปด้วยความตะเกียตะกาย ลูบ ๆ คลำ ๆ เพราะขาดครูอาจารย์ผู้สั่งสอนโดยถูกต้อง จนได้มาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนหมู่คณะ ก็มีได้เห็นกองทุกข์ และ ความแปลกประหลาดพร้อมกับความอัศจรรย์เกินคาดทั้งหลาย ที่ไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อน แสดงขึ้น ณ ที่แห่งใดเลย นอกจากแสดงขึ้นที่ใจดวงเดียว ซึ่งเป็นที่สถิตอยู่แห่งธรรม และ กิเลสทั้งหลายนี้เท่านั้น และมีทุกข์ และ สมุทัยที่มีอยู่ในใจของเราท่านแต่ละรายนี้เท่านั้น เป็นสิ่งที่มีอำนาจมากเหนือสิ่งใด ๆ ในโลกทั้งสาม ที่สามารถปิดกั้นทางเดินเพื่อมรรค ผล นิพพานได้อย่างมิดชิด แม้เครื่องมือทำการขุดค้น บุกเบิกทุกข์ สมุทัย เพื่อมรรค ผล นิพพานให้ปรากฏขึ้นอย่างเปิดเผย ก็ไม่มีอะไรในสามโลก ที่สามารถยิ่งไปกว่า นิโรธ กับ มรรค ซึ่งมีอยู่ในใจดวงเดียวกันนี้ เรื่องมีอยู่เพียงเท่านี้ อย่าไปสนใจคิดถึงกาล สถานที่ หรือบุคคลใด ๆ ว่าเป็นภัย และ เป็นคุณให้เสียเวลา และ ล่าช้าไปเปล่า โดยไม่เกิดประโยชน์อะไรยิ่งกว่าการคิดเรื่องกิเลสกับธรรมซึ่งมีอยู่ที่ใจ จะผิดพระประสงค์ ความมุ่งหมายของศาสดาผู้ประทานธรรมสอนโลกด้วยความถูกต้องแม่นยำตลอดมา” นี่เป็นใจความโอวาทที่ท่านอาจารย์มั่นสั่งสอนอย่างถึงเหตุถึงผล สมัยอยู่กับท่านที่เชียงใหม่ จำได้อย่างฝังใจ ไม่เคยหลงลืมจนบัดนี้ ท่านว่า

บางครั้ง ท่านอาจารย์องค์นี้เกิดความสงสัย เรียนถามท่านอาจารย์มั่น ท่านยังดูเอา โดยท่านว่า ตามเอาตามความใจชอบของตน มิได้เล็งดูหลักธรรม คือความจริง ควรจะเป็นอย่างไรบ้าง ความสงสัยที่เรียนถามนั้น มีว่า ในครั้งพุทธกาล ตามประวัติว่า มีผู้สำเร็จ มรรค ผล นิพพานมากและรวดเร็วกว่าสมัยนี้ซึ่งไม่ค่อยมีท่านผู้ใดสำเร็จกัน แม้ไม่มากเหมือนครั้งโน้น หากมีการสำเร็จ ก็ช้ากว่ากันมาก ท่านย้อนถามท่านที่ว่า ท่านทราบได้อย่างไรว่าสมัยนี้ไม่ค่อยมีท่านผู้ใดสำเร็จมรรคผลกัน แม้สำเร็จเหมือนครั้งโน้น ซึ่งเขียนไว้ในตำราว่าสำเร็จกันครั้งละมาก ๆ ในแต่ละครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรด ตลอดการบำเพ็ญในที่ต่าง ๆ ก็ทราบว่า ท่านสำเร็จโดยรวดเร็ว และ ง่ายตายจริง ๆ น่าเพลใจในผลที่ท่านได้รับ แต่มาสมัยทุกวันนี้ ทำแทบล้มแทบตาย ก็ไม่ค่อยปรากฏผลเท่าที่ควรแก่เหตุบ้างเลย อันเป็นสาเหตุให้ผู้บำเพ็ญท้อใจ และอ่อนแอต่อความเพียร ท่านอาจารย์มั่นถามท่านว่า ครั้งโน้น ในตำราท่านแสดงไว้ด้วยหรือ ว่าผู้บำเพ็ญล้วนเป็นผู้สำเร็จอย่างรวดเร็วและง่ายตายทันใจทุกรายไป หรือมีทั้งผู้ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ช้า ผู้ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว ผู้ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า และผู้ปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็ว อันเป็นไปตามประเภทของบุคคลที่มีภูมิอุปนิสัยวาสนาที่ยั่งยืนต่างกัน ท่านเรียนตอบว่า มีแบ่งภาคไว้ต่าง ๆ กันเหมือนกัน มิได้มีแต่ผู้สำเร็จอย่างรวดเร็ว และ ง่ายตายอย่างเดียว ส่วนผู้ปฏิบัติลำบาก ทั้งสำเร็จได้ช้า และ ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็วก็มี แต่รู้สึกผิดกับสมัยทุกวันนี้อยู่มาก แม้จะมีแบ่งประเภทบุคคลไว้ต่างกันเช่นเดียวกับสมัยนี้ ท่านอาจารย์อธิบายว่า ข้อนี้ขึ้นอยู่กับผู้แนะนำถูกต้องแม่นยำผิดกัน ตลอดอำนาจวาสนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระสาวก และพวกเราผิดกันอยู่มากจนเทียบกันไม่ได้ อีกประการหนึ่ง ความสนใจในธรรมต่างกันมาก สำหรับในสมัยนี้ กับสมัยพุทธกาล แม้พื้นเพนิสัยก็ผิดกันกับครั้งนั้นมาก เมื่ออะไร ๆ ก็ผิดกัน ผลจะให้เหมือนกัน ย่อมเป็นไปได้ เราไม่ต้องพูดถึงเรื่องผู้อื่นสมัยอื่นให้เย็นเยือกไปมาก แม้ตัวเราเองยังแสดงความหยาบกระທးเทือนตัวเองอยู่ตลอดเวลาทั้งที่เป็นนักบวชและนักปฏิบัติ ซึ่งกำลังเข้าใจว่าตัวประกอบความเพียรอยู่เวลานั้น ด้วยวิธีเดินจงกรมอยู่บ้าง นั่งสมาธิภาวนาอยู่บ้าง แต่นั่นเป็นเพียงกิริยาแห่งความเพียรทางกาย ส่วนใจ มิได้เป็นความเพียรไปตามกิริยาเลย มีแต่ความคิดสังสมกิเลส ความกระທးเทือนใจอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เข้าใจว่า ตนกำลังทำความเพียรด้วยวิธีนั้น ๆ ดังนั้น ผลจึงเป็นความกระທးเทือน

ใจ โดยไม่เลือกกาลสถานที่ แล้วก็มาเหมาเอาว่าตนทำความเพียรรอดตาย(หน้า 178 บรรทัดที่ 9) ไม่ได้รับผลเท่าที่ควร ความจริง ตนเดินจงกรมนั่งสมาธิสังขยาพิชิตทำลายตนโดยไม่รู้ลี้กตัวต่างหาก มิได้ตรงความจริงตามหลักแห่งความเพียรเลย

ฉะนั้น ครั้งพุทธกาลที่ท่านทำความเพียรด้วยความจริงจัง หวังพ้นทุกข์หวังพ้นทุกข์จริง ๆ กับสมัยที่พวกเราทำเล่นราวเด็กกับตุ๊กตา จึงนำมาเทียบกันไม่ได้ ขึ้นเทียบไปมากเท่าไร ยิ่งเป็นการขายกิเลสความไม่เป็นท่าของตัวมากเพียงนั้น ผมเอง แม้เป็นคนในสมัยทำเล่น ๆ ลวง ๆ ตัวเองก็ไม่เห็นด้วย คำพูดดูถูกศาสนา และดูถูกตัวเองดังที่ท่านว่ามานั้น ถ้าท่านยังเห็นว่า ตัวยังพอมีสารคุณอยู่บ้าง ท่านลองทำตามแบบที่พระพุทธเจ้าทรงสอนดูซิ อย่าทำตามแบบที่กิเลสพาดุดลากไปอยู่ทุกวันทุกเวลา แม้กำลังเข้าใจว่า ตนกำลังทำความเพียรอยู่

มรรค ผล นิพพานที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ เป็นสมบัติกลาง จะเป็นสมบัติอันพึงใจท่านในวันหนึ่งแน่นอนโดยไม่มีคำว่ายากลำบากและสำเร็จได้เข้ามาเป็นอุปสรรคได้เลย ขนาดที่พวกเราทำความเพียรแบบกระดูกจะหลุดออกจากกันเพราะความซี้เกียจซี้คร้านอ่อนแออยู่เวลานี้ ผมเข้าใจว่า เหมือนคนที่แสนโง่และซี้เกียจ เอาสิ่งอันเล็ก ๆ เท่านี้มือไปเจาะภูเขาทั้งลูก แต่หวังให้ภูเขานั้น ทะลุในวันเวลาเดียว ซึ่งเป็นที่น่าหัวเราะของท่านผู้ฉลาดปราดเปรื่องด้วยปัญญาและมีความเพียรกล้าเป็นไหน ๆ พวกเราลองคิดดู

ประโยคแห่งความเพียรของท่านผู้เป็นศากยบุตรพุทธสาวกในครั้งพุทธกาลท่านทำกัน กับความเพียรของพวกเราที่ทำแบบเอาฝ่ามือไปแตะแม่น้ำมหาสมุทรซึ่งสุดที่น้ำสมเพศเวทนาเหลือประมาณ แต่หวังพระนิพพานด้วยความเพียรเท่าฝ่ามือ นั้นห่างไกลกันขนาดไหน คนสมัยฝ่ามือแตะมหาสมุทร ทำความเพียรเพียงเล็กน้อยแต่ความหมายมันปั่นมือว่าจะข้ามโลกสงสาร เมื่อไม่ได้ตามใจหวัง ก็หาเรื่องตำหนิศาสนา และ กาลสถานที่ ตลอดคนสมัยนั้นสมัยนี้ ไม่ละอายการประกาศความไม่เป็นท่าของตัวให้นักปราชญ์ท่านหัวเราะด้วยความอ่อนใจว่า เราเป็นผู้หมดความสามารถโดยประการทั้งปวง การลงทุนแต่เพียงเล็กน้อย ด้วยความเสียดายเรี่ยวแรง แต่ต้องการผลกำไรล้นโลกล้นสงสารนั้น เป็นทางเดินของโมฆบุรุษ สตรี ผู้เตรียมสร้างป่าช้าไว้เผาศพ และนอนจมอยู่ในกองทุกข์วันลดหย่อนผ่อนวิภูชะ ว่าจะผ่านพ้นไปได้เมื่อไร

คำถามของท่าน ที่ถามผมเป็นเชิงชมเชยศาสนธรรม ชมเชยกาลสถานที่ และบุคคลในครั้งพุทธกาล แต่ตำหนิศาสนธรรม ตำหนิกาลสถานที่ และบุคคลในสมัยนี้ จึงเป็นคำชมเชยและติเตียนของโมฆบุรุษ สตรีที่ปิดกั้นทางเดินของตนจนหาทางเล็ดลอดปลอดภัยไปไม่ได้ และเป็นคำถามของคนลึนท่า เป็นคำถามของคนผู้ตัดหนามกั้นทางเดินของตัว มิได้เป็นคำถามเพื่อช่วยบุกเบิกทางเดินให้เตียนโล่ง พอมีทางปลอดโปร่งโล่งใจเพราะความสนใจปลดเปลื้องตนจากกิเลสด้วย สวากขาตธรรมอันเป็นมัทธมาที่เคยให้ความเสมอภาคแก่สัตว์โลกผู้สนใจปฏิบัติตามโดยถูกต้องตลอดมาแต่อย่างใดเลย

ถ้าท่านจะมีสติปัญญาพอปลดเปลื้องตน พอเป็นที่ชมเชยบ้างบ้างแม้โดยการเทียบเคียงว่า โรคทุกชนิดไม่ว่าชนิดร้ายแรง หรือชนิดธรรมดา เมื่อสนใจรักษา และโรคถูกกับยา ย่อมมีทางสงบและหายได้ด้วยกัน แต่ถ้ามิได้สนใจ

รักษา โรคยอมกำเริบ และเป็นอันตรายได้ นอกจากโรคหวัด หรือโรคเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามผิวหนัง ซึ่งบางชนิดไม่รักษา ก็มีทางหายได้ตามกาลของมัน โรคกิเลสซึ่งมิใช่โรคหิดโรคเหา โรคกลากโรคเกลื้อน พอจะหายไปเอง ต้องรักษาด้วยยา คือ ธรรมในทางความเพียร ตามแบบของศากยบุตรพุทธสาวกที่ท่านทำกัน จะเป็นกิเลสชนิดร้ายแรงหรือไม่เพียงไร ก็จำต้องสงบและหายได้ ไม่มีทางสงสัย ท่านคิดเพียงเท่านี้ผมก็พอเบาใจ และชมเชยว่าท่านก็เป็นผู้มีความคิดแยบคายบ้างผู้หนึ่งที่จะพอเชื่อความสามารถของตัวเองได้ว่าจะเป็นผู้ข้ามโลกสงสารได้ และเชื่อความสามารถของพระพุทธเจ้าและศาสนธรรมว่า เป็นผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงประกาศศาสนธรรมไว้โดยชอบ และเป็นนิยยานิกธรรมนำไปข้ามพ้นได้จริง ไม่ตำหนิติเตียนตนว่ามีกิเลสหนา ทำให้รู้ธรรมได้ช้า โดยไม่สนใจแก้ไข ไม่ติเตียนพระพุทธเจ้าว่า ทรงประกาศสอนธรรมไม่เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ติเตียนพระธรรมว่า ไร้สมรรถภาพหรือเรียวแหลม ไม่สามารถแก้กิเลสของสัตว์ในสมัยนี้ได้เหมือนครั้งพุทธกาล

ท่านอาจารย์มั่นว่า ท่านมิได้ปฏิเสธเกี่ยวกับกิเลสของคน ที่มีหนามากต่างกัน และยอมรับว่า คนในพุทธสมัย มีความเบาบางมากกว่าปัจจุบัน แม้การอบรมสั่งสอนก็ง่าย ผิดกับสมัยนี้อยู่มาก ประกอบกับผู้สั่งสอนในสมัยนั้นก็เป็นผู้รู้ยิ่งเห็นจริงเป็นส่วนมาก มีพระศาสดาเป็นพระประมุข ประธานแห่งพระสาวกในการประกาศสอนธรรมแก่หมู่ชน การสอนจึงไม่ค่อยผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากความจริง ทรงถอดออกมาจากพระทัยและใจที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ หยิบยื่นให้ผู้ฟังอย่างสด ๆ ร้อน ๆ ไม่มีธรรมแปลกปลอมเคลือบแฝงออกมาด้วยเลย ผู้ฟังก็เป็นผู้มุ่งต่อความจริงอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นความเหมาะสมทั้งสองฝ่าย ผลที่ปรากฏเป็นขั้น ๆ ตามความคาดหมายของผู้มุ่งความจริง จึงไม่มีปัญหาที่ควรขัดแย้งได้ว่าสมัยนั้นคนสำเร็จมรรค ผล กันทีละมาก ๆ จากการแสดงธรรมของพระศาสดาและพระสาวก

ส่วนสมัยนี้ไม่ค่อยมีใครสำเร็จได้ คล้ายกับคนไม่ใช่คน ธรรมไม่ใช่ธรรม ผลจึงไม่มี ความจริง คนก็คือคน ธรรมก็คือธรรมอยู่นั่นเอง แต่คนไม่สนใจธรรม ธรรมก็เข้าไม่ถึงใจ จึงกลายเป็นว่า คนก็สักว่าคน ธรรมก็สักว่าธรรม อาจยังประโยชน์ให้สำเร็จได้แม้คนจะมีจำนวนมาก และแสดงให้ฟังทั้งพระไตรปิฎก จึงเป็นเหมือนหน้าไม้หลังหามันสลัดดอกเกลี้ยงไม่มีเหลือ ธรรมจึงไม่มีความหมายในใจของคน เหมือนน้ำไม่มีความหมายบนหลังหมาจะนั้น

ท่านถามอาจารย์องค์นั้นว่า ท่านเล่า เวลา เวลานี้ ใจเป็นเหมือนหลังหมาหรืออย่างไรกันแน่ จึงมัดตาหนีแต่ธรรม โดยถ่ายเดียวว่า ไม่ยังผลให้เกิดขึ้นแก่ตนเพื่อสำเร็จมรรค ผล นิพพานง่าย ๆ เหมือนครั้งพุทธกาล โดยไม่คำนึงใจตัวเองบ้าง ซึ่งกำลังสลัดปิดธรรมออกจากใจยิ่งกว่าหมาสลัดน้ำออกจากหลังของมัน

ถ้าย้อนมาคิดถึงความบกพร่องของตนบ้าง ผมเข้าใจว่า ธรรมจะมีที่ซึบซาบและสถิตอยู่ในใจบ้าง ไม่ไหลผ่านไป ๆ ราวกับลำคลองไม่มีแ่งเก็บน้ำ ดังที่เป็นอยู่เวลานี้ คนสมัยพุทธกาล มีกิเลสบางหรือหนา ก็เป็นคุณ และโทษของคนสมัยนั้นโดยเฉพาะ มิได้มาทำความลำบากหนักใจให้แก่คน คนสมัยนี้ ซึ่งมีกิเลสชนิดใด ก็ก่อความเดือดร้อนให้แก่กันเองแทบจะไม่มีโลกให้อยู่ ถ้าไม่สนใจแก้ไข พอให้โลกร่วงจากการวางเพลิงเผากันบ้าง การดำเนินชีวิตใคร และสมัยใดก็ตาม ย่อมไม่เกิดประโยชน์ทั้งสิ้น ถ้าไม่สนใจดำเนินชีวิตตัวเองผู้กำลังก่อไฟเผาตัว และผู้อื่นให้เดือดร้อนอยู่ด้วยเวลานี้ อันเป็นการพรวดไฟราคะ โทสะ โมหะ ออกจากกันและกันที่เกี่ยวข้องกันอยู่ พอมีทางก้าวเดินเข้าสู่ความสงบสุขได้บ้าง ไม่ร้อนระอุด้วยไฟเหล่านี้จนเกินตัว สมกับโลกมนุษย์ อันเป็นแดนของสัตว์ผู้

ฉลาดกว่าสัตว์อื่น ๆ บรรดาที่อยู่ร่วมโลกกัน ดังนี้

ท่านว่า ท่านอาจารย์มั่นเช่นใหญ่ เกี่ยวกับปัญหาโลกแตกของเราที่เรียนถาม แม้ไม่เรียนมากมายนัก แต่เวลาหยิบยกออกมา คล้ายกับปัญหานี้เป็นเสี้ยนหนามแก่พระศาสนา และท่านตลอดตัวเราเองแบบจะเยียวทำไมไม่ได้ เรา รู้สึกเห็นโทษของตัว และเกิดความไม่สบายใจหลายวัน ทั้งที่ความจริง เราก็มิได้สงสัยว่าสมณะนี้จะมีผู้สามารถบรรลุนิพพานได้ ท่านเลยสับเขกเอาเสีย นับว่าพอดีกับคนปากไวอยู่ไม่สุข แต่ก็ดีอย่างหนึ่งที่ได้ฟังธรรมท่านอย่างถึงใจ

เท่าที่ผมเล่ามานี้ ยังไม่ถึงเสี้ยวหนึ่งแห่งธรรมลึกซึ้งและแผ่ร่อนที่ท่านแสดงนั่นเลย นั้นยิ่งลึกซึ้งและแผ่ร่อนยิ่งกว่ามหาสมุทรสุดสาครและไฟในนรก แม้เรื่องผ่านไปแล้ว ท่านยังใส่ปัญหาผมอย่างเหน็บแนมเรื่อยมา บางครั้งยังยกปัญหานั้นมาประจานผมต่อหน้าที่ประชุมอีกด้วย ไม่ให้เสร็จสิ้นลงง่าย ๆ ว่า มิฉะนั้นก็บ้าง เทวทัตทำลายศาสนาบ้าง แหกไปหมดไม่มีขึ้นดีเลย จนทำให้หมู่เพื่อนสงสัย มาถามก็มี ว่า เป็นดังที่ท่านว่าจริง ๆ หรือ ผมต้องได้ชี้แจงให้ท่านทราบ ว่า ผมมิได้เป็นไปตามปัญหาที่เรียนถามท่าน เป็นแต่อุบายเพื่อฟังธรรมท่านเท่านั้น ประกติ ถ้าไม่มีอุบายแปลก ๆ ขึ้นเรียนถาม ท่านไม่เทศน์ให้ฟัง แต่การยกอุบายขึ้นเรียนถามนั้น ผมเองก็โง่ไปโอดไปคิดว่าเอาสั้นมาให้ท่านตีหัวเอา แทนที่จะยกอุบายอันราบรื่นตั้งมาขึ้นเรียนถาม และฟังท่านอธิบายพอหอมปากหอมคอ

ตามปรกติก็เป็นดังที่ท่านอาจารย์องค์นี้เล่าให้ฟัง ถ้าไม่มีอะไรแปลก ๆ เรียนถามท่านก็พูดไปธรรมดา แม้เป็นธรรมก็เป็นไปอย่างเรียบ ๆ ไม่ค่อยถึงใจนัก เมื่อเรียนถามปัญหาชนิดแปลก ๆ รู้สึกท่านคึกคัก และเนื้อธรรมที่แสดงออกเวลานั้น ก็เหมาะสมกับความต้องการ ดังที่เคยเรียนแล้วในประวัติท่าน

ความจริง ท่านก็มีได้สงสัยท่านอาจารย์องค์นี้ว่า เห็นผิดไปต่าง ๆ ดังที่ท่านดูคำขู่เข็ญ แต่เป็นอุบายของท่านผู้ฉลาดในการแสดงธรรม ย่อมมีการพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ เพื่อปลุกประสาทผู้ฟังให้ได้ข้อคิดเป็นคติเตือนใจไปนาน ๆ บ้าง ไม่เช่นนั้นก็จะพากันนอนกอดความโง่ไม่สนใจคิดอะไรกันบ้างเลย และจะกลายเป็นกบเผือกอับัวอยู่เปล่า ๆ พอถูกท่านสับเขกเสียบ้าง ดูเหมือนหูตึงตาสว่างขึ้นได้บ้าง

นิสัยพระอุดมศีลธรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่น ชอบขู่เข็ญสับเขกอยู่เสมอ จึงพอได้สติปัญญาขบคิดบ้าง ถ้าแสดงไปเรียบ ๆ ฟังไปเสียบ ๆ ไม่มีที่สะดุดจุดใจให้ตื่นตื่นตกใจและกลัวบ้าง ใจคอยแต่จะหลับใน ไม่ค่อยได้อุบายพอเป็นเครื่องส่งเสริมสติปัญญาบ้างเลย ก็เลวชนิดต่าง ๆ ที่คอยจะแซงหน้าอยู่แล้ว มักได้โอกาสออกเพ่นพ่านก่อวุ่นและรังควานใจ เพราะอุบายไม่ทันกับความฉลาดของมัน เมื่อได้รับอุบายแปลก ๆ จากท่านเพราะการเรียนถามปัญหาเป็นสาเหตุ สติปัญญาก็รู้สึกคึกคักแพรวพราวขึ้นบ้าง ดังนั้นที่ท่านอาจารย์มั่นเรียนถามท่านอาจารย์มั่น แม้จะผิดบ้างถูกบ้าง จึงอยู่ในข่ายที่ควรได้รับประโยชน์จากปัญหาธรรมนั้น ๆ ตามสมควรดังที่เคยได้รับเสมอมา (หน้า 181 จบย่อหน้าแรก)

(จากหน้า 181) ท่านว่า ปีจำพรรษาที่ท่านอาจารย์มั่นปีแรกที่เชียงใหม่ เกิดความปิติยินดีอย่างบอกไม่ถูก สมที่

พยายามติดตามท่านมาหลายปี แม้จะได้ฟังโอวาทท่านบ้างในที่ต่าง ๆ ก็เพียงชั่วระยะ ไม่จุใจ เดียวก็ถูกท่าน ขับไล่ไปคนละทิศละทาง เมื่อสบโอกาสสวดสวดช่วย ได้จำพรรษาอยู่กับท่านจริง ๆ ในพรรษานั้น จึงดีใจมาก และ แรงความเพียรใหญ่ แทบไม่ได้หลับนอน บางคืน ประกอบความเพียรตลอดรุ่ง

คืนวันหนึ่ง จิตสงบรวมลงอย่างเต็มที่ไปพักใหญ่ จึงถอนขึ้นมาเกิดความอัศจรรย์ในความสว่างไสวของใจซึ่งไม่เคย เป็นขนาดนั้นมาก่อน ทำให้เพลิดเพลินในธรรมจนสว่างคาตา ไม่ได้หลับนอนเลยในคืนวันนั้น

พอตื่นเช้าได้เวลาเข้าไปทำข้อวัตรอุปัชฌาย์ท่านอาจารย์มั่น และขนบบริหารท่านลงมาที่ฉัน พอท่านออกจากที่ ภาวนา ตาท่านจับจ้องมองดูท่านอาจารย์องค์นี้จนผิดสังเกต ท่านเองรู้สึกกระดากอายและกลัวว่าตนจะทำ ผิดอะไรไปหรืออย่างไร สักประเดี๋ยว ท่านก็พูดออกมาว่า ท่าน...นี้ ภาวนาอย่างไร คืนนี้ จิตจึงสว่างไสวมาก ผิด กับที่เคยเป็นมาทุก ๆ คืนนับแต่มาอยู่กับผม ต้องอย่างนี้ซิ จึงสมกับผู้มาแสวงหาธรรม ที่นี้ ท่านทราบหรือยังว่า ธรรมอยู่ที่ไหน คืนนี้ สว่างไสวอยู่ที่ไหนละ ท่าน... สว่างอยู่ที่ใจครับผม ท่านเรียนตอบ ทั้งกลัวทั้งอายแทบตัว ลั่น ที่ไม่เคยได้รับคำชมเชยแถมคำซักถามเช่นนั้น

แต่ก่อนธรรมไปอยู่ที่ไหนเล่า ท่านจึงไม่เห็น นั่นแหละ ธรรม ท่านจงทราบเสียแต่บัดนี้เป็นต้นไป ธรรมอยู่ที่ใจนั่น แล ต่อไป ท่านจงรักษาระดับจิตระดับความเพียรไว้ให้ดี อย่าให้เสื่อมได้ นั่นแล คือฐานของจิต ฐานของธรรม ฐานของความเชื่อมั่นในธรรม และฐานแห่งมรรคผลนิพพานอยู่ที่นั่นแล จงมั่นใจและเข้มแข็งต่อความเพียรถ้า อยากพ้นทุกข์

การพ้นทุกข์ ต้องพ้นที่นั่นแน่นอน ไม่มีที่อื่นเป็นที่หลุดพ้น อย่าลุ่มลุ่มทำให้เสียเวลา เรามีไซ้คนตาบอดพอจะลุ่ม ลุ่มคลำ คืนนี้ ผมส่งกระแสจิตไปดูท่าน เห็นจิตสว่างไสวไปทั่วบริเวณ กำหนดจิตส่งกระแสไปที่ไร เห็นเป็นอย่าง นั้นอยู่ตลอดจนสว่าง เพราะคืนนี้ ผมมิได้พักนอนเลย เข้าสมาธิภาวนาไปบ้าง ต้อนรับแขกเทพบ้าง กำหนดจิต ดูท่านบ้าง เรื่อยมาจนสว่างโดยไม่รู้ตัว พอออกจากที่ จึงต้องมาถามท่าน เพราะอยากทราบเรื่องของหมู่คณะมา นาน สบายไหม..อัศจรรย์ไหม ที่นี้ ท่านถาม

ท่านแล้วว่า ท่านนิ่งไม่กล้าเรียนตอบท่าน เพราะท่านดูดับดูอดเราจนหมดแล้ว จะเรียนตอบเพื่อประโยชน์อะไร นับแต่วันนั้นมา ยิ่งกลัวและระวังท่านมากขึ้น แม้แต่ก่อนก็เชื่อท่านว่ารู้วาระจิตใจคนอย่างเต็มใจไม่มีทางสงสัย อยู่แล้ว ยิ่งมาโดนเข้าคืนนั้น ก็ยิ่งเชื่อ ยิ่งกลัวท่านมากจนพูดไม่ถูก

นับแต่วันนั้นเป็นต้นมา ท่านตั้งหลักใจได้อย่างมั่นคง และเจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับไม่มีเสื่อมถอยเลย ท่านอาจารย์ มั่นก็จิตใจเราอยู่เสมอ เผลอตัวไม่ได้เป็นโดนท่านดูทันที และดูเร็วยิ่งกว่าแต่ก่อน การที่ท่านช่วยชี้ช่วยเตือนเรื่อย มานั้น ความจริงท่านช่วยรักษาจิตรักษาธรรมให้เรา กลัวจะเสื่อมไปเสีย นับแต่วันนั้นมา ก็ได้จำพรรษาอยู่กับท่าน เรื่อยมา

พอออกพรรษาแล้ว ก็ออกเที่ยวบำเพ็ญในที่ต่าง ๆ ที่เห็นว่าสะดวกแก่ความเพียร ท่านอาจารย์เองก็ไปอีกทาง

หนึ่งโดยลำพัง ท่านไม่ชอบให้พระติดตาม ต่างองค์ต่างแยกกันไปตามอัธยาศัย เมื่อเกิดข้อข้องใจ ก็ค่อยไปเรียนถาม เพื่อท่านชี้แจงแก้ไขให้เป็นพัก ๆ ไป

ความเพียรท่านอาจารย์องค์นี้ นับวันเจริญก้าวหน้า สติปัญญาค่อยแตกแขนงออกไปโดยสม่ำเสมอจนกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับใจ อิริยาบถต่าง ๆ เป็นอยู่ด้วยความเพียร มีสติกับปัญญาเป็นเพื่อนสองในการประกอบความเพียร จิตใจรู้สึกอากหาญชาญชัยไม่หวั่นเกรงต่ออารมณ์ที่เคยเป็นข้าศึก และแนใจต่อทางพันทุกข์ไม่สงสัยแม้ยังไม่หลุดพ้น

เย็นวันหนึ่ง เมื่อปิดกวาดเสร็จ ท่านออกจากที่พักไปสงรงน้ำ ได้เห็นข้าวในไร่ชาวเขา กำลังสุกเหลืองอร่าม ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาในขณะนั้นว่า ข้าวมันงอกขึ้นมาเพราะว่ามีเชื้ออะไรให้เกิด ใจที่พาให้เกิดตายอยู่ไม่หยุด ก็น่าจะมีอะไรเป็นเชื้ออยู่ภายในเช่นเดียวกับเมล็ดข้าว เชื้อนั้น ถ้าไม่ถูกทำลายเสียที่ใจให้สิ้นไป จะต้องพาให้เกิดตายอยู่ไม่หยุด ก็อะไรเป็นเชื้อของใจเล่า ถ้าไม่ใช่กิเลสอวิชชา ตัณหาอุปาทาน คึดทบทวนไปมาโดยถือ อวิชชาเป็นเป้าหมายแห่งการวิพากษ์วิจารณ์ พิจารณาย้อนหน้าถอยหลังอนุโลมปฏิโลมด้วยความสนใจอยากรู้ตัวจริงแห่งอวิชชา นับแต่หัวค่างจนถึง ไม้ลดละ การพิจารณาระหว่างอวิชชากับใจ จวนสว่าง จึงตัดสินใจลงได้ด้วยปัญญา อวิชชาขาดกระเด็นออกจากใจ ไม่มีเหลือ การพิจารณาข้าว ก็มายุติกันที่ข้าวสุกหมดการงอกอีกต่อไป การพิจารณาจิต ก็มายุติกันที่อวิชชาดับ กลายเป็นจิตสุกขึ้นมาเช่นเดียวกับข้าวสุก จิตหมดการก่อกำเนิดเกิดในภพต่าง ๆ อย่างประจักษ์ใจ สิ่งที่เหลือให้ชมอย่างสนใจคือ ความบริสุทธิ์แห่งจิตล้วน ๆ ในกระท่อมกลางเขา มีชาวป่าเป็นผู้อุปัชฌาย์คุณดูแลขณะที่จิตผ่านดงหน่าป่ากิเลสวัฏฏ์ไปได้แล้ว เกิดความอัศจรรย์อยู่คนเดียวตอนสว่าง พระอาทิตย์ก็เริ่มสว่างบนฟ้า ใจก็เริ่มสว่างจากอวิชชาขึ้นสู่ธรรมอัศจรรย์ ถึงวิมุตติหลุดพ้นในเวลาเดียวกันกับพระอาทิตย์อุทัย ช่างเป็นฤกษ์งามยามวิเศษเอาเสียจริง ๆ

พอฤกษ์งามยามมหาอุดมมงคลผ่านไปแล้วก็ได้เวลาออกบิณฑบาต ท่านเริ่มออกจากที่มหายมมงคล มองดูกระท่อมเล็กที่ให้ความสุขความอัศจรรย์ และมองดูทิศทางต่าง ๆ ขณะนั้น ปรากฏอะไร ๆ ก็กลายเป็นมหาอุดมมงคลไปกับใจดวงอัศจรรย์โดยสิ้นเชิง ทั้งที่ สิ่งทั้งหลายก็เป็นอยู่โดยธรรมดาของตน ๆ นั้นแล

ขณะไปบิณฑบาต ใจก็อิ่มธรรม มองเห็นชาวป่าชาวเขาที่เคยอุปัชฌาย์คุณดูแลท่านมา รวากับเป็นชาวป่ามาจากบนสวรรค์กันทั้งสิ้น จิตระลึกถึงบุญคุณที่เขาเคยมีแก่ตนอย่างเหลือล้นพันที่จะพรรณนาคุณให้จบสิ้นลงได้ เกิดความเมตตาสงสารชาวป่าแดนสวรรค์เป็นประมาณ อดที่จะแผ่เมตตาจิตอุทิศส่วนกุศลแก่เขาไม่ได้

ตลอดสายทางที่ผ่านมา จนถึงบริเวณที่พักอันแสนสำราญ ขณะจัดอาหารทิพย์ของชาวเขาลงในบาตร ใจก็อิ่มธรรม ไม่คิดสัมผัสกับอาหารที่เคยดำรงและให้ความผาสุกแก่อัตภาพมาแต่อย่างใด แต่ก็ฉันไปตามธรรมเนียมที่ธาตุกับอาหารเคยอาศัยกันมา ท่านแล้วว่า นับแต่วันเกิดมา ก็เพิ่งมาเห็นชีวิตธาตุชั้นร์กับจิตใจ มีความปรองดองสดชื่นต่อกัน เหลือจะพรรณนาให้ถูกต้องกับความจริงได้ ในเช้าวันนั้นเอง เป็นความอัศจรรย์และพิเศษผิดคาดหมาย และกลายเป็นประวัติสำคัญของชีวิตอย่างประทับใจตลอดมา

นับแต่ขณะโลกธาตุนั้นไหว ฟาดินถล่มวัฏจักรภายในจิตจมหายไปแล้ว ธาตุนั้นและจิตใจทุกส่วน ต่างอันต่าง เป็นอิสระไปตามธรรมชาติของตน ไม่ถูกจับจองกตถ่วงจากฝ่ายใด อินทรีย์ห้า อายตนะหก ทำงานตามหน้าที่ของตนจนกว่าธาตุนั้นจะหาไม่ โดยไม่ต้องมีการทะเลาะวิวาทกระทบกระทั่งอันกันดังที่เคยเป็นมา (การทะเลาะทาานหมายถึง ความไม่ลงรอยกันระหว่างสิ่งภายในกับภายนอกสัมผัสกัน ทำให้เกิดความยินดีร้าย กลายเป็นความสุขทุกขขึ้นมมา และเกี่ยวโยงกันไปเหมือนลูกโซ่ ไม่มีวันจบสิ้นลงได้) คดีต่าง ๆ ภายในจิตที่มีมมาก และวุ่นวายยิ่งกว่าคดีใด ๆ ในโลก ได้ยุติลงอย่างราบคาบ นับแต่ขณะศาสสถิตยุดิธรรมได้สร้างขึ้นภายในใจโดยสมบรูณ์แล้ว (หน้า 184 บรรทัด 14)

(เริ่มต้น หน้า 200)

สามัญธรรมดาทำกัน ทวงปฏิบัติหน้าที่โดยสมบรูณ์จนวาระสุดท้าย จึงควรน้อมนำตัวอย่างของศาสดามาปฏิบัติดำเนิน แม้ไม่สมบรูณ์ตามแบบศาสดาทุก ๆ กระเบียด แต่ก็ยังอยู่ในเกณฑ์ของลูกศิษย์ที่มีครูสั่งสอนบ้าง ไม่เคว้งคว้างเหมือนเรือที่ลอยล้าอยู่กลางทะเลซึ่งมีพายุจัดไม่ได้ทอดสมอ การปฏิบัติของนักบวชที่ไม่มีหลักยึดอย่างถูกต้องตายตัวนั้นย่อมไม่มีจุดหมายว่าจะถึงฝั่งแห่งความปลอดภัยหรือจะเป็นอันตรายด้วยภัยต่าง ๆ ไม่มีอะไรเป็นเครื่องตัดสินใจได้ เช่นเดียวกับเรือไม่มีหางเสือบังคับ ย่อมไม่สามารถแล่นไปถึงที่หมายได้ และยังสามารถไปตามกระแสน้ำและเป็นอันตรายได้อย่างง่ายดาย ฉะนั้น หลักธรรมวินัยมีรุดงควัตรเป็นต้นคือหางเสือของการปฏิบัติเพื่อให้ถึงที่ปลอดภัย จึงยึดให้มั่นคงอย่า โยกคลอนหวั่นไหว ผู้คอยดำเนินตามซึ่งมีจำนวนมมากที่ยึดเราเป็นเยี่ยงอย่างจะเหลวไหลไปตาม รุดงควัตรคือปฏิบัติอันตรงแนวไปสู่จุดหมายโดยไม่มีปฏิบัติใดเสมอเหมือน ขอแต่ผู้ปฏิบัติจงใช้

สติปัญญาศรัทธาความเพียรพยายามดำเนินตามเกิด ธรรมที่มุ่งหวังย่อมอยู่ในวิสัยของรุดงค์ที่ประทานไว้จะพาให้เข้าถึงอย่างไม่มีปัญหาแลอุปสรรคใด ๆ กิดขวางได้ เพราะพระรุดงควัตรเป็นทางเดียว ที่พาให้พ้นทุกข์ไม่เป็นอย่างอื่น จึงไม่ควรทำความเคลือบแคลงสงสัย และธรรมนี้เป็นที่รวมปฏิบัติเครื่องดำเนินเข้าสู่ความดับทุกข์ทั้งหลายด้วย พระที่มีความรักชอบในรุดงควัตรคือผู้มีความรักชอบและจงรักภักดีต่อพระศาสดาผู้เป็นบรมครู พระผู้มีรุดงควัตรเป็นเครื่องดำเนินคือผู้มีฝั่งฝัฝ่า มีศาสดาเป็นสรณะในอิริยาบถทั้งปวง อยู่ที่ใดไปที่ใด มีธรรมคอยคุ้มครองรักษาแทนศาสดาไม่ว่าเหวไร่ร้อนคลอนแคลน มีหลักใจเป็นหลักธรรม มีหลักธรรมเป็นดวงใจ หายใจเข้าหายใจออกเป็นธรรมและกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับใจ ผู้นี้คือผู้มีราตรีอยู่กับธรรมไม่หวั่นไหวเอนเอียง สำหรับทาานเองไม่มีอะไรวิตกกังวลจริง แต่ผู้เกี่ยวเนื่องกับทาานมีมกมาย จึงควรเป็นห่วงหมุ่นคณะและประชาชนที่คอยเดินตามหลังบ้าง เขาจะได้มีความอบอุ่นในปฏิบัติที่ยึดจากทาานไปเป็นเครื่องดำเนินว่าเป็นความถูกต้องแน่นอน ไม่มีผิดพลาดดังนี้ ทานสอนผม

ทาานแล้วว่า เพียงนอนตื่นผิดเวลาบ้างเล็กน้อย ทานยังมาเตือนว่า อย่าเชื่อตัวเอง ยิ่งกว่าธรรม ตัวเองคือวัฏฏะ ธาตุนั้นเป็นผลของวัฏฏะมาดั้งเดิม ควรอนุโลมให้เขาเท่าที่อนุโลมได้ อย่าปล่อยตามขั้นจนเกินไป ผิดวิสัยของพระที่เป็นเพศไม่นิ่งนอนใจ การหลับนอนของนักปราชญ์ทาานเพียงเพื่อบรรเทาธาตุนั้นไปชั่วระยะเท่า

นั้น ไม่ได้หวังความสุขความสำราญอะไรจากการระงับความอ่อนเพลียทางธาตุขันธ์นั้นเลย พระนอนตามแบบพระจริง ๆ ต้องระวังตัวเพื่อจะตื่นเหมือนแม่เนียนอน ซึ่งมีสติระวังตัวดีกว่าปกติเวลาเที่ยวหากิน คำว่า จำวัตร ก็คือความระวังตั้งสติหมายใจจะลุกตามเวลาที่กำหนดไว้ตอนก่อนนอน มิได้นอนแบบขายทอดตลาดดั่งสินค้าที่หมดราคาแล้วตามแต่ลูกค้าจะให้ในราคาเท่าไรตามความพอใจของตน พระที่นอนปล่อยตัวตามใจชอบมิใช่พระศากยบุตรพุทธบริษัท ผู้รักษาศาสนาให้เจริญในตนและผู้อื่น แต่เป็นพระประเภทขายทอดตลาดตามยถากรรมจะตีราคา เอาเอง การจำวัตรของพระที่มีศีลวัตร ธรรมวัตร ต้องมีกำหนดกฎเกณฑ์บังคับตัวในเวลา ก่อนหลับและระวังตัวอยู่ตามวิสัยของพระผู้กำลังจำวัตรคือหลับนอนพอรู้สึกตัวต้องรีบลุกขึ้นทันที ไม่ช้าชาก อันเป็นลักษณะคนซึ่งเกียจนอนตื่นสายและตายจมอยู่ในความประมาทไม่มีวันรู้สึกตัว การนอนแบบนี้เป็นลัทธิของสัตว์ตัวไม่มีความหมายในชีวิตของตัว และเป็นนิสัยของคนเกียจคร้านผลาญสมบัติไม่มีงอกเงยขึ้นมาได้ ไม่ใช่ทางของศาสนา จึงไม่ควรส่งเสริมจะกลายเป็นกาฝากขึ้นมาในวงศาสนาและพระอุปัชฌาย์ทั้งหลายซึ่งเป็นเรื่องทำลายตัวเอง ดังกาฝากทำลายต้นไม้ที่มันอาศัยนั้นแล ท่านควรขบคิดคำว่า จำวัตร กับคำว่า นอน ซึ่งเป็นคำทั่ว ๆ ไป เทียบกันดูจะเห็นว่าผิดกัน และมีความหมายต่างกัน อยู่มาก ระหว่างคำว่า จำวัตร ของพระศากยบุตร กับคำว่า นอน ของคนและสัตว์ทั่วไป ดังนั้น ความรู้สึกของพระศากยบุตรที่จะปลงใจจำวัตรแต่ละครั้งจึงควรมีความสำคัญติดตัวในขณะนั้นและเวลาอื่น ๆ จะสมชื่อที่ผู้ปกครองสติผู้มีปัญญาคิดอ่านไตร่ตรองในทุกกรณี ไม่สักว่าคิด สักว่าพูด สักว่าทำ สักว่านอน สักว่าตื่น สักว่าฉัน สักว่าอิม สักว่าเย็น สักว่าเดิน สักว่านั่ง ซึ่งเป็นอาการปล่อยตัวเกินเพศเกินภูมิของพระศากยบุตรที่ไม่สมควรอย่างยิ่งในวงปฏิบัติโดยมากมักเข้าใจกันว่า พระพุทธเจ้าและสาวกอรหันต์ทั้งหลายนิพพานไปแล้ว สบายสูญไปแล้ว ไม่มีความหมายอะไรเกี่ยวกับท่านและตนเอง เสียแล้ว ก็พระธรรมอันเป็นฝ่ายเหตุที่สอนกันให้ปฏิบัติอยู่เวลานี้ เป็นธรรมของท่านผู้ใดขุดค้นขึ้นมาให้โลกได้เห็นและได้ปฏิบัติตามเล่า? และพระธรรมตั้งตัวอยู่ได้อย่างไร ทำไมจึงไม่สบายสูญไปด้วยเล่า? ความจริง พุทธะกับสังฆะก็คือใจดวงบริสุทธิ์ที่พ้นวิสัยแห่งความตายและความสบายสูญอยู่แล้ว

โดยธรรมชาติ จะให้ตายให้สบายสูญให้หมดความหมายไปได้อย่างไร เมื่อธรรมชาตินั้นมิได้เป็นไปกับสมมติ มิได้อยู่ใต้อำนาจแห่งความตาย มิได้อยู่ใต้อำนาจแห่งความสบายสูญ มิได้อยู่ใต้อำนาจแห่งการหมดความหมายใด ๆ พุทธะอยู่โดยดี ธรรมะจึงคือธรรมะอยู่โดยดี และสังฆะจึงคือสังฆะอยู่โดยดี มิได้สิ้นสละเทือนไปกับความสำคัญใด ๆ แห่งสมมติที่เสกสรรทำลายให้เป็นไปตามอำนาจของตน ฉะนั้น การปฏิบัติด้วยธัมมานุธรรมะจึงเป็นเหมือนเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์อยู่ตลอดเวลา ที่มีธัมมานุธรรมะภายในใจ เพราะการรู้ พุทธะ ธรรมะ สังฆะ โดยหลักธรรมชาติจำต้องรู้

นี่เป็นโอวาทที่ท่านอาจารย์มั่นมาเตือนท่านในสมาธิภาวนา ในเวลาท่านเห็นว่า ท่านอาจารย์องค์นี้อาจทำอะไรผิดพลาดไปบ้าง เช่น การปฏิบัติอุปัชฌาย์ไม่ถูกเป็นบางข้อหรือ

บางประการ และการจำวัตรตื่นผิดเวลา ความจริงท่านว่าท่านอาจารย์มั่นมิได้เตือนด้วยความมั่นใจว่าท่านทำผิดโดยถ่ายเดียว แต่ท่านเตือนโดยเห็นว่าท่านอาจารย์องค์นี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับหมู่คณะทั้งพระเณรและประชาชนจำนวนมากในวาระต่อไป ท่านจึงเตือนไว้เพื่อท่านอาจารย์องค์นี้จะได้ตระหนักใน

ข้อวัตรต่าง ๆ ต่อไปด้วยความเข้มแข็ง เพื่อถ่ายถอดแก่บรรดาประชาชนพระเถรที่มาอาศัยพึ่งร่วมเงา

จะได้ของดีไปประดับตัว ดังองค์ท่านอาจารย์มั่นเคยพาหมู่คณะดำเนินมาแล้ว ท่านว่าการวางบริหาร เช่น บาตร กาน้ำ สบง จีวร หรือบริหารอื่น ๆ ที่ใช้ในสำนัก ต้องวางหรือเก็บให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น

ผ้าเช็ดเท้า เป็นต้น ถ้าเห็นไม่สะอาดควรแก่การใช้สอยต้องเก็บไปซักฟอกให้สะอาดจึงนำมาใช้อีก

หลังจากใช้แล้วต้องพับเก็บไว้เป็นที่เป็นฐาน ไม่ทิ้งระเกะระกะ ถ้าวันใดเกิดแผลงขึ้นมาเพราะธุระอย่างอื่นมาแทรก พอตกลงกลางคืนเวลาทำสมาธิภาวนาจะปรากฏเห็นท่านอาจารย์มั่นมาเดือนและแสดงธรรมให้ฟังจนได้ ท่านพักอยู่ ถ้ำดังกล่าวในพรรษานั้นเพียงองค์เดียว กลางคืนจะปรากฏท่านอาจารย์มั่นมาเยี่ยมเสมอโดยทางนิมิตภาวนา แม้ กลางวันเสียบ ๆ เวลานั้นภาวนาในบางวันยังเห็นท่านมาเยี่ยมเช่นเดียวกับกลางคืน ท่านว่าท่านสนุกเรียนถาม ปัญหาต่าง ๆ กับท่านจนเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะท่านอธิบายแก้ปัญหาได้คล่องแคล่วว่องไวมาก และได้ความ ชัดเจนหายสงสัยทุก ๆ ข้อไป ปัญหาบางอย่างเพียงแต่รำพึงสงสัยตามลำพังโดยมิได้นึกถึงท่านเลย พอตกลงกลางคืน เข้าที่ภาวนา ท่านก็มาอธิบายให้ฟังเสียแล้ว โดยยกข้อที่เราสงสัยขึ้นอธิบายให้เราฟังราวกับได้เรียนท่านไว้แล้ว ท่านว่าแปลกและอัศจรรย์มาก แต่พูดให้ใครฟังไม่ได้ เดียวเขาหาว่าเป็นกรรมฐานบ้า แต่ธรรมเครื่องแก้กิเลสชนิด ต่าง ๆ โดยมากย่อมเกิดจากทางสมาธิภาวนาโดยลำพัง และเกิดจากทางนิมิต มีท่านอาจารย์มั่นเป็นต้นมา เดือน ให้อุบายและแสดงธรรมสั่งสอนโดยสม่ำเสมอ อันเป็นการส่งเสริมสติปัญญาให้คิดอ่านไตร่ตรองมิให้ประมาท ท่าน ว่าพรรษาที่จำอยู่ในถ้ำแห่งดงหนาป่าเปลี่ยวนี้ทำให้เกิดอุบายต่าง ๆ ที่แสดงขึ้นทั้งภายในภายนอกมากมายตลอด เวลา ทั้งกลางวันกลางคืน ผิดที่ทั้งหลายอยู่มาก เป็นผู้มึราตรีเดียวด้วยความรื่นเริงอยู่กับธรรมในอิริยาบถต่าง ๆ ยืน เดิน นั่ง นอน เต็มไปด้วยธรรมปีติ ระหว่างสันติธรรมที่มีพื้นฐานเดิมประจำความบริสุทธิ์ และธรรมประเภท ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสัมผัสกับใจ แล้วแสดงความหมายไปในแง่ต่าง ๆ กัน ทำให้กายและจิตชุ่มชื้นรื่นเริงเหมือน ต้นไม้ที่ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยปุ๋ยและน้ำมีอากาศเป็นที่เหมาะสมคอยโลมให้ลำต้นกิ่งก้านสาขาดอกใบของมัน สดชื่นอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น ท่านว่าคนเราเมื่อจิตมีราตรีเดียวกับธรรม ความสงบร่มเย็นไม่ว่าวุ่นวุ่นมัวมัวสุ่มกับสิ่ง ใดแล้ว ก็มีความสุขอยู่ในโลกแห่งชั้นนี้เอง

ไม่จำเป็นต้องดิ้นรนหาความสุขในที่อื่นภพอื่น ซึ่งเป็นการวาดภาพหลอกตัวเองให้เกิดความทะเยอทะยานเสริมค้นหา สมุทัยอันเป็นเชื้อแห่งทุกข์เข้ามาเผาผลาญตัวเอง ให้เกิดความทุกข์ลำบากไปเปล่า ๆ เพราะความสุขที่รู้ที่อยู่เห็นอยู่เป็น อยู่กับใจนั้น เป็นความสุขที่พอกับตัวแล้ว โลกนี้ทั้งโลกและโลกอื่น ๆ ไม่มีประมาณในสงสารราวกับไม่มีอยู่ สิ่งที่มีและเด่นชัดประจักษ์ก็คือใจกับธรรมที่ปรากฏครอบโลกธาตุไม่มีขอบเขตเหตุผลพจนานามาเทียบมาวัดได้ เพราะ จิตกับอัจฉริยธรรมที่ครอบกันอยู่มิใช่สมมติ จึงไม่เป็นฐานจะนำมาเทียบกัน

พอออกพรรษาแล้ว คณะศรัทธาญาติโยมที่เคยอุปัฏฐากรักษาท่านก็พากันไปอาราธนานิมนต์ท่านลงมา และอาราธนาท่านให้โปรดเมตตาสั่งสอนตามหมู่บ้านแถบอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ท่านจำต้องลงมา ทั้งที่อาลัยเสียดยสถานี่แห่งนั้นได้คิดจะจากไปไหนง่าย ๆ เมื่อลงมาอบรมสั่งสอนชาวบ้านพอสมควรแล้วได้

โอกาสท่านก็ออกเที่ยวอุดงค์กรรมฐานไปตามอัธยาศัย โดยข้ามไปทางฝั่งแม่น้ำโขงของประเทศลาวบ้าง ข้ามมาฝั่งไทยเราบ้าง แล้วเที่ยวบำเพ็ญอยู่แถบอำเภอบึงกาฬ อำเภอโพธิ์ชัย ซึ่งมีป่ามีเขามาก ที่นั่นเรียกว่าดงหม้อทอง และมีทำเลดีเหมาะกับการบำเพ็ญอยู่หลายแห่ง มีหมู่บ้านที่ไปตั้งใหม่อยู่ไม่กี่หลังคาเรือน เขาอาราธนาท่านให้อยู่จำพรรษาเพื่อโปรดเขา ซึ่งเป็นสถานที่สงบกับอัธยาศัย ท่านจึงตกลงจำพรรษาที่นั่น ตอนท่านพักบำเพ็ญธรรมอยู่ในภูเขาเขตอำเภอโพธิ์ชัยนั้น ท่านว่าท่านผลิตเพลินรื่นเรียงไปกับสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ด้วยความเมตตาเขามาก มีไก่ป่า ไก่ฟ้า นกนานาชนิด มีนกเงือก นกยูง เป็นต้น และเม่น อีเห็น อีแก้ง หมู กวาง ลิง ค่าง บ่าง ชะนี หมาป่า เสือโคร่ง เสือดาว ช้าง กระตัง จิวแดง ซึ่งแต่ละชนิดมีมากมายผิดกับที่ทั้งหลายเที่ยวมาเป็นฝูง ๆ ไชลง ๆ ทั้ง กลางวัน กลางคืน จะได้ยินเสียงสัตว์เหล่านั้นส่งเสียงร้องลั่นสนั่นป่าตามวาระของเขาอยู่เสมอ บางวันเวลาออกไปบิณฑบาตก็ยังพบเสือโคร่งใหญ่เดินฉากหน้าท่านไปอย่างสวยงามน่าดู โดยไม่ห่างไกลท่านเลยด้วยความองอาจและสง่างามตามนิสัยของมัน ท่านว่าขณะที่มันเดินฉากหน้าท่านไปซึ่งเป็นที่โล่งพอสมควร ดูการก้าวเดินของมันรู้สึกสวยงามมาก ขณะที่พบกันที่แรก มันชำเลืองดูท่านนิดเดียวก็เดินต่อไปโดยไม่มองกลับมาดูท่านอีกเลย ดูลักษณะท่าทางมันก็ไม่กลัวท่านนัก แต่อาจจะวังตัวอยู่ภายในตามนิสัยของสัตว์ที่มีสติและมีความระวังตัว ไม่ค่อยพลั้งเผลอให้กับอะไรง่าย ๆ ฉะนั้นท่านเองก็ไม่รีบกลัวมัน เพราะเคยได้เห็นมันมาบ้างและเคยได้ยินเสียงมันอยู่เสมอในที่บำเพ็ญ

นั้น ๆ จึงไม่รีบกลัว

คืนวันหนึ่ง ท่านกำลังนั่งอบรมกรรมฐานแก่พระที่จำพรรษาด้วยกันราวสามสี่องค์ท่านว่าได้ยินเสียงนกร้องโตสามตัวลวดลายพาดกลอนดังกระหึ่ม ๆ ขึ้นข้าง ๆ บริเวณที่พักแห่งละตัว จากนั้น ก็ได้ยินเสียงขู่เข็ญกันบ้าง เสียงกัดกันบ้าง แล้วก็เงียบหายไป เดียวก็ได้ยินเสียงขู่เข็ญและกัดกันขึ้นอีก ข้าง ๆ ที่พักนั้นแล ที่แรกได้ยินเสียงมันเล่นและกัดกันอยู่ข้างนอกบริเวณที่พัก นี้ก็จะพากันหนีไปที่อื่นหายเงียบไปแล้ว เพราะเสียงสงบเงียบไปพักหนึ่ง แต่ที่ไหนได้จากการหายเงียบไปได้พักหนึ่งเท่านั้น ประมาณสามทุ่มก็ชักชวนกันเข้ามาอยู่ใต้ถุนบรรณศาลาเล็ก ๆ ที่พระกำลังนั่งสมาธิฟังการอบรมธรรมอยู่ ซึ่งสูงประมาณเมตรกว่านิดหน่อยเท่านั้น และส่งเสียงกระหึ่มคำราม และกัดกันอยู่ใต้ถุนศาลาเล็ก ๆ นั้น จนท่านต้องตะโกนบอกว่า เฮ้ย สามสหาย อย่าพากันส่งเสียงอื้ออึงนักซิ พระท่านกำลังเทศน์และ

ฟังธรรมกัน เดี่ยวเป็นบาปตกนรกหลุมฉิบหายกันหมดนะ จะว่าไม่บอก เพราะที่นี้ไม่ใช่ที่เอ็ดตะโรไฮเฮกันนี่นา จงพากันไปเที่ยวร้องครางที่อื่น ที่นี้เป็นวัดของพระที่ท่านชอบความสงบ ไม่เหมือนพวกแก

ไปเสีย พากันไปร้องที่อื่นตามสบาย ไม่มีใครไปยุ่งกับพวกแกหรอก ที่นี้เป็นที่พระท่านอยู่บำเพ็ญธรรม ท่านจึงห้ามไม่ให้พวกแกส่งเสียงอื้ออึงนัก พอได้ยินเสียงพระท่านร้องบอกก็พากันสงบอารมณ์ไปพักหนึ่ง แต่ยังคงได้ยินเสียงเกี่ยวพาราสีกันซุบซิบอื้ออึงเบา ๆ ใต้ถุนศาลา อันเป็นลักษณะบอกกันว่าพวกเขาอย่าส่งเสียงดังกันนักซิ พระท่านรำคาญและร้องบอกมานั้นโง่งง ทำเสียงเบา ๆ หน่อยเถอะเพื่อนเดี่ยวเป็นบาปซีกลากขึ้นหัว เอาไปพักหนึ่ง ต่อไปก็มีเสียงครวญครางขู่เข็ญและกัดกันขึ้นอีก ไม่ยอมหนีไปที่อื่นตามคำท่านบอก และพากันเหมาใต้ถุนบรรณศาลา

เป็นที่เล่นสนุกกันตั้งแต่หัวค่ำจนสองยามคือหกทุ่มจึงพากันหนีไปพระนั่งทำสมาธิภาวนากันบนศาลาหลังจากฟังการอบรมธรรมแล้ว เสื่อโครงใหญ่สามตัวก็ส่งเสียงขู่เชิญคำรามและกัดกันอยู่ใต้ถุนศาลาจนถึงหกทุ่มจึงเลิกจากกันไป พระก็ลงไปที่พักของตน เสื่อก็เข้าป่าไป คิณนั้นเป็นความประหลาดเป็นพิเศษนับแต่เที่ยวอุปัชฌาย์ธรรมฐานมาหลายปีและเคยเที่ยวไปสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่งหนตำบลหมู่บ้านและป่าเขาต่าง ๆ แต่ไม่เคยมีสัตว์เสื่อมาตีสนิทมิตรรักกับพระราวกับเคยเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหายผู้ฝากเป็นฝากตายกันมานานเพิ่งมาพบในคืนวันนั้นเอง ตามปกติเสื่อเป็นสัตว์กลัวคนตามสัญชาตญาณแม้จะเป็นสัตว์ที่มีอำนาจทำให้คนขยาดครันคร้ามอยู่บ้างกว่าสัตว์อื่น ๆ แต่เสื่อย่อมกลัวและหลบซ่อนคนมากกว่าคนจะกลัวเสื่อและหาที่หลบซ่อน แต่เสื่อสามตัวนี้นอกจากไม่กลัวคนแล้ว ยังพากันมาแอบยัดเอาใต้ถุนศาลาหลังเล็กที่พระยังซุ่มนุมนกันอยู่ข้างบนเป็นที่เล่นสนุกโดยไม่คิดกลัวพระซึ่งเป็นคนเหมือนมนุษย์ทั้งหลายเลย จึงเป็นเรื่องอัศจรรย์ที่สัตว์ไม่เคยรู้เรื่องกับศีลธรรมเหมือนมนุษย์ทั้งหลาย แต่กิริยาที่เขามาตีสนิทสนมกับพระนั้น ราวกับเขาก็เป็นผู้หนึ่งที่ทราบศีลธรรมดี และปฏิบัติศีลธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลายด้วย จึงไม่แสดงท่าทางให้พระท่านกลัว

นอกจากเขาแสดงต่อพวกเขาเอง ซึ่งก็ทราบกิริยาท่าทางของกันและกันอยู่แล้ว ท่านว่า ฟังท่านเล่าแล้วขนลุกกลัวบ้าอยู่คนเดียวทั้งที่เรื่องก็ผ่านไปนานแล้ว เรื่องของคนไม่เป็นท่าก็เป็นอย่างนี้เองแม้ท่านแสดงเรื่องต่าง ๆ อันเป็นคติธรรมให้ฟังก็ตาม แต่คนไม่เป็นท่ายอมไม่ยอมฟังเพื่อยึดเป็นคติได้เลย แต่จะ

ดันไปเฉพาะเส้นทางสายไม่เป็นท่าของตนนั้นแล ดังผู้เขียนแสดงความกลัวที่นำอภัยต่อหน้าท่าน

ในเวลาฟังคำบอกเล่านั้นแล นอกจากนั้น ยังมาประกาศขายความซี้ซลาดของตัวในหนังสือให้ท่าน

ผู้อ่านหัวเราะเข้าอีก ซึ่งนับว่าเลวพอใช้ อ่านแล้วกรุณาจะวางอย่าให้เรื่องทำนองนี้แทรกสิงเข้าไปสู่จิตใจได้จะกลายเป็นคนซี้ซลาดไม่เป็นท่าไปอีกหลายคน

ท่านเล่าว่า คืนวันนั้น พระที่นั่งฟังการอบรมและทำสมาธิภาวนาต่อไปหลังจากการ

อบรมแล้ว ต่างมีความตื่นเต้นตกใจและตาตั้งหูกางไปตาม ๆ กัน ที่ได้ยินอาจารย์ใหญ่ทั้งสามตัวมาให้การอบรมช่วยท่านอาจารย์อยู่ที่ใต้ถุน ในลักษณะแผลงฤทธิ์เจือกับความสนุกของเขา ทำเอาพระนั่งภาวนากลับตัวแข็งไปตาม ๆ กัน จิตไม่อาจสงบไปนอกกลุ่มนอกทางได้ เพราะกลัวอาจารย์ใหญ่ทั้งสามจะพากันโดดขึ้นมาให้อิวาทบนศาลาเล็กด้วยท่าทางต่าง ๆ แต่กิตติและน่าชมสัตว์สามตัวที่ไม่แสดงโลดโผนเกินกว่าเหตุ อุดริโดดขึ้นบนศาลาในเวลานั้น ยังรู้จักฐานะของตัวของท่านบ้าง ไม่ก้าวร่างกายที่อันควรแก่ภาวะของตน แสดงเพียงเบา ๆ พอหอมปากหอมคอแล้วก็เลิกพากันไป นับแต่วันนั้นผ่านไปแล้ว ก็ไม่เห็นเขากลับมาอีกเลย ส่วนสถานที่และบริเวณที่พระอาศัยอยู่นั้น ก็คือทำเลเที่ยวของสัตว์จำพวกนี้และสัตว์อื่น ๆ เราดี ๆ นี้เอง ไม่เว้นแต่ละคืนต้องมีจำพวกใดจำพวกหนึ่งเข้ามาจนได้ เพราะที่นั่นเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าทุกจำพวก เนื่องจากป่าและเขาแถบนั้นกว้างขวางมาก คนเดินผ่านเป็นวัน ๆ ก็ไม่พ้นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ดังที่เขียนผ่านมาก็จะมีมาก พวกข้างเป็นโขลง ๆ หมูป่าเป็นฝูง ๆ ซึ่งแต่ละโขลงละฝูงมีจำนวนมากมายและไม่สู้จะกลัวผู้คนมากนัก ปีท่านจำพรรษาที่นั่น อุบาย

ต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยสม่ำเสมอ และต้องคอยเตือนพระเสมอไม่ให้ประมาทในการรักษาอุ้งคิ้ว เพราะอยู่ในท่ามกลางสิ่งทีควรระวังหลายอย่างต่าง ๆ กัน โดยอาศัยอุ้งคิ้วเป็นเส้นชีวิตจิตใจ มีธรรมวินัยเป็นที่ฝากเป็นฝากตาย ใจจึงอยู่เป็นสุขไม่หวาดเสียวสะดุ้งกลัวต่าง ๆ การขบฉันก็น้อย เพียงเหยียวยาธาตุนั้นไป วัน ๆ เท่านั้น เพราะศรัทธาญาติโยมมีน้อยและเป็นบ้านเพิ่งตั้งใหม่มีไม่กี่หลังคาเรือน ยังไม่เป็นหลักฐานมั่นคง และเป็นความมุ่งหมายของท่านผู้หนักแน่นในธรรมจะพึงฝึกฝนอดทนเพื่อธรรมความอยู่สบายทางภายใน จึงไม่กังวลกับที่อยู่อาศัย อาหารบิณฑบาตให้มากไป อันจะเป็นอุปสรรคต่อความเพียร ยาแก้ไข้ก็ถือความอดทนต่อสู้ด้วยความเพียรทางสมาธิภาวนา โดยถือเอาสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ เป็นเพื่อนและสักขีพยานว่าเขาก็มิได้เกิดมากับหูกยาชนิดต่าง ๆ และคลอดที่โรงพยาบาลมีหมอนและนางพยาบาลคอยรักษาผดุงครรภ์ แต่เขายังเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ สืบต่อกันมาได้เต็มป่าเต็มเขา โดยไม่แสดงความโศกเศร้าเสียใจว่าตนขาดการบำรุงรักษาด้วยหมอนด้วยยาและนางพยาบาลตลอดเครื่องบำรุงต่าง ๆ ส่วนพระเป็นมนุษย์ชาติและเป็นศากยบุตรพุทธชาติศาสนาดวงคือพระนามสะเทือนทั่วไตรภพว่าเป็นผู้ทรงเรียนจบคัมภีร์ไตรภูมิด้วยพระขันตี วิริยะ พระปัญญาปรีชาสามารถในทุกทาง ไม่มีคำว่าจนตรอกอ่อนแอห่อถอย แต่พระเราจะมาถอยหลังหลังน้ำตาเพราะความทุกข์ลำบากเพียงการเจ็บไข้ได้ป่วยอันเป็นของธรรมดาแห่งขันธ์เท่านั้น ก็ต้องเป็นผู้ขาดทุนล้มจมจะนำตนและศาสนาไปไม่ตลอด นอกจากต้องเป็นผู้อาจหาญอดทนต่อสภาพความมีความเป็นความสัมผัสทั้งหลายด้วยสติปัญญาหยั่งทราบไปตามเหตุการณ์ที่มาเกี่ยวข้องกับท่านั้น ไม่มีทางเพื่อเอาตัวรอดหวังจุดไหนที่ปลอดภัยได้ จิตเมื่อได้รับการอบรมในทางที่ถูก ย่อมมีความรื่นเริงในธรรม พอใจประคองตนไปตามวิถีแห่งมรรคและผล ไม่มีการปลีกแหวะ ไม่สร้างความอับจนไว้ทับถมตัวเอง ปฏิบัติก็สม่ำเสมอไม่ห่อถอยน้อยใจว่าตนขาดที่พึ่งทั้งภายในภายนอก มีใจกับธรรมเป็นเครื่องขลุ่ยหล่งเสียงให้เกิดความอบอุ่นเย็นใจ อยู่ที่ใดไปที่ใดก็เป็นสุขโตแบบลูกศิษย์ตถาคต ไม่แสดงความอดอยากขาดแคลนในทางใจ พระรุดงค์กรรมฐานที่มุ่งต่อธรรมท่านไปและอยู่โดยอาการอย่างนี้ ท่านจึงอยู่ได้ไปได้ ย่อมอดยอมนทนความลำบากหิวโหยได้อย่างสบายหายห่วงกับ สิ่งทั้งปวง มีธรรมเป็นอารมณ์ของใจ

เรื่องสัตว์ต่าง ๆ ที่ชอบมาอาศัยพระท่านผู้อ่านกรุณาคิดว่าจะเป็นความจริงได้เพียงไรบ้าง แต่ก่อนคิดเรื่องสัตว์ป่า กรุณาคิดเรื่องสัตว์บ้านก่อน ที่ชอบเข้าไปอาศัยอยู่ในบ้านของท่านผู้มีเมตตาจิตและเข้าไปอาศัยวัดพออยู่รอดปลอดภัยไปในวันหนึ่ง ๆ สุนัขและนก เป็นต้น ที่ชอบเข้าไปอาศัยวัดบางวัดจนแทบไม่มีที่และต้นไม้ให้สัตว์เหล่านี้อาศัยเพราะมีมากด้วยกัน อันดับต่อไปค่อยคิดไปถึงสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ที่มักเข้าไปเที่ยวบ้วนปัสสาวะและอาศัยอยู่ตามสถานที่และวัดที่พระรุดงค์ท่านพักอยู่ดังที่เขียนผ่านมามากพอ ดู ทั้งประวัติท่านอาจารย์มั่นและปฏิบัติของพระรุดงค์สายของท่านอาจารย์มั่น ซึ่งมีเรื่องสัตว์มาอาศัยพระลงแฝงมาเสมอ ๆ ตามประสบการณ์ที่ได้รับทราบมาเป็นความจริง จึงเป็นเรื่องน่าคิดในแง่ธรรมอันเป็นหลักธรรมชาติให้ความร่มเย็นและเป็นธรรมแก่สัตว์โลกทุกชาติทุกภาษา โดยที่สัตว์ทุก ๆ จำพวกไม่จำเป็นต้องทราบว่าจะอะไรก็ตาม แต่สิ่งที่แสดงออกให้สัตว์ยินดีรับกันทั่วโลกไม่มีใครรังเกียจนั้น คือ ธรรมโดยธรรมชาติ ธรรมนั้นแสดงอาการความสงบสุข ความร่มเย็น ความไว้วางใจ ความมีแก่ใจ ความเมตตา ความเอ็นดูสงสาร ความมาเกิดอยู่เกิดไม่เป็นภัยแน่นอน เป็นต้น การแสดงออกแห่งกระแสธรรมเพียงเท่านั้น สัตว์ทุกจำพวกชอบและยอมรับกันทันที โดยไม่ต้องมีโรงเรียนไว้สอนเขาเลย เพราะจิตใจกับกระแสธรรมเป็นของคู่ควรกันยิ่งกว่าอำนาจราชศักดิ์ใด ๆ ซึ่งเป็นสิ่งปรุงแต่งและเสริมกันขึ้น ย่อมสลายไป

ตามเหตุการณ์ไม่แน่นอน ดังนั้น สัตว์แม้จะไม่เคยทราบว่าจะกรรมคืออะไรก็ตาม แต่สิ่งที่ชอบและยอมรับโดยธรรมชาติ สัตว์ย่อมแสวงหาเอง ดังสุนัขเข้าไปอาศัยวัด สัตว์ป่าเข้าไปอาศัยพระพุทธรูป เพราะกรรม คือ ความเย็น ความไว้วางใจ เป็นต้น ที่สัตว์เข้าใจว่ามีอยู่ในที่นั้น จึงเสาะแสวงหาไปตามประสา แม้แต่ผู้ไม่เคยสนใจกับกรรมเลย ยังรู้จักสถานที่ที่ไม่มีภัยและชอบไปเที่ยวสนุกเฮฮาในที่เช่นนั้นแต่โบราณกาลมาถึงปัจจุบันเพราะไปทำที่อื่นไม่ปลอดภัยเหมือนที่เช่นนั้น เพียงเท่านี้ก็พอทราบได้ว่ากรรมและสถานที่ผู้บำเพ็ญกรรมเป็นที่ไว้วางใจแก่สัตว์และมนุษย์ทั่วไปจึงไม่ค่อยจะแฉ่งระว่างกัน และบางรายบางพวกไม่ระวังเสียจนปล่อยตัวเลยเกิด โดยไม่คิดถึงหัวใจมนุษย์ด้วยกันและพระศาสนาซึ่งเป็นสมบัติของประเทศบ้างเลย แม้ผู้ปฏิบัติกรรมเหล่านั้นก็ยอมทราบความดีความชั่ว คนดีคนชั่ว สัตว์ดีสัตว์ชั่ว ได้เช่นมนุษย์ทั่วไป จึงควรคิดและเห็นใจผู้อื่นที่รักสงวนสมบัติของตนบ้าง ไม่ปล่อยร้อยเปอร์เซ็นต์ไปเสียทีเดียวในทุกสถาน ยังพอจะมีเขตแดนแห่งมนุษย์และสัตว์เป็นที่อยู่อาศัยคนละวรรคละตอนบ้าง ไม่คละเคล้ากันไปเสียหมดจนไม่อาจทราบได้ว่าใครเป็นใคร เพราะอะไร ๆ ก็แบบเดียวกันเสียสิ้น

ท่านอาจารย์องค์นี้ชอบเที่ยวหาที่วิวเวกเปลี่ยนที่ทำความเพียรอยู่เสมอ ปกติก็ชอบเที่ยวจุดธูปไปตามป่าตามเขาอยู่แล้ว แล้วยังชอบเที่ยวเปลี่ยนที่ทำความเพียรอยู่เรื่อย ๆ เช่น ไปพักอยู่ที่นั่นเป็นปกติแล้ว แต่เวลาเช้าไปทำความเพียรอยู่ที่หนึ่ง ตอนบ่าย ๆ หรือเย็นก็เปลี่ยนไปทำอีกแห่งหนึ่ง กลางคืนก็เที่ยวไปทำความเพียรอยู่อีกแห่งหนึ่ง ในแถบที่ท่านพักอยู่นั้นแล เปลี่ยนทิศทางบ้าง ไปใกล้บ้าง ไกลบ้าง ไปอยู่ในถ้ำอื่น จากถ้ำเดิมบ้าง ขึ้นไปอยู่บนหลังเขาบ้าง ตามหินดานบ้าง ดึก ๆ จึงกลับ ที่พัก ท่านให้เหตุผลสำหรับนิสัยท่านว่า เวลากำลังซุกมุ่นวุ่นวายกับการแก๊กิเลส การเปลี่ยนอุบายต่าง ๆ เช่นนั้น ปัญญามักเกิดขึ้นเสมอ กิเลสตั้งตัวไม่ติดเพราะถูกอุบายของสติปัญญาดีตอนในท่าต่าง ๆ ให้หลุดลอยไปเป็นพัก ๆ ถ้าอยู่ในที่แห่งเดียว ทำให้ชินต่อสถานที่ แต่กิเลสมิได้ชินกับเรา มันสั่งสมตัวขึ้นเสมอไม่ว่าเราจะชินกับอะไรหรือไม่ก็ตาม เราจำต้องพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงอุบายและสถานที่อยู่เสมอเพื่อทันกับกลมารยาของกิเลสที่ปักหลักสั่งสมตัวเอง และต่อสู้กับเราไม่มีเวลาพักผ่อนตัวตลอดเวลา ถ้าวันบ้างก็เพียงเวลาหลับสนิทเท่านั้น นอกนั้นเป็นเวลาทำงานของมันเสียสิ้น ดังนั้น การทำความเพียรจะลดหย่อนอ่อนข้อและผัดผ่อนเลื่อนเวลาอยู่ จึงทำให้กิเลสตัวขยันหัวเราะเอา การเปลี่ยนสถานที่และอุบายอยู่เสมอ จึงพอมองเห็นความแพ้ความชนะกับกิเลสบ้าง ไม่ปล่อยให้มันรับเหมาะเป็นเจ้าของ แต่ผู้เดียว ดังนั้น เหตุผลของท่านก็น่าฟังและเป็นคติได้ดีสำหรับผู้ไม่พอใจให้กิเลสขึ้นเหยียบย่ำทำลายเอาทุก ๆ กรณีที่จิตไหวตัว ท่านชอบเที่ยวไปทางภูสิงห์ ภูวัว ภูลังกา และดงหม้อทอง เขตอำเภอเซกา อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย และอำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม แถบนั้นมีเขามาก เช่น ภูสิงห์ ภูวัว และภูลังกา ซึ่งล้วนเป็นทำเลดี ๆ เหมาะแก่การบำเพ็ญธรรมอย่างยิ่ง แต่ห่างไกลหมู่บ้านมาก บิณฑบาตไม่ถึง ต้องมีคนผลัดเปลี่ยนกันส่งอาหาร ที่ดังกล่าวเหล่านี้เป็นที่ชุมนุมของสัตว์ป่านานาชนิด มีเสือ ช้าง กระต๊อง วัวแดง เป็นต้น พอตกป่า ๆ และเย็นจะได้ยินเสียงสัตว์เหล่านี้ร้องสนั่นหวั่นไหวไปทั่ว ทั้งป่า ผู้ไม่สละตายจริง ๆ ยากจะอยู่ได้ เพราะเสือชุมมากเป็นพิเศษและไม่ค่อยกลัวคนด้วย บางคืน พระท่านเดินจงกรมทำความเพียรไปมาอยู่ มันยังแอบมาหมอบดูท่านได้โดยไม่กลัวท่านเลย แต่ไม่ทำอะไร มันอาจสงสัยแล้วแอบด้อมเข้ามาดูก็ได้ พอท่านได้ยินเสียงผัดสังเกตนึกประหลาดสองไฟฉายไปดู ยังเห็นเสือโคร่งใหญ่โดดออกไปต่อหน้าต่อตาก็ยังมี แม้เช่นนั้นท่านก็ยังเดินจงกรมทำความเพียรต่อไปได้ ไม่คิดกลัวว่าเสือจะโดดมาคาบเอาไปกินเลย ทั้งนี้เพราะความเชื่อธรรมมากกว่าความกลัวเสือ จึงพอดทนทำ

ความเพียรต่อไปได้ บางวันพอตกเย็น พระท่านก็ขึ้นบนไหล่เขา แล้วมองลงไปดูโขลงช้างใหญ่ซึ่งกำลังพากันออกเที่ยวตามหินดานอันกว้างยาวเป็นกิโล ๆ สามารถมองเห็นช้างทั้งโขลงได้อย่างชัดเจน ทั้งตัวเล็ก ๆ และตัวใหญ่ ซึ่งกำลังเริ่มจะพากันออกเที่ยวหากิน ท่านว่าเวลาดูช้างทั้งโขลงใหญ่ ๆ ที่กำลังหยอกเล่นกันอย่างเพลิดเพลินเช่นนั้น ทำให้เพลิน ดุมันจนคำไม่รู้ตัวก็มี เพราะสัตว์พวกนี้ชอบหยอก เล่นกันเหมือนมนุษย์เรานี่เอง

ท่านอาจารย์องค์นี้มีความเด็ดเดี่ยวมากดังที่เขียนผ่านมาแล้ว การนั่งภาวนาตลอดสว่างท่านทำได้อย่างสบาย ไม่มีอะไรเป็นอุปสรรค ก็การนั่งภาวนาแต่หัวค่ำยันสว่างนั้นมิใช่เป็นงาน เล็กน้อย ถ้าไม่เป็นผู้มีใจกล้าหาญ กัดเหล็กกัดเพชรจริง ๆ จะทำไม่ได้ จึงขอชมเชยอนุโมทนาท่านอย่าง ถึงใจ ดังนั้น ท่านจึงสามารถเป็นอาจารย์สั่งสอนคณะสานุศิษย์ให้ได้รับความร่มเย็นเรื่อยมาจนปัจจุบัน ท่านเป็นที่แน่ใจในองค์ท่านเองร้อยเปอร์เซ็นต์ว่าเป็นผู้สิ้นภพสิ้นชาติอย่างประจักษ์ใจทั้งที่ยังครองขันธ

อยู่ ปล่อยขันธเมื่อไรก็เป็น *ปรหม์ สุขิ* ล้วน ๆ เมื่อนั้นหมดความรับผิดชอบกังวลโดยสิ้นเชิง การเขียนประวัติย่อของท่านอาจารย์องค์สำคัญองค์หนึ่งในบรรดาอุคิษย์ของท่านอาจารย์มั่นก็ขอยุติลง กรุณาสังเกตตามที่เขียนมานี้ว่าคือ องค์ใดแน่ ปัจจุบันท่านยังมีชีวิตอยู่และเป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชนพระเถรจำนวนมาก แต่ผู้เขียนไม่อาจจะนามท่าน เกรงจะเป็นการกระทบกระเทือนในองค์ท่าน เพราะท่านพ้นจากโลกามิสใด ๆ ทั้งสิ้นแล้ว ครองแต่ธรรมที่บริสุทธิ์กับขันธห้าเครื่องก่อควนุ่นวายอยู่ ตลอดเวลาเท่านั้น ไม่มีทางสงสัยท่านว่าจะเป็นอื่น ขอลดละความเพียรพยายามในการบำเพ็ญตน วันหนึ่งเราท่านต้องได้ชมธรรมสมบัติบริสุทธิ์ที่พึงใจอย่างท่านแน่นอนภายในใจท่านเอง สมกับธรรมเป็นสมบัติของทุกคนผู้ปฏิบัติเป็นสามัคยกรรม

ท่านอาจารย์มั่นผู้รู้เห็นธรรมประจักษ์ใจด้วยปฏิบัติอาธนาบรืนดิงาม ที่ควรเรียกว่ามัชฌิมาปฏิบัติทาได้อย่างเต็มปากเต็มใจองค์หนึ่งในสมัยปัจจุบัน แต่มิได้เขียนวิธีเดินจงกรมที่ท่านเคยดำเนินมาลงในประวัติท่านว่าท่านทำอย่างไร กำหนดทิศทางอย่างไรบ้างหรือไม่ ทางจงกรมสำหรับเดินทำความเพียรในท่าเดินสั้นและยาวเพียงไรก่อนจะเริ่มทำความเพียรในท่าเดินท่านทำอย่างไร ผู้เขียนลืมนลงไว้ขณะที่เขียนประวัติท่าน จึงขอนำมาเขียนลงในปฏิบัติทาสาของ ท่าน เพื่อท่านผู้สนใจจะได้ยึดเป็นหลักฐานต่อไป ความจริงพระธรรมวินัยเป็นแบบฉบับของมัชฌิมาปฏิบัติทาสำหรับท่านผู้สนใจดำเนินตามอย่างถูกต้องตายตัวก็มีอยู่แล้ว ดังนั้น ท่านอาจารย์มั่นจึงยกแบบฉบับนั้นเป็นเครื่องดำเนินอย่างหา ที่ต้องติมิได้ ทั้งอิริยาบถธรรมดาและอิริยาบถแห่งความเพียรในท่าต่าง ๆ แต่จะอธิบายวิธีเดินจงกรมก่อนวิธีอื่น

ทิศทางและความสั้นยาวของทางสำหรับเดินจงกรมมีดังนี้ ทางเดินจงกรมตามที่ท่านกำหนดรู้ไว้และปฏิบัติตามเรื่อยมานั้นมีสามทิศด้วยกัน คือ ตรงไปตามแนวตะวันออก-ตะวันตก หนึ่ง ไปตามแนวทิศตะวันตกเฉียงใต้ หนึ่ง และไปตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ หนึ่ง การเดินจงกรมก็เดินไปตามแนวทั้งสามที่กำหนดไว้ในแนวใดแนวหนึ่ง ความสั้นยาวของทางจงกรมแต่ละสายนั้น ท่านว่าตามแต่ควร สำหรับรายนั้น ๆ ไม่ตายตัว กำหนดเอาเองได้ตามสมควร แต่อย่างสั้นท่านว่าไม่ควรให้สั้นกว่า สิบก้าวสำหรับเวลาอยู่ในที่จำเป็นหาทางเดินมิได้ ทางจงกรมขนาดธรรมดา ยาวราวยี่สิบก้าว ขนาดยาวราวยี่สิบห้าถึงสามสิบก้าวเป็นความเหมาะสมทั่ว ๆ ไป เฉพาะทิศ

ทาง ท่านถือเป็นแบบฉบับและปฏิบัติตามนั้นจริง ๆ ไม่ให้เคลื่อนคลาดในเมื่อไม่จำเป็นจริง ๆ และสั่งสอนพระเณรให้ปฏิบัติตามนั้นด้วย บางครั้งท่านเห็นพระเดินจงกรมผิดทิศทาง ท่านยังเรียกมาดุคำสั่งสอนเอาบ้างว่า ที่สั่งสอนหมู่คณะ จะเป็นทางธรรมก็ดี ทางวินัยก็ดี ได้สอนตามแบบฉบับเรื่อยมาไม่เคลื่อนคลาด แม้การเดินจงกรมซึ่งเป็นทางธรรมก็มีแบบฉบับไปตามธรรมเช่นกัน การเดินจงกรมในครั้งพุทธกาลท่านมีกำหนดทิศทางกัน อย่างไรก็ตามบ้างหรือไม่ ได้ทราบว่ามีทิศทางอยู่สาม ดังที่เคยอธิบายให้ฟังเสมอมา หมู่คณะจึงไม่ควรถือว่าเป็นเรื่องไม่สำคัญแล้วไม่สนใจปฏิบัติตาม ก็แสดงว่าไม่ได้ตั้งใจมาศึกษาด้วยความสนใจ แม้สิ่งอื่น ๆ ก็จะเป็นของไม่สำคัญดังที่เป็นมาแล้วและผ่านไป ๆ โดยไม่เห็นอะไรสำคัญ ความเป็นทั้งนี้จึงส่อให้เห็นความไม่สำคัญของผู้มาอบรมศึกษาอย่างเต็มตาเต็มใจเวลาออกจากที่นี่ไปก็ต้องนำลัทธินิสัย

ความไม่มีอะไรสำคัญนี้ไปใช้ กลายเป็นเรื่องไม่สำคัญในตัวของผู้ปฏิบัติไปเสียสิ้น การมาอยู่กับครูอาจารย์ที่เราเคารพนับถือ ยังไม่เห็นความสำคัญในคำตักเตือนสั่งสอนอยู่แล้ว ก็เท่ากับจะเริ่มสร้าง สิ่งทำลายตนขึ้นในเวลาเดียวกัน นี่แหละเป็นสิ่งที่ไม่ทำให้สันทายใจกับหมู่คณะที่มาอาศัยว่าจะได้สิ่งที่เป็นสาระอะไรบ้างไปเป็นหลักข้อปฏิบัติในกาลต่อไป เห็นมีแต่ความไม่สำคัญไปเสีย ความจริงธรรมที่นำมาสั่งสอนหมู่คณะทุก ๆ แขนงได้พิจารณาถ้อยแถลงแล้วถ้อยแถลงแล้วจนเป็นที่แน่ใจมิได้สอนด้วยความพรอดพรอด หลุดปากก็พูดออกมาทำนองนั้น แต่สอนด้วยความพิจารณาแล้วทั้งสิ้น ทั้งส่วนหยาบ ส่วนละเอียด การกำหนดทิศทางเดินจงกรมเคยได้อธิบายให้หมู่คณะฟังมาหลายครั้งแล้ว จนน่ารำคาญทั้งผู้สอนผู้ฟัง แทนที่จะพากันพิจารณาตามบ้างพอเป็นพยานแห่งการมาศึกษา แต่ทำไมความฝ่าฝืนจึงโผล่ขึ้นมาอย่างไม่อายครูอาจารย์และใคร ๆ ที่อยู่ด้วยกันบ้าง การพิจารณาทิศทางของความเพียรทำ ต่าง ๆ นี้ ผมเคยพิจารณามานานและทราบมานานแล้ว จึงกล้านำมาสั่งสอนหมู่คณะด้วยความแน่ใจ เมื่อเห็นความฝ่าฝืนจึงทำให้อดสลดสังเวชใจไม่ได้ว่าต่อไปจะเห็นแต่ของปลอมเต็มวัดเต็มวาเต็มศาสนาและเต็มพระเณรเถรชี พุทธบริษัท เพราะความชอบใจความสะดวกใจพาให้เป็นไป มิใช่ความไตร่ตรอง ดูเหตุดูผลด้วยดีพาให้เป็นไป ศาสนานั้นจริงไม่มีที่ต้อติ แต่ศาสนาจะถูกต้อติเพราะผู้ปฏิบัติดีศาสนามาเป็นเครื่องมือของกิเลสที่มีเต็มหัวใจ ผมนะกลัวต้อติเอง เพราะเห็นอยู่กับตาดังที่ว่าอยู่ขณะนี้แหละนี้ ซึ่งผู้เขียนได้เห็นท่านเรียกพระมาดุคำสั่งสอนอย่างเข้มข้นด้วยตาตัวเองจึงจำไม่ลืมตลอดมา เมื่อมีโอกาสจึงได้นำมาลงไว้บ้าง ฉะนั้น ทางเดินจงกรมเฉพาะท่านอาจารย์มั่น ท่านมีแบบฉบับจริง ๆ ดังกล่าวมา

ท่านอาจารย์มั่นกำหนดรู้ทิศทางของทางเดินจงกรม

การกำหนดรู้ทิศทางของสายทางเดินจงกรม ท่านอาจารย์มั่นกำหนดดูตามอริยประเพณีในครั้งพุทธกาล ท่านทราบว่ามีการกำหนดกฎเกณฑ์มาแต่ดั้งเดิม ท่านเองจึงได้ปฏิบัติตามแบบนั้นเรื่อยมา การเดินจงกรมจะครองผ้าก็ได้ ไม่ครองก็ได้ ตามแต่สถานที่ควรปฏิบัติอย่างไรเหมาะ ทั้งทิศทางของสายทางสำหรับเดินจงกรม ทั้งวิธีเดินจงกรม ทั้งการครองผ้าหรือไม่ครองในเวลาเดินจงกรม ทั้งขณะยืนรำพึงที่หัวจงกรมเวลาจะทำความเพียรในท่าเดินจงกรม ท่านอาจารย์มั่นกำหนดดูตามอริยประเพณีทราบโดยละเอียดและได้ปฏิบัติตามที่กำหนดทราบแล้วเรื่อยมา คือ การเดินจงกรมท่านสอนให้เดินไปตามตะวันหรือเยื้องตะวันไปทางทิศเหนือหรือทิศใต้ ท่านว่าการเดินตามตะวันเป็นที่หนึ่ง เยื้องตะวันทั้งสองสายเป็นอันดับรองลงมา ส่วนการเดินตัดตะวันหรือไปตามทิศเหนือ

ทศิได้ไม่เห็นท่านเดินเลย นอกจากไม่เห็นท่านเคยเดินแล้ว ยังได้ยินท่านว่าไม่ควรเดินด้วย แต่จะเพราะเหตุไรนั้น ลืมคำอธิบายท่านเสียสิ้น

วิธีเดินจงกรมภาวนา

การเดินจงกรมกลับไปกลับมาไม่ช้าไม่เร็วนัก พองามตา งามมรรยาท ตามเยี่ยงอย่างประเพณีของ พระผู้ทำเพียรทำเดินในครั้งพุทธกาล เรียกว่าเดินจงกรมภาวนาเปลี่ยนจากวิธี นั่งสมาธิภาวนาเป็นเดินจงกรม ภาวนา เปลี่ยนจากเดินมายืน เรียกว่ายืนภาวนา เปลี่ยนจากยืนมาเป็นท่านอน เรียกว่าท่าสี่เหลี่ยมไสยาสน์ภาวนา เพราะตั้งใจว่าจะภาวนาด้วยอิริยาบถนอนหรือสี่เหลี่ยมไสยาสน์ การทำความเพียรในท่าใดก็ตาม แต่ความหมายมันนั่น มือก็เพื่อชำระกิเลสตัวเดียวกันด้วยเครื่องมือชนิดเดียวกัน มิได้เปลี่ยนเครื่องมือคือธรรมที่เคยใช้ประจำหน้าที่และ นิสัยเดิม ก่อนเดินจงกรมพึงกำหนด หนทางที่ตนจะพึงเดินสั้นหรือยาวเพียงไรก่อน ว่าเราจะเดินจากที่นี่ไปถึงที่ นั้นหรือถึงที่โน้น หรือตกแต่งทางจงกรมไว้ก่อนเดินอย่างเรียบร้อย สั้นหรือยาวตามต้องการ วิธีเดินจงกรม ผู้จะ เดินกรณูมาไปยืน ที่ต้นทางจงกรมที่ตนกำหนดหรือตกแต่งไว้แล้วนั้นพึงยกมือทั้งสองขึ้นประนมไว้เหนือระหว่าง คิ้ว ระวังถึงคุณพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์ ที่ตนถือเป็นสรณะคือที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยว ของใจ และระวังถึงคุณของบิดามารดา อุปัชฌาย์อาจารย์ตลอดท่านผู้เคยมีพระคุณแก่ตน จบลงแล้วรำพึงถึง ความมุ่งหมายแห่งความเพียรที่กำลังจะทำความตั้งใจเพื่อผลนั้น ๆ เสร็จแล้วปล่อยมือลง เขามือขวาทับมือ ซ้ายทาบทกันไว้ได้สะดวกตามแบบพุทธรำพึง เจริญพรหมวิหาร ๔ จบแล้ว ทอดตาลงเบื้องต่ำ ทำสังขารม ตั้งสติ กำหนดจิตและธรรมที่เคยนำมาบริกรรมกำกับใจหรือพิจารณาธรรมทั้งหลายตามแบบที่เคยภาวนามาในท่าอื่น ๆ เสร็จแล้วออกเดินจงกรมจากต้นทางถึงปลายทางจงกรมที่กำหนดไว้ เดินกลับไปกลับมาในท่าสังขารมมีสติอยู่กับ บทธรรมหรือสิ่งที่พิจารณาโดยสม่ำเสมอ ไม่ส่งจิตไปอื่นจากงานที่กำลังทำอยู่ในเวลานั้น การเดินไม่เพียงเดินเอามือ ชัดหลัง ไม่เพียงเดินเอามือกอดอก ไม่เพียงเดินมองโน้นมองนี่อันเป็นท่าไม่สังขารม การยืนกำหนดรำพึงหรือพิจารณา ธรรมนั้น ยืนได้โดยไม่กำหนดว่าเป็นหัวทางจงกรมหรือย่านกลางทางจงกรม ยืนนานหรือไม่ ตามแต่กรณีที่ควร หยุดอยู่หรือก้าวต่อไป เพราะการรำพึงธรรมนั้นมีความลึกตื้นหยาบละเอียดต่างกันที่ควรอนุโลมตามความจำเป็น จนกว่าจะเข้าใจแจ่มแจ้งแล้วก้าวเดินต่อไป บางครั้งต้องยืนพิจารณาร่วมชั่วโมงก็มีถึงจะเข้าใจแจ่มแจ้งแล้วก้าว เดินต่อไป การเดินกำหนดคำบริกรรมหรือพิจารณาธรรมไม่นับก้าวเดิน นอกจากจะถือเอาก้าวเดินนั้นเป็นอารมณ์ แห่งความเพียร ก็นับก้าวได้ การทำความเพียรในท่าใด สติเป็นสิ่งสำคัญประจำความเพียร ท่านั้น ๆ การขาด สติไปจากงานที่ทำเรียกว่าขาดความเพียรในระยะนั้น ๆ ผู้บำเพ็ญพึงสนใจสติให้มากเท่ากับสนใจต่อธรรมที่นำ มาบริกรรม การขาดสติ แม้คำบริกรรมภาวนาจะยังติดต่อกันไปเพราะความเคยชินของใจก็ตาม แต่ผลคือความ สงบของจิตจะไม่ปรากฏตามความมุ่งหมาย

การเดินจงกรมจะเดินเป็นเวลานานหรือไม่เพียงไร ตามแต่จะกำหนดเอง การทำความเพียรในท่าเดินก็ดี ท่ายืนก็ดี ท่านอนก็ดี ท่านั่งก็ดี อาจเหมาะกับนิสัยในบางท่านที่ต่างกัน การทำความเพียรในท่าต่าง ๆ นั้นเพื่อ เปลี่ยนอิริยาบถไปในตัวด้วยไม่เพียงมุ่งกำจัดกิเลสโดยถ่ายเดียว เพราะธาตุขันธ์เป็นเครื่องมือทำประโยชน์จำต้อง มีการรักษา เช่น การเปลี่ยนอิริยาบถท่าต่าง ๆ เป็นความเหมาะสมสำหรับธาตุขันธ์ที่ใช้งานอยู่เป็นประจำ ถ้าไม่

มีการรักษาด้วยวิธีต่าง ๆ ชาติพันธุ์ต้องกลับมาเป็นชาติแก่เจ้าของจนได้ คือ ต้องฝึกฝึกการไปต่าง ๆ สุดท้ายก็ทำงานไม่ถึงจุดที่มุ่งหมาย

พระอริยสงฆ์ท่านถือการเดินจงกรมเป็นงานประจำชีวิตจิตใจจริง ๆ โดยมากท่านเดิน ครั้งละหนึ่ง ชั่วโมงขึ้นไป ตอนเช้าหลังจั่งหันแล้วท่านเริ่มเข้าทางจงกรม กว่าจะออกมาอีก ๑๑ นาฬิกา หรือเที่ยง แล้วพักเล็กน้อย บ่ายหนึ่งโมงหรือสองโมงก็เข้าทางและเดินจงกรมต่อไปอีกจนถึงเวลา บัดกวดที่พักอาบน้ำ เสร็จแล้วเข้าเดินจงกรมอีกจนถึงหนึ่งถึงสองทุ่ม ถ้าไม่ใช่หน้าหนาวก็เดินต่อไปจนถึงสี่ถึงห้าทุ่ม ถึงจะเข้าที่พักทำสมาธิภาวนาต่อไป อย่างไรก็ตาม การเดินจงกรมกับนั่งสมาธิ ท่านต้องเดินนานนั่งนานเสมอเป็นประจำ ไม่ว่าจะพักอยู่ในที่เช่นไรและฤดูใด ความเพียรท่านเสมอตัวไม่ยอม ลดหย่อนผ่อนตัวให้กิเลสพ่นพ้านก่อความรำคาญแก่ใจท่านนัก ท่านพยายามทำหั้นอยู่ทุกอิริยาบถ จึงพอเห็นผลจากความเพียรบ้าง ต่อไปก็เห็นผลไปโดยลำดับ ชั้นเริ่มแรกที่ฤทธิ์กิเลสกำลัง แข็งแรงนี้ลำบากอยู่บ้าง ดีไม่ดีถูกมันจับมุดลงหมอนสลบครอกไปไม่รู้สึกกว่าจะรู้สึกตัวขึ้นมา มันเอาเครื่องในไปกินจนอิมและหนีไปเที่ยวรอบโลกได้หลายทวีป แล้วจึงจะจ้วงเจียตื่นขึ้นมา และบ่นให้ตัวเองว่า เผลอตัวหลับไปจับหนึ่ง วันหลังจะเร่งความเพียรให้เต็มที่ วันนี้ความงองแงทำพิษจึงทำให้เสียความจริงคือกิเลสทำพิษนั่นเอง วันหลังยังไม่มองเห็นหน้ามันเลย ถูกมันจับมัดเข้าอีก แต่ไม่เข็ด เจ็บก็เจ็บแต่ไม่เข็ด คือ กิเลสเขี่ยคนนี่แล นักภาวนาเคยถูกมันดัดมาพอแล้ว บ่นกันยุงว่าลวดลายไม่ทันมัน สมกับมันเคยเป็นอาจารย์ของคนและสัตว์ทั้งโลกมาเป็นเวลานาน ตอนเริ่มฝึกหัดความเพียรที่แรกนี่แล ตอนกิเลสโมโหพยายามบีบบังคับหลายด้านหลายทาง พยายามทำให้ขี้เกียจบ้าง ทำให้เจ็บที่นั่นปวดที่นี่บ้าง ทำให้วงเหงาหาวนอนบ้าง ทำหาเรื่องว่ายุ่งไม่มีเวลาภาวนาบ้าง จิตกระวนกระวายนั่งภาวนาไม่ได้บ้าง บุญน้อยวาสนาน้อยทำไม่ได้มากนักไม่ได้นานบ้าง ทำให้คิดว่ามันแต่นั่งหลับตาภาวนาจะไม่แยแสไปละหรือ อะไร ๆ ไม่ทันเข้า รายได้จะไม่พอกับรายจ่ายบ้าง รวากับว่าก่อนแต่ยังไม่ได้ฝึกหัดภาวนาเคยมีเงินเป็นล้าน ๆ พอจะเริ่มภาวนาเข้าบ้าง ตัว "เริ่มจะ" เอาไปกินเสียหมด ยิ่งถ้าได้ภาวนาเข้าจริง ๆ ตัวกิเลสจะไม่ท้อใหญ่ปากกว้างยิ่งกว่ายักษ์ใหญ่เอาไปกินหมดละหรือ พอถูกกิเลสเท่านี้เข้าเกิดคันคายน เจ็บปวดระบมไปทั้งตัว สุดท้ายยอมให้มันพาเถลไถลไปทางที่เข้าใจว่าไม่มีภัยขมิ้นมาร แต่เวลากลับกระเป๋ามีเท่าไรเรียบดู ไม่ทราบอะไรมาเอาไป คราวนี้ไม่บ่นเพราะไม่รู้จักตัวผู้มาขโมย ไม่ทราบว่าเป็นใคร เพราะกระเป๋าก็ติดอยู่กับตัวไม่เปลอไผ่ดวงทิ้งไว้ที่ไหน พอขโมยจะมาลักไปได้เป็นอันว่าเรียบตามเคยโดยไม่รู้จักต้นสายปลายเหตุ วันหลังไปใหม่ก็เรียบกลับมาอีก แต่จับตัวขโมยไม่ได้ นี่แลทางเดินของกิเลส มันชอบเดินแต่สูง ๆ อย่างนี้แล จึงไม่มีใครจับตัวมันได้ง่าย ๆ แม้พระอริยสงฆ์ไม่มีสมบัติอะไร ก็ยังถูกมันขโมยได้ คือ ขโมยสมาธิจิตจนไม่มีสมาธิวิปัสสนาติดตัวมันแล ท่านเคยถูกมาแล้ว จึงได้รีบเตือนพี่น้องชาวพุทธทั้งหลายโปรดพากันระวังตัวเวลาเริ่มเข้าวัดเข้าวาหาศีลหาธรรมหาสมาธิ

ภาวนา กลัวว่ามันจะมาขโมยหรือแย่งเอาตัวไปต่อหน้าต่อตาแล้วจับตัวไม่ได้ไล่ไม่มีวันจน ดังพระท่านถูกมาแล้ว ถ้าทราบไว้ก่อนบ้างจะพอมีทางระวังตัวไม่สิ้นเนื้อประดาตัวไปเปล่าแบบไม่มีปี่มีขลุ่ยขับกล่อมให้อาณัติสัญญาณว่า กิเลสมากอบโกยเอาของดีไปใช้ไปทานเสียจนหมดตัว

ท่านที่เริ่มฝึกหัดใหม่ กรุณากำหนดเวลาในการเดินจงกรมเอาเอง แต่กรุณากำหนดเพื่อไว้บ้าง เวลากิเลส

ตัวร้อยเล่มที่พันลงมาแอบเอาสิ่งของ จะได้เหลือค่าภาวนาติดตัวไว้บ้าง ขณะเดินจงกรมเพียงกำหนดสติกับคำ
 บริการให้กลมกลืนเป็นอันเดียวกัน ประคองความเพียรด้วยสติสัมปชัญญะ มีใจแน่วแน่ต่อธรรมที่บริการ
 เช่น กำหนดพุทโธให้จิตรู้อยู่กับพุทโธทุกระยะที่ก้าวเดินไปและถอยกลับมา ชื่อว่าผู้มีความเพียรในทำนองนั้น ๆ ไม่
 ขาดวรรคขาดตอนไปในระหว่าง ตามที่ตนเข้าใจว่าบำเพ็ญเพียรผลคือความสงบเย็น ถ้าจิตไม่เผลอตัวไปสู่
 อารมณ์อื่น ในระหว่างเสียก่อนผู้ภาวนาต้องหวังได้ครองความสุขใจในขณะนั้นหรือขณะใดขณะหนึ่งแน่นอน ข้อ
 นี้ภรรยาเชื่อไว้ก่อนก็ได้ว่า พระพุทธเจ้าและครูอาจารย์ที่ท่านสอนจริง ๆ ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ ท่านไม่
 โทกให้เสียเวลาและเปล่าประโยชน์ แน่แน่นอน ก่อนท่านจะได้ธรรมมาสั่งสอนประชาชนท่านก็คือผู้ล้มลุกคลุก
 คลานมาด้วยความลำบากทรมานผู้หนึ่งก่อนเราผู้กำลังฝึกหัด จึงไม่ควรสงสัยท่านว่าเป็นผู้ล้างมือคอยเปิบมาก่อน
 ทำเดียว โดยไม่ลงทุนลงแรงมาก่อน ทุนของพระพุทธเจ้าก็คือความสลบไสลไปสามหน ทุนของพระสาวกบาง
 องค์ก็คือฝ่าเท้าแตกและเสียจักขุไปก็มี ต่าง ๆ กัน แต่ได้ผลที่พึงตั้งเลิศทั้งประเสริฐทั้งอัศจรรย์เหนือโลกเป็น
 เครื่องสนองตอบแทนสิ่งที่เสียไป เพราะความเพียรอันแรงกล้า นั้น ๆ ท่านข้ามโลกไปได้โดยตลอดปลอดภัยไว้
 ทุกข์ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะการยอมเสียสละสิ่งที่โลกรักสงวนกัน ถ้าท่านยังมัวหึงหวงห่วงความทุกข์ ความลำบาก
 อยู่ก็จะต้องมทุกข์บุกโคลนโดนวิญญูอยู่เช่นเราทั้งหลายนี้แล จะไม่มีใครแปลกต่างกันในโลกมนุษย์ เราจะเอา
 แบบไหนดีวิธีใดบ้างจึงจะหลุดพ้นจากสิ่งไม่พึงปรารถนาทั้งหลายที่มีเกิดขึ้นอยู่ในท่านในเวลาอันนี้ ควรฝึกหัด
 คิดอ่านตัวบ้างในขณะที่พอคิดได้อ่านได้ เมื่อเข้าสู่ที่คับขันและสุดความสามารถจะดิ้นรนได้แล้ว ไม่มีใครสามารถ
 เข้าไปนั่งทำบุญให้ท่านรักษาศีลทำสมาธิภาวนาอยู่ในกองฟืนกองฟอนในเตาแห่งเมรุได้ เห็นมีแต่ไฟทำงานแต่ผู้
 เดียวจนร่างกายเป็นเถ้าเป็นถ่านไปถ่ายเดียวเท่านั้น เราเคยเห็นอยู่ต่อหน้าต่อตาด้วยกัน ซึ่งควรสลัดสังเวชและ
 นำฝั่งใจไปนาน

การเดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนาคือการกลั่นกรองหาสิ่งที่เป็นสารคุณในตัวเราซึ่งเป็นงานสำคัญและมีผล
 เกินคาดยิ่งกว่างานอื่นใด จึงไม่ควรยอมให้กิเลสตัณหาวิชาสมาหลอกล่อให้เห็นเป็นงานล่อลวงลุ่มจมปนปีไม่มี
 ขึ้นดี ความจริงก็คือตัวกิเลสเสียเองนั่นแลเป็นผู้ทำคนและสัตว์ให้ฉิบหาย ปนปีเรื่อยมาถ้าหลงกลอุบายมันจนไม่
 สำนึกตัวบ้างการกลั่นกรองจิตด้วยสมาธิภาวนาก็คือการกลั่นกรองตัวเราออกเป็นสัตเป็นสวณ เพื่อทราบว่ามันไหน
 จริงอันไหนปลอม อันไหนจะพาให้เกิดทุกข์ อันไหนจะพาให้เกิดสุข อันไหนจะพาไปนรก อันไหนจะพาไปสวรรค์
 และอันไหนจะพาไปนิพพานสิ้นทุกข์ทั้งหมดนั่นเอง

ความจำเป็นที่เราทุกคนจะต้องเผชิญนี้มีไซ่งานของพระพุทธเจ้า มีไซ่งานของพระสาวกองค์ใด และมีไซ่
 งานของศาสนาจะพึงโฆษณาให้คนเชื่อและนับถือเพื่อหวังผลจากการนั้น ธรรมประเสริฐสามดวงที่กล่าวถึงนั้น
 เป็นความสมบูรณ์ตลอดกาลอยู่แล้ว ไม่มีส่วนเสียจากใครและอะไรแม้แต่น้อย งานนั้นจึงตกเป็นงานของเราของ
 ท่านผู้ต้องเผชิญกับความจำเป็นอยู่เฉพาะหน้า จะพึงแสวงหาทาง หลบหลีกเลี่ยงตัวเต็มสติกำลังความสามารถ
 ของแต่ละราย เพื่อแคล้วคลาดไปได้เป็นพัก ๆ มิใช่จะนั่งนอนคอยสิ่งน่ากลัวทั้งหลายอยู่โดยไม่คิดอ่านอะไรบ้าง
 เลย รวากับหมุ่คอยขึ้นเขียงด้วยความเปลิดเปลินในกาลบร่ำเพราะเห็นแก่ปากแก่ท้องเพียงเท่านั้น เพราะชาติ
 มนุษย์กับชาติสัตว์ตัวไม่รู้จักคิดอ่านไตร่ตรองอะไรเลยนั้น ผิดกันลิบลับราวกับฟ้ากับดิน ไม่ควรอย่างยิ่งที่จะ

ปล่อยให้ร่างกายจิตใจไปทำหน้าที่ระคนคละเคล้ากันกับสัตว์ที่ไม่มีความหมายในสารคุณอะไร นอกจากกระเทียม และหัวหอมที่เป็นของคู่ควรกันกับสัตว์เหล่านั้นเท่านั้น

การกล่าวทั้งนี้มิได้มุ่งติเตียนทำลายท่านสุภาพชนทั้งหลายด้วยอรรถธรรมที่กล่าวมา แต่กล่าวมาเพื่อช่วย พยุงส่งเสริมจิตใจกายวาจาที่กำลังถูกสิ่งลามกตกโคลนมาทำหน้าที่เป็นนายเชียง สับย่ำเป็นอาหารอันอร่อยของ มันต่างหาก เพื่อสติปัญญาจะได้สะดุดตัว ทราบว่าเวลานี้เราตกอยู่ในสภาพเช่นไร จึงพยายามด้วยอุบายที่เห็นว่า จะพอเป็นเครื่องช่วยให้พ้นภัยจากมันบ้างสมเป็น พุทธศาสนิกชน ทางที่พอจะทราบได้ ก็คือการหัดอ่านตัว เองด้วยสมาธิภาวนา ซึ่งเป็นอุบายที่ควรทราบได้ง่ายกว่าวิธีอื่น เพราะกิจนี้อยู่กับตัวทำหน้าที่อยู่ในตัว และคิด อ่านเรื่องของสัตว์โลกไปในตัวโดยตรง ผิดกับถูก ดูกับชู้ สุขกับทุกข์ก็มีอยู่กับตัว เมื่ออ่านบ่อย ๆ ก็ค่อยทราบ ไปเอง เมื่อทราบตัวเองก็ต้องทราบเรื่องทุกข์ที่เกิดกับตัว จิตใจก็นับวันจะเด่นดวงและมีคุณค่าขึ้นราวกับสินค้าขึ้น ราคานั้นแล ใครหัดคิดหัดอ่านตัวเองมาก ๆ ผู้นั้นจะทราบหนทางหลบหลีกปลีกทุกขที่ไม่เหมากันไปตลอดกาลดังที่ เคยเป็นมา ความเห็นภัยในทุกข์ที่มีอยู่กับตัว ก็นับวันจะเห็นไปโดยสม่ำเสมอ มีหนทางหลบหลีกภัยไปเรื่อย ๆ พ้นไปได้โดยลำดับ การเห็นทุกข์ก็เห็นอยู่กับตัวไปทุกระยะที่ทุกข์เกิดขึ้น แม้การพ้นทุกข์ก็ทราบว่าพ้นอยู่กับตัว ด้วยกำลังสมาธิสติปัญญา พุดถึงความทุกข์ ความเป็นความตาย และภพชาติที่จะเผชิญกัน มากน้อยเพียงไรก็ ไม่วิตกกังวล เพราะได้ประมวลมารู้เห็นในชั้นนี้เฉพาะหน้าที่รวมรั้วอยู่กับดวงใจเดียวที่กำลังฝึกซ้อมตัวอยู่ขณะนี้ แล้ว ยังเป็นอยู่ก็เย็นใจเพราะคุณธรรมอยู่กับตัว แม้ตายไปก็มีสุคติเป็นที่อยู่สววย นี่คือผลของการทำสมาธิเดิน จงกรมภาวนาสมาธียังผู้บำเพ็ญให้เกิดความรื่นเริงอาจหาญ ผิดคาดผิดหมาย จึงเป็นกิจที่ควรทำเพื่อตัวเรา เอง ไม่ควรประมาท ซึ่งอาจเป็นภัยอย่างคาดไม่ถึง

การกำหนดจิตตั้งสติในเวลาเดินจงกรม กรุณาทำเป็นล่ำเป็นสันสมที่เจตนามุ่งหน้าหาของดี การเดิน จงกรมภาวนาเป็นการแสวงหาของดีที่ถูกทางไม่มีข้อควรตำหนินักปราชญ์ชมเชยกัน ทั่วโลก ควรพยายามทำ จิตใจให้สงบในเวลาอันจนได้ อย่าสักแต่ว่าทำ จะเห็นความประเสริฐอัศจรรย์ของตัวเอง คือจิตที่ถูกห่อหุ้มด้วย ของเศษเดนทั้งหลายจนขาดความสนใจว่าสิ่งที่ถูกห่อหุ้มหอนั้นไม่สำคัญยิ่งกว่าสิ่งเศษเดนที่ห่อหุ้ม จึงมักพากันหลง ไปกับสิ่งนั้นจนลืมสำนึกตัว ความจริง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่กระเดื่องเลื่องลือในไตรภพตลอดมานั้น ก็ออกจากใจที่เป็นทั้งเหตุและผลอัศจรรย์ดังกล่าวมาคือ ใจดวงหลุดลอยจากของเศษเดนทั้งหลายออกมาแล้วนั้น แล ที่มีพระนามว่า พระพุทธบ้าง พระสงฆ์บ้าง ตามอาการของผู้ทรง เมื่อปราศจากผู้ทรงแล้วก็ป็นธรรมล้วน ๆ ไม่มีคำว่าจิตว่า พระพุทธเจ้าอันเป็นสมมติขั้นสูงสุดอยู่ในนั้นอีกเลย เหลือแต่คำว่า “ธรรม” พระนามนี้ก็ เป็นสมมติ ขั้นสูงสุดอีกพระนามหนึ่ง แต่จำต้องทรงพระนามนี้ไว้เป็นหลักใหญ่ของโลกผู้หวังพึ่งธรรม จนกว่าได้ บรรลุถึงความไม่หวังพึ่งสิ่งใดแล้ว คำว่าธรรมกับผู้นั้นก็ทราบกันเองไม่มีทางสงสัยแม้ไม่เคยทราบ มาก่อน ดัง นั้น คำว่า “จิต” ทั้งจิตท่านจิตเราย่อมเป็นเช่นเดียวกันทั้งโลก แต่สิ่งที่ทำให้จิตผิดกันไปต่าง ๆ จนคาดไม่ออก บอกไม่ถูก มองไม่เห็น พิสูจน์ไม่ได้ในสังคมสามัญของคนมีกิเลส นั้น เพราะ สิ่งแวดล้อมทั้งหลายซึ่งมีมากและ ต่าง ๆ กันจนพรรณนาไม่จบเข้าเกี่ยวข้องกับจิต จิตที่ถูกสิ่งเหล่านั้น ปกคลุมคละเคล้าจนเป็นอันเดียวกันจึงเป็น จิตที่ผิดกันมาก จนไม่อาจทราบได้ว่าจิตนั้นมีความหนาบางจากสิ่งดังกล่าวมาน้อยเพียงไรและพิสูจน์ไม่ได้ว่าจิต

ของผู้ที่นั้นเดิมมาจากภพชาติอะไรบ้าง มีอะไร ปกคลุมหุ้มห่อมากที่สุด บรรดาที่มีนามว่ากิเลสหรือของเศชเดน แห่งท่านผู้วิเศษทั้งหลาย ท่านผู้ใดพยายามชำระแก้ไขสิ่งดังกล่าวออกได้มากน้อยเพียงไรย่อมได้รับความสุขมาก น้อยตามเหตุที่ชำระได้ ถึงขั้นบริสุทธิ์ก็เป็นผู้สิ้นทุกข์ทางใจในท่ามกลางแห่งขันธที่กำลั้งครองอยู่ ดังพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ท่านที่ตรัสรู้และบรรลุนิพพานแล้ว ย่อมทางเสวยและเสวยวิมุตติสุขในขณะนั้นโดยไม่อ้า่างกาลสถานที่เคยขอแต่กิเลสที่เป็นตัวข้าศึกแก้ไขได้สิ้นสูญไปก็พอแล้ว ฉะนั้น จึงมีเพียงกิเลสอย่างเดียวกันทางมรรคผล นิพพานไม่ให้เกิดใจได้สิ้นสูญไปก็พอแล้ว ฉะนั้น จึงมีเพียงกิเลสอย่างเดียวกันทางมรรคผลนิพพานไม่ให้เกิดบรรลุ ถึงได้ นอกนั้นไม่มีอะไรหรือผู้ใดมีอำนาจกันทางได้ การสอนธรรมจึงสอนลงที่จิตซึ่งเป็น ที่ช่องสุ่มของกิเลส ทั้งหมด ด้วยธรรมปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นหลักใหญ่ในบรรดาธรรมแก้ไขขบถ

การเดินจงกรมจึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะสามารถทำกิเลสให้หลุดลอยออกจากใจได้ เช่น

วิธีทั้งหลาย มีการนั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น จึงควรสนใจฝึกหัดทำแต่บัดนี้เป็นต้นไป เช่นเดียวกับงานทางโลกอัน เป็นงานอาชีพและงานเพื่อเกียรติแห่งสังคมมนุษย์ที่นิยมกัน ส่วนงานคือการทำความดี

มีการเดินจงกรมเป็นต้นดังกล่าวมา เป็นงานพยุงตนทั้งภายในและภายนอก และเป็นงานพยุงเพื่อนมนุษย์และ สัตว์ในโลกอีกด้วย ตามแต่กำลังความดีชอบแต่ละท่านละคนจะแผ่ความสุขให้โลกได้รับ มากน้อยเพียงไร เช่น พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ทรงทำความร่มเย็นแก่โลกทั้งสามได้มากมามาก ไม่มีท่านผู้ใดกล้าเป็นคู่แข่งได้ พระอรหันต์แต่ละองค์ทำความร่มเย็นให้แก่โลกได้มากพอประมาณ รองพระพุทธเจ้าทั้งหลายลงมา และ มากกว่าสามัญชนทำต่อกัน สุภาพชนถ้าเป็นผู้ใหญ่มีอำนาจวาสนามากก็ทำประโยชน์แก่ประชาชนราษฎรได้ มาก ราษฎรเคารพนับถือและยกย่องเป็นพ่อพระแม่พระผู้หนึ่ง และรักมากราวกับพ่อแม่ของตนจริง ๆ ยังมี ผู้ใหญ่เป็นคนดีจำนวนมากเพียงไรก็เป็นการแสดงออกแห่งความเจริญรุ่งเรืองหมู่ชนมากเพียงนั้น ศาสนาและผู้ ประกาศสอนธรรมการสงเคราะห์โลกด้วยวิธีต่าง ๆ โดยไม่คิดค่าตอบแทนในทางอาภิสและสินจ้างรางวัลใด ๆ ชื่อว่าผู้สร้างความกระหึ่มปริมด้วยความเมตตาวิหารธรรมและจงรักภักดีแก่ประชาชนได้รับไม่มีวันจืดจางอิมพอ หลับและตื่นเขาย่อมระลึกบูชาเป็นขวัญตาขวัญใจอยู่ตลอดเวลา ไปที่ไหนไม่เป็นภัยแก่โลกนอกจากสร้างบุญ สร้างคุณแก่ผู้อื่นให้ เต็มตื่นไปด้วยความปิติยินดีโดยทั่วกันถ้ายแต่เพียงเท่านั้น ศาสนากับผู้สงเคราะห์โลกด้วย ธรรมและอาภิสจึงเป็นเหมือนนายแพทย์และนางพยาบาลที่มีความสงสารเมตตาเทียวแจกยาและรักษาโรคให้หมู่ ชน ผู้จำเป็นที่ชีวิตอยู่กับยาและหมอแม้เขาหายโรคแล้วแต่บุญคุณที่เขาระลึกต่อหมอผู้มีคุณนั้นจะไม่มีวันลืม เลยนี้แลอำนาจของความคิด ไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ ย่อมมีความปรารถนาทั่วหน้ากัน ความดีและศาสนาจึงมิได้ เป็นของลำสมัยดังที่บางคนเข้าใจ ทั้งที่เขาก็กังหวังฟังผู้อื่นอยู่ด้วยความกระหายต่อความเมตตาอารีของท่านผู้ใจ บุญทั้งหลายอันมีศาสนาเป็นแหล่งผลิตคนดีเพราะศาสนาเป็นแหล่งแห่งความดีทั้งหมด ถ้ามิใช่คนดี จะนำ ศาสนาออกสอนโลกไม่ได้แน่นอน หลักศาสนาอย่างน้อยก็คือหัวใจของคนดีนั้นแล ยิ่งกว่านั้นก็คือหัวใจของท่าน ที่บริสุทธิ์วิมุตติธรรมทั้งดวง ดังศาสดาของศาสนาพุทธเป็นต้น จะเป็นใครอื่นมาจากที่ไหนที่จะมีแก้ไขและความ สามารถ ใครบ้างที่มีแก้ไขเสียสละเพื่อหมู่ชนเหมือนหัวใจของเจ้าของศาสนาผู้นำธรรมออกสอนโลกดังพระ พุทธเจ้าทั้งหลายที่ทรงเสียสละเต็มพระทัยแล้ว และพระสาวกอรหันต์ของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ที่ทำ

ประโยชน์แก่หมู่ชน ถ้าไม่ใช่ท่านผู้มีใจชาวสะอาดปราศจากความเห็นแก่ตัวแล้ว จะยอมเสียสละทุกอย่างเพื่อโลกไม่ได้เลย ข้อนี้น่าเชื่อถือเหลือเกิน แม้ไม่มีใครเชื่อด้วยก็ยอมใจเชื่อคนเดียว เพราะเราท่านเกิดมาในโลกนี้ก็นานพอจะทราบความคับแคบ ความกว้างขวาง ความเห็นแก่ตัว ความเห็นแก่ผู้อื่น เพื่อนฝูงที่เป็นมนุษย์ด้วยกันได้ดี เพราะต่างก็อยู่โลกอันเดียวกัน ความทุกข์สุขดิบเกี่ยวเนื่องกันอยู่ทุกวันเวลาอย่างแยกไม่ออก จะไม่ทราบเรื่องของคนนั้น เป็นไปไม่ได้ต้องทราบแน่นอน คนที่เบื่อหน่ายเกลียดชังกันก็เพราะทราบเรื่องของคน คนที่รักชอบชอบใจ ตายใจเชื่อสนิทต่อกัน ก็เพราะทราบเรื่องของคน การแสดงออกแห่งศาสนาของศาสดาแต่ละองค์ ซึ่งเป็นการสะท้อนโลกธาตุ เพราะการปลุกปลอบใจสัตว์ทั้งหลายให้ตื่นจากหลับที่เคยจมอยู่ในกองกิเลสทั้งหลายให้ฟื้นตื่นตัวด้วยธรรมจักรที่หมุนไปได้ด้วยอริยสัจของจริงอันประเสริฐ ทำไมจะทราบ ไม่ได้ว่าบุคคลเช่นไรเป็นผู้ประกาศและประกาศด้วยอหิยาศัยที่สัมปยุตด้วยอะไร ถ้าไม่สัมปยุตด้วย พระเมตตามหาคุณล้นโลกแล้ว ผู้เขียนก็ไม่ทราบจะเรียนอย่างไรจึงจะสนใจของท่านผู้อ่านทั้งหลาย ถ้าท่านเป็นเสมือนเรา ๆ ท่าน ๆ ที่ซัดคั่นดูในตัวในใจเห็นแต่ความคับแคบตีบตัน ความเห็นแก่ตัวแบบเข้ากับใครไม่ได้แล้ว ศาสนาและศาสดาจะไม่วันอุบัติขึ้นมาให้โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตา ขวัญใจได้เลย เท่าที่โลกยังเป็นโลกและมีคนดีคนชั่วสับสนกันอยู่ไม่สูญปราศจากราชบัณฑิตไปจาก พันธุ์มนุษย์ ก็เพราะอาศัยร่มเงาแห่งใจที่ชาวสะอาดของท่านผู้ไม่เห็นแก่ตัวกลัวคนอื่นจะดีกว่ามา ขุดเลี้ยงขลิบไว้ด้วยด้วยศาสนธรรมนั่นเอง จึงพอมีคนดีไว้ประดับโลก การเกิดมาเป็นมนุษย์จึงไม่ควรคิดเอาง่าย ๆ ว่าเป็นภพที่เกิดได้ง่ายและตายยาก แต่อาจเป็นภพที่เกิดง่ายตายง่าย และเกิดยากตายง่าย เช่นเดียวกับสัตว์ทั่วไป เพราะชีวิตเป็นอยู่กับธาตุขันธ์เหมือนกัน ลมหายใจหยุดหมดความสืบทอดก็คือคนตายสัตว์ตายนั้นแล จะเรียกอย่างไรให้ยิ่งกว่านั้นไปอีกได้ จะมีความเที่ยงทนถาวรที่ไหนพอจะประมาทนอนใจไม่คิดอ่านเรื่องของตัวเองเป็นสุคตินิสัยสืบไปในอนาคต

วิธีนั่งสมาธิภาวนา

การกล่าววิธีเดินจงกรมมาก็มากพอควร จึงขอเริ่มอธิบายวิธีนั่งสมาธิภาวนาต่อไปพอเป็นหลักฐานของผู้เริ่มฝึกหัด เพราะงานทุกแขนงทุกชนิดย่อมมีแบบฉบับเป็นเครื่องดำเนิน งานสมาธิภาวนาก็จำเป็นต้องมีแบบฉบับเป็นหลักเกณฑ์ วิธีนั่งสมาธิภาวนาท่านสอนไว้ว่า ฟังนั่งขัดสมาธิคือนั่ง ขัดสมาธิตามแบบพระพุทธรูปองค์แทนศาสดา เอาขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย วางมือทั้งสองไว้บนตักหรือบนสมาริ ตั้งกายให้ตรงธรรมชาติอย่าให้ก้มนุ่งงอนัก อย่าให้เอียงซ้ายเอียงขวาจนผิดธรรมชาติ ไม่กดหรือเกร็งอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งอันเป็นการบังคับกายให้ลำบาก ปล่อยวางอวัยวะทุกส่วนไว้ตามปกติธรรมชาติ แต่เวลาทำหน้าที่ภาวนาต่อไปแล้ว กรุณาทำความเข้าใจกับหน้าที่นั้นอย่างเดียว ไม่ฟังกลับมาทำความเข้าใจทั่วร่างกายทำสมาธิที่กำหนดไว้เดิม โดยเกรงทำนองนั้นจะเคลื่อนจากอาการเดิม เป็นการก้มเกินไปหรือเียงเกินไป เอียงซ้ายเกินไป เอียงขวาเกินไป ซึ่งเป็นการกังวลกับอาการทางกายมากกว่าทางจิต สมาธิภาวนาจะดำเนินไปไม่สะดุด ดังนั้น พอเริ่มต้นทางจิตภาวนาแล้ว จึงไม่ควรเป็นกังวลกับทางกาย ตั้งหน้าทำงานทางจิตต่อไปจนถึงวาระสุดท้ายแห่งการออกจากที่สมาธิภาวนา การเริ่มทางจิตภาวนาฟังตั้งความรู้สึก คือ จิตลงเฉพาะหน้าที่เรียกว่าปัจจุบันธรรม อันเป็นทางรู้ความเคลื่อนไหวของจิตของธรรมารมณ์ต่าง ๆ ดีชั่วได้ดีในเวลานั้นมากกว่าเวลาอื่น ๆ คือ ตั้งจิตลงเฉพาะหน้า มีสติ คือ ความระลึกอยู่กับใจ

อันเป็นการเตือนตนให้รู้ว่าจะเริ่มทำงานในขณะนั้น กฎณาระวังไม่ให้จิตส่งออกไปสู่อารมณ์ต่าง ๆ ทั้งอดีต อนาคต ทั้งดีและชั่วที่นอกจากงานบริกรรมภาวนาซึ่งกำลังทำอยู่ในเวลานั้น

(หน้า 219)

วิธีตั้งสติเฉพาะหน้า จิตเป็นผู้รู้โดยธรรมชาติเท่านั้น ไม่มีความแยกกายใคร่ครวญในตัวเอง เป็นเพียงรู้คิด รู้นึก รู้เห็น รู้ร้อน จากสิ่งสัมผัสต่าง ๆ เท่านั้น ไม่มีความแยกกายใคร่ครวญ ไม่รู้การพิจารณาและตัดสินใจว่าจะทำอะไรผิดลงไปได้ คือ ไม่รู้จักผิดถูกชั่วดีโดยลำพังตนเอง จึงต้องอาศัยสติและปัญญาตัวผู้ตัววิจิตรด้วยใคร่ครวญกำกับรักษา เพราะสติปัญญามีอำนาจเหนือจิต สามารถรู้เท่าทันจิตที่คิดไปในอารมณ์ต่างๆ ได้ดี ฉะนั้น พึงกำหนดเอาสติ คือ ความระลึกรู้ชนิดหนึ่งที่มีอำนาจเหนือจิตนั้นมาไว้เฉพาะหน้า ทำหน้าที่กำหนดรู้และรักษาจิตไม่ให้ส่งไปอื่นจากอารมณ์ที่ภาวนา การมีสติรักษาจิตอยู่ทุกระยะนั้น สติสัมปชัญญะจะพึงเป็นสมบัติที่ควรได้รับในวาระนั้นหรือวาระต่อไปแน่นอน การภาวนาด้วยบริกรรมกับธรรมบทใดบทหนึ่งนั้น พึงให้เป็นไปตามจิต ไม่ควรฝืนธรรมบทใดเป็นที่สบายใจในเวลานั้น พึงนำธรรมบทนั้นมาบริกรรมภาวนาสืบต่อไปดังที่เคยอธิบายมาแล้ว

วิธีนึกคำบริกรรมภาวนา การนึกคำบริกรรมภาวนานั้น จะนึกกับธรรมบทใดบทหนึ่งตามนิสัยชอบดังกล่าวแล้วก็ได้ เช่น พุทโธ ธัมโม สังโฆ ฯ ๓ จบแล้ว กำหนดเอาเพียงบทเดียวติดต่อกันไปด้วยความมีสติ แต่จะกำหนดธรรมบทใดก็ตามนอกจากสามบทนี้ ก่อนจะเจริญธรรมบทนั้น ๆ ทุกครั้ง ควรเจริญรำลึกธรรมสามบท คือ พุทโธ ธัมโม สังโฆ ๓ ครั้ง อันเป็นองค์พระรัตนตรัยก่อน จากนั้นค่อยบริกรรมบทที่ตนต้องการต่อไป เช่น อานาปานสติฯ หรืออรัญฯ หรือตะโจฯ เป็นต้น การที่ท่านให้มี คำบริกรรมภาวนาเป็นบท ๆ กำกับไว้ในเวลานั้นหรือเวลาอื่น ก็เพื่อเป็นอารมณ์เครื่องยึดของใจในเวลาต้องการความสงบ เพราะใจเป็นของละเอียดตามธรรมชาติ ทั้งยังไม่สามารถพึงตัวเองได้เนื่องจากจิตยังไม่เป็นตัวของตัวเองโดยสมบูรณ์ดังพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ท่าน จำต้องมีบทเป็นคำบริกรรมเพื่อผูกใจหรือเพื่อเป็นอารมณ์ของใจเวลานั้น การบริกรรมภาวนาในธรรมบทใดก็ตาม กรุณาอย่าคาดหมายผล ที่จะพึงเกิดขึ้นในเวลานั้น เช่น ความสงบจะเกิดขึ้นในลักษณะนั้น นิमितต่าง ๆ จะเกิดขึ้นในเวลา นั้น หรืออาจจะเห็นนรกสวรรค์ขุมใดหรือชั้นใดในเวลา นั้น เป็นต้น นั้นเป็นการคาดคะเนหรือดันเดาซึ่งเป็นการ ก่อความไม่สงบหรือหวาดกลัวไปต่าง ๆ ซึ่งผิดจากความมุ่งหมายของการภาวนาโดยถูกทางที่ท่านสอนเท่านั้น โดยมีใจกับสติสืบต่อไปอยู่กับคำบริกรรม เช่น พุทโธ ฯ สืบเนื่องกันไปด้วยความมีสติและพยายามทำความเข้าใจอยู่กับคำบริกรรมนั้น ๆ อย่าให้จิตเผลอตัวไปสู่อารมณ์อื่นระหว่างจิตสติกับคำบริกรรม มีความสืบต่อกลมกลืนกันได้เพียงไร ยิ่งเป็นความมุ่งหมายของการภาวนาเพียงนั้น ผลคือความสงบเย็นหรืออื่น ๆ ที่แปลกประหลาดไม่เคยพบเคยเห็น อันจะพึงเกิดขึ้นให้ชมตามนิสัยวาสนาในเวลานั้น จะเกิดขึ้นเองเพราะอำนาจของการรักษาจิตกับคำบริกรรมไว้ได้ด้วยสติมั่นแล จะมีอะไรมาบังดาลให้เป็นขึ้น ไม่ได้

ข้อควรสังเกตและระวังในขณะภาวนา โดยมากมักคิดและพูดกันเสมอว่าภาวนา (หน้า 221) คุณกรกฎ สวรรค์ คุณกรรมคุณเวรของตนและผู้อื่น ข้อนี้ท่านมุ่งต่ออรรถธรรมสำหรับตัวจริง ๆ กรุณาสังเกตขณะภาวนาว่าจิตได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวเหล่านี้บ้างหรือไม่ ถ้ามี ควรระวังอย่าให้มีขึ้นได้สำหรับผู้ภาวนาเพื่อความ

สงบเย็นเห็นผลเป็นความสุขแก่ใจโดยถูกต้องจริง ๆ เพราะสิ่งดังกล่าวเหล่านั้นมิใช่ของดีดังที่เข้าใจ แต่เป็นความคิดที่ริเริ่มจะไปทางผิด เพราะจิตเป็นสิ่งที่นุ่มนวกเอาสิ่งต่าง ๆ ที่ตนชอบได้แม้ไม่เป็นความจริง นานไปสิ่งที่นุ่มนวกนั้นอาจปรากฏเป็นภาพขึ้นมาราวกับเป็นของจริงก็ได้ นี่รู้สึกแสบๆ แม้ผู้สนใจในทางนั้นอยู่แล้วจนปรากฏสิ่งที่ตนเข้าใจว่าใช่และชอบขึ้นมาด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำความมั่นใจหนักแน่นขึ้นไม่มีทางลดละ จะไม่ยอมลงกับใครง่าย ๆ เลย จึงได้เรียนแต่เพียงไว้ก่อนว่าควรสังเกตรวงอย่าให้จิตนี้ถ่มไปไปในทางนั้น จะกลายเป็นนักภาวนาที่น่าทุเรศเวทนา ทั้งที่ผู้นั้นยังทะนงถือความรู้ความเห็นของตัวเองว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องอยู่ และพร้อมจะสั่งสอนผู้อื่นให้เป็นไปในแนวของตนอีกด้วย จิตถ้าได้นี้ถ่มไปในเรื่องใดแล้ว แม้สิ่งนั้นจะผิดก็ยังไม่เห็นว่าเป็นการลำบากและหนักใจแก่การแก้ไขอยู่ไม่น้อย เพราะจิตเป็นของละเอียดมากยากที่จะทราบได้กับบรรดาอารมณ์ที่จิตเข้าเกาะเกี่ยวว่าเป็นอารมณ์ดีหรือชั่วประการใด นอกจากท่านจะเชี่ยวชาญทางด้านภาวนาซึ่งเคยผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มาแล้วอย่างโชกโชน เช่น อาจารย์มั่นเป็นต้นนั้น ท่านพอตัวเสียทุกอย่างไม่ว่าภายในภายนอก ท่านคลี่คลายดูโดยละเอียดทั่วถึงไม่มีทางสงสัยจึงสมนามที่ท่านเป็นอาจารย์หรือครูชั้นเอกในการสอนธรรมกรรมฐานแก่บรรดาศิษย์ ท่านผู้ใดจะมีความรู้ความเห็นในด้านภาวนามากน้อยทั้งภายในภายนอกมาเพียงไร เวลาเล่าถวายท่านจบลงแล้ว จะได้ยินเสียงท่านแสดงออกด้วยความเข้มข้นมั่นใจในความรู้ความเห็นของตัวเองอย่างจับใจและหายสงสัย ทั้งท่านที่มาเล่าถวายและบรรดาศิษย์ที่แอบฟังอยู่ที่นั่น ทั้งเกิดความรื่นเริงในธรรมนั้นสุดจะกล่าว แม้ผู้นั้นจะยังสงสัยในบางแขนง ขณะท่านอธิบายจบลงแล้ว ได้แยกแยะเรียนความรู้ความเห็นของตนให้ท่านฟังซ้ำอีก ท่านจะชี้แจงเหตุผลของสิ่งนั้น ๆ ให้ฟังทันทีด้วยความมั่นใจที่ท่านเคยผ่านมาแล้ว ท่านจะว่าท่านเองคั้นว่าท่านลงไปมกของบุตรของคูอยู่ทำไม ผมเคยมมาก่อนท่านแล้ว และล้างมือด้วยสิ่งซักฟอกต่าง ๆ ตั้งสามวันก็ยังไม่หายกลิ่น และท่านยังขยันทำสิ่งนั้นมาทาตัวขโลมศีรษะโดยเข้าใจว่าเป็นน้ำหอมอยู่หรือ นั่นคือกอมูตรครุฑที่เขาถ่ายมาได้สองสามวันแล้วซึ่งกำลังส่งกลิ่นฉุนเต็มที ท่านอยากกล้ำหาญอดทนไปสุดดมเล่น เดียวน้ำในบ่อจะหมด แต่สิ่งที่ท่านนึกว่าหอมนั้นจะยังไม่หายกลิ่น จะว่าผมไม่บอก ผมเคยโดนมาแล้วจึงได้เข็ดและรีบบอก กลัวท่านจะโดนเข้าไปอีก ถ้าไม่มีน้ำล้างอาจร้ายกว่าผมที่เคยโดนมา ทั้งที่มีน้ำล้างยังแยะและเข็ดอยู่จนปานนี้ ดังนี้ ซึ่งเป็นคำที่ออกกรสอย่างยิ่งสำหรับ (หน้า 222) ผู้เขียนซึ่งมีนิสัยหยาบ ท่านผู้มีนิสัยละเอียดอาจเกิดความขยะเขยงไม่น่าฟัง แต่การที่ท่านแสดงเช่นนั้นเป็นคำยืนยันอย่างหนักแน่นแม่นยำในใจทั้งทางผิดและทางถูกที่ท่านเคยผ่านมาให้ผู้มาศึกษาฟังและหายสงสัยในสิ่งที่ตนยังเห็นว่าถูกว่าดีนั้น แล้วพยายามติดตามท่านด้วยความแน่ใจจะไม่โดนกอมูตรของคูอีก ซึ่งร้ายกว่าคำที่ท่านชี้แจงให้ฟังที่คิดว่าเป็นคำหยาบเสียอีก การยกธรรมท่านมาแทรกบ้างก็เพื่อท่านนักอบรมทั้งหลายจะได้นำไปเป็นข้อคิดว่าความรู้ทางด้านภาวนานี้ไม่สิ้นสุดอยู่กับผู้ใดที่พอจะยืนยันได้ที่เดียวโดยมิได้ไต่ตรองหรือไต่ถามผู้รู้มาก่อนเสียก่อน นอกจากที่ท่านที่ชำนาญมาอย่างเต็มภูมิแล้ว นั้นไม่นับเข้าในจำพวกที่กำลังเห็นกอมูตรครุฑที่ท่านดำหน้าว่าเป็นของดี แล้วชื่นชมในความรู้ความเห็นของตน แม้ผู้เขียนเองก็เคยอดทนในความหวังอิงของตนและถกเถียงท่านแบบตาแดงมาแล้ว จนไม่อาจนับได้ว่ากี่ครั้งก็ทนเพราะทำอยู่เสมอ รู้ขึ้นมาอยู่เสมอและสำคัญตัวว่าถูกอยู่เสมอ คำถกเถียงท่านทุกประโยคที่ตนเข้าใจว่าถูกต้องดีแล้ว เหมือนยื่นไม้แต่ละชิ้นให้ท่านตีเอา ๆ จนแทบศีรษะไม่มีผมเหลือค้างอยู่นั้นแลจึงจะได้ความฉลาดอันแหลมคมและความดีจากปัญหาหุขุไม้ไผ่ (ปัญหาฆ่าตัวเอง) ของตนที่ถือว่าถูกว่าดีมาจากที่ไหน นอกจากท่านตีเอาอย่างถนัดมือ แล้วก็ยื่นยาใส่แผลที่ถูกตีมาให้ไปใส่แผลเอาเองเท่านั้น จะได้ดีก็อะไรมาจากความฉลาด

หางอึ่งนั้นเล่า ที่ว่าท่านยื่นยามาให้ไปใส่แผลเอาเองนั้น ได้แก่ท่านแก้ความรู้ความเห็นทางด้านภาวณาที่ตนสำคัญผิดไปนั้นแล้ว เราเกลี้ยยอมเห็นตามท่าน กว่าจะยอมลงได้ด้วยเหตุและผล ก็ถูกท่านเช่นเอาเจ็บพอขีดหลาบที่เรียกว่าถูกตีนนั้นแล ฉะนั้น จึงเรียนไว้เพื่อทราบว่าคุณที่รู้แล้วกับคนที่ยังหลงอยู่ในกองกิเลสนั้นผิดกันอยู่มาก ถ้าไม่ใช่ผู้รู้มาแก้ความรู้ความเห็นผิดนั้น ปล่อยให้เฉพาะพวกที่เก่ง ๆ แก่กันเอง ที่นั้นจะต้องกลายเป็นเวทีมวยฝีมือที่ไม่ยอมลงกันได้แบบไม่มีใครกล้าจ้องตัวเข้าฟังด้วยได้แน่นอน เพราะกลัวจะไปเหยียบน้ำลายของนักมวยฝีมือบนเวทีเสียจนสิ้นและไปทิ้งตัวโดยไม่มีผลดีอะไรติดตัวมาบ้างเลย ทั้งนี้เพราะความรู้ภายในจากการภาวณาเป็นความสลับซับซ้อนมาก ยากจะกำหนดได้ว่าอันไหนถูกอันไหนผิด ผู้ปฏิบัติที่ไม่มีครูอาจารย์คอยอบรมสั่งสอน ต้องลูบคลำ ผิดก็คลำ ถูกก็คลำ คลำทั้งน้ำทั้งเนื้อ ทั้งเปลือกทั้งกระดูก ทั้งรากแก้ว รากฝอย ทั้งกิ่งทั้งใบ เอาไปทำบ้านเรือนคือเครื่องอยู่ของจิตที่ภาคภูมิใจด้วยไม้ทั้งต้น แล้วก็ชมว่าสวยงามเอาเอง ทั้งที่คนอื่นดูไม่ได้ การปฏิบัติภาวณาที่ไม่ใช้วิจารณ์ญาณก็เป็นทำนองนี้เหมือนกัน อะไร ๆ ก็จะมาเอาเสียว่าถูกไปหมด เวลาระบายออกมาให้ผู้อื่นฟังกับปากกับหูตัวเองซึ่งอยู่ใกล้ ๆ แทะติดกัน ก็ไม่ยอมฟังว่าที่พูดไปนั้นถูกหรือผิดประการใดบ้าง แต่จะเข้าใจว่าถูกและพูดฟังไปทีเดียว ความเสียหายจึงไม่เป็อนเฉพาะผู้ไม่พิจารณาสำรวจให้ความรอบคอบและรู้จักประมาณเพียงเท่านั้น ยังมีส่วนแปดเป็อนและเลื่อนแกว่งศพระศาสนาอันเป็นจุดส่วนรวมอีกด้วย จึงควรสำรวจระวังไว้ให้มากเป็นการดี

ขณะนี้คำบริกรรมภาวณาที่เป็นความถูกต้อง ท่านนักภาวณาควรสนใจกับคำบริกรรมของตนโดยเฉพาะ ในขณะที่บริกรรมภาวณา ไม่ควรเป็นกังวลกับทำนองที่กำหนดไว้ถูกต้องแต่ต้นแล้ว คือขณะภาวณาที่กำลังทำความกำหนดจดจ่อกับงานที่ทำนั้นกายอาจเอียงหน้าเอียงหลังเอียงซ้ายเอียงขวาไปบ้าง เพราะขาดความสนใจกับกายเวลานั้นมีความสนใจกับการภาวณาเป็นการดี เพราะจุดสำคัญที่ต้องการจริง ๆ อยู่กับภาวณา ถ้าจิตมากังวลกับกายอยู่เรื่อย ๆ กลัวจะเอนหน้าเอียงหลัง ทำให้จิตหลุดตัวจากคำภาวณาไม่อาจเข้าสู่ความละเอียดเท่าที่ควรได้ตามกำลังของตน เพื่อให้จิตได้ ทำหน้าที่เต็มความสามารถของตนในเวลานั้น จึงไม่ควรกังวลกับกายภายนอก แต่ควรทำความจดจ่อต่อคำภาวณาอย่างเดียว จนจิตสงบและรู้เหตุรู้ผลของตนได้ตามความมุ่งหมายแม้ขณะที่จิตสงบรวมลงสู่วงค์คือที่พักผ่อน ตัวหมดความรู้สึกกับสิ่งภายนอกมีกายเป็นต้นก็ตาม เวลาจิตถอนขึ้นมาแล้วเห็นกายเอนเอียงไปในลักษณะต่าง ๆ ก็ไม่ควรสงสัยข้องใจว่ากายนั้นไม่เพียงตรงตามที่กำหนดไว้ การกังวลทางกายและกังวลใจ นอกจากก่อความวุ่นวายให้แก่จิตที่รู้หน้าที่ที่กำหนดไว้ การกังวลทางกายและกังวลทางใจ นอกจากก่อความวุ่นวายให้แก่จิตที่รู้หน้าที่ของตนแล้ว ผลที่จะพึงได้รับเวลานั้นจึงไม่มีอะไรปรากฏยิ่งไปกว่ากายกับใจเกิดยุ่งในเวลาภาวณาโดยไม่รู้ตัว จึงควรทำความเข้าใจไว้แต่ขณะเริ่มลงมือภาวณา

ที่ตั้งฐานสูงต่ำแห่งอารมณ์ของจิต กรรมฐานบางประเภทอันเป็นอารมณ์ของจิตย่อมมีฐานเป็นตัวอยู่แล้ว เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน มีฐานเป็นของตัวเองโดยเฉพาะ ส่วนหนึ่งบางส่วนที่ถูกกำหนดเป็นฐาน ย่อมทราบว่ายู่ในที่เช่นไร สิ่งที่ถูกกำหนดนั้น ๆ พึงทราบไว้ว่ามีอยู่ อารมณ์แห่งกรรมฐานในที่เช่นนั้น ๆ สูงหรือต่ำประการใด สิ่งนั้น ๆ มีฐานของตนที่เป็นอยู่ตายตัว เช่น ฟัน มีอยู่ในมุขทวาร ผมตั้งอยู่บนศีรษะมีส่วนสูงเป็นที่อยู่ นอกนั้น เช่น หนัง ผม ขน เอ็น กระดูก มีอยู่ในที่ทั่วไปตามแต่จะกำหนดเอาอาการใดเป็นอารมณ์แห่ง

กรรมฐาน และอาการนั้น ๆ ตั้งอยู่ในที่เช่นไร เวลากำหนดสิ่งนั้น ๆ เป็นอารมณ์ตามฐานของตนที่ตั้งอยู่สูงหรือต่ำประการใด กรุณาทราบไว้ตามฐานของสิ่งนั้น ๆ เวลากำหนดอาการใดอาการหนึ่งทีกล่าวมาเป็นอารมณ์ในขณะภาวนา พึงกำหนดเฉพาะอาการนั้นเป็นสำคัญกว่าความสูงหรือต่ำที่กำหนดไว้เดิม เช่นเดียวกับท่านั่งสมาธิที่เอนเอียงไปบ้าง ไม่สำคัญ ความสูงหรือต่ำที่เราที่กำหนดไว้เดิมอย่างไร ก็ปล่อยตามสภาพเดิม อย่ายกกรรมฐานที่เคยกำหนดแล้วว่าอยู่ในที่เช่นนั้นมาตั้งใหม่เรื่อย ๆ โดยเข้าใจว่าเคลื่อนจากที่เดิม ถ้ายกมาตั้งใหม่ตามความสำคัญของใจ จะทำให้เป็นกังวลไปกับฐานนั้น ๆ ไม่เป็นอันกำหนดภาวนากับกรรมฐานบทนั้นได้อย่างถนัดชัดเจน เช่น กำหนดกระดุกศีรษะและเพ่งสิ่งนั้นเป็นอารมณ์จนปรากฏเห็นภาพชัดเจนเหมือนกับดูด้วยตาเนื้อ แต่แล้วเกิดความสำคัญขึ้นว่ากระดุกศีรษะนั้นได้เคลื่อนจากฐานบนมาอยู่ฐานล่างซึ่งผิดกับความจริงแล้วกำหนดใหม่ตั้งนี้เป็นต้น ซึ่งเป็นการสร้างความลุ่มลุ่มคล้ำสงสัยให้แก่ใจอยู่เสมอ ไม่มีเวลาพิจารณาอาการนั้น ๆ ให้แนบสนิทได้ ที่ถูกควรกำหนดอาการนั้น ๆ ให้อยู่ในความรู้สึกหรือความเห็นภาพแห่งอาการนั้น ๆ ด้วยความรู้สึกทางสติไปตลอดสาย แม้ภาพของอาการนั้น ๆ จะแสดงอาการใหญ่ขึ้นหรือเล็กลงหรือแสดงอาการแตกสลายไป ก็ควรกำหนดรู้ไปตามอาการของมัน โดยไม่คำนึงถึงความสูงต่ำที่เคยกำหนดไว้เดิม การทำอย่างนี้จะทำให้จิตแนบสนิทและเกิดความสลัดสังเวชไปกับอาการที่กำหนดซึ่งแสดงอาการแปรสภาพให้เห็นอย่างเต็มที่

การกำหนดลมหายใจและฐานที่ตั้งของลมก็เหมือนกัน เมื่อกำหนดลมที่แรกได้กำหนดไว้ในที่เช่นไร เช่น กำหนดที่ตั้งจุมูกเป็นต้น เวลาดูลมเพลินไปด้วยความสนใจอาจเกิดความสงสัยขึ้นมาในเวลานั้นได้ว่า ลมได้เคลื่อนจากที่ตั้งจุมูกไปอยู่ในฐานอื่นเป็นต้น แล้วตั้งลมที่ตั้งจุมูกใหม่ตั้งนี้ เรียกว่าก่อวนตัวเองด้วยความสำคัญ จะไม่เกิดผลได้เลยเพราะความสงสัยมาแยงเอาไปเสียหมด เพื่อความถูกต้องและหายกังวลในฐานต่าง ๆ จึงควรปฏิบัติตามทีกล่าวมาในอาการอื่น ๆ คือพึงทำความรู้ชัดในกองลมที่ผ่านเข้าผ่านออกด้วยสติทุกระยะไปจนถึงที่สุดของลม แม้ฐานของลมจะปรากฏว่าสูงต่ำ หรือผิดฐานเดิมไปตามความเข้าใจก็ตาม จะไม่ทำให้การกำหนดนั้นเสียไปแม้แต่น้อยเลย ยิ่งจะทำให้จิตกับลมสนิทแนบต่อกันไปตลอดที่สุดของการภาวนาหรือที่สุดของลม

ลมหายใจดับไปในความรู้สึก ขณะภาวนาอานาปานสติในบางครั้ง ที่สุดของลมคือ ดับไป ที่สุดของใจคือรวมลงสนิทหมดความรับผิดชอบกับลม ตั้งอยู่เป็นเอกจิตคือมีอารมณ์เดียว เพียงรู้อย่างเดียวไม่เกี่ยวกับสิ่งใดต่อไปอีก ที่เรียกว่าจิตรวมสนิททางสมาธิภาวนา แต่ผู้ภาวนา อานาปานสติ เมื่อเข้าถึงลมละเอียดและลมดับไปในความรู้สึกขณะนั้น เกิดตกใจด้วยความคิดหลอก ตัวเองว่า “ลมดับต้องตาย” เพียงเท่านั้น ลมก็กลับมีมา และกลายเป็นลมหายไปตามเดิม จิตก็หาย สุตทำยการภาวนาก็ไม่ก้าวไปถึงไหน คงได้เพียงชั้นกลัวตาย แล้วถอยจิตถอยลมขึ้นมาหาที่ที่ตนเข้าใจว่าจะไม่ตายนี้เท่านั้น การภาวนาแบบนี้มีมากภายในวงปฏิบัติ จึงได้เรียนไว้บ้างเพราะอาจเกิดมีแก่ท่านที่ภาวนาอานาปานสติเป็นบางราย แล้วอาจเสียทำให้กับความหลอกดวงนี้ได้

การภาวนาเพื่อเห็นความจริงกับลมในอานาปานสติ กรุณากำหนดลมด้วยสติจนถึง ที่สุดของลมและของจิต จะเห็นความอัศจรรย์อย่างเด่นชัดขณะผ่านความกลัวตายในระยะที่เข้าใจว่าลมดับไปแล้วด้วยความกล้าหาญ คือ ขณะเจริญอานาปานสติไปถึงลมละเอียดและลมดับไปในความรู้สึกขณะนั้น โปรดทำความเข้าใจว่า แม้ลมจะดับไปจริง ๆ ก็ตาม เมื่อความรู้สึกคือใจยังคงครองตัวอยู่ในร่างนี้ อย่างไม่ตายแน่นอน ลมจะดับก็จึงดับไป

หรืออะไร ๆ ในกายจะดับไปตามลมก็จึงดับไปตาม ธรรมชาติของตน สำหรับใจผู้ไม่ดับไม่ตายไปกับสิ่งเหล่านั้น จะกำหนดดูให้รู้ทุกอย่างบรรดาที่ผ่านเข้ามาในความรู้สึกขณะนี้ แต่จะไม่ใช่กังวลกับอะไรที่เป็นสภาพเกิด ๆ ดับ ๆ เพียงเท่านี้จิตจะตัดความกลัวและกังวลต่าง ๆ ที่เคยสั่งสมไว้ ออกได้อย่างไม่คาดฝัน และสงบลงถึงฐานของสมาธิโดยไม่มีอะไรมา กัดขวางได้เลย สิ่งที่เป็นอุปสรรคก็ขวางขณะลมจะดับหรือขณะลมดับไปก็มีเฉพาะความกลัวตาย เท่านั้นเอง พอผ่านอุปสรรคนี้ไปได้ด้วยอุบายดังกล่าวเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ครั้งต่อไปความกลัว หายหน้าไปเลยไม่อาจกลับมาหลอกได้อีก เราจึงพอมองเห็นเล่ห์เหลี่ยมของกิเลสได้ชัดเจนนี่แล ครั้นแล้วเราก็ไม่เห็นตายดังความคาดคิด ก็ยิ่งทำให้เห็นตัวมารที่แสนปั้นเรื่องขึ้นหลอกได้ชัดเจน ฉะนั้น ท่านที่ภาวนาอานาปานสติ กรุณาจำหน้ามารตัวนี้ไว้ด้วยดี เวลาเจอกันในวันข้างหน้าจะได้ทราบวิธี หลบหลีกแก้ไขและดำเนินไปได้โดยสะดวกจนถึงฝั่งแห่งความปลอดภัยไว้ทุกซั่มมวล ดังองค์ศาสดาท่านที่ทรงดำเนินธรรมบพนี้มาก่อนจนได้ตรัสรู้และนิพพานด้วยธรรมบพนี้เป็นบพฐาน

ภวังคจิต คำว่าจิตตภวังค์ บางท่านอาจไม่เข้าใจ จึงขออธิบายไว้บ้างเล็กน้อย คำว่า ภวังค์ แปลอย่างป่า ๆ ตามนิสัยที่ถนัดใจ จึงขอแปลว่า องค์แห่งภพ หรือเรือนพักเรือนนอนของอวิชชา มาตั้งแต่ตีกำบรรพ์แสนกัปนับไม่ถ้วน คำว่า จิตตภวังค์ คือ อวิชชา รวมตัวเข้าไปอยู่ในที่แห่งเดียว ไม่ทำงานและไม่ใช้สมุนให้ออกเที่ยวล่าเมืองขึ้นตามสายทางต่าง ๆ นั้นแล ทางออกทางเข้าของสมุนอวิชชา คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เมืองขึ้นของอวิชชา คือ รูป รส ร้อยแปด เสียง ร้อยแปด กลิ่น ร้อยแปด รส ร้อยแปด เครื่องสัมผัส ร้อยแปด ซึ่งล้วนเป็นที่รักชอบของอวิชชาทั้งสิ้น สมุนของอวิชชา คือ ราคะ ตัณหา โดยอาศัย สัญญา สังขาร วิญญาณ เหล่านี้เป็นเครื่องมือช่วยจัดการงานต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความหวัง ขณะที่จิตตภวังค์ด้วยกำลังของสมาธิ อวิชชาก็พักผ่อนไปชั่วระยะหนึ่ง พอจิตถอนขึ้นมา ก็เริ่มทำงานอีกตามหน้าที่ของตน แต่ไม่รุนแรงเหมือนที่ยังไม่ถูกหักแข็งหักขาจากสมาธิภาวนา ดังนั้น สมาธิภาวนาจึงเป็นเครื่องมือตัดกำลังของอวิชชาได้ดีเพื่อปัญญาจะได้ทำการกวาดล้างไปโดยลำดับจนไม่มีอวิชชาเหลืออยู่ภายในใจ คำว่าภวังคจิตนี้ เริ่มทราบได้จากการภาวนาเมื่อจิตรวมสงบตัวลงไป พอถอนออกมา เรียกว่าจิตออกจากภวังค์ และเริ่มยุ่งไปกับเรื่องร้อยแปดที่อวิชชาเป็นผู้บงการ ไม่มีวันสำเร็จเสร็จสิ้นลงไป ฉะนั้น จึงไม่มีงานใดจะยึดยาวจนสืบสาวราวเรื่องหาเหตุผลต้นปลายไม่ได้เหมือนงานของอวิชชาที่แผ่กระจายไปทุกแห่งหน ตำบลหมู่บ้านตลอดโลกสงสาร และกล้าได้กล้าเสียต่องานของตน รักชังเกลียดโกรธ เป็นงานประจำของอวิชชา ไม่มีรังเกียจ พอใจทั้งรักทั้งชัง พอใจทั้งเกลียดทั้งโกรธ แม้จะมีความทุกข์ทรมานแก่ผู้รับใช้เพียงไร อวิชชาเป็นไม่ยอมให้ถอย ยุให้รักให้ชัง ให้เกลียดให้โกรธ จนผู้รับผลเกิดความฉิบหายป่นปี้ไปเพราะสิ่งเหล่านี้ อวิชชาก็ไม่ยอมเห็นใจและสงสาร บังคับให้ทำงานผู้รับใช้เหลกกลาญไปกับมัน นั้นแล คือ ความเป็นธรรมของอวิชชาทุก ๆ อวิชชาที่มีอยู่ในใจสัตว์โลก งานที่อวิชชาพาให้ทำนั้นไม่มีวันสิ้นเสร็จสำเร็จเหมือนงานอื่น ๆ นอกจากแตกแขนงกว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ ไม่มีวันสิ้นเสร็จสำเร็จเหมือนงานอื่น ๆ นอกจากแตกแขนงกว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ ไม่มีวันเวลาเป็นกฎเกณฑ์ขอบเขตเท่านั้น ผู้มีธรรมในใจเช่นผู้มีสมาธิปัญญาบ้าง จึงพอเห็นโทษของอวิชชาที่พาทำงานไม่หยุด ดังนั้น เมื่อจิตรวมลงสู่ภวังค์ที่เรียกว่าอวิชชาพักผ่อนชั่วคราว จึงปรากฏมีความสุขสบายหายห่วงไปพักหนึ่งตอนที่จิตพักผ่อนนี้แลที่พอเห็นโทษแห่งความหมุ่นของตนที่มีอวิชชาอยู่หลังฉากซึ่งความหมุ่นนั้นผิดธรรมดาที่อยู่ใต้วงค์มากมาย ขณะจิตถอนขึ้นมาใหม่ ๆ ใจก็ยังมีความสงบเย็นอยู่ด้วยกำลังของสมาธิหล่อเลี้ยง จิตมีความ

สงบเพราะสมาธิมากเพียงไรก็เห็นโทษแห่งความวุ่นวายของอวิชชาเป็นเหตุมากเพียงนั้น ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติจึงมักติดสมาธิจนไม่สนใจจะแก้ด้วยวิธีใด ๆ เพราะเป็นความสงบเย็นมากพอให้ติดได้ สุดท้ายจิตกับเห็นโทษแห่งความวุ่นวายเพราะอวิชชา แต่ก็ติดในสมาธิซึ่งเป็นบ้านพักเรือนนอนของอวิชชาจนได้ เพราะไม่มีทางออกซึ่งเห็นว่าเป็นดีกว่านี้แล ผู้ปฏิบัติจะเห็นคุณของสติปัญญาอย่างถึงใจ ก็มาเห็นตอนพยายามถอดถอนทำลายอวิชชาที่แล เพราะนอกจากสติกับปัญญาแล้ว ไม่มีเครื่องมือใดสามารถทำลายได้

ภวังคจิตจะสูญสิ้นไปได้เมื่อไร ภวังคจิตไม่มีวันสูญสิ้นไปโดยลำพัง เพราะเป็นแหล่งสร้างภพสร้างชาติสร้างกิเลสตัณหามานาน และทางเดินของอวิชชาก็คือการสร้างภพชาติบนหัวใจสัตว์โลกอยู่ตลอดไป ไม่มีวันเกียจคร้านและอิมพอ ผู้ปฏิบัติถ้ายังรักสงวนภวังคจิตและรักฐานแห่งสมาธิของตนอยู่ ไม่คิดหาทางขยับตัวเข้าสู่ปัญญาเพื่อสอดส่องดูตัวอวิชชาที่เปรียบเหมือนนางบังเงาอยู่ในจิตหรือในภวังคจิตในสมาธิ ก็เท่ากับเป็นสมุนของภพชาติอยู่เรื่อยไปไม่มีวันพ้นไปได้ ถ้าต้องการหลุดพ้นต้องสร้างสติปัญญาขึ้นกับใจจนคล่องแคล่วแกว่งกล้าสามารถทำลายภวังคจิตได้ต้องเป็นผู้มีสมาธิอันมั่นคงและมีสติปัญญาอันแหลมหลัก เข้าเขตข่ายแห่งมหาสติมหาปัญญานั้นแล นอกนั้นไม่สามารถทราบได้ แม้เรียนจบพระไตรปิฎก ก็ไม่พ้นจากความพอกเอาความรู้วิชาไว้อย่างเต็มพุงไปได้ เครื่องมืออันยอดเยี่ยมก็คือ มหาสติมหาปัญญานี้แลเป็นเครื่องสังหารทำลายภวังคจิตภวังคอวิชชา พระป่าก็เขียนไปตามนิสัยป่าอย่างนั่นเอง กรุณาอย่าได้ถือสาและยึดเป็นหลักเป็นเกณฑ์นักเลย เพราะพูดไม่มีแบบมีฉบับเป็นเครื่องยืนยันรับรอง เวลาปฏิบัติก็อยู่ในป่า เวลาเรียนก็เรียนในป่า ธรรมจึงเป็นธรรมป่ารวมแล้วมีแต่เรื่องป่า ไม่มีคำว่าคัมภีร์แฝงอยู่บ้างเลย

การอธิบายวิธีเดินจงกรมกับวิธีนั่งสมาธิก็ไม่ค่อยเป็นแถวเป็นแนว เนื่องจากความ เกี่ยวโยงแห่งแขนงธรรมต่าง ๆ ที่ควรอธิบายมีสัมพันธ์กันเป็นตอน ๆ จึงเขียนวกเวียนซ้ำซากไปตามความจำเป็น ผู้เริ่มฝึกหัดใหม่อาจเป็นปัญหาและทำให้เกิดความรำคาญอยู่บ้าง แต่อาจเกิดผลในวาระต่อไป จึงขอสรุปวิธีการทั้งสองลงว่าถ้าเห็นว่าการเดินจงกรมเหมาะกับนิสัย และได้รับความสงบหรือเกิดอุปายต่าง ๆ ขึ้นมากกว่าวิธีนั่งสมาธิ ก็ควรเดินมากกว่านั่ง ถ้าการนั่งจิตได้รับผลมากกว่าก็ควรนั่งมากกว่าเดิน แต่ไม่ควรปิดทางของการเปลี่ยนอิริยาบถซึ่งมีความสำคัญสำหรับกายที่เป็นเครื่องมือทำงานทั้งสองนี้จะเป็นวิธีใดก็คือการทำลายกิเลสสิ่งพอกพูนภพชาติและกองทุกข์ทั้งมวลภายในใจ

อันเดียวกันนั้นแล กรุณาทำความเข้าใจกับจิตซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของโลกด้วย โลกกับเราจะอยู่ด้วยกันเป็นผาสุก ไม่อยู่ด้วยความเดือดร้อนนอนครางนัง เพราะจิตได้รับการอบรมพอ มีเครื่องป้องกันหลบซ่อนบ้าง ดีกว่าที่ไม่มีอะไรในตัวเลย เวลาดับขันธจะได้อาศัยพึ่งร่มพืงเงาความดีภายในตัวที่สั่งสมไว้ สัตว์โลกเป็นไปกับกรรมดีกรรมชั่วและเสวยผลเป็นสุขบ้างทุกข์บ้างตลอดมาไม่เคยมีสัตว์ตัวใดหรือผู้ใดหลีกเลี่ยงพ้นไปได้โดยไม่ยอมเสวยผลที่ไม่พึงปรารถนา แม้ในโลกมนุษย์เราก็รู้เห็นกันอยู่อย่างเต็มตาเต็มใจทั้งท่านและเราตลอดสัตว์ซึ่งมีสุขบ้างทุกข์บ้างเจือปนกันไปเป็นคราว ๆ ในรายหนึ่ง ๆ การอบรมความดีมีศีลสมาธิปัญญาเป็นต้น เพื่อเป็นเรือนใจอันเป็นที่ผู้นำเพ็ญจะพึงรู้เห็นในปัจจุบัน วันนี้อาตมามีไม่สงสัย เช่นเดียวกับสมัยพุทธกาล ส่วนขณะจิตที่รวมลงเป็นสมาธิซึ่งมีหลายขณะต่าง ๆ กัน ตามนิสัยนั้น ไม่ขอแสดงไว้ ณ ที่นี้ เกรงว่าท่านที่เริ่มปฏิบัติจะคิดคาดหมายไปต่าง ๆ ซึ่งมีใช่

ความจริงที่เป็นเองจากสมาธินิสัยของตน

ที่อธิบายวิธีเดินจงกรมและนั่งสมาธิภาวนาที่ผ่านมา นี้ อธิบายเป็นกลาง ๆ นำไปปฏิบัติได้ทั้งพระและฆราวาส ส่วนผลคือความเป็นของจิตที่เกิดจากการเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิ นั้น ส่วนใหญ่คือความสงบของจิตเวลารวมลงไปถึงที่แล้ว จิตเป็นหนึ่งมีอารมณ์เดียวกัน ส่วนย่อยที่อาจเป็นไปตามนิสัยนั้นผิดกัน ผู้ปฏิบัติจึงไม่ควรเป็นกังวลเมื่อได้ทราบจากเพื่อนฝูงเล่าให้ฟังว่า จิตเขาเป็นอย่างนั้น รู้เช่นนั้น เห็นเช่นนั้น และรู้เห็นนิมิตต่าง ๆ อย่างนั้น โปรดถือหลักใหญ่คือความสงบ ขณะที่จิตรวมลงเป็นสำคัญนี้เป็นหลักรับรองผลของสมาธิโดยทั่วไป ท่านที่มีความเพียรพยายามอยู่แล้ว ไม่นิยมว่าเป็นนักบวชหรือสาธุชน ย่อมจะเห็นความอัศจรรย์ของจิตจากสมาธิภาวนาในวันหนึ่งแน่นอน ชาวที่เคยอ่านในประวัติของอริยสาวกทั้งหลายจะกลายมาเป็นชาวของตนในวันหนึ่งจนได้เพราะสิ่งที่เป็นกิเลสบาปกรรมและธรรมเครื่องแก้กิเลส นั้นมีอยู่กับทุกคนและทั้งครั้งโน้นครั้งนี้ไม่ลำเอียง ผู้ปฏิบัติเป็นสามเณรหรือภิกษุในสมาธิวิธีผลเป็นที่พอใจเหมือนอริยสาวกในครั้งพุทธกาลได้รับ ตนจะพึงได้รับเช่นกัน ข้อสำคัญอย่าคาดกาลสถานที่ว่าเป็นที่เกิดแห่งมรรคผลนิพพานยิ่งไปกว่าการปฏิบัติตนด้วยมรรคโดยชอบธรรมเถิด นี่แลเป็นเครื่องปลดปล่อยกิเลสของทุกข์ทางใจออกได้โดยสิ้นเชิง และมรรคนี่แลคือธรรมแก้กิเลสโดยตรงเรื่อยมาแต่ครั้งโน้นถึงครั้งนี้ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ภุณนามาแก้จิตซึ่งเป็นที่เกิดที่อยู่แห่งกิเลสทั้งมวลให้เห็นประจักษ์ขึ้นกับใจ ว่าใจได้เปลี่ยนตัวจากความเคยเป็นภวณะแห่งกิเลสทั้งหลาย มาเป็นภวณะแห่งธรรมโดยลำดับจนเป็นธรรมทั้งดวงใจ ถ้าลงได้เป็นธรรมทั้งดวงแล้ว อยู่ที่ไหน ๆ ก็อยู่เถิด ความเกิดทุกข์ทางใจ จะไม่มีมาเยี่ยมมาผ่านอีกเลย นอกจากธาตุขันธ์อันเป็นเรือนของทุกข์โดยตรงอยู่แล้ว ขันธ์ก็เป็นขันธ์และทุกข์ก็เป็นทุกข์ ไปตามเคยจนถึงวันสุดท้ายปลายแดนแล้วก็สิ้นซากจากความเป็นขันธ์เป็นทุกข์ไปตามกัน คำว่าอวิชชาที่เคยเรื่องอำนาจบนหัวใจก็สิ้นอำนาจขาดความหมายไปในขณะที่จิตกลายเป็นธรรมทั้งดวงไปแล้ว นี่ผลงานของธรรมมีความสิ้นสุดยุติและหลุดพ้นไปได้ ไม่เหมือนงานของอวิชชาซึ่งแผ่กระจายไปทั่วโลกสงสารไม่มีประมาณและเวลาจบสิ้นลงได้ จึงพอนำผลมาเทียบกันดูว่างานหนึ่งไม่มีประมาณและเวลาจบสิ้นลงได้ แม้จะเข้าไปก็กับปีก็กลับก็พาให้หมุนเวียนอยู่ตลอดไป แต่งานหนึ่งมีทางเสร็จสิ้นลงได้ ไม่ต้องวทวนวนทุกข์ให้แบกหามอยู่เรื่อยไป ทั้งสองงานนี้ ผู้เคยผ่านมาพอจะทราบผลที่ผิดกันเป็นคนละโลก ถ้าให้เลือกด้วยความเป็นธรรมจะเอางานไหน เพียงเท่านั้นก็พอมีทางออกได้ ไม่ติดจมอยู่กับงานเวียนวนนั้น จนลืมนึกถึงธรรมสมบัติเพื่อตนเองในกาลต่อไป

การออกจากสมาธิภาวนา เวลาจะออกจากที่ภาวนา พึงออกด้วยความมีสติระคองใจ ถ้าจิตยังสงบอยู่ในภวังค์นั้นมิใช่ฐานะจะบังคับให้ถอนขึ้นมาแล้วออกจากที่ภาวนา แม้ถึงเวลาจะต้องไปทำงานการหรือออกบิณฑบาตก็ไม่ควรรบกวน ปล่อยให้รวมสงบอยู่จนกว่าจะถอนขึ้นมาเอง งานภายนอกแม้จำเป็นก็ควรพักไว้ก่อนในเวลาเช่นนั้น เพราะงานของภวังค์จิตสำคัญกว่ามากมาย จนนำมาเทียบกันไม่ได้ หากไปบังคับให้ถอนขึ้นมาทั้งที่จิตยังไม่ชำนาญในการเข้าการออก จะเป็นความเสียหายแก่จิตในวาระต่อไป คือจิตจะไม่รวมสงบลงได้อีกดังที่เคยเป็นแล้ว จะเสียใจภายหลัง เพราะเรื่องทำนองนี้เคยมีเสมอในวงปฏิบัติ จึงควรระมัดระวังอย่าให้เรื่องซ้ำรอยกันอีก การออกถ้าจิตรวมสงบอยู่ก็ต้องออกในเวลาจิตถอนขึ้นมาแล้ว หรือเวลาที่รู้สึกเหนื่อยขณะออกก็ควร

มีสติ ไม่ควรออกแบบพรวดพราดไว้สติสัมปชัญญะซึ่งเป็นธรรมประดับตัวตามกิริยาที่เคลื่อนไหว ก่อนออกควรนึกถึงวิธีทำที่ตนเคยได้ผลในขณะที่ทำสมาธิก่อนว่าได้ตั้งสติกำหนดจิตอย่างไร นึกคำบริกรรมบทใด ช้าหรือเร็ว ขนาดใด ใจจึงรวมสงบลงได้ หรือเราพิจารณาอย่างไร ด้วยวิธีใดใจจึงมีความแยกกายได้อย่างนี้ เมื่อกำหนดจดจำทั้งเหตุและผลที่ตนทำผ่านมาได้ทุกระยะแล้ว ค่อยออกจากสมาธิภาวนา การที่กำหนดอย่างนี้เพื่อวาระหรือคราวต่อไป จะทำให้ถูกต้องตามรอยเดิมและง่ายขึ้น

เฉพาะนักบวชที่เป็นนักปฏิบัติอยู่แล้ว แม้ออกจากสมาธิมาแล้ว สติเคยระคองจิต ก็ไม่ควรปล่อยวางในอิริยาบถต่าง ๆ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน และทำข้อวัตรหรือทำงานอะไรอยู่ก็ควรมีสติกำกับคำบริกรรม หรือมีสติสัมปชัญญะอยู่กับตัว ไม่ปล่อยใจให้สายแสบไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ตามนิสัยของจิตที่เคยต่ออารมณ์ การมีสติอยู่กับคำบริกรรมหรือมีสติอยู่กับตัว กิริยาที่แสดงออกต่าง ๆ ทางกายวาจาอย่าอมไม่ผิดพลาด และเป็นความงาม ไม่แสดงหูแสดงตาผู้อื่น แม้จะมีนิสัยแข็งช้าหรือ รวดเร็วประการใดก็อยู่ในกรอบแห่งความน่าดูน่าฟังและงามตา ขณะทำสมาธิภาวนา จิตก็สงบลงได้เร็ว เพราะสติเครื่องควบคุมใจและงานที่ตนกระทำอยู่กับตัว ถ้าเป็นสัตว์ก็อยู่ในความอารักขาจะจับมาใช้งานเมื่อไรก็ง่าย ภัยก็ไม่ค่อยเกิดได้ง่ายเหมือนปล่อยไปตามยถากรรม จิตที่พยายามรักษาอยู่ตลอดเวลา แม้ไม่รวมสงบลงได้ตั้งใจหวังก็ไม่ค่อยเที่ยวก่อกรรมทำเข็ญใส่ตัวเหมือนที่ปล่อยไปตามยถากรรม

การรักษาจิตได้แทบทุกครั้งหรือได้ทุกเวลานั้น เป็นการบำรุงสติและจิตเพื่อควรแก่งานทางด้านสมาธิภาวนาและงานอื่น ๆ ได้ดี งานใดก็ตามที่ผู้ทำทำด้วยความตั้งใจ มีสติจดจ่ออยู่กับงาน งานนั้นย่อมเป็นที่น่าดูไม่ค่อยผิดพลาด ตัวเองก็ไม่เป็นคนเผอเรอ เป็นคนหรือพระที่อยู่ในระดับ ไม่ลดฐานะและการงานให้เป็นของน่าเกลียด ที่ว่า “สติจำต้องปรารภนาในที่ทั้งปวง” นั้น ถูกต้องเหมาะสมอย่างยิ่งหาที่คัดค้านไม่ได้ ทั้งนี้ เราจะเห็นความจำเป็นของสติในเวลาทำสมาธิภาวนาหรือการพิจารณาธรรมภาค ทั่วไป สติจำต้องตามกิจการนั้น ๆ อยู่ทุกระยะ จึงจะทราบเรื่องราวของจิตของธรรมได้ละเอียดลออ สมความมุ่งหมาย ยิ่งผู้มีภูมิจิตภูมิธรรมสูงมากเพียงไร สติก็ยังเป็นธรรมจำเป็นทุกระยะโดยปราศจากไม่ได้เลย ปัญญาจะคมกล้าสามารถเพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับสติเป็นเครื่องพยุงส่งเสริม แม้ปัญญาจะ ก้าวขึ้นสู่ภูมิมหาปัญญา ก็เป็นการแสดงถึงสติว่าต้องก้าวขึ้นสู่ภูมิมหาสติเช่นเดียวกัน เพราะสติเป็นธรรมเครื่องนำทางของงานทุกชนิด คนเราธรรมตาสามัญเพียงขาดสติไปบ้างเป็นบางเวลา กิริยาที่แสดงออกไม่น่าดูเลย ยิ่งปล่อยให้ขาดไปมากแบบไม่สนใจเลยแล้ว ก็นับว่าจวนจะเข้า.....แน่นอนไม่สงสัย

ด้วยเหตุนี้ นักปฏิบัติที่บรรลุธรรมช้าหรือเร็วแม้จะต่างกันตามนิสัยวาสนา ก็ยังขึ้นอยู่กับสติปัญญาเป็นของสำคัญอยู่ด้วย ผู้เร่งรัดทางสติมาก สมาธิก็ปรากฏได้เร็ว คิดอ่านทางปัญญาก็ไปได้เร็วผิดกัน เราคิดเพียงงานเขียนหนังสือก็พอทราบได้ คือถ้าวันใดสติเลือนลางเพราะความคิดสับสนมาก วันนั้นเขียนหนังสือก็ผิด ๆ ถูก ๆ ทั้งขีดทั้งฆ่ายุ่งไปหมด แต่ถ้าวันใดใจไม่ยุ่ง สติมีอยู่กับตัวบ้าง วันนั้นเขียนหนังสือก็ถูกดีไม่ค่อยขีดฆ่าอะไรนักเลย ท่านที่มีชื่อเสียงกิตติศัพท์กิตติคุณในทางจิต ทางธรรมโดยมากมักเป็นเห็นความสำคัญของสติ ท่านพยายามตั้งสติอยู่ตลอดมาไม่ยอมให้พลั้งเผลอไปได้ ยิ่งเวลาทำสมาธิภาวนาและพิจารณาธรรมทั้งหลายด้วยแล้ว สติกับปัญญาต้องกลมกลืนเป็นอันเดียวกันไปโดยตลอด ไม่ยอมให้ขาดวรรคขาดตอนได้ ผู้เช่นนั้นทำอะไร

อยู่ที่ใด ก็คือผู้มีชาติกรรมเครื่องตั้งอยู่กับตัว เป็นผู้มีเครื่องป้องกันตัวอย่างแน่นอนหมั่นคง ข้าศึกยากจะเข้าถึงได้ ภัยทางใจจึง ไม่มี ผิดกับผู้ไม่มีสติซึ่งเป็นพวกกอบโกยทุกข์เป็นไหน ๆ มีเท่าไรรับเหมาจนหมด

ท่านอาจารย์มั่นท่านสั่งสอนเน้นหนักทางสติมาก ไม่ว่าความเพียรในท่าใด อิริยาบถใด ไม่ว่าผู้เริ่มอบรมใหม่หรือเก่า ท่านเป็นต้องสอนสติตามไปกับโอวาทเพื่อภูมิจิตภูมิธรรมของผู้มาศึกษานั้นไม่ลดละเลย ท่านว่าท่านเคยเห็นโทษแห่งความขาดสติและเห็นคุณในความเป็นผู้มีสติทั้งในระยะเริ่มต้นแห่งความเพียร ตลอดไปถึงที่สุดจุดหมายปลายทางมาแล้ว ว่าเป็นสิ่งสำคัญด้วยกันทั้งสองอย่าง ประมาทไม่ได้ โดยให้ความมั่นใจแก่นักปฏิบัติว่า นักปฏิบัติในเพศใดวัยใดก็ตาม ถ้าเป็นผู้สนใจกับสติอยู่เสมอไม่ให้เกิดวรรคขาดตอนในอิริยาบถและอาการต่าง ๆ นักปฏิบัตินั้นจะพึงมีหวังได้ชมสมบัติมรรคผลนิพพานไม่พ้นมือไปได้ เริ่มแรกแต่การอบรม ขอให้สติเป็นพี่เลี้ยงรักษาเถิด ความรู้สึกตนและรู้สึกผิดถูกชั่วดีที่เกิดกับตนและผู้อื่นนั้นอย่างไรต้องทราบได้ตามลำดับที่สติอยู่กับตัว ไม่ยอมปล่อยให้ผลปล่อยไปให้กิเลสขูดลากและล้วงเอาของดีไปกินเสีย ย่อมมีหวังแน่นอน โดยมากผู้ปฏิบัติธรรมกลายเป็นนักตำหนิธรรมว่าไม่ให้ผลเท่าที่ควร หรือไม่ให้ผลแก่ตนในเวลาบำเพ็ญนั้น เพราะกิเลสตัวพาให้ผลนั้นแลแอบมาทำหน้าที่ก่อนสติซึ่งเป็นผู้นำ และแอบทำหน้าที่แฝงไปกับจิต ทั้งเวลาประกอบความเพียรและเวลาธรรมดา จึงทำให้ผิดหวังไม่ได้ตั้งใจหมาย แล้วแทนที่จะตำหนิตัวผู้เสียทำให้กิเลส แต่กลับไปตำหนิธรรมว่าไร้ผลไปเสีย จึงมีแต่เรื่องขาดทุนโดยถ่ายเดียว ในข้อนี้เป็นเพราะผู้ปฏิบัติไม่สนใจสังเกตกิเลสตัวพาให้ผลนั้นเป็นภัยต่อตนและความเพียร เจ้าตัวนี้จึงได้โอกาสออกหน้าออกตาอยู่กับนักปฏิบัติ โดยผู้ปฏิบัติไม่รู้สึกรู้ว่าตนได้ถูกมันลากจูงอยู่ตลอดเวลาถ้าเป็นนักสังเกตอยู่บ้าง จะพอทราบได้ในช่วงระยะเวลาไม่ถึงนาทีเลย คือ ขณะเริ่มประกอบความเพียรด้วยท่าต่าง ๆ โดยเริ่มตั้งสติต่อความเพียรนั้นแล เป็นขณะที่จะทราบได้ว่าความตั้งสติกับความผลอสติจะรบกันให้ผู้ปฏิบัติดู และไม่นานเลยความผลอสติอันเป็นฝ่ายกิเลสที่คอยจ้องมองที่อยู่จะเป็นฝ่ายชนะและขูดลากจิตหายเจียบไปเลยจากนาที่นั่นก็มีแต่ร่างของนักปฏิบัติผู้ไม่มีสติทำความเพียรอยู่เปล่า ๆ ถ้าเดินจงกรมก็สักแต่กิริยาดำเนิน ถ้านั่งสมาธิก็สักแต่กิริยาดำเนิน ถ้ายืนเป็นท่ารำพึงธรรมก็สักแต่กิริยาดำเนินอยู่เท่านั้น เหมือนหุ่นหรือตุ๊กตาเราดี ๆ นี้เอง หากเป็นความเพียรตามองค์ของผู้บำเพ็ญอย่างแท้จริงไม่ เพราะสติที่เป็นองค์ความเพียรอันจะยังผลนั้น ๆ ให้เกิด ได้ถูกก็กิเลสตัวพาพาไปกินเสียสิ้นแล้ว เหลือแต่ร่างซึ่งเป็นเพียงกิริยาแห่งความเพียรอยู่เท่านั้นนี่แล กิเลสทำลายคนทำลายความเพียรของนักปฏิบัติ มันทำลายต่อหน้าต่อตาและทำเอาอย่างสด ๆ ร้อน ๆ ด้วยวิธีกล่อมให้หลับสนิทขณะกำลังทำความเพียรนั่นเอง ถ้าอยากทราบว่ากิเลสประเภทต่าง ๆ มีความสามารถอาจเอื้อมเพียงไรย่อมจะทราบได้ทุกระยะ แม้ขณะเริ่มจะทำความเพียรก็ทราบได้ไม่ยากเย็นอะไรเลย แต่โดยมากไม่ยอมทราบกัน อยากทราบแต่สมาธิสมาบัติมรรคผลนิพพานอย่างเดียว หาทราบไม่ว่าธรรมเหล่านี้จะปรากฏขึ้นมาได้เพราะอะไร ถ้าไม่ใช่เพราะสติกับปัญญาเป็นเครื่องมือบุกเบิกอันสำคัญหาใช่เพราะความเผอเรอไม่พอที่จะไม่สนใจระวังมั่น อันเป็นตัวทำลายธรรมทั้งหลายที่ตนพึงประสงค์ดังนี้

ท่านเทศน์บางครั้งผู้ฟังทั้งหลายอดหัวเราะอยู่ภายในไปตาม ๆ กันไม่ได้เพราะขบขัน ผู้เขียนจำได้เฉพาะความขบขัน ส่วนเนื้อธรรมที่ท่านแสดงชั้น ๆ นั้นจำไม่ค่อยได้มากท่านว่าถ้าพากันสนใจทำความเพียรเหมือนคนมีชีวิตจิตใจอยู่กับตัวบ้างแล้ว ความเจริญทางใจก็พอจะมีทางออกเงย ขึ้นได้ ไม่เหมือนคนเดินเข้าโลงผีทั้งเป็น

ดังที่เป็นอยู่ทุกวันนี้แต่นี่มองไปที่ศิวาทิศใดเห็นมีแต่เศษพระเศษเงรเหมือนเศษเหล็กเคลื่อนที่เดินไปมาตามทาง
 จงกรม รุ่งงามตัวมเต็มไม่มีสติความรู้สึกอยู่กับตัว และปัญญาความแยกกายใด ๆ บ้างเลย ถ้านั่งภาวนาก็นั่ง
 อยู่เฉย ๆ เหมือนเศษเหล็กที่เขากองทิ้งไว้ในร้านหรือในโรงงานต่าง ๆ นั้นแล แต่เศษเหล็กมันยังไม่แสดงความ
 โยกแยกประหنگหน้าประหنگหลังเหมือนคนกำลังจะตายอยู่ในท่าแห่งความเพียรให้เราดูพอรำคาญใจ ส่วนพระ
 กรรมฐานนั่งสัปหงกงก้งจะล้มแหล่ไม่ล้มแหล่ จะตายแหล่ไม่ตายแหล่ พอให้รำคาญในการเตรียมท่องกุสลา
 มาติกา นั้นขิมันน่าทุเรศนะ และบางครั้งที่เป็นเวลากลางคืนซึ่งเป็นเวลาแจ้งกาหมาหลับนอนกันเสียแล้ว เพื่อ
 เกิดเป็นอะไรขึ้นมาในเวลานั้น ไม่ทราบว่าจะใครจะมาช่วยจัดการกุสลา มาติกา ศพให้ตามประเพณีที่มนุษย์นิยมกัน
 ถ้าเหตุเช่นนั้นเกิดขึ้นในเวลากลางวัน ก็พอให้แจ้งการรำคาญอีกแห่งหนึ่ง คือเวลาเขาบินมาคิดว่าพอเป็นอาหารได้
 แล้วก็ยังมีลมหายใจและมีอาการกระดูกกระดูกอยู่ เห็นท่าไม่ได้การเขากลับรีบพากันบินหนีไปและจับต้นไม้คอยดู
 อีกต่อไป บางทีมีหวัง แล้วมองกลับมาดูสิ่งที่น่ารำคาญนั้นอีก พอเห็นราวกับว่ารีบร้อยไปแล้วคงจัดการได้ละที่
 นี้ เอ้า พอบินกลับมาดูเข้าจริง ๆ กลับมีสติคืนมา และแหงนหน้าขึ้นมองดูเขาจนพากันกลับบินหนีไปด้วยความ
 หมดหวัง พอจะบินไปเพียวหากินที่อื่น อาการของนักภาวนาในร่างแห่งคนตายครั้งนั้นก็เหมือนร้องเรียกเขา
 ให้บินกลับมาอีกว่า “จัดการได้แล้วที่นี่ สำเร็จแล้ว” อยู่เรื่อยไป ซึ่งพอให้เขารำคาญกับพระเศษคนเคลื่อนที่อยู่
 นั้นแล นี่คือผู้ปฏิบัติให้แจ้งกาหมาป่าหมาบ้านรำคาญ ไม่ว่าจะเพียงแจ้งกาและหมาทั้งหลายจะรำคาญเลย แม้ผู้
 สอนก็อกจะแตกยิ่งกว่าสัตว์จำพวกที่คอยจะกินเนื้อกินหนังพระที่ตายทั้งเป็นเพราะไม่มีสติประคองตัวเสียอีก
 ปฏิบัติแบบนี้คือแบบเตรียมการไม่หยุดแต่ไม่เกิดผล

พอเทศน์มาถึงจุดนี้ ท่านก็นั่งไปพักหนึ่งราวกับจะกำหนดดูใจพระใจเงรที่กำลังนั่งฟังว่าจะพากันคิดอย่างไรบ้าง
 พอเห็นแต่ละองค์ต่างนั่งเงียบ คงทั้งกลัวบ้างขบขันบ้างนั่นเอง เสียงท่านก็เริ่มขึ้นอีกราวกับตอบคำสงสัย
 ว่า ก็เตรียมกุสลา มาติกาพระทั้งเป็นอย่างไรละ คนตายเขายังมีกุสลา บังสุกุล พระนั่งภาวนาหลับแบบตายทั้งเป็น
 จะไม่กุสลา มาติกาให้บุญ ก็จะไปตกรอกทั้งหมดละซิ แม้เวลาเดินจงกรมหรือนั่งภาวนาก็ทำท่าโยกหน้าโยก
 หลังเหมือนจะโดดลงนรกทั้งเป็นอยู่แล้ว เมื่อถึงเวลาเข้าจริง ๆ จะโดดไปที่ไหน ถ้าไม่โดดลงนรกขุมนอนไม่ตื่น
 เล่า คำว่า นรกขุมนอนไม่ตื่นพวกเรา ก็ไม่เคยได้ยินกันมาบ้างเลย แต่ท่านก็นำมาแสดงจนได้

พอเลิกจากประชุมแล้วต่างพากันออกมาแอบคุยกันรอบ ๆ สภาหุสนุกไปพักหนึ่ง ก่อนจะเลิกรากันไป
 สถานที่ที่ทำความเพียรของตนอันเป็นสถานที่ที่ท่านว่าโรงพักศพของพระที่ตายครั้งคอยเตรียมรับกุสลาฯ แต่
 แปลกดังที่เคยเรียนแล้ว พระเงรไม่ว่าองค์ใด ไม่เคยแสดงอาการหงุดหงิด ไม่พอใจในคำที่ท่านเทศน์ดูดาเขียน
 ตื่นเลย มีแต่ต่างองค์ต่างฟังกันอย่างถึงใจและเพลิดเพลินไปตามคำเทศน์ขบขันท่านเสียอีก ไม่อยากให้อจบลง
 ง่าย ๆ เลย ทั้งนี้คงเป็นเพราะความเชื่อมั่นในองค์ท่านว่าเป็นผู้บริสุทธิ์และมีจิตเต็มเปี่ยมด้วยเมตตาเป็นพื้นฐาน
 และเหตุผลนั่นเองจึงไม่มีท่านผู้ใดสนใจคิดวิพากษ์วิจารณ์ไปในแง่ต่าง ๆ แทนที่จะขยี้ขย้างต่อคำเทศน์ประเภท
 กุสลา มาติกา นั้นแต่กลับได้สติระลึกเห็นโทษแห่งความเผลอสติของตนไปตาม ๆ กัน องค์ท่านเองก็แสดงสุ้มเสียง
 และท่าทางน่ากลัวเฉพาะเวลานั้นเท่านั้น พอพ้นไปแล้วก็มีอาการเหมือนไม่เคยแสดงท่าทางอย่างนั้น
 มาก่อนเลย แม้พระที่ท่านเคยอยู่กับท่านมานานจนทราบนิสัยท่านได้ดีพอแล้ว หลังจากฟังเทศน์แบบนี้ มา

แล้ว ท่านก็สนทนาปราศรัยกับท่านอย่างสนิทสนมธรรมดา ๆ เหมือนไม่มีอะไรเคยเกิดขึ้นเมื่อครู่ก่อนนั้นบ้างเลย นอกจากท่านที่เพิ่งไปฝึกหัดใหม่ ที่ยังไม่เคยกับกรรมเครื่องตัดสันดานแบบนั้นจึงไม่ว่าท่านว่าเราเมื่อมาเจอเข้าอย่างจัง ๆ ก็ต้องมีอาการต่าง ๆ ทั้งจะผุดลุกผุดนั่ง ทั้งจะปวดหนักปวดเบา ทั้งร้อนทั้งหนาว ไม่มีสติพอยับยั้งตั้งตัวได้ เหมือนจับสุนัขโยนใส่เสื่อตายเราตี ๆ นี่เอง ได้ยินแต่เสียง “แหงก” คำเดียว แล้วตัวก็แผ่นหนีตายแบบไม่อาลัยชีวิตเอาเลย เห็นแต่อะไร ๆ ที่ไม่เคยคิดของมันหลุดทิ้งเรียกรวดสาตกกระจายเต็มอวัยวะเสื่อทั้งตัวนั้นแล นั้นใครจะคิดว่าเป็นอะไรที่หลุดทะลักออกมาจากตัวมันลงกองเรียกรวดเต็มตัวเสื่อที่มันกลัว ๆ นั้นเล่า? ส่วนตัวสุนัขเองนั้นแผ่นหนีตายจนไม่มีที่ยับยั้งตั้งตัวได้ พระที่ไปอบรมกับท่านใหม่ ๆ โดยมากมักเป็นท่านองจับสุนัขโยนใส่เสื่อตายนั้นแล ไม่ค่อยจะมีสติยับยั้งตั้งตัวได้เท่าที่ควร ยืน เดิน นั่ง นอน มีแต่ความกลัวว่าท่านจะดุเอาทำเดี๋ยว โดยมีได้คิดถึงเหตุผลกลไก่อะไรบ้างเลย ยิ่งกว่าสุนัขกลัวเสื่อตายเสียอีก (คำว่าสุนัขกลัวเสื่อนั้นกลัวจริง ๆ มีอะไรอยู่ในท้องต้องหลุดลอยออกหมด ไปแต่ตัวขณะที่เจอเสื่อ แต่โดยมากสุนัขเจอเสื่อวิ่งหนีไปไหนไม่เป็นยืนตัวแข็งปล่อยให้อะไร ๆ ไหลออกจนหมดนั้นแล เพียงถูกจับโยนใส่เสื่อที่ตายแล้วยังเป็นดังที่เรียนแล้วทั้งนี้เพราะสัญชาตญาณของสัตว์พรรคนี้กลัวแต่ไหนแต่ไรมา ท่านที่เคยอยู่ตามแถบป่าที่มีเสื่อขุมยอมาทราบเรื่องสุนัขกับเสื่อได้ดี แต่ท่านที่อยู่แต่ในเมืองหรือในกรุงเทพฯ มาแต่ต้นไม่อาจทราบได้ หรือไม่เชื่อว่าจะเป็นอย่างนี้ที่เขียนก็เป็นได้แต่ความจริงก็เป็นอย่างนั้น) เฉพาะท่านที่เคยอยู่อบรมกับท่านมานาน ท่านดูท่าสุนัขเฝ้ามากเพียงไร ยิ่งเป็นเหมือนเร่งยาแก้ไข้ให้หายรวดเร็วจนใจยิ่งขึ้น ไม่มีคนไข้ใดที่โกรธแค้นให้หมอผู้เร่งยาเพื่อช่วยตัวเองให้หายจากโรคที่กำลังบีบบังคับอยู่จนหาทางรอดตัวไม่ได้

นอกจากจะเกิดความอบอุ่นและขอบคุณหมอบอกว่าตนยังมีทางรอดตายได้เพราะความเมตตาอนุเคราะห์ของหมอเท่านั้น นักปฏิบัติผู้เห็นภัยในความโง่เพราะกิเลสของตัวบีบบังคับทับถม ก็ย่อมมีความกระหึ่มยิ้มย่องต่อโอวาทหนักเบาเพื่อบรรเทาและแก้กิเลสของตัวจากครูอาจารย์ผู้มีเมตตาจิตคิดอนุเคราะห์ด้วยอุบายต่าง ๆ อันเป็นทางปลดเปลื้องกิเลสกองทุกข์ไปได้ไม่อนจนล้มเหลว เพราะอำนาจกิเลสบีบบังคับทำลายโดยง่ายเดียว

การฟังโอวาท ท่านถ้าฟังอย่างผู้มุ่งอรรถมุ่งธรรมจริง ๆ ไม่สงวนตัวนำกิเลสตัวทิฐิมานะเข้าไปต้านทานผลักดันธรรมที่ท่านแสดง เปิดใจฟังหยั่งความรู้ไปตามเหตุตามผลจริง ๆ แล้ว จะได้ฟังธรรมท่านอย่างถึงใจ แก้กิเลสไปได้เป็นวรรคเป็นตอนประจักษ์ใจในขณะที่ฟังทุก ๆ ระยะเวลาที่ท่านแสดง ยังมีเรื่องทำให้สะดุดใจถือเป็นเหตุจะเป็นเรื่องใดหรือเรื่องของท่านผู้ใดก็ตามที่เป็นต้นเหตุยกขึ้นแสดงในเวลานั้น ยิ่งน่าฟังผิดกับที่ท่านแสดงธรรมมาอยู่มา ผู้มุ่งกลัวท่านก็ได้กลัวเต็มภูมิที่อยากกลัวแทบตั้งตัวไม่ติดนั้นแล ผู้มุ่งเอาเหตุผลอรรถธรรมก็ได้ผลเต็มความสามารถแห่งสติปัญญาของตน ธรรมที่ปรากฏขึ้นในเวลานั้นต้องไม่เหมือนครั้งใด ๆ ที่เคยผ่านมา แต่เป็นธรรมที่เหมาะสมกับเหตุการณ์นั้นโดยเฉพาะ และไม่มีกรซ้ารอยเดิมที่เคยแสดงมาแล้วด้วย เพราะนิสัยท่านอาจารย์มั่นแสดงธรรมโดยปกติก็ไม่ซ้ารอยเก่าอยู่แล้ว นอกจากผ่านกันไปมาเท่านั้น แม้แต่ภาสิตเก่าที่เคยยกขึ้นแสดงเวลาแปลยังไม่ซ้ากับที่ท่านเคยแปลไว้เดิมเลย หากมีเสียง ๆ เจียด ๆ กันไปพอให้เกิดอุบายแก่ผู้ฟังเราตี ๆ นี่เอง จึงอดชมเชยท่านแล้วเล่าไม่ได้ว่าสมกับที่ท่านพิจารณาองค์ท่านเองว่า “เป็นปฏิสัมภิทาอนุศาสตร์ จริง ๆ” ผู้ที่เคยอยู่กับท่านนานเท่าไรยิ่งชอบฟังธรรมเด็ดแผ่ร้อนจากท่านมากกว่าธรรมดา เพราะมีรสซาบซึ่งติดกัน

อยู่มาก แต่ผู้ไม่เคยฟังก็ว่าท่านดูดำ แล้วกลัวจนลืมนใจกับเหตุผลความจริงในเวลานั้น ผลที่ได้รับจากการฟังธรรมท่านในเวลาเดียวกันจึงต่างกันราวกับฟังเทศน์คนละกัณฑ์ เวลาท่านแสดงธรรมสอนพระในวงปฏิบัติใกล้ชิด ท่านแสดงอย่างถึงเหตุถึงผลจริง ๆ ไม่มีการแบ่งรับแบ่งสู้ ทั้งด้านสมาธิทุกชั้นปัญญาทุกภูมิและไตรลักษณ์ทั้งหลาย ท่านรื้อฟื้นบุกเบิกและเปิดเผยให้ฟังตามความมีความเป็นของสิ่งนั้น ๆ อย่างถึงใจ สมท่านเชี่ยวชาญทางจิตภาวนาทุกภูมิจริง ๆ แต่ผู้เขียนไม่อาจ นำมาลงได้ทุก ๆ ประโยคไป เพราะเป็นธรรมคู่ควรแก่ท่านผู้แสดง และท่านผู้ฟังโดยเฉพาะเท่านั้น เรียนได้แต่ว่าธรรมประเภท “เสด็จเม็ดร้อน” เท่านั้น ซึ่งกิเลสกลัวและหลังไหล ออกเป็นกอง ๆ เพราะอำนาจตปธรรมเครื่องแผดเผาไหลออกจากอนุศาสนียาปฏิหาริยะท่านเหมือนน้ำไหลไฟสว่าง ราวกับ จะมองเห็น ปู ยา ตา ยาย ครอบครวั ผัวเมีย ลูกเต้าหลานเหลนของกิเลสชนิดต่าง ๆ แดกทัพบ ดั่งสลายไม่เป็นขบวนไปในเวลานั้น ที่ว่าพระพุทเจ้าทรงแสดงธรรมจบลง พุทธบริษัทได้บรรลุมรรคผลธรรมวิเศษนับแต่อริยธรรมชั้นต่ำจนถึงชั้นสูงสุดมีจำนวนเท่านั้น ๆ นั้น ในสมัยปัจจุบันถ้ายกธรรมประเภทที่ท่านอาจารย์มั่นแสดงในวงพระปฏิบัติชนิดเปิดโลกธาตุแม้เป็นเพียงธรรมย่อย ๆ ของธรรมที่พระพุทเจ้าทรงแสดงก็ตาม ขึ้นเทียบเคียงกันเพื่อหามูลความจริงกันแล้ว ผู้เขียนก็อดเชื่อไม่ได้ ต้องเชื่อจริง ๆ ท่านผู้ใดจะหุบเอาเชื่อง่ายก็กรุณาว่ากันไป ส่วนผู้เชื่อก็เชื่อไปดังที่เรียนแล้ว เพราะกิเลส ก็เป็นของจริงในอริยสังขารเครื่องแก้กิเลสก็เป็นของจริงในอริยสังขารอันเดียวกัน เมื่อความจริงเข้าถึงความจริงเต็มที่แล้ว จำต้องแสดงผลเป็นของจริงออกมาได้ ทุกกาลสถานที่บุคคลไม่เลือกหน้า พระพุทเจ้าก็ทรงแสดงธรรมของจริง ท่านอาจารย์มั่นก็แสดงธรรมของจริง เพื่อแก้กิเลสอันเป็นของจริงมาทุกกาลทุกสมัยเช่นเดียวกัน การที่กิเลสหลุดลอยไปเพราะการแสดงธรรมซักฟอกของท่านผู้ใดก็ตาม จึงเป็นความชอบด้วยเหตุผล ไม่ควรจะมีอะไรมาเป็นอุปสรรคได้ เพราะกิเลสมิได้ขึ้นอยู่กับอะไร มรรคเครื่องแก้กิเลสก็ไม่ขึ้นอยู่กับอะไรเช่นกัน แต่ขึ้นอยู่กับการสั่งสมกิเลสและการแก้กิเลสเท่านั้นเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับสิ่งหรือสถานที่สกปรกจะสะอาดได้ก็ขึ้นอยู่กับชำระล้างด้วยน้ำที่สะอาดเท่านั้น

ขณะฟังท่านอาจารย์มั่นแสดงธรรม เฉพาะท่านที่จิตเข้าสู่ภูมิปัญญาควรแก่การพิจารณาตามท่านได้แล้ว นั้นเป็นความเห็นชัดระหว่างปัญญากับกิเลสไปตามเป็นตอน ๆ ฟังคราวนี้พิจารณาแก้ความสงสัยได้ขนาดนี้ ฟังคราวต่อไปพิจารณาต่อไปและแก้กิเลสได้ขนาดนั้น หลายครั้ง ต่อหลายคราวก็ต้องผ่านพ้นดงหน่าป่ากิเลสไปได้ แล้วจะไม่ให้ท่านเชื่อว่าการฟังธรรมอาจบรรลุ มรรคผลได้ ก็รู้สึกจะอวดกิเลสตัวเคยชอบอวดเกินไป เพราะปกติกิเลสไม่ชอบเหตุผล ชอบแต่ความอวดด้วยอวดว่าเก่งทั้งที่ไม่เก่ง และทั้งที่ท่านผู้ฉลาดและยิ่งใหญ่กว่าดำหนิและสาปแช่งอยู่เสมอ ผู้ที่อยู่ในภูมิสมาธิความสงบ พอได้ฟังธรรมท่าน ใจก็สงบลงง่ายกว่าที่ทำโดยลำพังตนเอง เพราะธรรมท่านช่วยกล่อมเกล่าในเวลานั้น การฟังธรรมจึงเป็นภาคปฏิบัติสำคัญแขนงหนึ่งในบรรดาความเพียร ส่วนผู้ไม่เคยปฏิบัติและไม่เคยฟังพอปรากฏผลมาบ้างเลย เพียงจะดันเดาเอาตามความคิดเห็นของตนไปคัดค้านนั้น ก็คัดค้านได้ ถ้าจะตรงความจริงและเกิดประโยชน์ ความจริงแล้วมิใช่ทางให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด นอกจากจะสร้างมลทินให้แก่พระศาสนาและสร้างความรำคาญให้แก่ผู้อื่นที่ตั้งใจบำเพ็ญให้เกิดความเอื้อมระอาไปตาม ๆ กัน และหัวเราะอยู่ภายในเท่านั้นว่า “นักปราชญ์หวัะทิงที่สำเร็จด้วยการปฏิเสธและดันเดา” มรรคผลนิพพานบัดนี้ให้กาลสถานที่และบุคคลอื่นเอาไปครอง ตัวเองดีแต่อารมณ์แห่งความปฏิเสธดันเดาก็ภูมิใจ

ที่อาจารย์ฝ่ายปฏิบัติตามลูกศิษย์หลังจากการแสดงธรรมจบลงว่า “ฟังเทศน์ได้ความหรือเปล่า” นั้น หมายถึง ได้ความสงบเย็นและความสบายกายทางปัญญาตามภูมิจิตภูมิธรรมที่มีต่างกันในขณะที่ฟัง มิได้หมายถึงการจดจำเนื้อธรรมที่ท่านแสดงแต่บทธรรมใดที่ตกค้างอยู่ในความทรงจำ บทธรรมนั้นก็จำได้เอง ที่ผ่านไปก็ไม่จำเป็นต้องจดจำ สำคัญที่ขณะฟังทำจิตให้ตั้งตัวมีความรู้สึกอยู่เฉพาะหน้า ไม่พริ้งพล้อไปกับอารมณ์อื่น มีสติกับจิตทำหน้าที่รู้ตัวอยู่ภายใน กระแสธรรมที่ท่านแสดงจะเข้ามาสัมผัสกับความรู้ที่ตั้งไว้ดีแล้วนั้น และได้ยึดขัดถ้อยขัดคำยิ่งกว่าการส่งจิตออกไปรับธรรม เสียอีก จิตกับกระแสธรรมที่สัมผัสรับรู้กันโดยสม่ำเสมอไม่ขาดวรรคขาดตอน นั้น คือ การกล่อมเกลาคำให้สงบตั้งมั่นลงเป็นสมาธิได้ในขณะฟัง อารมณ์อื่นไม่เข้ามายุ่งหรือจิตไม่ส่งออกไปเกี่ยวข้องกับอารมณ์ภายนอกอันเป็นเครื่องก่อกวนใจให้ขุ่นมัวมีเฉพาะจิตกับธรรมสัมผัสกันอยู่เท่านั้น จิตย่อมสงบตัวลงไปเอง ขณะจิตสงบไม่คิดปรุงอารมณ์ก่อกวนต่าง ๆ ย่อมทำให้ลืมความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าและ เวลาไปเอง กายก็เป็นเหมือนไม่มีเวลานั้น มีแต่ความสงบเย็นเป็นผลให้จิตได้ดื่มโอชารสแทนอารมณ์อื่น ๆ ขณะที่จิตกับธรรมกลมกลืนเป็นอันเดียวกันนั้น นานเพียงไรก็ไม่เกิดความเหนื่อยรำคาญ ถ้าความสงบนั้นไม่ถอนตัวขึ้นมาครอบงำ กายก็ไม่มีทุกขเวทนาครอบงำ อารมณ์ก็ไม่ครอบงำใจตรานั้น ใจกับธรรมอยู่ด้วยกัน มีแต่ความสงบเย็นไม่เคยเป็นข้าศึกต่อกันแต่ไหนแต่ไรมา แต่ถ้าอารมณ์อื่นปรากฏขึ้นเมื่อไรก็เกิดเป็นข้าศึกกันเมื่อนั้น กายก็เหนื่อยใจก็รำคาญ ความง่วงก็มาก เนื้อหนังเส้นเอ็น

ทั่วอวัยวะส่วนต่าง ๆ ก็แสดงอาการเจ็บปวดรวดร้าวไปหมด รวากับจะผุพังไปตาม ๆ กันในเวลานั้น เพราะกิเลสตัวซีก็เขี่ยจกกวอนและเหี่ยวยุแห่ไปตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้เจ็บปวดรำคาญไปหมด สุดท้ายความเพียรก็แตกสามัคคีแผ่สองสสิ่งลงแบบไม่เป็นท่าเพราะมันจนได้ นี่แลเรื่องของกิเลส ไม่ว่าจะชนิดใดยอมทำลายคนและสัตว์ได้เหมือนกันหมด ท่านจึงเรียกว่ามาร มีน้อยก็กวนน้อย ทำลายน้อย มีมากก็กวนมาก และทำลายมาก ผิดกับธรรมซึ่งเป็นเครื่องช่วยพยุงส่งเสริมเป็นไหน ๆ ธรรมมีมาก เพียงไรยอมทำใจให้สงบเย็นเพียงนั้น ยังมีมากจนใจทั้งดวงคนทั้งคนกลายเป็นธรรมทั้งแท่งแล้ว นั่นแล คือ ผู้ทรงธรรมทั้งแท่ง ผู้ทรงบรมสุขตลอดอนันตกาล

ที่ท่านถามว่าฟังเทศน์ได้ความใหม่นั้น คือ ได้ความดังกล่าวมา นับแต่ความสงบสุขในขณะที่ฟังเป็นลำดับไป และได้ความสว่างไสวทางปัญญา ละกิเลสได้เป็นระยะไปตามภูมิของตน เรียกว่า ฟังเทศน์ได้ความ กระทั่งถึงความสุดสิ้นแห่งการละกิเลสและรู้แจ้งในธรรมทั้งหลายในขณะนั้น ท่านเรียกว่าได้ความทั้งสิ้น พระอุปัชฌาย์ธรรมฐานโดยมากท่านฟังธรรมได้ความ ท่านหมายเอาได้ความระหว่งใจกับธรรมสัมผัสกันปรากฏผลเป็นความสงบเย็นและเห็นแจ้งขึ้นมาที่ใจ ส่วนการจดจำเนื้อธรรมจากการแสดงนั้น ท่านไม่ถือเป็นกิจสำคัญยิ่งกว่าการกำหนดรู้ระหว่งธรรมกับใจสัมผัสกัน ท่านนั้นฟังเทศน์อยู่ด้วยกันจำนวนมากน้อยเพียงไร จึงเหมือนไม่มีคน ต่างองค์ต่างนั่งกำหนดจดจ่อฟังอยู่ที่ใจของตนราวกับหัตถอ ไม่มีการกระดุกตูกติดอันเป็นการเหนื่อยหน่ายรำคาญแต่อย่างใด ได้ยินเฉพาะเสียงอาจารย์ผู้ให้ธรรมซึ่งแสดงด้วยความเข้มข้นราวกับฝนตกหนัก ทั้งลูกเห็บทั้งลมจัดพัดผันปั่นป่วน เหมือนนิเลศบาปกรรมทั้งหลายจะขาดทำลายกลายเป็นกระแสลมไปตามกระแสลมในเวลานั้น เพราะขณะที่ฟังอยู่ด้วยความหมายมั่นปั้นมือไม่มีกิเลสตัวใดจะโผล่หน้าอ้าปากออกมาแสดงความอวดดีกับสติปัญญาที่กำลังฟาดฟันหันแหลกกันอย่างสุดกำลังเวลานั้น มีแต่ธรรมล้วน ๆ ทั้งภายนอกคือเสียงแห่งธรรม ทั้งภายในคือใจกับ

ธรรมกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน มีแต่ความรื่นเริงบันเทิงไปกับธรรมความสงบเยือกเย็นที่รู้เห็นขึ้นกับใจเท่านั้น กว่า จะจบการแสดงธรรมแต่ละครั้งก็กินเวลาสามสี่ชั่วโมง หลังจากการฟังธรรมผ่านไปแล้วยังมีข้อข้องใจในบาง ตอนสำหรับบางราย ก็กราบเรียนถามท่านผู้เป็นอาจารย์ได้ช่วยชี้แจงจนเป็นที่เข้าใจ แล้วค่อยเลิกไปที่พักของตน ๆ จากนั้นต่างองค์ก็เข้าทางเดินจงกรมต่อไป เพื่อคลายทุกข์ในร่างกาย และระบายกิเลสออกจากใจด้วยอุบายต่าง ๆ ตามสติปัญญาของแต่ละท่านจะมีอุบายหนักไปในทางใด กว่าที่จะออกจากทางเดินจงกรมเพื่อพักผ่อนก็กินเวลา หลายชั่วโมง วันที่มีการประชุมธรรม การพักผ่อนหลับนอนจำต้องเลื่อนออกไปพักดึกกว่าปกติ ความเพียรด้วย อิริยาบถสาม คือ ยืน เดิน นั่ง ตลอดสว่างไม่หลับนอน การไม่ยอมหลับนอนตลอดรุ่งของท่านมีสองประการ คือ

ไม่นอนเพราะความตะเกียกตะกายในความเพียรเพื่อบูชาธรรมที่ท่านอุทิศสำหรับแสดงด้วยความเมตตาในธรรมทุกชั้น อย่างถึงใจ ฟังแล้วเกิดศรัทธาเพิ่มขึ้น ทำให้มีความอุทิศสำหรับพยายามให้เป็นที่ตามที่ท่านเมตตาสั่งสอน หนึ่ง ไม่นอนเพราะความเต็มใจในธรรมท่านและธรรมโอชาที่มีอยู่กับใจตัวเองเป็นเครื่องประสานกัน หนึ่ง ส่วนความอดทน อดทนภายในใจของแต่ละท่านนั้นต่างกันไปตามภูมิที่มีอยู่กับใจ บางท่านมีสมาธิอย่างอ่อน บางท่านมีอย่างกลาง บางท่านมีอย่างละเอียด

แนบแน่น ซึ่งแต่ละชั้นก็เป็นธรรมปิติพอให้เกิดความอดทนเต็มใจได้ตามภูมิของตน และบางท่านเริ่มฝึกหัด วิปัสสนาปัญญาอย่างอ่อนไปตามขั้นสมาธิของตน บางท่านพิจารณาวิปัสสนาอย่างกลาง บางท่านเจริญวิปัสสนา ขึ้นสูงขึ้นไป และบางท่านก็เจริญวิปัสสนาภูมิอัตโนมัติคือสติปัญญาที่หมุนตัวไปกับธรรมประเภทต่าง ๆ ที่มา สัมผัสใจ ไม่มีลดละปล่อยวาง ถ้าเป็นฝนก็ชนิดตกพรำทั้งวันและคืนไม่มีหยุด ถ้าเป็นน้ำก็ชนิดน้ำซบ น้ำซึม ไหล รินอยู่ตลอดเวลาทั้งหน้าแล้งหน้าฝน เมื่อเป็นวิปัสสนาธรรมจึงให้นามตามนิสัยและสำนวนป่าว่า “สติปัญญา อัตโนมัติ” หากจะเรียกชื่อครั้งพุทธกาลท่านเรียกกันว่า มหาสติมหาปัญญา ก็ไม่น่าจะบกพร่องทาง คุณสมบัติ เพราะ

สติปัญญาขั้นนี้ทำหน้าที่เต็มภูมิอยู่ตลอดเวลาไม่มีชะงักชกช้าและต้องถูกบังคับบัญชาแต่อย่างใดเหมือนปัญญาทั่ว ๆ ไป แต่เป็นสติปัญญาที่รู้จักการงานในหน้าที่ของตนโดยสมบูรณ์อยู่แล้ว

แต่จะให้ให้นามว่าเป็นมหาสติมหาปัญญาแบบครั้งพุทธกาลท่าน วิสัยป่าไม่อาจเอื้อมตีเสมอได้

จึงหันมาใช้สติปัญญาอัตโนมัติแทน รู้สึกเหมาะสมกับภูมินิสัย ธรรมเหล่านี้แลที่พาให้พระอุปัชฌาย์ท่านเพลินในความเพียรไม่คอยหลับนอนกัน ต่างท่านต่างเพลินในธรรมตามภูมิของตน องค์ที่เกิดความสงสัยแต่ไม่กล้าเรียนถามท่านได้ในเวลาปกติ เมื่อถึงวันประชุมจึงเป็นเหมือนจะเหาะเหินเดินอากาศได้ เพราะความดีใจที่จะได้ฟังการ บุกเบิกส่งเสริมตามจุดที่ตนกำลังพิจารณาและตอนที่กำลังสงสัยเพื่อผ่านไปเป็นพัก ๆ ต่างก็ตั้งทำตั้งทางประกอบ ความเพียรเตรียมรอรับการโสรจสรรงธรรมจากอาจารย์กันราวกับกระหายมาเป็นปี ๆ พอจนถึงเวลา ต่างองค์ ต่างทยอยกันเข้ามาสู่ที่ประชุมด้วยความสงบเสงี่ยมงามตาน่าเคารพเลื่อมใสเป็นอันมากยากจะหาพบได้ การก้าว เข้าสู่ที่ประชุมของแต่ละองค์มีความประสงคฺ์ในธรรมอย่างแรงกล้า มุ่งหน้าสดับธรรมอย่างถึงใจ ต่างองค์ต่าง

กราบและนั่งเรียบร้อยแล้วคอยสดับธรรม พอได้โอกาสอาจารย์ผู้ให้โอวาทก็เริ่มแสดงธรรม และค่อย ๆ หลังไหลออกมาไม่ขาดวรรคขาดตอนราวกับฝนเริ่มโปรยเม็ดตกลงมาที่ละหยดละหยาดนั้น และก่อนท่านจะเริ่มแสดงมีสงบอารมณ์พักหนึ่ง ถ้าตามความคิดเดาของผู้เขียนก็น่าจะกำหนดบทธรรมที่ควรแก่กรณีของผู้รอฟังอยู่แล้วอย่างพร้อมเพรียงเวลานั้น จากนั้นจึงเริ่มแสดง ธรรมที่ท่านสั่งสอนพระธุดงค์โดยเฉพาะนั้น รู้สึกจะเริ่มแต่ขั้นสมาธิไปหาปัญญาเป็นส่วนมากจนถึงธรรมขั้นสูงสุดวิมุตติพ้นเป็นที่ยุติ ขณะที่แสดงไม่มีเสียงอะไรมารบกวน มีแต่เสียงธรรมประกาศกังวานอยู่ทั่วบริเวณสถานที่ประชุมอย่างเดียว ผู้ฟัง ๆ ด้วยความสนใจใคร่รู้ใคร่เห็นตามท่านอย่างเต็มใจไม่ปลั่งเปลอยยอมให้จิตส่งไปอื่นคอยกำหนดดูอยู่เฉพาะใจดวงเดียวซึ่งเป็นคู่ควรแก่ธรรมทุกชั้น ธรรมที่ท่านแสดงกับใจที่ตั้งรกรับไว้โดยชอบ ย่อมควรแก่การรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ที่เข้าไปสัมผัสเกี่ยวข้องไม่มีประมาณ สัจธรรมก็ดี สติปัญญาที่ดี ไตรลักษณ์ก็คือ อนิจจัง ทุกขัง

อนตฺตา กิติ ที่เป็นความจริงตามส่วนครบแดนมนุษย์และสัตว์ทั่วโลกธาตุซึ่งท่านนำมาแสดงในเวลานั้น จึงเป็นเหมือนได้ฟังความจริงทั่วไตรภพที่ไหลมาบรรจบในใจดวงเดียว ซึ่งเตรียมรับทราบอยู่อย่างเต็มใจให้ได้ฟังอย่างถึงใจ เพราะความสัมผัสไปมาแห่งธรรมทั้งใกล้ทั้งไกลและนอกขณะท่านแสดงประมวลมา เป็นธรรมสงเคราะห์ลงในภายในจิตของผู้ฟังได้โดยตลอดทั่วถึงไม่มีทางสงสัย ใจที่เคยเก็บกอบหอบหิวกิเลสทั้งหลายโดยถือว่าเป็นของดีมาดั้งเดิมเมื่อได้ฟังทั้งคุณและโทษที่ท่านโปรดเมตตาแล้วจะไม่ยอมสละทิ้งปล่อยวาง ก็รู้สึกจะมีตมิดปิดตายเกินไป แต่จะมีใครที่ตั้งหน้ากอบโกยโรยทุกขีใส่ตัวเองเวลานั้น ทั้งที่ตั้งหน้ามาฟังความจริงอย่างเต็มใจจากครูอาจารย์แสดงธรรมของจริงล้วน ๆ นอกจากจะฟังเพื่อเห็นทั้งโทษและคุณที่ท่านแสดงไปตามธรรมจริง

เท่านั้น สิ่งที่เป็นโทษควรละยอมละ สิ่งที่เป็นคุณควรยึดและส่งเสริมไปตามความจริงและเจตนาไม่มีทางเป็นอื่นดังนั้น ผู้ฟังเพื่อความจริงตามธรรมที่ท่านแสดงตามความจริงจึงมีทางละเป็นผลเครื่องยืนยันรับรองสำหรับตัวโรคที่ยอมหายด้วยยาและกิเลสที่ยอมหมดสิ้นไปด้วยธรรมจึงเป็นคติธรรมดาที่โลกและธรรมเคยปฏิบัติต่อกันมานอกจากโรคชนิดไม่ฟังยา และกิเลสชนิดไม่มองดูธรรมเท่านั้น เป็นขึ้นที่ร้ายก็ต้องฉิบหายไปตาม ๆ กันไม่มีทางเหลือหลอ เรียกว่าโรคสุคติวิสัย

(จบหน้า 239)

(หน้า 240 ปกหน้าตาล)

การประหยัดของพระธุดงค์กรรมฐาน

การนุ่งห่มใช้สอยบริวารต่าง ๆ ของพระธุดงค์ เฉพาะท่านอาจารย์มั่น รู้สึกท่านพิถีพิถันและมัธยัสถ์เป็นอย่างยิ่ง ไม่ยอมสุรุ่ยสุร่ายเป็นอันขาดตลอดมา บัจฉัยเครื่องอาศัยต่าง ๆ มีมากเพียงไรก็ได้ใช้แบบพุ่มเพื่อเยื่อเหิมไปตามเลย ปฏิปทา คือข้อปฏิบัติต้องคงเส้นคงวาอยู่โดยสม่ำเสมอ แต่การสงเคราะห์ให้ท่านนั้นสิ่งของมีเท่าไรเป็นให้ท่านไม่มีเหลือ และไม่เห็นว่าท่านเก็บสิ่งสมอะไรไว้บ้างเลย ท่านสงเคราะห์ให้ท่านทั้งพระเถรเถรชี่ และฆราวาสผู้ยากจนที่มาหา เทาที่สังเกตรู้สึกกว่าจิตท่านทั้งดวงเต็มไปด้วยความเมตตาสงสารโลกมากไม่มี

ประมาณ แต่การนุ่งห่มใช้สอยท่านปฏิบัติอีกแบบหนึ่ง เหมือนพระอนาถาไม่มีอะไรติดตัว ผ้าสังฆาฏิ จีวร สบง ผ้าอาบน้ำ ขาด ๆ วิน ๆ มองเห็นแต่รอยปะติดปะต่อปะ ๆ ชุน ๆ เต็มไปทั้งผืน เห็นแล้วอดสลดสังเวชมิได้ เพราะไม่เคยเห็นใน

วงคณะสงฆ์ไทยทำกันอย่างนั้นมาก่อนเลย เพิ่งได้เห็นท่านอาจารย์เป็นองค์แรกที่ทำอย่างนี้ ท่านพยายามปะชุนเสียจนไม่มีที่จะปะจะชุน จนเนื้อผ้าเก่าที่มีอยู่ดั้งเดิมเปื่อยหายไปหมด ปราภฏแต่ผ้าใหม่ที่ปะชุนที่หลังทั้งนั้น ผ้าทั้งผืนที่ปะแล้วชุนเล่างจนรอยต่าง ๆ ดาว เหมือนลายเสือโคร่งเสือดาวเราดิ ๆ นี้เอง ไม่ยอมทิ้งแบบเปล่าประโยชน์อย่างง่าย ๆ เมื่อเห็นหมดสาระในการนุ่งห่มแล้วก็ทำเป็นผ้าเช็ดมือหรือเช็ดเท้าหรืออื่น ๆ ต่อไป ที่พอเกิดประโยชน์ได้อีก จนเหล็กจะเสียดเสียจริง ๆ ไม่มีทางจะทำอะไรต่อไปได้อีกแล้ว ท่านถึงจะยอมทิ้ง ไม่ว่าผืนใดขาดในบรรดาผ้า ผ้าครองหรือผ้าบริขารที่ท่านนุ่งห่ม ใช้สอยผืนนั้นต้องถูกปะถูกชุนจนคนทั่วไปดูไม่ได้ เพราะไม่เคยเห็นใครทำกันในเมืองไทยที่เป็นเมืองสมบูรณห์เหลือเฟือจนทำให้คนล้มตม มีนิสัยฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยแม้เป็นคนจน ๆ ท่านเองไม่เคยสนใจว่าใครจะตำหนิตชมเพราะการทำเช่นนั้นแม้บริขารเครื่องใช้ในวัด เช่น ครุ (เครื่องตักน้ำ) กระจ่าง กระจ่างตักน้ำหรือสิ่งอื่น ๆ ที่ชำรุดลง ท่านจะนำมาแก้ไขตัดแปลงเสียใหม่แล้วนำไปใช้สอยต่าง ๆ ภายในวัดหรือที่พัก ท่านเข้มงวดกวดขันมาก ต้องเก็บรักษาหรือจัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบงามตา ไม่ปล่อยให้ให้เสียหายและเกะกะกีดขวางสถานที่และทางเดินได้เลย ใครวางสิ่งใช้สอยต่าง ๆ ไว้ไม่ดี ท่านจะเรียกหาตัวมาสอบถาม และดุคำสั่งสอนทันที ไม่ให้ทำเช่นนั้นต่อไปอีก

บางท่านอาจจะคิดข้องใจสงสัยหรือจะเป็นการหยิ่งเสียดก็เหลือจะเดาถูก โดยเรียนถามท่านอย่างใด ๆ ก็มี ว่าอย่างอื่น ๆ ก็ไม่สำคัญนัก แต่เฉพาะผ้าสังฆาฏิ ผ้าจีวร ผ้าสบง ซึ่งเป็นบริขารสำหรับองค์และสำคัญกว่าบริขารอื่นใด ท่านอาจารย์ก็ได้ดอดอยากขาดแคลน มีท่านผู้ศรัทธานำมาบริจาคถวายอยู่เสมอ ควรจะใช้สอยผืนใหม่เพื่อฉลองศรัทธาเขาบ้าง ส่วนผืนเก่าก็ควรสละออก เมื่อท่านผู้ใดประสงค์จะรับไปไว้สักการบูชา ก็กรุณาให้ไป ไม่ควรสงวนใช้จนขาดละเอียดและปะชุนเสียจนต่างดาวไปทั้งผืนราวกับเสือเดินผ่านตลาดดังที่เป็นอยู่เวลานี้ คณะลูกศิษย์เห็นแล้วเกิดความอับอาย ชาวบ้านที่หลังไหลเข้ามากราบนมัสการและถวายทานแก่ท่าน อาจารย์มิได้ขาด ไทยทานแต่ละอย่างที่คุณศรัทธานำมาถวายแต่ละครั้งมีไม่น้อยไม่น่าจะประหยัดใช้แบบปะ ๆ ชุน ๆ ดังที่เป็นอยู่ ซึ่ง น่าอับอายแทนอาจารย์เหลือเกิน ไม่อยากให้ทำแต่อยากให้ท่านอาจารย์ทำพอสมเกียรติบ้างว่าเป็นอาจารย์สั่งสอนคนแทบทั่วประเทศ การกราบเรียนนี้ก็เพราะความเคารพเลื่อมใสและรักสงวนอย่างฝังใจ แต่เมื่อเห็นท่านอาจารย์นุ่งห่มใช้สอยบริขารต่าง ๆ แบบขาด ๆ เชน ต่อ ๆ ติด ๆ ปะ ๆ ชุน ๆ อยู่เป็นประจำ ไม่มีการผลัดเปลี่ยนเลยทั้งที่สิ่งของมีอยู่ ก็ทำให้นึกน้อยใจและอับอายชาวบ้าน ราวกับอาจารย์ของตนหมดราคาค่างวดไม่มีดีขึ้นเลย ผิดถูกประการใดก็ขอประทานโทษเพราะกราบเรียนด้วยเจตนาหวังดีและเทิดทูนยิ่งกว่าชีวิตจิตใจ ดังนี้

ขณะพระกราบเรียนจบลง ท่านเองนั่งเฉยราวกับไม่ได้ยิน ต่างองค์ต่างเงียบไปพักหนึ่ง จากนั้นท่านจึงเรียนพูดออกมาแบบเรียบ ๆ ว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ฉลาดเหนือโลก ความสุขที่ทรงค้นพบจากความฉลาดก็เหนือโลกเป็นองค์แรก พระโอวาทที่ทรงสั่งสอนหมู่ชนก็มาเหนือเมฆคือเหนือสมมติทั้งปวง ไม่มีใครจะ

สามารถปฏิบัติและสั่งสอนได้เหมือนอย่างพระองค์ ศาสนธรรมที่ออกจากพระโอษฐ์ก็เป็นมัชฌิมนธรรมซึ่งเหมาะ กับกาลสถานที่บุคคลตลอดมา ไม่มีการขัดแย้งกับความจริงที่ควรดำเนินสำหรับหมู่ชนผู้หวังเหตุผลเป็นเครื่อง ดำเนินเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยตามพระโอวาทการปฏิบัติก็ทรงทำด้วยความรอบคอบ การรู้เห็นธรรมก็ทรงรู้เห็น ด้วยความรอบคอบชอบธรรม การสั่งสอนก็ทรงทำด้วยความรอบคอบตามหลักของศาสดาผู้เป็นบรมครูไม่ปรากฏ ว่ามีสิ่งบก ๆ พร่อง ๆ ตามมากับศาสนธรรมของพระองค์เลย ฉะนั้น พวกเราผู้เพียงปฏิบัติตามพระโอวาทซึ่งถ้า เทียบกับการทรงชวนชวายเป็นความลำบากทรมานของพระองค์เพื่อหมู่ชนแล้ว ก็เท่ากับพวกเราพากันชาวอนมื่อ อ่อนคอยล้างมือรับประทานเท่านั้น ทรงนำมาด้วยความฟุ้งเพื่อเห่อคะนองหรือทรงนำมาด้วยความสันโดษยินดี ตามมีตามเกิดแห่งปัจจัยเครื่องอาศัยทั้งหลาย ทรงนำมาด้วยความมักมากแบบพาดัวเป็นซากศพของกิเลส ตัณหาหรือด้วยความมักน้อยปล่อยกังวลทั้งหลาย ทรงนำมาด้วยความประหยัดตัดความอยากที่หลากมาท่วม หัวใจไม่มีเวลาอิมพหรือด้วยความฟุ่มเฟือยเรี่ยราดเพราะความประมาทขาดสติเล่า เพียงเท่านี้ก็พอทราบได้ว่า พระที่ท่านเป็นคนฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยนั้นก็คือพระที่ตนและผู้อื่นเลี้ยงยาก ปากก็กว้างท้องก็โตกิเลสในใจแม้ พลเมืองดียังสู้ไม่ได้ การพยายามเก็บรักษาสิ่งที่เห็นว่ายังจะเกิดประโยชน์ต่อไปได้อีกตามสภาวะของมัน และการ ประหยัดมัธยัสถ์ในสมบัติทั้งหลายเพื่อความเจริญยั่งยืนไม่รบกวนชวนให้เกิดความฉิบหายอยู่ไม่มีวันสุดสิ้นนั้น เป็นทางของคนฉลาดในเหตุผลท่านดำเนินกัน ท่านเหล่านั้นมิใช่ผู้ฟุ้งเฟ้อเห่อคะนองพองตัวหาเนื้อติดกระดูกมิ ได้ สมบัติเงินทองมีเท่าไรจ่ายไปเสียไป สิ่งที่จะเป็นผลกำไรพอตั้งรากตั้งฐานแห่งชีวิตและความดีต่อไป ไม่มีเท่า เลี้ยวหนึ่งของคนจนที่มีนิสัยประหยัดฝึกหัดตัว แต่ท่านเหล่านั้นแลเป็นผู้วางรากฐานอันดีงามไว้พอให้โลกมีหน ทางขบคิดและตั้งตัวมีหลักฐานทางสมบัติและจิตใจสืบต่อกันมา มิใช่ผู้สุรุ่ยสุร่ายจ่ายด้วยอำนาจความทะเยอ ทะยานพาดูดลากไปไม่มีวันยับยั้งตั้งตัวได้จนวันตาย ใครโง่เขลาคิดเอาอย่างคนแบบนั้นมาใช้จะกลายเป็นคนตาย แบบไม่มีป่าช้าไปตลอดสายแห่งสกุล ท่านย้อนถามพระองค์ที่เรียนถามว่า ท่านเคยเห็นลิงรับอาหารจากมือคน ไปกินหรือเปล่า ว่ามันรับอย่างไรและกินแบบไหน ? ท่านองค์นั้นเรียนตอบท่านว่า เคยเห็นเหมือนกัน แต่มิได้ สังเกต เวลาถูกถามก็ตอบไม่ได้ แล้วท่านทำไมจึงมาถามเรื่องการใช้จ่ายบริหารต่าง ๆ กับผมโดยไม่มี เหตุผลที่น่ารับฟังบ้างเลย ผมยินดีฟังทั้งคำติคำชม เพราะธรรมของพระพุทธเจ้ามีอยู่ทั่วไป แม้คำติชมก็เป็น ธรรมด้วย ถ้าพิจารณาให้เป็นธรรม แต่ถ้าไม่พิจารณาก็เป็นโลกและทำคนให้หลงได้ทั้งคำติและคำชมเชย เพียงการอยู่กินของลิงท่านยังไม่สนใจสังเกตพอทราบลัทธิของมันบ้าง แล้วท่านจะทราบความเป็นอยู่ใช้สอยของ พระพุทธเจ้าและสาวกท่านได้อย่างไร ว่าท่านทรงปฏิบัติองค์ท่านอย่างไรในความเป็นศาสดาและเป็นศากยบุตร ที่ควรเป็นสรณะของโลกได้อย่างมั่นใจตลอดมาท่านยังคิดอยากทราบอยู่บ้างพอระดับสติปัญญา แต่จะป็น ปายอยากทราบ

อริยประเพณีของศาสนาก็รู้สึกว่าจะป็นสูงมากไป ผมจึงไม่อยากอธิบายให้ท่านฟังแม้พออธิบายได้ ท่านองค์นั้น เรียนตอบว่า แต่ก่อนกระผมก็ไม่เคยได้ยินท่านผู้ใดมาพูดเรื่องลิงให้ฟังว่ามันมีลัทธินิสัยอย่างไร แต่พอท่าน อาจารย์ถามจึงทำให้เกิดความสนใจอยากทราบว่าลิงมีนิสัยต่างจากมนุษย์อย่างไรบ้าง แต่ก่อนก็พอทราบได้ จากสายตาที่เคยเห็นมันอยู่เสมอจนเบื่อไม่อยากดู เพราะความที่มันเป็นสัตว์ที่มีนิสัยหลุกหลิกไม่อยู่เป็นสุข ประจำตัว ที่ลึกซึ้งยิ่งกว่านี้กระผมไม่ทราบได้

ต่อจากนี้เป็นคำสนทนาระหว่างท่านอาจารย์มั่นกับพระองค์ที่เรียนถาม ท่านองค์นี้อยากทราบลัทธินิสัย
 ลิง ท่านอาจารย์มั่นเริ่มตอบท่านว่า ลิงก็เหมือนคนที่มีนิสัยหลุกหลิกไม่ชอบอยู่เป็นความสงบสุขตามทำนอง
 คลองธรรมเหมือนสุภาพชนทั้งหลายนั่นเองเป็นสัตว์ที่ชอบอยู่ด้วยความคะนองทั้งตัวเล็กตัวใหญ่ ทั้งตัวผู้ตัวเมีย
 มาตลอดโคตรแซ่ของมัน ความคะนองของลิงไม่มีขอบเขตจำกัด เหมือนคนที่ไม่ได้รับการอบรมศีลธรรมมาบ้าง
 เลย แม้จะแก่นจนผมหงอกขาวโพลนเป็นล่ำไปทั่วทั้งศีรษะก็ไม่รู้จักความสงบร่มเย็นคืออะไร และสิ่งนั้นจะเกิด
 ได้ด้วยวิธีใด เป็นสัตว์ที่ไว้ใจไม่ได้ตลอดด้วย แม้เลี้ยงมันให้อยู่กับคนมาแต่เด็กจนโต แต่นิสัยก็เป็นของตัวเอง
 เองไม่สนใจยึดเอานิสัยของมนุษย์ไปใช้เลยแม้แต่น้อย สัตว์พรรคนี้เกิดแบบลิง อยู่แบบลิง และตายแบบลิง
 ไม่มีแบบอื่นใดมาเจือปนเลย คนที่ยึดเอาลัทธินิสัยลิงมาเป็นตัวของตัวจึงเลวร้ายยิ่งกว่าลิงและทำความเดือด
 ร้อนให้โลกได้รับร้ายแรงและกว้างมากกว่าลิง สิ่งที่เห็นด้วยตาตัวเองก็คือ เวลาไปพักบำเพ็ญอยู่ในถ้ำซึ่งเป็น
 ที่ชุกชุมของสัตว์เหล่านี้ นี่พูดถึงตอนออกเที่ยวรุดงค์ใหม่ ๆ ยังไม่ทราบนิสัยของสัตว์พวกนี้ได้ดีพอ เวลาเขา
 มาเที่ยวหากินตามบริเวณหน้าถ้ำที่เราพักอยู่ ที่แรกมองเห็นเราก็ก้าว แต่พอเห็นอาการเราไม่เป็นภัยต่อเขา
 ๆ ก็ไม่กลัว และพากันเที่ยวหากินมาที่นั่นแทบทุกวัน เราเองก็คิดสงสัยเห็นเขามาเป็นฝูง ๆ และปีนป่าย
 ขึ้นลงอยู่บริเวณหน้าถ้ำทั้งตัวเล็กตัวใหญ่ไม่สนใจกับคน พอได้อาหารมาเหลือจากนั้นก็แบ่งไว้ให้เขา เวลาเขา
 มาก็กินอาหารมีกล้วยบ้าง ข้าวบ้าง ผลไม้ต่าง ๆ บ้าง ไปวางไว้ตามก้อนหินให้เขาเก็บกินเอง พอเรานำ
 อาหารไปวางต่อหน้าเขาแล้วหันหลังกลับมาเท่านั้น ต่างตัวต่างแย่งกันกินอย่างซุกซนจนวายโดยมิได้คิดเกรง
 กลัวเราบ้างเลย วันหลังยิ่งพากันมาแต่เช้าและคอยอาหารที่เราจะเอาไปให้เพียงสองสามวันเท่านั้นก็ได้การ
 คือ ต่างแสดงฤทธิ์อย่างเต็มที่ไม่มีความเกรงกลัวเราบ้างเลย และพากันเที่ยวยุ่มยามเข้ามาค้นหาอาหารในที่พัก
 เราจนสิ่งของบริวาร

ต่าง ๆ ตกกระจุยกระจายเกลื่อนไปหมดเวลาไปบิณฑบาต นอกจากนั้นบางตัวยังทำท่าจะกัดเราอีกด้วย แยก
 เขี้ยวยิงฟันทำปากขมขมมีขี้ขมวดขึ้นขมวดลงขู่เรา รวากับจะบอกว่ายวดเร็วยิ่งกว่ามวยมนุษย์ มวย
 มนุษย์สู้ไม่ได้ ถ้าไม่อยากเจ็บอย่ามายุ่ง เดี่ยวโดนจะว่าไม่บอก ฉะนั้น เราต้องใช้อุบายขู่ด้วยวิธีต่าง ๆ
 จึงพากันหนีไป จากนั้นก็ไม่อาจให้อาหารแก่สัตว์จำพวกนี้อีกทั้งที่สงสัย และไม่ทำอาการให้เขาสนิทสนม
 เหมือนแต่ก่อน ต่อไปจึงไม่มารบกวนอีก

นี่แล สัตว์จำพวกไว้ใจไม่ได้ ถึงจะสงสัยดูเขาดีเท่าไร เขาก็คือลิงตัวคะนองไม่รู้จักคุณและไม่รู้จักคน
 อยู่นั่นเอง ขณะที่ยื่นอาหารให้ ต่างตัวต่างวิ่งมารุมเราจนน่าเกลียดน่ากลัว บางตัวแทบจะกัดเราในเวลานั้น
 เข้าด้วยเพราะความโลภมากในอาหารแสดงอาการลุกลี้ลูกจนจนแทบดูไม่ได้ ทั้งวิ่งดักหน้าดักหลัง ทั้งรุมล้อม
 ทั้งส่งเสียงก๊อกรกแกกขู่เข้ญเราผู้เมตตาให้อาหาร สัตว์ที่น่ากลัวและ

น่ารำคาญก็คือลิงนั่นแล ท่านพอทราบบ้างหรือยัง บรรดาลิงที่เขาเลี้ยงไว้ในบ้าน เวลายื่นอาหารให้เขาแสดง
 อาการอย่างไรบ้างต่ออาหารที่ให้และต่อผู้ให้อาหารเขา พระองค์นั้นเรียนตอบท่านว่ากระผมไม่ทราบ เพราะ
 เป็นแต่เคยให้อาหารเขา แต่ไม่เคยสังเกตขณะให้อาหารว่าเขาแสดงอาการอย่างไรบ้าง ท่านอาจารย์เลยอธิบาย
 ให้ท่านฟังต่อไปว่า ใครจะเอาอาหารให้มันก็ตาม แต่สัตว์พรรคนี้จะไม่สนใจคนยิ่งกว่าอาหารที่มันจะได้ในเวลา

นั้นเลย ตามันจะจับจ้องมองดูแต่อาหารและโดดขึ้นโดดลงท่าเดียว ถ้าอยู่ที่ราบก็วิ่งไปวิ่งมาและมือคว้ามาที่อาหารกับมือคนเท่านั้น พอยื่นอาหารให้ถึงมือแล้ว จะคว้ามับรีบปอกปากกัดฉีกกินทันที ส่วนตามันจะมองนั้นมองนี้หลุกหลิก ๆ และมองผลไม้ในมือมันทั้งเคี้ยวทั้งกลืนทั้งกัดทั้งฉีก ถ้ามองเห็นอาหารในมือคนยังเหลือพอมีทางได้อยู่อีก มันจะรีบกัดรีบกินและรีบซ่อนอาหารเข้าไว้ในกระพุ้งแก้มทันที แล้วตามองมาที่มือคนและเอื้อมมือมาขออีก ถ้าคนให้อีก มันจะรีบกินบ้าง ซ่อนไว้ในกระพุ้งแก้มบ้าง เหลือจากนั้นก็ทิ้งบ้างแล้วเอื้อมมือมาขอใหม่ ไม่มีความอึดพอในการขอ ให้เท่าไรเป็นเอาหมดจนไม่มีอะไรจะให้ โน้นแลมันจึงจะหยุดและหันมาเคี้ยวกลืนส่วนที่มันซ่อนไว้ในปากต่อไป ลิงเป็นสัตว์ที่สุรุษสุร่ายมากและไม่มี ความอึดพอในอาหารเมื่อยังพอจะได้จากใครอยู่ แม้ท้องมันจะเล็ก ๆ เหมือนสัตว์ธรรมดาทั่วไป แต่ความโลภและความสุรุษสุร่ายพุ่มเพื่อยมันนั้นเหลือตัว ยากที่จะมีสัตว์ตัวใดเสมอได้

เท่าที่ยกตัวอย่างของลิงมาเป็นข้อเปรียบเทียบเพียงเล็กน้อยนี้ ท่านพอทราบได้กระมังว่า ที่ท่านมาขอให้ผมผลิตเปลี่ยนแปลงเครื่องบริหารเสียใหม่โดยทิ้งของเก่าไปเสียทั้งที่สิ่งนั้นยังพอให้ประโยชน์ได้อยู่ นั่นคือท่านขอให้ผมปฏิบัติตามแบบลิง และขอให้ลิงเป็นศาสดาสั่งสอนผมแทนศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้จักประมาณพอดีทุกอย่าง เพราะแบบที่ท่านขอผมนั้นเป็นแบบลิงใช้กันอยู่ตามวิสัยของสัตว์ที่ไม่รู้จักกรรมคืออะไร ผู้รู้จักกรรมคืออะไรอยู่บ้างก็ควรคิดคำนึงสภาพของตนและของธรรมว่าอะไรควรหรือไม่ควร การพูดด้วยเจตนาหวังดีนั้นเห็นใจ แต่เจตนาอื่นไม่คุ้มค่ากับความเสียไปแห่งธรรมมีความสันโดษเล็กน้อยเป็นต้น ซึ่งเป็นธรรมที่ยังโลกให้สงบเย็นมานาน เพราะธรรมนี้เป็นความเหมาะสมสำหรับโลกผู้ยินดีในขอบเขตมีฝั่งมีฝ้า ภายในใจจะพึงรักสงวนและอุทิศสำหรับปฏิบัติตามด้วยความยินดี ไม่ให้คุณค่าสาระอันจะเกิดจากธรรมนี้ผ่านไปเปล่าจะเสียใจภายหลัง ท่านควรคิดดูให้ละเอียดถี่ถ้วนของศาสนาและท่านผู้เป็นเจ้าของศาสนาบ้างว่าเป็นบุคคลเช่นไร พระองค์เป็นมาแบบโลกเป็นกันหรือเป็นมาอย่างไร การสั่งสอนศาสนาทรงสั่งสอนอย่างไร โลกจึงตกลงปลงใจยอมกราบไหว้บูชาและปฏิบัติตามเรื่อยมาจนถึงพวกเรา ศาสนาธรรมที่ประทานไว้ทุกแห่งทุกมุมล้วนเป็น สวากขาตธรรมโดยสมบูรณ์ และเป็นนियานิกธรรมความระบับดับทุกข์ความกังวลน้อยใหญ่ได้โดย

สิ้นเชิงแก่ผู้ปฏิบัติตาม ๆ กันมาอย่างสมบูรณ์ ท่านควรคิดให้ละเอียดตามหลักศาสนาลงไปอีกว่า

ผู้ทำตัวเป็นคนพุ่มเพื่อยตื่นโลกตื่นสมัยกับผู้ปฏิบัติตัวโดยสม่ำเสมอต่อความจำเป็นไปตามกรณี ใครจะมีทุกข์กังวลทางกายใจมากน้อยต่างกันอย่างไรบ้างสำหรับความเห็นของผู้เรียนน้อย เห็นว่าผู้ทำตัวเป็นคนพุ่มเพื่อยพองตัวใหญ่กว่าโลกนั้นแล คือผู้ตั้งหน้าฆ่าตัวเองโดยไม่รู้ลึกลงกว่าตัวเป็นเพศฆาตทำลายตน คนเราเมื่อคิดเกินความพอดีเหมาะสมแล้ว ต้องเป็นผู้ก่อเรื่องกระจุยวุ่นวายแก่ตัวเองจนหาความสงบสุขทางกายและทางใจมิได้แน่นอน ใจต้องคิดเพื่อพอกพูนมากขึ้นจนไม่มีเวลาพักผ่อนได้ ถ้าเป็นน้ำก็ขุ่นเป็นตมเป็นโคลนจนหาที่อาบดื่มใช้สอยมิได้ ใจกับกายต้องหม่นเป็นงจกรเพื่อได้มาซึ่ง

สิ่งนั้น ๆ ถ้าไม่ได้ต้องกระวนกระวายเพราะหาไม่ทันกับความอยากน้ำล้นฝั่งนั้น เมื่อไม่ได้ทางตรงก็ต้องหาทางอ้อม ไม่ได้ทางสุจริตก็ต้องหาทางทุจริตพลักขโมยเอา พอหยิบฉวยได้ก็หยิบฉวยเอา

พอจี้ได้ก็จี้เอา พอปล้นได้ก็ปล้นเอา พอคิดโกงได้ก็คิดโกงเอา พอริตไถได้ก็ริตไถเอา กลืนได้ก็

กลืนเอา หรือแม้พอฆ่าได้เป็นฆ่าเอาทั้งสิ้น ไม่สนใจคิดว่าเกรงใจายโลกหรือกลัวบาปกลัวกรรมเพราะอำนาจนั้นบังคับ สุดท้ายก็ถูกจับตัวผู้ยิ่งใหญ่ไปนอนในห้องขังให้เสวยผลความอยากของตนอยู่ในเรือนจำ หรือถูกเขาฆ่าตายทั้งหมดป้าหมกโคลนไม่มีใครไปสืบสาวราวเรื่อง ปล่อยให้หายซากไปเลย ยิ่งกว่าสัตว์ซึ่งนำทุเรศผิดมนุษย์ทั้งหลาย

นี่แลโทษของวิชาลิงที่เป็นสัตว์มีนิสัยบกพร่องต้องการอยู่เสมอ ไม่มีความอึดพอใน

สิ่งทั้งปวง ทั้งที่ปากและท้องของมันก็ไม่ใหญ่โตกว่าสัตว์ทั้งหลาย แต่ถึงนั้นตายเพราะความอยากทางใจมากกว่าความหิวโหยอาหาร เมื่อใครนำวิชาทำลายตัวแบบลิงมาใช้ไม่ว่าพระหรือฆราวาส

ผู้นั้นต้องเป็นคนผิดสังเกตต่างจากโลกทั้งหลายที่มีความพอดี ถ้าเป็นพระก็จะพยายามเสาะแสวงหาแต่ปัจจัยโดยอุบายวิธีต่าง ๆ ด้วยความกระวนกระวายมากกว่าจะละอายหรือสนใจในพระธรรมวินัยอันเป็นความดีงามของสมณะจนประชาชนเอือมระอาไปตาม ๆ กัน ไปในทิศทางใดประชาชน

หลบหลีกเป็นทิวแถวทั้งที่เขามีความเลื่อมใสศรัทธามอยุ่อย่างฝังใจ แต่ที่ต้องหลบหลีกตัวให้พ้นไป ก็เพราะทนเพทุบายในการรบกวนขอเงิน หรือสิ่งต่าง ๆ จากพระที่แก่วิชาไม่ไหว ท่านย้อนถามท่านเองคั้นว่า ท่านทราบไหมว่าที่ว่าพระแก่วิชานั้นคือวิชาอะไร เรียนว่าไม่ทราบ ท่านอาจารย์ตอบเสียเองว่ากวีวิชาขอไม่หยุดนะซี เพราะพระเราถ้าลงได้ด้านด้วยความฟุ้งเพื่อทะเยอทะยานอยากและการแสวงหาลาภปัจจัยแล้วต้องด้านทุกอาการไม่มียางอายติดตัว มีแต่ความมุ่งมั่นต่อปัจจัยลาภต่าง ๆ โดยถ่ายเดียวว่า “ขอให้ได้มา” คำภาวนาก็คือ “ขอให้ได้มา ๆ “ เท่านั้น ไม่ต้องสวดมนต์ภาวนาด้วยคาถายืดยาว เหมือนท่านผู้บำเพ็ญภาวนาทั้งหลายสวดกัน เพียงภาวนา

บทเดียวเท่านั้นก็กระพือนโลกพอกอยู่แล้ว ถ้าขึ้นต่อคาถายืดยาวไปกว่านั้น โลกจะต้องแตกแน่นอน

ท่านอาจารย์ถามท่านเองคั้นว่า ท่านต้องการคาถาย่อนั้นหรือเปล่า จะได้สำเร็จมรรคผลง่าย ๆ ซึ่งไม่มีพระสาวกองค์ไหนสำเร็จแบบนี้ กระผมไม่ต้องการเพราะเป็นคาถาทำลายศาสนาและทำลายประชาชน ถ้าไม่ต้องการ ท่านขอให้ผมปฏิบัติแบบลิงเพื่ออะไร คาถานี้ก็มาจากลึนเองที่กลายมาเป็นคาถาย่อบหนี่อยู่เวลานี้ กระผมขอประทานโทษที่กราบเรียนไปตามความรู้สึก ที่คิดว่าจะเป็นความสะดวกสบายแก่ท่านอาจารย์โดยไม่ทำให้ท่านอาจารย์และปฏิบัติในวงศาสนาเสียไปด้วย ถ้าคิดว่าเป็นไปของท่านอาจารย์อธิบายนปฏิบัติทางที่เป็นสัตว์ฟุ้งเฟ้อ กระผมก็ไม่กราบเรียน เพราะไม่ประสงค์จะให้อะไรเสียไปเพราะการเรียนข้อนั้น ท่านตอบว่า แม้ท่านไม่มีความนึกคิดไปในทางนั้นก็ตาม แต่การขอร้องก็ขี้ออกอยู่แล้วอย่างชัดเจน คนเราไม่ถึงกับต้องขอร้องให้ทำตามกันหมดทุกอย่างหรอกท่าน เพียงผ่านทางตาทางหูกลางตลาดเท่านั้นก็เป็นทัศนศึกษาอันสมบูรณ์พอยึดไปเป็นแบบฉบับได้แล้ว สิ่งต่าง ๆ ที่จะทำคนให้ดีและเสียคนได้นั้นมีอยู่ทั่วไป ไม่จำ

ต้องจัดเข้าในตารางสอนคนก็มีทางยึดได้ ถ้าเป็นฝ่ายดีก็ทำผู้ปฏิบัติตามให้เป็นคนดีและเจริญได้ ถ้าเป็นฝ่ายชั่วก็พาทำให้เสื่อมเสียไปโดยไม่ต้องประกาศโฆษณาชวนเชื่อใด ๆ เช่นคนหรือครอบครัวที่ชอบสุรุษสุร่ายเป็นนิสัยคนในครอบครัวนั้นมักเอาอย่างกันจนกลายเป็นครอบครัวผิวเมียลูกหลานที่สุรุษสุร่ายไปตาม ๆ กัน รายได้มีไม่พอกับการจับจ่าย เพราะต่างคนต่างเป็นนักจ่ายด้วยกันไม่มีใครสนใจประหยัดรักษา แม้แต่น้ำล้าคลองยังเหือดแห้งไปได้เมื่อไหลไม่หยุด

เราลองนำครอบครัวที่มีการประหยัดรักษาและจ่ายไปด้วยความมีเหตุผลเป็นเครื่อง ควบคุม กับครอบครัวที่ชอบสุรุษสุร่ายจ่ายไม่มีประมาณเป็นนิสัยมาเทียบกัน ดูว่าครอบครัวไหนจะมีความสงบเย็น มีความเดือดร้อน เพราะการเป็นอยู่ใช้สอยมากกว่ากัน ผมตอบแทนเลยทีเดียวก็ได้ว่า ครอบครัวที่มีหลักใจเป็นหลักทรัพย์นั้นแล จะมีความสงบสุขทั้งความเป็นอยู่โดยลำพังและภาคทั่ว ๆ ไป ยิ่งกว่าครอบครัวที่เป็นโรคไม่มียาและหมอรักษาเป็นไหน ๆ (คนไม่มีชอบเขตในการจ่ายและการเก็บรักษา) นอกจากเป็นความสงบสุขของตัวและครอบครัวแล้ว ยังเป็นการเพาะเด็กลูก ๆ หลาน ๆ ตลอด

ผู้เกี่ยวข้องในวงศ์สกุลให้เป็นคนดีมีชื่อมีแปทางความประพฤติและการจับจ่ายตลอดการเก็บรักษาสมบัติต่าง ๆ ให้เป็นหลักฐานมั่นคงต่อไปตลอดกาลนานอีกด้วย ส่วนคนและครอบครัวไม่มีประมาณในการรักษาตัวนั้น นอกจากจะเป็นความเดือดร้อนในปัจจุบันแล้ว ยังอาจแพร่พันธุ์แตกแหวกแนวให้ลูก ๆ หลาน ๆ ในวงศ์สกุลเสียไปด้วยตลอดกาลนาน

ผมไม่เคยเห็นคนที่ไม่มีความตั้งใจเป็นหลักทรัพย์ตั้งเนื้อตั้งตัวทางสมบัติได้เลย เห็นแต่ความฉิบหายปั่นป่วนติดหนี้สินพะรุงพะรังเหยียบย่ำทำลายเขาจนตั้งตัวไม่ติดนั้นแล จะมีความเจริญมั่นคงมาจากที่ไหนพอจะน่าชมเชยคนเราถ้าไม่มีอะไรบังคับใจกายวาจาความประพฤติไว้บ้างพอเป็นที่ยับยั้งซึ่งตวงเวลาอารมณ์บ้าร้อยแปดมันขึ้นสมองซึ่งมีอยู่กับทุกคน แม้จะมีความรู้วิชาและฐานะดีเพียงไรก็ไม่รอด ต้องจอดจมจนได้เพราะการทำลายตนด้วยวิธีต่าง ๆ ดังกล่าวมา มิใช่เป็นของดีที่น่าสรรเสริญ ปราชญ์ท่านระวังมากจากการทำลายตนด้วยวิธีต่าง ๆ นั้น ยิ่งกว่าการถูกทำลายจากผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเป็นไหน ๆ ในขณะเดียวกัน ท่านพยายามประคองตนในทางดีงามโดยสม่ำเสมอ ไม่ยอมปล่อยให้ตัวเองไปตามยถากรรมดังที่เห็น ๆ กันจนน่าทุเรศซึ่งมีจำนวนมากกว่าที่นำอนุโมทนาสรรเสริญ ยิ่งใครชอบมีนิสัย ตีนเงาตัวเอง ตีนสมัยโดยไม่คำนึงถึงสารประโยชน์หรือโทษทัณฑ์อะไรจากสิ่งนั้น ๆ พอควรก่อน เพียง

สิ่งนั้น ๆ ผ่านหูผ่านตา คอยแต่จะฉวยมันจับปืบมาเป็นความเกี้ยวตามความเห่อเหมือนลิงด้วยแล้วละก้อ จะเขียนใบตายไว้เลยก็ได้ โดดไปไม่ก็ก้าวก็ต้องลงเหวให้แมลงวันบินตามไม่มีทางสงสัย การกล่าวทั้งนี้ผมมิได้กล่าวเพื่อตำหนิโลกหรือท่านผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ แต่กล่าวตามความจริงที่รู้ ๆ เห็น ๆ กันอยู่ประจักษ์ตาประจักษ์ใจในวงมนุษย์เราแน่ ไม่มีใครกล้าปฏิเสธได้ว่าการปฏิบัติตัวแบบนั้นจะไม่ล่มจมฉิบหาย ต้องเป็นหนทางเดียวคือเขียนใบเสร็จใบตายให้พร้อม ทั้งที่ผู้หนึ่งยังคอยอดตัวว่ามีความฉลาดรอบรู้ และมีฐานะดีมีเงินเป็นล้าน ๆ เพราะเงินก็ตนเป็นผู้หามา จะได้มาจากทางไหนใครไม่ทราบได้ แต่การทำลายนั้นทำได้ง่ายนิดเดียว เช่นเดียวกับสมบัติในบ้านมี

จำนวนมากมายเพียงไร พอถูกไฟกำจัดทำลายเพียงไม่กี่ชั่วโมงก็เรียบเป็นเถ้าถ่านไปเองอย่างไม่มีปัญหา

ผมพยายามเรียนและปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้ามาแต่เริ่มบวชจนถึงวันนี้ ซึ่งหลายปีพอควร เรียนและปฏิบัติไปเท่าไร ยิ่งมองเห็นความโง่ของตัวมากขึ้นโดยลำดับแทนที่จะได้ความฉลาดฉลาดฉานพ้อมีความรู้แปลก ๆ มาคัดค้านธรรมของพระองค์ท่านบ้างว่าตรัสไว้ไม่จริง ไม่เป็น

สวากขาตธรรม และไม่เป็นนินยานิกธรรมดังที่ประกาศสอนไว้ในบางหมวดบางชั้นบางตอน แต่ไม่ว่าธรรมชั้นใด หมวดใดตอนใด เรียนไปปฏิบัติไปเท่าไร ก็ยิ่งทำให้เชื่อให้ยอมไปเสียหมด ไม่มีความรู้พอได้รอดตัวว่าเก่งกาจ สามารถคัดค้านธรรมของพระองค์ได้เลย หมวดไหนคัมภีร์ใดก็มีแต่พระองค์ตรัสเรื่องความโง่ของสัตว์ผู้ยังรอดตัวว่าเก่งกาจฉลาดรู้ แต่ผู้ลิ่งที่กลัวหาวิธีหลบซ่อนคนก็ไม่ได้ ถ้าว่าพวกเราเก่งกว่าลิ่ง ก็ต้องรู้ลิ่งที่เป็นหายนะและหลบซ่อนผ่อนคลายตัวเองบ้าง อย่าอาจหาญทำทายนันนัคนา

นี่มองไปที่ไหนก็เห็นแต่คนรอดเก่งต่อความชั่วเสียหายทั้งท่านและเราทั้งหลาย ไม่มีใครพ้อมีความฉลาดปราดเปรื่องพอลึกเลียงลิ่งที่น่าตำหนินั้น ๆ ไปได้บ้าง ไม่ผูกมิตรปิดตายเป็นสหายกับมันไปทั้งวันทั้งคืน ยืนเดินนั่งนอนแข่งกันเลย ไม่มีวันเผลอพ้อมองเห็นธรรมในดวงใจที่กายวาจากระบายออกมาพ้อมเย็นใจ ท่านได้พิจารณาบ้างหรือเปล่าว่าศาสนธรรมของพระพุทธเจ้ามีความละเอียดสุขุมเพียงไร เพียงพวกเราเอาใจที่เต็มไปด้วยกิเลสที่แสนสกปรกโสมมไปหยั่งธรรมของพระองค์ ก็จะได้แต่คำตำหนิติเตียนตีดขึ้นมาจากท่านั้นว่า ธรรมปฏิบัติยาก ผู้ปฏิบัติธรรมต้องฝืนกระแสโลกจึงปฏิบัติได้บ้าง พระพุทธเจ้าตรัสธรรมไว้ไม่เห็นตรงกับสภาพความเป็นจริงของโลกบ้าง ธรรมแสดงไว้ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แต่เราทำดีแทบตายไม่เห็นได้ดีอะไร ส่วนเขาไม่เห็นทำดีอะไรยังรำรวยเป็นเศรษฐีมีเงินมหาศาลข้ามหน้าข้ามตาเราผู้ทำดีไปหยก ๆ ธรรมไม่เห็นจริงตามที่ตรัสไว้ ถ้าจริงว่าบาปมีจริง คนทำบาปไม่เห็นได้รับโทษ ส่วนคนทำดีเวลาจำเป็นไม่เห็นบุญมาช่วยบ้าง บาปบุญคงไม่มี นครสวรรค์นิพนพานคงไม่มี ถ้ามีอยู่ที่ไหน คนตายแล้วทั้งคนดีคนชั่วเห็นแต่หายเสียบไปเลย ไม่เห็นกลับมาบอกบ้าง พ้อมีแกใจอยากทำบุญให้ทานรักษาศีลบำเพ็ญภาวนาบ้าง เมื่อเวลาตายไปจะได้ไปสวรรค์นิพนพานกัน เหล่านี้เป็นต้นที่จะตีดใจของพวกเราขึ้นมาเวลาหยั่งธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะโลกชอบกันอย่างนี้ จะให้ของดีตามที่ธรรมแสดงไว้ตีดขึ้นมานั้นไม่มีหวัง เพราะกิเลสไม่หวังธรรม แต่หวังเฉพาะกิเลสเท่านั้น จึงได้กิเลสความลามกขึ้นมา ธรรมมิได้ตรัสไว้เพื่อคนจำพวกคอยตามล้างตามผลาญธรรมด้วยความคิดเห็นต่าง ๆ แต่ธรรมมีไว้เพื่อคนจำพวกที่ท่านพิสุจน์หาความจริงจากธรรมจริง ๆ จึงมิใช่ธรรมบ่นเอา เดาเอา คาดคะเนเอา ดังพวกเราที่ยังดูธรรมด้วยใจอันโสมมของตน แล้วคว่าเอาความโสมมขึ้นมาสูดดมเล่นด้วยความบ่นให้ธรรม แล้วก็ภูมิใจว่าตนคิดได้พูดได้อย่างอิสระเสรี หาทราบไม่ว่าตัวสูดดมลิ่งสกปรกของตัวโดยไม่มีธรรมบดเคี้ยวมาเกี่ยวข้องได้เสียด้วยเลย ใครจะตำหนิติเตียนธรรมมากน้อยเพียงไร ธรรมจึงไม่มีส่วนกระทบกระเทือนด้วย นอกจากผู้้นั้นจะพึงรับความกระทบกระเทือนจากการคิดการพูดของตัวแต่ฝ่ายเดียว ทั้งที่นี้ครึ้มในใจว่าตนมีเกียรติเพราะคัดค้านตำหนิธรรมได้อย่างสบาย

ธรรมมีความละเอียดสุขุมมากยากที่ใจซึ่งมีกิเลสอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ จะหยั่งถึงได้

ดังกล่าวมา ฉะนั้น คำขอร้องท่านแม้จะเป็นเจตนาหวังดีจึงเป็นการกระเทือนส่วนใหญ่แห่งธรรมแฝงอยู่ด้วย เพราะความประหยัด ความมรยัสต์ ความสันโดษ ความมักน้อย ธรรมเหล่านี้คือความไม่ประมาทลืมหืมตา ผู้ปฏิบัติธรรมเหล่านี้ ไม่ว่าจะนักบวชหรือฆราวาสย่อมประคองตัวได้อย่างน่าชม พระแม่จะมีมือดีเรากลามาก มีประชาชนเคารพนับถือมากหรือฆราวาสมีสมบัติมากน้อยเพียงไร ก็ไม่เยอหยิ่งจองหองและลืมหืมตาด้วยสิ่งเหล่านั้นอย่างง่ายตาย ยังสามารถนำสิ่งนั้น ๆ ไปทำประโยชน์ได้ตามฐานะของมันอีกด้วย ทั้งเป็นเครื่องส่งเสริมความสุขแก่เจ้าของและประดับเกียรติ สมกับสมบัติมีไว้เพื่อเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ในคราวจำเป็นอย่างแท้จริง ไม่กลายเป็นข้าศึกเครื่องทำลายตนให้เสียไปด้วย ซึ่งมักมีอยู่จำนวนมาก แต่ไม่ค่อยสนใจคิดและแก้ไขกัน พอให้มีความสงบเย็นและน่าดู ผู้มีธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องปกครองและประดับตัว ย่อมเป็นผู้สง่างามในสายตาแห่งสุภาพชนทั้งหลายยิ่งกว่าผู้ชอบประดับตัวด้วยเครื่องมัวเมาเข้ากิเลสซึ่งเห็นแล้วน่าเวียนศีรษะ สำหรับตัวเองนั้นเห็นว่ากำหนูเทวดาบนฟ้าสู้ไม่ได้ ส่วนสุภาพชนเห็นแล้วปวดเศียรเวียนเกล้าไปตาม ๆ กัน ท่านลองคิดเทียบเคียงดูก็พอจะทราบได้ระหว่างธรรมทั้งสองนี้ต่างกันอย่างไรบ้าง คือ มองธรรมตรงข้ามกับธรรมที่กล่าวมานี้ ผมจะแปลเอาความย่อ ๆ ให้ฟัง ความประหยัด ได้แก่ ความเอาใจใส่ในการเก็บรักษาสมบัติเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ที่มีอยู่ของตนไม่ให้เสียไปด้วยความประมาทขาดการเอาใจใส่ ไม่ใช่แบบสุรุ่ยสุร่าย เวลาใช้ก็ระมัดระวัง ไม่ควรเสียด้วยเหตุไม่จำเป็นก็ไม่ให้เสีย เพราะสิ่งของแต่ละอย่างเกิดขึ้นด้วยการขวนขวายหรือการแสวงหา มิได้เกิดขึ้นมาเองพอที่จะไม่เห็นคุณค่าของมัน ความมรยัสต์ออกจากใจของผู้มีความรักใคร่ใฝ่ใจในการใช้สอยและการเก็บรักษาสมบัติต่าง ๆ ด้วยความระมัดระวัง ไม่ใช่สอยแบบเรียรดาดสาตกระจาย เมื่อหยุดใช้ก็เก็บรักษาไว้ในที่ปลอดภัย ความมรยัสต์ คือ ความเห็นคุณค่าแห่งสมบัติทุกชิ้นว่ามีประโยชน์ตามฐานะของมัน การกินอยู่ใช้สอยไม่ฟุ่มเฟือย และไม่ทำให้ผิดเคืองเมื่อสิ่งของเครื่องสอยมีอยู่ แต่ไม่ลืมหืมตาไปกับสมบัติที่มีมาก พยายามทำสมบัตินั้น ๆ ให้เกิดประโยชน์ตามฐานะของมัน ไม่ตระหนี่เหนียวแน่น มีการสงเคราะห์ให้ทานเช่นเดียวกับคนทั่วไป หรืออาจทำได้มากกว่าด้วยเหตุผลที่ควร เพราะความประหยัดกับความมรยัสต์เป็นธรรมของปราชญ์ผู้มีเหตุผลรอบตัวและสิ่งเกี่ยวข้องทั่ว ๆ ไป การประหยัดกับการมรยัสต์ของผู้นั้น จึงมิได้เอนไปในทางที่น่าตำหนิ นอกจากเป็นวิธีการดำเนินที่น่าชมเชยโดยถ่ายเดียว คนประหยัดและมรยัสต์เป็นบุคคลที่รอบคอบในสังคมและเหตุการณ์ต่างๆ ได้ดี ไม่ค่อยเสียไปเพราะสิ่งยั่ววนกวนใจของกิเลสเวลาสัมผัสทางทวาร และเป็นผู้ยับยั้งต้านทางสิ่งเคลือบแฝงแปลงปลอมของโลกสังคมด้วยวิจรรณญาณได้ดี ไม่ตื่นไปกับสิ่งหลอกหลอนชวนไสยอย่างง่ายตาย มีความสันโดษยินดีในสมบัติที่มีอยู่ของตน ไม่ชอบโลดโผนโดนโหนชนนี้ด้วยความล้นฝั่งแห่งราคะตัณหา วางตัวกับสิ่งทั้งหลายได้โดยสม่ำเสมอ

ผมจะยกตัวอย่างทางฆราวาสให้ท่านฟังพอเป็นข้อคิดในธรรมข้อนี้ว่า มีคุณค่าแก่จิตใจคนมากน้อยเพียงไร และเป็นธรรมจำเป็นแก่จิตใจโลกเพียงไร เช่น ผู้มีภรรยาสามีเป็นสมบัติอันตายตัวของแต่ละฝ่ายแล้ว มีความยินดีกับสมบัติของตน ไม่ปล่อยให้จิตผัดผวนโลดเต้นผ่านไปเที่ยววรัถยามีภรรยาหรืออื่น ๆ ตามถนนหนทางอันเป็นการละเมิดธรรมสันโดษ คือ ภรรยาสามีอันเป็นสมบัติเก่าที่มีอยู่ของตน แม้จะมีความต้องการใจอยู่บ้างตามนิสัยปุถุชนที่ชอบกินไม่เลือก และไม่มีเมืองพอกก็ตาม แต่ธรรมสันโดษต้องเข้มแข็ง ผลักดันต้านทานอารมณ์กาฝากนั้นไว้ ไม่ยอมให้จิตและกายกับสิ่งนั้นไหลผ่านเข้ามาประสานคละเคล้ากับสมบัติเก่าของตน จะกลายเป็นคึกกลางเมือง กลางบ้าน กลางสามีภรรยาเข้า ครอบครัวจะแตก สมบัติจะรั่วไหลไปสู่ความฉิบหาย คนใกล้จะกลายเป็นอื่น

ความสุขที่เคยครอบเพราะกรรมสันโดษช่วยป้องกันจะแตกทลายหายสูญเพื่อกรรมสันโดษเป็นชีวิตจิตใจ ไม่สนใจไยดีกับสิ่งใดนอกจากสมบัติเดิมที่มีอยู่ของตน แม้สมบัติอื่นที่มีใช้ของตนก็ไม่ใฝ่ใจไยดีและละโมภโลกมากอยากได้ของเขาผู้นั้น ครอบครว้นั้นยอมเป็นสุขร่วมกันตลอดอวสาน ไม่มีความริ้วรานเพราะการยินดีเลยขอบเขต สามีภรรยาและลูกเด็าย่อมมีความสุขและตายใจโดยทั่วกันไม่มีความระแวงมาทำลาย สมบัติต่าง ๆ ก็มีความสนิทใจว่าเป็นของตนอย่างแท้จริง ไม่มีสมบัติประเภทกาฝากที่เหี่ยวคดเหี่ยวโงงเขามาสับปน มีเฉพาะสามีภรรยาลูกเด็หาลานเหลนและสมบัติของตนล้วน ๆ จึงมีแต่ความอบอุ่นเย็นใจเพราะกรรมสันโดษคุ้มครองรักษาซึ่งคนและครอบครว้นั้น ๆ ให้มีคุณค่าทางใจ ส่วนความมักน้อยนั้นเป็นธรรมที่ละเอียดมากกว่าความสันโดษขึ้นอีกมากมาย แต่เป็นธรรมคู่ควรแก่ครอบครวและชายหนุ่มหญิงสาวอย่างยิ่งจะพึงปฏิบัติตัวให้มีขอบเขต คือ ถ้าชายหนุ่มกับหญิงสาวก็ให้รักเดียว ไม่มีพวงมีแพมาแอบแฝงทางใจอีกฝ่ายหนึ่งให้เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจว่า อีกฝ่ายหนึ่งหาเศษหาเลย ไม่เห็นคุณค่าของตน แล้วเกิดความอิดหนาระอาใจที่จะฝากชีวิตจิตใจฝากเป็นฝากตายในกันต่อไป คือ เมื่อเป็นคู่รักก็ต้องรักเดียวไม่มีสองกับใครอื่น ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายมีความซื่อสัตย์ต่อกันแต่ขึ้นเริ่มเป็นคู่รักจนเป็นคู่ครองตลอดอวสานแห่งชีวิต ไม่ยินดีกับใครอื่นซึ่งมิใช่คู่รักของตน มีเพียงคู่รักคนเดียวเท่านั้นเป็นจิตใจที่จะสุดลมหายใจร่วมได้อย่างสนิทใจ นอกนั้นก็ถือว่าเป็นประเภทกาฝากที่จะคอยทำลายความสัมพันธ์ให้แตกร้างไปโดยไม่สงสัย ถ้าเป็นคู่ครองก็มีเพียงสามีภรรยาของตนเท่านั้น นอกนั้นก็มิใช่ความมักน้อยของผู้ต้องการความสุขในครอบครว ซึ่งสามีภรรยาจะตายใจได้

เมื่อกล่าวถึงความประหยัด ความมัธยัสถ์ ความสันโดษ และความมักน้อยแล้วก็ควรนำธรรมตรงข้ามมาเทียบเคียงกันพอทราบความหนักเบาของธรรมทั้งสองว่า มีคุณสมบัติและโทษต่างกันอย่างไรบ้าง เพื่อผู้สนใจในเหตุผลความจริงจะได้นำไปพิจารณาและคัดเลือกปฏิบัติตามที่เห็นควร คือ ความฟุ้งเพื่อเห่อเหิมในวัตถุและอารมณ์ความสุขุสรุ่ยฟูมเพื่อย ความมีหนึ่งแล้วคิดอยากมีสองมีสาม ไม่ยินดีในของมีอยู่ของตนและความมักมากในทุกสิ่งบรรดาที่เป็นข้าศึกแก่ตนและผู้อื่นเหล่านี้เป็นข้าศึกต่อธรรมที่กล่าวแล้วเหล่านั้น การป็นเกลียดกับธรรมมีความประหยัด เป็นต้น เป็นทางเสื่อมเสียโดยถ่ายเดียว แม้ใครจะต้องการความสุขและความเจริญโดยทำลายธรรมดังกล่าวนั้น ย่อมหาความสุขและความเจริญมิได้เพราะผิดทาง ไม่ว่าพระหรือฆราวาส ใครก็ตามถ้าเดินทางผิดย่อมเกิดความเสื่อมเสียได้เช่นเดียวกัน เพราะธรรมเป็นสายกลางแห่งทางดำเนินเพื่อความเจริญ ทั้งนักบวชและฆราวาส แม้มีแยกกันไว้บ้างก็เพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่เหมือนกันดังความสันโดษมักน้อย เป็นต้น พระก็ดำเนินไปตามสายของพระ ฆราวาสก็ปฏิบัติไปตามสายของตน ผลย่อมเป็นความสุขไปตามเหตุที่ปฏิบัติได้

พระสาวกสมัยพุทธกาลที่เป็น *สงฆ์ สรรณ คจฺจามิ* ของพวกเรา โดยมากท่านปฏิบัติกันตามสายความสันโดษและมักน้อย ไม่กลัวความอดอยากขาดแคลนและความเป็นความตายยิ่งกว่าความกลัวไม่รู้ไม่เห็นธรรม ท่านกลัวไม่รู้ไม่เห็นธรรม ท่านจึงพยายามทุ่มเทกำลังทุกส่วนลงทางความเพียรเพื่อรู้เพื่อเห็น ท่านจึงได้รู้ได้เห็นธรรมอย่างสมใจ ส่วนพวกเรากลัวแต่จะอดอยากขาดแคลน กลัวจะลำบากทรมาน กลัวแต่จะตาย อดอะไรขาดเหลือบ้างไม่ได้ ใจหดหู่เหี่ยวแห้งไม่เป็นอันบำเพ็ญพากเพียรได้ ภายในใจจึงมีแต่กิเลสความกลัวตายเต็ม

ไปหมด ธรรมเลยหยั่งลงไม่ได้เพราะกิเลสก็ติดขวางไม่มีทางซึมซาบได้ ไปที่ไหนอยู่ที่ใดถ้ามีประชาชนญาติโยม ห้อมล้อมนับถือและหิวอาหารเป็นปิ่นโต ๆ เดินตามหลัง ตามถ้อยซามต่างเกลื่อนไปด้วยอาหารคาวหวานชนิดต่าง ๆ ใจก็เบิกบานเพราะความชุ่มเย็นด้วยอาหาร ทั้งยิ้มทั้งพูดชมเชยด้วยความพอใจว่า ที่นี่อากาศดีมากนะโยม ทั้งปลอดโปร่งทั้งโล่งใจดี ภาวนาก็สะดวกสบาย ใจก็ไม่ต้องบังคับยาก สงบไปเลย ความจริงมันภาวนาสะดวกหรือนอนหลับสบายก็ยากจะสันนิษฐานสำหรับพระที่ชอบอากาศแบบนี้ เพราะการกินได้มากกับการนอนหลับดีและนอนได้มากนั้น มันเป็นคู่มิตรกันอย่างแยกไม่ออก ผมเคยผ่านมาแล้ว

รู้เรื่องได้ดี ถ้าไปอยู่สถานที่ที่พอภาวนาดีบ้างเพราะปราศจากสิ่งรบกวน แต่ขาดแคลนอากาศคืออาหารหน้อย เพราะไม่ค่อยมีปิ่นโตเตาใหญ่ ๆ เดินตามหลังเป็นคนละ ๆ เป็นพวง ๆ ที่นั่นอากาศท่าจะแย่นไม่ไหว และบ่นว่า แห่ม โยมที่นี่อากาศแย่ หน้อยไปไม่ไหว ทิบเกินไป หายใจอึดอัดไม่สะดวก ภาวนาก็ไม่สงบ จิตใจก็บังคับยาก ผิดธรรมดาที่เคยเป็น อาตมาทนอากาศที่บีบมากไม่ไหวต้องลาโยมไปวันนี้ แล้วก็ผ่นไปหาอากาศดี ๆ ใหม่เพื่อการภาวนาจะได้

รุดหน้า นั้นฟังซิท่าน ฟังพระอริยสงฆ์สาวกธรรมฐานอากาศอำนวยภาวนาจิตสงบได้ดี พอปิ่นโตห่างจากข้างข้างชั่วอึดใจเดียวเกิดอากาศที่บีบขึ้นมาแล้ว ภาวนาจิตไม่สงบ เพราะว่าสิ่งนั้นก็บกร่อง สิ่งนี้ขาดเงินเข้าหลาย ๆ อย่างด้วยกัน อากาศจะเป็นอย่างไร ผมว่าน่าจะตายในไม่ช้าเพราะไม่มีอากาศหายใจ ธรรมฐานอากาศแบบนี้ท่านฟังแล้วเป็นใจชอบใจไหม? ผมว่าเข้าที่ดีนะ

ถ้าท่านต้องการเห็นพระตถาคตและพระอรหันต์องค์แท้จริงประจักษ์ใจโดยไม่มีกาลสถานที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ท่านจงพิจารณาให้เห็นความบกพร่องขาดแคลนและสมบูรณ์ของบรรดาปัจจัยสี่ว่าเป็นของธรรมดา ซึ่งเพียงอาศัยเพื่อบรรลุถึงความมุ่งหมายเท่านั้น ไม่ควรเป็นอารมณ์กับสิ่งใดมากกว่าธรรมอันเป็นจุดที่หมายของการบำเพ็ญความสันโดษมัคน้อยนั้นแลคือทางเดินของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ส่วนความเหลือเฟือนั้นคือทางเดินของพระกรรมฐานอากาศดังกล่าวมา จะไม่มีวันพ้นทุกข์ไปได้ถ้าใจยังติดแน่นอยู่กับสิ่งเหล่านั้น การติดกังวลกับสิ่งของต่าง ๆ ก็เพื่อความเบาบางทางอารมณ์ที่เป็นกิเลสแต่ละประเภท ผู้ใดก็ตามถ้ายังไม่เห็นคุณค่าแห่งธรรมคือความสันโดษและความมัคน้อยเป็นต้น ผู้นั้นยังไม่เห็นคุณค่าแห่งธรรมพอจะพยายามตะเกียกตะกายไปด้วยความบึกบึนอดทน แต่จะมากังวลกับปากกับท้องกับความกลัวอดกลัวตายอยู่นี้เท่านั้น สุดท้ายก็ติดจมอยู่กับเรื่องของปากของท้องซึ่งเคยทำความกังวลมาเป็นประจำ การปฏิบัติธรรมถ้าไม่ยอมปล้อยวางอารมณ์กับสิ่งเหล่านี้ ก็ไม่มีทางผ่านพ้นกิเลสทั้งหลายไปได้ เพราะสิ่งดังกล่าวนั้นเป็นกิเลสเครื่องผูกพันทั้งสิ้น ท่านควรทราบว่ ความกังวลกับสิ่งเหล่านั้นทำนักปฏิบัติให้ติดจมอยู่จนถอนตัวไม่ขึ้น หรือไม่คิดว่าเป็นกิเลสพอจะสนใจคิดและถอดถอนเสียเข้าไป จะไปบำเพ็ญที่ใดพอจะปลดปล่อยกิเลสบนหัวใจออกได้บ้าง แต่ก็มาหวนมาหวนกิเลสเหล่านั้นจะสิ้นไปจากใจไม่มีอะไรมาให้พาสนุกพาเกา จำต้องพระพุทธรังกันไปกับสิ่งเหล่านี้ คิดไปพูดไปก็รู้สึกสลดสังเวชที่นักปฏิบัติเราไม่เห็นความพ้นทุกข์เป็นธรรมมีคุณค่ายิ่งไปกว่ากิเลสที่เคยทรมานใจโดยเห็นความห่วงปากห่วงท้องเป็นของสำคัญกว่าความปล้อยวางเพื่อความหลุดพ้นผู้กระหม่อมในธรรมเห็นครูอาจารย์พากันดำเนินเด็ดเดี่ยวอาจหาญเพียงไร ก็ยังมีความบากบั่นมั่นใจต่อความเพียรของตนยิ่งขึ้นเพียงนั้น สมกับมา

ศึกษาอบรมเพื่ออรรถเพื่อธรรมเพื่อความหลุดพ้นโยนกิเลสกองทุกข์ออกจากใจจริง ๆ ท่านก็คนเราก็คน ท่านก็ใจเราก็ใจ ท่านทนได้เราก็นทนได้ ท่านถึงไหนเราจะพยายามให้ถึงนั้นไม่ยอมถอยหลังให้กิเลสหัวเราะเย้ยหยันได้ ท่านหลุดพ้นเราก็จะพยายามให้หลุดพ้นตามท่านจนได้กิเลสท่านกับกิเลสเรามีอยู่เพียงหัวใจดวงเดียวเสมอกัน มิได้กองรอยคอบัณฑิตเพิ่มพูนอยู่ข้างหลังเท่าภูเขาป่าไม้อะไรเลย ผู้มีความสนใจใฝ่ต่อการศึกษาอบรมเพื่อตนเพื่อธรรมจริง ๆ ดังกล่าวมานี้ ผมแน่ใจด้วยว่าต้องมีวันผ่านพ้นไปได้ในวันหนึ่งข้างหน้าแน่นอน

การปฏิบัติต่อบริหารต่าง ๆ เช่น การปะการชุนหรือตัดแปลงซ่อมแซมไปตามกรณีนั้น ก็เพราะเห็นคุณค่าแห่งธรรมเหล่านี้มาประจักษ์ และความเป็นห่วงหวั่นคุณะจะไม่มีทางเดินในการต่อไป เพราะสมัยนี้มักมีแต่กรรมฐานซึ่งเยี่ยมง่าย ทำอะไรก็มักจะแบบสุกเอาเผากินกันเสียมาก พอเผาสุกบ้างก็กินหมดไปกับปากกับท้องกับกองไฟพร้อม ๆ กัน ไม่มีอะไรเหลือเผื่อวันพรุ่งนี้ (นี้หมายความว่า พอออกจากที่ภาวนาก็ไม่มีคุณธรรมมีความสงบเย็นเป็นต้นเหลืออยู่ ปลิวไปกับอารมณ์เสียหมด) กิจการที่ผมทำนั้น (หน้า 254) ผมเชื่ออย่างฝังใจว่าเป็นอริยกิจอริยประเพณีที่ท่านดำเนินกันมา เพราะเป็นกิจที่ทำด้วยความเห็นภัยไม่ลืมหิน มิใช่แบบลิงที่ทั้งกินทั้งทิ้งทั้งคว่ำหาของใหม่ ไม่สนใจกับของเก่าที่ยังพอกินเป็นอาหารอยู่เลย ถ้าเป็นคนก็แบบบ้าตื่นสมัยนั้นแล จะมีหลักใจพอเป็น

หลักเกณฑ์เพื่อทรงทรัพย์สมบัติได้อะไรกัน ใส่เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มใช้สอยต่าง ๆ เพียงตัวหรือผืนละหน สองหนก็หาว่าเก่าว่าคร่ำครึล้าสมัยไม่ทันเขาก็ทิ้ง แล้วคว่ำหาใหม่ราวกับเงินทองไหลมาเองเหมือนมหาสมุทรสาครฉะนั้น โดยมีได้ค้ำประกันว่าจะเอาสิ่งที่มีราคาแพงมากมายเพียงไรมาประดับตกแต่งก็คือคน ๆ เดียวกับผู้กำลังเฟ้อ ๆ อยู่ นั่นแล จะหาคุณค่าสาระอันยิ่งยวดมาจากไหนสวมใส่ประดับประดาเข้าไปแล้วก็เท่าเดิม นิสัยชั่วก็เท่าเดิมถ้าไม่ปฏิบัติตัวให้มีคุณค่าด้วยความประพฤติเพราะคนเรามีคุณค่าอยู่กับความรู้วิชาและความประพฤติตัวต่างหาก มิได้มีอยู่กับเครื่องประดับประดาอะไรเลย พอที่จะหลงหลับจนไม่รู้จักตื่นกัน นอกจากทำเพื่อหลอกคนที่ตาฝ้าฟางให้หลงตามแบบกระต่ายตื่นตูม และวิ่งชนแข่งขาหักไปตาม ๆ กันเท่านั้น ไม่เห็นมีอะไรที่น่าชมว่าเรามีคุณค่าขึ้นเป็นกองเพราะการแต่งตัวด้วยเครื่องหุหุหรือที่ร้อยผลัดวันเปลี่ยนวันหนึ่งหลาย ๆ ชุด สิ่งที่ได้รับอย่างหลักไม่พ้นก็คือความเสียหายนิสัย ใจรั่ว ใจไม่มีหลัก ไม่เป็นตัวของตัวเองได้ด้วยหลักเกณฑ์ที่ดีสร้างความฉิบหายแก่ตนและสังคมตลอดอนุชนรุ่นหลังให้หลงตามกันไปไม่สิ้นสุด นี่คือผลไม่ดีที่ต้องติดตามแน่นอน ใครทำก็ผู้นั้นต้องประจักษ์กับตัว ไม่ต้องหากกรรมกรรมมาตัดสินให้ลำบากเหมือนประกวดสิ่งของต่าง ๆ สิ่งที่ดีช่วยอมทราบชั่ว ดีก็ช่วยอมทราบดี ทุกข์ช่วยอมทราบทุกข์ สุขช่วยอมทราบสุข รู้อยู่กับตัวไม่จำเป็นต้องให้ใครบอกถึงจะทราบ การปฏิบัติธรรมก็เช่นกัน ท่านที่ปฏิบัติมาก่อนท่านได้รับผลเป็นที่พอใจมาแล้ว จึงได้วางแนวที่ถูกต้องไว้ให้ดำเนินตาม ยังจะหาเรื่องว่าลำบากคร่ำครึล้าสมัยไม่ลงใจที่จะปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจอยู่แล้วก็หมดหนทางเหมือนคนตายไม่รู้จักดีชั่วสุขทุกข์อะไรเท่านั้น รองจากนั้นลงมา

ปฏิบัติตัวแบบลิง ไม่ต้องมีกฎมีระเบียบข้อบังคับกัน อยากทำอะไรปล่อยให้ไปตามนิสัยสัตว์ที่ไม่รู้ภาษา แต่เราเป็นคนเป็นพระ จะทำอย่างนั้นก็อยู่กับโลกเขาไม่ได้ต้องถูกไล่เข้าไปอยู่ในป่าช้ากับคนตาย หรือถูกไล่เข้าไปอยู่กับฝูงลิง แต่ก็จะไม่ยอมไปเพราะยังถือว่าตัวเป็นคนยังมีชีวิตอยู่ มิใช่คนตาย และถือว่าตัว

เป็นคนมีชื่อเสียงจะไปอยู่ที่เขื่อนนั้นไม่ได้ ก็กลายเป็นคนขวางโลกขวางธรรมอยู่รำไป และทำให้สังคมรังเกียจเดือดร้อนไปด้วย การปฏิบัติธรรมแบบสะเทินน้ำสะเทินบกไม่เอาจริงเอาจังเป็นเรื่องขวางวงปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ยังจะเป็นกรรมฐานกาฝากในวงปฏิบัติแฝงหมู่แฝงคณะผู้ตั้งใจทำจริงไปด้วย ไม่ยอมแยกจากวงคณะให้หายเบื่อหน่ายกลืนสาปโคลน เมื่อมีผู้มาติดต่อสอบถามธัมมะธัมมิมบ้างจะได้คุยไม้กับเขาว่าเป็นพระรัตนตรัย สบายท่านอาจารย์มั่น ท่านอาจารย์เสาร์แล้วชายครูชายอาจารย์กินไปเรื่อย ๆ ยิ่งกว่าปลาเน่าในตลาดเสียอีก

การกล่าวทั้งนี้ ผมมิได้ตั้งใจตำหนิท่านว่าเป็นพระกรรมฐานดังกล่าวมาแต่อย่างใด

แต่อะไรที่จะเป็นคติแก่หมู่เพื่อนและวงคณะในฐานะผมเป็นอาจารย์ ก็จำต้องตักเตือนสั่งสอนเพื่อรู้หนทางหลบหลีกปลีกตัวและเลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม ผลย่อมเป็นของท่านทั้งหลายเอง ผมก็นับวันแก่ชราลงทุกวันเวลา ต่อไปก็หวังในหมู่คณะจะบริหารกันไปตามเสียงอย่างประเพณีที่พาดำเนินมา คำที่ท่านขอร้องผมนั้นก็มิได้เป็นสิ่งที่ผิดในฐานะลูกศิษย์กับครู เพราะความสุขความทุกข์เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน เมื่อเห็นครูอาจารย์ทำอะไรก็กลัวลำบาก อยากให้อยู่สบายด้วยความเคารพรัก และหวังฟังเป็นฟังตายอย่างจริงใจ ก็พูดปรึกษาปรารภตามความหวังดี ผมมิได้ถือว่าท่านเป็นผู้ผิดเพราะการขอร้องนั้น แต่เพื่อดำรงจริยประเพณีอันราบรื่นดีงามต่อไป เพื่อตนและกุลบุตรสุดท้ายภายหลังจะได้ยึดเป็นหลักและดำเนินตาม ผมจึงขอนิมนต์หมู่คณะให้ตั้งใจบำเพ็ญตนในความประหยัด มัชยัสถ์ สันโดษ มกน้อยในปัจจุบันทั้งหลายด้วยความจริงใจสืบทอดกันไปจะเป็นผู้ดำเนินปฏิบัติไปโดยสม่ำเสมอ ก็เลสมารยาทั้งหลายจะไม่รังควานรบกวนเกินกว่าเหตุ เพราะมีจุดคงควรเป็นเครื่องกำจัดปิดเป่าอยู่เสมอ ธรรมสี่ข้อนี้มีความสำคัญมาในวงปฏิบัตินิมนต์พากันทราบไว้อย่างถึงใจผู้มีธรรมเหล่านี้ อยู่ในใจทราบใด จะเป็นผู้สงบเย็นทั้งกิริยาที่แสดงออก ไม่มีมลทินติดตามาตรานั้น ไปที่ใดอยู่ที่ใดจะเป็นสุคติ มีกายวาจาใจอันสงบไม่เป็นภัยแก่ผู้ใด กิริยาที่แสดงออกของพระผู้มีธรรมเหล่านี้อยู่ในใจ เป็นที่งามตาเย็นใจหมู่คณะและประชาชนทุกชั้น ตลอดเวลา อินทร์ พรหม นาค ครุฑทั้งหลาย ขอนิมนต์ทุกท่านจดจำไว้อย่างถึงใจ และพยายามปฏิบัติให้เกิดผลแก่ตนอย่าได้ลดละปล่อยวางธรรมเหล่านี้ คือ หัวใจของพระอริยเจ้าทั้งหลายที่ท่านรักสงวนมากเสมอด้วยชีวิตจิตใจ ส่วนสามัญธรรมดาอาจมีความคิดเห็นต่างกัน ดังนั้นเพื่อความถูกต้องแม่นยำและแน่ใจ จงยึดคำว่า สงฺฆิ สรณิ คจฺฉามิ ให้มั่นคงถึงใจธรรมสี่บทนั้นกับสังฆสรณะมีคุณค่าและนำหนักเท่ากัน

ปัญหาของพระที่ขอร้องท่านให้อโนโลมฝอนผัน ได้กลายเป็นกัณฑ์เทศน์อย่างเผ็ดร้อนและยืดยาว การแสดงธรรมของท่านยากที่จะมีผู้ตามทัน บรรดาอุบายต่าง ๆ ทั้งอุบายชูเชิญและปลอบโยน ล้วนเป็นสาระสำคัญแก่ผู้ฟังอย่างถึงใจ ไม่มีองค์ใด บรรดาที่ฟังจะคิดหรือพูดว่าท่านเทศน์ดูดีเชิญด้วยถือกิเลสเป็นอารมณ์หรือเป็นเครื่องมือ มีแต่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า วันนี้ท่านเทศน์ถึงใจเหลือเกิน ต้องอย่างนี้ชื่ออยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ฟังเทศน์แบบนี้ ถ้ามีผู้อาราธนาท่านแบบนี้รู้สึกว่าคุณและอร่อยจริง ๆ ใครมีอะไรก็เรียนถามท่านบ้าง ชิวอยู่เฉย ๆ ท่านไม่เทศน์แบบนี้ให้ฟังง่าย ๆ นา พระท่านคุยกันหลังจากฟังเทศน์ท่านจบลงแล้ว ลงมาเย็นชุนุ่มกันที่สภาพหลับ ๆ ตามเคย ปกติก็เป็นดังนั้นจริง ๆ ถ้าไม่มีท่านผู้ใดเป็นต้นเหตุให้ท่านต้องเทศน์ ท่านก็เทศน์ไปธรรมดา แม้เป็นธรรมชั้นสูงก็รู้สึกไม่เข้มข้นเหมือนมีเหตุบันดาลให้ท่านเทศน์ ผู้เขียนชอบฟังแบบนี้ถึงใจ

ดี เพราะเป็นผู้มีนิสัยหยาบมาดั้งเดิม ถ้าไม่ถูกหนัก ๆ บ้าง ธรรมไม่ค่อยเข้าถึงใจแม้ใจก็ไม่ค่อยได้อุบายต่าง ๆ เหมือนฟังแบบนั้น

ขนาดบาตรของพระกรรมฐาน

บาตรเป็นบริวารจำเป็นของพระไทยในวงพระพุทธศาสนาที่จะขาดไปไม่ได้และเป็นบริวารสำคัญ แต่วันเริ่มอุปสมบทตลอดชีวิต แต่บาตรมีหลายชนิดและมีขนาดต่าง ๆ กันตามหลัก

พระวินัยกำหนดไว้ เฉพาะบาตรพระกรรมฐานสหายท่านอาจารย์มั่นรู้สึกจะมีขนาดกลางและขนาดใหญ่เป็นส่วนมาก ทั้งนี้เนื่องจากท่านชอบเที่ยวธุดงค์ไปในที่ต่าง ๆ ตามป่าตามภูเขาประจํานิสัย ไม่ค่อยอยู่เป็นที่เป็นฐานในเวลาออกพรรษาแล้ว การเที่ยวท่านชอบเดินด้วยเท้าเปล่าไปตามอธยาศัย บริวารจำเป็นที่ควรนำติดตัวไปด้วยในเวลาออกเที่ยวธุดงค์นั้นไม่มีมาก มีเพียงบาตร สังฆาฏิ จีวร สบง ผ้าอาบน้ำ กลด มุ้ง กาน้ำ เครื่องกรองน้ำ มีดโกน รองเท้า เทียนไขบ้างเล็กน้อย และโคมไฟที่เย็บหุ้มด้วยผ้าขาวสำหรับ

จุดเทียนเดินจงกรมทำความเพียร และถือหิ้วไปมาตามบริเวณที่พักในเวลาค่ำคืนแทนตะเกียง บริวารบางอย่าง เช่น ผ้าสังฆาฏิ มุ้ง มีดโกน เทียนไข และโคมไฟ ท่านชอบใส่ลงในบาตร ดังนั้น บาตรพระธุดงค์จึงมักใหญ่ผิดธรรมดาบาตรทั้งหลายที่ใช้กัน เพราะจำต้องใส่บริวารเพื่อความสะดวกในเวลาเดินทาง พอบาตรเต็มบริวารก็หมดพอดี เมื่อใส่บริวารลงเต็มบาตรแล้ว ก็เตรียมสะพายออกเดินทาง บ่าข้างหนึ่งแบกกลดและสะพายย่ามเล็ก ๆ อีกข้างหนึ่งสะพายบาตรซึ่งหนักเอากการ เฉพาะท่านที่ไม่เคยชินก็น่าจะแย้อยู่บ้างหรืออาจสะพายไปไม่ไหว แต่ความเป็นพระกรรมฐานก็เทียบกับนักรบในสงคราม จำต้องอดทนต่อเหตุการณ์ที่จะพึงเผชิญ

บาตรที่มีขนาดใหญ่บ้าง เวลาฉันจังหันก็สะดวก เพราะท่านฉันฉันร่วมในบาตรใบเดียว มีความวิหวนท่านรวมลงในบาตรทั้งสิ้น ไม่เกี่ยวกับภาชนะถ้วยชาม พอฉันเสร็จก็ล้างและเช็ดบาตรให้สะอาดปราศจากกลิ่นอาย การล้างบาตรอย่างน้อยต้องล้างถึงสามน้ำ เมื่อเช็ดแห้งแล้วถ้ามีแดดก็ผึ่ง

ครู่หนึ่ง แล้วเก็บไว้ในที่ควร ถ้าอากาศแจ่มใสฝนไม่ตก ก็เปิดฝาไว้เพื่อให้หายกลิ่นที่อาจค้างอยู่ภายใน การรักษาบาตรท่านรักษาอย่างเข้มงวดกวาดขันเป็นพิเศษ คนไม่เคยล้าง ไม่เคยเช็ดและไม่เคยรักษาบาตร ท่านไม่อาจมอบบาตรให้อย่างง่ายดาย เพราะกลัวบาตรจะเข้าสนิม กลัวจะวางไว้ในที่ไม่ปลอดภัย กลัวบาตรจะกระทบของแข็ง และกลัวตกลงถูกอะไร ๆ แตกหรือบุบแล้วเกิดสนิมในวาระต่อไป เมื่อเกิดสนิมแล้วต้องขัดใหม่หมดทั้งลูกทั้งข้างนอกข้างในแล้วระบบด้วยไฟอีกถึงห้าไฟตามพระวินัยจึงจะใช้ได้ต่อไป ซึ่งเป็นความลำบากมากมาย ท่านจึงรักสงวนบาตรมากกว่าบริวารอื่น ๆ ไม่ยอมปล่อยให้ใครง่าย ๆ

เคยมีผู้ไปขอรับบาตรท่านเวลาขากลับจากบิณฑบาต เมื่อท่านไม่แน่ใจกับผู้มาขอรับบาตรว่าเคยปฏิบัติต่อบาตรมาแล้วอย่างไรหรือไม่ ท่านมักจะพูดอุบายต่าง ๆ อันเป็นลักษณะห้ามโดยปริยาย ไม่ยอมมอบบาตรให้อย่างง่ายดาย จนกว่าจะได้สอนวิธีวางบาตร วิธีล้างบาตร วิธีเช็ดบาตร และวิธีรักษาบาตร จนผู้นั้นเป็นที่เข้าใจดีแล้ว

ท่านถึงจะมอบบาตรให้ นี่เป็นธรรมเนียมรักษาบาตรของ

พระกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่นที่เคยปฏิบัติกันมา แต่โลกมีอนิจจังไปโดยประการใดหรือไม่ เท่าที่สังเกตก็พอทำให้น่าวิตกได้อยู่บ้างแล้ว เนื่องจากสิ่งแวดล้อมกำลังคืบคลานเข้ามาในวงปฏิบัติที่ละเล็กละน้อยและค่อย ๆ เจริญขึ้นเรื่อย ๆ จวนจะเข้าขั้นจะอพยพสำหรับท่านที่เป็นสุปฏิปัตมีใจหนักแน่นในธรรม เพราะอาจฝันนอนอยู่ไม่ได้ เนื่องจากความแสงแห่งตาสะคุติใจที่จะนอนอยู่ได้ อากัปกิริยาของ

ผู้ปฏิบัติกำลังเริ่มไหวตัวไปตามสิ่งดังกล่าวอันเป็นการแสดงบอกลักษณะความสนใจและตื่นตื่นพิกล

ทั้งท่านและเรา ชนิดที่อาจเดาไม่ผิด ถ้าไม่ยอมสำนึกและขยับตัวเข้าใกล้ชนิดต่อหลักเดิม คือ พระธรรมวินัยและอุดมคติทั้งหลาย อันเป็นเหมือนเกราะหลบภัยดังที่ครูอาจารย์ท่านพาดำเนินมา ก็น่ากลัวจะกลายเป็นพระอุดมการณ์ฐานประเภทจรวดดาวเทียมชนิดมองไม่ทันไปในไม่ช้า เพราะความรวดเร็วเกินสมัยที่ท่านพาดำเนินมานั้นเอง การกล่าวทั้งนี้ไม่ได้ตั้งใจจะตำหนิติเตียนท่านที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแต่อย่างใด แต่กล่าวด้วยความที่นำวิตกกับพระธรรมวินัยและอุดมคติที่ผู้ปฏิบัติเราซึ่งชอบความเปลี่ยนแปลงเอาตามใจชอบจะดูดลากลงมาสู่ตลาดแห่งความสะดวงของตนเพราะสมัยนี้การเรียนลัดกัน

พระอุดมการณ์ก็อาจต้องการความรวดเร็วทันใจและอาจเรียนและปฏิบัติแบบรัดกุมยิ่งกว่าศาสดาและครูอาจารย์ที่พาดำเนินมาก็ได้ ซึ่งการรัดกุมแบบนี้ น่าจะเป็นแบบล้างมือคอยเปิบ แต่สุดท้ายก็หมดหวัง

นั่งซึ้ง จึงขอฝากธรรมนี้ไว้กับพระอุดมการณ์เราทุกท่านได้ช่วยกันพิจารณา สิ่งตามใจทั้งหลายที่กำลังคืบคลานเข้ามาแอบซ่อนอยู่ตามมุมวัดมุมกุฏิชายสงบจิ๋ว และการแสดงออกจะได้ถอยตัวห่างออกไปไม่มีโอกาสมาช่องมุมกำลังทำลายวงคณะกรรมฐานเราให้ฉิบหายไปอย่างรวดเร็วกว่าเวลาที่ควรจะเป็น

อย่างไรก็ตาม นักปฏิบัติเราถ้าเพลินมองข้างนอกยิ่งกว่ามองข้างใน คือ ตัวเองเทียบกับหลักธรรมวินัยแล้ว ต้องจัดว่าเป็นความเผลอตัวเพื่อเปิดทางให้เหล่าร้ายทั้งหลายคืบคลานเข้ามาตั้ง

วัดใหม่ที่รกรุงรังขึ้นแทนวัดเก่า ตั้งเราตัวคือด้านขึ้นแทนเราตัวเดิมที่เคยมีธรรมในใจให้จมมิดชนิดมอง

ไม่เห็นของเดิมแน่นอน คำว่า ธรรมกลายเป็นโลก คนฉลาดกลายเป็นคนเขลา คนมีสติกลายเป็นคนเมา คนที่เคยเป็นเจ้านายของตัวเองแต่กลายเป็นบ่อด้วยสารคุณนั้น ก็กลายเป็นจากบุคคลคนเดียวกันนั้นแล เพราะความรู้จักคิดนึกพาให้กลายเป็นเครื่องมือทำดีก็กลายเป็นเครื่องมือสั่งหารตนให้ฉิบหายวายปวงไปสิ้นไม่มีส่วนใดจะขึ้นตั้งตัวดีเด่นคงเส้นคงวาอยู่ได้ ถ้าลงใจได้เปลี่ยนสภาพความคิดเห็นเป็นอื่นแล้ว ท่านนักปฏิบัติจึงควรเตรียมพร้อมเพื่อรับมรดกอันดีเยี่ยมไว้อย่างเต็มภูมิแห่งความสามารถขุดค้นในการปฏิบัติ แม้สิ้นชีพก็อย่าให้สิ้นลวดลายที่เคยเป็นลูกนักรบ ถึงจะจบชีวิตลงในนาที่นั่นเพราะการสู้รบกิเลสนานาชนิดด้วยข้อปฏิบัติอันทรหดทนก็ขอให้สิ้นไปในท่ามกลางแนวรบ ชากศพที่ตายในสงครามแห่งกิเลสแทนที่จะเป็นของปฏิภูลน่าเกลียดน่ากลัว

แต่จะกลายเป็นซากศพที่หอมหวนทวนลมตลบอบอวลไปทุกทิศทุกทางทั้งเบื้องบนเบื้องล่าง และเป็นศูนย์กลางแห่งความดึงดูดจิตใจของมนุษย์มาเทวดาอินทร์พรหมทั้งหลายให้มีความกระหึ่มยืมย่องต้องใจ อยากมาพบมาเห็นและกราบไหว้สักการบูชาเป็นขวัญตาขวัญใจจะลึกไว้ไม่ลืมเลือน เหมือนองค์พระศาสดาและพระสาวกทั้งหลาย ตลอดครูอาจารย์ท่านนิพพานซึ่งเป็นสักขีพยานแห่งความทรงจำของพวกเขามาแล้วอย่างประจักษ์ใจ พระอัฐิพระอังคารเถาเถาของท่านไม่มีผู้ใดรังเกียจเด็ดฉันท์และกลัวกัน มีแต่ความมุ่งหวังอย่างแรงกล้าด้วยกำลังศรัทธา ต่างประสงค์พระอัฐิธาตุท่านมาไว้สักการบูชาเป็นขวัญใจไว้ระลึกทุกเช้าค่ำวันคืนยืนดินนั่งนอน เพื่อความสวัสดีมงคลแก่ตนและสถานที่บ้านเรือน และเพื่อความแคล้วคลาดปลอดภัยอันตรายทั้งหลาย จะได้ไม่มาถูกต้องสัมผัสชีวิตร่างกายซึ่งเป็นสมบัติที่รักสงวนอย่างยิ่งในโลกทั้งสาม

ชีวิตอัศจรรย์ของท่านนักปฏิบัติ จึงขอวิงวอนให้เป็นที่ไปด้วยความแคล้วคลาดสามารถในการห้าพันพันฝ่าอุปสรรคนานาประการที่กิเลสสันดานก่อกำพังกั้นไว้อย่างหนาแน่นมั่นคงจนทะลุไปได้ ดังท่านผู้เป็นศาสดาและอาจารย์พาดำเนินและได้ชัยชนะมาสู่โลก ตนก็หลุดพ้น ศาสนาก็พลอยเด่น โลกก็พลอยเฟื่องฟู เพราะคนที่ดีมีใจเป็นธรรมซึ่งรอกกราบไหว้บูชายังมีอยู่มาก และคอยเหนี่ยวคอยเกาะท่านผู้พาดำเนินด้วยความอาหาญและถูกต้องแม่นยำในการเป็นผู้นำด้วยความราบรื่นชื่นใจ โลกยังวิหิงหยาต่อความดีและคนดีอยู่มากจนไม่อาจประมาณนับได้ แม้ตนไม่สามารถดัดแปลงแต่งกายแต่งใจให้ดีเป็นที่พึงพอใจได้ แต่ก็อยากเห็นท่านนักปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส นำเข้าใกล้ชิดสนิทธรรม อยากเคารพเลื่อมใสและกราบไหว้เทิดทูนเป็นขวัญใจไม่มีวันอิมพอ โลกแม้จะพากันอยู่กับความโกลาหลอลหม่านอันเป็นความวุ่นวายอบายมุขของมนุษย์มานานจนแทบหมดหวังในการแสวงหาทางออกก็จริง แต่หัวใจยังมีความหวังยังสืบต่อเมื่อเห็นสิ่งที่น่าเกาะก็อยากเกาะ เห็นสิ่งที่น่ายึดก็อยากยึด เห็นสิ่งที่น่าพึ่งพิงก็อยากพึ่งพิงไม่มีความเบื่อหน่ายอิมพอ เพราะความรู้สึกต่อความสุขของโลกเป็นอันเดียวกัน การปฏิบัติเพื่อ

หัวใจตนด้วยสุปฏิบัตินั้นแลคือเพื่อหัวใจของโลกด้วยในอันดับต่อไป ชื่อนี้พระพุทธองค์ทรงดำเนินมาแล้ว สมัยที่ทรงพระนามพระองค์มิได้ทรงคิดทรงวิตกกังวลในพระทัยว่าจะเพื่อผู้ใด แม้พระชายาที่เปรียบกับ

ดวงพระทัยก็ทรงทำความพยายามปล่อยวางทั้งสิ้นเวลานั้น ทรงทุ่มเทความพากเพียรเพื่อพระองค์ผู้เดียว เมื่อสมพระทัยไว้กังวลหม่นหมองทุกอย่างแล้ว จึงทรงหวนระลึกความหลังที่เคยทำความปรารถนาไว้และทรงทำหน้าที่ของศาสดา คือ สนใจสั่งสอนตนก่อนอื่น จนสำเร็จไปด้วยดีแล้วค่อยสั่งสอนหมู่ชน จึงเป็น

ผู้ตามเสด็จด้วยความแคล้วคลาดปลอดภัย ท่านผู้ใดดำเนินตามเยี่ยงอย่างของพระองค์และสาวก ท่าน

ผู้นั้นจะเป็นองค์แทนธรรมมรดกที่ประทานไว้แน่นอนไม่สงสัย ท่านนักปฏิบัติจึงควรภูมิใจในแนวทางอันเป็นสุขโตนี้

เมื่อกล่าวมาถึงความเปลี่ยนแปลงของการปฏิบัติซึ่งชักจะออกนอกกลุ่มนอกทางที่ท่านพาดำเนินมา ทำให้ระลึกได้ในโอกาสอันเกี่ยวกับความเผ็ดร้อนที่ออกมาจากความสะเทือนใจท่าน

พระอาจารย์มั่น คราวที่พักอยู่วัดหนองผือ สกลนคร คือ เย็นวันหนึ่ง หลังจากปักกวาดลานวัดและสร้งน้ำเสร็จแล้ว

มีพระทยอยกันขึ้นไปปฏิบัติท่านหลายองค์ ท่านเองก็ได้ปรารภธรรมในแง่ต่าง ๆ ให้ฟัง วันนั้นท่านปรารภถึงท่านอาจารย์เสาร์ที่เป็นอาจารย์ให้พวกเราฟังอย่างถึงใจว่า ท่านอาจารย์เสาร์เป็นอาจารย์ที่มีเมตตาตามหานิยมเป็นหลักใจแก่โลกมาก ผิดอาจารย์ทั้งหลายอยู่มากเป็นผู้เด่นในวงคณะ ใครเข้าไป

ใกล้ชิดเป็นต้องสนิทใคร่เลื่อมใสในองค์ท่านทันที แต่การให้โอวาทสั่งสอนประชาชนพระเถรนั้น ท่านไม่ค่อยสั่งสอนพิสดารกว้างขวางเหมือนผู้อื่น พูดเพียงประโยคสองประโยคเท่านั้นก็หยุด แล้วนั่งตัวตรงและเฉยอยู่ราวกับพระพุทธรูป ไม่มีการไหวติงอวยวะส่วนใดเลย แต่คนติดใจในโอวาทและองค์ท่านชนิดฟังและเห็นแล้วไม่คิดจางกลับมาแล้วยังคิดอยากเห็นอยากฟังท่านไม่มีวันอิมพอ ใคร ๆ ก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่ารักเลื่อมใสท่านมาก แต่น่าเสียดาย บรรดาพระเถรที่เป็นลูกศิษย์ท่านมักไม่เข้มแข็งและมี

หลักเกณฑ์ทางภายในภายนอกสมกับได้อาจารย์ดีวิเศษเป็นผู้อบรม ทั้งนี้คงเป็นเพราะความลืมหืม

นอนใจและหยิ่งในตัวมากกว่า ทั้งที่ไม่มีอะไรที่ควรหึงและภูมิใจ เมื่อเห็นท่านใจดีมีเมตตาไม่ค่อยดูดำจู้จี้จ้ำไซเหมือนอาจารย์ทั้งหลาย แม้ผิดพลาดคลาดเคลื่อนต่อหน้าซึ่งควรจะดูดำว่ากล่าวบ้างพอผู้ผิดได้มีสติระงับตัวต่อไปไม่ลืมหืมกันด้านจนชินชาและเป็นคนใจด้านสันดานจม พอท่านอาจารย์มั่นหยุดการให้โอวาทชั่วคราว เห็นได้โอกาสพระองค์หนึ่งก็เรียนถามขึ้นอย่างดี ๆ ชนิดไม่มีความแบายคายอะไรเลย คล้ายนิสัยของผู้เขียนที่มีติดสันดานมาจนบัดนี้ว่า ท่านอาจารย์เสาร์ท่านสิ้นกิเลสอาสวะแล้วดั่งคำเล่าลือจริงไหมครับผม ? องค์ท่านเองซึ่งสนใจพยายามอบรมสั่งสอนพระเถรให้ฉลาดแหลมคมอยู่แล้ว

พอได้ยินคำถามชนิดไม่น่าจะมีใครกล้าหาญแบบนั้นถามขึ้น ท่านเองก็ยิ้มนิิดและหยุดไปชั่วคราวแล้วมองไปยังพระองค์ชื่อ ๆ ที่น่าสงสารซึ่งมีเจตนาบริสุทธิ์นั้น ด้วยอาการยิ้มแฉ่งไปด้วยความเห็นใจและสงสารเธอที่ชื่อและโง่เขลาเกินกว่าจะตำหนิติโทษใด ๆ แล้วพูดเป็นเชิงอนุโลมในลักษณะโง่ ๆ ไปด้วย เพื่อต้อนรับความโง่ความซื่อของเธอองค์นั้น เช่นเดียวกับม้าอาชาไนยปฏิบัติตัวต่อยายแก่ผู้เลี้ยงดูตนจะเห็นว่า ท่านสิ้นสุดวิมุตตินิพพานไปนานแล้วตั้งแต่ท่านเองยังไม่เกิดโน้น ท่านยังจะหลงบ้ำสงสัยมาถามอะไรอยู่อีก การศึกษาไต่ถามอะไรก็ไม่มีการอูบายแบายคายบ้างเลยสักนิดพอเป็นเครื่องหมายของคนมีสติปัญญาเพื่อแก้กิเลสความโง่เขลาของตนบ้าง ฉะนั้น จิตใจจึงสนุกนอนจมอยู่กับความโง่ตลอดเวลา การภาวนาก็มีแต่ความโง่เขลาโง่งวงนั่งทับอยู่บนศีระะไม่มีเวลาสร้าง ชะโงกหน้าชะโงกหลังราวกับลิงชะโงกดูคน คนโง่หรือฉลาดเพียงแสดงอาการออกมา ก็พอทราบได้ เฉพาะท่านรู้สึกจะโง่เอาเสีย

จนน่าทุเรศ ธรรมจะไม่อาจแทรกลงสู่ดวงใจได้ในเวลาฟังการอบรม ผู้ให้การอบรมเองก็คงจะระอาเช่นกันถ้าเป็นนิสัยปัญญาอยู่บ้าง นอกจากจะเป็นอาจารย์ด้วยการเสกสรรตัวเองเพราะบวชนาน นั้นอาจ

ไม่มีทางทราบได้กระทั่งตัวเองเป็นอย่างไรบ้าง จากนั้นท่านก็อบรมสั่งสอนต่อไปด้วยความเอ็นดูสงสารพระองค์นั้นราวกับการเรียนถามแบบโง่ ๆ นั้นแฉ่งอยู่ด้วยอูบายความฉลาดอาราธนาท่านให้แสดงธรรมให้ฟังจะนั้น

ใจความแห่งธรรมที่แสดงในขณะนั้น แทนที่จะเป็นธรรมเผ็ดร้อนดังที่เคยเป็นมาแต่กลับเป็นธรรมที่เต็มไปด้วยเมตตา แสดงด้วยความอ่อนหวานอ่อนโยนซาบซึ้งจับใจอย่างบอกไม่ถูก เหมือนพ่อแม่อบรมเด็กเล็กด้วยความรักสงสาร จนทำให้เด็กเห็นโทษใจอ่อนน้าตาไหลคลอไปได้ เนื้อธรรมที่แสดงนั้นผู้เขียนจำได้เพียงเล็กน้อย จึงขออภัยหากผิดพลาด เพราะเจ้าโมหะอันเดียวพาให้เป็น มีใจความว่าหมู่คณะก็นับว่าโง่เขลาขึ้นทุกวันแทนที่จะฉลาดตามอุบายที่อบรมสั่งสอน แต่ผมเองก็นับวันแก่ลงทุกวัน การทำประโยชน์แก่หมู่คณะก็นับวันด้อยลงทุกวัน ความเมื่อยหิวอ่อนเพลียก็นับวันเพลียลงทุกวัน สังขารร่างกายก็นับวันร่วงโรยลงทุกวันเพียงดูลมหายใจไปเป็นวัน ๆ เท่านั้น อาหารต่าง ๆ ที่เคยมีคุณแก่ร่างกายมาดั้งเดิม ธาตุมันกลับเห็นเป็นโทษไม่อยากจะกิน และกลับเบื่อหน่ายคลายความยินดีต่อสิ่งเยี้ยวตาทั้งหลายไปทุกวันเวลา วันเวลาของการตายก็คืบคลานเข้ามาทุกที ไม่มีการหยุดพักเพื่อให้การผ่อนคลายแก่ธาตุขันธ์บ้างเลย ลมหายใจที่เคยสูดเข้าสู่สูดออกสบายโดยอัตโนมัติก็แสดงอาการฝืดเคืองขึ้นมาทุกเวลานาทีราวกับจะไปจากเราอยู่ทุกขณะที่ได้โอกาส แต่เวลามองดูผลจากการอบรมที่ควรจะต้องเกิดตามเจตนาที่อบรมสั่งสอนหมู่คณะ กลับมองเห็นแต่สิ่งที่ไม่เคยคาดหมายบ้างก็เป็นความขี้เกียจ มักง่ายอ่อนแอ บ้างก็เป็นความขี้เมาเหิงหงายไม่รำใจในความเพียร บ้างก็เป็นความเคลือบแคลงจากหลักปฏิบัติที่พาดำเนินมา บ้างก็เห็นแต่ความโง่เขลาเบาความคิดอ่านไตร่ตรองดังที่ถามเรื่องท่านอาจารย์เสาร์เมื่อครู่นี้เอง ซึ่งมีใช้ทางเดินของผู้มาอบรมศึกษาหาความพ้นทุกข์ตามทางศาสดาที่พาดำเนิน เพราะเป็นความโง่เขลาอย่างน่าทุเรศเหลือจะทนฟังได้ จึงวิตกกังวลกับหมู่คณะอยู่ไม่วาย เวลาผมตายไปจะไม่มีผู้เป็นหลักฐานทางจิตใจและปฏิบัติเรื่องดำเนินสืบต่อไป กลัวจะเป็นดังที่กล่าวมานั้น จึงขอวิงวอนหมู่คณะที่มาศึกษาอบรมด้วยสะดุดใจในความมาอยู่ร่วมกันซึ่งมิใช่เป็นของเที่ยงถาวรพอจะพากันนอนใจ วันเวลาล่วงไปตัวเราแต่ละคนก็มีทางจะล่วงไปเช่นเดียวกัน ผู้ประมาทก็จะไม่มีของดีใด ๆ ติดตัวไป เวลาที่ผ่านมาไปนั้นสิ่งที่จะต้องติดตัวไปอย่างแยกไม่ออกก็คือความเหลวไหลที่เคยติดอยู่ในนิสัยสันดานเดิม ผลแห่งความประมาทก็คือความจนตรอกพอกพูนทุกสิ่งไม่มีประมาณ อยู่ที่ใด ไปที่ใดก็มีแต่มารคอยรังควานกวนใจให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ ไม่มีสถานที่และเวลาปลงวางลงได้ ทุกกาลสถานที่ของคนประมาท มีแต่ทุกข์ติดแน่นกับตัวยิ่งกว่าเงา เพราะโทษแห่งการตั้งตัวเป็นมารแก่ตัวเองโดยมิได้สำนึกว่าความประมาทเป็นตัวภัยตัวมารคอยล้างผลาญตัวเอง ส่วนผู้ไม่ประมาทยอมได้ของดีไปประดับและเชิดชูตน ผลคือความสุขกายสบายใจไปตลอดกาลสถานที่ ไม่มีภัยมีเวร ไม่มีเคราะห์เข็ญเวรภัยคอยเบียดเบียนราวี่ ทุกสิ่งที่เป็นผลก็เป็นมิ่งมงคลแก่ตนโดยตลอด ผมพยายามเต็มความสามารถ

ทุกวิถีทางในการให้อุบายสั่งสอนท่านทั้งหลาย เพื่อสร้างความเป็นมิตรแก่ตนด้วยความไม่ประมาทในหน้าที่ของนักบวชและนักปฏิบัติ เพราะทราบอยู่เสมอว่าไม่นานร่างของผมนั้นก็จะจากท่านทั้งหลายไปตามทางสมมติที่โลกให้นามกัน เวลามีชีวิตอยู่ การสั่งสอนก็ได้พยายามเลือกเฟ้นอรรถธรรมที่ควรแก่ฐานะและเพศแห่งนักบวชมาแสดงอย่างเต็มภูมิ มิได้ปิดบังซ่อนเร้นส่วนใดไว้แม้แต่น้อย ดังนั้น การเห็นหรือ

ได้ยินสิ่งไม่ดีในวงคณะมีความประมาทนอนใจ เป็นต้น จึงขัดกับความมุ่งหมายของตนที่มีแก่บรรดาศิษย์มาอย่างสนิทใจ ไม่อยากเห็น ไม่อยากได้ยิน ไม่อยากให้ท่านผู้ใดสนใจใคร่ประพฤติ เพราะขึ้นชื่อว่าความประมาทแล้ว ไม่ว่าจะประมาทในสถานใด ย่อมทำคนให้เสียได้ทุกกรณี จึงเป็นสิ่งไม่ควรสนใจใคร่คิดกับความไม่ดีขึ้น ๆ เลย ขอนิมนต์

ทุกท่านจงเห็นใจผู้ให้การอบรมสั่งสอนที่ได้ตั้งหน้าทำหน้าที่อย่างเต็มภูมิด้วยความเต็มใจและเมตตา จงพยายามฝึกทรมานตนด้วยหลักธรรมที่พร่ำสอนตลอดมา อย่าให้เป็นลักษณะของทัพพีหรือช้อนระคนอยู่กับแกง แต่ไม่รู้รสของแกงว่าเป็นอย่างไรบ้างเลย แต่ให้เป็นแบบลิ้นกับรสอาหารชนิดต่าง ๆ ที่สัมผัสกัน ซึ่งทราบรสของอาหารนั้น ๆ ทันที ผมประสงค์อยากเห็นอยากทราบใจท่านทั้งหลายกับธรรมประเภทต่าง ๆ ที่แสดงให้ฟังเสมอมาว่าเข้าถึงกันมากน้อยไปโดยลำดับที่แสดง ทั้งภาคปฏิบัติภาคพิเศษว่ามีความกลมกลืนกันไปโดยสม่ำเสมอ ไม่มีส่วนใดส่วนหนึ่งลุดด้อยถอยลงอันเป็นการขาดวรรคขาดตอนจากเหตุซึ่งจะยังผลประเภทนั้น ๆ ให้เกิดขึ้นได้ยาก เพราะเหตุคือการทำเกิดอุปสรรค ผลจึงพลอยเป็นอุปสรรคไปด้วยเพื่อความราบรื่นสม่ำเสมอแห่งผลที่พึงหวัง จึงกรุณาบำเพ็ญเหตุด้วยความสนใจ ผลไม่เป็นสิ่งพึงบังคับเหมือนเหตุ แต่จะเกิดขึ้นมาเองดังนี้

พอท่านแสดงธรรมเพื่อสงเคราะห์พระที่นำสงสารจบลง ตอนนี้อย่ารีบเรียนตามเหตุผลหลักธรรมที่ท่านแสดงในขณะนั้น เพื่อเป็นข้อคิดสำหรับชาวพุทธเรา หากไม่นำลงก็น่าจะขาดความหนักเบาแห่งธรรมที่ท่านแสดงในเวลานั้นไป ซึ่งเป็นเนื้อธรรมที่น่าเสียดายสำหรับท่านผู้หวังเกิดบุญ

ศาสนธรรมและครูบาอาจารย์ คือ หลังจากท่านแสดงจบลง มีพระอีกองค์หนึ่งกราบเรียนเรื่องอัฐิ

ท่านอาจารย์เสาร์ว่า มีพระบางพวกที่เป็นลูกศิษย์ท่านเอง จังหวัด...นำอัฐิตานมาบดให้ละเอียดผสมกับผงชนิดต่าง ๆ ที่ถือกันว่าขลัง ๆ แล้วปั้นเป็นองค์พระเล็ก ๆ จำหน่ายกันเป็นจำนวนมาก องค์ละราคาแพง ๆ ด้วย มีผู้เข้าไปบูชากันมากโดยไม่สนใจกับราคาต่างว่ว่าแพงหรือไม่แพงเลย กระผมเห็นแล้วอดสลดสังเวชใจไม่ได้ เพียงเท่านั้นเอง ท่านก็อุทานขึ้นทันทีว่า โธโฮพากันเป็นถึงขนาดนั้นเทียวหรือนี้ พระจำพวกทำลายพระศาสนา ทำลายครูอาจารย์พากันเป็นหมากัดแทะกันกระทั่งกระดูกท่านกินยิ่งกว่าหมาเสียอีก นี่คือพวกสิ้นคิดและหมดทางหากินจึงพากันกัดแทะกันกระทั่งกระดูกอาจารย์ของตน หมามันยังรู้จักเจ้าของไม่ยอมกัดแทะแต่นี้มันยิ่งกว่าหมาจึงไม่รู้จักเจ้าของ กัดแทะกินเรียบไปเลย พวกนี้พวกหมดย่างอายุถึงได้กัดแทะกระดูกครูอาจารย์ไปขายกิน

เฮ้อ พร้อมทั้งขี้วัวสายไปมารอบ ๆ บริเวณที่พระนั่งอยู่ด้วยเสียงเผ็ดร้อนว่าพวกที่มาอยู่กับผมเวลานี้พากันมาอยู่แบบพระหรือมาอยู่แบบหมากันแน่ รับผิดชอบต่อนี้ ถ้ามาอยู่แบบพระก็สนใจในธรรมและตั้งใจปฏิบัติ ถ้ามาอยู่แบบหมาดังที่เป็นมาแล้วก็ต้องรอดคอยแย่งกระดูกกันไปกัดแทะด้วยการจำหน่ายขายกระดูกผมกินดังพวกสิ้นคิดนั้น นั่นคือพวกปฏิบัติแบบหมามิใช่แบบพระ คอยแทะทั้งเป็นแทะทั้งตายไม่มีวันอิมพอลและอายุบาบับ้างเลย พวกจิตใจต่ำทรามคอยทำลายศาสนาทำลายครูอาจารย์อย่างไม่อาย มีใครบ้างที่เก่ง ๆ อยู่ที่นี้ ซึ่งคอยจะกัดแทะเนื้อหนังและกระดูกผมไปขายในเวลาเป็นและเวลาตายไป รับผิดชอบต่อจะได้เสริมชื่อเสริมนามให้สูงส่งเสียแต่ที่ผมยังไม่ตาย ว่า “คณะพ่อค้าขายกระดูกอาจารย์กิน” พระพวกนี้นอกจากทำแบบหมาคอยแทะกระดูกแล้ว ยังมีกิลบายขายครูอาจารย์กินได้หลายทางอีกด้วย ไปที่ไหนชอบอวดตัวว่าเป็นลูกศิษย์อาจารย์นั้น อาจารย์นี้ ซึ่งมีคนเคารพเลื่อมใสมาก เพื่อเป็นทางประกาศตัวและประจบหากิน พวกนี้คือพวกเชือดเนื้อเชือดหนังแทะกระดูกครูอาจารย์ขายกินชนิดไม่มีวันอิมพอล กินจนตายขายจนหมดตัว ทั้งขายกินอย่าง

ไม่อาย และขากินไปตลอดชาติและประกาศโฆษณาขายยิ่งกว่าพ่อค้าเสียอีก ไปที่ไหนประกาศขายที่นั่น ปากไม่อยู่เป็นสุขเพราะหนอนคือความทะยานอยากเข้าบ่อนไซ้ จนประชาชนพระเถระที่รักศีลธรรมรักข้อปฏิบัติ เบื่อเหือมระอาไปตาม ๆ กัน ไม่อยากเข้าหน้าคบค้าสมาคมแม้เป็นลูกศิษย์อาจารย์เดียวกันแล้ว ยังมีใครอีกบ้างที่อยู่กับผมเวลานี้ ซึ่งกำลังเรียนวิชาหมาแทะกระดูก และปฏิบัติแบบหมาคอยกัดแทะกระดูกทั้งเวลาเป็น อยู่และเวลาตายไปของผมท่านพูดย่ำแล้วย่ำเล่าจนผู้ฟังตัวขาไปตาม ๆ กัน แม้เช่นนั้นก็ยังไม่วุติเอาง่าย ๆ ยังมีเหน็บ ๆ แนม ๆ เขียดหน้าเขียดหลังเขียดใกล้เขียดไกลอยู่นั่นเอง จนผู้ฟังตั้งตัวไม่ติด กระวน กระวายอยู่ภายใน ทั้งร้อนทั้งหนาว ทั้งจะปวดหนักปวดเบา ทั้งอยากมุดลง (หน้า 264) ฟันดิน ทั้งจะเป็นลมสลบไปในขณะนั้น เพราะความกลัวและความอับอายชนิดไม่มีที่ปลงวาง รวากับตัวเองก็เป็นหมาตัวกัดแทะเก่ง ๆ ตัวหนึ่ง แม้ไม่ได้เป็นดังท่านว่า จากนั้นท่านก็บรรยายเรื่องพระที่มีจิตใจต่ำทราวมหมดรัศมีแห่งธรรมภายในใจ หมดความหวังในธรรม หมดความพากเพียรทางใจ หมดความสนใจฝึกฝนในธรรม เปลี่ยนความรู้ความเห็นจากภายในออกสู่ภายนอก เพราะจิตใจกลับกลายเป็นธรรมไปสู่ออกโดยสิ้นเชิงแล้ว อาศัยโลกามิสเป็นอารมณ์ และเรื่อนอยู่ของใจเป็นเครื่องประดับเกียรติพุดประจบประแจงหวานล่อมด้วยอุบายต่าง ๆ ให้ประชาชนที่มีนิสัยเชื่อพระมาแต่บรรพบุรุษหลงเชื่อตาม และกวาดต้อนมาเป็นบริษัทบริวารเพื่อประดับเกียรติว่า ตัวมีโวหารปฏิภาณดีฉลาดแหลมคม มีอำนาจวาสนามาก มีผู้คนเคารพนับถือมาก มีลูกศิษย์บริษัทบริวารมาก นับวันลืมหิวและพองตัวมั่วสุมจนหมดความสำนึกโดยสิ้นเชิงวันคืนกาลเวลาผ่านไปด้วยเขย่ากวนต่าง ๆ ไม่มีประมาณโดยการชักชวนผู้นั้นให้ผลิตสิ่งนั้น ชักชวนผู้นี้ให้สร้างสิ่งนี้ว่าดีมีอนิสงส์มาก ทั้งที่ตนกำลังเตรียมโคดลงนรกหลุมก่อกวนรูนวายอยู่ทุกขณะอยู่แล้ว ไม่อาจดำรงตัวให้อยู่ด้วยความสุขได้แม้ชั่วขณะหนึ่งเพราะหัวใจแตก ดีแตก และเพราะหัวใจที่เต็มไปด้วยความพอกพูนส่งเสริมกิเลสประเภทโลกามิสตลอดเวลานาที พาให้รบเร้าก่อกวน พาให้ออกเที่ยวชักชวนก่อกวนประชาชนพุทธบริษัทด้วยวิธีการต่าง ๆ มีเรียโรบ้างพาผลิตพาสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชนิดขลัง ๆ ราคาแพง ๆ บ้าง ร้อยแปดจนเรตามไม่ทันอุบายของพระจำพวกนี้ นับว่าพิสดารเกินคาด แต่ทางแห่งความสงบสุขทางใจทั้งตนและผู้อื่นนั้นไม่ยอมสนใจ แม้มาอยู่กับครูบาอาจารย์ก็มาอยู่พอเป็นปากเป็นทาง พอเป็นพิธี ว่าตนมาศึกษากับครูอาจารย์องค์สำคัญ เวลาออกไปจะได้ประกาศตนอย่างเต็มยศของนักปฏิบัติประเภทจอมโฆษณาอวดตัวว่าเก่งพอตัวแล้วจนออกรัศมีสีแสงแพรวพรราวเพราะไปอยู่เป็นลูกศิษย์ใกล้ชิดผู้โปรดท่านอาจารย์องค์สำคัญ เพิ่งออกมาจากสำนักท่านอย่างสด ๆ ร้อน ๆ ยังไม่ได้ทดลองฝีมือความ

เก่งกล้าสามารถของตนบ้างเลย เพิ่งพิตตัวมาใหม่ ๆ กำลังค้นพิน ใครอยากให้ทดลองฝีมือรีบเข้ามารับการอบรมให้สมศักดิ์ศรีของวิชาที่เพิ่งได้รับประสิทธิ์ประสาทมาใหม่ ๆ จะได้มรรคได้ผลรวดเร็วสมความปรารถนาที่กระหายมานาน ไม่แก้งอวดตัวว่าเก่ง แต่วิชาเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ดังนี้ คนเราที่เป็นลูกชาวพุทธเลือดเนื้อชาวพุทธอยู่แล้ว ไม่เชื่อพระก็จะไปเชื่อใครที่พอจะลงใจได้ ก็จำต้องเชื่อพระแต่ไปเจอเอาพระประเภทกัดแทะกระดูกเนื้อหนังครูอาจารย์และประชาชนเข้าก็พลอยลุ่มจมไปด้วยที่น้ำสงสาร

นี่แลผมวิตกเหลือเกินว่าเรื่องมันจะเป็นไปทำนองนี้แน่นอน เพราะความต่ำทราวมแห่งจิตใจของพระ

ปฏิบัติประเภทกาฝากที่คอยทำลายวงคณะและจิตใจพุทธบริษัทให้ฉิบหายล่มจมไปด้วยไม่มีประมาณ เพียงท่านอาจารย์เสาร์ท่านมรณภาพผ่านไปไม่กี่ปีเลย คณะลูกศิษย์ของท่านเองก็เป็นตัวบึงตัวหนองพากันทำลายเสียเองด้วยวิธีการต่าง ๆ ผมจึงเชื่อไม่ได้ว่าคณะลูกศิษย์ประเภทกาฝากที่มาอาศัยผมมาเป็นยุค ๆ คราว ๆ จะทำอย่างนั้นหรือยิ่งกว่านั้นไม่ได้ ส่วนพระประเภทศิษย์มีครูก็จะอยู่ลำบาก และพลอยเสียไปด้วยตามโลกวัชระ คือโลกติเตียนนินทา เพราะความเกี่ยวเนื่องกัน การกระทำด้วยความต่ำทรามทางจิตใจเช่นนี้ จะไม่มีวันรู้สึกสำนึกตัวได้เลยตลอดวันตาย จึงนำวิตกกับท่านผู้ปฏิบัติซึ่งมีอยู่จำนวนมาก จะพลอยได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วยพระจำพวกประพตติตัวเป็นมูตรเป็นคูเหตุวิวาททำให้เปราะเปื้อนและส่งกลิ่นเหม็นคลุ้งไปตาม ๆ กัน ผมเคยพูดเสมอด้วยความวิตกเป็นห่วงวงคณะ ที่ทำให้วิตกมากก็จำพวกคอยทำลายตัวเองและหมู่คณะให้เสื่อมเสียไปด้วยนั่นแล เพราะพวกนี้ไม่ใช่ผู้จะคอยรับฟังเหตุผลดีชั่วของครูอาจารย์หรือของใครด้วยความสนใจใฝ่ธรรมนักเลย แม้ขณะอยู่กับครูอาจารย์ก็ยังมี การแสดงลวดลายแห่งนิสัยของผู้จะก้าวไปเพื่อความต่ำทรามให้เห็นอย่างชัดเจนอยู่แล้ว เวลาออกไปจากครูอาจารย์แล้วจะแสดงลวดลายให้เต็มฝีมือลายมือเพียงไรนั้นไม่สงสัย อย่าเข้าใจว่าผมจะไม่ทราบ เพราะเป็นเรื่องหยาบ ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องทำความพยายามสังเกตถึงจะทราบได้ แม้ไม่พยายามก็พอทราบได้ และทราบอยู่ทุกอาการเคลื่อนไหวทั้งภายในภายนอกนั้นแล เป็นแต่ไม่พูดเท่านั้น ขณะที่อยู่กับครูอาจารย์หรือเวลาครูอาจารย์ยังมีชีวิตอยู่ก็พยายามซ่อนเล็บเก็บเขี้ยวไว้บ้างพอเป็นกิริยาให้โลกงามตาไม่ผาดโผนโชนตัวจนเกินไป แต่เวลาครูอาจารย์ตายจากไปแล้วนั้นแลเป็นโอกาสที่พระจำพวกกาฝากนี้จะแสดงลวดลายของตัวในแง่ต่าง ๆ อย่างเต็มฝีมือเพราะไม่มีที่เกรงขามพอให้เกิดความกระดากอายบ้าง

คนเราเมื่อหมดความสนใจในธรรมเสียอย่างเดียว ย่อมทำความชั่วได้ทุกอย่างโดยไม่มี ความกระดากอายอะไรทั้งสิ้น จำพวกนี้แลที่จะทำความเสียหายแก่วงคณะและพระศาสนาได้มาก โดยอาศัยผ้ากาสาหวัดสรเครื่องบริวารของพระธุดงค์กรรมฐานเป็นเครื่องมือหากินและทำลายไปในตัว ผมกลัวนักกลัวหนา เพราะเป็นประเภทที่ซึนซาและด้านทานยาคือธรรมแก่ ไม่มีจำพวกไหนแก่เท่าบรรดานักบวชที่หมดหิริโอตตปัทธรมภายในใจ ผมไม่ชมเชย ไม่ตำหนิพระที่ไม่ควรตำหนิ และผมชมเชยพระที่ปฏิบัติเป็นที่น่ายกย่องชมเชย ตำหนิพระที่น่าตำหนิ เพราะพระที่มาปฏิญาณตนว่าเป็นลูกศิษย์ของผมทั้งเก่าและใหม่มีทั้งประเภทชั่วที่น่าตำหนิ และประเภทดีที่น่าชมเชยสลับปนกันมาตามยุคตามสมัยเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ผู้ชั่วก็มี ผู้ดีก็มากท่านที่ยังมีความหวังในธรรมเป็นสมบัติอันพึงได้รับอยู่ก็ขอนิมนต์คิดให้ถึงใจบรรดาธรรมที่แสดงเหล่านี้ ผู้ที่จะสร้าง ความหวังแก่ตนต่อไปไม่ยอมเห็นโทษก็ไม่ควรอยู่ให้หนักพระศาสนาและครูอาจารย์ตลอดวงคณะ จงไปสร้างเสียคนเดียวให้เป็นที่น่าพอใจตายแล้วจะไม่ได้สร้าง และเสวยผลแห่งกรรมที่ตนรักชอบยิ่งนักนั้นแต่ผู้เดียวไม่มีใครไปแย่งชิงกวนใจ คงจะสนุกอยู่คนเดียวเพราะวิบากประเภทนี้โลกผู้ดีชยะแขยงและหวาดกลัวกันมาก ไม่มีใครหาญไปแย่งชิงแน่นอน การอบรมสั่งสอนแต่ต้นถึงปัจจุบันจนผมแก่ขนาดนี้ซึ่งไม่นานก็จะตายนับว่าสอนอย่างหมดได้หมดพุง ทั้งภายนอกภายในไม่มีอะไรเหลืออยู่พอเป็นเชื้อผสมยาได้อีกแล้ว ใครยังเห็นว่าไม่สนใจก็ควรผลัดขึ้นเอง แต่ระวังอย่าให้กลายเป็นยาพิษเผาผลาญตนและวงคณะดังที่เห็น ๆ และได้ยินอยู่เวลานี้ก็แล้วกัน ผมอนุโมทนาด้วย (หน้า 266)

พอท่านแสดงธรรมประเภททสนีบาต (ฟ้าผ่า) จบลง พระที่นั่งฟังอยู่ด้วยกันหลายองค์เวลานั้น ไม่มีองค์ใดกล้ากระดุกกระดิกกายบ้างเลย คงนั่งตัวแข็งเงียบไปตาม ๆ กัน พอเห็นอาการของพระกลัวมากและน่าสงสาร ท่านจึงเริ่มธรรมประเภทปลอบโยนขึ้นใหม่อย่างแผ่วเบา รวากับไม่ใช่องค์เดียวกันเป็นผู้แสดงว่า ที่พูดเช่นนั้น ก็เพื่อบารบปราบปรามโรคชนิดร้ายแรงเอาไว้ มิฉะนั้นก็จะลุกลามเข้ามาในวงคณะให้กลายเป็นโรคระบาดสาตกกระจายไปทั่วทุกหนทุกแห่ง คนดีก็จะได้กลายเป็นไฟเผาโลกไปตาม ๆ กัน ท่านที่มุ่งมาด้วยความสนใจใคร่ธรรมก็น่าเห็นใจ แต่การแสดงธรรมต่อโลกสมมตินั้นมิได้มีห้องเก็บเสียงและแบ่งส่วนเฉพาะบุคคลนั้น ๆ จะควรรับฟังหรือไม่ควร เมื่อแสดงออกแล้วจำต้องได้ยินทั่วกัน โดยไม่นิยมว่าใครผิดใครถูกใครดีใครชั่วประการใด แต่ข้อพิสูจน์ตัวเองในขณะที่ฟังก็มีอยู่ว่า ตนมีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนหรือยังคงที่ดั่งงามอยู่ประการใดบ้าง ย่อมเป็นเครื่องวัดความผิดถูกไปในตัว ธรรมที่ได้ยินได้ฟังก็เป็นแสงสว่างช่วยให้มองเห็นทางผิดทางถูกในการปฏิบัติทั้งปัจจุบันและอนาคตได้เป็นอย่างดี สัมกับความตั้งใจมาอบรมศึกษาหาความรู้ความฉลาดไสตน เพราะผู้สนใจในธรรมอย่างแท้จริงยังมีอยู่มาก แต่ยังไม่เข้าใจวิธีปฏิบัติก็ยังมี ถ้าไม่ได้ยินได้ฟังเพื่อเป็นแนวไว้บ้าง เห็นใครทำผิดพลาดประการใดก็ตามโดยขาดความคิดอ่านไตร่ตรองก็อาจมี ซึ่งเป็นทางเสียหายได้โดยไม่ตั้งใจว่าจะทำผิด ยิ่งไปเจอเอาจำพวกปลาดูดลามใหญ่ดั่งที่กล่าวมาด้วยแล้ว ก็จะถูกกลืนเอาอย่างง่าย ๆ และน่าเสียดายเนื่องจากการศึกษาน้อยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หลังจากนั้นท่านก็พูดธรรมดาราวิกกับไม่มีอะไรเกิดขึ้น พระทั้งหลายจึงพอมิลมหายใจคืนมาบ้างไม่เหมือนถูกขังดัดสันดานในตุ่มที่ปิดฝาไว้อย่างมิด ไม่มีลมพวยหายใจ และถูกเผาด้วยตปธรรมเมื่อครู่ก่อนนั้น

พอได้เวลา ต่างกราบท่านลงมาและต่างองค์ต่างแสดงความยิ้มแย้มต่อกันตามประสาของนักโทษที่ถูกปล่อยตัวและแอบสนทนากันที่สภานู (ที่ลับหลัง) ตามเคย บางองค์ท่านจะไม่ให้อยู่บ้าง ปล่อยโพล่งออกมาทันทีว่า ท่านอุตริไปพูดขึ้นทำไม คำอื่นเรื่องอื่นที่ควรพูดกว่านั้นไม่มีบ้างหรือ เห็นไหมละ เป็นอย่างไรบ้าง มีผู้สลับบ้างหรือเปล่าเมื่อคืนนี้ โดนจัง ๆ เข้าแบบนั้น ทำไมไม่ถามลามาผู้เคยแปลเขาบ้างละ (ท่านที่เคยรู้นิสัยท่าน) อวดดี เมื่อเจอของดีเข้าแล้วเซ็ดบ้างใหม่ ถ้ายังไม่พอวันหลังหาเรื่องไปเรียนท่านใหม่ เลือกว่าที่จัง ๆ กว่าวันนี้นะ ผมจะไม่ขึ้นแน่วันหลัง ปล่อยให้คนดีคนเก่งรับตะบองใหญ่คนเดียว ก็ผมไม่นึกว่าท่านจะใช้ไม้ตายแบบนี้เนี่ยนาจึงได้เรียนแบบชื่อ ๆ เซ่อ ๆ อย่างนี้ องค์ที่ถูกคุมให้เหตุผล ใครว่าท่านดุด่า ผู้นั้นก็ไม่เห็นความผิดของตนละชิณะผมยังอยากให้ท่านลงหนักยิ่งกว่านี้อีก วันนี้จิตผมหมอบราบเลยราวกับคนตายแล้วสมน้ำหน้าจิตตัวคะนองวิ่งรอบโลกเหลือเกินวันนี้ ผมภาวนาคนเดียวจิตมันดีออกกระโดดโลดเต้นไม่ยอมสงบเอาเลยเหมือนจับถึงทั้งฝูงเข้ากรงนั่นแล แต่วันนี้พอโดนธรรมท่านหนัก ๆ เข้า จิตไม่มีทางออกเพราะถูกท่านตีต้อนด้วยธรรมเลยหมอบสงบลงได้อย่างง่ายดาย แฮมดีจริงวันนี้ ผมขออนุโมทนาด้วยท่านที่หาญอาราธนาท่านแบบนี้ วันหลังจะมีใครได้เรื่องแปลก ๆ และเผ็ด ๆ ร้อน ๆ ไปเล่าถวายท่านอีกเมื่อถึง (จิต) ผมจะได้สงบสุขบ้าง ขณะท่านสับเขกอย่างแรง วันนี้ดีเหลือเกิน นับแต่ฟังเทศน์ท่านมากก็มีวันนี้เป็นวันสำคัญสำหรับผม อีกองค์หนึ่งพูดขึ้นด้วยความพอใจ

บรรดาพระที่นั่งฟังอยู่บนกุฎีท่าน ทั้งที่แตกตื่นกันมาแอบฟังอยู่ตามข้าง ๆ และได้ถุณกุฎีท่านเป็น

จำนวนมาก ความรู้สึกไม่เหมือนกันเลย หลายองค์ก็กลัวท่านจนแทบล้มหายใจ หลายองค์ที่ชอบฟังเทศน์ชนิดเผ็ดร้อน เมื่อฟังแล้วจิตใจได้รับความสงบอย่างแน่วแน่ในขณะนั้นหลายองค์ แต่โดยมากเพิ่งมาอยู่กับท่านใหม่ ๆ ทั้งกลัวทั้งอายอยากมุดดินลงในขณะนั้น จิตร้อนเป็นไฟไม่มีความสุขเลย ทั้งที่ไม่มีความผิดที่เคยทำมา พอประสานกับธรรมท่านบ้างเลย เฉพาะผู้เขียนความรู้สึกเป็นไปได้อีกแปดยิ่งกว่าบ้ามารวมกันอยู่ในหัวใจ สิ่งທີ່ถึงใจและฝังใจมากจนไม่มีวันลืม ก็คือตอนท่านว่าพากันมาเรียนและปฏิบัติแบบหมาหรือแบบไหนกันแน่นั้นแล ความจริงก็เพราะตนไม่อยากเป็นหมานั่นเอง ทั้งที่ตัวเองขโมยเป็นหมาไปแล้วด้วยความไม่รอบคอบ แต่ยังไม่ทราบว่าได้กลายเป็นหมาไปแล้วอย่างสมบูรณ์แต่ครั้งแรกที่ท่านเทศน์เรื่องหมากัดแทะกระดูก โดยนึกอวดตัวอยู่ภายในว่า ตนมิได้มาปฏิบัติเพื่อเป็นหมา แต่ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอย่างสมบูรณ์แบบต่างหาก และไม่ได้มาปฏิบัติเพื่อแย่งอัฐิท่านแต่อย่างใด ปฏิบัติเพื่อธรรมคือมรรคผลนิพพานต่างหาก นับแต่วันที่ท่านได้กลายเป็นหมาอย่างเสียไม่มีใครทราบ แม้ตนเองก็ไม่ทราบว่าได้เป็นหมาลับ ๆ อย่างสมบูรณ์ นับแต่ครั้งแรกฟังท่านแล้ว เป็นความมั่นใจและปักใจตัวเองว่าเรามีไซ้มาอยู่และปฏิบัติกับท่านแบบหมาหน้าินา ต้องขออภัย

ผู้อ่านมาก ๆ ที่เรียนตามความโง่งจนเกินไป น่าจะไม่มีอะไรเลยเป็นความดิงามสำหรับผู้เขียนจึงได้นำความโง่งมาประกาศ กรุณาเผินใจอ่านด้วยความสงสาร เพราะมืออย่างนี้จริง ๆ

ดังนั้น เวลาท่านมรณภาพและถวายเพลิงเสร็จ จนถึงวันแจกอัฐิและบริหารท่านไว้เป็นที่ระลึกบูชา จึงรีบโดดเข้าป่าเข้าเขาไปเสีย ด้วยความคิดเห็นที่เข้าใจว่าตนฉลาด ถ้าขึ้นอยู่ที่นั่นต่อไปจนถึงวันแจก จะต้องได้รับแจกบริหารชิ้นต่าง ๆ และอัฐิท่านแน่นอน แล้วก็จะไม่พินความเป็นหมาดังที่ท่านว่า สุดท้ายหมาตัวฉลาดเกินโลกก็เผ่นเข้าป่าเข้าเขาจริง ๆ ไม่ยอมอยู่เพื่อรับแจกสิ่งใดของท่านทั้งสิ้น นี่แหละคือความโง่งของคนที่เข้าใจว่าตนฉลาด ขนาดเป็นหมาไปแล้วเพราะความคิดโง่งนั้นยังเข้าใจว่าตนเป็นพระอยู่อย่างเย็นใจ และยังกลัวว่าตนจะเป็นหมาอยู่รำไป น่าสลดสังเวชใจในความโง่งแบบอัจฉริยต์อนนี้ธรรมเทศนาของท่านกันชนี่แล ที่ทำให้ผู้เขียนเป็นหมาไปได้อย่างแนบเนียนโดยไม่สำนึกตัวแม้แต่นิด ยังขึ้นอวดตึกกลัวว่าตนจะเป็นหมาอยู่ได้

จนท่านมรณภาพผ่านร่วมปีจึงมาระลึกโทษได้ว่า ได้คิดผิดอย่างถนัดเกินกว่าจะได้รับอภัยโทษโปรดปรานจากท่าน สาเหตุที่ระลึกโทษได้ไม่สายจนเกินไปนักถึงกับยมบาลคัดออกจากบัญชี “ประเภทนรกแตก” ก็เพราะ ความหวนระลึกถึงพระคุณท่านในแง่ต่าง ๆ แล้วเล่าตลอดเวลาประจำอิริยาบถเรื่อยมา จึงมาสะดุดใจจนสะดุ้งว่า ไฉนพุทธบริษัทที่เคารพพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ แม้พระพุทธรูปปฏิมากรรม พระบริหารและสถานที่เคยประทับ พระธรรมที่จารึกลงคัมภีร์ใบลานและวัตถุต่าง ๆ ตลอดพระสงฆ์ที่เป็นรูปแทนองค์และชื่อเสียงเรียงนามของความเป็นปฏิปทาตลอดการกำจัดกิเลสของท่าน ยังเป็นความเคารพอันดิงามและเป็นเนติแบบฉบับอันยอดเยี่ยมเพื่อพวกเราชาวพุทธสุดท้ายภายหลังได้ยึดเป็นคติอันดีหาที่ตำหนิ

มิได้ตลอดมา เหตุไฉนเราจะรับบริหารและอัฐิท่านอาจารย์มั่นซึ่งเป็นอาจารย์ที่เราเคารพรักสุด

หัวใจจนสามารถยอมสละทุกสิ่งทุกอย่างแทนท่านได้โดยไม่อาลัยเสียตาย ไว้สักการบูชาเทิดทูนแทนองค์ท่าน เหมือนบรรดาศิษย์ทั้งหลายทำกัน ทำไม่กลัวเป็นหมา ให้อ้อ มิใช่เรากลายเป็นหมาในร่างของพระผู้รอดดีไปแล้ว เพราะความโง่เขลาทำลายแต่ขณะแรกพึ่งเทศน์ท่านวันนั้นแล้วละหรือ แล้วกัน ตัวดี ตัวฉลาดแหลมหลัก แต่ไม่รู้จักรั้วอะไรให้เป็นหมาหรือเป็นพระเป็นคน เธอตัวฉลาดมาโดนตำแหน่งหมาเข้าเสียแล้ว เป็นเพียงไม่มีหางเหมือนหมาทั่วไปเท่านั้นเอง น่าสลดสังเวชตอนที่ไม่มีอะไรให้อภัยได้เพราะสายไปเสียแล้ว ท่านอาจารย์มั่นผู้เคยเมตตาแล้วเราจะไปหมาต่อหน้าท่านก็นิพพานไปเสียแล้ว เพราะท่านสอนแล้วไม่ยอมรับ แต่กลับเห็นผิดคิดแหวกไปเป็นหมา ทั้งที่ท่านตวาดห้ามไว้ไม่ยอมฟัง ตายจริง คราวนี้ อนิจจา วต สงฺขารา สังขาร ช่างหลอกพระให้เป็นหมาได้ต่อหน้าต่อตา อุปาทยธมฺมิโน ขณะนี้เรากำลังเกิดเป็นหมาในร่างพระ อุปปชฺฌิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เกิดเป็นหมาแล้วจะดับความเป็นหมาของตนด้วยอุบายวิธีใดเล่า รับผิดชอบทางดับอย่างอนใจ รวากับตนเป็นพระทั้งที่กำลังเป็นหมาอยู่ขณะนี้ เตสฺ วุปรโม สุขโฆ การระงับดับความคิดทั้งปวงที่พาให้เป็นหมา เสียได้ หมาในตัวเราก็ระงับไป ใจเป็นสุขหมดเรื่องไปเอง

พอระลึกโทษได้ก็กราบขอขมาโทษท่านอย่างถึงใจ แล้วรีบไปขออัฐิท่านที่เชิญไว้สักการบูชาเป็นส่วนรวม ในหน้าเทศกาล จนกว่าพระอุโบสถจะสร้างเสร็จแล้วเชิญท่านไปบรรจุไว้ได้ฐานพระประธานในพระอุโบสถ วัดสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร กับท่านพระครูอุทุมมธรรมคุณ (พระอาจารย์มหาทองสุก สุจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดสุทธาวาส ท่านเองก็อนุเคราะห์ด้วยความเต็มใจและเมตตาพระที่แสนโง่ แม้ได้อัฐิท่านมาอย่างสมใจแล้วก็ทำให้มีอะไร ๆ สะกิดใจอยู่เสมอมา รวากับวิบากแห่งหมานั้นยังติดตัวแก้ไม่ตก เฉพาะอัฐิเวลาได้มาแล้วก็คอยวันคอยคืนอยากให้อัฐิของท่านกลายเป็นพระธาตุ ในขณะที่เดียวกันก็มีอะไรสะกิดใจอยู่เสมอมาว่า อัฐิท่านไม่มีวันกลายเป็นพระธาตุ ถ้ายังอยู่ในกรรมสิทธิ์ของเราที่เคยประมาทท่านด้วยความคิดโง่ ของตน ถ้าท่านจากเราไปมีทางกลายเป็นพระธาตุได้อย่างไม่มีปัญหา เป็นที่น่าประหลาดและอัศจรรย์เกินคาด พอแจกให้ท่านผู้อื่นไปสักการบูชา อัฐิท่านได้กลายเป็นพระธาตุไปอย่างรวดเร็ว ผิดธรรมดาที่อยู่กับคนบาปหนาปัญญาทำลายตนอย่างมากมายจนไม่น่าเชื่อ แต่เรื่องก็เป็นอย่างนั้นจริง ๆ กรรมตอนนี้นี้ยังไม่หมดสิ้นไปง่าย ๆ แม้ท่านมาอยู่กับเราก็คอยแต่จะพลาดจากไปทั้งที่เคารพรักท่านมากมายสุดหัวใจจนกลายเป็นสภาพเดิมคืออยู่แต่เปล่ารวากับหมาตัวเดิมแล้วเหมาะแก่กับภูมิของตนโดยแท้ ทุกวันนี้เมื่อพยายามเสาะแสวงอัฐิหรือพระธาตุท่านจนหมดหวังไม่มีทางได้ท่านมาสักการบูชาแล้ว เลยทำให้อยู่เฉยได้เหมือนคนสบายหมดหวัง ทั้งที่ใจก็ยังกระวนกระวายอยากได้ท่านอยู่นั่นเอง จึงได้เตือนตนว่า คราวนี้เชื่อหรือยัง กรรมที่เห็นกับตาตัวเองอย่างประจักษ์ไม่จำเป็นต้องถามใครอีกแล้ว อันเป็นคำสอนแกมประชดเพื่อได้สติบ้าง ต่อไปจะได้คิดหลายแง่หลายกระทรวงไม่อวดดีอวดเก่งด้วยความคิดเพียงหน้าเดียว ไม่ทบทวนซ้ำซากให้ได้หลายสันพันคนมาใช้ อันเป็นอุบายของท่านผู้ฉลาดที่เคยปฏิบัติกันมา

นับแต่บัดนั้นมา แม้จะยอมเห็นโทษของตนเพียงไร แต่เรื่องอัฐิท่านกับเราคงยังมีอะไรกันอยู่ภายในใจนั่นเอง ไม่ยอมลบเลือนและหายไปเหมือนสิ่งดีชั่วธรรมดาทั้งหลาย ที่ท่านว่ามโนกรรมนั้น แต่ก่อนก็เชื่อว่ามีผลเช่นเดียวกับกรรมอื่น ๆ ที่ทำด้วยทวารทั้งหลาย แต่ไม่สะดุดใจมากเหมือนคราวนี้ พออัฐิท่านอาจารย์มั่น

ประจักษ์กับตัวแล้วทำให้หายสงสัยในกรรมต่าง ๆ โดยสิ้นเชิงว่า กรรมให้ผลนั้นให้ผลอย่างไรนั้นผู้ทำกรรมที่ไม่หลงลืมในกรรมที่ทำของตน ย่อมทราบด้วยตัวเอง นอกจากไม่กล้าพูดให้ผู้อื่นฟังเท่านั้น ที่ท่านอาจารย์มั่นเทศน์วันนั้นก็เต็มไปด้วยเจตนาเมตตาสงเคราะห์อย่างหาที่เปรียบมิได้ ท่านช่วยปิดกั้นทางไหลมาแห่งความลามกทั้งหลาย กลัวจะไหลบ่ามาแปดเปื้อนของที่ยังดีใช้การได้ให้เสียไปด้วย ท่านช่วยปิดกั้นอย่างเต็มกำลังความสามารถ เพราะการนำอริยธรรมของครูอาจารย์ไปจำหน่ายขายกินเป็นความลามกโสมมอย่างยิ่งสำหรับพระกรรมฐานที่เคยได้รับอบรมมาด้วยดี พอทราบบุญบาปได้เท่าที่ควรแล้วไม่น่าจะทำอย่างนั้น ท่านจึงเทียบการกระทำนั้นเหมือนการกระทำของสุนัข เพราะเป็นการกัดการแทะแบบสัตว์ที่ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ อันเป็นภูมิและขนบธรรมเนียมของมนุษย์ปฏิบัติกันมา เมื่อเราไม่ทำแบบกัดแบบแทะเหมือนหมาก็จะเป็นหมาไปไม่ได้เอง เฉพาะคนไม่พอดีจึงกลับคิดเลยเถิดไปตามนิสัย โดยกลัวการนำอริยธรรมไปเคาะพญาจะไม่พ้นความเป็นหมา

สุดท้ายก็เป็นหมาเพราะความโง่ของตนจนได้ ท่านผู้อ่านผู้ฟังทั้งหลายกรุณาอย่ายึดความคิดความเห็นหน้าเดียวไปเป็นทางดำเนิน จะกลายเป็นผู้ไม่รอบคอบและผิดพลาดไปอีกหลายคน ความคิดที่ได้รับการทดลองใคร่อยู้อย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้ว ย่อมเป็นความคิดที่ควรแก่การงาน

ทั้งหลาย ทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่ค่อยมีผิดพลาด แม้การปฏิบัติต่อตัวเอง โดยเฉพาะเพื่อความเจริญรุ่งเรือง ก็ควรสนใจความคิดประเภทนี้ จะไม่ผิดพลาดและเสียใจในภายหลัง ผู้นับถือพุทธศาสนาจึงควรมีความรอบคอบด้วยเหตุผลในการปฏิบัติศาสนา งานทางโลกและทางธรรมจะไม่ผิดพลาดจากความมุ่งหมาย เพราะหลักพุทธศาสนามีเหตุกำกับอยู่ด้วยทุกระยะทุกระวรรทุกตอนบรรดาธรรมในวงศาสนาที่ประกาศสอนไว้ การที่นับถือพุทธศาสนาอันเป็น

ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวกัน แต่มีการปฏิบัติเป็นไปในรูปลักษณะต่างกันโดยแอบอิงศาสนาเป็นที่รองรับความถูกต้องจนบางแขนงลงกันไม่ได้ ทั้งนี้ก็น่าคิดอยู่บ้างสำหรับชาวพุทธ

ผู้ตระหนักในเหตุตามหลักธรรม เพื่อการกระทำจะไม่เป็นลุ่ม ๆ ดอน ๆ จะกลมกลืนกับหลัก

ศาสนธรรมอันเป็นองค์ของศาสดาแท้ทั้งเหตุและผลจะไม่ขัดแย้งกัน ดังที่มักมีอยู่เสมอในวง

พุทธบริษัทอันเดียวกัน หากใช้ความใคร่ครวญตามส่วนใหญ่ส่วนย่อยของศาสนาบ้าง แม้จะ

ผิดแผกแตกต่างกันบ้างตามแขนงต่าง ๆ แห่งธรรมและจริยนิสัย ก็คงไม่มากมายจนน่ารำคาญนักดังที่ปรากฏอยู่ซึ่งแทบพูดได้ว่าเป็นยาประจำบ้านแห่งสงครามคามชาวพุทธที่สาดน้ำสงกรานต์ใส่กันโดยไม่เลือกกาลสถานที่ควรหรือไม่ประการใด แม้เจตนาจะบริสุทธิ์ต่อศาสนาด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ก็พอทราบความบกพร่องของชาวพุทธเราที่ต่างปฏิบัติไปตามความคิดเห็นมากกว่าความหนักแน่นในหลักธรรมอันเป็นเข็มทิศทางดำเนิน

การขบขันของพระอริยสงฆ์ธรรมฐาน

ที่เขียนผ่านมาได้กล่าวถึงบาตรพระกรรมฐาน ซึ่งถือเป็นบริวารจำเป็นทั้งยามปกติและเวลาออกเที่ยววิเวกเพื่อบำเพ็ญสมณธรรม ยามปกติถ้ายังฉันอยู่ ท่านจำเป็นต้องออกบิณฑบาตเป็นกิจวัตรทุกวัน และฉันในบาตรเป็นประจำ เวลาออกเที่ยวกรรมฐานก็อาศัยบาตรเป็นภาชนะสำหรับใส่บริวารต่าง ๆ เช่นเดียวกับฆราวาสถือกระเป่าเป็นเพื่อนเดินทาง การฉันจังหันของพระกรรมฐาน ท่านฉันสำรวมดังกล่าวแล้วเวลาไปบิณฑบาตกลับมาถึงที่พักหรือวัดแล้ว ก่อนฉัน ถ้ามีหลายองค์ด้วยกัน เช่น อยู่ในสำนักหรือออกเที่ยวด้วยกันหลายองค์ในบางครั้ง ที่ท่านเคยปฏิบัติมาเมื่อได้อาหารมากน้อยจากบิณฑบาต ต่างนำอาหารต่าง ๆ ออกจากบาตรมาแก้รวมกัน แล้วแจกจ่ายใส่บาตรให้ทั่วถึงกัน เสร็จแล้วถ้ามีญาติโยมตามออกมาแม้แต่คนหนึ่งขึ้นไป ท่านอนุโมทนา ยถา สัพพีฯ ก่อนแล้วค่อยลงมือฉัน แต่โดยมากมักทำอนุโมทนาอยู่ในบ้านเสร็จแล้วค่อยออกมา โดยญาติโยมทำร้านเล็ก ๆ ไว้ในบ้านแห่งหนึ่งหรือสองแห่งเพื่อท่านนั่งอนุโมทนาเสร็จแล้วค่อยออกมา ญาติโยมจึงไม่ค่อยตามมา มีอะไรเขาก็เตรียมใส่บาตรให้พร้อมเสร็จ เมื่อจัดอาหารใส่ในบาตรเสร็จแล้ว ท่านเริ่มทำความสงบอารมณ์พิจารณาปัจจุเวกขณะ ปฏิสังขยา โยนิโธ ฯลฯ ในอาหารชนิดต่าง ๆ ที่รวมในบาตร โดยทาง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา บ้าง ทางปฏิถัมภ์สัญญาบ้าง ทางธาตุบ้าง ตามแต่ความถนัดของแต่ละท่านจะพิจารณาแยกคายในทางใดอย่างน้อยประมาณหนึ่งนาที่ขึ้นไป แล้วค่อยเริ่มลงมือฉันด้วยทำสำรวมและมีสติประจำตัวในการขบฉัน ไม่พูดสนทนาเรื่องใด ๆ ในเวลานั้น นอกจากความจำเป็นจะต้องพูด ก็ทำความรู้สึกตัวไว้แล้วค่อยพูดตามความจำเป็น แล้วหยุดก่อนจะพูดก็รอให้อาหารหมดใน मुखทวารก่อน ค่อยพูดออกมาอย่างซัดถ้อยซัดคำ ไม่ให้มีเสียงรัวเรี่ย อันเป็นการผิดมรรยาทของการพูดในเวลานั้น ขณะพูดก็ตั้งใจทำหน้าที่ในการพูดจนจบก่อนแล้วค่อยลงมือฉันต่อไปด้วยทำสำรวมตามปกติ มีสติระงับการบดเคี้ยวอาหารไปทุกระยะ ไม่ให้มีเสียงดัง

กรอบแถมมูมมามซึ่งเสียมารยาทในการฉัน และเป็นลักษณะของความเผอเรอและตะกละตะกลาม ตามองลงในบาตรทำความสำคัญอยู่ในบาตรด้วยความมีสติ ไม่เหม่อมองสิ่งนั้นสิ่งนี้ ในเวลาฉันอันเป็นลักษณะของความลึ้มตัวขาดสติ ขณะฉันก็พิจารณาไปด้วยตามความถนัดในแง่แห่งธรรม โดยถืออาหารที่กำลังฉันเป็นอารมณ์บ้าง ถือธรรมที่เคยพิจารณาประจำนิสัยเป็นอารมณ์บ้าง แต่โดยมากท่านมักพิจารณาอาหารที่กำลังฉันมากกว่าธรรมอื่น ๆ ในเวลานั้น การฉันในทำสำรวมด้วยความมีสติพิจารณาด้วยปัญญา มักเกิดอุปายแปลก ๆ ขึ้นมาในเวลาฉันเสมอ บางครั้งถึงกับเกิดความสลดใจขึ้นมาในเวลาฉันก็มี จนต้องหยุดฉันไปพักหนึ่งหรือหยุดเลยก็มีเพราะรสแห่งธรรมที่เกิดขึ้นในเวลานั้น มีความสำคัญเกินกว่าที่จะมัวเพลินในรสแห่งอาหารที่กำลังฉันอยู่มากมาย การหยิบอาหารใส่ मुखทวารก็มีสติประจำไปทุกระยะเช่นเดียวกับการทำความเพียรในทำอื่น ๆ เพราะการขบฉันก็เป็นกิจวัตรของพระข้อหนึ่ง ไม่ด้อยกว่ากิจวัตรอื่น ๆ อันเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสภายในได้เสมอ ถ้าไม่ประมาทเพลิดเพลินไปกับรสอาหารเสียจนลึ้มตัว การขบฉันจะกลายเป็นเรื่องโลก ๆ ไป ไม่เป็นกิจวัตรประจำองค์พระผู้หวังเห็นภัยในทุกสิ่งที่อยู่ในความสามารถอาจรู้เห็นในสถานที่และอิริยาบถทั้งปวง ดังนั้น การขบฉัน ครูอาจารย์ทั้งหลายมีท่านอาจารย์มั่น เป็นต้น จึงถือเป็นกิจสำคัญเสมอมา ขณะฉันจะมีพระอยู่ร่วมกันจำนวนมากเพียงไรก็ตาม ย่อมเป็นเหมือนไม่มีพระอยู่ในที่นั้นเลย เพราะมิได้พูดคุยกัน ต่างองค์ต่างทำหน้าที่ของตัวด้วยความสงบสำรวม เนื่องจากท่านถือการฉันเป็นกิจวัตรที่ควร

สนใจอันเป็นธรรมเช่นเดียวกับกิจวัตรทั้งหลาย

ประเพณีของพระกรรมฐานเคารพในครูอาจารย์และเคารพในกันและกัน

ประเพณีของพระกรรมฐานมีความเคารพในหัวหน้ามาก ถ้าหัวหน้ายังไม่ลงมือฉันท่านก็ยังคงต้องรอจนกว่าหัวหน้าลงมือฉันไปบ้างแล้ว พระอันดับจึงจะลงมือฉันกันต่อไปถ้าครูอาจารย์ผู้ใหญ่ไม่อยู่ที่เคารพองค์ที่รองลงมา โดยมากสำนักกรรมฐานท่านปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยมาจนทุกวันนี้ ยังไม่ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงแต่ต่อไปข้างหน้าก็น่าสงสัยเพราะโลกมีการเปลี่ยนแปลงและนับวันเจริญ พระกรรมฐานอาจเปลี่ยนแปลงและเจริญรอยไปตามโลกก็เป็นได้ เพราะคำว่า “ความเจริญ” ใคร ๆ ก็ต้องการ พระเถรก็เป็นคนมีหัวใจเช่นเดียวกับโลก จะไม่ให้ต้องการ

ความเจริญกับเขาก็น่าพิศวงสงสัย สำหรับท่านที่แก่ชรามากและพอเป็นรัตตัญญูในทางโลกและทางธรรมมาพอสมควรแล้ว อะไรจะเจริญหรือเสื่อม ท่านคงไม่มีความสามารถทำอะไรกับเขาได้ คงเป็นขีรวัวเฝ้าวัวอยู่เพียงรอลมหายใจถึงวันอรุณแห่งจันทร์ไปเป็นวัน ๆ เท่านั้นเอง

ผู้เขียนนี้ก็ไปอีกแห่งหนึ่งได้แต่เขียนไปแบบหลงตาโดยไม่สำนึกว่าท่านผู้ใดจะสนใจหรือไม่เพียงไร มีแต่เขียนรำไปแบบหลับหูหลับตาอย่างนั้นเอง กรุณาอย่าถือสา ตอนใดประโยคใดไม่เป็นสาระพอจะสละเวลาอ่านได้กรุณาผ่านไป สงวนเวลาไว้ทำประโยชน์อย่างอื่นที่มีคุณค่าสาระกว่า

ก็นับว่าเป็นผู้รู้จักคุณค่าของเวลา

เฉพาะท่านอาจารย์มั่น ก่อนฉันท่านพิจารณาอยู่นาน ราวกับทำภาวนานั้นแลบางวันตอนเย็น ๆ หรือกลางคืน โอกาสดี ท่านยังเมตตาเล่าเรื่องการพิจารณาปัจจุขณะในเวลาฉันให้พวกเราฟังว่าธรรมมักปรากฏขึ้นในเวลาฉันเสมอบางครั้งเกิดอุปายต่าง ๆ ขึ้นมา

ทำให้ติดตามคิดอยู่หลายวันก็มี บางครั้งเกิดความปฏิกุลเบื่อหน่ายขึ้นมาจากอาหารในบาตรถึงกับจิตเกิดความเบื่อหน่ายในอาหารจะไม่ยอมฉันก็มี ตอนนั้นเป็นสมัยที่ท่านกำลังปฏิบัติอย่างเข้มงวดกดขันเอาจริงเอาจัง เมื่อเกิดความรู้ที่กระเทือนธรรมขึ้นมาต้องใช้อุปายปราบปรามแก้ไขกิเลสประเภทเบื่อดัวเอง (อาหาร) กันอย่างหนักหน่วงจึงยอมรับและลงสู่สภาพความจริง คือสายกลางได้ มิฉะนั้นจิตจะไม่ยอมฉันเอาเลย โดยเห็นอาหารในบาตรเป็น...อะไรไปหมด การบังคับให้ฉันในเวลานั้นจึงเป็นเหมือนคนที่ถูกบังคับให้เข้าไปชมความสวยงามของคนตายในป่าช้าฉันนั้น ต้องพิจารณาแก้ไขกิเลสประเภทบังเงาซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนอย่างเอาจริง เช่นเดียวกับพิจารณาความงามให้เป็นของปฏิกุลนั่นเอง จิตจึงลงสู่สภาพเดิมได้ และฉันได้อย่างธรรมดาต่อไป จากนั้นต้องใช้อุปายหลายด้านประสานกันไป คือ ทั้งให้รู้ ทั้งให้รอบตัว ทั้งให้กลัว ทั้งให้กลัวสลับสับปนกันไป แต่ที่จิตแสดงความรู้ในลักษณะนั้นขึ้นมาก็ต้ออย่างหนึ่ง ทำให้สติปัญญาความแยกคายพลิกแพลงใช้ได้หลายสิ่งหลายคมทันกับกลมารยาของกิเลสตัวแสนปลิ้นปล้อน

หลอกวงได้ดี ยิ่งจิตมีนิสัยผาดโผนโลดเต้นด้วยแล้ว จะพิจารณาไปธรรมดาไม่ได้ต้องไปเจอเอากิเลสประเภท สวมรอยเข้าจนได้ ฉะนั้น จึงกล้าพูดอยู่เสมอว่าสติปัญญาเป็นอาวุธสำคัญในวงการพิจารณาธรรมทั้งหลาย ทั้ง หยาบ ละเอียด มีสติปัญญาเป็นเครื่องมืออย่างเอกไม่ยอมแพ้อะไรเอาง่าย ๆ ดังเราพิจารณาอาหารในบาตรให้เป็นของปฏิภูลเพื่อตัดความพะวงหลงรส ให้ปรากฏสักว่าธาตุหรือธรรมเพียงอาศัยกันไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่เวลาปรากฏขึ้นมาในจิตขณะพิจารณา เลยกลับเป็นของน่าเบื่อหน่าย จนเกิดความขะแยงถึงกับจะฝืนฉันทไปไม่ได้ รวากับสิ่งนั้น ๆ ไม่เคยเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตเพื่อแผ่ธรรมมิใช่ขมขื่นมาที่ท่านพาดำเนิน

ท่านว่าความเบื่อชนิดนี้แล ที่ทำให้พระบางองค์ในครั้งพุทธกาลเบื่อตัวเอง ถึงกับจ้ำงเขามาฆ่าตัวให้ตายซึ่งเป็นการเบื่อผิดทาง และเป็นความเบื่อชนิดที่ทำให้เกิดความ

คับแคบตีบตันขึ้นภายใน ไม่ปลอดโปร่งโล่งใจซึ่งเป็นการสร้างกิเลสขึ้นมาอย่างลึกลับโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวและเชื่อตามอย่างสนิทใจ ผมมาจับมารยาของกิเลสตัวนี้ได้ก็ตอนเบื่ออาหารครั้งนั้นเอง แต่สติปัญญาเราทันกลมารยาของมันเสียก่อนที่มันจะได้ทำและลูกกลมกว้างขวางออกไป เบื่ออวัยวะและชีวิตจิตใจ พอพิจารณารู้เท่าทันความเบื่อชนิดนั้นก็สงบตัวลงไป เกิดความเห็นจริงชนิดหนึ่งขึ้นมาแทนที่จึงได้ยึดธรรมนั้นเป็นหลักและยึดความเบื่อนี้เป็นบทเรียนได้ตลอดมา ไม่ว่าจะพิจารณาภายในหรือภายนอก กว้าง แคบ หยาบ ละเอียดเพียงไร ต้องมีทั้งไม่เป็นไม่ตาย ทั้งไม่รับไม่ต่อย คือ พิจารณาทบทวนก้าวหน้าถอยหลังเพื่อความละเอียดรอบคอบในงานของตน แต่บัดนี้เป็นต้นมา ไม่เคยปล่อยตัวด้วยการพิจารณาไปธรรมดา ๆ เลย ความรู้ประหลาดครั้งนั้นจึงเป็นหินสลบสติปัญญาได้เป็นอย่างดี ทำให้ไม่นอนใจกับอะไรอย่างตายใจ นอกจากได้พิจารณาทบทวนด้วยสติปัญญาชนิดนี้จนเป็นที่พอใจหาที่แย้งตัวเองไม่ได้แล้วเท่านั้น ผลจึงเป็นความตายใจอย่างสนิทได้ในธรรมทุกชั้น จึงกล้าพูดได้อย่างเต็มปาก แน่ใจได้อย่างภาคภูมิใจว่า คนเราหาอะไรก็ได้สิ่งนั้น คือ หาความโง่ก็ได้แต่ความโง่ หาความฉลาดก็ได้ความฉลาด หาความโลภก็ได้แต่ความโลภ หาความโกรธก็ได้แต่ความโกรธเต็มหัวใจ หาซู้ก็ได้ซู้ หาดีก็ได้ดี หรือหาบาปก็ได้แต่บาป หาบุญก็ได้แต่บุญ หานรกก็ได้แต่นรกความแผดเผาตัวเอง หาสวรรค์ก็ได้สวรรค์ แม้หาหนีพพานก็พ้นความพยายามแสวงหาไปไม่ได้ ไม่ผิดจากต้นเหตุคือการหาการทำ เพราะมีผู้เคยหาผู้เคยเจอจากเหตุแห่งการหาการกระทำนั้น ๆ มาแล้วก่อนพวกเราเป็นเวลานานแสนนาน นับตั้งแต่แผ่นดินเป็นสัตว์เป็นมนุษย์สมมติบัญญัติมา จะมามัวเมาหมัดปฏิสระชั่วสุขทุกข์อันเป็นการปิดทางเดินของตัวให้โง่และเสียเวลาไปเปล่าทำไมกัน ถ้าว่ามนุษย์เป็นผู้ฉลาดกว่าสัตว์จริงดังคำเสกสรรตัวเองคำนั้นก็ไร้ความหมายอย่างเต็มตัว เกิดมาตายเปล่า ๆ เพราะความโง่เง่าฆ่าตัวรวากับขุขี้ไม้ไผ่นั้นแล ใครจะคิดก็รีบคิด อย่างามัวนั่งอมล้นอมพินและยืนเดินนั่งนอนสั่งสมความโง่อยู่เปล่า ๆ บทเวลาตายแล้วจะเสียกาล ทั้งเสียข้าวสุกข้าวสารอาหารหวานคาวเครื่องนุ่งห่มใช้สอยของชาวบ้านที่บริจาคให้ทานหวังบุญเพื่ออุหนุนกำลังผู้บวชด้วยศรัทธาหวังเกิดทุน และตั้งใจละกิเลสทั้งหลายให้ขาดจากใจ แต่ครั้นแล้วแม้สติปัญญาเพียงเท่าเมล็ดงาสิ้นชาวยุขจะมาฆ่ากิเลสแม้ตัวหนึ่งให้ตายก็ไม่มีในใจแล้ว กิเลสจะตายไปด้วยเหตุผลกลไกอันใดเล่า เมื่อสติปัญญาและความพากเพียรยังเป็นอยู่แค่นี้ ผมรู้สึกจะหมดสติปัญญาแทนท่านทั้งหลายแล้วเวลานี้ดั่งนี้ บทสุดท้ายท่านคงรำคาญจึงตีเอา ๆ เสียบ้าง พอไม่เสียลดหลายของอาชานในผู้เกรียงไกรในวงศาสนาแห่งยุค

ปัจจุบัน

การพิจารณาด้วยสติปัญญาอยู่โดยสม่ำเสมอ แม้ขณะขบฉันหรือรับประทานกระแสดแห่งธรรมเครื่องส่องสว่างยังมีทางเกิดได้ไม่เลือกกาล ดังท่านอาจารย์มั่นเมตตาเล่าให้ฟังทั้งเรื่องผิดและเรื่องถูก นับว่าเป็นเครื่องเสริมสติปัญญาสำหรับท่านที่สนใจได้ดีเรื่องเกิดความเป็นอหิวาตโรคพิจารณาก่อนลงมือรับประทาน แม้อุบาสิกานที่หนุ่มสาวหมั้นชาก็เป็นเหมือนท่านอยู่บ้าง ในวงพระปฏิบัติก็มีบางรายเป็นในลักษณะเดียวกันกับท่าน แต่จะขอผ่านไป จะนำมาลงบ้างเป็นบางตอนเฉพาะผู้หญิงหนุ่มสาว คือ สมัยท่านพักอยู่วัดหนองผือ สกลนคร ก็มีอุบาสิกานคนหนึ่งมาเล่าถวายท่านถึงเหตุการณ์ที่ตนรับประทานอาหารไม่ได้มาสองสามวันแล้ว เพราะความปฏิกูลเบื่อหน่ายอาหารตลอดร่างกายทุกส่วนของตนและผู้อื่น ทำให้เบื่ออาหาร

เบื่อทั้งร่างกาย และเบื่อชีวิตความเป็นอยู่ในอิริยาบถต่าง ๆ นอนไม่หลับ มองดูอาหารซึ่งเคยถือว่าเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงร่างกายจิตใจมาแต่วันเกิด ก็กลายเป็นสิ่งปฏิกูลเหลือประมาณเกินกว่าจะฝืนรับได้ลงคอ มองดูร่างกายของตนและของผู้อื่นเห็นเต็มไปด้วยความปฏิกูลทั้งสิ้น รวากับป่าช้าผิบบิดมาตั้งอยู่กับร่างกายทุกส่วน ไม่มีเว้นส่วนใดว่าไม่เป็นปฏิกูลและป่าช้าเสียเลย นอกจากเบื่อหน่ายอาหารแล้วยังทำให้เบื่อหน่ายตัวเอง และเครื่องนุ่งห่มที่หลับนอนต่าง ๆ เบื่อหน่ายความเป็นอยู่ เบื่อหน่ายโลกทั้งมวล ไม่มีแม้สิ่งหนึ่งที่น่ารักชอบใจและชวนให้อยู่ ในอิริยาบถต่าง ๆ มักบ้วนแต่น้ำลายเป็นประจำ เพราะความปฏิกูลสัญญาเคยเดือนอยู่เสมอ ท่านอาจารย์ได้เมตตาอธิบายให้ฟังอย่างเผ็ดร้อนถึงใจเช่นกันจนอุบาสิกานนั้นยอมรับประทานสำคัญผิดต่าง ๆ ที่หลอกลวงตัวเองจนเลยขอบเขตความพอดีแห่งธรรมว่าเป็นความผิดโดยสิ้นเชิง นับแต่วันนั้นเวลาเธอมากราบเยี่ยมรับการอบรม ท่านถามถึงเรื่องนั้นเธอก็กราบเรียนด้วยความเลื่อมใสและปฏิบัติตามท่านโดยสม่ำเสมอตลอดมา เรื่องท่านอนนั้นก็ได้นอนไปไม่มาปรากฏอีกเลย จึงเป็นเรื่องน่าคิดในวงปฏิบัติที่มักมีสิ่งแปลก ๆ ผ่างขึ้นมากับบางรายอยู่เสมอทั้งผิดและถูก ถ้าไม่มีครูอาจารย์คอยแนะแนวทางให้ก็อาจเห็นผิดไปได้ทั้งที่ตนเข้าใจว่าถูก สติปัญญาจึงเป็นธรรมจำเป็นต่อการปฏิบัติในธรรมทุกชั้นไม่ควรให้ห่างไกล การปฏิบัติแบบสบายเกินไปไม่ละเอียดถี่ถ้วนในกิจที่ทำ อาจได้รับความสลดสังเวชและสมเพชเวทนาจากผู้อื่นเพราะความรู้้ง่ายเห็นง่ายและจ่ายเร็วของตนโดยขาดการพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนนำออกให้ก็ได้ การปฏิบัติและผลที่ได้รับแทนที่จะเด่นเลยกลับด้อยลงเพราะความไม่รอบคอบเข้าทำลาย ข้อนี้ท่านนักปฏิบัติธรรมเราควรสนใจเป็นพิเศษ หากไม่สุดวิสัยของสติปัญญาจริง ๆ อย่าให้มีขึ้นได้ เนื่องจากธรรมไม่เหมือนโลก เพราะเป็นความละเอียดสุขุมต่างกันอยู่มาก โลกคิดไม่ผิด พุดไม่ผิด และทำไม่ผิด แต่ผู้ปฏิบัติธรรมฝืนคิดแบบโลก พุดแบบโลก และทำแบบโลกย่อมผิดอย่างน่าสังเวชในทันทีทันใด เพราะความนิยมระหว่างโลกกับธรรมมีลักษณะต่างกัน เช่น โลกเขาเรียนและสอนเป็นขั้นเป็นภูมิตามกฎและความนิยม เวลาสอบได้ต้องมีประกาศนียบัตรเป็นเครื่องแสดงและรับรองยืนยันตามขั้นที่สอบได้ เพื่อความสะดวกในการงานจากวิชาที่สอบได้และเกียรติยศชื่อเสียงตามวิสัยของโลกที่นิยมกัน แต่ธรรมปฏิบัติของผู้บำเพ็ญจะคิดแบบโลกพุดแบบโลก และทำแบบโลก เช่น สอบและให้คะแนนกันว่าได้สำเร็จขั้นภูมินั้น หรือได้สมาธิสมาบัติอรหัตตมรรคอรหัตตผล ย่อมขัดต่อจารีตประเพณีของผู้ปฏิบัติธรรมย่อมกลายเป็นโลกและหยาบโลนยิ่งกว่าโลกเสียอีก แทนที่จะนำอนุโมทนาในกิริยาที่แสดงออก

แต่กลับทำให้ผู้อื่นเื่อมระอาไปตาม ๆ กัน เพื่อความราบรื่นดีงามของผู้ปฏิบัติมุ่งอรรวมุ่ธรรมเป็นที่อบอู่ มั่นใจแก่ตนควรจะเป็นไปในทางสงบ แม้จะสำเร็จจนถึงขั้นพระอรหัตผลก็รู้โดยทาง สนทสิฎฐิโก หรือ ปจจุตต์ เวทิตพโพ วิบญุหิ แห่งความบริสุทธิ์ใจ ไม่แสดงออกแบบโลก ๆ อันเป็นความอยากหิวโหย ย่อม เป็นการเกิดเกียรติทั้งแก่ตนและพระศาสนาอย่างสุขุมนุ่มนวล ไม่แฝงไปกับความกระเทือนน้ำล้นฝิ่ง ซึ่งสุดท้ายก็ คือโลกเต็มเปอร์เซ็นต์ ไม่มีธรรมของจริงตามคำกล่าวอ้างแม้กระทั่งที่ติดแก่น ที่เรียกว่า ธรรมสมเพชเวทนา

ท่านผู้บรรลุดธรรมแล้ว ผู้อื่นจะทราบได้หรือไม่โดยทางใดนั้น ย่อมทราบได้โดยทางเหตุผลของการได้ ตอบสนทนาระหว่างผู้ปฏิบัติด้วยกันและรู้ด้วยกัน หนึ่ง ทราบได้จากการบรรยายธรรมในภาคปฏิบัติทางจิต ภาวนา หนึ่ง ทราบได้จากการอธิบายธรรมให้ผู้มาศึกษาจิตภาวนาที่กำลังติดขัดอยู่ในจุดใดจุดหนึ่งตามภูมิของตนจนเข้าใจหายสงสัยในจุดนั้น หนึ่ง เช่น ผู้ปฏิบัติกำลังติดขัดอยู่ในอวิชชาว่า ขณะจิตจะหลุดพ้นจากอวิชชาจริง ๆ นั้น จิตปฏิบัติต่อ

อวิชชาอย่างไรจึงหลุดพ้นไปได้ ผู้ที่หลุดพ้นอวิชชาไปแล้วย่อมตอบได้อย่างรวดเร็วและงายตาย แม้ผู้กำลังจะ ก้าวจากภูมิอวิชชาอยู่แล้วก็เข้าใจความหมายไปโดยลำดับ หรืออาจเข้าใจและก้าวล่วงไปตามอุบายที่ท่านให้ใน ขณะนั้นก็ได้ แต่ถ่าจิตยังไม่หลุดพ้นจะอธิบายไม่ถูกกับจุดของอวิชชาอย่างแท้จริงเลยแม้เรียนอวิชชามาจนซ้ำ ของ เพราะอวิชชาในความจำกับอวิชชาแท้ไม่เหมือนกัน หรือไม่ใช่อันเดียวกัน ผู้รู้อวิชชาตัวจริงแล้ว แม้ไม่มี เรียนลวดลายเล่ห์เหลี่ยมของอวิชชาอย่างกว้างขวางมากมายก็ไม่สงสัย และไม่ติดอวิชชา เช่นเดียวกับผู้รู้ อภิธรรมแท้แล้วแม้ไม่เรียนอภิธรรมอย่างกว้างขวางพิสดาร ก็ไม่สงสัยและไม่ติดอภิธรรม ผิดกับผู้เรียนอวิชชา และเรียนอภิธรรม แต่ไม่รู้ตัวจริงของอวิชชาและตัวจริงของอภิธรรมเป็นไหน ๆ นอกจากทั้งเรียนทั้งรู้จริงแล้ว แม้ไม่มีใครบอกก็เข้าใจ เพราะผู้ไม่เข้าใจกับผู้เข้าใจธรรมเหล่านั้นอยู่ในฉากเดียวกัน จึงหมดทางอยากรู้อยาก เห็นว่าธรรมเหล่านั้นเป็นอะไรต่อไปอีกเช่นเดียวกับเจ้าของโคอยากพบตัวโค แล้วติดตามรอยโคไปไม่ลดละจนถึง ตัวโค ย่อมหยุดตามรอยโคในขณะที่พบตัวโคทันทีจะนั้น เมื่อท่านอ่านมาพบโวรหารปา กรุณาให้อภัยผู้เขียนซึ่ง เป็นป่าเอา่มาก ๆ ด้วยที่เพื่อไปไม่เข้าหลักเข้าเกณฑ์ เพราะภายในตัวพระปามีแต่ธรรมเพื่อจนนำเวียนศีระะ ไม่ค่อยมีธรรมที่น่าเพลินแฝงอยู่เลย กรุณาปฏิบัติด้วยตัวเองจนรู้ขึ้นกับตัวนั้นแล จะเป็นทีที่แน่ใจและภาคภูมิยิ่ง กว่ากรอ่านการฟังจากผู้อื่น เพราะการทราบจากคำบอกเล่าหรือตำรับตำรา จำต้องตกอยู่ในห้วงแห่งความ วิพากษ์วิจารณ์ว่าจะยุติลงปลงใจเชื่อได้ ก็ต้องรบกับคำติชมที่เกิดขึ้นภายในอย่างหนัก ดีไม่ดีอาจแพ้ตัวเองได้ โดยเข้าใจว่าตนเป็นฝ่ายได้เปรียบเพราะการตัดสินใจหรือการให้คะแนนจากการวิจารณ์นั้นก็ได เพราะปกติจิต สามัญเรามักส่งออกข้างนอกมากกว่าส่งเข้าข้างในผลที่ได้รับจึงมักแพ้ตัวเองเสมอ

วิธีท่านแก้จิตท่านเองและหญิงคนนั้นให้คลายจากปฏิภูลสัญญาความเบื่อหน่าย ในอาหาร และในชีวิต ความเป็นอยู่แห่งอัฐภาพร่างกายของตนและของผู้อื่นนั้น เป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับพวกเราที่กำลังตกอยู่ในปัญหา นี้ ซึ่งอาจจะเจอเข้าวันใดก็ได้ จึงได้นำมาลงไว้เล็กน้อยเท่าที่จำได้ดังนี้ ขณะพิจารณาอาหาร ความรู้สึกที่เกิด

ขึ้นในเวลานั้นท่านว่าท่านกับท่านหญิงคนนั้นมีความรู้สึกต่ออาหารคล้ายคลึงกัน คือพอพิจารณาเป็นปฏิภูลทั้งอาหารใหม่ที่กำลังผสมอยู่ในบาตร ทั้งอาหารเก่าที่ผสมกันอยู่ภายในร่างกาย และนำสิ่งเหล่านั้นมาเทียบเคียงกันโดยถือ

ภายในเป็นหลักยืนตัวแห่งความเป็นปฏิภูล เมื่อพิจารณาหนักเข้าและเทียบเคียงกันหนักเข้า อาหารที่อยู่ในบาตรค่อยเปลี่ยนสภาพจากความเป็นอาหารที่รับประทานไปโดยลำดับ จนกลายเป็นสิ่งปฏิภูลไปเช่นเดียวกับส่วนภายในอย่างชัดเจน และเกิดความสลดใจเมื่อหน่ายขึ้นเป็นกำลัง แต่เดชะเวลานั้นท่านอยู่เพียงองค์เดียวจึงมีโอกาสได้พิจารณาแก้ไขกันเต็มความสามารถอยู่พักใหญ่ จิตจึงได้ยอมรับความจริงและฉันได้ปกติธรรมดา แต่จะรอไว้ลงตอนท่านสั่งสอนหญิงคนนั้นซึ่งมีเนื้อธรรมอย่างเดียวกัน นับแต่วันนั้นมาท่านจึงได้เห็นความผาติของจิตว่าเป็นได้ต่าง ๆ ไม่มีประมาณ และเพิ่มความระมัดระวังต่อการพิจารณาขึ้นอีกเพื่อความละเอียดถี่ถ้วน โดยใช้อุบายพลิกแพลงหลายเล่ห์หลายเหลี่ยมหลายสันพันนัย จนเป็นที่แน่ใจต่องานนั้น ๆ ไม่ให้ผิดพลาดไปได้ จิตก็ในวันฉลาดแยกกายต่อการพิจารณาไม่มีสิ้นสุด

เมื่อท่านมาพักอยู่วัดหนองผือก็มีหญิงคนดังกล่าวมาเล่าถวาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ท่านจึงได้อธิบายให้เธอฟังในเวลานั้น บรรดาพระและเณรก็พลอยได้ฟังธรรมพิเศษจากท่าน โดยยกท่านขึ้นเป็นต้นเหตุแห่งการแสดงว่า เรื่องทำนองที่โยมเป็นนี้อาตมาเคยเป็นมาแล้ว และเข้าใจกลมารยาของกิเลสประเภทสวมรอยหรือประเภทบังงามาแล้ว ถ้าเทียบกันนี้แลคือมหาโจรระดับคนชั้นผู้ดี ซึ่งแต่งตัวสวยงามโก้หรูราวกับท้าวสักกเทวราชและนางสุชาดามาจากแดนสวรรค์ เดินผ่านผู้คนสังคมชั้นไหนไม่มีใครสงสัยว่าเป็นสัตว์นรกในร่างแห่งมนุษย์เลย เขาจึงสนุกอยู่และไปไหนมาไหนได้อย่างองอาจราวกับนักปราชญ์ในแดนมนุษย์ผู้บริสุทธิ์ผุดผ่องไม่มีใครจับตัวได้ง่าย ๆ เพราะแผนการที่ท่านนั้นเกินกว่าความรู้สึกของมนุษย์ทั่วไปจะนึกสงสัย นอกจากผู้มีนัยน์ตาแหลมคมมีปัญญาฉลาดและได้รับการศึกษากลมารยาของพวกนั้นในทางนี้มาโดยเฉพาะ เช่น เจ้าหน้าที่ จึงจะรู้เท่าทันและจับตัวมาลงโทษได้ นอกนั้นมันลุ่มลึกระแวงใจจนเกลี้ยไม่มีผมเหลือค้างอยู่เลย

กิเลสประเภทนี้มีลักษณะอย่างนั้นแล มันคอยแทรกเข้ากับความปฏิภูลแห่งธรรมที่ปัญญาหยั่งไม่ถึงจนได้ ส่วนความมุ่งหมายของธรรมที่พิจารณาให้เป็นปฏิภูลนั้นเพื่อตัดความโลภความหลงในอาหารซึ่งเป็นเครื่องผูกพันจิตใจให้กังวลหม่นหมองต่างหาก มิได้เป็นปฏิภูลเพื่อส่งผลให้คนอดตายและฆ่าตัวตาย ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสพวกนี้มาบังเงาแห่งธรรมทำหน้าที่ของตนแบบโลกที่ถูกกิเลสชักจูงทำกัน แต่เป็นปฏิภูลแบบธรรม คือส่วนปฏิภูลก็รับทราบว่าเป็นปฏิภูล ส่วนที่ต้องอาศัยก็ยอมรับว่าต้องอาศัยกันไปตลอดกาลของชั้นนี้ ดังร่างกายก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความปฏิภูล อาหารก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความปฏิภูล ของปฏิภูลด้วยกันอยู่ด้วยกันก็ได้ ไม่เป็นข้าศึกต่อกัน ไม่ควรแยกจากกันโดยการไม่ยอมรับประทานอาหารซึ่งเป็นความเห็นผิดไปตามกิเลสประเภทสวมรอยหรือบังเงาส่วนผู้พิจารณาคือใจ ก็เป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากสิ่งปฏิภูลนั้น ๆ มิได้มีส่วนแปดเปื้อนด้วยสิ่งดังกล่าวพอจะให้เกิดความเบื่อหน่ายเกลียดชังขนาดลงกันไม่ได้ ธรรมคือความพอดีไม่ป็นเกลียว การพิจารณาป็นเกลียวจนอาหารกับร่างกายและกับใจลงกันไม่ได้นั่นคือเรื่องของกิเลสโดยตรง ไม่สงสัยว่าเป็นสิ่งที่ควรตติใจและดำเนินต่อไป ต้องพิจารณาจนความปฏิภูลทั้งข้างในข้างนอกลงกันได้ ใจเป็นกลางอยู่สบายนั้นแล จึงถูกกับความมุ่ง

หมายของธรรม ไม่ลำเอียงดังที่กำลังเป็นอยู่เวลานี้ ความปฏิภูลก็เป็นธรรมเครื่องแก้ความลุ่มตัวที่ไปสำคัญว่า
 สิ่งนั้นสวยงาม สิ่งนี้เอร็ดอร่อยน่ารักน่ารับประทานนั่นเอง เมื่อพิจารณาจนจิตผ่านความลุ่มตัวขั้นนี้ไปแล้ว ใคร
 จะไปหาบหากอบโกยเอาความปฏิภูลไปนิพพานด้วยเล่า เพราะเหล่านี้เป็นเพียงทางเดินเพื่อพระนิพพานอัน
 เป็นธรรมไม่เกาะเกี่ยวข้องแวะกับสิ่งใดในสมมติ เมื่อจิตติดความสวยงาม ก็เอาธรรมปฏิภูลมาแก้ จิตติดซังก็เอา
 ธรรมเมตตามาแก้ ติดโลกก็พิจารณาความเห็นแก่ตัวจัดมาแก้กัน ติดหลงคำวาทะหลงนี่ลึกซึ้งมาก แต่จะอธิบาย
 ย่อ ๆ พอได้ความเอาใจไปนยิภกรรม คือ พิจารณาดูใจตัวลุ่มหลงกับสิ่งเกี่ยวข้องอันเป็นอุบายรู้ตัวและแก้กันไป
 โดยลำดับ ติดโกรธก็พิจารณาตัวโกรธที่กำลังเป็นไฟเผาตัวอยู่ภายในก่อนจะระเบิดออกไปเผาผู้อื่น จนเห็นโทษ
 แห่งความโกรธของตัว เมื่อพิจารณาแก้ถูกจุด สิ่งเหล่านั้นก็ค่อยเบาลงและดับไปเอง เพราะไม่มีเครื่องส่งเสริม
 มีแต่เครื่องตัดรอน ก็เสสจะได้อาหารที่โหนมาเลี้ยงให้อ้วนหมึพิมันสืบอายุต่อไป เมื่อไม่มีใครยินดีด้วยช่วย
 ประคับประคอง มันต้องตายแบบสัตว์ไม่มีเจ้าของแน่นอนไม่ต้องสงสัย เคยเห็นมิโซหรือ พระประวัติของพระ
 พุทธเจ้าและสาวกท่าน ท่านส่งเสริมหรือท่านฆ่ามันเล่า ผลของท่านที่ได้รับเป็นอย่างไรบ้าง อัศจรรย์ใหม่ ใคร
 บ้างในโลกเสมอเหมือนท่าน แต่พวกเราทำไม่มีแต่พากันตั้งหน้าส่งเสริมประคองเลี้ยงดูมันจนเหลือเฟือ แต่ตัว
 เองกลับจะตายยังไม่สนใจคิดกันบ้าง บ้านเรือนตึกห้างเรือนโรงต่าง ๆ ก็อยากได้ร้อยชั้นพันชั้น เครื่องประดับ
 ตกแต่งต่าง ๆ ก็อยากได้ดาวบนฟ้ามาประดับให้งามระยับจับตาถูกใจกิเลสตัวไม่มีความอึดพอ เงินทองก็อยาก
 ได้กองใหญ่สูงจรดฟ้า มองมาจากทิศใดก็ให้เห็นแต่กองสมบัติของตนคนเดียว แม้สถานที่จะเต็มไปด้วยกอง
 สมบัติจนเจ้าของไม่มีที่อยู่หลับนอนก็ยอมทนทุกข์เอา ขอแต่ให้มีให้ได้อย่างใจกิเลสก็เป็นพอ สามีภรรยาหญิง
 ชายมีเท่าไรในโลกก็อยากเที่ยวขวานมาเป็นของตัวเองคนเดียวไม่ยอมให้ใครมายุ่งเกี่ยว เพราะจะผิดใจกิเลสตัวมหา
 โลโกที่เป็นจอมโลกบนหัวใจ

ว่าอย่างไร จะยอมอดตายไปกับความปฏิภูลจำพวกสวมรอยหรือจะยอมรับประทานไปตามความพอดีคือ
 ธรรม ด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องแบ่งสันเป็นส่วน อาตมาเคยเป็นมาแล้วและเคยรับจนเห็นดำเห็นแดงกันมา
 แล้ว จึงกล้าพูดอย่างไม่อายและไม่กลัวใครจะว่าบ้าหรือว่าอะไรทั้งสิ้น นี่แลคือความรู้แผงธรรม จงทำความเข้าใจ
 ใจไว้เสียแต่บัดนี้ นักภาวนาที่เกิดความรู้ความเห็นไปต่าง ๆ บางรายที่เป็นขึ้นในแง่ธรรมอื่น ๆ ไม่มีผู้เตือน
 จนน่าสมเพชเวทนาของพาทิรชนและชาวพุทธด้วยกันก็เพราะความรู้ประเภทนี้แลนี่ยังดีมีผู้เตือนไว้ก่อน ยังไม่ถึง
 ขนาดยอมอดตายหรือร้องตะโกนว่าเบื่ออาหาร เบื่อร่างกายของตัว เบื่อโลกที่เต็มไปด้วยของปฏิภูลเกลื่อนแผ่น
 ดินถิ่นอาศัยตลอดที่นอนหมอนมุ้ง สงกกลิ่นฟุ้งไปทั่วพิภพ ความจริงกลิ่นที่วานั้นไม่มี แต่เป็นขึ้นเพราะสัญญา
 ความสำคัญหลอกลวงตนจนกลายเป็นความเชื่อมั่นจมดิ่งที่ยากจะถอนตัว นี่เป็นคำสรุปของการแสดงที่จนท่าน
 จะยุติอันเป็นเชิงซักถาม แล้วแสดงต่อไปเล็กน้อยก็จบลง พอการแสดงธรรมจบลง หญิงคนนั้นแสดงอาการ ยิ้ม
 แยมแจ่มใส รวากับมิโซหญิงคนที่แบกทุกข์ เพราะความเบื่อหน่ายมาหาท่านนั้นเลย เท่าที่จำได้ก็นำมาลงเพียง
 เล็กน้อย น่าเสียดายธรรมกัณฑ์นี้ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากใครที่โหนมาก่อนเลย เพิ่งมาประสบเอาโดยบังเอิญ
 ตอนที่ท่านแสดงแก่หญิงคนที่มาเล่าถวายท่านเท่านั้น แต่ก่อนก็ไม่เคยมีใครมาเล่าถวายท่านพอได้ฟังบ้างเป็น
 ขวัญใจ ธรรมนี้ผู้เขียนให้ชื่อว่า “ธรรมขวัญใจ” เพราะฟังแล้วจับใจไพเราะเหลือจะพรรณนาให้ถูกกับความ
 จริงที่ท่านแสดงได้ จากนั้นท่านก็ไม่เคยแสดงแก่ใครที่โหนอีกเลย

การทำวัตรสวดมนต์ของพระกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่น

กิจนี้คล้ายกับเป็นขนบธรรมเนียมที่ท่านอาจารย์เสาร์ ท่านอาจารย์มั่น พาน้ำเพ็ญมา คือ วันปกติธรรมดา ท่านไม่นัดให้มีการประชุมไหว้พระสวดมนต์เลย จะมีเฉพาะวันอุโบสถปาติโมกข์เท่านั้น ที่ท่านพาทำวัตรก่อนลงอุโบสถเป็นประจำทุกอุโบสถวันธรรมดาแม้จะมีการประชุมอบรมพอถึงเวลาพระมารวมกันพร้อมแล้ว ท่านก็เริ่มธรรมบรรยายเป็นภาคปฏิบัติไปเลยทีเดียว ตอนก่อนหรือหลังจากการอบรม ท่านที่มีข้อข้องใจก็เรียนถามท่านได้ตามอัธยาศัย พอถามปัญหาจบลง ท่านก็เริ่มชี้แจงให้ฟังจนเป็นที่เข้าใจ หลังจากการอบรม ถ้าไม่มีปัญหาสอดแทรกขึ้นมา ต่างก็พร้อมกันกราบเลิกประชุมและไปสถานที่อยู่ของตน เท่าที่ทราบมา ที่ท่านไม่นัดประชุมทำวัตรเข้าเย็นนั้นท่านประสงค์ให้พระเณรทำวัตรและสวดมนต์ตามอัธยาศัยโดยลำพัง จะสวดมากน้อยหรือถนัดในสูตรใดและเวลาใด ก็ให้เป็นความสะดวกของแต่ละรายไป ดังนั้น การทำวัตรสวดมนต์ของท่านจึงเป็นไปโดยลำพังแต่ละรายตามเวลาที่ต้องการ และเป็นภาวนาไปในตัวเพราะความระลึกอยู่ภายในอย่างเงียบ มิได้ออกเสียงดังเช่นทำด้วยกันหลายคนบางองค์ท่านสวดมนต์เก่งเป็นชั่วโมง ๆ ก็มี ท่านว่าท่านเพลินไปกับบทธรรมที่สวดนั้น ๆ กว่าที่จะจบหลักสูตรที่สวดในคืนหนึ่ง ๆ จึงกินเวลานาน ท่านสวดตามความถนัดใจในสูตรต่าง ๆ ทั้งสูตรสั้นสูตรยาว สมัยท่านอาจารย์เสาร์ ท่านอาจารย์มั่น ท่านชอบสวดมนต์มากและสวดทีละนาน ๆ ขณะสวดจิตก็ได้กังวลไปกับอะไร มีความเพลิดเพลินไปกับบทธรรมที่สวดจนสงบเย็นไปในเวลานั้น ท่านอาจารย์เสาร์ ท่านอาจารย์มั่นท่านสวดมนต์เก่งแต่ไหนแต่ไรมา จนกระทั่งหมดความสามารถที่จะสวดได้ในเวลาป่วยหนัก ขณะที่ท่านเริ่มสวด จะได้ยินเสียงพิมพ์ ๆ เบา ๆ เรื่อยไปไม่ขาดวรรคขาดตอนจนจบการสวดซึ่งเป็นเวลานาน หลังจากนั้นก็นั่งสมาธิภาวนาต่อไปจนถึงเวลาพักจำวัดซึ่งเป็นกิจประจำท่านจริง ๆ

แต่ตกมาสมัยนี้ซึ่งเป็นสมัยคนฉลาด พระกรรมฐานทั้งท่านและเราซึ่งออกมาจากคนก็อาจจะฉลาดและเปลี่ยนความคิดเห็นไปต่าง ๆ เช่น เปลี่ยนเป็นแบบสูกเอาเผากินก็ไม่มีใครทราบได้ ดังนั้น การไหว้พระสวดมนต์อันเป็นสิริมงคลและความดีงามแก่ตนและผู้อื่นที่ครูอาจารย์พาดำเนินมา จึงอาจถูกเปลี่ยนแปลงไปโดยเห็นเป็นของล้าล้าสมัย และบั่นทอนความซึ้งเกียจอ่อนแอที่กำลังพอกพูนบนหัวใจให้น้อยลงได้ซึ่งจะขาดความสุขประจักษ์ที่เคยได้รับจากสิ่งเหล่านั้นมาเป็นประจำก็เป็นได้ ส่วนท่านที่พยายามตะเกียกตะกายตามปฏิบัติที่ท่านพาดำเนินมาก็ขอเตือนไว้บนเศียรเกล้าสมควรเมตตากรุณาที่ท่านได้อุตสาหะอบรมสั่งสอนด้วยความเอ็นดูตลอดมา ทั้งนี้พอทราบได้ในเวลาที่มีท่านผู้ใดก็ตามประพฤติผิดพลาดทั้งภายในภายนอกขณะที่มาอยู่อาศัยได้ร่วมเงาแห่งความเมตตาของท่าน จะถูกดุดำสั่งสอนไปตามกรณีไม่ปล่อยยให้หมักดองไว้จนกลายเป็นไอเสียไปนาน

ขนบธรรมเนียมหรือพิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับพระกรรมฐาน

ขอภัย เรียนตามความจริงที่เป็นไปโดยมาก พระกรรมฐานสายนี้รู้สึกจะคร่ำครึอยู่มากเกี่ยวกับพิธีการหรือขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของสังคม ดังนั้น เวลาท่านถูกนิมนต์มาในงานพิธีต่าง ๆ จึงอาจได้พบเสมอในความไม่สันทัดจัดเจนของพระกรรมฐานสายนี้ที่แสดงอาการเก้อ ๆ เขิน ๆ อยู่ในพิธีนั้น ๆ เช่น ในงานศพงานสวดมนต์ฉันเช้า เป็นต้น เวลาท่านถูกนิมนต์มาเฉพาะวงคณะพระกรรมฐานด้วยกันก็ดี มาสับปนกับพระ

อื่น ๆ ที่ท่านมีความสันตจิตต์เจตนาในพิธีนั้น ๆ ก็ดี ความระเกะระกะไม่น่าดูต่าง ๆ จะมารวมอยู่กับพระกรรมฐานทั้งสิ้น บางที่ท่านผู้เป็นเจ้าของภาพอาจทนอายุแขกหรือทั้งหลายที่อุตสาหุสละเวลามาให้เกียรติในงานไม่ได้ก็มี เพราะท่านไม่เคยชินกับสังคัมและพิธีการต่าง ๆ ว่านิยมกัน อยู่แต่ในป่าในเขากับพวกชาวป่าชาวเขา ซึ่งไม่ค่อยมีพิธีและขนบธรรมเนียมสำคัญ ๆ อะไรนัก เวลาถูกนิมนต์มาในงานต่าง ๆ ในบ้านใหญ่เมืองหลวง จึงมักปฏิบัติไม่ถูกกับกาลเทศะที่โลกนิยมกัน ท่านไม่ทราบจะจับด้ายสายสิญจน์มือไหน จับมัดมือไหน ชักบังสุกุลมือไหนอย่างไรจึงจะถูกตามความนิยม บางครั้งท่านยังจับมัดเอาข้างในของพัดออกข้างนอก และเอาข้างนอกของพัดเข้ามาข้างใน จนประชาชนและคณะลูกศิษย์ที่นั่งดูอยู่ทนไม่ได้ ต้องหันหน้าเข้าฝาก็มีเพราะอายุแทนท่าน ส่วนท่านเองยังคงอยู่สบายและวางเฉยราวกับไม่มีอะไรเกิดขึ้น ทั้งที่ประชาชนทนดูไม่ไหวแทบมุดศีรษะลงพื้นไปตาม ๆ กัน พระกรรมฐานท่านเป็นอย่างนี้เอง ผู้เขียนนี้ก็ตัวสำคัญที่ถูกนิมนต์ไปขายหน้าเจ้าภาพและคณะลูกศิษย์บ่อยที่สุด โดยมากในกรุงเทพฯ ที่ถูกนิมนต์มาในงานศพบ้างพิธีอื่น ๆ บ้าง ขอร้องไม่ให้นิมนต์มาเพราะจะมาขายหน้าลูกศิษย์เปล่า ๆ ก็ไม่ฟัง ไปนิมนต์มาจนได้ สุดท้ายก็ขายหน้าจริง ๆ ด้วย แต่ก็ไม่ยอมเข็ดกัน ยังขยันไปนิมนต์อยู่เสมอ เรื่องเช่นนี้แม้คณะลูกศิษย์พอจะทนอายุแทนได้ แต่อาจารย์เองก็ทนอายุไม่ไหวจึงไม่ยอมมา คิดดูก็เหมือนจับลิงป่าโยนเข้าในสังคัมมนุษย์เราดี ๆ นี้เอง จะสวยงามน่าดูที่ตรงไหน มีแต่จะน่าอายทั้งสองฝ่ายนั่นเอง ขนาดโดนเอา ๆ ยังไม่จำ จึงโดนบ่อยกระทั่งทุกวันนี้ งานไหนงานนั้นเป็นไม่พ้นไปได้ เมื่อคิดถึงหมู่เพื่อนและครูอาจารย์ทั้งหลายที่อาจถูกนิมนต์มาในพิธีต่าง ๆ ในเมืองหรือในกรุงจึงอดจะอายไว้ก่อนแต่เนิ่น ๆ ไม่ได้ อยากรู้ก็ตาม ขึ้นชื่อว่าพระกรรมฐานสายนี้ถูกนิมนต์แล้ว ต้องเป็นทำนองดังกล่าวแน่นอน เพราะทราบเรื่องของท่านและกันได้ดีกว่าครีจริง ๆ เนื่องจากไม่ได้สำเหนียกศึกษาทางนี้มาก่อน พอถูกนิมนต์ที่ไรจึงต้องโดนเอา ๆ แทบทุกงานและทุกองค์ไม่ว่าแก่หรืออ่อนพรรษา บางทีเสร็จงานแล้วออกมาลูกศิษย์ฝ่ายฆราวาสสงสารยังตามมากระซิบบอกว่า ท่านทำไมทำอย่างนั้น น่าอายจริง ๆ แต่ท่านเองยังไม่ทราบจะทำผิดอะไรเสียอีก จนเขาต้องกระซิบบอกให้ทำอย่างนั้น ๆ อย่าทำอย่างนั้นต่อไปมันผิดเดี๋ยวเขาจะขโมยหัวเราะเอา วันนี้ผมก็หน้าชาไปบ้างเหมือนกันพอเห็นท่านทำ... ซึ่งพระที่นี้ท่านมิได้ทำกันดังนี้ พอไปหลัง ก็โดนอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าอีกแล้ว ยิ่งกว่าเด็กเสียอีก ไม่รู้จักจดจำบ้างเลย เรื่องเป็นอย่างนี้แล พระกรรมฐานสายนี้ที่ถูกนิมนต์เข้ามาในงานพิธีต่าง ๆ แต่ทางวินัยอันเป็นระเบียบขนบธรรมเนียมของพระนั้น ท่านรู้สึกปฏิบัติถูกต้องแม่นยำดี ไม่ค่อยผิดพลาดเหมือนพิธีการต่าง ๆ อันเป็นขนบธรรมเนียมที่โลกนิยมกัน ที่น่าชมท่านก็คือ ท่านไม่ถือเป็นเรื่องอันน่าอายใจ บางทีก็พวกเดียวกันใส่ปัญหาหยอกเล่นกันเสียเองเวลามองไปเห็นองค์หนึ่งกำลังจับมัดหน้าหรือหน้าข้างในของพัดออกข้างนอกและจับข้างนอกเข้าข้างในตัวเอง แล้วหลับตาให้ศีลเขาอยู่อย่างสบายวางเฉยอุเบกขา องค์ผู้มองเห็นเองอดขำไม่ได้โดยสุดวิสัยที่จะเตือนท่าน เพราะอยู่ห่างไกลกัน ต้องทนอายุและนั่งเฉยไปจนเสร็จพิธี เวลากลับออกมาจึงพูดหยอกเล่นกันว่า แหม วันนี้ทำเสียเต็มยศทีเดียว ผู้ทนดูแทบใจขาดตาย ส่วนท่านองค์นั้นไม่ทราบจึงถามว่า เต็มยศอะไรกัน ก็ท่านจับมัดหน้าหลังออกสู่แขก หน้าหน้าพัดเข้าสู่ตัวแล้วหลับตาให้ศีลเฉยอยู่ได้ จะไม่ให้ว่าเต็มยศก็รู้สึกจะใจดำน้ำซุ่นเกินไป ก็จำต้องชมเชยกันบ้างเพื่อสมศักดิ์ศรีกรรมฐานไฉละ ท่านองค์นั้นนั่งและยิ้มเล็กน้อย แล้วถามว่าอย่างนั้นจริง ๆ หรือ ก็ไม่ได้สนใจนี่นา นึกว่าพัดแล้วก็จับยกขึ้นว่าไปเลย มิได้สะดุดใจคิดว่าด้านหน้าด้านหลังเป็นด้านไหนอะไรกันนี้ นี่แล เรื่องกรรมฐานมักจะขายหน้าอยู่ทุกแห่งทุกหนในงานพิธีต่าง ๆ จะว่าขายกันก็ยอม

รับ เพราะความจริงเป็นอย่างนั้น แม้ผู้เขียนก็เคยเป็นมาเสียยิ่งกว่าเคย เนื่องจากการสำเหนียกศึกษาหนักไปคนละทาง ส่วนทางระเบียบวินัยแล้วท่านรู้สึกองอาจ ไม่ค่อยสะทกสะท้านหวั่นไหวในสังคัมทั่วไป เพราะท่านศึกษาและปฏิบัติอยู่เป็นประจำอิริยาบถ ส่วนขนบธรรมเนียมหรือพิธีการต่าง ๆ นั้นนาน ๆ ถึงจะมีครั้งหนึ่งและไม่อยู่ในข่ายแห่งความสนใจนัก จึงมีการเคลื่อนคลาดตาอยู่เสมอ สำหรับผู้เขียนเคยโดนมาจนน่าอายและเข็ดหลาบ แต่ก็ยังไม่วายที่จะโดนอยู่เรื่อยมาจนบัดนี้

พูดมาถึงนี้ ก็ควรจะได้อ่านเรื่องกรรมฐานเสียบ้างพอทราบความเป็นไปของป่าและบ้านว่าต่างกันอย่างไรบ้าง คือ รว พ.ศ.๒๔๗๖-๒๔๗๗ มีพระกรรมฐานองค์หนึ่งนับแต่บวชมาท่านไม่เคยเข้าอยู่ในเมือง ชอบบำเพ็ญอยู่แต่ในป่าเรื่อยมา ท่านมิได้เรียนและสอบเหมือนพระทั้งหลาย เรียนเฉพาะกรรมฐานห้าและอาการสามสิบสองกับอาจารย์แล้วก็เข้าบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่ากับอาจารย์และหมู่คณะ โดยมุ่งมั่นทางสมาธิภาวนาเป็นที่ตั้ง เพราะอายุก็ร่วมเข้า ๔๐ ปีแล้ว กลัวสังขารจะไม่อำนวยไปนานอาจตายเสียก่อน วันหนึ่ง เพื่อนนักปฏิบัติด้วยกันมาพูดคุยเรื่องพระกรรมฐานทางโคราชให้ฟังว่าเวลานี้มีพระกรรมฐานมากผิดปกติ สถานที่บำเพ็ญก็มีเยอะ ตามป่าและภูเขาแถบทิศใต้และตะวันตกของโคราช เช่น เขาพริก เขาใหญ่ เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นที่สังัดวิเวกและสะดวกแก่การสมาธิภาวนามาก พอเพื่อนเล่าให้ฟังท่านเลยคิดอยากไป จึงตกลงใจไปกับท่านองค์นั้น โดยเธอเองเป็นผู้นำทางจนถึงจุดที่หมาย พอไปถึงโคราชก็เข้าพักที่วัดป่าศาลวันซึ่งสมัยนั้นวัดป่าศาลวันเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ ๆ ที่ท่านอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม เป็นเจ้าอาวาส ตอนเช้าท่านก็ออกบิณฑบาตสายในเมืองกับพระที่นั่น เผอิญวันนั้นศรัทธาญาติโยมห่อเมล็ดอะไรใส่บาตรซึ่งท่านเองก็ไม่เคยพบเคยเห็นมาก่อนนับแต่วันเกิดมา เพราะกำเนิดภูมิลำเนาท่านเป็นคนบ้านนอกทางภาคอีสานอยู่แล้ว จึงยากที่จะได้พบเห็นสิ่งดังกล่าวนั้น นับแต่ขณะที่เปิดฝาบาตรออกรับบาตรที่ไรจะปรากฏกลิ่นอะไรพิกลฉุน ๆ จมุกอยู่เสมอ แต่ไม่กล้าปรึกษาใครให้ใครฟัง ทำให้นึกสงสัยไปถึงความไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ของศรัทธาญาติโยมว่า จะทำได้ลงคอกหรือ เราเป็นพระซึ่งปราศจากความอิจฉาเบียดเบียนใคร ๆ ตลอดสัตว์ทั่วไปหมดแล้ว ตั้งหน้าบำเพ็ญเพียรเพื่อมรรคผลนิพพานอย่างเดียว ไม่น่าจะมาทำพระอย่างเราได้ลงคอก ชะรอยจะมีพระบางองค์ที่ประพฤติดัวไม่ดีทำตัวให้เป็นที่รังเกียจของประชาชนก็ได้ เขาจึงเกลียดชังและทำได้อย่างนี้ เดินบิณฑบาตก็ครุ่นคิดไป กลิ่นฉุน ๆ นั้นก็เตะจมุกเรื่อยไป ขณะเปิดฝาบาตรเพื่อรับไทยทานศรัทธาทุกระยะไป พยายามอดใจไว้ไม่แสดงอาการใด ๆ ออกมาให้ใครทราบ เพราะตนก็เพิ่งมาอยู่ใหม่ ๆ และมาเจอเอาเรื่องอย่างนี้เข้าด้วยจึงควรอดทนพอพันหมู่บ้านออกมาแล้วทนไม่ไหว จึงเปิดฝาบาตรออกค้นหาดูห่อสำคัญที่เกิดเรื่องกันมาตลอดทาง ก็ไปเจอเอาห่อเมล็ดทุเรียนที่เขาแกะห่อใส่บาตรด้วยศรัทธาเข้า จึงอุทานขึ้นมาทันทีว่า โอ้ พ่อคุณ เรานึกว่า...ตัวส่งกลิ่นฟุ้งที่เขาห่อใส่บาตรตัดสันดานพระ เรานึกโมโหทั้งน้อยใจและเสียใจมาตลอดทาง ที่ไหนได้มันเป็นเม็ดขนุนเนาได้สามปีกับสี่เดือนนี้เองหรือ ทำเอาเราจนใจ ไม่เป็นใจพระกลายเป็นใจอะไรไปแทบไม่ได้สติประคองตัวเสียนาน พร้อมกับโยนเม็ดขนุนเนาห่อนั้น (เม็ดทุเรียนนั่นเอง) ลงในคลองข้างทางตุ้ม แล้วก็ไปอย่างสบายหายห่วง และหายสงสัยในปัญหาทั้งหมด เพียงแต่วิพากษ์วิจารณ์ผลไม้ไม่ไปต่าง ๆ ตามความรู้สึกว่า ขนุนเนาเมืองนี้กับขนุนเนาเมืองเราต่างกันมาก ขนุนเนาเมืองเราแม้จะเนาขนาดเป็ดยางและเพียงไร ก็ได้ส่งกลิ่นฉุนมากมายแทบทนไม่ไหวเหมือนขนุนเมืองนี้ ผู้ใส่บาตรแม้ไม่มีเจตนาร้ายต่อพระคงขาดความสังเกตพิจารณาและเอาใจใส่อยู่บ้าง จึงหาญเอาเม็ดขนุนเนาจน

ใช้ไม่ได้มาใส่บาตรพระ ให้ทนตมมาตลอดทาง เรื่องเม็ดขนุนเน่านี่ท่านคงเป็นอารมณ์ให้คิดมากพอๆ จึงทำให้ระบายให้พระที่ไปด้วยกันฟังในตอนบ่าย โดยตั้งปัญหาขึ้นว่าทำไมจังหวัดนี้กับจังหวัดโน้นซึ่งเป็นภาคอีสานอันเดียวกันดินฟ้าอากาศจึงแตกต่างกันมากมาย ถึงกับผลไม้ชนิดเดียวกันต้องมีกลิ่นต่างกันอย่างมากมาย พระองค์นั้นจึงถามขึ้นบ้างว่า อะไรต่างกันและต่างกันอย่างไร ท่านตอบ ก็ขนุนเมืองเราแม้เน่าจนละจืดไม่ได้ยังมิได้ส่งกลิ่นอะไรเลย ส่วนขนุนเมืองนี้ดูก็ไม่เห็นสุกจนละ แต่ทำไมจึงส่งกลิ่นฉุนนักหนาจนแทบทนไม่ไหว ขนุนที่ไหนเป็นอย่างนั้น ผมยังไม่เคยเห็นเลย ก็ขนุนที่เขาใส่บาตรมาเมื่อเช้านี้ไงละท่าน จะให้ส่งกลิ่นขนาดไหนจนผมทนเอามาได้ไม่ไหว ต้องโยนทิ้งลงคลองข้างทาง ขนุนนี้เขาไม่ได้ใส่บาตรท่านบ้างหรือ เพราะท่านเดินออกหน้าผมน่าจะได้นี้ ที่เขาใส่เมื่อเช้านี้หรือ นั่นมันมิใช่ขนุนท่าน โอตายจริง ท่านนี่น่าจะยังไม่เคยเห็นทุเรียนเสียแล้วกระมังนี้ นั่นหรือที่ท่านเอาไปโยนลงคลองนะ ไช้ เพราะเหลือจะทน ใครจะสะพายไปทำไม องค์นั้นออกอุทาน ตายตายท่านนี่แน่จริง ท่านไม่รู้จักทุเรียนหรือ ที่เขาใส่บาตรเมื่อเช้านี้คือทุเรียนซึ่งเป็นผลไม้ที่มีค่าสูงสุดในเมืองไทย คนไม่มีสตางค์ไม่มีวาสนาร้องไห้อยากกินก็ไม่ได้กิน ตายทั้งเปล่า ๆ นั่นแล นี่เขาอุตสาหะใส่บาตรมาด้วยศรัทธาจริง ๆ ทำไมท่านโยนทิ้งเสีย น่าจะถามผู้อื่นบ้างสักคำก่อนจะโยนของดีทิ้งทั้งที่ แล้วกัน ท่านไม่เคยเห็นทุเรียนมาก่อนบ้างหรืออย่างไร เปล่าเพ็งจะมาเจอเอาเมื่อเช้านี้เอง แทบเป็นลมทนไม่ไหว ใครจะว่าดีพิเศษขนาดไหนก็ตาม จมูกเรามีไม่ยอมให้ใครมาโกหกได้ ก็เช้านี้ผมทราบด้วยจมูกผมเองขนาดทนไม่ไหวถึงได้โยนทิ้ง แล้วจะมาเสกสรรว่าเป็นของดีพิเศษอะไรกันอีก เพราะจมูกคนกับจมูกสุนัขมันต่างกันนี่ท่าน จมูกสุนัขมันว่าไปอย่างหนึ่ง แต่คนฉลาดกว่าสุนัขจะขึ้นเอาความรู้ของสุนัขมาลบล้างความรู้คน ผมเห็นและลงใจด้วย เม็ดพรรคนี้มันตั้ง...จริง ๆ ไม่ว่าแต่มันจะราคาแพง ๆ เลย ให้เปล่า ๆ ผมยังไม่ยอมรับ ไม่งั้นจะโยนทิ้งทำไม ก็เพราะมันทนไม่ไหวนั่นเอง จึงต้องหาทางออกด้วยวิธีนั้น ท่านองค์นั้นมีแต่ยิ้ม

ขัน ๆ แล้วพูดว่า ท่านนี่น่าจะเกิดไม่หมดชาติเสียแล้ว เห็นของดีมีค่าก็ไม่ทราบว่าเป็นของดี ยังหาว่าเป็นของเก๊ไปได้ ผมก็หมดปัญญาจะอธิบายอะไรให้ท่านฟังอีกแล้ว ท่านขนุนเน่าเป็นเพียงยิ้ม แต่พูดอย่างหนักแน่น ไม่สนใจกับคำพูดยกย่องชมเชยทุเรียนขององค์นั้นเลย

เท่าที่เล่ามานี้ ท่านผู้อ่านพอจะทราบได้กระมังว่า ธรรมเนียมป่าแท้ ๆ ท่านยอมฟังเสียงใครเองง่าย ๆ เมื่อไรนอกจากไม่ฟังแล้ว ท่านยังได้แย้งยืนยันอย่างหนักหน่วงอีกด้วย ดังท่านขนุนเน่าเป็นตัวอย่าง ดังนั้น คนป่าพระป่ากับคนบ้านพระในเมืองจึงรู้สึกต่างกันอยู่มาก เพียงเจอทุเรียนก็เข้าใจว่าขนุนเน่าถึงกับโยนลงคลอง ถ้าเป็นผู้ใช้ความสังเกตพิจารณาบ้างสมกับตำหนิเขา

ว่าขาดความสังเกตและความเอาใจใส่ ตัวเองควรอุทิศสำหรับสะพายบาตรที่ปิดฝาดีแล้วไปถึงวัดเพื่อถามผู้อื่นดูก่อนจะโยนทิ้ง อันเป็นลักษณะของความขาดปัญญา ความจริงก็น่าเห็นใจเพราะไม่เคยเห็นทุเรียนเนื่องจากอยู่ในป่า การคมนาคมสมัยโน้นติดกับสมัยนี้อยู่มาก จึงไม่มีทางได้เห็นสิ่งแปลก ๆ เหมือนทุกวันนี้แล้ว พระป่าเข้ามาในงานนิมนต์ในเมืองหรือในกรุงต้องเป็นลักษณะพระป่ามาเจอขนุนเน่าเข้าจนได้ แต่ท่านที่เป็นกรรมฐานประเภทคล่องแคล่วทันสมัยเสียจนเข็ดฟันก็อาจมีสับปนกันไปเหมือนดีกับชั่วแล ความคร่ำครึเกินไปก็ดี ความคล่องแคล่วทันสมัยเกินไปก็ดี คงตกอยู่ในความไม่เหมาะสมน่าดูเช่นกัน เพราะติดกับหลักมัชฌิมาแห่งธรรมที่เป็น

ความพอดีเหมาะสมโดยแท้ แต่คร่ำครึแบบนี้ก็น่าสงสาร

(หน้า 268)

การสนทนาธรรมของพระกรรมฐาน

เท่าที่เป็นมา การสนทนาธรรมของพระกรรมฐานเป็นที่น่าเลื่อมใส และให้คิดแก่ผู้ฟัง สมดังมงคลสูตร บทว่า “กาเลน ธมฺมสากัจฉา เอตมฺมงฺคฺลฺมฺตุตฺมํ การสนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอันสูงสุด” เพราะเป็น กิริยาที่แสดงออกแต่ละฝ่ายอย่างน่าชม เนื่องจากเป็นความมุ่งอรรถมุ่งธรรมเพื่อประโยชน์จากการศึกษาได้ถาม กันทั้งสองฝ่าย โดยไม่นิยมว่าแก่หรืออ่อนพรรษา ข้อนี้ผู้เขียนขอชมสากัจฉาท่านว่าเป็นไปตามทางของปราชญ์ที่ น่าเลื่อมใสจริง มิได้เป็นไปแบบ...ซึ่งเห็นแล้วเอือมระอาและยิ่งนับวันมีมากด่าขี้ตื้นจนบางท่านให้นามสภา ประเภทนี้ว่า “สภาน้ำลายไหลนอง ถ้าเป็นสภาธรรมตามหลักธรรมสากัจฉา ก็ควรจะมียุติกันด้วยเหตุผลแล การยอมรับ” การกล่าวนี้โดยทราบว่าคุณพุทธเราต่างมีกิเลสด้วยกัน แต่เป็นผู้มุ่งต่ออรรถธรรมด้วยกัน จึงเมื่อ ทราบดีชั่วประการใดก็นำมาลงจากการติชมของผู้อื่น ถ้าฟังเราติชมตัวเองคงไม่สามารถยังกิเลสความเห็นแก่ตัว ให้ไหวตัวได้บ้างเลย จำต้องอาศัยผู้อื่นช่วยอยู่โดยดีหากเป็นผู้มุ่งชำระสิ่งไม่ดีในตัวจริงแล้ว คำติชมน่าจะถือเอา ประโยชน์ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น เรื่องผิดถูกดีชั่วของพระกรรมฐาน ผู้เขียนจึงกล้านำมาลง เพราะหวัง ประโยชน์จากสิ่งทั้งสองนั้น มิได้ตำหนิเพื่อเหยียบย่ำทำลายแต่อย่างใด การสนทนาธรรมของพระกรรมฐาน ท่านที่น่าชมเชยก็เพราะท่านมุ่งเพื่อยึดคติจากธรรมของกันและกันจริง ๆ ไม่มีที่วิมานนะเข้าแฝงเลย แม้ต่างคน ต่างยังมีกิเลสด้วยกัน การสนทนาธรรมนั้น ท่านสนทนาตามภูมิธรรมที่ปรากฏขึ้นจากจิตภาวนาซึ่งตนบำเพ็ญ มา เริ่มแต่ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อธิปนาสมาธิตามขั้นที่บำเพ็ญ และสงสัยก็ศึกษาได้ถามกันเป็นระยะไป ท่านที่เข้าใจก็อธิบายให้ฟังตามลำดับแห่งความสงสัยจนอีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจ และปัญญาเป็นขั้น ๆ เช่นเดียวกับ สมาธิ ผู้สงสัยในปัญญาขั้นใดเกี่ยวกับสิ่งที่กำลังพิจารณาผ่านไปไม่ได้ ท่านที่เข้าใจหรือผ่านไปแล้วก็อธิบาย ให้ฟังเป็นตอน ๆ ไปตามที่สงสัย จนเป็นที่เข้าใจเหมือนภูมิอื่น ๆ ที่ผ่านมา การสนทนาธรรมระหว่างกันและ กันของพระกรรมฐานรู้สึกรื่นเริงไปตามธรรมขั้นนั้น ๆ เพราะผู้ถามก็ถอดออกจากใจที่ปฏิบัติรู้เห็นมาอย่างไร บ้าง ผู้อธิบายก็ถอดถอนจากใจที่ปฏิบัติรู้เห็นมาเช่นเดียวกัน ต่างได้พยานหลักฐานความจริงจากการปฏิบัติด้วย กัน และเป็นคติต่อเติมกันไปไม่มีสิ้นสุด วันหนึ่งท่านองค์หนึ่งมาสนทนาเรื่องหนึ่ง อีกวันหรือเวลาหนึ่งท่านองค์ หนึ่งมาสนทนาอีกเรื่องหนึ่ง สลับเปลี่ยนถ่ายทอดกันไปเรื่อย ๆ เพราะต่างองค์ต่างปฏิบัติ ต่างองค์ต่างรู้ใน ลักษณะต่าง ๆ กันทั้งภายนอกภายใน การสนทนาธรรมที่เกิดจากความรู้อยู่ภายใน แม้ผู้มาเล่าและเรียนถาม ปัญหาจะมีพรรษาอ่อนกว่ากันอยู่มาก แต่การเล่าและการได้ถามนั้นแฝงอยู่ด้วยความอาจหาญมั่นใจในความรู้ และปัญหาของตน ไม่พรั่นพริงหวั่นไหวหรือประหม่า กลัวท่านจะซักหรือทักท้วงแต่อย่างใด พุดไปและถามไป ตามความรู้สึกของตน และยอมรับกันโดยทางเหตุผลของแต่ละฝ่าย ถ้าตอนใดเหตุผลยังลงกันไม่ได้ ก็ชักข้อม กันอยู่ในจุดนั้นจนเป็นที่เข้าใจแล้วค่อยผ่านไป โดยไม่มีฝ่ายใดสงวนศักดิ์ศรีดีชั่วของตนอันเป็นลักษณะโลกแฝง ธรรมให้หนักหน่วงจากความหวังเข้าใจต่อกัน ผิดหรือถูกประการใด ผู้เล่าหรือได้ถามจะดำเนินไปตามความถนัด ใจที่รู้เห็นมาโดยไม่คิดว่ากลัวจะผิด ผู้ฟังก็ตั้งใจฟังไปตามจุดที่ผู้เล่าถามและเล่าให้ฟังด้วยความสนใจ และไม่

สนใจกับอะไรยิ่งไปกว่าปัญหาธรรมที่กำลังเป็นไปอยู่เฉพาะหน้า ไม่ว่าท่านผู้ใดสนทนาและฟัง ต่างมีความสนใจ เพื่อแก้ข้อธรรมของกันโดยสม่ำเสมอแต่ต้นจนอวสานแห่งปัญหาธรรม ไม่แสดงความอิดหนาระอาใจไม่แสดงความดูถูกเหยียดหยามด้วยภูมิธรรมของกันและกัน ต่างสนทนากันด้วยความบริสุทธิ์ใจ หวังความรู้และความอนุเคราะห์จากกันจริง ๆ เมื่อผู้เล่าและเรียนถามถูกคัดค้านจากผู้รับฟังในเรื่องใดตอนใด เรื่องนั้นตอนนั้น ต้องกลายเป็นปัญหาการบ้านของเจ้าของปัญหาทันทีที่จะนำไปขบคิดเพื่อแก้ไขตัดแปลงต่อไปจนเป็นที่แน่ใจ จนกว่าปัญหานั้นเป็นที่สนิทใจไม่ขัดแย้งอาจารย์ผู้ให้อุบายและตนก็เข้าใจตามนั้นจึงจะปล่อยให้ผ่านไป ตามธรรมดา ผู้ถูกคัดค้านแทนที่จะเสียใจแต่กลับเพิ่มความสนใจยิ่งขึ้นในปัญหาที่ถูกคัดค้านนั้น ๆ ดังนั้น การสนทนาธรรมตามกาลย่อมเป็นมงคลอันสูงสุดการสนทนาที่เป็นข้อซักหรือทำลายธรรมบทว่า กาลเน ธีมมสากัจฉา เอตัมมังคลมุตตมํนั้น น่าจะได้แก่การสนทนาที่ทำให้เกิดกิเลสหรือสนทนาอดกิเลสกันมากกว่ามุ่งประโยชน์ในธรรม แต่นี้กล่าวตามความดันเดาของวิสัยป่าไปอย่างนั้นเอง กรุณาอย่าได้ถือเป็นหลักเกณฑ์นัก เพราะคำว่าป่าหรือเถื่อนก็เป็นคำประกาศตัวอยู่แล้วว่าเป็นสภาพเช่นนั้นอยู่ในตัวเอง

อะไรจะเกิดประโยชน์โดยธรรมแก่ตนด้วยวิธีใด ควรพยายามตัดดวงวิธีนั้นให้เต็มกำลังความเพียรของตน แม้วิธีนั้นจะอยู่ในท่ามกลางแห่งความตำหนิของใครที่มีกิเลสประเภทชอบติเพื่อยกตนหรือทำลายมากกว่าความเป็นธรรมก็ไม่สามารถลบล้างวิธีนั้นได้ หากสามารถลบล้างได้ พระพุทธเจ้าซึ่งทรงบำเพ็ญอยู่ในท่ามกลางเจ้าทิฐิทั้งหลายที่ควรเรียกได้ว่าคลังกิเลส คงไม่เล็ดลอดมาเป็นศาสดาของพวกเราชาวพุทธของพระองค์ได้ มีความจริงเท่านั้นชนะสิ่งจอมปลอมทั้งหลายได้ คือ ชนะตนได้ก็เพราะความจริง ชนะโลกได้ก็เพราะความจริง หนีความจริงไปไม่พ้น ผู้มั่นในศาสนาพุทธ จึงควรมั่นในความจริงซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา

ดังนั้น การสนทนาธรรมและปฏิบัติธรรมจะเป็นวิธีใดก็ตาม ถ้าทำลงไปกิเลสกลัวและหลุดลอยออกจากใจได้ การทำนั้นก็เป็นมงคลแก่ตน แม้กิเลสจะไม่เห็นเป็นมงคลด้วยก็มิใช่ปัญหา แต่โดยมากพวกเรามักทำตัวให้เป็นมงคลแก่กิเลสมากกว่าเป็นมงคลแก่ตัว จึงควรระวังมงคลชนิดนี้ ถ้าขึ้นให้เป็นมาก ๆ อาจจะไปทั้งที่เข้าใจว่าตัวเจริญดั่งแบบเที่ยวคดโกง จี้ ปล้น ริดไถสมบัติของคนอื่นมาเป็นสมบัติและมงคลแก่ตน โดยเข้าใจว่าตัวฉลาดมีบุญมาก มีอำนาจวาสนามาก รวยเงินทองเท่าภูเขา บัญชีเงินฝากธนาคารอ่านทั้งวันไม่จบ แต่ความจริงก็คือมงคลชั่วลมหายใจ มงคลดินเหนียวติดศีรษะที่จะพาให้จมย่อยยับโดยไม่มีท่านผู้รู้ใดสงสัยกันว่านั่นคือมงคลอะไรกันแน่ ความจริงการวินิจจัยมงคล ท่านสอนให้วินิจจัยความเคลื่อนไหวเพื่อการกระทำของตนว่าเป็นไปในทางใดในวันเวลาหนึ่ง ๆ ความเคลื่อนไหวนั้น ๆ จะเป็นขึ้นที่กายวาจาใจของเราแต่ละรายความเป็นมงคลหรืออัปมงคลซึ่งเป็นส่วนผลจะตามมากับความเคลื่อนไหวนั้น ๆ อย่างแยกไม่ออก ที่ผ่านมากล่าวความเป็นมงคลของการสนทนาธรรมที่ถูกกับสุขลักษณะทางใจ นับว่าเป็นที่น่ายินดีในวงปฏิบัติที่ท่านสนทนาธรรมตามเยี่ยงอย่างของธรรมสภาจฉาซึ่งเป็นผลยังกันและกันให้รื่นเริงตามธรรมกถาเครื่องบรรเทาและกำจัดกิเลสภายในโดยลำดับ

เวลาสบโอกาสที่ต่างท่านต่างลงมาจากภูเขาและจากป่าอันเป็นที่ให้ความสุขความสำราญทางใจมารวมกันในช่วงกาล เวลานั้นเป็นโอกาสอันดีที่ท่านต้องสนทนาปกิณกรรมต่อกันด้วยความหิวกระหาย เพราะนาน

ๆ จะมีสักครั้ง ขึ้นเริ่มแรกโดยมากก็เป็นปัญหาของพระที่อ่อนพรรษาเริ่มต้นก่อน โดยพระอาวุโสเริ่มอารัมภบท กำหนดรายองค์เป็นผู้เริ่มปัญหาก่อนด้วยภาคปฏิบัติ คือ จิตภาวนาตามทีไรู้เห็นมาพองคั้นนั้นเล่าจบ บางทีพระอาวุโสก็ซักและแทรกธรรมลงในระหว่างบ้างเพื่อแก้ไขจุดบกพร่องและส่งเสริมธรรมที่ท่านองค์นั้นกล่าวถูกต้องแล้ว ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น องค์นอกนั้นเมื่อยังไม่ถึงเวลาของตนก็นั่งฟังในท่าสงบ เพื่อฟังอุบายต่าง ๆ จากการสนทนากันระหว่างองค์แรกกับท่านที่คอยให้ช่วย ตอนที่ท่านสนทนากันนี่เป็นที่ประหลาดและอัศจรรย์อย่างไม่คาดฝันว่า ธรรมที่ต่างคนต่างปฏิบัติต่างคนต่างรู้เห็นอยู่คนละทิศทาง แต่เวลามาพูดขึ้นกลับเป็นธรรมกลมกลืนกันได้กับที่ตนรู้เห็นมาในบางแขนงราวกับว่าใจดวงเดียวกัน ธรรมแห่งเดียวกัน ทั้งที่ธรรมก็มีหลายแขนง ใจก็มีหลายดวง เพราะต่างคนต่างมี ไม่น่าจะมาตรงกันอย่างเหมาะสมเช่นนั้นได้ พูดเรื่องกุศมมิกิดี เรื่องเทพกิติ เรื่องสังฆธรรม บางแขนงกิติ เรื่องอุบายปัญญาบางแขนงกิติ หรือเรื่องกิเลสชนิดต่าง ๆ กิติ ท่านเข้าใจกันได้ราวกับได้เห็นในขณะเดียวกัน ฉะนั้น ผู้นั่งฟังกิติ ผู้เล่า ผู้ถามกิติ ผู้รับฟังเพื่อวินิจฉัยกิติย่อมมีส่วนได้รับประโยชน์จากปัญหานั้นเช่นเดียวกับท่านชี้แจงให้ตนฟังโดยเฉพาะนอกจากความสามารถอันเป็นเรื่องของแต่ละรายไปเท่านั้นที่ยิ่งหย่อนต่างกันจึงอาจเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง เวลาฟังคำชี้แจงเฉพาะปัญหาที่ยกขึ้นนั้น สามารถอำนวยความสะดวกแก่ผู้ฟังได้โดยทั่วถึง เพราะอยู่ในฐานะที่ควรได้รับเสมอกัน ดังในตำราว่าพระพุทธเจ้าทรงกำลังแก้ปัญหาธรรมแก่ผู้ใดผู้หนึ่งอยู่ ขณะนั้นยังมีผู้ได้รับประโยชน์จนสำเร็จมรรคผลนิพพานได้ ทั้งที่เป็นปัญหาของผู้อื่นและกำลังทรงแก้ปัญหาเพื่อผู้อื่นอยู่ทั้งนี้เพราะธรรมเป็นศูนย์กลางของโลก จึงสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ควรได้รับโดยไม่เลือกกาลสถานที่บุคคลที่อยู่ในฐานะควรได้รับ

การสนทนาธรรมในเวลาที่นั่งอยู่ด้วยกันหลายองค์ย่อมเกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังโดยทั่วกัน แต่ปัญหามีหลายชนิด มีทั้งเกี่ยวกับภายนอกและภายในเอาประมาณไม่ได้ ที่ควรแก้

สาธารณะก็มี ที่ไม่ควรก็มี จึงยากที่จะพูดและฟังโดยทั่วไปได้ จะเป็นปัญหาชนิดใดก็ตาม

ผู้เป็นเจ้าของย่อมทราบเอง ถ้าเป็นปัญหาชนิดที่ควรแก้สาธารณะผู้อื่นก็มีโอกาสได้ฟังด้วย

ถ้าเป็นปัญหาเฉพาะผู้เป็นเจ้าของก็หาโอกาสเล่าและเรียนถามครูอาจารย์โดยลำพังตามความเหมาะสม ปัญหาที่กล่าวเหล่านี้เป็นปัญหาทางจิตภาวนาล้วน ๆ เพราะการบำเพ็ญอยู่เสมอนในอิริยาบถต่าง ๆ ทั้งด้านสมาธิและด้านปัญญา ปัญหาจึงเกิดขึ้นเสมอโดยไม่เลือกอิริยาบถ

ปัญหาหรือธรรมบางอย่างเมื่อปรากฏขึ้นมาจากใจ เจ้าของทราบได้ชัดเจนในขณะนั้นก็มี บางอย่างก็พอแก้ไขได้โดยลำพังไม่ต้องผู้อื่นช่วย บางอย่างเมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องใช้เวลาพิจารณานานพอควรจึงเข้าใจและผ่านไปได้เป็นระยะ ๆ แต่ปัญหาบางอย่างเมื่อเกิดขึ้นแล้วตัวเองไม่ทราบวิธี

แก้ไขต้องอาศัยท่านผู้อื่นช่วยแนะนำปัญหาบางอย่างล่อแหลมต่ออันตรายต้องรีบแก้ไขถ้าไม่สามารถแก้ด้วยตัวเอง ต้องรีบไปหาครูอาจารย์ช่วยแก้ไข ขึ้นปล่อยไว้อาจทำให้หลงผิดและเสียไปได้ อย่างไรก็ตาม สติปัญญาเป็นธรรมสำคัญทุกกรณีแห่งการแก้ไขหรือส่งเสริมปัญหาที่เกิดขึ้นกับตน ต้องนำสติปัญญามาทดสอบพิจารณาจน

เป็นที่แน่ใจทั้งฝ่ายที่เข้าใจว่าผิดหรือถูกโดยทางเหตุผล มิใช่โดยความเข้าใจหรือชอบกับอารมณ์ของตนแล้วก็ยึดถือว่าเป็นถูก ก่อนจะยอมรับกัน

แต่ละปัญหาต้องผ่านการพิสูจน์ด้วยปัญญาทางเหตุผล ดังนั้น พระกรรมฐานจึงแสวงหาครูอาจารย์และเคารพเลื่อมใสเชื่อฟังอาจารย์มากผิดกับทางปริยัติ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นจาก

จิตภาวนาเป็นปัญหาสำคัญเพราะต้องเป็นหน้าที่ของอาจารย์ที่เคยผ่านมาแล้วเท่านั้นจะสามารถแก้ได้ ผู้ไม่เคยภาวนา แม้ได้ศึกษามากก็ไม่อาจแก้ได้ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นทางจิตภาวนาโดยมากไม่ค่อยตรงกับปริยัติที่เคยเรียนมา หากมีแอบ ๆ แฝง ๆ เลียบ ๆ เคียง ๆ กันไปนั้นแล จะว่าผิดกับปริยัติไปเลยทีเดียวก็ไม่ใช่ จะว่าถูกกันทีเดียวก็ไม่เชิง จึงลำบากในการวินิจฉัยหาความจริงอยู่ไม่น้อยสำหรับผู้ไม่เคยผ่านการพูดปา ๆ ถือน ๆ ไม่มีหลักเกณฑ์ แต่ความจริงก็เป็นอย่างนั้นในวงปฏิบัติ สำหรับท่านที่เคยปรากฏจากหลักภาวนามาแล้วพอแย้มออกก็เข้าใจได้ทันที

(หน้า 290)

ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงสมาธิกับวงปัญญาต่างกัน

คำว่าปัญหาเป็นคำกลาง ๆ ยังไม่บ่งชัดลงไปว่าปัญหาอะไรบ้าง เกิดขึ้นมาได้

อย่างไร และเกิดขึ้นในระยะใดบ้าง จึงขอชี้แจงไว้พอเป็นแนวทางสำหรับท่านที่เป็นนักจิตภาวนา เพื่อเป็นข้อคิดเวลาปรากฏกับตัวเองจะพอมีทางแก้ไข โดยอาศัยยึดหลักที่อธิบายไว้เป็นแนวทางทดสอบแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงสมาธิ มักจะเกิดแก่รายที่จิตสงบลง แล้วถอยออกไปรู้สิ่งต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้องไม่มีประมาณ เพื่อตัดปัญหาความยุ่งยากเกิดภูมิแห่งชั้นเริ่มแรกของตนที่เริ่มฝึกหัด ควรย่อนจิตเข้าสู่ภายในองค์สมาธิเสีย ไม่ตามวินิจฉัยใคร่ควรดูสิ่งที่มาปรากฏนั้น ๆ ต่อไป ขณะจิตเข้าสู่ความสงบ ควรมีสติระวังให้จิตอยู่กับความสงบนั้น ไม่ยอมให้ความผลัดดันพาจิตออกสู่ภายนอก เช่น พาเหาะเหินเดินฟ้าเที่ยวชมนรกสวรรค์วิมาน หรือความคะนองในสมาธิ คิดอยากดูจิตของผู้อื่นในขณะที่จิตสงบ เหล่านี้เป็นเครื่องเขย่าก่อกวนจิตให้กระเพื่อมตัวออกสู่อารมณ์ ควรให้จิตเป็นสุขสงบอารมณ์อยู่ในองค์สมาธิคือความสงบในเวลานั้น จะได้ชมความสุขอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่มีอะไรรบกวนชวนให้ยุ่งและเกิดปัญหาขึ้นมาโดยไม่มีประโยชน์ เพราะยังมี

ใช้กาลเวลาและฐานะที่ควรจะรู้และได้รับประโยชน์จากปัญหานั้น ๆ เรื่องบาปบุญมีจริงนรกมีจริง สวรรค์มีจริงนิพพานมีจริงหรือไม่ เหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาใจแตก หรือโลก (จบหน้า 290)

(จากหน้า 290 ถึงหน้า 340 ยังไม่ได้พิมพ์ นอกนั้นเป็นลายมือหลวงตา)